МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 48

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до Наказу МОН України від 11.06.2026 № 928 (додаток 15)

Кластер: 15. Гуманітарні науки та мистецтво
Спеціальність: В11 Філологія (за спеціалізаціями)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, Ужгородський національний університет*

Члени редколегії:

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Ужгородський національний університет

Іванишин П. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Маркова М. В. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет

Папіш В. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Ужгородський національний університет

Тиховська О. М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, Ужгородський національний університет

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов і методик їх навчання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Волтінґ М. – доктор габ., професор, професор Інституту германської філології, Вроцлавський університет

Волтінґ Ш. – доктор габ., професор, професор Інституту прикладної лінгвістики, кафедри міжкультурної комунікації та лудологічних студій, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 2 від 25.09.2026 року

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, 88000, e-mail: official@uzhnu.edu.ua, тел. +38(0312) 61-33-21)

Періодичність: шість разів на рік

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

Бичихін А.Є. МОВНА ГРА З ОБСЦЕННОЮ ЛЕКСИКОЮ У ПЛАКАТАХ КАРТОНКОВИХ ПРОТЕСТІВ ПРОТИ УХВАЛЕННЯ ЗАКОНОПРОЄКТУ № 12414 ТА ОБМЕЖЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ НАБУ Й САП.....**9**

Гілецька З.І., Пенський Р.М. РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ІНКЛЮЗИВНОСТИ В МОВІ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ СЛОВАЦЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ ПРАКТИК.....**15**

Гіріна Е.В. ЛЕКСИЧНЕ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВЗАЄМОДІЇ МОТИВУВАЛЬНИХ І СПРИЯТЛИВИХ ЧИННИКІВ.....**22**

Кушлик О.П. ВІДАПЕЛЯТИВНІ ВІДВИГУКОВІ ДІЄСЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД, СЕМАНТИЧНА МОТИВАЦІЯ Й ЛЕКСИКОГРАФІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ **28**

Огар А.О. ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ЗАСІБ ВИЯВУ КОМУНІКАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПОЕТА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ М. КРИВЦОВА «ВІРШІ З БІЙНИЦІ»).....**35**

Терещенко Л.В., Кон О.О., Майданюк І.З. МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ У ПРОФЕСІЙНОМУ ДИСКУРСІ....**42**

Трумко О.М. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ В ІНШОМОВНІЙ АВДИТОРІЇ.....**46**

Шкурко Г.В. ЗАКАРПАТСЬКИЙ ДІАЛЕКТ ЯК МАРКЕР ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЕРГОНІМАХ М. УЖГОРОДА.....**51**

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Александрова А.Є., Благорозумна А.В., Намазова В.М. ЗМІНА РОЛІ ВИКЛАДАЧА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ДОБУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....**56**

Dovbush O.I., Karpeniuk O.S. WORD FORMATION AS LANGUAGE PLAY IN ROALD DAHL'S GOBBLEFUNK....**61**

Заболотська О.О. КОНЦЕПТ *МИТЕЦЬ* В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ КІНО ТЕКСТІ *GENIOUS: PICASSO*.....**67**

Kondratenko Yu.V., Hastynshchykova L.O. RETHINKING TRANSLATOR TRAINING AS A CROSS-CUTTING TECHNOLOGICAL WORKFLOW.....**72**

Куліш (Варчук) Л.В. ПЕРЕМИКАННЯ КОДІВ В СУЧАСНІЙ АМЕРІНДІАНСЬКІЙ ПРОЗІ.....**78**

Оленюк М.С. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕПОНІМНИХ НАЗВ АВІАКОМПАНІЙ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ПРОСТОРУ.....**83**

Пастернак Т.А. ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ (2022–2026): ДИСКУРСИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ.....**89**

Soloviova O.V. REALISATION OF VALUE CONCEPTS IN OLD ENGLISH TEXTS OF THE 7TH–11TH CENTURIES.....**94**

Yablochnikova V.O. THE EMERGENCE AND FUNCTIONING OF ENGLISH NEOLOGISMS IN CONTEMPORARY COMMUNICATION (2023–2026).....**100**

РОЗДІЛ 3
МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

Далте О.Ю. ІДЕОЛОГІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУ «ДИТИНСТВО» НА МАТЕРІАЛІ ВІТАЛЬНИХ ПРОМОВ ГОЛОВИ КНР СІ ЦЗІНЬПІНА.....**104**

Цимбал С.В., Ільницька М.Б., Кириленко М.Ю. ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ТИПУ ЧЕН'ЮЙ У КИТАЙСЬКІЙ МОВІ: ДЕФІНІЦІЙНИЙ, КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ.....**110**

РОЗДІЛ 4
КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Барбіл О.В., Шепа Н.С. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ НА ЗАКАРПАТТІ У XV–XIX СТ.....**115**

РОЗДІЛ 5
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Горун Г.Р., Волошина В.В. НЕОЛОГІЗМИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЦИФРОВОМУ ДИСКУРСІ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ……121

Конєва М.З., Вакуленко А.І. ЦИФРОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ……127

Sevinj Mahmudova Zulfigar. CONCEPTUALIZATION OF MULTIPLICITY IN ENGLISH AND AZERBAIJANI: A COGNITIVE-DISCURSIVE ANALYSIS……132

Саєнко Н.В. МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИЧНІ МОЖЛИВОСТІ……137

Stoika O.Ya., Kucheriava S.M. SOCIO-CULTURAL DETERMINANTS OF LEXICAL INNOVATION: AN ETYMOLOGICAL ANALYSIS……144

РОЗДІЛ 6
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Янченко І.О. КОГНІТИВНИЙ МЕДІАТОР І ПЕРЕКЛАДАЧ ЯК СУБ'ЄКТНІ РОЛІ СУЧАСНОЇ ТРАНСЛАТОЛОГІЇ: ОНТОЛОГІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРОЄКТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ……150

Балабін В.В., Лісовський В.М. ПРОБЛЕМА ПОБУДОВИ НАУКОВОЇ МОДЕЛІ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ……158

Городиська О.А. ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРИПУЩЕННЯ В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ……165

Данильченко І.В. ТЕОРІЯ ПОРЯДКУ ДЕННОГО ЯК ПІДҐРУНТЯ АНАЛІЗУ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ НОВИН УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ……171

Лисенко Н.О., Берестова А.А., Литовська О.В., Колісник М.І. АНГЛО-УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД МЕТАФОР НА ПОЗНАЧЕННЯ ПАТОЛОГІЧНИХ СТАНІВ І МОРФОЛОГІЧНИХ ЗМІН У МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ……179

Мелещенко А.І. ФОРМУВАННЯ МЕТАФОРИЧНИХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ ГАСТРОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КАРТИНУ СВІТУ І КОНЦЕПТОСФЕРУ ФРАНЦУЗЬКОЇ НАЦІЇ……185

Полякова О.В., Буданова Л.Г., Грицаєнко Є.В. СТРАТЕГІЇ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ АВІАЦІЙНИХ КІНОТРЕЙЛЕРІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ……194

Соколюк О.І., Кауза І.Б. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ КУЛЬТУРНОГО БАР'ЄРУ НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ ШИРЛІ ДЖЕКСОН «ЛОТЕРЕЯ»……200

РОЗДІЛ 7
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Гілевич А.В., Боришполець Ю.В. PROMPT LITERACY У НАВЧАННІ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ: МОДЕЛЬ GPT-ОПОСЕРЕДКОВАНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ……204

Гмиря Л.В. МОРФОЛОГІЙНА ВАРІАТИВНІСТЬ СЛІВ У ТЕКСТАХ ОНЛАЙН-МЕДІА……212

Дзюбинська Х.А., Ваврін Н.П. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО МАРКЕТИНГОВОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ……217

РОЗДІЛ 8
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Левіщенко М.С. СЕРЕДОВИЩЕ, КОМУНІКАТИВНИЙ РЕЖИМ І СТИЛЬ У СТРУКТУРІ ВІКТОРІАНСЬКОГО ДИСКУРСУ……223

Стефанчук Б.М. ФРАНЦУЗЬКИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕТНОПСИХОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ОЛЕСКАНДРА КУЛЬЧИЦЬКОГО……228

РОЗДІЛ 9
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Гальчук О.В. ХУДОЖНЯ ОНТОЛОГІЯ ВІЙНИ МАКСИМА КРИВЦОВА (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ «ВІРШІ З БІЙНИЦІ»)……233

Жиленко І.Р. ПРАВОВИЙ ДИСКУРС У ПРОЗІ ОКСАНИ ХРАПКО-ДРАГОМАНОВОЇ……243

Масло О.В., Волкова І.В., Шемет П.А. РЕКОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МІФОЛОГЕМИ ЧУГАЙСТРА В ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРІ РОМАНУ ДАРИ КОРНІЙ «ЩОДЕННИК МАВКИ»..... **249**

Михида І.С. АНТИТОТАЛІТАРНІ АСПЕКТИ БАГРЯНОЗНАВСТВА: ДІАСПОРНИЙ ТА МАТЕРИКОВИЙ ДИСКУРС..... **254**

Непийвода М.М. ЛОКАЛІЗАЦІЯ ШЕРЛОКІАНСЬКОГО КАНОНУ В УКРАЇНСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ: «КОЛОМИЙСЬКА ІСТОРІЯ ШЕРЛОКА ГОЛМСА» МИКОЛИ САВЧУКА..... **259**

Нечиталюк І.В., Різникова Я.О. «ЄЛИЗАВЕТА» ГАЛИНИ МОГИЛЬНИЦЬКОЇ: ЖАНРОВА ГІБРИДНІСТЬ, ХРОНОТОП І ЕТИКА ЦІЛІСНОСТІ..... **264**

Останіна Г.Г. ОБРАЗ СХОДУ В ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША: ПОЕТИКА, ІМАГОЛОГІЯ ТА КУЛЬТУРОСОФІЯ **268**

Роздольська І.В. ОБРИСИ ЖІНОЧОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ МЕЖІ XX–XXI СТ..... **274**

Тиховська О.М., Бура І.О. МІФОПОЕТИКА ПОВІСТІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ «ВЕЛИКЕ ЦАБЕ»..... **281**

РОЗДІЛ 10
ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Abdullayeva Fidan Malik. SPECIFICITY OF THE REPRESENTATION OF YOUTH PROBLEM IN JOHN GREEN'S PROSE..... **290**

Sudabe Agabalayeva. THE ROLE OF THE "AZERBAIJAN" JOURNAL IN PRESERVING NATIONAL AND MORAL VALUES..... **296**

Зимомря І.М., Мандзюк Р.С. ПРОСТОРОВА ПОЕТИКА Й НАРАТИВНА ПОЛІФОНІЯ ЯК ФОРМИ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО ДОСВІДУ У ПРОЗІ КАРСОН МАККАЛЛЕРС..... **303**

Іванишин М.В. СУЧАСНИЙ РОМАН У ПАРАДИГМІ ТРАНСКУЛЬТУРАЛІЗМУ: МНОЖИННА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА НЕОНОМАДИЗМ ГЕРОЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ХАН ҐАН «УРОКИ ГРЕЦЬКОЇ»)..... **310**

Налімова А.О. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ГНІТУ ТА ПРОТЕСТУ В ОПОВІДАННІ ЧХВЕ СОХЕ «ЧЕРВОНЕ ПОЛУМ'Я»..... **315**

Соколовська С.Ф., Борова Л.О. КОГНІТИВНА ПОЕТИКА НОРМАТИВНОСТІ В РОМАНАХ ЮЛІ ЦЕ «ІНСТИНКТ ГРИ» І «CORPUS DELICTI: ПРОЦЕС»..... **320**

Цар І.М. АРХІВНА ВЛАДА ПАМ'ЯТІ ТА РЕЛЯЦІЙНА НЕПЕРЕРВНІСТЬ СУБ'ЄКТА В ОПОВІДАННІ ЕЛІС МАНРО «ВЕДМІДЬ ПЕРЕЙШОВ ЧЕРЕЗ ГОРУ»..... **327**

РОЗДІЛ 11
ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Мітіна Л.С. ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ КАНОН БУКЕРІВСЬКО-ОСКАРІВСЬКОГО НАГОРОДНО-ПРЕМІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ..... **333**

Пікалова А.О. ВІРШОВАНІ АБЕТКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКОМОВНІЙ ДИТЯЧІЙ ПОЕЗІЇ: СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ, ТИПОЛОГІЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ..... **346**

CONTENTS

SECTION 1
UKRAINIAN LANGUAGE

Bychykhin A.Ye. LANGUAGE PLAY WITH OBSCENE VOCABULARY IN PLACARDS OF THE CARDBOARD PROTESTS AGAINST THE ADOPTION OF THE BILL № 12414 AND THE RESTRICTION OF THE POWERS OF NABU AND SAPO……9

Hiletska Z.I., Penskyi R.M. IMPLEMENTATION OF GENDER INCLUSIVITY IN LANGUAGE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF SLOVAK AND UKRAINIAN PRACTICES……15

Hirina E.V. LEXICAL BORROWING AS A RESULT OF AN INTERPLAY BETWEEN MOTIVATING AND FACILITATING FACTORS…… 22

Kushlyk O.P. THE APPELLATIVE INTERJECTIONAL VERBS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE: COMPONENT STRUCTURE, SEMANTIC MOTIVATION AND LEXICOGRAPHIC REPRESENTATION……28

Ohar A.O. COMPARATIVE CONSTRUCTIONS AS A MEANS OF EXPRESSING THE POET'S COMMUNICATIVE PERSONALITY (BASED ON MATERIAL FROM MAKSYM KRYVTSOV'S COLLECTION "POEMS FROM THE LOOPHOLE")……35

Tereshchenko L.V., Kon O.O., Maidaniuk I.Z. SPEECH ETIQUETTE IN PROFESSIONAL DISCOURSE……42

Trumko O.M. FUNCTIONAL-SEMANTIC AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF TEACHING TEMPORALITY IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM……46

Shkurko H.V. THE TRANSCARPATHIAN DIALECT AS A MARKER OF LOCAL IDENTITY IN THE ERGONYMIC SPACE OF UZHHOROD…… 51

SECTION 2
GERMANIC LANGUAGES

Aleksandrova A.Ye., Blahorozumna A.V., Namazova V.M. THE CHANGING ROLE OF ENGLISH LANGUAGE TEACHERS IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE……56

Dovbush O.I., Karpeniuk O.S. WORD FORMATION AS LANGUAGE PLAY IN ROALD DAHL'S GOBBLEFUNK……61

Zabolotska O.O. THE CONCEPT OF *ARTIST* IN THE ENGLISHLANGUAGE FILM *GENIOUS: PICASSO*……67

Kondratenko Yu.V., Hastynshchykova L.O. RETHINKING TRANSLATOR TRAINING AS A CROSS-CUTTING TECHNOLOGICAL WORKFLOW……72

Kulish (Varchuk) L.V. CODE-SWITCHING IN CONTEMPORARY AMERICAN PROSE……78

Oleniuk M.S. LEXICO-SEMANTIC AND LINGUOPRAGMATIC FEATURES OF EPONYMOUS AIRLINE NAMES IN THE GERMAN-SPEAKING LINGUISTIC SPACE……83

Pasternak T.A. CONSTRUCTING UKRAINE'S INTERNATIONAL IMAGE IN ENGLISH-MEDIA DISCOURSE (2022–2026): A DISCURSIVE AND COMMUNICATIVE PERSPECTIVE……89

Soloviova O.V. REALISATION OF VALUE CONCEPTS IN OLD ENGLISH TEXTS OF THE 7TH–11TH CENTURIES……94

Yablochnikova V.O. THE EMERGENCE AND FUNCTIONING OF ENGLISH NEOLOGISMS IN CONTEMPORARY COMMUNICATION (2023–2026)……100

SECTION 3
LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA

Dalte O.Yu. IDEOLOGICAL MODELING OF THE CONCEPT "CHILDHOOD" IN THE CONGRATULATORY SPEECHES OF XI JINPING……104

Tsymbal S.V., Ilnytska M.B., Kyrylenko M.Yu. CHENGYU-TYPE PHRASEOLOGICAL UNITS IN CHINESE: DEFINITIONARY, CLASSIFICATIONAL AND LINGUOCULTURAL DIMENSIONS…… 110

SECTION4
CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES

Barbil O.V., Shepa N.S. THE USE OF LATIN IN TRANSCARPATHIA IN THE 15TH–19TH CENTURIES……115

SECTION 5
GENERAL LINGUISTICS

Horun H.R., Voloshyna V.V. NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH DIGITAL DISCOURSE: STRUCTURAL, SEMANTIC AND FUNCTIONAL FEATURES……121

Konieva M.Z., Vakulenko A.I. DIGITAL ENVIRONMENT IN THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE AMONG LEARNERS……127

Sevinj Mahmudova Zulfigar. CONCEPTUALIZATION OF MULTIPLICITY IN ENGLISH AND AZERBAIJANI: A COGNITIVE-DISCURSIVE ANALYSIS……132

Saienko N.V. MULTIMODAL STYLISTIC ANALYSIS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING: MODERN APPROACHES AND METHODOLOGICAL OPPORTUNITIES……137

Stoika O.Ya., Kucheriava S.M. SOCIO-CULTURAL DETERMINANTS OF LEXICAL INNOVATION: AN ETYMOLOGICAL ANALYSIS……144

SECTION 6
TRANSLATION STUDIES

Yanchenko I.O. COGNITIVE MEDIATOR AND TRANSLATOR AS AGENTIVE ROLES IN CONTEMPORARY TRANSLATOLOGY: ONTOLOGY, METHODOLOGY, PROJECTIVE MODELING……150

Balabin V.V., Lisovskyi V.M. THE PROBLEM OF DEVELOPING A THEORETICAL MODEL FOR MILITARY TRANSLATION/INTERPRETING……158

Horodyska O.A. GRAMMATICAL MEANS OF EXPRESSING CONJECTURE IN JAPANESE……165

Danylchenko I.V. AGENDA-SETTING THEORY AS A FRAMEWORK FOR ANALYSING THE TRANSLATION OF ENGLISH NEWS INTO UKRAINIAN……171

Lysenko N.O., Berestova A.A., Lytovska O.V., Kolisnyk M.I. ENGLISH–UKRAINIAN TRANSLATION OF METAPHORS DENOTING PATHOLOGICAL CONDITIONS AND MORPHOLOGICAL CHANGES IN MEDICAL DISCOURSE……179

Meleshchenko A.I. FORMATION OF METAPHORICAL CONCEPTUAL MODELS OF GASTRONOMIC DISCOURSE AND THEIR IMPACT ON THE WORLDVIEW AND CONCEPTUAL SPHERE OF THE FRENCH NATION……185

Poliakova O.V., Budanova L.H., Hrytsaienko Ye.V. STRATEGIES FOR CONSECUTIVE INTERPRETING OF ENGLISH AVIATION FILM TRAILERS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE INTERPRETERS……194

Sokoliuk O.I., Kauza I.B. TRANSLATION STRATEGIES AS A TOOL FOR OVERCOMING CULTURAL BARRIERS BASED ON SHIRLEY JACKSON'S STORY “THE LOTTERY”……200

SECTION 7
STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Hilevych A.V., Boryshpolets Yu.V. PROMPT LITERACY IN JAPANESE LANGUAGE EDUCATION: A MODEL OF GPT-MEDIATED LANGUAGE ACTIVITY……204

Hmyria L.V. MORPHOLOGICAL VARIABILITY OF WORDS IN ONLINE MEDIA TEXTS……212

Dziubynska Kh.A., Vavrin N.P. LINGUOSTYLISTIC FEATURES OF ENGLISH-LANGUAGE MARKETING DISCOURSE IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION……217

SECTION 8
LITERATURE STUDIES

Levishchenko M.S. ENVIRONMENT, COMMUNICATIVE MODE AND STYLE IN THE STRUCTURE OF VICTORIAN DISCOURSE……223

Stefanchuk B.M. FRENCH INTELLECTUAL CONTEXT AS A FACTOR IN THE FORMATION OF O. KULCHYTSKYI’S ETHNOPSYCHOLOGICAL CONCEPT……228

SECTION 9
UKRAINIAN LITERATURE

Halchuk O.V. MAKSYM KRYVTSOV'S LITERARY ONTOLOGY OF WAR (BASED ON THE COLLECTION *POEMS FROM THE FIRING SLIT*)..... **233**

Zhylenko I.R. LEGAL DISCOURSE IN OKSANA KHRAPKO-DRAHOMANOVA'S PROSE..... **243**

Maslo O.V., Volkova I.V., Shemet P.A. A RECONCEPTUALISATION OF THE CHUGAISTR MYTHOLOGEM IN THE FICTIONAL UNIVERSE OF DARY KORNIY'S NOVEL "THE MAVKA'S DIARY"..... **249**

Mykhyda I.S. ANTI-TOTALITARIAN ASPECTS OF LITERARY STUDIES ABOUT BAHRIANYI: DIASPORA AND MAINLAND DISCOURSE..... **254**

Nepyivoda M.M. THE LOCALIZATION OF THE SHERLOCKIAN CANON IN THE UKRAINIAN CULTURAL SPHERE: "THE KOLOMYIA STORY OF SHERLOCK HOLMES" BY MYKOLA SAVCHUK..... **259**

Nechytaliuk I.V., Riznykova Ya.O. "YELYZAVETA" BY HALYNA MOHYLNYTSKA: GENERIC HYBRIDITY, CHRONOTOPE, AND THE ETHICS OF INTEGRITY..... **264**

Ostanina H.H. THE IMAGE OF THE EAST IN PANTELEIMON KULISH'S ARTISTIC WORLD: POETICS, IMAGOLOGY, AND CULTURAL PHILOSOPHY..... **268**

Rozdolska I.V. OUTLINES OF FEMALE IDENTITY IN THE UKRAINIAN LITERARY DISCOURSE AT THE TURN OF THE 20TH AND 21ST CENTURIES **274**

Tykhovska O.M., Bura I.O. THE MYTHOPOETICS OF DOKIA HUMENNA'S NOVEL "THE GREAT TSABE"..... **281**

SECTION 10
LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Abdullayeva Fidan Malik. SPECIFICITY OF THE REPRESENTATION OF YOUTH PROBLEM IN JOHN GREEN'S PROSE..... **290**

Sudabe Agabalayeva. THE ROLE OF THE "AZERBAIJAN" JOURNAL IN PRESERVING NATIONAL AND MORAL VALUES..... **296**

Zymomria I.M., Mandziuk R.S. SPATIAL POETICS AND NARRATIVE POLYPHONY AS FORMS OF EXISTENTIAL EXPERIENCE IN CARSON MCCULLERS'S PROSE..... **303**

Ivanyshyn M.V. THE CONTEMPORARY NOVEL IN THE PARADIGM OF TRANSCULTURALISM: MULTIPLICITY OF IDENTITY AND THE NEONOMADISM OF THE PROTAGONIST (BASED ON HAN KANG'S NOVEL GREEK LESSONS)..... **310**

Nalimova A.O. LINGUOSTYLISTIC MEANS OF REPRESENTING SOCIAL OPPRESSION AND PROTEST IN CHOE SO-HAE'S SHORT STORY "RED FLAME"..... **315**

Sokolovska S.F., Borova L.O. THE COGNITIVE POETICS OF NORMATIVITY IN THE YULI ZEH'S NOVELS "THE GAME INSTINCT" AND "CORPUS DELICTI: A PROCESS"..... **320**

Tsar I.M. ARCHIVAL POWER OF MEMORY AND RELATIONAL CONTINUITY OF THE SUBJECT IN ALICE MUNRO'S "THE BEAR CAME OVER THE MOUNTAIN"..... **327**

SECTION 11
COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Mitina L.S. THE INTERMEDIAL CANON OF THE BOOKER-OSCAR AWARD-CEREMONY DISCOURSE..... **333**

Pikalova A.O. VERSE ALPHABET BOOKS IN UKRAINIAN AND ENGLISH-LANGUAGE CHILDREN'S POETRY: STRUCTURE, TYPOLOGY, AND DEVELOPMENTAL TRENDS..... **346**

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81'27'373.47:323.25(477)"2025.07"
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.1

МОВНА ГРА З ОБСЦЕННОЮ ЛЕКСИКОЮ У ПЛАКАТАХ КАРТОНКОВИХ ПРОТЕСТІВ ПРОТИ УХВАЛЕННЯ ЗАКОНОПРОЄКТУ № 12414 ТА ОБМЕЖЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ НАБУ Й САП

LANGUAGE PLAY WITH OBSCENE VOCABULARY IN PLACARDS OF THE CARDBOARD PROTESTS AGAINST THE ADOPTION OF THE BILL № 12414 AND THE RESTRICTION OF THE POWERS OF NABU AND SAPO

Бичихін А.Є.,
orcid.org/0009-0006-6241-6767
аспірант кафедри української мови
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті досліджено мовну гру з обсценною лексикою у плакатах Картонкових протестів проти ухвалення законопроєкту № 12414, що мав на меті скасувати автономію Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури й підпорядкувати їх Генеральному Прокурору України. Показано, що в липні 2025 року в Україні відбулась серія протестів, яка набула статусу однієї з найпоширеніших кампаній громадського волевиявлення після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну.

Установлено, що учасники та учасниці Картонкових протестів спровокували резонанс у суспільстві, рясно використовуючи обсценну лексику у плакатах, зокрема як складник мовної гри. Виявлено три ключові теми, довкола яких формувалась мовна гра в текстах цих плакатів: абревіатури НАБУ, САП і БЕБ; уряд України та законопроєкт № 12414. Визначено, що найбільше фокус мовців був спрямований на антикорупційні органи, Президента України та збірний образ уряду України. До того ж НАБУ й САП здобули схвальне ставлення, тоді як решта об'єктів оцінки зазнали нищівної критики, зневаги та образ, що посилювались ужитком ненормативних одиниць.

Фундаментом творення мовної гри з обсценною лексикою стали архетипні для українського обсценного простору непохідні лексеми, а також неологічний матизм «бебра». Основними прецедентними феноменами, що слугували підґрунтям для обсценної мовної гри, були компоненти розмаїтого походження: жарти про Зел•пу та Санича й ретроградний Меркурій, м'яка іграшка «Лабубу», крилаті цитати «Я ж не л•х», «Вова, ї•аш їх, бл•ть!», «Підпис здесь і підпис здесь» і «Давай по новій, Міша, все х•йня», а також рядки пісні «Бі бо бу/ Я поезію ї•у».

Окремою особливістю вжитку обсценної мовної гри у текстах плакатів Картонкових протестів стало залучення дітей та собак до демонстрації повідомлень (Дядя Вова це х*йово, песд•ць та ін.).

Ключові слова: мовна гра, обсценна лексика, Картонкові протести, плакат, законопроєкт № 12414, НАБУ, САП.

The article's relevance lies in exploration of the language play with obscene vocabulary in the placards of the Cardboard Protests against the adoption of the Bill № 12414, which aimed to abolish the autonomy of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine and the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office and subordinate them to the Prosecutor General of Ukraine. It is shown that in July 2025, a series of protests took place in Ukraine, which acquired the status of one of the most common campaigns of public will expression after the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation.

The aim of the paper was to carry out a discourse and linguocultural analysis of the selected materials. The results of the study show that the participants of the Cardboard Protests provoked a resonance in society, abundantly using obscene vocabulary in placards, in particular as a component of the language play. Three key topics around which the language play was formed in the texts of these placards were identified: the abbreviations NABU, SAPO and ESBU; the Government of Ukraine and Bill № 12414. It was determined that the greatest focus of the speakers was on anti-corruption authorities, the President of Ukraine and the collective image of the Government of Ukraine. In addition, the NABU and the SAPO received approval, while the rest of the appraisal objects were subjected to devastating criticism, neglect and insult, aggravated by the use of non-normative units.

It was concluded that the archetypal non-derivative lexemes of the Ukrainian obscene lexicon were the basis for the creation of the language play with obscene vocabulary, as well as the neological obsceneism "бебра". The main precedent phenomena that served as the foundation for the obscene language play were components of diverse origin: jokes about "Зел•па" and "Санич"; and retrograde Mercury, a soft toy "Labubu", winged quotes "Я ж не л•х", "Вова, ї•аш їх, бл•ть!", "Підпис здесь і підпис здесь" and "Давай по новій, Міша, все х•йня", as well as the lyrics of the song "Бі бо бу/ Я поезію ї•у".

A separate feature of the obscene language play in the texts of the placards of the Cardboard Protests was the involvement of children and dogs in the demonstration of messages ("Дядя Вова це х*йово", "песд•ць", etc.).

Key words: language play, obscene vocabulary, Cardboard Protests, placards, Bill № 12414, NABU, SAPO.

Постановка проблеми. У липні 2025 року в Україні пройшла хвиля протестів проти ухвалення проєкту закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин під час дії воєнного стану», який серед іншого скасовував автономію створених у 2015 році антикорупційних органів – Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Ці події стали однією з наймасовіших громадських акцій від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Мітинги проходили у Вінниці, Дніпрі, Запоріжжі, Івано-Франківську, Києві, Кропивницькому, Луцьку, Львові, Одесі, Полтаві, Рівному, Тернополі, Харкові, Черкасах, Чернівцях, Чернігові та інших містах України [1, 2, 3]. Однією з характерних особливостей демонстрацій стало масове використання учасниками плакатів із картону, що й послугувало мотивацією для найменування подій «Картонковими протестами» [4]. Окрім цього, їхній вміст характеризувався частим ужитком лайки, що спричинило додатковий резонанс у суспільстві [5]. Зазначений контекст актуалізує потребу проаналізувати мовну гру з обсценною лексикою в таких плакатах, а окреслений прагматичний шок утворює проблематику цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки обсценна лексика активно ставала об’єктом дослідження українських науковців та науковиць. Зокрема, І. Процик проаналізувала її функціонування в соціолекті українських футбольних уболівальників [6], М. Гамулець – в українськомовному сегменті «Твіттеру» [7], Х. Кухарук – у текстах Леся Подерв'янського [8], а О. Проценко – в українському мовленні під час війни [9].

Постановка завдання. Метою розвідки є систематизація використаного в ході протестної кампанії матеріалу з обсценною мовною грою та проведення його дискурсного й лінгвокультурного аналізу в контексті соціокультурних трансформацій українського народу. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) визначити специфіку використання обсценної мовної гри в публічному просторі; 2) встановити частотність ужитку використаних обсценізмів для творення мовної гри в означеній комунікативній ситуації; 3) типологізувати тематичні групи ігрем та схарактеризувати особливості вербалізації головних об’єктів протестної кампанії; 4) з’ясувати головні прецедентні феномени для обсценної мовної гри; 5) висвітлити унікальні перформативні властивості використання плакатів із обсценною мовною грою під час Картонкових протестів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для аналізу мовної гри з обсценною лексикою у плакатах Картонкових протестів ми зібрали 78 зразків фактичного вжитку відповідних одиниць. Основними критеріями відбору визначено дві умови: наявність мовної гри та залучення обсценної лексики як її конструктивного елемента. Ці плакати були використані учасниками та учасницями протестів в Україні та за кордоном у період з 22.07.2025 по 31.07.2025. Джерелами практичного матеріалу стали публікації засобів масової інформації «Суспільне» [1], «Радіо Свобода» [2], «Громадське телебачення» [10], «24 канал» [11], «ТСН» [12], «Освіторія медіа» [13], «Euromaidan press» [14], «nv.ua» [15] та дописи в соціальних мережах «Фейсбук» й «Інстаграм».

У межах цієї розвідки послуговуватимемось таким термінологічним апаратом. Під поняттям «мовна гра» розуміємо тип реалізації феномена лінгвокреативності, спрямований на створення ігрового значення мовної одиниці з метою підвищення інтересу до неї з боку адресата. Результат мовної гри – ігрема [16, с. 3]. А до обсценної лексики зараховуватимемо «табуйовані (заборонені) непристойні (недруковані, нецензурні, нелітературні) слова і вислови», як це робить дослідниця Леся Ставицька у «Словнику нецензурної лексики та її відповідників» [17, с. 16]. Зауважимо, що всі обсценізми використані в тексті виняткова для наукового аналізу, а також містять цензурування від творців плакатів, позначене символом «*», та від автора статті, позначене символом «•».

Під час дослідження використано низку наукових підходів. Скажімо, описовий метод дозволив зафіксувати, інтерпретувати та систематизувати практичний матеріал. Порівняльний метод забезпечив виокремлення спільних і відмінних рис та закономірностей функціонування мовних одиниць у зібраних зразках. Дискурсний аналіз передбачив окреслення історичного й соціального контекстів, виявлення прихованих значень гасел та інтенцій, стратегій, ідеологічних і ціннісних установок мовців. Лінгвокультурний аналіз був спрямований на визначення елементів національної картини світу, фразеологізмів, паремій, художніх текстів та прецедентних імен. Етапами роботи були збір даних, їх декодування, інтерпретація, групування, визначення властивостей та підбиття підсумків.

Аналіз зібраного матеріалу дозволяє виокремити основні тематичні групи за принципом приналежності елементів, що лягли в основу мовної гри, до відповідного ядра тематичної групи (діаграма 1). Перша група – це «Абревіатури назв антикорупційних органів НАБУ (Національне антикорупційне бюро України) і САП (Спеціалізована антикорупційна прокуратура) та БЕБ (Бюро економічної безпеки)», друга – «Уряд України», а третя – «Законопроєкт № 12414». Окрема група «Інше» об'єднує тематично різнопланові одиниці.

До першої групи належать зразки, у яких мовна гра побудована довкола абревіатур НАБУ, САП та БЕБ. Домінантною моделлю творення мовної гри з акронімом *НАБУ* стало римування з непохідним [17, с. 20] обсценним дієсловом *ї•ати*, його фонетичним варіантом *є•ати* та дериватами. Зазначена модель зафіксована у 18% загальної кількості зразків, тоді як частотність інших моделей становить 4% або менше (N=78). Спостерігаємо її застосування в таких випадках, як *НАБУ ЧИ НАЇ•У*; *Ує•у за НАБУ-бу і лабубу; Поверніть НАБУ без найо•у* та ін. Риму абревіатури з іншою непохідною лексемою українського обсценного простору використали у зразку *Без НАБУ ідем в п•зду.* Окрім цього, наявна субституція у вислові *вертіти на х•ю* у плакаті з написом *Я вас всіх на НАБУ вертів!!!* (розміщеному поруч із собакою), у якому абревіатура НАБУ набуває евфемістичної функції.

Показово, що, якщо деякі зразки містять обігравання лише абревіатури НАБУ, то САП вживається тільки разом із НАБУ. Зокрема, в одиницях *ні авторитаризму крізь «ручні» НАє•У та КАЦСАП* і *Наб•халися і саплять*, де мовці обіграли САП та співзвучні слова *кацап* і *сплять*. Окремої уваги заслуговує плакат із текстом *НАБУя ви САПанулись?! Нюхай-те БЕБру*, автор якого використав одразу три абревіатури назв державних органів. Застосовано контамінацію слів *НАБУ* та *нах•я*, *САП* і *ї•анутись*, *БЕБ* і *бебра* (сленгова назва чоловічого статевого органа).

У тематичній групі «Уряд України» можна виділити п'ять підгруп, а саме: «Президент України Володимир Зеленський», «Офіс Президента», «Партія «Слуга народу», «Верховна Рада» та «Збірний образ уряду України». У межах першої підгрупи – «Президент України Володимир Зеленський» – фіксуємо одиниці, які адресовані Президенту, містять його ім'я, згадку посади або апелюють до прецедентів, тісно пов'язаних із ним. Наприклад, ігрему з порушенням орфографічної норми слова *очко Ліквідуй своє ач•о!* та римовані інвективи *На словах – Іван Багряний у законах – чорт є•аний* і *Міг бути з народом, а став довбойо•ом*.

Ім'я Володимир та його форми стали підґрунтям для обсценної мовної гри у зразках *Дядя Вова це х*йово* (плакат у руках дитини) та *З маленького Вовки→велике х…о!* (прим. х•йло). А прізвище Зеленський – у таких написах, як *Дорослі! Не прогебіть моє майбутнє!*; *Зел•па, верни Санича!*; *Лабуба набуба? Зелуба зал•па*

Діаграма 1

та ін. Два передостанні вислови ґрунтуються на поширеній в інтернет-дискурсі комічній опозиції позитивного (Санич) та негативного (Зел•па) альтер его Зеленського Володимира Олександровича, а останній – на уподібненні імені одного з них до назви трендової на момент перебігу протестів м'якої іграшки «Лабубу».

Із-поміж крилатих цитат Володимира Зеленського учасники та учасниці Картонкових протестів кількаразово обіграли вислів «Я ж не л•х який-небудь» у плакатах із написами *Так л•х*; *Народ теж не л•х* і *Ми ж не л•хи*. Заклик публічного діяча Олександра Поворознюка до Володимира Зеленського від 28.02.2022 «Вова, ї•аш їх бл•ть» мовці адаптували у звертаннях *Вова, не тих їб*шимо*; *Вова, не ї•аш їх бл•ть!* і *Ти не тих ї•ашиш!*.

Іще один комічний прецедент із українських соцмереж, а саме «Президент заборонив ср•ти», покликаний висміяти ступінь влади Президента України, учасник Картонкових протестів видозмінив на *Президент заборонив ~~ср•ти~~ боротися з корупцією*, використавши графічний прийом закреслення для створення ігреми.

Друга підгрупа також дотична до діяльності очільника держави, проте стосується і його колег з Офісу Президента України. Вона містить зразки мовної гри з графічним виділенням абревіатури назви установи в обсценізмі *ж•па*: ***•ОП****А* (виділено червоним); ***•оп****у собі ліквідуйте* (виділено зеленим) й *ОПУ В* ***•ОП****У*. Важливо підкреслити, що у двох останніх випадках, попри можливість виділити в обсценізмі всі три букви абревіатури *ОПУ*, мовці обмежились увиразненням лише двох літер – *ОП*. Вважаємо, це обумовлено частотнішим використанням цього варіанта в розмовному стилі. Також у цій підгрупі помічаємо речення *Ретроградний Меркурій в'є•ав і ОП*, що апелює до ще одного поширеного інтернет-жарту, який полягає у висміюванні астрологічної гіпотези про несприятливі події на Землі в періоди ретроградного Меркурія.

Наступна підгрупа дотична до перших двох та сформована довкола президентської партії «Слуга народу». До неї зараховуємо парентетичне обігрування назви партії *Слуга (я ї•ав думку) народу*, а також інвективу проти члена партії Максима Бужанського, утворену контамінацією співзвучних слів *під•рас* і *раз – Бужанський під•РАЗ два три і до* ∞. Припускаємо, особлива увага до цього народного депутата обумовлена тим, що саме він вніс у законопроєкт правки щодо скасування самостійності НАБУ й САП. Важливо врахувати й ситуативний контекст вислову, адже його висловив учасник протесту в місті Дніпро, звідки Максим Бужанський походить та з округу якого був обраний до Верховної Ради.

Четверту підгрупу утворюють зразки, які стали реакцією на дії парламентарів Верховної Ради. Окрім змісту ухваленого закону, учасники Картонкових протестів також звернули увагу й на рішення народних депутатів України вперше під час воєнного стану офіційно піти на літні канікули. Характерно, що ухвалення законопроєкту № 12414 відбулось в останній день перед початком тритижневих канікул, що підсилило обурення протестувальників. Його проявом стали такі тексти плакатів, що містили мовну гру з обсценною лексикою, як протиставна конструкція *Цирк у відпустці ми в ах*ї*, римовані риторичні запитання *Які в ср•ку канікули? Підписали і з'ї•али?* та редуплікований дисфемізм слова канікули *Канікули-х•ікули ви довбойо•и?*.

До останньої підгрупи належать вирази, що зосереджені довкола збірного образу уряду України. Помічаємо низку зразків мовної гри, що ґрунтуються на обігруванні дієслова *ох•їти*, як-от *Охгавїли* (на собаці); *Ретроградний Меркурій не винен, що ВИ – ОХ•ЇЛИ!*; *Are you ох•їли там?* та ін. Корінь цього непохідного обсценізму використано й в антитезі з лексичним повтором *Вони поклали життя, а ви поклали х•й*. Також у цій підгрупі мовці обіграли й інші обсценні архетипні лексеми, зокрема, *ї•ати* (*Нас ї•уть ми роз'ї•ем)* та *під•рас* (*Люди гинуть на Донбасі за закони під•расів?*). Мітингувальники декілька разів актуалізували паронімію ненормативних слів *п•здити* й *п•здіти* у плакатах зі вмістом *Чому наші політики продовжують п•здити? Чому наші політики продовжують п•здіти?* та *Вічно п•здити й п•здіти не вийде*. Окремо постає приказка «*Хитра ср•ка п•рдить тихо, а смердить на все село*», що містить одразу два обсценізми несексуальної сфери *ср•ка* і *п•рдіти*, у модифікованому варіанті *Хитра ср•ка п•рдить тихо, але ж не на всю країну*.

Третя тематична група «Законопроєкт № 12414» сформована довкола обігрування його номера, вмісту та процедури підписання. Номер проєкту закону став одним із ключових елементів мовного вираження протесту, що помітно й на рівні обсценної мовної гри. Наприклад, у випадках трансформації рядків пісень українських музикантів. Насамперед зміни слів композиції гурту «МУР» з «Бі бо бу/ Я поезію ї•у» на *Бі Бо Бу я корупцію і № 12414 Ї•У!*, а також графічної евфемізації слова *п•зда* в тексті виконавця ОТОУ *Нам всім #12414зда, якщо голос стихне*. Окрім

цього, помічаємо мовну гру, утворену перетворенням порядкового числівника 12 414 на кількісний, поєднаним з обсценною фраземою *іти нах•й*, у реченні *12414 стільки разів ідіть на*уй*. Мовна гра з обсценною лексемою *д•па* стала частиною перформансу учасниці Картонкових протестів у Харкові, яка вийшла на вулиці разом із собакою та плакатом із текстом *Вето 12414 або кусь за д•пу*. Оскільки протестні зібрання розпочались до моменту офіційного схвалення закону Президентом України, перші використані плакати містили й заклики відмовитись підписувати документ та накласти на нього вето. Як-от, використання цитати Геннадія Мінаєва, який, обіймаючи посаду міського голови Сум, на одній із сесій Сумської міської ради в 2010 році з аркушами в руках промовив: «Підпис здесь і підпис здесь». Мовці обіграли цей вислів, поєднавши його зі співзвучним обсценізмом *п•здець* у плакатах із написами *Підпис не здець* та *Підпис здесь→#12414 і всьо п•здець*. Ставлення до вмісту законопроєкту один із демонстрантів передав в ігремі з графічним прийомом закреслення *Не ср•ти на ~~газон~~ закон*.

Окрім покласифікованих одиниць, зафіксовано також такі, які утворюють поодинокі тематичні напрямки у групі «Інше». Зокрема, лексичну субституцію нормативного дієслова на лайливе в гаслі періоду Помаранчевої революції «Разом нас багато – нас не подолати» у формі *Разом нас багато→нас не наї•ати*. Крилату цитату Геннадія Кернеса «Давай по новій, Міша, все х•йня», обіграну у варіанті з графічною імітацією вимови *Все х•йня давай па-новай.* Наявна й адаптація матизму *п•здець* до рими з абревіатурою ЄС у плакаті з текстом *Хочу в ЄС, а не в п•сдєс*. Окремо відзначаємо ще одне задіяння собаки у протесті, цього разу у Львові, де на шию новошотландського ретривера повісили картонку з написом *дець*, із метою спонукати адресатів відтворити слово *пес* та сформувати лексему *песд•ць*.

Важливо зазначити, що в текстах відібраних плакатів, мовці віддали перевагу непохідним українським обсценним кореням: *-їб-* (41%), *-х•й-* (25%), *-п•зд-* (12,8%), *-ср-* (5,1%), *-під•р-* (3,9%), *-ж•п-* (3,9%), *-п•рд-* (1,3%), а одиниці з похідними коренями були використані в 11,5% випадків (N=78). Ці дані також демонструють перевагу сексуальної інвективної стратегії над питомою для українського мовного простору анально-екскремальною [17, с. 34], що може бути свідченням тяглості колоніального впливу московійської (російської) мови на українську.

Висновки. Результати виконаного аналізу дозволяють дійти таких висновків. 1. Учасники та учасниці Картонкових протестів активно використовували обсценну лексику у плакатах, зокрема як складник мовної гри, що спричинило резонанс у суспільстві. 2. Обсценна мовна гра будувалась на обсценізмах із такими непохідними українськими коренями, як *-їб-* (41%), *-х•й-* (25%), *-п•зд-* (12,8%), *-ср-* (5,1%), *-під•р-* (3,9%), *-ж•п-* (3,9%), *-п•рд-* (1,3%) та одиницями з похідними коренями, які були використані в 11,5% випадків (N=78). Домінантною моделлю творення мовної гри стало римування фонетичного варіанта, форм і похідних обсценного дієслова *їб•ти* та абревіатури *НАБУ*. Вона була застосована у 18% усіх зразків, тоді як інші моделі у 4% або менше (N=78). 3. Мовна гра у таких зразках пов'язана переважно з трьома основними темами: «Абревіатури назв антикорупційних органів НАБУ (Національне антикорупційне бюро України) і САП (Спеціалізована антикорупційна прокуратура) та БЕБ (Бюро економічної безпеки)», «Уряд України» та «Законопроєкт № 12414». Найбільшу увагу мовці приділили антикорупційним органам (24% обігрувань від усіх зразків), Президенту України (24%) та збірному образу уряду України (22%) (N=78, діаграма 1). До того ж НАБУ та САП ставали об'єктами переважно позитивної оцінки, тоді як решта об'єктів зазнавали нищівної критики, зневаги та образ, що підсилювались актуалізацією експресивної, когнітивної та прагматичної функцій мовної гри, поєднаною з ненормативними одиницями. 4. Головними прецедентними феноменами для обсценної мовної гри у плакатах Картонкових протестів стали жарти про Зел•пу та Санича й ретроградний Меркурій, м'яка іграшка «Лабубу», крилаті цитати «Я ж не л•х», «Вова, ї•аш їх, бл•ть!», «Підпис здесь і підпис здесь» і «Давай по новій, Міша, все х•йня», а також рядки пісні «Бі бо бу/ Я поезію ї•у». 5. Протестувальники залучали дітей і собак до виступів із плакатами, які ґрунтувались на обсценній мовній грі (*Дядя Вова це х*йово*, *песд•ць* та ін.), що засвідчує тенденцію до розширення мовної гри до рівня перформансу під час громадських акцій. Подальше дослідження мовної гри у плакатах Картонкових протестів сприятиме визначенню лінгвокультурних, суспільних і політичних аспектів історичного розвитку українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михайлов Д., Свирид С. Київ, Дніпро, Одеса та інші міста протестували проти ухваленого Радою законопроєкту, що нівелює незалежність НАБУ та САП. Суспільне. Новини. 22.07.2025. URL: https://suspilne.media/1073115-kiiv-dnipro-odesa-ta-insi-mista-protestuut-proti-uhvalenogo-radou-zakonoproektu-so-nivelue-nezaleznist-nabu-ta-sap/

2. Назарова Є., Нечепоренко О., Сич М., Бовша В., Кирієнко М. Закон №12414. Після двох днів протестів президент заявив, що «усі почули, що кажуть люди». Радіо Свобода. 24.07.2025. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/protesty-zakon-12414-mista/33482111.html

3. Прадід Я. По всій Україні відбулися мітинги проти закону про ліквідацію НАБУ та САП. zaxid.net. 22.07.2025. URL: https://zaxid.net/po_vsiy_ukrayini_vidbulisya_mitingi_proti_zakonu_pro_likvidatsiyu_nabu_ta_sap_n1615307

4. Протести в Україні Вікіпедія. 25.07.2025. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_(2025)

5. Костя Культреґер. Проблема матюків РФ серед протестантів «Картонного Майдану» у Києві: за і проти (6 ФОТО). Радіо ТРЕК. 24.07.2025. URL: https://radiotrek.rv.ua/blog/problema-matyukiv-rf-sered-protestantiv-kartonnogo-maydanu-u-kiievi-za-i-proti-6-foto_348441.html

6. Процик І. Обсценна лексика в соціолекті українських футбольних фанатів. Науковий журнал. 2016. № 1 (5). С. 151-164.

7. Гамулець М. Інвективна лексика в україномовному сегменті Твіттеру: квал. роб. на здобуття ступеня бакалавра: Український католицький університет. Львів, 2023. 64 с.

8. Кухарук Х. В. Обсценні компоненти тексту як чинник психофізичного стану лінгвістичного суб'єкта: на матеріалі текстів Леся Подерв'янського. Закарпатські філологічні студії. 2024. Випуск 34. Том 1. С. 48-53. DOI: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.34.1.8

9. Проценко О. В. Обсценізми в українському мовленні під час війни: реципієнтська оцінка й комунікативні альтернативи. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2025. Том 36 (75) № 2. Частина 1. DOI: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/06

10. Булавін Д., Лаврук Ю. У Києві люди зібралися на акцію проти законопроєкту щодо НАБУ та САП (ДОПОВНЕНО). hromadske. 22.07.2025. URL: https://hromadske.ua/kyyiv/248465-u-kyyevi-liudy-zibralys-na-aktsiiu-proty-zakonoproyektu-shchodo-nabu-ta-sap?_gl=1*lnqi4o*_up*MQ..*_ga*ODE5OTg4MzExLjE3Njc3MTg1OTQ.*_ga_5QMSRNVKWQ*czE3Njc3MTg1OTMkbzEkZzAkdDE3Njc3MTg1OTMkajYwJGwwJGgw*_ga_47KVPEYFJ4*czE3Njc3MTg1OTMkbzEkZzAkdDE3Njc3MTg1OTMkajYwJGwwJGgw*_ga_V3WYTMZ64J*czE3Njc3MTg1OTMkbzEkZzAkdDE3Njc3MTg1OTMkajYwJGwwJGgw*_ga_FFQQ6F8PRK*czE3Njc3MTg1OTMkbzEkZzAkdDE3Njc3MTg1OTMkajYwJGwwJGgw*_ga_QRXBZKG0YN*czE3Njc3MTg1OTMkbzEkZzAkdDE3Njc3MTg1OTMkajYwJGwwJGgw

11. Гогунська А. «Лапи геть від незалежності»: українці виходять на протести з креативними плакатами. 24 канал. 24.07.2025. URL: https://24tv.ua/fun24/protesti-cherez-zakon-12414-yakim-plakatami-prihodyat-ukrayintsi_n2877877

12. Гулійчук Д. У Києві, Львові та Дніпрі відбуваються мітинги проти закону щодо САП і НАБУ (фото). ТСН. 22.07.2025. URL: https://tsn.ua/ukrayina/u-kyyevi-ta-lvovi-vidbuvayetsia-mitynh-proty-zakonu-shchodo-sap-i-nabu-foto-2875400.html

13. Юрченко О. Матюки та цитати поетів: що пише молодь на протестних плакатах? Освіторія медіа. 24.07.2025. URL: https://osvitoria.media/experience/matyuky-ta-tsytaty-poetiv-sho-pyshe-molod-na-plakatakh/

14. Christine Chraibi. 19 Ukrainian protest signs that are pure art (and also completely unhinged). Euromaidan Press. 28.07.2025. URL: https://euromaidanpress.com/2025/07/28/these-19-signs-from-ukraines-anti-corruption-protests-will-restore-your-faith-in-gen-z/

15. Пасайлюк В. «Нах*я мені система, що працює проти мене» Що писали українці на плакатах на акції проти закону 12414 – підбірка креативних гасел. nv.ua. 23.07.2025. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/zenukovich-yakogo-h-ya-shcho-pisali-ukrajinci-na-plakatah-na-akciyu-protestu-proti-zakonu-12414-foto-50531907.html

16. Сніховська І. Е. Механізми, засоби та прийоми мовної гри в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. «Германські мови», Запоріжжя, 2005. 16 с.

17. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників : монографія. К. : Критика, 2008. 456 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811.162.3/.4’366.2+811.161.2’366.2:305
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.2

РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ІНКЛЮЗИВНОСТИ В МОВІ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ СЛОВАЦЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ ПРАКТИК

IMPLEMENTATION OF GENDER INCLUSIVITY IN LANGUAGE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF SLOVAK AND UKRAINIAN PRACTICES

Гілецька З.І.,
orcid.org/0000-0001-6854-7430
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент катедри слов’янської філології ім. проф. Іларіона Свєнціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка

Пенський Р.М.,
orcid.org/0009-0003-3725-9366
студент IV курсу філологічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті здійснено зіставний аналіз реалізації гендерної інклюзивности в сучасних словацькій і українській мовах. Актуальність дослідження зумовлена суспільними трансформаціями, демократизацією мовних практик та посиленням уваги до гендерної симетрії у професійному, офіційно-діловому, науковому й публічному дискурсах. Метою роботи є визначення особливостей функціонування основних засобів гендерної інклюзивности в обох мовах, виявлення спільних і відмінних тенденцій їх розвитку та з’ясування специфіки співвідношення мовної норми, узусу й суспільних потреб.

У дослідженні проаналізовано морфологічні, синтаксичні та лексико-семантичні засоби гендерної симетризації, зокрема творення і функціонування фемінітивів, уживання парних номінацій, стратегій мовної нейтралізації, збірних іменників та інституційних номінацій. Зіставлено основні словотвірні форманти фемінітивів у словацькій та українській мовах і простежено особливості їх функціонування в академічному й офіційно-діловому дискурсах. Встановлено, що словацька практика характеризується більшою інституціоналізацією гендерно чутливого мовлення, послідовним використанням фемінітивів, парних номінацій і фемінізованих академічних титулів. Українська мовна практика демонструє динамічну нормативну легітимізацію фемінітивів та активне розширення сфери їх функціонування, водночас зберігаючи значну інерцію генеричного маскулінітива в офіційному й академічному дискурсах. В обох мовах продуктивними є також стратегії нейтралізації, що дають змогу уникати гендерної маркованості без втрати змістової точності та лаконічності.

З’ясовано, що відмінності між досліджуваними мовними практиками зумовлені не лише особливостями словотвірної системи, а й різним ступенем інституційного закріплення гендерно інклюзивних моделей. Зроблено висновок, що гендерна інклюзивність є закономірним проявом розвитку сучасних словацької й української мов, який охоплює не лише словотвірні процеси, а й ширші зміни комунікативних стратегій, мовних норм та суспільних уявлень про гендерну рівність.

Ключові слова: гендерна інклюзивність, фемінітиви, генеричний маскулінітив, андроцентризм, мовна асиметрія, мовні зміни.

The article presents a comparative analysis of the implementation of gender inclusivity in contemporary Slovak and Ukrainian. The relevance of the study is determined by social transformations, the democratization of language practices, and growing attention to gender symmetry in professional, official-business, academic, and public discourse. The aim of the study is to identify the specific features of the functioning of the main means of gender inclusivity in both languages, reveal common and distinctive trends in their development, and clarify the specific relationship between language norms, language usage, and social needs.

The study analyzes morphological, syntactic, and lexical-semantic means of gender symmetry, including the formation and functioning of feminine forms, the use of paired nominations, language-neutralization strategies, collective nouns, and institutional nominations. The main derivational formants used to form feminine forms in Slovak and Ukrainian are compared, and the specific features of their functioning in academic and official-business discourse are examined. The analysis demonstrates that Slovak language practice is characterized by a higher degree of institutionalization of gender-sensitive language, with the consistent use of feminine forms, paired nominations, and feminized academic titles. Ukrainian language practice demonstrates dynamic normative legitimization of feminine forms and an active expansion of their functional scope, while considerable persistence of the generic masculine remains evident in official and academic discourse. In both languages, neutralization strategies are also productive, making it possible to avoid gender marking without compromising semantic precision and conciseness.

The study demonstrates that the differences between the language practices under consideration are determined not only by the specific features of their derivational systems but also by the different degrees of institutional consolidation of gender-inclusive models. It is concluded that gender inclusivity is a закономірний manifestation of the development of contemporary Slovak and Ukrainian, encompassing not only word-formation processes but also broader changes in communicative strategies, language norms, and social perceptions of gender equality.

Key words: gender inclusivity, feminine forms, generic masculine, androcentrism, linguistic asymmetry, language change.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження засобів гендерної інклюзивности в сучасних слов'янських мовах зумовлена динамічними процесами демократизації і глобалізації, які безпосередньо впливають на розвиток національних мовних систем. Стрімка трансформація соціяльних ролей, активізація жіноцтва у професійному та публічному просторах, а також європейський вектор культурного обміну сприяють ревізії патріархальних мовних норм. Уживання фемінітивів і стратегій родової симетризації сьогодні виходить за межі вузьколінгвістичної дискусії, стаючи невід'ємною частиною медійного простору, офіційно-ділового дискурсу та наукової термінології. Це вимагає детального аналізу поділу номінацій на сфери діяльности, вивчення їхнього функціонування та впливу на граматичну структуру української і словацької мов. Важливим аспектом дослідження є оцінка доречности та необхідности впровадження інклюзивних одиниць: якщо одні з них заповнюють лексичні прогалини та забезпечують видимість особистости, то інші потребують аналізу з погляду мовної економії і традиційної норми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання гендерної інклюзивности мови в сучасному слов'янському просторі виходить за межі суто лінгвістичної проблематики, оскільки безпосередньо пов'язане із суспільними трансформаціями і способами репрезентації жінок і чоловіків у мові. Як зазначає словацька дослідниця Л. Урбанцова, мова не лише відображає дійсність, а й бере участь в її конструюванні, визначаючи, що стає соціально «видимим» [12, с. 43–44]. Ідеї родово виваженої мови (слов. rodovo vyvážený jazyk) присвячені праці Я. Цвікової, в основі яких лежить ідея необхідности збалансованої репрезентації представників обох статей [1, 2]. П. Єсенська аналізує ідентифікацію жінок за допомогою маскулінних номінацій [3], М. Кошкова і Й. Сатола – Сташков'як присвятили увагу загальному чоловічому роду й маскулінізації у слов'янських мовах [5], К. Мотикова розглядає родово інклюзивну мову в контексті мовних ідеологій [6], а Я. Штєфанякова – родово симетричну мову у словацькому і німецькому середовищі в контексті європейської гендерної політики [9, 10], правові аспекти використання родово виваженої мови досліджує М. Терканіч [11]. Важливими є також праці С. Ондрейовіча, який наголошує на необхідности врахування живої мовної норми і природної динаміки мовних змін, а не штучно консервувати мовну систему [8]. Дослідження А. Остертаґової дозволяють зрозуміти як вживання генеричного маскулінітиву впливає на сприйняття жіночих образів [8].

В українському мовознавстві гендерна тематика найбільш виразно представлена дослідженнями фемінітивів і мовного андроцентризму. М. Брус комплексно досліджує генезу, еволюцію та функціонування фемінітивів української мови [13]. О. Тараненко аналізує принцип андроцентризму в системі мовних координат і його співвідношенням із сучасним гендерним рухом [15], а Т. Космеда розглядає фемінізацію сучасної української мови й актуалізацію назв осіб жіночої статі [4]. Важливий внесок у нормалізацію фемінітивів зробив О. Пономарів, наголошуючи на нормативності і природності таких форм у сучасній українській літературній мові [14].

Отже, словацькі й українські дослідження демонструють спільну тенденцію до переосмислення традиційних мовних моделей і посилення гендерної симетрії. Водночас словацька наукова традиція активніше акцентує соціолінгвістичні, когнітивні й інституційні аспекти інклюзивности, тоді як в українському мовознавстві значну увагу зосереджено на відновленні і нормативному утвердженні питомих фемінітивних моделей.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість досліджень гендерно інклюзивної мови, у сучасному слов'янському мовознавстві недостатньо уваги приділено зіставному аналізу конкретних способів реалізації гендерної інклюзивности у словацькій і українській мовах. Зокрема, потребують подальшого вивчення особливості функціонування фемінітивів, генеричних маскулінітивів, парних номінацій та інших засобів гендерно симетричного й нейтрального мовлення, а також відмінности в їхньому нормативному статусі, частотности та комунікативному функціонуванні.

Недостатньо дослідженим залишається питання співвідношення мовної норми, реального узусу і суспільних потреб у процесі формування інклюзивних мовних практик. Саме тому статтю присвячено зіставному аналізу реалізації гендерної інклюзивности у словацькій та українській мовах, визначенню спільних і відмінних тенденцій їхнього розвитку та з'ясуванню специфіки функціонування основних мовних засобів гендерної симетрії в обох мовних практиках.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначити особливості функціонування засобів гендерної інклюзивности в сучасних словацькій і українській мовних практиках, проаналізувати основні морфологічні шляхи творення фемінітивів, а також оцінити їхній вплив на словниковий склад, когні-

тивні механізми сприйняття та мовні норми в межах слов'янського комунікативного ареалу.

Виклад основного матеріалу. Порівняльний аналіз словацької й української практик є особливо актуальним, оскільки ці мови, маючи спільне слов'янське коріння і складну морфологічну категорію роду, стикаються з подібними викликами при спробах редукції так званого «генеричного маскулінітиву». Водночас шляхи адаптації до інклюзивних норм різняться: якщо в Україні новий правопис 2019 року надав офіційного варіятивного статусу фемінітивам, то в Словаччині дискурс навколо «родово чутливої мови» (rodovo citlivý jazyk) часто розвивається в межах між інституційними рекомендаціями і консервативною мовною ідеологією, яка вбачає в таких змінах порушення традиційної мовної економії – прагненні уникати «надлишкових» конструкцій заради лаконічности.

На глобальному рівні питання гендерної рівности в мові перестало бути суто лінгвістичною дискусією і перейшло в площину фундаментальних прав людини. Базовим документом тут виступає Статут ООН (1945) та Загальна декларація прав людини (1948), які декларують рівність без розрізнення за ознакою статі. Проте ключовий імпульс для лінгвістичних змін дала Пекінська платформа дій (1995), яка визначила стратегію подолання дискримінації жінок у всіх сферах, включно з інформаційною. Особливу роль у формуванні політики інклюзивної мови відіграє Рада Європи. Ще у 1990 році було прийнято Рекомендацію про усунення сексизму з мови. Цей документ став правовим підґрунтям для того, щоб уряди європейських країн почали розробляти власні настановчі принципи. Для країн-членів та кандидатів на вступ до ЄС вирішальним є впровадження політики *gender mainstreaming* (гендерного мейнстримінгу). Згідно з Амстердамським договором (1999), ця стратегія є обов'язковою для всіх сфер політики.

Словацька Республіка (далі – СР), як член ЄС, вибудовує свою мовну політику в межах загальноєвропейського вектора, хоча цей процес має свої специфічні виклики. Стаття 12 Конституції СР гарантує рівність прав незалежно від статі. Проте словацьке законодавство (зокрема Антидискримінаційний закон) не містить прямої вимоги використовувати фемінітиви. Це створює юридичну лакуну: відсутність жіночого роду в назвах професій формально не є порушенням закону, але фактично може сприяти дискримінації. Найбільш гостро ця проблема проявляється у сфері трудового права. Дослідження М. Терканіча та Я. Цвікової виявляє фактичний парадокс: жінки в Словаччині часто змушені підписувати контракти, де вони іменовані як «працівник» (*zamestnanec*). Це призводить до ситуації, коли мова закону ігнорує реальність, у якій жінка є суб'єктом праці. Автори підкреслюють, що таке «очуження» жінки в мові офіційних документів є перешкодою для реальної гендерної рівности [11, 2].

Попри консерватизм офіційного стилю, у Словаччині активно розвиваються саморегульовані ініціятиви. Наприклад, у 2014 році Рада з питань реклами СР внесла зміни до Етичного кодексу, додавши вимогу щодо використання гендерно виваженої мови в маркетингових комунікаціях. Це показує, що бізнес і публічна сфера адаптуються до вимог інклюзивности швидше, ніж державний апарат.

Український шлях легітимізації інклюзивної мови має характер прискореної державної реформи, яка за останні роки пройшла шлях від філологічної дискусії до прямої нормативної дії. Фундаментальним кроком стала Постанова КМУ № 437 від 2019 року, якою було схвалено нову редакцію Українського правопису. Творення назв жіночого роду за допомогою суфіксів *-к-, -иц-, -ин-, -ес-* офіційно визнано продуктивною мовною нормою. Це рішення фактично позбавило фемінітиви статусу «розмовних» конструкцій, перевівши їх у площину обов'язкового складника державного літературного стандарту. Ключовим доказовим рішенням у сфері трудового права став Наказ Мінекономіки № 1574 від 2020 року, який вніс зміни до Класифікатора професій. Це рішення дозволило за бажанням працівниці адаптувати назву роботи для запису у трудовій книжці й особовій справі (наприклад, *соціологиня* замість *соціолог*). Такий підхід прямо розв'язує проблему професійної асиметрії, на яку вказують словацькі дослідження, і створює юридичний прецедент визнання жіночої суб'єктности в офіційному документообігу.

Окрім масштабних нормативних актів, важливу роль відіграють точкові, але символічно вагомі зміни в державному етикеті і топоніміці. Знаковим кроком у цьому напрямі стало перейменування у 2021 році державного свята на День захисників і захисниць України, що закріпило видимість жінок у військовій сфері на рівні офіційного календаря. Аналогічні процеси спостерігаються і в оновленні військових вітань і статутних звернень, де поряд із традиційними формами дедалі частіше звучать інклюзивні варіянти. Такий підхід прямо розв'язує проблему професій-

ної асиметрії, на яку вказують західнослов'янські дослідження, і створює юридичний прецедент визнання жіночої суб'єктности не лише в цивільному документообігу, а й у сферах, що традиційно вважалися виключно маскулінними.

Практичний аспект впровадження принципів гендерної інклюзивности в сучасних слов'янських мовах не варто розглядати як штучне насадження нових лінгвістичних конструктів. Навпаки, аналіз словацької й української мовних практик свідчить про те, що йдеться про природну актуалізацію внутрішніх ресурсів мови, які довгий час перебували у стані функціонального обмеження. Мова, як живий організм, завжди прагне до максимально точної номінації об'єктів реальности, і коли жінка стає повноправним суб'єктом професійної, наукової або політичної сфери, мовна система відповідає на це появою відповідних лексем. Цей процес є проявом лінгвістичної справедливости і прагнення до однозначности, адже використання генеричного маскулінітиву («директор сказав», коли йдеться про жінку) створює когнітивний дисонанс і викривлює ментальну репрезентацію ситуації. Відтак, морфологічна деривація та синтаксична симетризація постають не як інструменти ідеологічної боротьби, а як нормальний стан мови, що відновлює свою цілісність.

Морфологічна деривація фемінітивів у слов'янському мовному ареалі (Україна, Словаччина) спирається на розгалужену систему суфіксів, де кожен формант виконує роль інструмента соціяльної візуалізації жінки. Найбільш універсальним у цій системі є формант *-к-* (слов. *-ка*), який в українській мові виступає найбільш нейтральним і продуктивним засобом для назв на *-нт, -ор, -ер* (*авторка, редакторка, директорка, журналістка, студентка, асистентка*). Натомість у словацькій мові формант *-ka* фактично монополізував мовний простір, ставши механізмом «автоматичної» фемінізації майже будь-якої основи на приголосний. У словацькій публіцистиці ми бачимо форми *novinárka, lekárka, právnička, manažérka, študentka, riaditeľka*.

Особливе місце в ієрархії займає формант *-ин-(*слов. *-уňа),* який в українській мові традиційно маркує «високий» стиль і академічну статусність. Саме цей суфікс подарував українському дискурсу слово *членкиня*, яке має глибоке історичне коріння в документах ОУН та УПА, де воно позначало жінку-соратницю з рівними правами й обов'язками. Цей формант в українській мові є системним рішенням для професій інтелектуальної сфери: *філологиня, мисткиня, майстриня, психологиня, соціологиня, фахівчиня*. У словацькій мові формант *-уňа* часто використовується для офіційних назв професій: *kolegyňa, sudkyňa, vedkyňa, poslankyňa, poradkyňa, hovorkyňa, dôchodkyňa*. Тут простежується спільна слов'янська тенденція: чим вища соціяльна престижність ролі, тим частіше мова звертається до суфікса *-ин- / -уňа* як до засобу підкреслення професійної поваги.

Формант *-иц- (-іса)* виступає фундаментальним для основ на *-ник, -ець, -ень*. В українській мові він створює стійкі інституційні назви: *працівниця, учениця, засновниця, заступниця, провідниця, переможниця.* Проте у словацькій мові спостерігається цікава дивергенція: традиційний формант *-іса* перестав бути основним для професійних назв, поступившись місцем суфіксу *-níčka* (для основ на *-ník*) та *-kyňa* (для основ на *-са* чи *-ес*). Тому українським назвам на *-иця* у словацькій практиці найчастіше відповідають форми *pracovníčka* (замість *pracovnica*), *účastníčka*, а також *správkyňa, letkyňa* чи *obhajkyňa*. Унікальною рисою української системи на тлі західнослов'янських мов є збереження форманта *-ес-*, який, хоча і є запозиченим, займає специфічну нішу в художньому й артистичному контекстах (*стюардеса, баронеса, клоунеса*). У словацькій мові цей формант відсутній – такі назви адаптовуються через питомий формант *-ka-: letuška, barónka, klaunka*. Отже, українська суфіксальна модель виявляється найбільш гнучкою: вона не просто маркує стать, а робить це вибірково, орієнтуючись на милозвучність і історичну традицію, зафіксовану в класичній літературі й організаційних статутах минулого століття.

Поряд із суфіксацією, синтаксичні засоби, такі як використання збірних іменників і стратегія нейтралізації через множину, складають фундамент сучасної інклюзивної лінгвістики в Україні та Словаччині. Збірні іменники, як-от українське *студентство, учнівство, викладацтво* чи *керівництво*, дозволяють охопити групу осіб без акценту на їхній статі, що є особливо важливим для офіційно-ділового стилю, оскільки вони лежать поза межами категорії роду в сенсі статі. У словацькій мові цей підхід трансформується у використання функціональних назв і інституцій: заміні назв осіб назвами установ або професійних галузей, наприклад, *učiteľský zbor, lekárska obec* чи *zdravotnícky personál*, що дозволяє уникнути андроцентричного домінування множини чоловічого роду та забезпечити баланс у повідомленнях про роботу великих колективів.

Одним із найбільш поширених засобів досягнення гендерного балансу в досліджуваних мовах

є синтаксична симетризація, або використання парних номінацій. Ця практика передбачає паралельне вживання форм чоловічого і жіночого роду, що дозволяє уникнути ієрархічності та зробити жінку видимою в офіційному дискурсі. У словацькій мовній культурі цей засіб є глибоко інституціоналізованим: у публічних виступах, законодавчих актах і офіційних зверненнях нормою є конструкції на кшталт *Vážené pani poslankyne, vážení páni poslanci* (Шановні пані депутатки, шановні панове депутати) або *učitelia a učiteľky* (вчителі та вчительки). В українській практиці цей підхід також набуває популярности, особливо в публіцистиці й академічному середовищі, де звертання «*Шановні викладачі та викладачки*!» або «*До уваги аспірантів та аспірантoк*» стає маркером сучасної мовної культури. Марія Брус слушно зауважує, що така подвійна номінація виконує важливу когнітивну функцію, оскільки вона не просто «додає» жінку до тексту, а вирівнює статус обох статей у сприйнятті адресата [13, с. 156].

Окремим і дискусійним пластом інклюзивних засобів є графічні маркери, такі як використання похилої риски, дужок або «гендерної зірочки» (*študent/-ka, učiteľ(ka), autor*ka*). Ці засоби найчастіше зустрічаються в оголошеннях, анкетах та неформальній онлайн-комунікації в Словаччині, де під впливом чеської і німецької мовної практики намагаються максимально економити простір при збереженні гендерної чутливости.

Не менш важливим показником є етикетна черговість вживання парних номінацій, що також є важливою ознакою інклюзивности мовної системи. У сучасній словацькій практиці дедалі частіше спостерігається тенденція ставити фемінітив на перше місце, а маскулінітив – на друге (наприклад, *študentky a študenti*, *kolegyne a kolegovia*). Такий підхід спрямований на те, щоб підкреслити присутність жінки та відійти від традиційної моделі, де чоловіча форма автоматично вважається головною і початковою. Натомість в українському дискурсі ситуація залишається дещо іншою. Попри активне впровадження фемінітивів, у більшості офіційних і публічних текстів зберігається традиційна черговість, де спочатку вживається маскулінітив як «звична» форма, а фемінітив додається після нього як уточнювальний елемент (*викладачі і викладачки*, *аспіранти та аспірантки*). У такому контексті жіноча номінація часто все ще сприймається як певна «екзотична» добавка до основного терміна.

Цікавим є порівняння статусу наукових ступенів та звань. У словацькій мові фемінізація академічних титулів є обов'язковою частиною етикету і діловодства. В українському академічному просторі, попри нормативну легітимізацію фемінітивів, їхнє реальне впровадження має характер поступової і нерівномірної адаптації, що часто стикається з адміністративною інерцією та традицією використання «генеричного чоловічого роду», проте все частіше виявляється у назвах широкого кола статусів – від студентства до вищого керівництва: *аспірантка, докторантка, магістрантка, абітурієнтка, студентка, курсантка, слухачка, викладачка, асистентка, доцентка, професорка, лекторка, семінаристка, дипломантка, випускниця, ректорка, завідувачка кафедри, гарантка програми, рецензентка, опонентка, дослідниця, науковиця, лаборантка, методистка, бібліотекарка, редакторка* тощо. Однак в українському академічному дискурсі термін «бакалавр» залишається однією з найбільш резистентних до фемінізації назв через морфологічну незвичність форми *бакалавриня*. Попри легітимізацію фемінітивів правописом, системна інерція електронних баз даних (ЄДЕБО) змушує випускниць отримувати дипломи з уніфікованим маскулінітивом, що створює значний розрив між граматичним статусом і реальною статтю особи. Це робить слово *бакалавр* символічною застиглою формою академічного консерватизму, де назва ступеня досі сприймається як абстрактна категорія, закрита для гендерної специфікації.

У словацькому університетському середовищі інклюзивність мови реалізується через чітку систему суфіксації, що дозволяє маркувати кожну щабель академічної ієрархії відповідно до статі особи, забезпечуючи її видимість у межах навчальної й адміністративної діяльности: *študentka, poslucháčka, uchádzačka, absolventka, stážistka, doktorandka, magistra, bakalárka, inžinierka, docentka, profesorka, rektorka, prorektorka, dekanka, prodekanka, vedkyňa, akademička, lektorka, asistentka, garantka študijného programu* тощо.

Університетське середовище в Словаччині демонструє високий рівень чутливости до реального гендерного складу авдиторії. У ситуаціях, коли серед слухачів – лише жінки, використання маскулінітива вважалося б логічною помилкою або стилістичним анахронізмом. Це свідчить про те, що мова в цій країні адаптується до реальности «тут і зараз», де граматичний рід прямо відображає фізичну присутність осіб. Натомість в українському академічному дискурсі досі панує інерція «генеричного маскулінітива». Навіть у ситуаціях, коли авдиторія складається виключно з жінок,

викладачі за звичкою продовжують часто використовувати форму чоловічого роду – «шановні студенти». В українському контексті маскулінітив сприймається як абстрактна категорія, що нібито стоїть «над статтю», тоді як у словацькій мові він чітко асоціюється з чоловічою фігурою. Цей контраст підкреслює, що українська академічна сфера все ще перебуває на етапі, де «студенти» – це назва статусу, яка ігнорує реальних людей у залі. Водночас словацький досвід показує, що мовна інклюзивність починається з визнання того, хто саме сидить перед тобою: якщо викладач бачить перед собою жінок, він і називає їх жінками. Такий підхід робить комунікацію більш адресною та позбавляє її патріархального «узагальнення», яке робить жіночу присутність невидимою навіть за умови її абсолютної більшости.

У сучасному лінгвістичному арсеналі інклюзивности особливе місце посідає стратегія інституційної номінації і метонімічної заміни. Суть цього методу полягає у заміні назв конкретних осіб (виконавців дії) на назви органів, установ, посад або функціональних підрозділів, які вони представляють. Такий підхід дозволяє повністю оминути категорію граматичного роду, фокусуючи увагу на інституційній ролі і професійній функції, а не на біологічній статі суб'єкта. Це робить текст максимально об'єктивним, лаконічним і позбавляє його андроцентричного навантаження, притаманного традиційному діловому мовленню. В українській мові цей засіб активно інтегрується в медійний та офіційний дискурси як спосіб деперсоналізації відповідальности і статусу. Замість конструкцій із маскулінітивами типу «*депутати проголосували*», «*слідчий встановив*» або «*адвокат стверджує*», дедалі частіше використовуються метонімічні конструкції: «*парламент підтримав*», «*слідство встановило*», «*сторона захисту стверджує*». Такий перехід до колективного суб'єкта автоматично робить повідомлення гендерно нейтральним без використання додаткових суфіксів чи дублювання. Аналогічні процеси відбуваються у словацькій мові, коли використовують «функціональні абстракції». У словацькій публіцистиці термін *rezort* (відомство/міністерство) часто перебирає на себе роль суб'єкта дії: «*Rezort vnútra informoval*» (Міністерство внутрішніх справ повідомило) замість *Minister vnútra* (Міністр внутрішніх справ). Продуктивною є також заміна назв осіб на назви професійних об'єднань: «*Lekárska komora vyhlásila*» (Палата лікарів заявила) замість *Lekári vyhlásili* (Лікарі заявили). Це дозволяє медіа залишатися в межах офіційного тону, водночас забезпечуючи спільну присутність обох статей під парасолькою інституції.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз словацької й української мовних практик дозволяє констатувати, що впровадження засобів гендерної інклюзивности є незворотним процесом, зумовленим запитом на демократизацію суспільних відносин. Стратегії інклюзивности в досліджуваних мовах демонструють різний характер адаптації: якщо в Словаччині цей процес є глибоко інституціоналізованим, спирається на десятиліття експертних дискусій і чіткі державні рекомендації, то в Україні ми спостерігаємо модель «наздоганяючої», але надзвичайно інтенсивної трансформації.

Комплексне використання морфологічних засобів, синтаксичної симетризації та стратегій нейтралізації доводить, що інклюзивна мова – це не лише зміна закінчень, а насамперед зміна фокуса з гендерної належности на професійну функцію і людську гідність. Ми встановили, що українська суфіксальна система демонструє високу вибірковість та орієнтацію на милозвучність, тоді як словацька мова тяжіє до стабільної уніфікації через формант *-ka*. Особливу цінність мають «м'які» методи інклюзії – інституційна номінація, метонімічна заміна і використання збірних іменників, які дозволяють деперсоналізувати офіційний дискурс, уникаючи андроцентризму без втрати лаконічности.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cviková, J. a kol. Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR 2014. 183 s.

2. Cviková, J. a kol. Ako používať rodovo vyvážený jazyk. Možnosti, otázky, príklady. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR 2014. 39 s.

3. Jesenská, P. Identifikácia žien s mužskými pomenovaniami? *Varia XXI (Zborník abstraktov z XXI. kolokvia mladých jazykovedcov, Banská Bystrica – Šachtičky 30.11.–2.12.2011)*. Banská Bystrica: Katedra slovenského jazyka a komunikácie FF UMB v Banskej Bystrici – Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚĽŠ SAV 2015. S. 35–36. [онлайн] URL: https://www.juls.savba.sk/ediela/varia/21/Varia21_abstrakty.pdf (Дата звернення: 19.05.2026)

4. Kosmeda T., Brus M., Koloniuk S. The issues of feminist linguistics in Slavic philology: a fragmentary-aspectual overview. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13, No. 82. P. 150–163.

5. Košková, M., Satoła-Staśkowiak, J. Všeobecný mužský rod a maskulinizácia v slovenskom, poľskom a bulharskom jazykovom prostredí. *Slavica Slovaca*, 2017. Roč. 52. Č. 1. S. 3–15. [онлайн] URL: http://www.slavu.sav.sk/casopisy/slavica.php (Дата звернення: 20.05.2026)

6. Motyková, K. Rodovo inkluzívny jazyk v kontexte jazykových ideológií. *Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Ed. R. Štefančík. Bratislava: Ekonóm 2020. S. 551–560.

7. Ondrejovič S. K niektorým výzvam a petíciám na ochranu slovenského jazyka. *Jazykovedný časopis*. 2010. Č. 1. S. 5–14. [онлайн] URL: https://www.juls.savba.sk/ediela/jc/2010/1/jc2010_01.pdf (Дата звернення: 12.05.2026)

8. Ostertágová A. Vybrané psychologické aspekty rodovo a/symetrického jazyka v sociolingvistickom kontexte. *Gender a výzkum / Gender and Research*. 2011. Vol. 12, No. 1. P. 47–55.

9. Štefaňáková, J. Rodovo symetrický jazyk v slovenskom a nemeckom jazykovom prostredí v kontexte európskej rodovej politiky a gender mainstreamingu. Banská Bystrica: Belianum 2020. 345 s.

10. Štefaňáková, J. Rodová symetria v slovenských publicistických textoch na pozadí medzinárodnej politiky zameranej na inkluzívny/rodovo vyvážený jazyk. *Slovenská reč*. 2021. Č. 3. S. 292–327. [онлайн] URL: https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/2021/3/sr21-3.pdf (Дата звернення: 19.04.2026)

11. Terkanič, M. Právne aspekty používania rodovo vyváženého jazyka. *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka.* Ed. J. Cviková a kol. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR 2014. S. 2–46.

12. Urbancová, L. Rodovo vyvážená slovenčina v súčasnej spoločnosti. *Gender a výzkum / Gender and Research*. 2022. Vol. 23, No. 2. P. 41–61. [онлайн] URL: https://genderonline.cz/artkey/gav-202202-0003.php (Дата звернення: 9.03.2026)

13. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.

14. Пономарів О. Д. Культура слова: мовностилістичні поради. 2-ге вид., випр. Київ: Либідь, 2001. 240 с.

15. Тараненко О. О. Андроцентризм у системі мовних координат і сучасний гендерний рух : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 112 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 81’1
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.3

ЛЕКСИЧНЕ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВЗАЄМОДІЇ МОТИВУВАЛЬНИХ І СПРИЯТЛИВИХ ЧИННИКІВ

LEXICAL BORROWING AS A RESULT OF AN INTERPLAY BETWEEN MOTIVATING AND FACILITATING FACTORS

Гіріна Е.В.,
orcid.org/0009-0004-6355-8244
викладач кафедри загального та прикладного мовознавства
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Статтю присвячено аналізу чинників, які впливають на запозичення іншомовних лексичних елементів, зокрема серед українців, що перебувають в Ізраїлі. Актуальність дослідження зумовлює стрімка глобалізація суспільства, яка супроводжується активізацією мовних контактів. Метою розвідки є створення моделі, яка пояснює причини запозичення, а отже, допомагає відповісти на питання про те, чому одні лексеми запозичуються, а інші – ні. Мету досягнено шляхом обґрунтування розподілу релевантних чинників на мотивувальні й сприятливі, перелічення підгруп, що складають кожну групу, і демонстрації того, як описані фактори взаємодіють між собою. Дослідження ґрунтується на розгляді не лише мовлення українських мігрантів в Ізраїлі, а й даних, описаних у науковій літературі стосовно інших мовних пар, що уможливлює конструювання моделі, релевантної для багатьох ситуацій мовного контакту.

З’ясовано, що мотивувальні фактори спонукають мовця використовувати іншомовний матеріал, тоді як сприятливі чинники полегшують його використання. Встановлено, що до першої групи входять структурна, тематична, прагматична та соціальна підгрупи, а до другої – семантична, морфосинтаксична й когнітивна підгрупи. Описано конкретні чинники, які складають перелічені підгрупи, і надано приклади елементів івриту, які було запозичено до української під їх впливом. Продемонстровано шляхи, якими чинники, що належать до різних груп і підгруп, взаємодіють один з одним в процесі лексичної інтерференції.

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку щодо наявності в запропонованої моделі як значного аналітичного потенціалу, так і низки обмежень. На даному етапі вона не включає усіх чинників, що впливають на лексичну інтерференцію, і має сприйматися як рамкова структура, у яку в майбутньому будуть вбудовані подальші змінні.

Ключові слова: мовний контакт, лексична інтерференція, запозичення, мова-донор, мова-реципієнт, запозичення з івриту, переклад, мова і культура.

The present article is dedicated to analysing factors that influence the borrowing of lexical elements, particularly among Ukrainians living in Israel. This study is topical since it aims to utilize the results of previous research to construct a unified model explaining the reasons for borrowing and thus answer the question of why some lexemes are borrowed, and others are not. This aim is achieved through explaining why the relevant factors should be divided into motivating and facilitating ones, naming the sub-groups that belong to each group, and showing the ways in which the interplay of different factors can influence the lexical outcome. The research is informed not only by our own findings but also by existing data available in the literature, making it applicable to a wide variety of language contact situations.

It is established that motivating and facilitating factors are fundamentally different since the former are the reasons behind the speaker’s inclination to use foreign material, while the latter are influences that enable such use. The first group is found to consist of structural, thematic, pragmatic and social sub-groups, while the second one is shown to include semantics, morphosyntactic and cognitive sub-groups. The specific factors belonging to each subgroup are provided, and examples of Hebrew borrowings which were influenced by these factors are supplied. Ways in which factors belonging to different groups and subgroups influence the effects of each other are explicated.

The research conducted enables us to ascertain the analytical potential of the proposed model while recognising its limitations. We do not claim to have listed all factors that influence the process of linguistic borrowing, instead treating the model as a framework into which further variables can be inserted in the future.

Key words: language contact, lexical interference, borrowing, donor language, recipient language, borrowings from Hebrew, translation, language and culture.

Постановка проблеми. Сучасний світ стає дедалі більш глобалізованим. Популяризація інтернету тягне за собою стрімке поширення лексики іноземного походження, а активізація міграційних процесів призводить до взаємодії мов, носії яких ніколи раніше не контактували. Значні україномовні спільноти наявні вже в десятках країн світу, зокрема поза межами Європи й Америки, що довгі роки залишалися єдиними центрами української міграції. Зважаючи на ці реалії сучасності, важливим для мовознавчої науки постає розгляд процесу мовного контакту, одним з найголовніших проявів якого є явище лексичного запозичення. Розгляд цього феномену, своєю чергою, є неможливим без розуміння причин перейняття слів іншомовного походження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання того, чому мовці запозичують певні іншомовні елементи, не переймаючи інші, аналізується лінгвістами в різних аспектах [9; 10; 13;

14; 18]. У той час як деякі дослідники розглядають морфосинтаксичні [17] або семантичні [10] особливості слів, які полегшують їх запозичення, інші науковці звертають увагу на прагматичні [18], соціальні [19] і когнітивні [14] чинники, що впливають на процес лексичної інтерференції.

Однак до сьогодні існує потреба в систематизації й узагальненні відомостей щодо факторів, які керують процесом перейняття слів з мови-донора до мови-реципієнта. Актуальність нашої роботи зумовлена можливістю створити єдину модель, яка пояснюватиме, чому носії української мови запозичують одні лексеми й оминають увагою інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є пояснення причин запозичення шляхом опису системи чинників, які впливають на використання мовцями слів іншомовного походження. Для досягнення цієї мети було поставлено наступні завдання: обґрунтувати розподіл релевантних факторів на мотивувальні й сприятливі, перелічити підгрупи чинників, що входять до обох груп, та ідентифікувати зв'язки між ними.

Виклад основного матеріалу. Ілюстративним матеріалом для нашої розвідки слугують запозичені лексичні елементи в мовленні українців, що мешкають в Ізраїлі, здебільшого українців, які з 2022 року перебувають там як біженці. Релевантні одиниці було ідентифіковано в корпусі повідомлень групи "ЮНЬ | Ізраїль | Українці в Ізраїлі" в соціальній мережі Телеграм. Корпус включає більш ніж 100 тисяч дописів і коментарів, авторами яких є підписники спільноти (близько 3 тисяч людей). Матеріал охоплює проміжок часу між травнем 2023 р. (створення групи) і липнем 2026 р.

Перейдемо, власне, до розгляду системи впливів, що обумовлює перейняття іншомовних слів. Першим кроком до її розуміння є розподіл релевантних факторів на дві головні групи: мотивувальні і сприятливі. Важливість їх розрізнення була обґрунтована Й. Матрасом, який стверджує, що мотивувальні фактори є першопричинами процесу запозичення, тоді як сприятливі чинники лише уможливлюють і полегшують його. Мотивувальні фактори, слідом за Й. Матрасом, визначаємо як такі, що «викликають у мовця потребу використовувати лінгвістичний матеріал мови-донора в комунікативних ситуаціях, у яких очікується вживання мови-реципієнта» [13, p. 176], а сприятливі – як ті, що підвищують «легкість, з якою лексичний елемент або категорія лексичних елементів може бути запозичена» [17, p. 39].

Важливою відмінністю між мотивувальними і сприятливими факторами є ступінь їх інтралінгвальності. У той час як усі сприятливі чинники є внутрішньомовними, мотивувальні фактори можуть бути також екстралінгвальними [13, p. 176–177]. Дві групи чинників перебувають у взаємодії. За наявності сприятливих факторів навіть слабкої мотивації буде достатньо для запозичення, тоді як за їх відсутності перейняття лексеми потребуватиме виключно сильних мотивувальних чинників [16, p. 73–74].

Почнемо з розгляду першої групи, а саме вливів, які мотивують запозичення. До цієї категорії входять чотири підгрупи чинників: структурні, тематичні, прагматичні та соціальні.

Про структурну мотивацію говоримо, коли мовець використовує іншомовний елемент через недоступність або малодоступність питомої одиниці. Найбільш прототиповим випадком такої мотивації є повна відсутність відповідного елемента в мові-донорі, що призводить до так званого необхідного запозичення, яке було описано Г. Паулем ще наприкінці XIX століття [15, p. 510]. Згадаємо, наприклад, лексему *пінуй-бінуй* (פינוי-בינוי, яка позначає популярний в Ізраїлі метод міської забудови й не має очевидних еквівалентів в українській мові). Однак, як влучно помічає Е. Хауген, «немає абсолютної необхідності запозичувати іноземну назву разом з новим продуктом» [11, p. 588]. Щонайменше теоретично носії української мови могли б використовувати пояснювальний переклад і казати «знищення старих будівель, що супроводжується побудовою нових і наданням мешканцям квартир у них». Водночас відомо, що мовці надають перевагу однослівним запозиченням у порівнянні з багатослівними нативними виразами [6, с. 118], що й призвело до перейняття івритської лексеми в цьому випадку. Як бачимо, правильніше казати не про відсутність питомих еквівалентів, а саме про їх недоступність або малодоступність (через непрактичну довжину або інші причини).

Серед мігрантів частою причиною недоступності нативних слів – навіть тих, що існують у мові – є їх незнання. По-перше, лексеми, які позначають новітні явища, що з'явилися вже після від'їзду мовця з країни походження, можуть залишатися невідомими йому. По-друге, представники діаспори мають тенденцію забувати нативні одиниці з плином часу в процесі втрати мови [9, p. 111–113]. У нашому матеріалі спостерігаємо запозичення назв фруктів і овочів, які рідко зустрічаються в Україні, але є більш розповсюдженими в Ізраїлі. Замість питомого

цибуля-трибулька використовується іншомовне *ірі́т* (*עירית*), замість *гарбуз спагеті – длат спагéті*(*דלעת הספגטי*) , замість *мушмула – шéсек*(*שסק*) , а замість *маракуя – пасіфлóра*(*פסיפלורה*) . Бачимо, що нативні найменування присутні в мові, але недоступні мовцю, який, вірогідно, з ними не знайомий.

Про вплив підгрупи тематичних чинників говоримо, коли «першопричиною лексичного запозичення є бажання інтегрувати в конкретну розмову концепти, пов'язані здебільшого з іншомовним середовищем». Мовець-білінгв асоціює ситуації спілкування з лексичними елементами, які часто використовуються під час них. Через цю тенденцію згадка деяких ситуацій тягне за собою використання певного набору лексем незалежно від мови, якою ведеться розмова [13, p. 176]. Дослідження показали, що новітні англіцизми в мовленні представників української діаспори в США стосуються здебільшого адміністративної, виробничої, громадсько-політичної, торгівельної та побутової сфер [5]. Схожа ситуація спостерігається серед україномовних мешканців Італії, які запозичують слова, пов'язані з роботою, житлом, юридичною сферою [4]. Бачимо, що йдеться про контексти, в яких мігранти стикаються з місцевим населенням і розмовляють мовою країни перебування. Серед запозичень з івриту в мовленні українців в Ізраїлі також домінують лексеми, пов'язані зі сферами, де очікується спілкування з ізраїльтянами, як було продемонстровано в минулих наших дослідженнях [1].

Чинники, що входять до підгрупи прагматичних, об'єднує пов'язаність з бажанням досягти певної комунікативної мети в конкретній ситуації спілкування. Е. Вінтер-Фрумель стверджує, що запозичення використовуються як евфемізми та дисфемізми, а також з метою мовної гри, наприклад для пародіювання інших мовців [18]. У нашому матеріалі спостерігаємо евфемізми, пов'язані з похилим віком. Замість українського будинок престарілих використовується запозичене хóстел (הוסטל) (яке існує в українській мові в іншому значенні), а замість доглядальниця – іншомовне мітапéлет (מטפלת). Про наявність дисфемистичної функції запозичень свідчить перейняття нецензурного івритського бен зонá (בן זונה) 'дуже погана людина' і áбла (אבלה) 'дурна людина'. Мовну гру бачимо, наприклад, у наступному повідомленні щодо романтичних стосунків (релевантні запозичення тут і далі виділено жирним курсивом):

Мені не підходить що людина встановила в нашій хаті вайфай, яким ми користувалися 1.5 року до розставання. А після розставання пред'явила, що я ***хуцпаніт****, що не платила за вайфай.*

Коментаторка пародіює використання колишнім жадібним партнером слова *хуцпані́т* ((*תינפצות*) 'нахабна'. Важливо відзначити, що ця лексема є дуже популярною серед ізраїльтян і використовується в найрізноманітніших конфліктних ситуаціях, викликаючи подекуди роздратування мігрантів.

М. Клайн описує такий прагматичний мотивувальний чинник, як бажання послатися на іншомовний елемент, згаданий до цього [9, p. 114]. Йдеться про ситуації двомовного спілкування, де всі співрозмовники розуміють обидві мови, й окремі репліки можуть бути як мовою країни походження, так і мовою країни перебування. Розглянемо фрагмент розмови, у процесі якої мовці намагаються визначитись із фермою, яку вони відвідують для збору черешень (тут і далі в дужках наданий переклад запозичень українською мовою).

Користувачка А: знайшла катіф (місце збору врожаю) *під Єрусалимом, до центру то наче ближче*

Надсилає покликання на підприємство під назвою פטל בהר (*пéтель бегáр*; досл. *малина на горі*) на івритомовному сайті

Користувачка В: так там написано ***петель*** (малина)*,* ***петель*** *є багато де <...>. Може там мало черешнів.*

Бачимо, що користувачка Б використовує запозичене *петель*, тому що цей елемент фігурує в назві місця, що обговорюється.

Нарешті, підгрупа соціальних чинників пов'язана з бажанням мовця створити певний образ себе в очах співрозмовників, адже відомо, що використання запозичень може бути інструментом актуалізації групової ідентичності [19]. Роздивимося, наприклад, запозичене *аравú* (ערבי) 'араб'. Використовуючи слово івритського походження, мовці сигналізують, що їхнє ставлення до арабської спільноти збігається з домінантним в Ізраїлі, адже лексема *ערבי* в івриті має негативні конотації, яких слово *араб* не має в українській. Наведемо приклад коментаря під дописом на політичну тематику.

Нажаль, русім (росіяни) *як і* ***аравім*** *розуміють тільки одну мову, мову сили. Всі інші мови (особливо ввічливість і толерантність) вони сприймають за слабкість.*

Бачимо, що використання запозичення дозволяє користувачу провести паралель між росіянами як ворогами України з одного боку та арабами як ворогами Ізраїлю з іншого.

Перейдемо до розділу другої групи факторів, які важливі при запозиченні, а саме сприятливих. Тут маємо три підгрупи чинників: семантичні, морфосинтаксичні та когнітивні.

Серед низки якостей, які впливають на вірогідність запозичення лексеми, першою є доступність. Л. Юхансон пише, що при лексичній інтерференції «легко впізнавані, чіткі зв'язки між змістом і формою є особливо принадливими» [10, p. 7]. Емпіричним доказом сприятливого впливу семантичної доступності слугує домінантність іменників серед запозичених лексем. Й. Матрас відзначає, що іменники мають відносно диференційовані, а отже, й доступні значення, що й призводить до їх активнішого перейняття [13, p. 176]. У нашому матеріалі іменники й іменникові сполучення насправді складають абсолютну більшість запозичених одиниць (353 елементи з 433; 82%).

Наступною релевантною семантичною ознакою є конкретність, про яку говоримо, якщо слово має своїм референтом те, що можна відчути за допомогою зору, слуху, дотику, смаку і запаху або показати через дію [8, p. 906]. Йдеться про назви частин тіла, рослин, тварин, харчових продуктів, хвороб, матеріалів тощо. Конкретні поняття легше виокремити, а відповідно й легше назвати, що сприяє запозиченню відповідної одиниці [10]. Ба більше, у ситуації мовного контакту зазвичай виникає необхідність у перейнятті назв саме фізичних речей, тобто лексем з конкретним значенням. Іншими словами, спостерігаємо взаємодію між мотивувальним фактором, а саме бажанням назвати новий об'єкт або явище, і сприятливими чинниками, зокрема полегшувальним впливом конкретності значення. У ранішій праці ми продемонстрували кількісну перевагу слів з конкретним значенням над лексемами з абстрактним значенням серед запозичень з івриту в мовленні мігрантів в Ізраїлі [2].

Третьою й останньою семантичною якістю, яку розглядаємо тут, є точність. Слово, значення якого має високу точність (наприклад, *яблуко*), не може бути гіперонімом, тоді як одиниця зі значенням низької точності (наприклад, фрукт) має таку здатність. На думку Ф. Філда, лексеми, яким властива точність значення, запозичуються частіше, адже вони є важливими для чіткої передачі інформації в умовах повсякденного спілкування. У нашому матеріалі з 353 іменників лише декілька мають потенціал бути гіперонімами (наприклад, *махши́р* (מכשיר) 'прилад' і *маца́в* (מצב) 'стан'). Водночас поширеними є слова з надзвичайно вузьким значенням і, відповідно, високою точністю, як-от *ко́тедж* (קוטג') 'зернений сир', *па́нчер* (פאנצ'ר) 'прокол шини' й *іку́ль* (עיקול) 'арешт власності'. Як бачимо, ці лексеми не можна перекласти українською одним словом. Відбувається взаємодія мотивувального фактора (бажання замінити український елемент, який є малодоступним через довжину) зі сприятливим (високою точністю івритської лексеми).

До морфосинаксичної підгрупи сприятливих чинників належать декілька факторів. На думку Й. Матраса, релевантною є здатність слова використовуватись окремо від формотворчих і деривацій них афіксів [13, p. 176]. Р. Ван Хут і П. Майскен наголошують на важливості функції елемента при побудові речення. Дослідники стверджують, що одиниці, які обумовлюють структуру висловлювання, запозичуються рідше ніж ті, які не мають такої ролі. Науковці також вказують на вплив складності словозмінної парадигми. На їхній погляд, мовцям складніше переймати одиниці, які мають значну кількість словозмінних форм [17].

Вплив морфосинтаксичних факторів демонструємо, розглядаючи випадки запозичення дієслів. Загалом, лексеми, що належать до цієї частини мови, переймаються відносно повільно, адже вони зазвичай містять суфікси, виконують у реченні ключову роль центру предикації та мають складну систему форм. Водночас мотивація до запозичення дієслів іншомовного походження, які не мають доступних питомих еквівалентів, продовжує існувати. Наявність мотивувальних чинників за відсутності сприятливих призводить до використання креативних стратегій запозичення, які дозволяють вживати іншомовне дієслово для вказівки на дію, але не роблять його носієм предикації [13, p. 198].

Розглянемо, наприклад, вербативи *лаало́т* (לעלות)'репатріюватися до Ізраїлю' і *лаако́в* (לעקוב) 'підписуватися у соціальних мережах', які можуть бути корисними для мігрантів. Мовці обирають не запозичувати ці дієслова, послуговуючись натомість виразами *зробити алію́* і *кинути оке́в,* до складу яких входять іменники *алія́* (עלית) 'репатріація до Ізраїлю' і *оке́в*(עוקב) 'підписка у соціальних мережах'. Ці вирази, які є поєднаннями десемантизованого дієслова-звя'зки та віддієслівного іменника, дозволяють носіям української мови висловлювати відповідні сенси, але знімають необхідність адаптувати дієслова іншомовного походження на морфологічному рівні з метою зробити їх центрами предикації.

Важливо відзначити, що, як було сказано вище, відсутність сприятливих чинників ускладнює запозичення, але не унеможливлює його. В україномовному дискурсі спостерігаємо, наприклад,

дієслово *мітхаре́д* (*מתחרד*) ‘перетворюється на більш ортодоксальний’. Вірогідно, що стратегія поєднання дієслова-зв’язки з іменником не була використана в цьому випадку, тому що віддієслівний субстантив *תודרחתה* ‘перетворення на більш ортодоксальний’ є рідковживаним і міг бути незнайомим мовцю. Як наслідок, попри маловірогідність запозичення дієслів, до українського речення було включено вербатив івритського походження.

До когнітивної підгрупи сприятливих чинників належать ті фактори, що пов’язані з ментальною репрезентацією слів у лексиконі мовця. Чим стійкіша така репрезентація, тим менш вірогідною є заміна нативного елемента запозиченням. Стійкості, своєю чергою, сприяють часте повторення лексеми, її невелика довжина та ранній вік вивчення [14]. Знову спостерігаємо взаємодію між мотивувальними і сприятливими факторами, особливо коли йдеться про довгі елементи. Розглянемо запозичені слова *багру́т* (*בגרות*) ‘атестат зрілості’ і *тлуш* (*תלוש*) ‘розрахунковий лист’. Мовці використовують ці лексеми іншомовного походження, адже їх питомі еквіваленти забуті, незнайомі або просто занадто складні. Водночас саме довжина цих багатокомпонентних виразів уможливила їх поступове забування та легку заміну запозиченнями.

Доходячи кінця розгляду чинників, які відіграють роль у процесі лексичної інтерференції, зазначимо, що не всі запозичення можна пояснити факторами, описаними вище. По-перше, немає сумніву в наявності додаткових впливів, які будуть ідентифіковані в майбутніх дослідженнях. По-друге, наявні запозичені елементи, існування яких виглядає випадковим. Перейняття цих одиниць може бути пояснено поверхневим сприйняттям можливості запозичення у термінах запропонованої С. Л. Поповим когнітивно-еволюційної теорії мови [7] та розглядається в окремій нашій спільній статті [3].

Висновки. Аналіз лексичної інтерференції в мовленні українців, що мешкають в Ізраїлі, надав нам змогу побудувати модель, у якій запозичення розглядається як результат впливу низки взаємопов’язаних чинників. Ці фактори розділяємо на мотивувальні (ті, що спонукають мовця використовувати іншомовний матеріал) і сприятливі (ті, що уможливлюють вживання такого матеріалу).

До групи мотивувальних чинників входять підгрупи структурних, тематичних, прагматичних і соціальних факторів. Вплив структурної підгрупи маємо у випадку недоступності або малодоступності питомого найменування, наприклад через його забуття або непрактичну довжину. Про дію тематичних факторів говоримо, коли запозичення зумовлене тематикою розмови, зокрема пов’язаністю її зі сферами, де розповсюджено спілкування з іншомовним населенням. Прагматична підгрупа постає релевантною, якщо причиною використання іншомовного елемента є бажання досягти певної комунікативної мети в ситуації спілкування, що розглядається. Тут маємо такі чинники, як необхідність в евфемізмах та дисфемізмах, прагнення послатися на іншомовний елемент, використаний співрозмовником, і зацікавленість у залученні інших мовців до мовної гри. Вплив соціальних факторів спостерігаємо, якщо використання запозичень є для мовця способом створення бажаного образу себе в очах оточення.

Група сприятливих чинників включає підгрупи семантичних, морфосинтаксичних і когнітивних факторів. Релевантними семантичними якостями є доступність лексеми, а також конкретність і точність поняття, яке вона позначає. Серед морфосинтаксичних характеристик елемента велику роль відіграють його морфосинтаксична незалежність, роль при побудові речення і складність словозмінної парадигми. До підгрупи когнітивних факторів входять такі особливості питомого еквівалента, як його довжина, частота використання й вік вивчення.

Між різними підгрупами чинників всередині однієї групи, а також між мотивувальними й сприятливими факторами загалом існує активна взаємодія, яку бачимо, зокрема, у випадках заміни багатослівних нативних елементів однослівними запозиченнями. У цих випадках вплив структурної мотивації, а саме бажання замінити складнодоступну лексему коротшою, поєднується з впливом таких сприятливих чинників, як висока точність іншомовної одиниці та нестійка ментальна репрезентація питомого еквівалента.

Попри все сказане вище, ми не стверджуємо, що перелічили всі фактори, які можуть призвести до запозичення, або навіть всі підгрупи таких факторів. Перспективним напрямом подальших досліджень є розбудова моделі шляхом ідентифікації подальших мотивувальних і сприятливих чинників запозичення та додавання їх до схеми як складників підгруп – вже наявних або таких, що будуть створені в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гіріна Е. В. Базові й культурні запозичення з івриту в мовленні українців в Ізраїлі. *Лінгвістичні дослідження*. 2026. № 64. С. 60-68. DOI: https:// doi.org/10.34142/23127546.2026.64.05

2. Гіріна Е. В. Конкретність іменників як чинник, що сприяє їх запозиченню (на матеріалі запозичень з івриту в мовленні українських переселенців в Ізраїлі). *Лінгвістичні дослідження: традиції, виклики, інновації* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 23-24 квіт. 2026 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2026. С. 125-128. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.19596903

3. Гіріна Е. В., Попов С. Л. Деякі аспекти лексичного запозичення у світлі когнітивно-еволюційної теорії мови (на матеріалі запозичень з івриту, здійснених українцями, що з 2022 року вимушено проживають в Ізраїлі). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2026. У друці.

4. Дель Гаудіо С. Італійський вплив на україномовні інтернет-газети в Італії. *Слов'янський світ*. 2014. № 12. С. 137-147.

5. Дьолог О. С. Українське мовлення емігрантів у США як результат українсько-англійського білінгвізму. *Science and Technology of the Present Time: Priority Development Directions of Ukraine and Poland* : materials of the International Multidisciplinary Conference, Wolomin, 19-20 October 2018 / ed.: J. Kowalski. Wolomin, 2018. P. 167-171.

6. Молоткіна Ю. О. Мовні та позамовні причини проникнення англіцизмів у сучасну українську мову. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2016. № 2. С. 112-124.

7. Попов С. Л. Когнітивно-еволюційна теорія мови: обґрунтування. *Cognition, communication, discourse*. 2023. № 26. С.123-139. DOI: https://doi.org/10.26565/2218-2926-2023-26-07

8. Brysbaert M., Warriner A. B., Kuperman V. Concreteness ratings for 40 thousand generally known English word lemmas. *Behavior Research Methods*. 2013. № 46. P. 904-911. DOI: https://doi.org/10.3758/s13428-013-0403-5

9. Clyne M. Constraints on code switching: how universal are they? *Linguistics*. 1987. № 25. P. 739-764. DOI: https://doi.org/10.1515/ling.1987.25.4.739

10. Field F. Linguistic Borrowing in Bilingual Contexts. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2002. 252 p.

11. Haugen E. Review of the book L'emprunt linguistique, by L. Deroy. *Language*. 1957. № 33(4). P. 587-589.

12. Johanson L. Code Copying. The strength of Languages is Take-over and Carry-over Roles. Leiden : Brill, 2023. 149 p.

13. Matras Y. Language Contact. Cambridge : Cambridge University Press, 2020. 410 p. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9780511809873

14. Monaghan P., Roberts S. G. Cognitive influences in language evolution: Psycholinguistic predictors of loan word borrowing. *Cognition*. 2019. № 186. P. 147-158. DOI: 10.1016/j.cognition.2019.02.007

15. Paul H. Principles of the History of Language. London : Longmans, Green, and Co., 1891. 511 p.

16. Van Hout R., Muysken P. Modeling lexical borrowability. *Language Variation and Change*. 1994. № 6. P. 39-62. DOI: https://doi.org/10.1017/S0954394500001575

17. Thomason S. G., Kaufman T. Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics. Berkeley : University of California Press, 1988. 411 p. DOI: https://doi.org/10.2307/482559

18. Winter-Froemel E. The pragmatic necessity of borrowing. *Taal en Tongval*. 2017. № 69(1). P. 17-46. DOI: https://doi.org/10.5117/TET2017.1.WINT

19. Zenner E., Van De Meiroop D. The social and pragmatic function of English in weak contact situations: Ingroup and outgroup marking in the Dutch reality TV show Expedite Robinson. *Journal of Pragmatics*. 2017. № 113. P. 77-88. DOI: 10.1016/j.pragma.2017.02.013

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 29.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811.161.2’373.611’366
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.4

ВІДАПЕЛЯТИВНІ ВІДВИГУКОВІ ДІЄСЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД, СЕМАНТИЧНА МОТИВАЦІЯ Й ЛЕКСИКОГРАФІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ

THE APPELLATIVE INTERJECTIONAL VERBS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE: COMPONENT STRUCTURE, SEMANTIC MOTIVATION AND LEXICOGRAPHIC REPRESENTATION

Кушлик О.П.,
orcid.org/0000-0001-7502-622X
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

У пропонованій розвідці установлено компонентний склад відапелятивних відвигукових дієслів української мови, кількість і якість яких дещо різниться в лексикографічних працях. Передусім обґрунтовано актуальність дослідження, де наголошено, що установлення такого компонентного складу відапелятивних відвигукових дієслів української мови, які слугуватимуть вершинами словотвірних парадигм – комплексних словотвірних одиниць для аналізу словопороджувальної спроможності слів, як одне з основних завдань основоцентричного вектора розвитку української дериватології сприятиме максимальному охопленню всього континууму семантики, передаваної як твірним вигуком, так і похідним від нього вербативом, а також дасть змогу адекватно оцінити деривaційну здатність цих похідних дієслів. Зазначено, що з’ясування деривaційної здатності відвигукових дієслів загалом і відапелятивних зокрема є важливим етапом обстеження похідних дієслів української мови на предмет їхньої словопороджувальної спроможності, необхідність якого зумовлена наміром всебічно обстежити мотивувальну базу української мови, удокладнити теоретичні напрацювання основоцентричного вектора розвитку дериватології новими результатами.

Далі окреслено компонентний склад відвигукових відапелятивних дієслів української мови, тобто дієслів, мотивованих власне апелятивними (тобто такими, що звернені до людей) вигуками, які, хоч і не вирізняються численністю серед відвигукових, але становлять цілком самодостатню щодо свого функціювання групу слів. Визначено характер семантичних відношень між твірним вигуком і утвореним від нього вербативом, простежено ступінь послідовності й одностайності фіксування відапелятивних відвигукових дієслів, їхнього семантичного континууму в лексикографічних джерелах української мови. На основі власних спостережень за дібраним фактичним матеріалом запропоновано внести деякі зміни у вокабуляр української мови, зумовлені потребою зафіксувати некодифіковані одиниці, доповнити структуру словникової статті деяких одиниць новими елементами, з’яву яких пов’язано з розвитком їхньої семантичної структури.

Ключові слова: відвигукові дієслова, відапелятивні відвигукові дієслова, словопороджувальна спроможність, лексичне значення, семантика, лексико-семантичний варіант (ЛСВ), лексикографічні праці, тлумачні словники, вигук, вербатив, дієслово, твірна основа, мотивувальний, мотивований.

This study identifies the component structure of appellative interjectional verbs in Ukrainian, the number and characteristics of which vary somewhat across lexicographical works. First and foremost, the study’s relevance is substantiated. It is emphasized that establishing such a component structure of appellative interjectional verbs in the Ukrainian language – which will serve as the vertices of word-formation paradigms, i.e., complex word-formation units for analyzing the word-generating capacity of words – as one of the main tasks of the stem-centric approach of development in Ukrainian derivatology, will contribute to the maximum coverage of the entire semantic continuum conveyed both by the generative interjection and by the verbative derived from it, and will make it possible to adequately assess the derivational capacity of these derived verbs. It is noted that clarifying the derivational capacity of exclamatory verbs in general and of apostrophic verbs in particular is an important stage in the study of derived verbs of the Ukrainian language with regard to their word-forming capacity. The need for such a study stems from the intention to comprehensively examine the motivational basis of the Ukrainian language and to supplement theoretical developments in the base-centered vector of derivational morphology with new findings.

Next, the component structure of appellative interjectional verbs in the Ukrainian language is outlined, that is, verbs motivated by appellative (i.e., those addressed to people) interjections, which, although not numerous among interjectional verbs, constitute a fully self-sufficient group of words in terms of their functioning. The nature of the semantic relationships between the source interjection and the verb derived from it is identified. The degree of consistency and uniformity in the documentation of appellative interjectional verbs and their semantic continuum in lexicographic sources of the Ukrainian language is examined. Based on the author’s own observations of the selected factual material, it is proposed to make certain changes to the vocabulary of the Ukrainian language, necessitated by the need to record non-codified words and to supplement the structure of dictionary entries for certain units with new elements, the emergence of which is linked to the development of their semantic structure.

Key words: interjectional verbs, appellative interjectional verbs, word-forming ability, lexical meaning, semantics, lexical-semantic variant (LSV), lexicographical works, explanatory dictionaries, interjection, verbative, verb, stem, motivational, motivated.

Постановка проблеми. З'ясування ролі твірної основи як типологізувального чинника у словотвірних процесах стає дедалі актуальнішим в українській дериватології. Необхідність системного, планомірного вивчення словопороджувальної спроможності слів належних до різних лексико-граматичних розрядів, а в межах них – різних лексико-семантичних груп з опертям на твірну основу, що дає змогу передбачити формування похідних одиниць з певним словотвірним значенням, визначити інвентар словотворчих засобів для його експлікування, з'ясувати вплив мовних і позамовних чинників на реалізацію закладеного системою мови словотвірного потенціалу тощо, зумовлює охоплення основоцентричним аспектом дослідження всієї мотивувальної бази сучасної української мови.

Показником словопороджувальної спроможності слів, належних до різних лексико-граматичних розрядів, а в межах них – різних лексико-семантичних груп, слугує словотвірна парадигма як комплексна словотвірна одиниця, яка становить систему дериватів одного ступеня творення, об'єднаних тотожністю твірної основи [5, с. 10; 9, с. 291]. Для досягнення максимально вичерпного результату щодо обстеження мотивувальної бази сучасної української мови необхідне залучення різносистемних мовних одиниць – як центральних, так і периферійних класів слів, як первинних, так і вторинних розрядів слів, як численних, так і нечисленних груп слів. Щодо останнього, як зазначав В. Ґрещук, «незначна заповнюваність парадигм засвідчує лише слабку словопороджувальну властивість твірних слів, але є важливим показником у виявленні типології словотвірних парадигм» [6, с. 218].

Відапелятивні відвигукові дієслова, які з урахуванням нечисленності твірних одиниць не становлять кількісно наповнений клас слів, ще не був об'єктом аналізу на предмет установлення їхньої словотвірної спроможності, що і спонукає нас у майбутньому дослідити цей матеріал. Проте, аніж починати провадити безпосереднє дослідження словотвірної спроможності відапелятивних відвигукових дієслів відповідно до процедури аналізу словотвірних процесів у рамах основоцентричного підходу, важливо окреслити компонентний склад цих дієслів, щоб зорієнтуватися, наскільки послідовно їхні конкретні словотвірні парадигми будуть демонструвати свою словотвірну активність, що релевантно для установлення їхньої типової словотвірної парадигми.

Укладачі відомих лінгвістичних словників української мови не одностайні стосовно репрезентування відапелятивних відвигукових дієслів. Це спонукає виявити ці розбіжності, по можливості з'ясувати причини постання їх, простежити релевантність мотиваційних відношень між твірним і похідним словами (до того ж з урахуванням усіх наявних лексико-семантичних варіантів (далі ЛСВ), які репрезентують ту чи ту одиницю) – і, зрештою, подати компонентний склад цих дієслів для подальшого дослідження їхньої словопороджувальної спроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відвигукові дієслова української мови вже поставали об'єктом вивчення в контексті формантоцентричного підходу до аналізу словотвірних процесів. Установленню складу, з'ясуванню особливостей творення їх і систематизуванню за допомогою комплексних словотвірних одиниць, адекватних формантоцентричному підходові, присвятили свої розвідки Л. Юрчук [16], Т. Возний [1], О. Курило [8] та ін.

Віднедавна розпочато дослідження відвигукових дієслів української мови з опертям на основоцентричний підхід. Зокрема, у наших попередніх розвідках обґрунтовано засади систематизування відвигукових дієслів української мови як вершини словотвірних парадигм [12]; увиразнено контекстну й інтонаційну неоднорідність емотивних вигуків української мови як детермінаторів словотвірного потенціалу мотивованих ними дієслів [11]; визначено словопороджувальну спроможність відзооапелятивних відвигукових дієслів української мови [13].

Пропонована розвідка продовжує серію досліджень, присвячених установленню словотвірної парадигматики похідних дієслів української мови [9; 10].

Постановка завдання. ***Мета*** статті – установити компонентний склад відапелятивних відвигукових дієслів української мови для подальшого визначення їхньої деривaційної здатності з урахуванням розбіжності фіксування їх у лексикографічних джерелах. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких ***завдань***: окреслити обсяг власне апелятивних вигуків української мови як мотиваторів відповідних відапелятивних відвигукових дієслів; простежити характер семантичних відношень між твірним вигуком і утвореним від нього вербативом; з'ясувати ступінь послідовності й одностайності фіксування як самих відапелятивних відвигукових дієслів, так і їхнього семантичного континууму в тлумачних словниках української мови.

Виклад основного матеріалу. Різнотлумачення граматичного статусу вигуків (доклад-

ніше про це див.: [12, с. 18]) спричинює різне категоризування їх, а також різний компонентний склад, що, зі свого боку, детермінує граматичні й семантичні особливості похідних від них дієслів. Для подальшого опису словопороджувальної здатності відапелятивних відвигукових дієслів пристаємо до позиції тих лінгвістів, хто вважає вигуки особливим класом слів, які, не маючи ні лексичного, ні граматичного значення, слугують для вираження різних почуттів, емоцій, спонукання до дії [14, с. 5], а також усвідомленого колективом смислового змісту (елемента думки) [4, с. 302].

Основним словотворчим засобом, який переводить вигукові основи (здебільшого первинного походження) до дієслівних, є суфікс **-а-** / **-ка**– [16, с. 191–192], напр.: *аговкати*, *агейкати*, *акати, ахкати, гейкати, екати, ейкати, ехкати, нукати, огокати, ойкати, охкати, пхекати, тьхукати, тьфукати, хекати, хукати, угукати* та ін.

Відвигукові дієслова – з урахуванням відомих у лінгвоукраїністиці семантичних класифікацій вигуків, які запропонували Л. Мацько [15, с. 59], К. Городенська [3, с. 737–741], О. Курило [8, с. 5–6], І. Жагаляк [7, с. 29–33], В. Горпинич [4, с. 304–305] та ін., і превалюванням у цих класифікаціях думки щодо незаперечного вирізнення емоційних та імперативних вигуків (з більшим чи меншим ступенем конкретизації їх контекстним чи ситуативним оточенням) – об'єднано у два структурно-семантичні типи: відвигукові дієслова, мотивовані емоційними вигуками, та відвигукові дієслова, мотивовані імперативними вигуками [8, с. 5–6; 11, с. 26]. Серед відвигукових дієслів, твірними для яких є імперативні вигуки, вирізняють: а) вербативи, мотивовані вигуками зі значенням наказу, вимоги припинити ту чи ту дію, заборони, спонукання до певних дій тощо; б) вербативи, мотивовані апелятивними вигуками, які, зі свого боку, розмежовують з урахуванням того, до кого адресований мотивувальний вигук – людей чи тварин [2, с. 382–383].

До власне апелятивних вигуків (тобто вигуків, адресованих до людей) як мотиваторів дієслів належать: 1) ті, за допомогою яких привертають увагу людей, звертаються до них з певних потреб, до того ж як українського походження, пор.: *агу!, агов!, агей!*, *алло!, ау!, ауусі!, ей!, гов!, гей!* тощо, напр.: "***Агей**, Кию, приходь до мене в гості, в мене закипів куліш…*" (Ю. Мушкетик); – ***Гей**, берись! – пролунало позаду в Лавріна* (Ю. Мушкетик); *Оксана з колиски взяла Маркуся, закутала в грубі полотняні пелюшки і чукикала на руках. – Ну, **ауусі**!* (С. Чорнобривець), так й іншомовного, пор.: *алло!*, напр.: *З легеньким тремтінням у серці підійшов до телефону-автомата. – **Алло**! – голос чистий, високий* (Ю. Мушкетик); 2) ті, що виражають привітання, прощання, вибачення, подяку, прохання, божбу тощо [2, с. 383; 3, с. 740], пор.: *здрастуйте!, добрий день!, добридень!, до побачення!, прощайте!, прощавайте!, бувай!, прости!, простіть!, вибач!, вибачте!, пробач!, пробачте!, даруй!, даруйте!, дякую!, спасибі!, їй-Богу!, їй-Бо!* тощо, напр.: *І вже по тому* [Лаврін] *зняв шапку, стріпнув чубом і тихо сказав: – **Добридень**, Киліяно* (Ю. Мушкетик); **–** ***Спасибі**, – сказала Лукина й поклала на воза чоботи та невеликий клуночок* (Ю. Мушкетик).

Дієслова постають здебільшого від вигуків першої групи слів, що зумовлено їхнім первинним походженням як чинником, який сприяє словотвірній активності того чи того слова. Як уже згадувалося, основним словотворчим засобом, який переводить вигукову основу до дієслівної і який актуальний також для аналізованої групи вербативів, є суфікс **-а**– / **-ка-**, що, пор.: *агукати, аговкати, агейкати, аллокати, ауукати, ауускати, гейкати, говкати, егейкати, егегейкати, ейкати*, напр.: *Такої ночі не можна було мовчати, хотілося озиватися, **аговкати**, кликати таємничі тіні з-під берега, перемовлятися добрим словом* (В. Близнець); *…ватага відчайдух на скирті **егейкала** до однокласниць…* (Є. Пашковський); *Луї, звичайно, не озвався ані словом, хоча страх кортіло сказати: «Скільки можна "**аллокати**", краще зі мною попрощайся»* (ГРАК, Дж. Кольєр).

Вторинність вигуків другої групи практично унеможливлює постання від них вербативів. Якщо й іноді трапляються в текстах художніх творів деякі утворення – на кшталт *добриденькати, бувайкати* (напр.: *По вулицях кричало радіо, мов ошаліле, від нічного дощу стояли кругом баюри, брунькувалися дерева, **добриденькав** синик, а шпак перекривляв вивільгу весняним співом* (А. Химко); *Двічі нам «**бувайкати**» не треба було* (Л. Денисенко)), то йдеться лише про оказіональне вживання.

Континуум семантики, детермінованої контекстним оточенням й відповідною інтонацією вигуків *агу* і *ау* у відомих тлумачних словниках української мови, дещо відрізняється, що спричинено роком видання того чи того словника, тенденціями, характерними для стану української мови цього періоду, етапами її розвитку. Зокрема, у «Словнику української мови» в 11 томах словникова стаття ***АГУ*** об'єднує чотири ЛСВ: 1) 'уживається при відганянні птахів'; 2) 'уживається при звертанні до немовляти, щоб привернути

його увагу, викликати усмішку, заспокоїти і т. ін.’; 3) ‘уживається при перекликанні в лісі, вночі і т. ін., щоб знайти або не загубити один одного’; 4) ‘$_{рідко}$ використовується в значенні, близькому до *от*, *от уже*, *аж ось*’ (СУМ, І, с. 18–19). Лексему *агу* у словнику не зафіксовано.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (за ред. В. Бусела), перше видання якого датовано 2001 роком і яке, серед іншого, відображає зміни, пов’язані з упровадженням колись непоправно вилученої з абетки літери **ґ**, названі чотири ЛСВ ***АГУ*** вже перенесено до словникової статті ***АҐУ*** (ВТССУМ, с. 11), тоді як сама лексема *агу* у лексикографічній праці не значиться.

У «Словнику української мови» у 20 томах (перший том видано 2010 року) зареєстровано дві лексеми – *агу* і *агу*, кожна з яких має свій набір ЛСВ: вигук *агу* вживається: 1) ‘для відганяння птахів’; 2) ‘при перекликанні в лісі, вночі і т. ін., щоб знайти або не загубити один одного’; 3) ‘$_{зрідка}$ у знач., близькому до *от, от уже, аж ось*’ (СУМ-20, І, с. 125), тоді як вигук *агу* вживається: ‘$_{дит.}$ при звертанні до немовляти, щоб привернути його увагу, викликати усмішку, заспокоїти і т. ін.’ // ‘позначає звуки, які вимовляє немовля’ (СУМ-20, І, с. 126).

Наявність у вокабулярі мовної системи того чи того з названих вигуків детермінує й постання від нього вербатива, що зафіксовано у згадуваних словниках, проте, на нашу думку, із певними суперечностями: *агукати* зі значенням ‘говорити “агу” (вигук *агу* об’єднує чотири названі ЛСВ)’ – у «Словнику української мови» в 11 томах (СУМ, І, с. 19) і *агукати* зі значенням ‘говорити “агу” (вигук *агу* об’єднує ті самі чотири названі ЛСВ, лише з різницею у вимові і графічному позначенні)’ – у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (за ред. В. Бусела) (ВТССУМ, с. 11). Інакше кажучи, згідно з даними згаданих лексикографічних праць, вербативи *агукати* і *агукати* зберігають семантичний континуум мотивувальних для них вигуків і цей континуум не відрізняється між собою, за винятком вимови й відповідного графічного позначення. Щодо «Словника української мови» у 20 томах, то в ньому зафіксоване лише дієслово *агукати* з лексичним значенням ‘говорити “агу” (вигук уживають ‘$_{дит.}$ при звертанні до немовляти, щоб привернути його увагу, викликати усмішку, заспокоїти і т. ін.’ // ‘позначає звуки, які вимовляє немовля’)’ (СУМ-20, І, с. 126). Вербатив же *агукати* як такий, що мотивований вигуком *агу*, відсутній, що можна, очевидно, пояснити витісненням дієслова *агукати* зі значенням, зокрема, ‘вигукувати “агу” при перекликанні в лісі, вночі і т. ін., щоб знайти або не загубити один одного’ вербативом *аговкати*. Тим паче, що таке витіснення, імовірно, відображає тенденцію до семантичного розмежування цих дієслів, адже їхнє змішування могло бути зумовлене однаковою вимовою слів *агукати* й *агукати* в період, коли літеру **ґ** ще не повернуто до української абетки. Це засвідчують і численні, зафіксовані *у* Генеральному регіонально анотованому корпусі української мови приклади-ілюстрації вживання дієслова *агукати* зі значенням, притаманним дієслову *агукати*, пор.: *– Це він зараз синюватий, бо старався дуже, а через місяць таким красивим стане – не впізнаєш, через два – уже* ***агукати*** *до тебе буде, у три голівку триматиме, а в чотири почне на ноги спинатися* (ГРАК, Г. Ткаченко); *Вночі вони* [малюки] ***агукають*** *і доводять до істерики матусь, доки не призвичаюють їх до свого незвичного ритму, розпорядку доби* (ГРАК, В. Лис).

Подібні порушення орфоепічних і орфографічних норм української мови спостережено й щодо вихідних і похідних одиниць *агусі* → *агуськати* та *агусі* → *агуськати*. Зрозуміло, що у «Словнику української мови» в 11 томах зафіксовані ці одиниці з літерою **г**, тобто *агусі* як ‘вигук, який уживається як ласкаве звернення до немовляти’ (СУМ, І, с. 19) і *агуськати* – як ‘те саме, що *агукати*’ (СУМ, І, с. 19), тоді як в інших згаданих тлумачних словниках маємо нормативне на сьогодні *агусі* і *агуськати* з тими самими значеннями (ВТССУМ, с. 11; СУМ-20, І, с. 126).

Вигук *агов*, який уживають ‘для перекликання в лісі вночі і т. ін., щоб знайти або не загубити один одного’ (СУМ, І, с. 17; ВТССУМ, с. 10), або ‘коли треба привернути чиюсь увагу, покликати когось чи відгукнутися на чийсь заклик’ (СУМ-20, І, с. 120), є твірним для дієслова *аговкати,* яке зареєстроване лише у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (за ред. В. Бусела) зі значенням ‘те саме, що *агукати*’ (ВТССУМ, с. 10). І тут знову натрапляємо на певну суперечність: якщо дієслово *аговкати* тлумачать як ‘те саме, що *агукати*’, то це означає, що воно може експлікувати дію, пов’язану з усіма ситуаціями, які передані чотирма ЛСВ, реалізованими вигуком *агу*, а не тільки, як уже згадувалося, співвідноситися з одним із чотирьох ЛСВ. Водночас ілюстрації вживання дієслова *аговкати* доводять, що йдеться здебільшого про ‘вигукування “агов!” у лісі чи на іншій відкритій місцевості (часто вночі, у сумерках, у тумані), щоб знайти або не загубити один одного, щоб привернути чиюсь увагу тощо’.

Такий вивід семантики абсолютно корелює з нормами мотивації між твірною і похідною одиницями, пор.: *Порадившись між собою з приводу цього неприємного сюрпризу, вони* [хлопці] *взялися* ***аговкати*** *в надії, чи не почують їх прибулі в баркасі* (Д. Дефо у перекл. М. Нагорної); *Такої ночі не можна було мовчати, хотілося озиватися,* ***аговкати****, кликати таємничі тіні з-під берега, перемовлятися добрим словом* (В. Близнець).

Дещо інше значення, на нашу думку, передає дієслово *аговкати* в реченні *Досвідчені глинокопи, перш ніж спуститися у такий колодязь, нахилялися до нього і, лягаючи на землю,* ***аговкали****…* (ГРАК, К. Рахно). Тут, очевидно, ідеться про те, що за рахунок вигукування "агов!", спрямованого в певну порожнину (нору, колодязь, шахту, печеру тощо), і одержаного в результаті відлуння можна оцінити властивості цієї порожнини: глибину, розміри, наявність перешкод чи обвалів, відкритість або замкненість простору тощо. Наведена дефініція відвигукового дієслова *аговкати* цього не відображає. Тому, ймовірно, є всі підстави констатувати розвиток семантичної структури цього слова і доповнення її ще одним ЛСВ – 'вигукувати "агов!" з метою зорієнтуватися в просторі чи оцінити його властивості за відлунням'.

Обсяг контекстуальної семантики, яку передає апелятивний вигук *гей*, згідно з даними лексикографічних джерел, формують п'ять ЛСВ: 1) 'спонукальне слово, яким підганяють волів, корів або коней'; 2) 'уживається як оклик у звертанні'; 3) 'уживається як заклик, заохочення до дії'; 4) 'виражає піднесення, захоплення чим-небудь'; 5) 'пісенний вигук' (СУМ, ІІ, с. 46; ВТССУМ, с. 226; СУМ-20, ІІІ, с. 501). На противагу цьому дієслово *гейкати* засвідчено лише з двома ЛСВ: 'викрикувати "гей", підганяючи худобу', що співвідносний з $ЛСВ_1$ і 'співати пісню, у якій повторюється "гей", або кричати "гей"' (СУМ, ІІ, с. 46; ВТССУМ, с. 226; СУМ-20, ІІІ, с. 502), який співвідносний з $ЛСВ_5$. Проте жодне з наведених значень дієслова *гейкати* не пов'язане з вигуком *гей* як власне апелятивом, тобто адресованим до людей, що засвідчено його $ЛСВ_3$ (безпосередньо) і $ЛСВ_2$ (опосередковано). Утім ілюстрації доводять можливість такого, пор.: *Звісно, гобліни хутко помчали за ним* [Більбо], ***гейкаючи*** *та перегукуючись поміж дерев…* (Толкін Дж. Р. Р. у перекл. О. О'Лір); *Коли його* [ведмедя] *голова вже за якусь дещицю від мене, я* ***гекаю****, обома руками здіймаю сокиру і щосили, щолюті, щоєства рубаю по рудому черепу* (Р. Полонський).

Ще іншу семантику розвиває вербатив *гейкати* в реченнях: *Вантажівку підкидало на баюрах, дівчата при цьому зойкали, а ми* ***гейкали****, бо нами підкидало як мішками…* (Вал. Шевчук, Жінказмія…); *Коли Купа рвонувся, щоб, нарешті, продертись-таки через юрбу <…>, всі там* ***гейкали****, свистіли, гукали й лементували…* (О. Ільченко). Тут аналізоване дієслово мотивоване вигуком *гей*, контекстуальне значення якого не засвідчено у словниках, – 'вигукувати "гей" для привертання уваги з наміром зупинити якусь дію (процес), перешкодити її перебігу'.

Окрім цього, іноді в текстах художніх творів трапляються випадки, коли дієслово *гейкати* мотиване вигуком *гей*, який уживають, щоб 'знайти або не загубити один одного, щоб привернути чиюсь увагу тощо', пор.: *Вони* [діти] ***гейкали*** *його до хрипоти, та сніг притлумляв голоси…* (К. С. Льюїс). У такому разі дієслово *гейкати* є синонімним до вербатива *аговкати*.

Ті самі позиції вживання, характерні для вигука *гей*, реалізує й вигук *егей,* який зафіксовано лише у «Словнику української мови» у 20 томах (СУМ-20, IV, с. 547). Похідний вербатив *егейкати* передає семантику 'кричати "егей", виражаючи піднесення, захоплення чимось або звертаючись до когось' (СУМ-20, IV, с. 547). Друга частина тлумачення цього вербатива – 'кричати "егей" <…>, звертаючись до когось' переводить сам мотивувальний вигук у площину апелятивів і відповідно утворене дієслово уналежнюють до відапелятивних, тоді як перша частина тлумачення радше засвідчує емотивну природу вигука і відповідно утворене дієслово відносять до відемотивних. Приклади вживання відвигукового дієслова *егейкати* часто виражають синкретичну семантику, пор.: *…ми з портфеликами під пахвами, хукаючи на пальці, до пояса в снігу, попождем на обочині, доки схлине сніговий вал, і віддзенькає підбита іскрами накривка на тракторній трубі, тоді аж бігти, ковзатись,* ***егейкати****…* (Є. Пашковський); *…молода дружина з берега наздоганяла утеклих рибин, котрі наново просікали благеньку сітку, збивала грудками течію,* ***егейкала****, підказувала, куди брести, залюбленими, великими від довіри, очима дивилась на його розрівняну спину з торбою на плечі* (Є. Пашковський).

Синонімним до вигука *гей*, а також до вже проаналізованих нами *агов, агу, егей* є вигук *агей*. У деяких тлумачних словниках замість дефініції власне названо ці вигуки як такі, що зорієнтовують з контекстним фінкціюванням вигука *агей* (ВТССУМ, с. 9). На противагу цьому в «Словнику української мови» в 11 томах і в «Словнику української мови» у 20 томах запропоновано таке визначення: 'уживається для вираження спонукання

до якоїсь дії або бажання привернути увагу; *гей*; *ей*’ (СУМ, І, с. 15; СУМ-20, І, с. 116). Мотивоване цим вигуком дієслово не зареєстроване в жодному тлумачному словнику, проте поодинокі приклади функціювання доводять можливість творення за заданою моделлю й спорадичне використання, пор.: *Пастух виляскує батогом, **агейкає**, і луна котиться аж до обрію*… (Гр. Тютюнник).

Не зафіксовані на сьогодні в лексикографічних джерелах й дієслово *говкати*, мотивоване власне апелятивним вигуком *гов*, яким послуговуються з бажанням привернути чию-небудь увагу (СУМ, ІІ, с. 100; ВТССУМ, с. 248; СУМ-20, ІІІ, с. 650), а також *ейкати*, мотивоване вигуком *ей*, який уживають: 1) ‘за потреби окликнути, підізвати кого-небудь, звернутися до когось’; 2) ‘для вираження невдоволення, досади, безнадійності і т. ін.’ (СУМ, ІІ, с. 454; ВТССУМ, с. 337; СУМ-20, IV, с. 552). Проте приклади вживання їх у тому чи тому тексті засвідчують потенційність входження до вокабуляру української мови як кодифікованих одиниць, пор.: *І немало я накричався, немало й розумніші **говкали**, поки трохи заспокоїлося* (О. Мак); *Стрибог зупинився, розвернувся. – Ну? Скільки можна **ейкати**, дочко! Може, нарешті придумаєш, як мене називати?* (ГРАК, Дара Корній).

У «Словнику української мови» у 20 томах зареєстровано новий власне апелятивний вигук *еге-гей* із семантикою ‘$_{розм}$. те саме, що *ей*’ (СУМ, IV, с. 547) разом з похідним від нього дієсловом *егегейкати* зі значенням ‘те саме, що *егейкати* (тобто ‘кричати “егей”, звертаючись до когось’)’.

Висновки та перспективи. Докладне вивчення стану лексикографічного опрацювання відапелятивних відвигукових дієслів української мови дало змогу виявити розбіжності щодо фіксування їх, окреслити причини цих розбіжностей, на основі дібраного фактичного матеріалу простежити континуум передаваної семантики твірною (тобто самим вигуком) чи похідною (відвигуковим дієсловом) одиницями – і з урахуванням цього сформувати корпус відапелятивних відвигукових дієслів. У подальших дослідженнях буде проаналізовано словопороджувальну спроможність відапелятивних відвигукових дієслів, що дасть змогу передусім зіставити її з деривацій-ною здатністю інших груп відвигукових вербативів (серед іншого відзооапелятивних), а відтак дійти висновку щодо словопороджувальної спроможності відвигукових дієслів порівняно з вербативами, мотивованими словами іншої частиномовної належності – іменниками, прикметниками чи звуконаслідуваннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Возний Т. М. Семантичні зв’язки між твірними іменниками і вигуковими основами та похідними дієсловами на *-ати, -кати* у східнослов’янських мовах. *Словотвірна семантика східнослов’янських мов*. Київ : Наукова думка, 1983. С. 74–86.

2. Городенська К. Г. Розділ 9. Слова-речення. *Іван Вихованець, Катерина Городенська. Теоретична морфологія української мови*. Київ : Пульсари, 2004. С. 374–390.

3. Городенська К. Г. Слова-речення. *Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. С. 732–750.

4. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 335 с.

5. Ґрещук В. В. Теоретичні засади основоцентричної дериватології. *В. В. Ґрещук, Р. О. Бачкур, І. Ф. Джочка, Н. М. Пославська. Нариси з основоцентричної дериватології* / за ред. Василя Ґрещука. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. С. 6–38.

6. Ґрещук В. Словотвірна спроможність українських похідних дієслів (Кушлик О. П. Словотвірна парадигматика похідних дієслів в українській мові : [монографія] / О. П. Кушлик. – Дрогобич : Коло, 2015. – 384 с.) : рецензія. *Українознавчі студії*. 2017. № 18. С. 215–219. DOI: https://doi.org/10.15330/ukrst.18.213-217.

7. Жагаляк І. Семантичні особливості інтер’єктивів. *Studia Methodologica*. 2003. Вип. 13. С. 26–33.

8. Курило О. Й. Відвигукова лексика сучасної української літературної мови : склад та структура : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Ужгород, 2001. 20 с.

9. Кушлик О. П. Словотвірна парадигматика похідних дієслів в українській мові : монографія. Дрогобич : Коло, 2015. 384 с.

10. Кушлик О. П. Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові : дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2016. 508 с.

11. Кушлик О. П. Контекстна й інтонаційна неоднорідність емотивних вигуків української мови як детермінатор словотвірного потенціалу мотивованих ними дієслів. *Філологічні науки та перекладознавство : європейський потенціал* : матеріали Міжнародної наукової конференції з філологічних наук (3–4 листопада 2022 року, м. Ченстохова, Польща). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. P. 24–29. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-261-6-4.

12. Кушлик О. П. Засади систематизування відвигукових дієслів української мови як вершини словотвірних парадигм. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2022. Вип. 18. С. 16–24. DOI: https://doi.org/10.24919/2663-6042.18.2022.3.

13. Кушлик О. П. Словотвірний потенціал відзооапелятивних відвигукових дієслів української мови. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2023. Вип. 19. С. 55–62. DOI: https://doi.org/10.24919/2663-6042.19.2023.9.

14. Мацько Л. І. Інтер'єктиви в українській мові : навч. посібник. Київ : КДПІ, 1981. 130 с.

15. Мацько Л. І. Семантика вигуків та звуконаслідувань. *Українська мова і література в школі*. 1985. № 2. С. 56–62.

16. Юрчук Л. А. Суфіксальний дієслівний словотвір. *Словотвір сучасної української літературної мови* / за ред. М. А. Жовтобрюха. Київ : Наукова думка, 1979. С. 171–210.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. **ВТССУМ** Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

2. **СУМ** Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.

3. **СУМ-20** Словник української мови : у 20 т. Київ : Наукова думка, 2010–2024. Т. I–XV.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Близнець В. Земля світлячків : казкова повість. Вид. 2. Київ : Веселка, 1979. 272 с.

2. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК). URL: https://uacorpus.org/.

3. Дефо Д. Життя і дивовижні пригоди Робінзона Крузо. 2016. URL: https://books.google.com.ua/books?id=ZQIqDAAAQBAJ&newbks=0&printsec=frontcover&pg=PT252&dq=взялися+аговкати+в+надії,+чи+не+почують+їх+прибулі+в+баркасі&hl=uk&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

4. Ільченко О. Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і чужа молодиця : український химерний роман з народних уст. Харків : Фоліо, 2009. 700 с.

5. Льюїс К. С. Хроніки Нарнії. Лев, Біла Відьма та шафа. Кн. 2. : роман / перекл. з англ. І. Ільїна за участю К. Воронкіної. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2024. 176 с.

6. Мак О. Куди йшла стежка? : оповідання. Нью-Йорк; Філадельфія : Булава, 1961. 156 с.

7. Мушкетик Ю. Яса : роман / післямова В. А. Смолія. Київ : Дніпро, 1990. 831 с.

8. Мушкетик Ю. Обвал : роман. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 180 с.

9. Пашковський Є. Щоденний жезл : роман-есей. Київ : Генеза, 1999. 472 с.

10. Пашковський Є. Осінь для ангела : роман. Київ : Komubook, 2024. 440 с.

11. Полонський Р. Яблука пахнуть снігом : роман-лірична хроніка. Київ : Радянський письменник, 1967. 325 с.

12. Толкін Дж. Р. Р. Гобіт, або Туди і звідти. Вид. 6 / перекл. з англ. О. О'Лір. Львів : Астролябія, 2020. 384 с.

13. Тютюнник Гр. Три зозулі з поклоном. Київ : Знання, 2023. 206 с.

14. Химко А. У пазурах вампіра. По відродженні. Блок другий : художньо-історичний роман-повість у блоках і секціях. Черкаси : Видавець Ю. А. Чабаненко, 2018. 665 с.

15. Чорнобривець С. Потік життя : роман. Київ : Радянський письменник, 1956. 415 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811.161.2'38'42:821.161.2-1
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.5

ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ЗАСІБ ВИЯВУ КОМУНІКАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПОЕТА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ М. КРИВЦОВА «ВІРШІ З БІЙНИЦІ»)

COMPARATIVE CONSTRUCTIONS AS A MEANS OF EXPRESSING THE POET'S COMMUNICATIVE PERSONALITY (BASED ON MATERIAL FROM MAKSYM KRYVTSOV'S COLLECTION “POEMS FROM THE LOOPHOLE”)

Огар А.О.,
orcid.org/0000-0002-4917-8008
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

У статті йдеться про порівняльні конструкції як засіб вияву комунікативної особистості поета, тож проаналізовано її на основі смислового принципу, що передбачає їхнє групування навколо концептуальних домінант збірки, які концентрують весь ідейно-естетичний зміст поезій, а також є смисловими ядрами для розгортання образних асоціацій автора. Індивідуально-авторські порівняння в поетичній збірці Максима Кривцова є релевантним вербалізаротом його прагматичних намірів, виявляють специфіку його мовленнєвої поведінки в мілітарному дискурсі. Розгалужена система художніх зіставлень репрезентує поета як комунікативну особистість, яка травматичний мілітарний досвід вкладає у художні рамки. Тексти збірки інтелектуальні, що втілено через інтертекстуальність, а також мають високий рівень естетичної організації, реалізованої через засоби образної номінації. При цьому центральним інструментом мовного моделювання художньої дійсності та об’єктивізації концептуальних домінант є порівняльні конструкції. Своєрідність ідіостилю поета полягає в нагромадженні порівнянь та інших образних засобів мови, що має на меті максимально точно вербалізувати складний семантичний обшир у художній системі. Зазначений ефект посилює синкретичне поєднання в близькому контексті порівнянь з іншими тропами та синтаксичними фігурами, тісне їхнє переплетення й модифікація для створення цілісного образу. Тематичною сферою для зіставлення здебільшого є феномен війни й зумовлені нею реалії: війну осмислюють крізь звичні речі, а звичні речі крізь призму війни. Так в образі війни акцентовано її жорстокість, байдужість до людського життя, невідворотність, усеприсутність.

Ключові слова: комунікативна особистість, комунікативна діяльність, мовна особистість, дискурс, поетичний текст, художній засіб, троп, синтаксична фігура, синтаксична структура, порівняння, метафора, градація, ампліфікація.

The article deals with comparative constructions as a means of expressing the communicative personality of the poet. They are analyzed on the basis of the semantic principle, which involves grouping around the conceptual linguistic dominants of the collection, which concentrate the entire ideological and aesthetic content of the poems, and are also semantic nuclei for the deployment of the author's figurative associations. Individual-author comparisons in the poetic collection of Maksym Kryvtsov are a relevant verbalization of his pragmatic intentions, revealing the specificity of his speech behavior in military discourse. An extensive system of artistic comparisons represents the poet as a communicative personality who puts traumatic military experience into artistic frameworks. The texts of the collection are intellectual, which demonstrates their intertextuality, and also have a high level of aesthetic organization, which is formed by means of figurative nomination. The central tool of linguistic modeling of artistic reality and objectification of conceptual dominants are comparative constructions. The peculiarity of the poet's idiostyle lies in the accumulation of comparisons and other figurative means of speech, which aims to verbalize the complex semantic expanse in the artistic system as accurately as possible. The specified effect is enhanced by the syncretic combination in a close context of comparisons with other tropes and syntactic figures, their close interweaving and modification in order to create a holistic image. The thematic area for comparison is mostly the phenomenon of war and the realities caused by it: war is understood through familiar things, and familiar things through the prism of war. Thus, the image of war emphasizes its cruelty, indifference to human life, inevitability, omnipresence.

Key words: communicative personality, communicative activity, linguistic personality, discourse, poetic text, artistic means, trope, syntactic figure, syntactic structure, comparison, metaphor, gradation, amplification.

Постановка проблеми. Поняття комунікативна особистість дискусійне в сучасній лінгвістиці. Хоча деякі дослідники виокремлюють його («комунікативна особистість – комунікант, наділений сукупністю індивідуальних якостей і характеристик, які визначаються його комунікативними потребами, когнітивним діапазоном і комунікативною компетенцією та виявляється в процесі комунікації» [7, с. 192]), нерідко комунікативну особистість ототожнюють із мовною в умовах спілкування, але використання не лише вербального, а й невербального коду дає підстави вважати поняття *комунікативна особистість* ширшим, ніж *мовна особистість* [7, с. 192].

І. Голубовська вважає комунікативну особистість конкретним виявом мовленнєвої особистості в певних комунікативних обставинах [1, с. 27]. Дослідження саме комунікативної особистості Максима Кривцова крізь призму збірки «Вірші з бійниці» важливе тим, що розкриває унікальний

воєнний досвід через конкретні екзистенційні обставини, де загальні риси мовленнєвої особистості набувають рис безпосереднього живого свідчення з передової. Особливості цієї комунікативної ситуації в низці умов: 1) комунікація відбувається з реальних бойових позицій, що диктує особливу тональність творів, домінування тематичної військової лексики та зумовлених війною образів; 2) художній світ поета – це фіксація реального часу, екстремальних подій і обставин; 3) його твори є прямим свідченням війни, документують епоху та є голосом усіх захисників.

У текстах поета впадає в око велика кількість порівнянь. Але не лише це робить їх характерним мовним засобом збірки, а ще й те, що саме вони значною мірою вербалізують комунікативну інтенцію автора, розкривають ті надскладні смисли, які він прагне, по-перше, донести до читачів, а по-друге, зафіксувати для теперішнього й майбутніх поколінь. Оригінальність і новаторство порівнянь довершують їхню художню та комунікативну цінність. Зіставні конструкції розкривають досвід поета, смаки та мету через вибір образів (звідки автор бере образи та які сфери життя йому близькі), оцінку світу (що вважає важливим, красивим тощо; які емоції він виражає порівнянням), тематичний простір і комунікативну стратегію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поезія Максима Кривцова вже отримала значну наукову рефлексію, щоправда, здебільшого в галузі літературознавства. Крізь призму лінгвістики його твори теж зацікавлювали дослідників. Так, Т. Старостенко досліджує особливості вербального вияву концептів життя та смерть у віршах й висновкує, що ці концепти «конституюють семантичне поле напруженої взаємодії між фактографічною точністю testimonial discourse та тропеїчною медіацією травматичного наративу, між необхідністю вербалізації межового досвіду та неможливістю його повної дискурсивної експлікації» [6, с. 217]. М. Сеньків аналізує твори поета як приклад становлення нової поетичної мови, яка здатна передати емоційний досвід і психостани учасників війни художніми засобами завдяки «сув'язі сенсів та імпульсів, що належать до мілітаристичної образності» [5, с. 214]. Однак дослідження порівнянь у контексті вияву комунікативної особистості М. Кривцова ще не проводили, хоча порівняльні конструкції в українській мові неодноразово були об'єктом наукового аналізу Л. Мацько, Л. Прокопчук, С. Єрмоленко та ін. В. Кононенко, скажімо, наголошував, що «виконання порівнянням пізнавальних, естетичних, лінгвокогнітивних, мовностилістичних функцій, передовсім у сфері художнього словомислення, виводить його на рівень одного з визначальних засобів текстотворення та образотворення» [2, с. 159].

О. Молчко, аналізуючи мовні й мовленнєві функції порівняння в лінгвокреативній комунікативній діяльності, веде мову про його концептуальну функцію, яка передбачає репрезентацію ідіоетнічної специфіки картини світу через кореляцію зображуваного з іншими, актуальними для певного соціуму предметами чи їхніми образами, тому кожна лінгвокультура має свої типові художні порівняння [4, с. 141]. Тож добір художніх порівнянь письменником відбиває його національно-культурну ідентичність, соціальне середовище та особливості світоосмислення, адже людина мислить категоріями своєї лінгвокультури, творячи асоціативні пари з наявними культурними кодами. Безпосередня його участь у воєнних діях детермінує творчість цим досвідом, стає найсильнішим смислотворчим стимулом, зумовлює специфіку художньої трансформації фронтового досвіду. Ідіостиль письменника є відбиттям його індивідуальної концептосфери, у якій асоціативне поле формує мілітарний дискурс.

Постановка завдання. Метою статті є лінгвостилістичний аналіз порівняльних конструкцій як ключового засобу репрезентації комунікативної особистості поета в збірці Максима Кривцова «Вірші з бійниці».

Ця мета передбачає реалізацію низки завдань:

– окреслити роль порівнянь у поезії Максима Кривцова як засобу вияву його комунікативної особистості;

– виявити та систематизувати порівняльні конструкції у збірці передовсім за смисловим принципом;

– розкрити специфіку індивідуально-авторських порівнянь, визначивши їхню роль у моделюванні художнього світу та конструюванні мілітарного дискурсу;

– виявити функційний потенціал порівнянь у репрезентації емоційно-ціннісних орієнтирів, інтенцій та комунікативної стратегії ліричного героя;

– довести, що саме оригінальність і новаторство авторських порівнянь, їхня взаємодія у тексті з іншими тропами та стилістичними фігурами є лінгвістичним маркером комунікативної особистості поета.

Виклад основного матеріалу. Система художніх засобів збірки розгалужена, однак її осердя

творять кілька тропів і стилістичних фігур. Серед засобів образної номінації провідне місце посідає метафора. Здебільшого метафоричні конструкції сконцентровані довкола воєнної тематики через пряму номінацію (голка війни, будильник війни, голос снарядів, лабіринт окопів, келія бліндажа, окопи бароко, ампутація простору, кровотеча часу, пневмоторакс пам'яті, хірург війни, ниточка смерті). Інша група метафор слугує інструментом моделювання загального тла мілітарної реальності – похмурого й темного (сире тісто минулого, онуча неба, кисле молоко світанку, щебінь дощу, рибина темряви, смородина сонця, декольте весни, акваріум думок).

Виразною ознакою поетичного ідіостилю М. Кривцова є інтертекстуальність – імплементація елементів прецедентних текстів для актуалізації культурного-історичного досвіду реципієнта. Через створення нових смислових зв'язків автор інтенсифікує емоційно-естетичне сприйняття дискурсу. Поет розширює виражальний потенціал інтертекстуальності шляхом адаптації загальновідомих культурних та історичних образів до реалій сучасного мілітарного простору. Прикладом такої рецепції є інтеграція відомої культурної алюзії до сучасної війни: Як Арія Старк / рахувала імена тих / кому потрібно помститися / я рахую імена тих / за кого потрібно помститися (с. 25). Широко залучені також біблійні образи, що конотують особливу модальність відбиття фронтового повсякдення: Риє окопи / Марія / кожен робить / що вміє. / Патрони несуть / Херувими / в посадку насипають / Серафими. / Порохом хрестить / Іоан / під наглядом Бога і / Перуна (с. 53). У наведеному фрагменті християнська метафорика накладається на елементи язичницького пантеону, викристалізовуючи сакралізацію чину оборони.

Важливим композиційно-стилістичним компонентом ідіостилю поета є синтаксичні фігури, найперше повтори. Автор вдається до повторів як сполучників й окремих слів, так і синтаксичних конструкцій задля акцентування уваги, підсилення емоційності, якнайглибшого висловлення внутрішніх переживань захисника в часі війни: Я влаштую Революцію прокидання поруч / так близько / що й голка / **тонка** як біль / **тонка** як волосся / **тонка** як павутинка / **тонка** / не пройде (с. 78).

Однак найхарактернішою рисою поетичних текстів М. Кривцова є порівняльні конструкції, репрезентовані різними структурно-семантичними типами: натрапляємо на порівняння у формі орудного відмінка (звисає місяць нігтиком (с. 124), на описові порівняльні конструкції (Він узяв кота, схожого на тістечко (с. 9), вазуальовані вислови на кшталт очі їхні – земля (с. 34). Окремий сегмент творять властиві для фольклору заперечні порівняння: Я / не накидався таблетками / не пішов із життя у 27 / я не рок-зірка / я не зірка / не хмара / не дощ / і не запах дощу / я не замах на Кеннеді (с. 59); А ще війна / не сон / не життя / а те що було до життя / не туман і не квіти (с. 142). Однак констатуємо переважання непоширених і поширених порівняльних зворотів і підрядних порівняльних частин. У художній системі М. Кривцова нема традиційних для української мови порівнянь, а усі вони – індивідуально-авторські, які зазвичай мають на меті продемонструвати художні смаки майстра слова [3, с. 507], однак у збірці швидше йдеться про радикальну трансформацію свідомості людини на фронті, виражену через порівняльні конструкції, які транслюють не просто смаки автора, а його екзистенційні переживання, біль, солідарність з побратимами та унікальне "оптичне" бачення світу з бійниці. Порівняння тут – це не про естетичний пошук чи вишуканість форми, а про гранично відверту фіксацію воєнної дійсності, інструмент художнього осмислення травматичного досвіду. Тож зрозуміло, що джерелом для вербалізації зіставлення, як і його реципієнтом, здебільшого є військова лексика.

Більшість віршів поета не римовані, що дає змогу змістити фокус на семантико-смислову архітектоніку тексту. Концепуальною його домінантою, безсумнівно, є війна, рефлексована не з позиції спостерігача, а крізь призму внутрішнього досвіду безпосереднього учасника бойових дій. Тотальний характер воєнного досвіду зумовлює формування когнітивної матриці, крізь яку інтерпретують усі сфери буття. Навіть інтимна лірика автора підпорядкована мілітарним образам: бомбардуй / бомбардуй поцілунками / лінію її оборони (с. 43); Я знаю про *міометні обстріли поцілунків* / я знаю про *вогнемети дотиків* / долонь, ***тонких**, наче марки* / ***тонких**, наче шкірка какао* / ***тонких**, наче пам'ять* / ***тонких** наче слово дитини* / **тонких** (с. 77). Тут простежуємо особливу функцію компаративних одиниць, вибудованих за схемою анафори та градації: вони експлікують крихкість людських емоцій через акцентований контраст між деструктивною дійсністю та внутрішньою чутливістю ліричного героя. Сконструйовані на основі поєднання дистантних образів і підсилені метафоризацією, ці порівняння унаочнюють вразливість особистості, яка навіть у фронтових умовах прагне зберегти ніжність.

Характерною ознакою текстів збірки є нагромадження компаративних конструкцій. Саме через

кількість порівняльних структур М. Кривцов здійснює когнітивну рецепцію та художню фіксацію деструктивної та амбівалентної реальності сьогодення. Показовою в цьому контексті є смислова експлікація самого поняття *війна*: як ранок / як життя / як хвороба / сталась холодна / як крига / війна (с. 9). Рецепція феномену війни крізь призму компаративних паралелей із ранком, життям і хворобою дає змогу змоделювати багатогранний і водночас виразно негативний образ. У цій системі координат лексема *ранок* символізує новий відлік буття; номен *життя* – всеохопність, пронизування людського існування, невіддільність від нього; хвороба символізує вітальну загрозу й руйнування соціокультурного та антропологічного континууму. Сконструйований автором градаційний ряд порівнянь сукупно передає фаталістичні обставини, жах війни, яка нівелює суб'єктивність людини, але змушує пристосовуватися до екстремальних умов. Плеоназм *холодна як крига* інтенсифікує семантику безжальності, жорстокості, беземоційності війни, байдужості до людського життя. Ампліфікація порівняння в поетичному дискурсі М. Кривцова функціонує як засіб експресивізації тексту, глибинного розкриття руйнівної природи війни задля емоційного впливу на читача.

У деяких поезіях компаративна конструкція постає текстотворчою основою. Поетична дефініція феномену війни в ідіостилі М. Кривцова немислима без порівнянь, які виконують функцію центрального смисло– й образотворчого організатора тексту. Через лінгвокомпаративні моделі автор концептуалізує філософське осмислення війни, що охоплює такі смислові компоненти, як 'неминучість', 'невіддільність від людського життя' та 'втілення зла': Вона була завжди / і є завжди / і буде / як головний біль з похмілля / як вугрі у підлітків / як білі плями від поту / як і смерть / як і любов (с. 92). Війну тут вербалізовано як повсякчасне болісне неминуче явище, що трансформувалася з категорії виняткової події в розряд буденної, рутинної. Застосування прозаїзованих побутових порівняння *як біль з похмілля, вугрі, плями від поту* водночас формують однорідний ряд і контрастну опозицію із такими фундаментальними поняттями, як смерть і любов. Релевантним для аналізу є також репрезентація війни як глибокої психотравми. Якщо на початкових етапах домінували шок і заперечення, гостра емоційна реакція, то в аналізованій збірці зафіксовано перехід до раціонального осмислення, психологічної адаптації та відновлення, а поетична презентація вже є свідченням інтеграції травматичного досвіту. Порівняльні конструкції у такому ракурсі постають безпосереднім інструментом осмислення і прийняття нової реальності: Прийму її / як блудного сина / якого ніколи не матиму / як і смерть / як і зиму / як і дим / як і кров / як і вугрі / як і попіл / як і порох / як і землю / зиму / кров / дим / смерть / порох / зиму / дим / тебе (с. 92). Порівняння підсилені ще комплексом стилістичних фігур: анафорою, полісиндетоном, сформованим повтором сполучника *як* із часткою *і*, а також їхнім подальшим упущенням і повторенням компарантів, а також алюзією до відомих біблійних мотивів. Таке нанизування та переплетення стилістичних прийомів покликане десь уповільнити темп твору задля осмислення й увиразнення кожного компонента, а десь пришвидшити задля емоційного напруження, додавання ритмічності, особливої експресії.

Інтеграція в поетичній тканині порівняльних і метафоричних моделей для створення емоційно насиченого образу війни є репрезентативною тенденцією аналізованої збірки. Ілюстрацією такого процесу є синергія тропів у текстових фрагментах на кшталт: На голку війни / нанизується нитка сірого / як крем-суп із печериць / неба / вухо осені / слухає голос снарядів / переконливий / як слово святого отця на причасті (с. 25). Це розгорнуті перенесення, які вибудовують монолітний образ війни як усеосяжної реальності, образ емоційно насичений, в якому війна пронизує не лише людей, а й природу довкола. Метафоричний комплекс *на голку війни нанизується нитки сірого неба* втілює атмосферу монотонності воєнних буднів, а конструкція *вухо осені слухає голос снарядів переконливий* через персоніфікацію природи завдяки залученню соматизмів, лексем на позначення психофізіологічного процесу, властивостей людської особистості – зображує їхню щоденну рутину, яку творять вибухи. Завдяки нагромадженню взаємопов'язаних метафор текст акумулює високу емоційну насиченість і глибокий символічний зміст. Організація поетичного мовлення М. Кривцова не обмежується низкою взаємоперехідних метафор, що творять цілісний асоціативний ланцюг, а передбачає їхнє переплетення із порівняльними конструкціями: оказіональне порівняння «як крем-суп із печериць» через зображення безбарвності неба надає йому густоти, важкості, створюючи атмосферу пригніченості, безнадії; розгорнуте порівняння «як слово святого отця на причасті» передає внутрішній стан героя, який розуміє свою беззахисність, немічність перед всеохопною війною, а весь трагізм ситуації підсилює контраст між руйнівним

(снаряди) і сакральним (причастя). Прикметно, що номеном сакрального виміру є *слово*, хоча загалом концепт слово-логос не є домінантою збірки. Лише в поезії «Поміж голосу» актуалізовано той глибинний онтологічний зміст, який автор вкладає в поняття слова-вірша. Цей смисловий пласт вербалізовано саме через нанизування порівняльних конструкцій: З'являється / наче ранковий туман, / наче вугрі на щоках підлітка / наче зморшки / наче тріщини в старих будинках / наче стрілки на капронових колготах: / Усмішка мовчання / спогади про втрачене тепло / вірш (с. 39). Цілий ряд зіставлень виявляє імперативний характер поетичної творчості: слова, вірші є суттю поета, тож навіть у важких, екзистенційно загрозливих (або, може, й тому) обставинах «з'являються» вони. Комплекс таких порівняльних конструкцій має на меті передати значення 'мимо волі автора, неминуче, необхідно'. Слова, вірші – це суть поета, вияв його внутрішнього єства, тому так важливо аналізувати їх для репрезентації комунікативної особистості автора.

Дослідження художньої структури тексту дає підстави констатувати високий рівень своєрідності й оригінальності індивідуально-авторських порівнянь, де естетична форма підпорядкована когнітивній домінанті – моделюванню яскравого образу, що акцентує незнищенність воєнного досвіду попри усі намагання: Війна <…> Татуювання / яке * виведеш / можеш забити / **як партак в «black work»** / та вона все одно проявиться / **наче плівка у фотобаночці** (с. 92). Війну потрактовано як невдале, неякісне татуювання (партак), виконане в стилі, який передбачає використання здебільшого чорної фарби (**«black work»**). Принагідно зазначимо, що колоратив *чорний* найвиразніший у колірній парадигмі збірки, презентуючи з багатогранної семантичної системи цієї назви значення, що символізують темряву, ніч, хаос, порожнечу, скорботу, смерть, нещастя. Війна порушила різнокольоровий лад буття, знівелювала його барвистість, зробила життя похмурим і чорним. Попри інтенції ліричного героя стерти відбиток війни з свого життя, вона все одно проявиться «наче плівка у фотобаночці». Як бачимо, порівняльні конструкції смислово місткі: вони виконують не декоративну функцію в художньому творі, а трансформують абстрактну категорію війни у вимір конкретно-чуттєвий, що вимагає рефлексивного залучення реципієнта. Основа порівняння – спільна ознака, що дає підстави для зіставлення (постійність, неминучість, неможливість приховати, стерти, забути), імпліцитна: читач сам її виводить, що робить порівняння семантично місткими й багатогранними, посилюючи так їхню художню виразність.

Наскрізним семантичним вектором збірки є танатологічний дискурс, реалізований через образ смерті. Автор гостро рефлексує втрату побратимів і транслює постійне усвідомлення скінченності власного буття. У його текстах навіть простежено пророчу інтенцію та готовність до неминучого фіналу: чорне море соняхів / прийми мене / я втомився чекати (с. 27). Парадоксальною рисою ідіостилю поета є мовне конструювання образу смерті позитивно маркованими порівняннями. Автор антропоморфізує смерть як супутника (смерть як друг / що йде пліч-о-пліч (с. 68) або надає їй привабливих ознак за допомогою фауністичних порівнянь (смерть солодка / як ротик бджоли (с. 68). Такий художній прийом унаявлює прагнення ліричного героя контролювати загрозу. Водночас феномен смерті у воєнних реаліях концептуалізовано як категорію випадковості та фаталізму, що повністю руйнує чинник людського контролю. Невідворотність смерті автор осмислює крізь призму гіркої іронії, яка полягає в тому, що танатологічний процес уподібнює до деструктивної азартної гри, «виграшем» у якій є загибель: Смерть / це лотерея / лото-забава виграшна справа / як і життя / як і війна / як і дихання / як і любов / про яку я вже розповіла (с. 86).

У поетичній системі М. Кривцова домінантні позиції посідає також образ пам'яті, що втілює смисл «те, що залишається після нас». У контексті щоденних загроз війни об'єктивація пам'яті дуже актуальна. У її вербалізації не останню, а часом і вирішальну роль відіграють порівняльні конструкції: Планувала написати книгу / про те, що пам'ять / крихка наче скоринка на крем-брюле / вразлива, наче кохання / розсипається, як пісок поміж пальців / і зникає / щезає / немає (с. 10). Уже звичний для поета стилістичний прийом нагромадження порівнянь для означення пам'яті має на меті розкрити індивідуальне бачення автора, в якому чітко проступають такі семантичні компоненти, як крихкість, нестійкість, ефемерність, залежність від багатьох факторів, найперше від наміру людини. Зазначеного ефекту досягають семантично повторюваною лексикою й синтаксичними конструкціями: пам'ять / крихка наче скоринка на крем-брюле / вразлива наче кохання / розсипається, як пісок поміж пальців (с. 10). Витворення образу пам'яті / спогадів доповнюють кілька інших оригінальних порівнянь: збирала зорі, розкладаючи в пам'яті, / наче у фотоальбомі (с. 10); спогадів, розсипаних, як цукор (с. 11).

Широко актуалізовано пам'ять через образ моря і поля (я їду повз чорне море соняхів / спокійне / як пам'ятники (с. 25); поле пам'яті / всіяне / кукурудзою суму (с. 27), які постають символічним пантеоном ушанування полеглих.

Автор вдається до порівнянь, зображаючи своїх побратимів і посестр, щоб так зафіксувати пам'ять про них. Такі конструкції не лише деталізують їхній зовнішній опис, але максимально конкретизують, унаявлюють, щоб читач чітко їх уявив, побачив індивідуальність, бо «що таке війна <…> імена» (с. 27): «Хесус» /має густе, як смола / і чорне, як лакричні цукерки / волосся (с. 21); … у неї жовте, як пшоно, волосся (с. 18); Роман «Рокі» /мав руде / як руді коти / волосся коротку, як чіткі промови / зачіску (с. 25). Вдало підмічає поет і внутрішні риси воїнів, фіксуючи їх у формі порівнянь: [«Бетмен»] мчав на борді із засніженої гори / зухвало та впевнено / наче серфер (с. 116).

Порівняльні конструкції є засобом зображення світу у війні крізь сприйняття не просто поета, а безпосереднього учасника, військового, тому художня форма є результатом відповідної інтерпретації крізь призму постійної загрози та болю: небо, що звисає із завитка, наче спіймана рибка (с. 31); небо, з якого можуть випасти метеорити наче яблуко з дірявої торбинки (с. 34); розчавлений мандарин неба витікає, як серце (с 46); з неба падає шрапнель дощу дрібна як цукринки пудри (с. 61); єдине у цьому гіркому, як тютюн, світі (с. 151); світ болить / як хворе горло (с. 67); світ отруйний немов метан (с. 144); складається світ, як кораблик з паперу (с. 44); на дротах гойдається світ не сполохай його наче горлицю (с. 47); був важкий як пудова гиря перший день листопада (с. 121); Лисичанськ кричав наче самець косулі (с. 176).

Внутрішній стан героя передано як через змалювання природи довкола, так і власне через самоозначення внутрішнього світу. Важливу роль тут також відіграють порівнянь: і вже земля нам так гірчить тепер як оцет <…> і в ночі цій неначе риба в клярі я. Модифікація узвичаєної фраземи *як риба у воді* через зміну лексичного складу розкриває усвідомлення близькості загрози через побутові кулінарні асоціації.

Низка інших стимулів зазнають зіставного осмислення, але їх все ж смислово й вербально об'єднує контекст війни, яка не просто увійшла в життя поета, вона нахабно «вириває з тебе життя наче хворі зуби» (с. 120). Саме через зіставлення з прозаїчною, але добре відомою кожному з власного досвіду стоматологічною процедурою читач може наблизитися до розуміння закодованого автором смислу.

Виразні, тематично орієнтовані порівняння конкретизують для читача такі буденні реалії війни, як зброя, фортифікації та – що найбільше скрушує душу і автора, і читачів – смерть: ходім ходім / пірнати у ніч / теплу як зброя під час бою (с. 129); кровоточить окоп, як рана (с. 145); сни мої були засніжені й холодні / наче долоньки невідомого загиблого під Ізюмом (с. 140); ми їдемо на бтр / усілись на ньому / наче на сталевому броньованому коні / іго-го / веземо 200 (с. 167). Тож саме порівняльні конструкції транслюють основний смисл висловлення, його емоційний та експресивний посил. Штучна, легка, аж ігрова, тональність поезії дисонує з глибоким, трагічним внутрішнім змістом твору.

Як бачимо, порівняння у творі є несподіваними, авторськими, мають модерну когнітивну основу та покликані передавати розуміння війни як драматичного незгладимого досвіду. Залучення конкретно-побутових асоціацій до висвітлення абстрактної категорії роблять образ війни максимально чуттєвим і близьким читачеві.

Висновки. Індивідуально-авторські порівняння в поетичній збірці Максима Кривцова є релевантним вербалізаротом прагматичних намірів поета, що унаочнює специфіку його мовленнєвої поведінки в мілітарному дискурсі. Саме через розгалужену систему художніх зіставлень відбувається репрезентація поета як комунікативної особистості, здатної кодувати травматичний мілітарний досвід у мовні структури. Текстовий простір збірки маркований вираженою інтелектуальністю, втіленою через інтертекстуальність, а також високим рівнем естетичної організації, реалізованої за допомогою засобів образної номінації. При цьому центральним інструментом художнього моделювання дійсності та об'єктивізації концептуальних домінант є порівняльні конструкції. Своєрідність ідіостилю поета виявляє нагромадження порівнянь, що має на меті максимально точно вербалізувати складний семантичний обшир у художній системі. Зазначений ефект посилю синкретичне поєднання в близькому контексті порівнянь з іншими тропами та синтаксичними фігурами, тісне їх переплетення й модифікація з метою створення цілісного образу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голубовська І. О. Мовна особистість як лінгвокультурний феномен. *St*udia Linguistica, 2008. Вип. 1. С. 25–33.

2. Кононенко В.І. Прагматика художнього тексту: пошуки новостилю : монографія. Київ; Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2021. 365 с.

3. Мацько Л. Порівняння. *Українська мова : Енциклопедія.* Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. С. 507.

4. Молчко О. Семантика і прагматика порівнянь: його мовні і мовленнєві функції в лінгвокреативній комунікативній діяльності. *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA :* Adam Mickiewicz University Press, Poznan, 2013. Vol. I. Pp. 139-143.

5. Сеньків М. Поезія «Найжахливіше ток-шоу у світі» Максима Кривцова: Спроба пошуку нової поетичної мови. *Folium.* 2025. №7. С. 209–214. DOI: https://doi.org/10.32782/folium/2025.7.30

6. Старостенко Т. М. Концептосфера життя та смерті у «Віршах з бійниці» Максима Кривцова. *Закарпатські філологічні студії.* Вип. 43. Т. 2. С. 212 – 217. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.43.2.34

7. Яшенкова О. В. *Основи теорії мовної комунікації*. Київ: Видавничий центр «Академія», 2010. 312 с.

ДЖЕРЕЛО ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ:

Кривцов М. – «Далі». *Вірші з Бійниці :* поезії. Київ: Наш формат, 2024. 192 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 29.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 81’27:316.77:378
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.6

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ У ПРОФЕСІЙНОМУ ДИСКУРСІ

SPEECH ETIQUETTE IN PROFESSIONAL DISCOURSE

Терещенко Л.В.,
orcid.org/0000-0002-9780-0930
старший викладач кафедри слов'янської філології,
заступник декана гуманітарно-педагогічного факультету
Хмельницького національного університету

Кон О.О.,
orcid.org/0000-0003-4485-0050
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов’янського мовознавства,
декан історико-філологічного факультету
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Майданюк І.З.,
orcid.org/0000-0001-8096-0244
доктор філософських наук,
завідувач кафедри культурології
Національного університету біоресурсів і природокористування України

У статті розглянуто особливості мовленнєвого етикету в професійному дискурсі як важливого складника ефективної комунікації в умовах сучасного суспільства. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі міжособистісної взаємодії у професійній сфері, де дотримання норм мовленнєвого етикету забезпечує не лише коректність спілкування, а й сприяє формуванню позитивного іміджу фахівця. Проаналізовано сутність поняття «мовленнєвий етикет», окреслено його основні функції, зокрема регулятивну, контактовстановлювальну та іміджеву. Визначено специфіку реалізації мовленнєвого етикету в різних типах професійного дискурсу, включаючи ділове, академічне та міжкультурне спілкування. Особливу увагу приділено вербальним і невербальним засобам вираження етикетних норм, таким як формули привітання, звертання, подяки, вибачення, а також інтонаційні й паралінгвістичні характеристики мовлення. З’ясовано, що ефективність професійного спілкування значною мірою залежить від уміння комунікантів адекватно добирати мовні засоби відповідно до ситуації, статусно-рольових відносин і культурного контексту. У дослідженні підкреслено значення міжкультурного аспекту мовленнєвого етикету, що набуває особливої ваги в умовах глобалізації та інтеграції освітнього і професійного простору. Наголошено на необхідності формування етикетної компетентності у майбутніх фахівців, зокрема шляхом впровадження комунікативно орієнтованих методик навчання та використання сучасних цифрових технологій. Зроблено висновок, що мовленнєвий етикет є невід’ємною складовою професійної компетентності, яка забезпечує гармонізацію комунікативної взаємодії, запобігання конфліктам і досягнення взаєморозуміння між учасниками професійного дискурсу. Перспективи подальших досліджень пов’язані з аналізом мовленнєвого етикету в умовах цифрової комунікації та вивченням його трансформацій у різних культурних середовищах.

Ключові слова: мовленнєвий етикет, професійний дискурс, комунікативна компетентність, ділове спілкування, міжкультурна комунікація, етикетні формули, вербальні засоби, невербальні засоби, професійна комунікація, мовленнєва поведінка.

The article examines the features of speech etiquette in professional discourse as an important component of effective communication in modern society. The relevance of the study is due to the growing role of interpersonal interaction in the professional sphere, where compliance with the norms of speech etiquette ensures not only correct communication, but also contributes to the formation of a positive image of a specialist. The essence of the concept of "speech etiquette" is analyzed, its main functions are outlined, in particular regulatory, contact-establishing and image-building. The specifics of the implementation of speech etiquette in various types of professional discourse, including business, academic and intercultural communication, are determined. Special attention is paid to verbal and non-verbal means of expressing etiquette norms, such as formulas of greeting, address, gratitude, apology, as well as intonation and paralinguistic characteristics of speech. It was found that the effectiveness of professional communication largely depends on the ability of communicators to adequately select language tools in accordance with the situation, status-role relations and cultural context. The study emphasizes the importance of the intercultural aspect of speech etiquette, which is gaining particular importance in the context of globalization and integration of the educational and professional space. The need to form etiquette competence in future specialists is emphasized, in particular by implementing communicatively oriented teaching methods and using modern digital technologies. It is concluded that speech etiquette is an integral component of professional competence, which ensures the harmonization of communicative interaction, the prevention of conflicts and the achievement of mutual understanding between participants in professional discourse. Prospects for further research are related to the analysis of speech etiquette in the context of digital communication and the study of its transformations in different cultural environments.

Key words: speech etiquette, professional discourse, communicative competence, business communication, intercultural communication, etiquette formulas, verbal means, non-verbal means, professional communication, speech behavior.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інтенсивного розвитку професійної комунікації, зумовленого глобалізаційними процесами, цифровізацією суспільства та розширенням міжкультурних контактів, особливої актуальності набуває проблема дотримання норм мовленнєвого етикету в професійному дискурсі. Ефективність взаємодії між фахівцями різних галузей значною мірою залежить не лише від рівня їхньої професійної підготовки, а й від сформованості комунікативної компетентності, важливою складовою якої є володіння етикетними нормами мовлення.

Незважаючи на наявність значної кількості досліджень, присвячених питанням професійного спілкування, проблема функціонування мовленнєвого етикету в різних типах професійного дискурсу залишається недостатньо вивченою, зокрема в аспекті його адаптації до умов цифрового середовища та міжкультурної взаємодії. Спостерігається також певна невідповідність між теоретичними напрацюваннями та практичним рівнем сформованості етикетної компетентності у майбутніх фахівців.

Додаткової уваги потребує питання варіативності мовленнєвих стратегій і тактик залежно від соціальних ролей, статусу комунікантів та конкретних професійних ситуацій. Недотримання норм мовленнєвого етикету може призводити до комунікативних бар'єрів, непорозумінь і навіть конфліктів, що негативно впливає на результати професійної діяльності. Таким чином, виникає необхідність комплексного аналізу особливостей мовленнєвого етикету в професійному дискурсі, визначення ефективних шляхів його формування та вдосконалення у процесі підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика мовленнєвого етикету та ввічливості у професійному дискурсі перебуває в центрі уваги сучасних лінгвістичних і прагматичних досліджень. Теоретичні засади вивчення мовленнєвого етикету були закладені у працях Robin Lakoff, Penelope Brown та Stephen Levinson, а також Geoffrey Leech. У межах цих підходів мовленнєвий етикет розглядається як система стратегій, спрямованих на збереження «обличчя» співрозмовника та мінімізацію комунікативних загроз. Зокрема, теорія ввічливості Penelope Brown і Stephen Levinson визначає універсальні механізми мовленнєвої поведінки, пов'язані з позитивною та негативною ввічливістю, що регулюють міжособистісну взаємодію .

Подальший розвиток цієї проблематики відображено у працях Maria Sifianou, де узагальнено класичні теорії ввічливості та проаналізовано їхній вплив на сучасні підходи. Дослідниця підкреслює, що, попри універсальність базових принципів, сучасні студії дедалі більше розглядають ввічливість як дискурсивне і соціокультурне явище, що залежить від контексту комунікації .

У сучасній лінгвістиці значну увагу приділено міжкультурному аспекту мовленнєвого етикету. Зокрема, дослідження Gabriele Kasper, Shoshana Blum-Kulka та Richard Watts зосереджені на варіативності мовленнєвих стратегій у різних культурних середовищах і підкреслюють залежність етикетних норм від соціальних та культурних чинників [6]. У цих працях доведено, що мовленнєвий етикет не є статичною системою, а змінюється відповідно до соціальних ролей, статусу комунікантів і типу дискурсу.

Український науковий дискурс також активно розробляє зазначену проблематику. Зокрема, у дослідженнях Валентина Тимкова та Ельвіра Манжос мовленнєвий етикет розглядається як складне соціокультурне явище, пов'язане з традиціями, нормами ввічливості та особливостями національного світогляду . У цих працях акцентується на взаємозв'язку мовленнєвої поведінки та культурної ідентичності, а також на ролі етикету у формуванні ефективної комунікації [7]. Крім того, новітні дослідження спрямовані на аналіз мовленнєвого етикету в умовах цифрової комунікації та штучного інтелекту. Зокрема, у сучасних роботах у галузі комп'ютерної лінгвістики розглядається автоматичне розпізнавання ввічливості та її зв'язок із соціолінгвістичними характеристиками мовлення, що свідчить про розширення меж традиційного розуміння мовленнєвого етикету .

Отже, аналіз сучасних досліджень засвідчує, що мовленнєвий етикет у професійному дискурсі розглядається як багатовимірне явище, яке поєднує лінгвістичні, прагматичні та соціокультурні аспекти. Водночас актуальним залишається питання адаптації класичних теорій ввічливості до нових комунікативних умов, зокрема цифрового середовища та міжкультурної взаємодії.

Метою статті є комплексний аналіз особливостей мовленнєвого етикету в професійному дискурсі, визначення його структурних компонентів, функцій та засобів реалізації, а також з'ясування ролі етикетних норм у забезпеченні ефективної професійної комунікації. Окрему увагу спрямовано на виявлення специфіки функціонування мовленнєвого етикету в різних типах професійного спілкування та обґрунтування шляхів формування етикетної компетентності у майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. Мовленнєвий етикет у професійному дискурсі є складним багатовимірним явищем, що поєднує мовні, соціальні, культурні та психологічні аспекти комунікації. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства та інтенсифікації професійних контактів він виступає не лише як система усталених мовних формул, а як важливий механізм регулювання взаємодії між учасниками комунікації. Його функціонування зумовлюється низкою чинників, серед яких ключову роль відіграють соціально-статусні відносини, професійна сфера діяльності, культурний контекст і комунікативна ситуація.

Передусім варто зазначити, що мовленнєвий етикет у професійному дискурсі реалізується через систему вербальних і невербальних засобів. До вербальних належать усталені етикетні формули – привітання, прощання, звертання, подяки, вибачення, прохання, компліменти тощо. Ці мовні одиниці виконують регулятивну функцію, забезпечуючи дотримання норм ввічливості та створення сприятливого комунікативного клімату. Наприклад, використання форм звертання «шановний», «вельмишановний», «пане/пані» у діловому спілкуванні сигналізує про повагу до співрозмовника і водночас визначає формальний характер взаємодії [2].

Невербальні засоби мовленнєвого етикету – інтонація, темп мовлення, паузи, жести, міміка – також відіграють важливу роль у передачі етикетного змісту. Вони можуть підсилювати або, навпаки, нівелювати значення вербальних формул. Наприклад, формально коректне висловлювання може бути сприйняте як неввічливе у разі невідповідної інтонації або невербальної поведінки. Таким чином, ефективність мовленнєвого етикету залежить від гармонійного поєднання вербальних і паралінгвістичних компонентів.

Важливим аспектом є функціональна характеристика мовленнєвого етикету. У професійному дискурсі він виконує низку функцій: контактовстановлювальну (забезпечує початок комунікації), регулятивну (визначає правила взаємодії), іміджеву (формує професійний образ мовця), а також запобіжну (сприяє уникненню конфліктів). Зокрема, у ситуаціях ділових переговорів або офіційного листування саме дотримання етикетних норм часто визначає успішність комунікації та досягнення поставлених цілей [5].

Специфіка мовленнєвого етикету значною мірою залежить від типу професійного дискурсу. У діловому дискурсі домінує формалізованість, стандартизованість мовних формул, чітка структурованість висловлювань. Тут важливими є точність, лаконічність і нейтральність мовлення. В академічному дискурсі, поряд із формальністю, значну роль відіграє аргументованість, логічність і коректність висловлення думок, а також дотримання норм наукової ввічливості, зокрема уникнення категоричності та надмірної суб'єктивності. У професійному дискурсі сфери обслуговування важливими є доброзичливість, емпатійність і орієнтація на потреби клієнта, що відображається у відповідних мовленнєвих стратегіях [4].

Окремої уваги заслуговує проблема мовленнєвих стратегій і тактик у професійному етикеті. Стратегія ввічливості передбачає вибір таких мовних засобів, які дозволяють досягти комунікативної мети без порушення соціальних норм. До основних стратегій належать стратегія позитивної ввічливості (підкреслення солідарності, підтримка співрозмовника) та стратегія негативної ввічливості (уникнення нав'язливості, демонстрація поваги до автономії адресата). Реалізація цих стратегій відбувається через відповідні тактики – пом'якшення висловлювання, використання непрямих мовленнєвих актів, евфемізація, уникнення категоричних формулювань.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває функціонування мовленнєвого етикету в цифровому професійному дискурсі. Електронне листування, комунікація в месенджерах, онлайн-зустрічі формують нові стандарти мовленнєвої поведінки. З одного боку, спостерігається тенденція до спрощення та неформалізації спілкування, з іншого – зберігається потреба у дотриманні базових норм ввічливості. Наприклад, у ділових електронних листах важливими залишаються чітка структура повідомлення, коректні форми звертання і завершення, а також дотримання мовних норм.

Міжкультурний аспект мовленнєвого етикету є ще одним важливим чинником, що впливає на професійний дискурс. У різних культурах існують відмінності у використанні етикетних формул, ступені формальності, допустимості прямих або непрямих висловлювань. Нерозуміння цих особливостей може призводити до комунікативних збоїв. Наприклад, у деяких культурах пряме висловлення думки вважається ознакою відкритості, тоді як в інших – може сприйматися як неввічливість. Тому формування міжкультурної комунікативної компетентності є необхідною умовою ефективної професійної взаємодії.

Важливим напрямом є формування мовленнєвого етикету у процесі професійної підготовки

майбутніх фахівців. Це передбачає інтеграцію відповідних знань і навичок у навчальні програми, використання комунікативно орієнтованих методів навчання, моделювання професійних ситуацій спілкування, а також застосування цифрових технологій. Особливу роль відіграють інтерактивні методи, такі як рольові ігри, кейс-методи, симуляції, які дозволяють відтворити реальні умови професійної комунікації та сформувати практичні навички використання етикетних норм [9].

Отже, мовленнєвий етикет у професійному дискурсі є динамічною системою, що адаптується до змін у суспільстві, технологіях і культурному середовищі. Його ефективне функціонування забезпечує не лише успішність комунікації, а й сприяє формуванню професійної культури, розвитку міжособистісних відносин і досягненню взаєморозуміння між учасниками комунікативного процесу.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що мовленнєвий етикет є невід'ємною складовою професійного дискурсу та важливим чинником ефективної комунікації. Він функціонує як система вербальних і невербальних засобів, що регулюють мовленнєву поведінку учасників взаємодії відповідно до соціальних норм, статусно-рольових відносин і конкретної комунікативної ситуації.

З'ясовано, що мовленнєвий етикет виконує низку ключових функцій, зокрема контактовстановлювальну, регулятивну, іміджеву та запобіжну, що забезпечують гармонізацію професійного спілкування та сприяють досягненню комунікативної мети. Ефективність його реалізації залежить від адекватного добору мовних засобів, урахування контексту спілкування та поєднання вербальних і невербальних компонентів.

Доведено, що специфіка мовленнєвого етикету варіюється залежно від типу професійного дискурсу (ділового, академічного, сервісного), а також від культурних особливостей комунікантів. У зв'язку з цим особливої ваги набуває формування міжкультурної комунікативної компетентності, яка дозволяє уникати непорозумінь і комунікативних бар'єрів. Окремо підкреслено, що в умовах цифровізації професійної діяльності мовленнєвий етикет зазнає трансформацій, зберігаючи водночас свої базові функції. Це потребує адаптації традиційних етикетних норм до нових форматів комунікації, зокрема електронного листування та онлайн-взаємодії.

Отже, мовленнєвий етикет виступає важливим показником професійної культури фахівця і потребує цілеспрямованого формування у процесі професійної підготовки. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі мовленнєвого етикету в цифровому середовищі та розробленні ефективних методик його формування в умовах міжкультурної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тимкова В. Ю. Мовленнєвий етикет у системі мовної комунікації. Наукові записки. 2010. № 89. С. 112–116.
2. Манжос Е. В. Особливості мовленнєвого етикету в сучасному українському суспільстві. Філологічні студії. 2013. Вип. 9. С. 45–50.
3. Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies / eds. S. Blum-Kulka, J. House, G. Kasper. Norwood, NJ : Ablex, 1989. 250 p.
4. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
5. Holmes J. Women, Men and Politeness. London : Longman, 1995. 254 p.
6. Kasper G. Linguistic politeness: Current research issues. Journal of Pragmatics. 1990. Vol. 14. P. 193–218.
7. Lakoff R. The logic of politeness; or, minding your p's and q's. Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. Chicago : Chicago Linguistic Society, 1973. P. 292–305.
8. Leech G. N. Principles of Pragmatics. London : Longman, 1983. 250 p.
9. Sifianou M. Politeness Phenomena in England and Greece: A Cross-Cultural Perspective. Oxford : Clarendon Press, 1992. 276 p.
10. Watts R. J. Politeness. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 306 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 14.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811.161.2’243:81’367.625
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.7

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ В ІНШОМОВНІЙ АВДИТОРІЇ

FUNCTIONAL-SEMANTIC AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF TEACHING TEMPORALITY IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

Трумко О.М.,
orcid.org/0000-0003-3816-6164
кандидат філологічних наук,
науковий співробітник
Міжнародного інституту освіти, культури та зв’язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті здійснено комплексний функціонально-семантичний та лінгводидактичний аналіз категорії темпоральності як однієї з базових категорій мовної системи, що забезпечує репрезентацію часових відношень у мовленні. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення методики викладання української мови як іноземної на початковому рівні (А1–А2), оскільки засоби вираження часу належать до комунікативного мінімуму, необхідного для повсякденного спілкування, соціалізації іншомоців і формування їхньої комунікативної компетентності. Об’єктом дослідження є лексичні та граматичні засоби вираження темпоральності в сучасній українській мові, а предметом – особливості їх функціонування та методика опрацювання в іншомовній авдиторії. Проаналізовано основні мовні засоби вираження темпоральності, зокрема іменники, прислівники, числівники, прийменниково-відмінкові конструкції, а також граматичні форми дієслова на позначення часу. Розглянуто функціонально-семантичні особливості лексем на позначення часових проміжків, частин доби, днів тижня, місяців, сезонів, датування, тривалості, повторюваності та часової локалізації подій. Окрему увагу зосереджено на граматичних моделях вираження теперішнього, минулого та майбутнього часу, а також особливостях уживання темпоральних прислівників і прийменниково-відмінкових конструкцій у низці комунікативних ситуацій. У статті запропоновано систему вправ, побудовану за принципом поступового ускладнення навчального матеріалу: від засвоєння лексичного мінімуму для теми час і моделей називання часу до формування навичок використання дат, календарних назв, часових конструкцій і дієслівних форм у процесі комунікації. Практичний матеріал охоплює вправи, які сприяють формуванню лексичної, граматичної та комунікативної компетентностей іншомовців, забезпечують інтегроване засвоєння часової семантики та розвиток навичок побудови граматично правильних висловлювань. Результати можуть бути використані під час укладання програм, підручників і навчально-методичних посібників з української мови як іноземної, а також у практиці викладання української мови іноземним здобувачам освіти різних категорій.

Ключові слова: темпоральність, українська мова як іноземна, датування, часовий континуум, дієслівний час, лексичні засоби.

This article presents a comprehensive functional-semantic and linguodidactic analysis of the category of temporality as one of the fundamental categories of the language system responsible for representing temporal relations in speech. The relevance of the study is determined by the need to improve the methodology of teaching Ukrainian as a foreign language at the beginner levels (A1–A2), as the means of expressing time constitute an essential component of the communicative minimum required for everyday communication, the social integration of foreign learners, and the development of their communicative competence. The object of the research is the lexical and grammatical means of expressing temporality in contemporary Ukrainian, while the subject is the peculiarities of their functioning and the methodology of teaching them in the foreign language classroom. The study analyzes the principal linguistic units that realize the category of time, including nouns, adverbs, numerals, prepositional-case constructions, and the grammatical category of verb tense. It examines the functional-semantic characteristics of lexical items denoting time intervals, parts of the day, days of the week, months, seasons, dating, duration, repetition, and the temporal localization of events. Particular attention is paid to the grammatical patterns used to express the present, past, and future tenses, as well as to the use of temporal adverbs and prepositional-case constructions in a range of communicative situations. The article proposes a system of exercises based on the principle of the gradual progression of learning material, moving from the acquisition of the basic vocabulary related to time and models for expressing time to the development of skills in using dates, calendar terminology, temporal constructions, and verb tense forms in communication. The practical component includes exercises designed to develop learners' lexical, grammatical, and communicative competences, facilitate the integrated acquisition of temporal semantics, and foster the ability to produce grammatically accurate utterances. The findings of the study may be applied in the development of curricula, textbooks, and teaching materials for Ukrainian as a foreign language, as well as in the teaching practice of Ukrainian to various categories of foreign learners.

Key words: temporality, Ukrainian as a foreign language, dating (expression of dates), temporal continuum, verb tense, lexical means.

У сучасній лінгвістиці термін темпоральність – це не просто «час», а багаторівнева система. Лексичний аспект темпоральності розкривають слова з часовим компонентом, який може вказувати на міру часу (вік, рік, година, секунда), конкретний час події чи факту (вчора, торік, завтра, сьогодні) або подати інформацію узагальнено (тоді, після, до, під час). «Однак лексико-семантичний часовий компонент тільки опосередковано орієнтований на відображення онтологічного часу, оскільки вжитий у реченні та спрямований на вираження темпоральних ознак дії. Темпоральні лексеми як мовні одиниці таким чином виявляють функціонально-семантичну орієнтованість на вираження граматичної темпоральності і постають як припредикатні, придієслівні» [1, с. 158]. Граматичні та лексичні засоби виконують різні функції для передачі часу. Граматичний час – минулий, теперішній чи майбутній – передає одночасність, передчасність та наступність події, а лексичні засоби конкретизують часовий план і часове відношення між подіями, модифікують часове значення.

За О. Бондарем, темпоральна лексика охоплює 1) власне датування (*1998 рік*), перед- або післядатування (*напередодні, згодом*); 2) псевдодатування свята (*на Великдень*), частини доби (*ввечері*), днів тижня (*у вівторок*), сезонів (*взимку*); 3) власне темпоральність (минуле, теперішнє, майбутнє: *зараз, колись, тоді*); 4) тривалість та повторюваність *(довго, тричі на день, щохвилини*); 5) вік (*молодість, старіння, трирічний*) [2, с. 15–16]. Таким чином, категорія темпоральності реалізується за допомогою одиниць різних рівнів, які пов'язані між собою на основі загальної ідеї часу.

Темпоральність та засоби її вираження досліджували О. Бачишина, В. Барчук, О. Бондар, І. Бочарова, М. Голосова, З. Іваненко, А. Загнітко, С. Романюк, описавши зміст цієї категорії та її вираження у художньому тексті, проаналізувавши темпоральну семантику дієслова, іменниково-прийменникові конструкції зі значенням часу, типи речень і їхні особливості з погляду функціональної граматики, різних стилів і жанрів української мови тощо.

Мета статті – розкрити лексичні та граматичні засоби вираження часу для вивчення української мови як іноземної на початковому рівні.

Найбільш поширеними засобами вираження часових відношень є іменники та прислівники [3, с. 38]. Вони конкретизують розміщення подій на часовій осі, локалізують дію на осі часового континуума. Ці типи одиниць «у функціонально-семантичному полі темпоральності функціонують на двох рівнях – семантичному і синтаксичному (як лімітативи синтаксичного часу)» [4, с. 157].

Темпоральна функція іменника реалізується завдяки його лексичному навантаженню, називаючи одиниці часу і пов'язані з ними певні часові інтервали за допомогою залежних прикметника, числівника, займенника, які визначають кількісну тривалість часу. На початковому рівні вивчають назви а) днів тижня, б) частин року, в) частин доби, г) місяців, ґ) конкретних вимірів часу.

Наведено декілька прикладів завдань для вивчення відповідної лексики.

1. Заповніть пропуски за допомогою слів *пів, доба, секунд, шістдесят*: _____ = 24 години; година = ___ хвилин; хвилина = 60 ___; _____ години = 30 хвилин.

2. Із поданих букв запишіть слова: неділокпо – *понеділок*; торовівк – _____; дасеер – _____; вечетр – _____; яптцяни – _____; тасбоу – _____; неялді – _____.

3. Запишіть пропущені букви: м*і* с__ць; лют_ _, берез_н_, тр_в_нь, л_пе_ь, се_ _ень, _ист_п_д.

4. Запишіть місяці: 06 – *червень*; 10 – _____; 12 – _____; 04 – _____; 09 – _____; 01 – _____.

Також темпоральність передають іменники, які не містять семи часу, проте у сполученні з прийменниками набувають темпорального значення [5, с. 111]. Це назви подій, які відбуваються приблизно в той самий час і можуть слугувати часовими орієнтирами: *сніданок, вечеря, канікули*.

Вивчення лексики неможливе без контексту, оскільки іменники передають часові відношення також у складі прийменниково-відмінкових форм. Прийменники беруть участь в оформленні різнопланових відношень, що визначають диференційовані просторові та часові характеристики дій або станів [6, с. 413]. Наприклад, на початковому рівні для актуалізації інформації про дату події ми використовуємо прийменник *у / в* + номінація дня тижня / місяця (*в понеділок / у липні*). Ці знання актуалізує наступне завдання.

5. Запишіть на місці пропусків назви місяців у правильній формі.

1. Я народився у *березні* (03). 2. Я народився у _____ (06). 3. Я народився у _____ (02). 4. Я народився у _____ (10). 5. Я народився у _____ (12). 6. Я народився у _____ (07). 7. Я народився у _____ (05).

Разом із іменниками вживаємо прикметники *минулий* (минулого року), *наступний* (наступного

тижня), займенники *цей* (цього року), *той* (того року), кількісні числівники (Я працював *п'ять* годин / Я снідаю *десять* хвилин / Канікули будуть тривати *два* тижні) тощо. Як бачимо, «іменник наділений узагальненим часовим поняттям (відображає об'єктивні часові проміжки). Роль приіменникового компонента зводиться до уточнення, вказівки на визначеність цього інтервалу, тобто його дефініції як моменту дії у вимірі її тривалості (означеної/неозначеної, дистрибутивної). Кожне з цих уточнень вносить додаткову сему в спільне інваріантне значення часу» [7, с. 91].

Наведемо приклад завдання з кількісним числівником.

6. Дайте відповідь на запитання: *Скільки часу ти ...?* 1. Я вмиваюся *5 хвилин*. 2. Я одягаюся _____. 3. Я _____ переодягаюся _____. 4. Я спілкуюся з друзями _____. 5. Я працюю _____. 6. Я обідаю _____.

Порядкові числівники на позначення часу використовуємо для відповіді на запитання *Котра година? – Перша година*. Тож найперше вивчаємо порядкові числівники й озвучення відповіді: порядковий числівник + година + кількісний числівник + хвилина.

7. Запишіть і озвучте: 1:05 – *перша година п'ять хвилин*; 20:15 – _____; 8:45 – _____; 24:00 – _____; 9:00 – _____; 18:20 – _____; 23:35 – _____.

8. А. Прочитайте текст.

У Києві – столиці України – зараз 17:00. У Лондоні – столиці Великої Британії – зараз 15:00. У Сіднеї – місто в Австралії – час інший. Там зараз ніч, 2:00. У Лос-Анджелесі 7:00. Там ранок. У столиці Японії – Токіо – ніч 00:00. У Торонто – місто в Канаді – 10:00. Там день. У Сан-Паулу 12:00. Це місто у Бразилії. В Афінах – це столиця Греції – 16:00, а у Мехіко (Мексика) – 9:00. У столиці Туреччини – Анкарі – на годинниках 18:00.

Б. Заповніть таблицю та озвучте її.

Місто	Година	Година
Київ	17:00	сімнадцята година

Також вивчаємо запитання *О котрій годині ти вечеряєш?* – Я вечеряю о 20:00 (о двадцятій годині).

9. Запишіть, о котрій годині ви... 1. О *7.00* я прокидаюся. 2. О ___ я снідаю. 3. О ___ я обідаю. 4. О ___ йду на роботу (навчання). 5. О ___ гуляю в парку. 6. О ___ вечеряю. 7. О ___ я лягаю спати.

10. Складіть свій розклад або розклад членів своєї сім'ї.

О котрій годині?	Я роблю ... / Вони роблять ...

Окрім інформації про час, одним із засобів вираження належності події до певного часового інтервалу є датування. Функція датування виражена синтаксемами, до складу яких входять числівники та іменники в родовому або називному відмінку без прийменника, з прийменниками в / у тощо. Конкретне датування (власне датування) виражає лише спеціальна термінологічна лексика [7, с. 19]. На початковому рівні актуалізуємо знання про дату події: 1. *Котре сьогодні число? – Сьоме березня. / Сьогодні сьоме березня*. / 2. *Коли в Україні Різдво? – Двадцять п'ятого грудня*.

10. А. Запишіть відповіді на запитання: Котре сьогодні число? за зразком: *Сьогодні двадцять п'яте травня*. 20 + січень – _____; 22 + лютий – _____; 1 + березень – _____; 8 + квітень – _____; 24 + серпень – _____; 7 + листопад – _____; 31 + грудень – _____.

11. Запишіть і дайте відповідь на запитання: Коли це? 21.02 – ___*Це двадцять першого лютого*.___; 30.06 – _____; 3.04 – _____; 17.07 – _____; 11.09 – _____.

12. А. Прочитайте текст. В Україні та світі є багато свят. У другу неділю травня всі святкують День матері. А от День батька святкують у третю неділю червня. День бабусі та дідуся є в першу неділю жовтня. У першу неділю серпня святкують День сестри. День науки в Україні святкують у третю суботу травня. У першу неділю жовтня святкують День учителя. День лікаря є в перший понеділок жовтня. У першу неділю квітня є свято в геологів, а в другу неділю серпня – в будівельників.

Б. Відкрийте календар і запишіть точну дату та день, коли цього року святкують.

День матері – _____; День батька – _____; День бабусі та дідуся – _____; День сестри – _____; День науки – _____; День вчителя – _____; День лікаря – _____; День геолога – _____; День будівельника – _____.

На рівні А2 доповнюємо інформацію про час події і роком, вивчаючи місцевий відмінок числівника на позначення часу (коли?) в поєднанні зі словами – назвами місяців і словом *рік* (*Марія народилася в травні, у 2004-му році*) [8, с. 18]. Вивчаємо правила: у + кількісний + кількісний + ... + порядковий у місцевому відмінку + році (у 1000 (тисяча) 900 (дев'ятсот) 80 (вісімдесят) 7 (сьомому) + році / у 2000 (дві тисячі) 20 (двадцять) 1 (першому) році), та виконуємо завдання.

13. Запишіть, у котрому році це було.

У (1945) *тисяча дев'ятсот сорок п'ятому році*. У (1963) _____ році. У (1987) _____ році. У (2001) _____ році. У (2022) _____ році.

14. Запишіть числівники.

1. *2000* – Ти народилася у двотисячному році? 2. ____ – Я народився у дві тисячі другому році. 3. ____ – Вони народилися у дві тисячі двадцятому році. 4. ____ – Ми народилися в тисяча дев'ятсот дев'яносто п'ятому році. 5. ____ – Він народився в тисяча дев'ятсот вісімдесят шостому році. 6. _____ – Ви народилися в тисяча дев'ятсот сімдесят восьмому році.

15. Заповніть пропуски. 1. Ти народився в *березні* (березень), у *двотисячному* (2000) році? 2. Я народився в _____ (лютий), у дві тисячі _____ (2) році. 3. Ми народилися у _____ (травень), у дві _____ (1000) двадцятому році. 4. Вони народилися в _____ (серпень), у тисяча дев'ятсот дев'яносто _____ (5) році. 5. Він народився у _____ (вересень), у тисяча дев'ятсот вісімдесят _____ (6) році. 6. Ви народилися в _____ (лютий), у тисяча дев'ятсот _____ (70) восьмому році?

16. Дайте відповідь на запитання: *Коли ти народився?* Запишіть.

03.2023 – *Я народився в березні, у дві тисячі двадцять третьому році*.

02.2001 – _____

11.1988 – _____

08.2015 – _____

06.1997 – _____

Одним із основних засобів вираження темпоральності в українській мові є морфологічна категорія часу, що організовується дієслівними формами, перш за все особовими [2, с. 12]. Як зазначає З. Мацюк, час дієслова, реалізуючись у теперішньому, майбутньому, минулому і давноминулому значеннях, є граматичним ядром темпоральності і виражає відношення дії до моменту мовлення [9, с. 492].

Форми теперішнього часу або описують дію, пов'язану з моментом мовлення, коли вона відбувається або саме в цю хвилину (*Зараз падає дощ*), або постійну дію, коли дія не має меж, є повторюваною (*Я ходжу на роботу щодня*). Дієслова минулого часу співвідносять названу ними дію з планом минулого, тобто того, що передує моменту мовлення. Їх поділяють на: 1) дієслова минулого часу доконаного виду; 2) дієслова минулого часу недоконаного виду [10]. На початковому етапі вивчаємо способи утворення минулого часу, зазначаючи, що вони змінюються за родами. Наприклад:

чоловічий рід: я / ти / він	→ -в	*був*	*жив*
жіночий рід: я / ти / вона	→ -ла	*була*	*жила*
середній рід: воно	→ -ло	*було*	*жило*
множина: ми / ви / вони	→ -ли	*були*	жили

Майбутній час порівняно з теперішнім і минулим часом означає можливу, ймовірну дію, яка відбудеться (доконаний вид) або відбуватиметься (недоконаний вид) після моменту мовлення. Для початкового рівня вивчаємо складену форму недоконаного виду (*буду* + інфінітив).

я	буду	ми	*будемо*
ти	*будеш*	ви	*будете*
він / вона / воно	*буде*	вони	*будуть*

Доповнюємо інформацію про дієслова активним використанням прислівників *сьогодні, зараз, щодня, щороку, звичайно, часто, інколи, ніколи, вчора, завтра, післязавтра* тощо. Лексеми *інколи, ніколи, часто* вживаються з дієсловами різних часових форм (*Я ніколи не їздив за кордон / Я ніколи не поїду в росію*). Таким чином, прислівники, уточнюючи / конкретизуючи час виконання певної дії, виступають одним із засобів семантичного ускладнення структури простого речення, в якій виокремлюють дві частини: головну і супровідну [11, с. 150–151].

17. Запишіть, що ви робите.

Я завжди _____ / Я інколи _____ / Я ніколи не _____

18. Запишіть у таблицю дієслово *народитися* у минулому часі. Пригадайте вже відомі вам дієслова, утворіть форми минулого часу.

	народитися				
він					
вона					
воно					
вони					

19. Запишіть, що ви будете робити.

Завтра я _____ / Післязавтра я _____ / Наступного тижня я _____

Доповнимо перелік прислівників, які вивчаємо на початковому рівні, словами *вранці / зранку, вдень, ввечері, взимку, влітку, восени, навесні*. Введемо їх у текст.

20. Прочитайте текст. Погода у Львові часто змінюється. Влітку спекотно та сонячно, інколи падає дощ. Восени часто падає дощ, на небі темні хмари,

сильний вітер. Зранку туманно. Перший сніг падає в листопаді. Взимку на вулиці багато снігу. Ввечері дуже темно. Іноді падає дощ зі снігом. Температура повітря 5–10 градусів нижче нуля.

Отже, у статті представлено комплексний аналіз категорії темпоральності в аспекті викладання української мови як іноземної. Темпоральність постає як багаторівнева система, що об'єднує лексичні та граматичні засоби. Основними номінативними засобами вираження темпоральності є прислівники, іменники та прийменниково-відмінкові форми, які конкретизують часові характеристики дії, а також дієслова, що передають граматичне значення часу. Для іноземців, які вивчають мову на початковому рівні (А1–А2), важливо засвоїти не лише окремі лексеми, а й їхню функціональну орієнтованість, тому запропоновано типи вправ, які сприяють поступовому переходу від рецепції часових маркерів до самостійної продукції темпорально маркованих висловлювань. Запропоновані матеріали можуть стати теоретичним і практичним підґрунтям для створення нових навчальних програм з української як іноземної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Талаш І., Прудивус Д. Залежність темпоральності від стилістичної диференціації тексту. *Наука XXI ст.: Виклики та перспективи*. 2021. С. 157–167.

2. Бондар О. І. Система і структура функціонально-семантичних полів темпоральності в сучасній українській літературній мові. Функціонально-ономасіологічний аспект: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 1998. 32 с.

3. Бачишина О. Засоби вираження часу в українській мові (на матеріалі української химерної прози). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Вип. 46. С. 37–40.

4. Бочарова І. В. Темпоративні синтаксеми-найменування релігійних свят (на матеріалі художніх творів української літератури XIX–XX ст.). *Проблеми граматики і лексикології української мови*. Київ, 1998. С. 157–165.

5. Лихошерстова М. Ю. Темпоральні іменники і прислівники як основні лексичні засоби вираження часу (на матеріалі сучасних арабської і української мов). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2015. Том 18. № 2. С. 109–114.

6. Сучасна українська літературна мова: підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; За ред. А. П. Грищенка. Київ: Вища школа, 2002. 439 с.

7. Романюк С. Структура категорія темпоральності в сучасній українській мові. Варшава: Sowa Sp. Z o.o., 2012. 235 с.

8. Стандарт державної мови «Українська мова як іноземна. Рівні загального володіння А1–С2». Київ, 2024. 139 с.

9. Мацюк З. Дієслівна категорія часу української мови як об'єкт вивчення в іншомовній аудиторії. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2017. Випуск 64. Ч.І. С. 491–498.

10. Мацюк З. О. Видові форми дієслів як об'єкт вивчення в курсі української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2013. Вип. 8. С. 168–177.

11. Куц О. В. Детермінантні другорядні члени в структурі речень із чотиривалентними предикатами. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Серія 10. Вип. 4. Київ, 2008. С. 150–155.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811.161.2’282.2(477.87-25)+81’373.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.8

ЗАКАРПАТСЬКИЙ ДІАЛЕКТ ЯК МАРКЕР ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЕРГОНІМАХ М. УЖГОРОДА

THE TRANSCARPATHIAN DIALECT AS A MARKER OF LOCAL IDENTITY IN THE ERGONYMIC SPACE OF UZHHOROD

Шкурко Г.В.,
orcid.org/0000-0003-4872-3809
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

У статті проаналізовано особливості функціонування закарпатського діалекту в сучасному ергонімному просторі м. Ужгорода. Описано роль діалектної лексики в процесах комерційної номінації та з’ясовано її значення як маркера локальної ідентичності, регіональної мовної пам’яті й етнокультурного коду Закарпаття. Простежено, що в сучасному міському просторі поряд із латинографічними, транслітерованими та стилізованими назвами активно функціонують ергоніми, мотивовані діалектними одиницями, які зберігають високий рівень емоційної впізнаваності й культурної виразності. Актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного вивчення діалектних компонентів як активного засобу формування сучасного міського ономастикону.

У дослідженні схарактеризовано основні лексико-семантичні та семантико-мотиваційні групи ергонімів, утворених за участю діалектних лексем. Виокремлено назви, пов’язані з традиційним побутом і домашнім простором, соціальними характеристиками людини, гастрономічною культурою, мовною грою, графічною стилізацією, народнопоетичною символікою та локальним міським простором. Розглянуто ергоніми, у структурі яких діалектні компоненти актуалізують асоціації затишку, гостинності, родинності, довіри, дотепності, професійності й регіональної автентичності. Особливу увагу приділено тому, як діалектна лексика переходить із традиційного побутового мовлення у сферу сучасної комерційної комунікації.

Установлено, що діалектні елементи в ергонімах Ужгорода використовуються не випадково, а відповідно до певних номінаційних, семантичних і прагматичних моделей. Вони виконують номінативну, ідентифікаційну, емоційно-оцінну, культурно-репрезентативну та стилістично маркувальну функції. Обґрунтовано, що закарпатський діалект у сфері ергонімії постає не лише як засіб мовної традиції, а і як продуктивне джерело сучасного найменування, здатне репрезентувати локальну самобутність та увиразнювати мовний образ міста.

Ключові слова: ергонімія, ергонімний простір, комерційна номінація, закарпатський діалект, локальна ідентичність, етнокультурний код.

The article analyses the peculiarities of the functioning of the Transcarpathian dialect in the contemporary ergonymic space of Uzhhorod. The role of dialect lexis in the processes of commercial naming is described, and its significance as a marker of local identity, regional linguistic memory and the ethnocultural code of Transcarpathia is clarified. It is traced that, in the contemporary urban space, alongside Latin-script, transliterated and stylized names, ergonyms motivated by dialect units actively function and retain a high level of emotional recognizability and cultural expressiveness. The relevance of the study is determined by the need for a comprehensive analysis of dialect components as an active means of shaping the modern urban onomasticon.

The main lexical-semantic and semantic-motivational groups of ergonyms formed with the participation of dialect lexemes are characterized. Names associated with traditional everyday life and domestic space, social characteristics of a person, gastronomic culture, language play, graphic stylization, folk-poetic symbolism and local urban space are identified. Ergonyms in the structure of which dialect components actualize associations of comfort, hospitality, kinship, trust, wit, professionalism and regional authenticity are examined. Particular attention is paid to the way dialect lexis is transferred from traditional everyday speech into the sphere of contemporary commercial communication.

It is established that dialect elements in the ergonyms of Uzhhorod are not used randomly, but in accordance with certain nominative, semantic and pragmatic models. They perform nominative, identifying, emotional-evaluative, cultural-representative and stylistically marking functions. It is substantiated that the Transcarpathian dialect in the sphere of ergonymy appears not only as a means of linguistic tradition, but also as a productive source of modern naming, capable of representing local distinctiveness and emphasizing the linguistic image of the city.

Key words: ergonymy, ergonymic space, commercial naming, Transcarpathian dialect, local identity, ethnocultural code.

Постановка проблеми. У сучасному ергонімному просторі м. Ужгорода простежуються помітні зміни в підходах до комерційної номінації, зумовлені глобалізаційними процесами, розвитком маркетингових стратегій і орієнтацією на візуальну привабливість бренду. Однією з актуальних тенденцій є активне використання латинографічних, транслітерованих або стилізованих під європейський мовний простір назв, що часто асоціюються із сучасністю, престижністю та комерційною успішністю. Унаслідок цього традиційна номінація діалектними одиницями поступово від-

ходить на другий план, поступаючись гібридним або європеїзованим моделям найменування.

Водночас саме закарпатський діалект залишається надзвичайно вдячним матеріалом для сучасної ергонімії, оскільки володіє виразним етнокультурним потенціалом, високим рівнем емоційної впізнаваності та здатністю формувати ефект локальної автентичності. Діалектні компоненти в комерційних назвах актуалізують регіональну мовну пам'ять, створюють атмосферу «свого» культурного середовища та забезпечують тісніший емоційний контакт з адресатом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ергонімікон м. Ужгорода на окремому часовому зрізі описаний у дисертаційних роботах О. Белея (аналіз назв 1990–1998 рр.) [1], М. Романюк (аналіз назв 1999–2004 рр.) [2], Л. Нуждак-Юрси (характеристика ергонімів крізь призму еколінгвістики) [3]. Окремі спостереження над сучасним ергонімним простором м. Ужгорода, зокрема матеріал 2022–2024 рр., представлено у статтях В. Головач [зокрема, 4]. Водночас сучасний ергонімікон м. Ужгорода, сформований під впливом європеїзації комерційної номінації, активного використання латинографічних моделей і появи релокованих підприємств із власною айдентикою, потребує подальшого комплексного осмислення.

Актуальність дослідження. У цьому контексті особливої уваги потребує функціонування діалектних компонентів у сучасному ергонімному просторі Ужгорода як частини закарпатського мовно-культурного простору. Попри помітне функціонування діалектних компонентів у сучасному ергонімному просторі Закарпаття, проблема їхньої ролі у формуванні локальної ідентичності та репрезентації регіонального культурного коду ще не була предметом окремого комплексного дослідження. Це зумовлює актуальність дослідження закарпатського діалекту як маркера локальної ідентичності в ергонімах м. Ужгорода.

Метою нашого дослідження є проаналізувати особливості функціонування закарпатського діалекту в ергонімах м. Ужгорода та з'ясувати його роль у формуванні локальної ідентичності й репрезентації культурного простору Закарпаття.

Виклад основного матеріалу. У сучасному ергонімному просторі м. Ужгорода закарпатський діалект функціонує як важливий інструмент репрезентації локальної культури, регіональної пам'яті та мовної самобутності. Аналіз комерційних найменувань засвідчує, що діалектні компоненти використовуються не хаотично, а реалізують різні семантичні та прагматичні моделі номінації.

Окрему групу ергонімів становлять найменування, у структурі яких використано діалектні лексеми, пов'язані з традиційним побутом, домашнім простором та предметами щоденного вжитку. Такі назви актуалізують асоціації з домашнім затишком, родинною атмосферою, автентичністю та локальною традицією. Наприклад, ергонім «*FIRGANKA*» семантично пов'язаний із закарп. діал. *фірґáноґ* 'фіранок' – від нім. *Vorhang* т.с. [5, с. 61; 6, с. 560]. Номени «*Kredenc*», «*КРЕДЕНЦ*», що первісно мають значення 'шафа для посуду, кухонний буфет' [6, с. 206], пор. угор. *kredenc*, пол. *kredens*, ст.пол. *kredenc*, італ. *credenza* т.с. [6, с. 206] – демонструють розширення семантики, оскільки втрачають вузьку предметну співвіднесеність та набувають узагальнених асоціативних значень домашнього простору чи побутової автентичності при номінації різних комерційних об'єктів (заклад харчування – магазин будівельних матеріалів). Ергонім «*LABDA*» мотивований діалектною лексемою *лабда* 'м'яч', запозиченою від угорської мови (угор. *labda* 'м'яч') [7, с. 433]. Використання цієї назви для пабу є семантично вмотивованим, оскільки заклад позиціонується як простір для перегляду футбольних матчів. Номен «*Дрива*» апелює до закарп. діал. *дрывá* 'дрова' [6, с. 103]. У контексті номінації пабу така назва увиразнює асоціації з теплом, затишком, невимушеною атмосферою та традиційним способом проведення дозвілля. Подібний семантичний зв'язок простежуємо з ергонімом «*КЛЕПАЧ*», мотивованим закарп. діал. *клепáч* 'молоток' [6, с. 193] – суфіксальне утворення від *клепáти* < псл. **klepati* [8, т. 2, с. 458–459]. У цьому випадку фіксуємо втрату прямої предметної співвіднесеності, оскільки назва не має прямого зв'язку з профілем закладу, проте через асоціативні зв'язки актуалізує образ господаря, ремісника, фізичної праці та традиційного чоловічого простору. Ергонім *«Шіфер»* прямо відображає специфіку діяльності закладу, репрезентуючи назву одного з поширених будівельних матеріалів (первісно *шúфер* – від нім. *Schiefer* 'сланець; шифер; скабка; скалка, уламок' [8, т. 6, с. 421]).

В ергонімному просторі Ужгорода функціонують назви, утворені від діалектних лексем на позначення соціального статусу, типових рис людини або міжособистісних взаємин. Такі ергоніми маркують локальні моделі соціальної взаємодії, відтворюють характерні для закарпатської мовної культури уявлення про «свого», господаря, товариша чи представника певного соціального типу. У комерційній комунікації подібні

назви створюють ефект неформальності, довіри та культурної близькості до адресата. Наприклад, ергонім *«Gazda»*, мотивований закарп. діал. *ґáздá* ‘господар, хазяїн’ – від угор. *gazda* ‘господар, землероб, селянин’ [7, с. 279; 6, с. 69], у структурі номінації житлово-будівельної компанії маркує асоціації надійності, господарності, відповідальності та впевненого керівництва. Номен *«Цімбор»*, що функціонує як назва ветеринарної клініки, пов’язаний із закарп. діал. *цíмбор* ‘товариш, друг’ – від угор. *cimbora* т.с. [7, с. 138; 6, с. 572]. Така номінація формує асоціативний образ дружнього, відкритого й надійного простору, що позитивно впливає на сприйняття закладу адресатом. Назва *«Деца у Нотаря»* містить діалектні компоненти *дéця* ‘децилітр, сто грамів’ – від угор. *deci* т.с. [7, с. 170; 6, с. 79] та *нóтар, новтáреш* ‘нотаріус’ – від угор. заст. *nótárius*, діал. *nótáros* т.с. [6, с. 291]. Поєднання цих одиниць ґрунтується на мовній грі й формує комічний ефект, актуалізуючи асоціації гостинності, невимушеного спілкування та локального колориту. Подібну семантику викликає й ергонім *«Закарпатська гостина»*, через закарп. діал. *гости́на* ‘страви і напої, якими частують’ [6, с. 65] (суфіксальний дериват від *гість*) вербалізує атмосферу гостинності та затишку. Ергонім *«Бетяр Гриль»* містить діалектний компонент *бéтяр* ‘гарний, високий, сильний парубок, до якого липнуть дівчата і який поводиться гоноровито’ – від угор. *betyár* ‘розбійник; головоріз; бешкетник’ [7, с. 111; 6, с. 28]. Така назва репрезентує образ харизматичності, сили, мужності та певної демонстративної впевненості, що підсилює виразність бренду. Номен *«ЕЗЕРМЕШТЕР»* пов’язаний з угор. *ezermester* ‘майстер на всі руки’ [7, с. 246] і в структурі ергоніма актуалізує професійну компетентність, універсальність та асоціації з якісним виконанням роботи. Ергонім *«Файта»*, мотивований діалектною лексемою *фáйта* ‘сім’я’ – від угор. *fajta* ‘вид; порода’ [7, с. 249], формує асоціації домашнього затишку, родинної атмосфери та традиційної кухні, що особливо актуалізується у сфері продажу напівфабрикатів і домашніх страв. Номен *«Татош»* пов’язаний із закарп. діал. *тáтош* ‘чоловік, який любить повчати; філософ’ [6, с. 485]. Назва непрямо вказує на специфіку ресторанного закладу, проте через асоціативні зв’язки увиразнює образ колоритного, харизматичного та досвідченого чоловіка.

Важливу частину ергонімного простору становлять назви, що репрезентують гастрономічну культуру Закарпаття. Використання діалектних назв страв, продуктів, напоїв чи гастрономічних реалій сприяє формуванню впізнаваного регіонального образу та підсилює туристичну й культурну привабливість локального бренду. Такі ергоніми апелюють до кулінарної пам’яті, етнокультурних асоціацій та репрезентують гастрономію як важливий елемент локальної ідентичності. Наприклад, ергоніми *«Kavil Coffee»*, *«Кавіль»*, *«Файний Кавій»* пов’язані із закарп. діал. *кáвиль* ‘кава’ [6, с. 184]. Використання такого компонента в назвах кав’ярень актуалізує локальний мовний колорит і водночас формує асоціації затишку, традиції та регіональної автентичності. Номен «*КІФЛИК*» пов’язаний із закарп. діал. *кíфлик* ‘рогалик’, пор. угор. *kifli* ‘ріжок; рогалик’ [7, с. 391; 6, с. 192]. Назва безпосередньо репрезентує гастрономічну сферу та формує асоціації домашньої випічки, традиційної кухні й невимушеної атмосфери. Ергонім *«Лѐчо»* мотивований назвою популярної страви угорської кухні – *лечо*. Таким чином у назві продуктового магазину відбувається символізація локального компонента, що репрезентує регіон через відомі кулінарні асоціації. Номен *«LEKVÁR»* пов’язаний із закарп. діал. *лéквар* ‘варення, повидло’, пор. угор. *lekvár* т.с. [6, с. 214; 7, с. 446]. Назва магазину солодощів безпосередньо апелює до домашніх смаків, традиційної кухні та локальної гастрономічної культури. Ергонім *«Алдамаш»* пов’язаний із закарп. діал. *алдомáш* ‘могорич’, пор. угор. *áldomás* т.с. [7, с. 36; 6, с. 21]. У структурі назви ресторану така лексема створює ефект святкування, гостинності та традиції спільного застілля. Номен *«Cukrik»* мотивований діалектним апелятивом *цýкрик, цýкор* ‘цукор; цукерка’ [6, с. 574]. Використання зменшено-пестливої форми формує позитивний емоційний образ бренду та асоціації солодощів, легкості й дружньої атмосфери. Ергонім *«ФРИШТИК»* пов’язаний із закарп. діал. *фрúштик* ‘сніданок’, пор. нім. *Frühstück* т.с. [5, с. 66; 6, с. 562]. Назва кафе-їдальні безпосередньо вказує на гастрономічну сферу та формує образ домашньої кухні. Номен *«Добра фляшка»* містить діалектний компонент *фля́шка* ‘пляшка’ (демінутив від нім. *Flasche* т.с. [8, т. 6, с. 113]), що формує асоціації напоїв, гостинності та невимушеного дозвілля. Поєднання прикметника *добра* з діалектною лексемою підсилює позитивну оцінність назви й створює атмосферу локального колориту. Ергонім «*FINOM*» пов’язаний із закарп. діал. фíном ‘чудово, вишукано’ – від угор. finom ‘витончений, вишуканий, делікатний’ [7, с. 268; 6, с. 559]. Використання такої назви для продуктового магазину формує асоціації якісної, смачної та вишуканої продукції.

Окрему групу становлять ергоніми, в яких діалектний компонент поєднується з мовною грою, стилізацією розмовного мовлення, графічними трансформаціями чи сучасними комерційними моделями найменування. Такі назви демонструють тенденцію до творчого переосмислення діалекту в сучасному урбаністичному середовищі. У подібних ергонімах діалект виступає не лише засобом репрезентації локальності, а й інструментом привернення уваги, створення оригінального бренду та встановлення емоційного контакту з адресатом. Номен «*Годинка*» пов'язаний із закарп. діал. *годи́нка*, *го́динка*, *го́ди*ˈ*нка*, *го́ді*ˈˈ*нка* 'годинник' [9, с. 42]. У структурі ергоніма актуалізується насамперед локальний мовний колорит і впізнаване для носіїв закарпатського мовного середовища звучання. Водночас семантика часу може опосередковано формувати асоціації з дозвіллям, відпочинком і проведенням часу в закладі. Ергонім «*To Lem Kebab*» містить діалектний компонент *лем* 'лише', що функціонує як елемент стилізації живого розмовного мовлення. Поєднання локально маркованої лексеми з назвою популярної страви швидкого харчування створює ефект неформальності та сучасної урбаністичної комунікації. Номен «*РемонТуй*» пов'язаний із закарп. діал. *туй* 'тут' [6, с. 494]. Графічне виділення діалектного компонента в структурі назви увиразнює мовну гру та водночас вербалізує ідею локальної доступності послуг. Ергонім «*ЙоЙ*» мотивований вигуковою діалектною лексемою *йой* 'ой'. Така назва репрезентує емоційність, експресивність і спонтанність живого розмовного мовлення. Прикметник *фа́йный* 'гарний, красивий' [6, с. 557] активно функціонує в сучасному ергонімному просторі Ужгорода як елемент позитивно маркованої комерційної номінації. Зокрема, ергонім «*Файна робота*» створює ефект надійності та професійної успішності, актуалізуючи позитивну оцінність запропонованих послуг. Назва «*Файна Хижа*», що містить діалектний компонент *хы́жа* 'хата, будинок' [6, с. 565] – від псл. **хyzъ*, *хysъ*, *хyza*, *хyša* т.с. [8, т. 6, с. 172–173], формує образ затишного, комфортного й автентичного житлового простору, що особливо підсилює семантику проєктного бюро. Номен «*Щедра майстра*» містить діалектний компонент *ма́йстра* 'велика торбина' [6, с. 484], 'торба із тканини для харчів та різних речей' [10, с. 191] – від рум. *tráistă* 'торба, тканина, сумка' [8, т. 5, с. 504]. Поєднання прикметника *щедра* з локально маркованою лексемою викликає асоціації достатку, домашніх запасів і традиційної закарпатської гостинності. Ергонім «*Shikovno*» пов'язаний із закарп. діал. *шико́вно* 'спритно, енергійно, швидко' [6, с. 586]. Латинографічне оформлення назви поєднує локальний мовний компонент із сучасними тенденціями комерційної номінації, створюючи ефект динамічності.

Наступну підгрупу репрезентують ергоніми, мотивовані флоронімами, які увиразнюють традиційні для закарпатського мовного середовища образи природи й народнопоетичної символіки. Такі назви переважно формують позитивний емоційний образ, апелюють до естетичних асоціацій та підсилюють локальний колорит комерційного простору. Наприклад, ергонім «*Червона Ружа*» пов'язаний із закарп. діал. *ру́жа* 'троянда' – пор. пол. *róża*, чес. *růže*, словац. *ruža* т.с. [6, с. 454]. Назва готельно-ресторанного комплексу репрезентує традиційний флористичний образ, поширений у народнопісенній творчості, та, ймовірно, апелює до відомої народної пісні «*Червона ружа трояка*». Номен «*ЧІЧКА*» пов'язаний із закарп. діал. *чі́чка* 'квітка' [6, с. 581]. Попри відсутність прямого семантичного зв'язку зі сферою продажу продуктів харчування, назва створює позитивно маркований емоційний образ, увиразнює локальне мовне звучання та формує ефект доброзичливого й неформального комунікативного простору.

У сучасному ергонімному просторі Ужгорода простежується тенденція до використання назв, пов'язаних із локальним міським простором, регіональною топонімікою та символічними образами Закарпаття. Такі ергоніми виконують функцію урбаністичних маркерів локальної ідентичності, формуючи уявлення про місто як окремий культурний простір зі своєю мовною специфікою та системою символічних координат. Зокрема, ергоніми «*VAROSH*», «*BURGER ВАРОШ*» пов'язані із закарп. діал. *ва́рош* 'місто' – від угор. *város* т.с. [7, с. 760] Використання такого компонента в структурі назв підсилює семантику локальної належності та репрезентує образ сучасного ужгородського урбаністичного простору. Водночас латинографічне оформлення окремих ергонімів демонструє поєднання локальної мовної традиції із сучасними тенденціями комерційної номінації. Ергонім «*Duffort*» пов'язаний із діалектною лексемою *ду́форт* 'прохід' – від нім. *Durchfahrt* т.с. Назва кафе є семантично вмотивованою через особливості розташування закладу та водночас створює ефект локальної впізнаваності міського простору. Номен «*Під Лугошом*» містить діалектний компонент *лу́гош* 'дерев'яна або металева шпалера, по якій в'ється виноградна лоза' – від угор. діал. *lugas* т.с. [6, с. 218]. Така назва апелює до традиційного закарпатського побуту, культури

виноградарства та образу затишного локального простору. Ергонім «*ЧАРДА*» пов'язаний з угор. *csárda* 'корчма, шинок, трактир' [7, с. 145]. Використання такого компонента в назві ресторану репрезентує традиційний гастрономічний простір Закарпаття, формує асоціації гостинності та невимушеного дозвілля.

Висновки. Отже, аналіз ергонімного простору м. Ужгорода засвідчив, що сучасна комерційна номінація формується під впливом різних тенденцій: глобалізаційних процесів, поширення латинографічних і транслітерованих назв, орієнтації на європеїзовані моделі брендингу, а також збереження локально маркованих мовних ресурсів. У цьому контексті закарпатський діалект не є домінантним, однак залишається важливим і виразним джерелом ергонімотворення завдяки своєму етнокультурному потенціалу, емоційній упізнаваності та здатності формувати ефект локальної автентичності.

Діалектні компоненти в сучасних ергонімах репрезентують традиційний побут, гастрономічну культуру, локальні моделі соціальної взаємодії, урбаністичний простір і народнопоетичну символіку Закарпаття. Поєднання діалектизмів із мовною грою, графічними трансформаціями та сучасними комерційними моделями найменування засвідчує творчий потенціал закарпатського діалекту й увиразнює його роль у формуванні локальної ідентичності сучасного м. Ужгорода.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей О.О. Сучасна українська ергонімія (на матеріалі власних назв підприємств Закарпатської області): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова; Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2000. 17 с.

2. Романюк М.І. Соціально зумовлені інновації в ономастиконі Закарпаття кін. XX – поч. XXI ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2005. 17 с.

3. Нуждак Л.В. Український ономастикон посттоталітарної доби крізь призму еколінгвістики: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова; Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2011. 17 с.

4. Головач В. Номінаційні процеси в ергонімії м. Ужгорода. *Студії з філології та журналістики: зб. наук. праць* / редакційна колегія: Ю. Бідзіля, Г. Шкурко, О. Харьківська та ін. Вип. 8. Ужгород, 2023. С. 35–39.

5. Лопушанський В.М., Пиц Т.Б. Німецькомовні лексичні запозичення у південно-західних говорах України: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич: Посвіт, 2011. 124 с.

6. Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. 2-е видання, змінене і доповнене. Ужгород, 2021. 599 с.

7. Magyar-ukrán szótár = Угорсько-український словник / За ред. проф. П.М. Лизанця. Ужгород: ІВА, 2001. 800 с.

8. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.

9. Дзендзелівський Й.О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі. Київ, 1969. 212 с.

10. Шкурко Г.В. Назви комунікації вантажів в українських говорах Закарпаття. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* Одеса, 2022. Вип. 58. С. 190–193. https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.43

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 378.147:811.111:004.8
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.9

ЗМІНА РОЛІ ВИКЛАДАЧА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ДОБУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

THE CHANGING ROLE OF ENGLISH LANGUAGE TEACHERS IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Александрова А.Є.,
orcid.org/0009-0007-6433-2580
викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Благорозумна А.В.,
orcid.org/0009-0001-7934-8231
викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Намазова В.М.,
orcid.org/0009-0007-7997-4009
викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

У статті розглянуто трансформацію професійної ролі викладача англійської мови в умовах активного впровадження штучного інтелекту та генеративних технологій у мовну освіту. Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасні ШІ-системи дедалі частіше виконують функції, які традиційно належали до професійної діяльності викладача: генерують навчальні матеріали, надають автоматизований зворотний зв'язок, виявляють мовні помилки, адаптують завдання до рівня здобувачів освіти та підтримують письмову й усну практику. Метою статті є визначення основних напрямів зміни ролі викладача англійської мови в добу штучного інтелекту. Дослідження ґрунтується на критико-аналітичному огляді сучасних англомовних наукових праць, присвячених використанню ШІ в мовній освіті, автоматизованому зворотному зв'язку та цифровій компетентності викладачів. Для конкретизації теоретичних положень також проаналізовано аргументативні есе студентів немовних спеціальностей з урахуванням їхніх мовних, структурних і стилістичних особливостей. Установлено, що впровадження ШІ не зменшує значення викладача, а спричиняє перерозподіл його професійних функцій. Автоматизовані інструменти можуть ефективно виконувати окремі рутинні завдання та виявляти типові мовні помилки, однак оцінювання логіки, аргументації, індивідуального стилю й відповідності тексту реальному рівню мовної підготовки потребує професійного педагогічного аналізу. Обґрунтовано, що сучасний викладач поступово переходить від ролі основного джерела знань до ролі дизайнера навчального середовища, фасилітатора, наставника з відповідального використання ШІ, модератора академічної доброчесності та провідника критичного мислення. Зроблено висновок, що ефективність ШІ в мовній освіті залежить передусім від педагогічно обґрунтованої інтеграції технологій та професійної компетентності викладача.

Ключові слова: викладач англійської мови, штучний інтелект, генеративний ШІ, мовна освіта, ШІ-грамотність, цифрова компетентність, академічна доброчесність, зворотний зв'язок.

The article examines the transformation of the professional role of English language teachers in the context of the increasing integration of artificial intelligence and generative technologies into language education. The relevance of the study stems from the fact that contemporary AI systems increasingly perform functions traditionally associated with teaching practice: generating learning materials, providing automated feedback, identifying language errors, adapting tasks to learners' proficiency levels, and supporting written and oral practice. The purpose of the article is to identify the main directions in which the role of English language teachers is changing in the age of artificial intelligence. The study is based on a critical and analytical review of recent English-language research on AI in language education, automated feedback, and teachers' digital competence. To provide further insight into the theoretical findings, argumentative essays written by students majoring in non-linguistic disciplines were also analysed with regard to their linguistic, structural, and stylistic characteristics. The findings indicate that the integration of AI does not diminish the importance of teachers but leads to a redistribution of their professional functions. Automated tools can effectively perform certain routine tasks and identify common language errors; however, evaluating logic, argumentation, individual writing style, and correspondence between a text and a student's actual level of language proficiency requires professional pedagogical judgement. The contemporary

English language teacher is therefore gradually moving from the role of the primary source of knowledge towards the roles of learning designer, facilitator, mentor in the responsible use of AI, mediator of academic integrity, and guide for critical thinking. It is concluded that the effectiveness of AI in language education primarily depends on its pedagogically informed integration and the professional competence of the teacher.

Key words: English language teacher, artificial intelligence, generative AI, language education, AI literacy, digital competence, academic integrity, feedback.

Постановка проблеми. Сучасний освітній процес дедалі більше зазнає суттєвих змін, зумовлених технологічним прогресом. Динамічний розвиток і використання штучного інтелекту (ШІ) відкривають безліч нових можливостей, але водночас стають одними з найбільших викликів для сучасного викладача. У недавньому минулому цифрові технології використовувалися не менш активно, ніж зараз, але вони переважно розглядалися як допоміжні засоби для тренування граматики, повторення лексики та розвитку слухових і письмових навичок. Проте реалії сьогодення такі: новітні провідні ШІ-системи спроможні створювати об'ємні цілісні тексти, моделювати різноманітні комунікативні ситуації, пояснювати мовні явища, перевіряти письмові роботи на помилки та неточності, пропонувати індивідуалізовані завдання та надавати зворотний зв'язок майже в режимі реального часу. Внаслідок цього змінюється не лише інструментарій викладача, а й сама логіка організації навчання.

Більшість сучасних досліджень у галузі мовної освіти свідчить, що ефективність використання ШІ залежить від його педагогічної інтеграції. За висновком Е. Альхусаіян, ШІ може підтримувати розвиток письма й оцінювання, однак потребує педагогічного супроводу [1]. Тому ключовим питанням є не можливості ШІ, а зміна професійної ролі викладача англійської мови.

Важливо підкреслити, що, попри широкі можливості штучного інтелекту, його не слід розглядати як заміну викладача. Адже вивчення мови не обмежується засвоєнням лексики й граматичних правил. Воно також обов'язково передбачає соціальну, культурну, етичну та комунікативну взаємодію. Студент потребує не лише механічного відпрацювання мовних конструкцій та виконання вправ, а й підтримки, мотивації та пояснення цілей навчання, добору релевантних автентичних навчальних матеріалів, розвитку критичного мислення, спонукання до академічної доброчесності та розігрування цікавих комунікативних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найновіші англомовні дослідження дедалі більше уваги приділяють інтелектуальним системам, автоматизованому зворотному зв'язку, чатботам, адаптивним платформам і генеративним моделям у мовній освіті. Е. Альхусаіян наголошує, що сам по собі ШІ не забезпечує ефективного навчання. Вирішальну роль відіграє те, як саме викладач використовує його можливості під час організації навчального процесу [1].

У рамці компетентностей учителів у галузі ШІ UNESCO визначає ключові напрями підготовки педагогів: людоцентричне мислення, етичне використання ШІ, знання його можливостей, ШІ-педагогіку та застосування технологій для професійного розвитку [2]. Це свідчить, що сучасний викладач має не лише володіти технологіями, а й усвідомлено використовувати ШІ, враховуючи його можливості, обмеження та потенційні ризики.

У дослідженні Л. Конке, Б. Л. Мурхауса та Д. Зоу про використання ChatGPT у навчанні мов розглянуто його можливості для створення навчальних матеріалів, підтримки діалогової практики та пояснення мовних явищ. Автори також наголошують на важливості цифрових компетентностей викладача, критичного оцінювання відповідей ШІ, дотримання академічної доброчесності та забезпечення якості мовного продукту [3].

Поширення генеративного ШІ впливає не лише на повсякденну роботу викладача, а й на систему підготовки майбутніх педагогів. Змін зазнають зміст професійної підготовки, методика викладання та підходи до оцінювання [4]. Отже, трансформація ролі викладача є наслідком не лише розвитку цифрових технологій, а й глибших змін у сучасній педагогічній освіті.

Окремої уваги заслуговує систематичний огляд О. Завацького-Ріхтера та співавторів, у якому порушується питання ролі викладача в умовах використання ШІ у вищій освіті [6]. У дослідженні показано, що більшість праць зосереджена на технологічних рішеннях, аналітиці та автоматизації, тоді як педагогічний вимір цієї проблеми висвітлено значно менше. Саме цей аспект став одним із підґрунтів для нашого дослідження.

Хоча використанню ШІ в мовній освіті присвячено чимало праць, більшість із них зосереджена на можливостях окремих технологій. Водночас їхній вплив на професійну роль викладача англійської мови досі досліджено недостатньо. Е. Альхусаіян також наголошує на потребі

вивчення реального використання ШІ в навчальних аудиторіях і ролі учасників освітнього процесу [1].

Таким чином, відкритим залишається питання того, як саме змінюються професійні функції викладача англійської мови, які з них залишаються незмінними, які трансформуються, а які виникають під впливом нових технологій. Саме це питання і становить предмет нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета цього дослідження – з'ясувати, як змінюється роль викладача англійської мови в умовах поширення технологій штучного інтелекту, спираючись на аналіз сучасних англомовних наукових праць. Для досягнення цієї мети було визначено такі завдання:

1) узагальнити сучасні тенденції використання ШІ в навчанні мов;

2) дослідити, які функції викладача можуть бути частково автоматизовані;

3) охарактеризувати нові професійні ролі викладача;

4) визначити компетентності, необхідні для відповідального використання ШІ;

5) окреслити перспективні напрями подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поява сучасних ШІ-інструментів суттєво змінила розподіл функцій у мовному навчанні. Частину завдань, які раніше виконував викладач, сьогодні можуть виконувати цифрові сервіси: перевіряти письмові роботи, виявляти мовні помилки, добирати навчальні матеріали та підтримувати діалогову практику. Проте це не зменшує ролі викладача. Навпаки, результати дослідження Е. Альхусаіян свідчать, що ШІ є найбільш ефективним саме як допоміжний інструмент, тоді як розвиток повноцінної комунікації та педагогічний супровід залишаються сферою відповідальності викладача [1].

У сучасних умовах викладач визначає навчальні цілі, добирає зміст занять, організовує взаємодію студентів із цифровими інструментами та контролює результати навчання. Згідно з теорією діяльності, яку використовує Е. Альхусаіян, ШІ є лише одним із компонентів освітнього процесу: студент формулює навчальне завдання, ШІ допомагає виконати окремі його етапи, а викладач координує роботу, пояснює матеріал і здійснює оцінювання [1].

Одним із нових напрямів професійної діяльності стає формування ШІ-грамотності студентів. Більшість здобувачів освіти активно використовує генеративний ШІ, однак не завжди критично оцінює отримані результати. Тому викладач має навчити студентів формулювати ефективні запити, перевіряти достовірність інформації, редагувати відповіді ШІ та визначати ситуації, у яких використання таких інструментів є педагогічно виправданим.

Рекомендації UNESCO також підкреслюють, що сучасний викладач повинен володіти не лише технічними навичками, а й розуміти етичні засади використання ШІ, його педагогічні можливості та обмеження [2]. Таким чином, ШІ-грамотність поступово стає складовою професійної компетентності викладача англійської мови.

ШІ також впливає на професійний розвиток викладача, допомагаючи добирати навчальні матеріали та планувати заняття, однак ефективність їх використання залежить від професійної підготовки та критичного осмислення отриманих результатів. Як зазначає С. Покрівчакова, відповідальне впровадження ШІ у викладання іноземних мов неможливе без системної підготовки викладачів [7].

Для перевірки теоретичних положень було проаналізовано письмові роботи студентів 1–2 курсів немовних спеціальностей. Матеріалом дослідження стали аргументативні есе англійською мовою. Аналіз охоплював мовне оформлення текстів, композицію, характер аргументації, використання особистого досвіду та відповідність академічному стилю. Для порівняння також використовувалися типові характеристики текстів із ознаками застосування генеративних мовних моделей. Водночас метою дослідження не було встановлення факту використання ШІ окремими студентами. Усі наведені нижче ознаки розглядаються лише як тенденції, що потребують комплексного педагогічного аналізу.

Під час аналізу студентських робіт встановлено, що найпоширенішими є граматичні помилки, які відображають рівень сформованості мовної компетентності. Найчастіше вони пов'язані з використанням часових форм дієслова, інфінітивних конструкцій, узгодженням підмета й присудка та прийменниковим керуванням. Наприклад: *You need work hard*, *He become successful*, *People is happier* (мовні помилки студентів збережено).

На відміну від цього, тексти, створені або суттєво відредаговані за допомогою генеративного ШІ, зазвичай є граматично правильними та відповідають нормам академічного письма. Проте сама по собі висока мовна правильність не може вважатися доказом використання ШІ, оскільки аналогічний рівень можуть демонструвати й студенти з високою мовною підготовкою.

Лексичні помилки студентів найчастіше пов'язані з міжмовною інтерференцією та неправильним використанням англійських колокацій. Типовими є словосполучення на кшталт *make conversation*, *take experience*, *sphere job* (мовні помилки студентів збережено). Натомість тексти з ознаками використання генеративного ШІ характеризуються нормативними колокаціями та ширшим словниковим запасом *(gain experience, personal development, critical thinking)*. Однак і ця особливість не є достатньою підставою для висновку про використання ШІ без урахування загального мовного рівня автора.

Ще однією характерною особливістю самостійних студентських робіт є використання особистого досвіду як основного джерела аргументації. Студенти часто звертаються до власного життя або досвіду членів родини, що робить їхні тексти конкретними та індивідуальними. Натомість тексти з ознаками використання генеративного ШІ переважно містять узагальнені твердження про сучасне суспільство, освіту чи професійний розвиток без особистої позиції автора.

Відмінності простежуються також у структурі письма. Самостійні роботи нерідко містять логічні неточності, неповністю розкриті думки або недостатньо аргументовані висновки. Саме ці особливості дозволяють викладачеві оцінити процес формування думки студента та визначити труднощі у побудові аргументації. Натомість тексти, створені за допомогою генеративного ШІ, зазвичай мають чітку композицію, типові структурні маркери *(Firstly, Furthermore, Finally, In conclusion)* і логічно пов'язані абзаци, однак часто характеризуються шаблонністю викладу.

Подібні відмінності спостерігаються і на стилістичному рівні. Самостійні студентські роботи частіше містять просту розмовну лексику, тоді як тексти з ознаками використання ШІ демонструють академічний стиль, складніші синтаксичні конструкції та різноманітнішу лексику. Якщо такий стиль різко контрастує зі звичним рівнем письма конкретного студента, це може бути підставою для додаткового педагогічного аналізу, але не підтвердженням використання генеративного ШІ.

Отримані результати свідчать, що сучасні автоматизовані системи досить ефективно виявляють орфографічні, граматичні та окремі лексичні помилки. Водночас вони значно гірше оцінюють логіку викладу, переконливість аргументації, автентичність особистого досвіду, індивідуальний стиль письма та відповідність тексту реальному рівню мовної підготовки студента. Саме ці аспекти залишаються основним об'єктом професійної діяльності викладача англійської мови.

Попри значний розвиток генеративного штучного інтелекту, окремі аспекти мовного навчання й надалі потребують професійного педагогічного супроводу. Це особливо стосується організації оцінювання, надання змістового зворотного зв'язку та розвитку комунікативної компетентності студентів.

Поширення генеративного ШІ змінює й підходи до оцінювання навчальних досягнень. Якщо традиційні письмові роботи більше не гарантують об'єктивного визначення рівня володіння мовою, дедалі більшого значення набуває оцінювання всього процесу виконання завдання: планування, підготовки чернетки, пояснення використання ШІ, аналізу джерел і усного захисту результатів.

Дослідники наголошують, що ефективне використання ChatGPT потребує достатнього рівня цифрової й етичної підготовки студентів [3]. Тому завдання викладача полягає не у виявленні фактів використання ШІ, а у створенні прозорих правил його застосування, які забезпечують академічну доброчесність та особисту відповідальність студентів.

Автоматизовані системи ефективно виявляють граматичні, лексичні й орфографічні помилки, проте значно гірше оцінюють логіку, аргументацію та зміст тексту. За результатами дослідження Е. Альхусаіян, аналіз структури, зв'язності й якості ідей залишається одним із найскладніших напрямів автоматизованого оцінювання [1]. Подібної думки дотримуються й Чжан та Хайленд, підкреслюючи важливість змістового зворотного зв'язку викладача [8].

Отже, автоматизований і викладацький зворотний зв'язок не конкурують між собою, а взаємно доповнюються. ШІ швидко виявляє типові мовні помилки, тоді як викладач оцінює зміст, логіку аргументації, мовну доцільність і відповідність тексту поставленій комунікативній меті.

Попри широкі можливості генеративного ШІ, він не здатний повністю замінити живу комунікацію. Сучасні системи не відтворюють емоційну взаємодію, невербальні сигнали, культурний контекст і групову роботу. Тому організація комунікативної діяльності студентів залишається одним із ключових завдань викладача. Це підтверджує й дослідження Е. Альхусаіян, яке вказує на обмежені можливості ШІ щодо підтримки колаборативної комунікації [1].

Матеріали, створені за допомогою ШІ, можуть ефективно використовуватися як навчальний ресурс для організації дискусій, рольових ігор,

професійних симуляцій та аналізу комунікативних ситуацій. За такого підходу ШІ виступає не автором готового рішення, а інструментом, який стимулює мовленнєву взаємодію, співпрацю та критичне мислення студентів.

Ще одним важливим напрямом діяльності викладача є формування навичок критичного аналізу інформації. Оскільки генеративні моделі не гарантують достовірності змісту, студенти повинні вміти перевіряти точність інформації, оцінювати логіку аргументації, виявляти неточності та визначати відповідність тексту навчальній меті.

У сучасній мовній освіті викладач дедалі частіше виконує роль наставника й консультанта, який допомагає студентам усвідомлено працювати з інформацією, аналізувати різні джерела, ставити запитання та формулювати власні висновки. Саме такий підхід відповідає рекомендаціям UNESCO щодо відповідального використання штучного інтелекту в освіті [5].

Таким чином, результати дослідження свідчать, що професійна діяльність викладача англійської мови поступово трансформується. Сучасний викладач не лише передає знання, а й формує ШІ-грамотність студентів, підтримує академічну доброчесність, удосконалює оцінювання та розвиває критичне мислення. Цифрові компетентності дедалі тісніше поєднуються з методичною майстерністю й педагогічною відповідальністю.

Висновки. Проведений аналіз сучасних англомовних досліджень показав, що використання штучного інтелекту істотно змінює підходи до навчання англійської мови, однак не зменшує ролі викладача. ШІ ефективно підтримує окремі етапи навчального процесу, проте його результативність визначається насамперед педагогічно обґрунтованою інтеграцією в освітнє середовище [1].

Отримані результати свідчать, що професійна роль викладача суттєво розширюється. Сучасний викладач організовує навчальне середовище, формує ШІ-грамотність студентів, забезпечує академічну доброчесність, удосконалює оцінювання, розвиває критичне мислення та координує використання цифрових технологій у навчанні. За таких умов штучний інтелект доцільно розглядати як інструмент підтримки професійної діяльності викладача, а не як її заміну.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням практики використання генеративного ШІ у викладанні англійської мови, розробленням моделей формування ШІ-грамотності, удосконаленням сучасних підходів до оцінювання та аналізом впливу цифрових технологій на професійну діяльність викладачів закладів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Alhusaiyan E. A systematic review of current trends in artificial intelligence in foreign language learning. Saudi Journal of Language Studies. 2025. Vol. 5, No. 1. P. 1-16.

2. UNESCO. AI competency framework for teachers. Paris : UNESCO, 2024. 64 p.

3. Kohnke L., Moorhouse B. L., Zou D. ChatGPT for language teaching and learning. RELC Journal. 2023. Vol. 54, No. 2. P. 537-550.

4. Moorhouse B. L., Kohnke L. The effects of generative AI on initial language teacher education: The perceptions of teacher educators. System. 2024. Vol. 122. Article 103290.

5. Miao F., Holmes W. Guidance for generative AI in education and research. Paris : UNESCO, 2023. 44 p.

6. Zawacki-Richter O., Marín V. I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education: where are the educators? International Journal of Educational Technology in Higher Education. 2019. Vol. 16. Article 39.

7. Pokrivčáková S. Preparing teachers for the application of AI-powered technologies in foreign language education. Journal of Language and Cultural Education. 2019. Vol. 7, No. 3. P. 135-153.

8. Zhang Z., Hyland K. Student engagement with teacher and automated feedback on L2 writing. Assessing Writing. 2018. Vol. 36. P. 90-102.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

UDC 811.111’373.611
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.10

WORD FORMATION AS LANGUAGE PLAY IN ROALD DAHL’S GOBBLEFUNK

СЛОВОТВІР ЯК МОВНА ГРА В GOBBLEFUNK РОАЛЬДА ДАЛА

Dovbush O.I.,
orcid.org/0000-0003-3637-9676
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology and English Language Teaching Methodology
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University

Karpeniuk O.S.,
orcid.org/0009-0008-3571-8684
Student
Ternopil Classical Lyceum

The article examines the relationship between word formation and language play in Roald Dahl’s Gobblefunk. The study focuses on the ways in which familiar English word-formation patterns are modified, combined or extended to produce playful lexical effects. The analysis is based on selected lexical units documented in Susan Rennie’s Oxford Roald Dahl Dictionary, which provides lexical material from across Dahl’s children’s fiction. Particular attention is paid to the interaction between recognisable linguistic patterns and unexpected morphological, lexical, semantic and phonological elements. The study considers derivation, prefixation, compounding and blending, as well as forms of phonological manipulation that contribute to Dahl’s lexical play. The analysis shows that Dahl’s lexical inventions are rarely arbitrary: familiar affixes facilitate the interpretation of unusual formations, recognisable lexical components make unexpected combinations accessible, and blending preserves associations with source words while creating unconventional forms. Some formations combine different word-formation patterns, with compounding and derivation operating within the same lexical unit and contributing jointly to its playful effect. Phonological manipulation, including spoonerism, further demonstrates how recognition and deviation may operate together in the creation of word play. The study establishes recognisability and deviation as closely connected features of Dahl’s lexical creativity. The playful effect of Gobblefunk frequently arises when conventional linguistic resources are placed in unexpected relationships, allowing invented words to remain accessible while acquiring expressive and humorous qualities. Across these different formations, recognisable morphological or lexical structures provide a basis for deviation, while the modification of familiar patterns creates surprise and expressive effect. The findings demonstrate that word formation in Dahl’s fiction functions not only as a mechanism of lexical creation but also as a resource for literary word play. Thus, his lexical creativity lies not in complete linguistic novelty, but in the transformation of familiar word-formation resources into unconventional forms that remain recognisable while producing new expressive possibilities.

Key words: Roald Dahl, Gobblefunk, word formation, language play, lexical creativity, nonce formations, word play.

У статті досліджено взаємозв’язок словотвору та мовної гри в Gobblefunk Роальда Дала. Увагу зосереджено на тому, як знайомі словотвірні моделі англійської мови модифікуються, поєднуються або доповнюються для створення ефектів гри лексичними засобами. Матеріалом дослідження слугують відібрані лексичні одиниці з Oxford Roald Dahl Dictionary Сьюзен Ренні, який містить лексичний матеріал із різних творів дитячої прози Дала. Особливу увагу приділено взаємодії звичних мовних моделей із несподіваними морфологічними, лексичними, семантичними та фонологічними елементами. У дослідженні розглянуто деривацію, префіксацію, словоскладання та контамінацію, а також форми фонологічної модифікації, що сприяють створенню мовної гри Дала. Аналіз засвідчує, що лексичні новотвори Дала здебільшого не є довільними: знайомі афікси полегшують інтерпретацію незвичних форм, упізнавані лексичні компоненти роблять несподівані поєднання зрозумілими, а контамінація зберігає асоціації з вихідними словами, створюючи водночас незвичні форми. Деякі утворення поєднують різні словотвірні моделі, причому словоскладання та деривація діють у межах однієї лексичної одиниці й спільно створюють ефект гри. Мовна деформація, зокрема спунеризм, додатково демонструє поєднання впізнаваності та відхилення у створенні мовної гри. Встановлено, що впізнаваність і відхилення є тісно пов’язаними характеристиками лінгвокреативності Дала. Ігровий ефект мови Gobblefunk часто виникає внаслідок несподіваного поєднання звичних мовних засобів, завдяки чому новотвори залишаються зрозумілими та набувають експресивного й гумористичного забарвлення. У різних типах таких утворень упізнавані морфологічні або лексичні структури створюють основу для відхилення, тоді як модифікація знайомих моделей породжує ефект несподіваності та експресивності. Результати дослідження демонструють, що словотвір у мові Дала функціонує не лише як механізм творення лексичних одиниць, а й як ресурс мовної гри. Таким чином, його лексична креативність полягає не в повній мовній новизні, а в трансформації знайомих словотвірних засобів у незвичні форми, які залишаються впізнаваними, водночас відкриваючи нові експресивні можливості.

Ключові слова: Роальд Дал, Gobblefunk, словотвір, мовна гра, лінгвокреативність, оказіональні утворення, гра слів.

Statement of the problem. Language is not used in literary texts solely as a means of conveying information. Writers may deliberately manipulate familiar linguistic forms, create unexpected combinations and exploit the sound and semantic potential of words to achieve particular expressive effects. Such practices are especially characteristic of children's literature, in which linguistic experimentation may contribute to humour, characterisation and the construction of fictional worlds. ***Language play*** and ***lexical creativity*** are therefore closely related phenomena: both involve the creative use of linguistic resources, although lexical creativity is more directly concerned with the creation or modification of lexical units.

One of the principal resources available for lexical creativity is the word-formation system of a language. English offers a wide range of established patterns for forming new lexical units, including derivation, compounding and blending. At the same time, literary creativity may involve the extension, combination or deliberate modification of such patterns. Consequently, a newly created lexical form may retain recognisable features of existing words while departing from conventional word-formation models. The distinction between productive word formation and creative individual formations has received considerable attention in linguistic research. In particular, recent work emphasises that creativity in word formation should be considered not only in terms of the resulting lexical unit but also as a creative act performed within the resources of a language [8, p. 137].

Language play provides a broader framework for considering such formations. In his research on linguistic intervention, David Crystal defines language play as the intentional manipulation of linguistic forms and functions for aesthetic or ludic purposes [4, p. 328]. This process encompasses various levels of language structure, including phonological patterns, morphological modifications – such as the creative use of suffixes – and the subversion of semantic expectations [4, p. 334]. This perspective is particularly relevant to literary language, where the manipulation of familiar linguistic forms may produce additional expressive, aesthetic and humorous effects. A similar understanding can be found in recent Ukrainian linguistic research, where language play is considered in relation to linguistic creativity and deviation from conventional language use [2, p. 23]. Thus, language play may be viewed not simply as an additional stylistic device, but as a mode of linguistic creativity capable of generating and transforming lexical forms.

The interaction of word formation and language play becomes particularly noticeable in literary neologisms and nonce formations. Such units may be created for a particular textual context without necessarily entering the permanent vocabulary of the language. Studies of English literary neologisms have demonstrated the importance of examining their formal structure together with their textual function [10, p. 123]. This perspective is especially relevant to children's literature, where newly created words may simultaneously perform naming, expressive and playful functions.

Roald Dahl's fiction offers a particularly rich field for examining this interaction. His children's books contain numerous invented and modified lexical units, many of which exploit familiar English word-formation patterns while introducing unexpected morphological, phonological or semantic elements. Although The Big Friendly Giant (The BFG) is particularly well known for its inventive vocabulary, Dahl's lexical creativity extends across his children's fiction. The use of nonce vocabulary is particularly prominent in his fantasy-based works, where newly coined words contribute to the construction of imaginary worlds [3, p. 97]. The concentration of such vocabulary in Dahl's fantasy fiction is particularly relevant to the present study, since his invented words form an important part of the linguistic texture of his imaginary worlds. The variety and creativity of these lexical formations make Dahl's fiction a suitable field for examining how familiar linguistic patterns can be modified and combined to produce playful lexical effects.

The term "Gobblefunk" is particularly useful for describing this distinctive aspect of Dahl's linguistic creativity. The Oxford Roald Dahl Dictionary [6], compiled by Susan Rennie, provides a lexicographically documented collection of Dahl's unusual and invented vocabulary from his children's fiction. Thus, it makes it possible to examine Gobblefunk as a cross-textual phenomenon rather than restricting the analysis to the vocabulary of a single work.

Analysis of recent studies and publications. The study of lexical creativity in English has developed at the intersection of several areas of linguistic research. Classical work on English word formation established the major structural patterns through which new lexical units are created and drew attention to such issues as productivity and the relationship between established and newly formed words [9; 1]. Specifically, L. Bauer provides a fundamental distinction for this field, defining productivity as "rule-governed innovation," while creativity is viewed as an "ability to extend the language system in a motivated, but unpredictable (non-rule-governed) way" [1, p. 63]. More recent research has placed greater emphasis on the creative potential of these patterns.

Körtvélyessy, in particular, considers word formation at the intersection of productivity, creativity and structural complexity and stresses the role of creative naming acts in the formation of new complex words [8, pp. 2–3]. ***She argues that linguistics should shift its focus from the products of word formation to the processual level, specifically to the*** "creative **process**, **the naming act** that results in a new complex word" [8, p. 15]***, asserting that the outcome of this process is deeply tied to the*** "creative potential of the coiner" ***and the way it is manifested in their*** "creative performance" [8, p. 16]**.** This approach provides an appropriate theoretical basis for analysing literary formations that make use of familiar word-formative resources while departing from their conventional application.

Research into language play has moved beyond viewing it as a purely ornamental phenomenon. David Crystal defines language play as the manipulation of linguistic forms and functions as a source of fun [4, p. 328]. He further relates language play to deviation from normal language use and to the use of familiar forms in unexpected contexts [4, p. 334]. Such play may operate at different levels of language structure, including phonological and morphological levels, with morphological play involving the creative modification of familiar word forms [4, p. 332]. In this light, as A. Bychykhin emphasizes, such activity functions as a mode of "linguistic creativity" that actively transforms standard lexical units into playful communicative constructs [2, p. 21]. Thus, language play may be considered not simply as an additional stylistic device, but as a mode of linguistic creativity capable of generating new lexical forms.

The relationship between word formation and literary language has also been examined in studies of literary neologisms and nonce formations. Specifically, Yanyshyna asserts that authorial neologisms are inextricably linked to a writer's individual style and the specific communicative tasks of the prose [10, p. 122]. This approach is particularly relevant to Dahl, whose lexical inventions are closely connected with the stylistic and humorous character of his fiction.

Dahl's lexical creativity has been examined from several perspectives. Cheetham's study is concerned with the distribution and patterning of Dahl's neologisms across his children's books, drawing attention to the particularly strong presence of nonce vocabulary in fantasy-based works [3, p. 97]. A different perspective is offered by Jesenská, who approaches Dahl's nonce lexis through its structural and semantic characteristics and examines the ways in which the invented forms can be described as lexical formations [7, p. 96]. The *Oxford Roald Dahl Dictionary* [6], compiled by Susan Rennie, provides a broader lexical basis for the present study by bringing together Dahl's unusual and invented vocabulary from across his children's fiction. Its cross-textual coverage makes it possible to examine recurring patterns of word formation and language play beyond the context of an individual work.

Gobblefunk has also been examined as a form of creative lexical production. Zorgati analyses Dahl's humorous lexical creations as occasionalisms and distinguishes morphosemantic, morphological and semantic types, drawing attention to the role of structural and semantic incongruity in their humorous effect [11]. A broader linguistic perspective is offered by Danilović Jeremić and Veličković, who show that Dahl's lexical creativity extends beyond the formation of new words to include phonological resemblance, spoonerisms, misspellings and malapropisms [5, p. 311]. They also emphasise the "familiar effect" or "familiar feel" of Dahl's unusual lexical formations, relating it to the recognisable linguistic material retained in them [5, p. 315]. These observations are particularly relevant to the present study because they point to the importance of familiarity in the interpretation of Dahl's lexical inventions. However, the relationship between familiar word-formation patterns and the playful transformation of these patterns remains insufficiently explored. The present study therefore shifts the focus from the classification of Dahl's lexical formations to the interaction between familiarity, structural deviation and language play.

Unresolved aspects of the problem. Roald Dahl's fiction offers a particularly rich field for examining the interaction between word formation and language play. His children's books contain numerous invented and modified lexical forms, many of which draw on familiar English word-formation patterns while introducing unexpected morphological, phonological or semantic elements. Dahl's lexical creativity operates within a recognisable linguistic framework while constantly extending or modifying it.

The distinction between conventionality and novelty is particularly important for understanding such formations. A newly coined word may preserve the formal characteristics of a familiar word-formation pattern while producing an unexpected combination of form and meaning. In other cases, morphological structure may interact with sound patterns or semantic incongruity, making the formation playful rather than merely innovative. It is this movement from recognisable word-formation pattern to creative linguistic effect that constitutes the central concern of the present study.

The **relevance** of the study lies in approaching Gobblefunk not simply as a collection of nonce words or as a set of word-formation types, but as a form of lexical creativity in which familiar morphological resources are transformed through language play.

The **aim** of the article is to examine how familiar word-formation patterns become instances of language play in Roald Dahl's Gobblefunk. The analysis focuses on selected formations documented in Susan Rennie's *Oxford Roald Dahl Dictionary* and considers the ways in which established morphological patterns are modified, extended or combined with phonological and semantic manipulation. Particular attention is paid to the relationship between recognisable word-formation patterns and the deviations that transform them into instances of language play. In this way, the study seeks to identify recurring patterns through which Dahl turns familiar English word-formation resources into distinctive lexical inventions.

Analysis and Discussion. The analysis of Gobblefunk shows that Dahl's lexical inventions are rarely based on complete departure from familiar English. On the contrary, many of them retain recognisable morphological, lexical or phonological features which allow readers to construct an approximate meaning. Their playful character emerges when these familiar elements are placed in an unexpected relationship. The novelty of a Gobblefunk formation, therefore, does not necessarily depend on a complete departure from established linguistic patterns. In many cases, Dahl employs a familiar pattern but gives it an unexpected lexical realisation.

This can be observed in formations such as *"darksome"*, *"filthsome"*, *"foulsome"* and *"rotsome"*, in which the recognisable suffix *-some* is attached to semantically marked bases. The bases *dark, filth, foul* and *rot* carry strongly negative associations, while *-some* provides a familiar adjective-forming pattern. Similar formations include *"murderful"*, *"gigantuous"*, *"sickable"* and *"maggotwise"*, in which familiar suffixes such as *-ful, -ous, -able* and *-wise* are combined with unusual lexical bases. The reader can recognise the word-formative pattern even when the resulting lexical unit is unfamiliar. The playful effect arises from the combination of morphological familiarity and lexical unexpectedness.

The affixes also facilitate the interpretation of the invented forms. In *"murderful"*, for instance, the familiar suffix *-ful* makes the relationship between *murder* and the resulting adjective relatively transparent. In *"gigantuous"*, the form recalls *gigantic* and other adjectives ending in *-ous*, while its unusual form contributes to an exaggerated expression of size. Dahl consequently relies on the reader's knowledge of English word formation while departing from conventional lexical usage. The recognisable morphological structure makes the invention easy to interpret, whereas its deviation from an established lexical form produces the playful effect.

The same principle can be observed in less conspicuous formations involving other morphological patterns. Nouns such as *"babblement"*, *"blubberment"*, *"glubbage"* and *"norphanage"* retain familiar nominal structures through the suffixes *-ment* and *-age*, while their lexical bases depart from conventional vocabulary. The suffixes therefore provide a recognisable morphological frame within which Dahl can introduce unusual lexical material. Particularly suggestive is *"norphanage"*, whose form evokes the familiar noun *"orphanage"* while replacing its lexical base. The playful effect consequently arises not from an entirely unfamiliar construction but from the alteration of a recognisable morphological pattern.

A similar relationship between familiarity and deviation can be observed in verbal formations. The form *"livixate"* employs the familiar verbal suffix *-ate*, which gives the invented base the formal appearance of an English verb. The novelty of the lexical base is thus accompanied by a recognisable indication of grammatical category. In words such as *"dispunge"* and *"mispise"*, familiar prefixes are attached to unconventional bases, creating forms that resemble established English derivatives without corresponding to standard lexical items. The prefixes *dis-* and *mis-* provide recognizable structural and semantic cues, whereas the invented bases prevent the formations from being interpreted as ordinary derivatives. Such examples demonstrate that Dahl's manipulation of word formation may preserve the formal expectations associated with a lexical category or affix while deliberately violating expectations at the level of the base.

These formations extend the principle observed in the preceding examples. Dahl's lexical creativity does not depend solely on inventing unusual bases or combining familiar words. He also manipulates the internal structure of English words, retaining enough of a familiar morphological pattern for the new formation to be recognised as a plausible lexical unit. The resulting word play emerges from the contrast between morphological expectation and lexical deviation: the form suggests familiarity, while the invented element introduces the unexpected.

A related form of lexical play occurs in Dahl's compounds, where familiar lexical elements are combined in unexpected ways. In *"buzzy-hum"*, for instance, both components look interpretable: *buzzy* describes the quality of a sound, whereas *hum* denotes

a low continuous sound. Their combination reinforces the same acoustic association and creates a more vivid impression than either element would produce independently. Other formations, such as *"bellypopper"* and *"wraprascal"*, similarly combine recognisable lexical elements while producing unexpected semantic associations. The playful character of these formations consequently depends less on the individual components than on the relationship established between them. In such compounds, semantic incongruity becomes an important source of word play. The components remain sufficiently transparent for the reader to recognise them, but their combination does not correspond to an established lexical association. This creates an interpretive gap between the meanings of the individual components and the meaning suggested by the whole formation. Dahl exploits this gap to produce comic or exaggerated images without sacrificing the recognisability of the word.

Blending provides another way of transforming familiar lexical material into playful formations. Forms such as *"delumptious"*, *"mushious"*, *"luctuous"* and *"scrumdiddlyumptious"* retain associations with existing words while incorporating elements of two or more lexical forms. *"Delumptious"*, for example, combines associations with *delicious* and *scrumptious*, while *"mushious"* incorporates elements associated with *mushy* and *delicious/luscious*. The resulting formations are therefore not semantically arbitrary. Their unusual forms preserve traces of the source words and allow several lexical associations to remain active simultaneously. Blending thus enables Dahl to condense familiar lexical material into a single unconventional form while retaining enough of the original material for recognition.

This effect is particularly pronounced in *"scrumdiddlyumptious"*. Its association with *scrumptious* and *delicious* is accompanied by additional sound material, while the length and unusual rhythm of the word contribute to its exaggerated character. The form itself reinforces the semantic excess suggested by the word. A related interaction between lexical formation and sound can be observed in *"churgle"*, which combines *chuckle* and *gurgle*. The formation preserves associations with both source words, while its phonological structure evokes the action it denotes. Word formation and sound consequently operate together, with phonological patterning reinforcing the playful effect of the lexical formation.

The interaction between recognisable linguistic material and deviation is also evident in Dahl's use of spoonerism as a form of word play. In *"Dahl's Chickens"*, the familiar name *Charles Dickens* is playfully transformed through the transposition of initial sounds, while *"catasterous disastrophe"* similarly derives its comic effect from the rearrangement of sounds in the familiar expression *disastrous catastrophe*. These formations retain recognisable phonological traces of their source expressions, allowing the reader to reconstruct the original forms while simultaneously perceiving their distortion. The playful effect therefore depends on the coexistence of recognition and phonological deviation: the original expression remains sufficiently accessible for the reader to identify it, while its deliberate alteration produces a comic effect.

Although spoonerism is not a word-formation process in the strict morphological sense, its inclusion is relevant to the present analysis because it demonstrates that the playful transformation of familiar linguistic patterns may also operate at the phonological level. In Gobblefunk, therefore, word play is not restricted to the creation of new lexical forms. Dahl also modifies existing linguistic material in ways that preserve its recognisability while introducing formal or semantic incongruity.

Taken together, the analysed formations show that Dahl's word play frequently arises from the interaction between recognisable linguistic patterns and deliberate deviation. Familiar morphological, lexical and phonological elements remain accessible to the reader, while their modification or unexpected combination produces the playful effect. The analysis thus demonstrates that in Gobblefunk, linguistic familiarity provides the structural basis for creative deviation rather than being opposed to it.

Conclusions. The findings indicate that word formation in Roald Dahl's Gobblefunk functions not only as a means of creating new lexical units but also as a resource for word play. Dahl frequently relies on familiar morphological and lexical patterns, which remain sufficiently recognisable for readers to interpret the invented forms. At the same time, he introduces unexpected bases, combinations or modifications that distinguish these forms from conventional English vocabulary.

Several recurring patterns emerge from this interaction. Familiar derivational patterns may be applied to unusual lexical bases, while recognisable lexical elements may be combined in unexpected ways. Blending retains associations with existing words in unconventional formations, and phonological manipulation allows familiar forms to be recognised through their deliberate alteration. These processes demonstrate that Dahl's lexical creativity operates across morphological, semantic and phonological levels rather than through word formation alone.

What connects these different forms of word play is the balance between recognisability and deviation. The familiar elements of his formations provide readers with sufficient linguistic information to infer a possible meaning, while the deviation from conventional patterns creates surprise, exaggeration, semantic incongruity or phonological effect. Word play in Gobblefunk therefore does not depend on complete linguistic novelty. Its effect frequently arises from the transformation of something familiar into something unexpected.

This relationship between convention and deviation gives word formation a wider function in Dahl's fiction. Established word-formative means become instruments of literary play when their conventional use is modified or familiar linguistic elements are placed in unexpected relationships. The creative potential of Gobblefunk thus lies in the tension between linguistic convention and deviation, which allows newly formed words to remain accessible while acquiring distinctive expressive and playful qualities. Further studies of Dahl's language may trace how these patterns are perceived by readers of different age groups and how the recognisability of his lexical inventions influences their reception.

REFERENCES:

1. Bauer, L. English Word-Formation. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. 311 p.

2. Бичихін, А. Є. Концепт мовної гри у філософському та лінгвістичному дискурсах. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 39. Т. 1. С. 21–24.

3. Cheetham, D. Dahl's Neologisms. *Children's Literature in Education*. 2016. Vol. 47. P. 93–109. DOI: 10.1007/s10583-015-9254-2.

4. Crystal, D. Language play and linguistic intervention. Child Language Teaching and Therapy. 1996. Vol. 12, No. 3. P. 328–344.

5. Danilović Jeremić, J. R., Veličković, M. V. Roald Dahl's Work through the Looking Glass of Linguistic Analysis: Insights and Implications. Književnost za decu u nauci i nastavi: zbornik radova sa naučnog skupa. 2024. P. 309–322. DOI: 10.46793/KDNN23.309DJ.

6. Dahl, R., Rennie, S., ed. The Oxford Roald Dahl Dictionary. Oxford: Oxford University Press, 2016. 288 p.

7. Jesenská, P. Linguistic Analysis of Roald Dahl's Nonce Lexis. *Hradec Králové Journal of Anglophone Studies*. 2017. Vol. 4. No. 1. P. 95–104.

8. Körtvélyessy, L. Word-Formation at the Crossroads of Productivity, Creativity, and Structural Complexity. *Linguistics*. 2026. Vol. 64. No. 1. P. 137–163. DOI: 10.1515/ling-2024-0038.

9. Marchand, H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation: A Synchronic-Diachronic Approach. 2nd ed. Munich: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969. 545 p.

10. Янишина, Л. С. Неологізми у лексиці англійської мови XIX століття (на матеріалі прозових художніх творів). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2016. № 1 (83). С. 122–127.

11. Zorgati, I. Translating Humorous Lexical Creations in Children's Literature: The Case of Roald Dahl's Gobblefunk. *Lexis*. 2019. Vol. 17. DOI: 10.4000/lexis.5589.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811.111’37’42: 791.227=111
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.11

КОНЦЕПТ *МИТЕЦЬ* В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ КІНО ТЕКСТІ *GENIOUS: PICASSO*

THE CONCEPT OF *ARTIST* IN THE ENGLISHLANGUAGE FILM *GENIOUS: PICASSO*

Заболотська О.О.,
orcid.org/0000-0002-8899-8244
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри англійської філології та світової літератури імені професора Олега Мішукова
Херсонського державного університету

У статті розглядається актуальна і недосліджена в річищі когнітивної лінгвістики проблема репрезентації концепту МИТЕЦЬ в англійськомовному кіно тексті. Здійснено ретроспективний аналіз наукових доробків вітчизняних та зарубіжних учених щодо феномену концепт, кіно текст та мультимодальний текст. Послуговуючись трактуванням концепту А.Приходьком та спираючись на його таксономію, визначено концепт МИТЕЦЬ як антропоморфний, універсальний, параметричний, регулятивний. У розвідці сконструйовано номінативне поле концепту МИТЕЦЬ з його ближньою та дальньою периферією, до яких входять*: painter, creator, visionary, genius, maestro, master.virtuoso, guru.* Ключовим у розвідці є розгляд кіно тексту як мультимодального тексту. У статті досліджено мультимодальну природу кіно тексту відповідно до класифікації модусів Г.Кресса: 1) вербальний; 2) візуальний; 3) аудіальний; 4) кінетичний; 5) технічний. Інтерпретаційно-текстовий, контекстуальний, концептуальний та семантичний аналіз мовного матеріалу кіно тексту *Genious: Picasso* дозволив виокремити номінативні одиниці, які лежать в основі осмислення даного феномена і конструюють концептуальні метафоричні схеми: МИТЕЦЬ – ЦЕ МАЕСТРО, ЦЕ ХУДОЖНИК, ЦЕ ТВОРЕЦЬ, ЦЕ МАГ, ЦЕ ВІРТУОЗ, ЦЕ МРІЙНИК, МИТЕЦЬ – ЦЕ НЕПОРОЗУМІННЯ, ЦЕ БОЖЕВІЛЛЯ, ЦЕ НАТХНЕННЯ, ЦЕ КОХАННЯ, МИТЕЦЬ – ЦЕ ГУРУ, ЦЕ ГЕНІЙ, МИТЕЦЬ – ЦЕ ЖЕРТОВНІСТЬ, МИТЕЦЬ – ЦЕ лише МИСТЕЦТВО, МИТЕЦЬ – ЦЕ БОРЕЦЬ ЗА МИР, МИТЕЦЬ – ЦЕ МАЙСТЕР. Мультимодальний аналіз довів використання вербального, візуального (показано зображення, кольори); кінетичного (представлено жестами Пабло, мімікою його обличчя, рухом тіла натурщиць, пластикою балерини); технічного модусу (робота камери особливо під час створення нового живопису, великим планом показано його очі; переключенням фрагментів), які створюють образно-асоціативний констітуент; ціннісний конструкт даного утворення представлено лексемами *mad, misunderstood, magic, sacrifice, fighter for peace, inspiration, life.*

Ключові слова: концепт, концептуальна метафора, мультимодальний текст, кіно текст, модуси.

This article highlights the actual and not researched problem of representation of the concept of ARTIST in English-language film text in the field of cognitive linguistics. The retrospective analysis of the scientific works of Ukrainian and foreign scientists on the phenomenon of concept, film text and multimodal text is carried out. Using the interpretation of the concept by A. Prikhodko and relying on his taxonomy, the concept of ARTIST is defined as anthropomorphic, universal, parametric, and regulative. In the research the nominative field of the concept of ARTIST with co-nuclear and periphery areas has been constructed, which include: such lexemes: *painter, creator, visionary, genius, maestro, master, virtuoso, guru*. The key point in the research is the presentation of the film text as a multimodal text. This article defines the multimodal nature of the film text according to G.Kress's classification of modes: 1) verbal; 2) visual; 3) auditory; 4) kinetic; 5) technical. Interpretive-textual, contextual and semantic analysis of the linguistic material of the film text *Genius: Picasso* allowed us to identify the nominative units that help to understand this phenomenon and construct conceptual metaphorical schemes: THE ARTIST IS MAESTRO, PAINTER, CREATOR, MAGICIAN, VIRTUOSO, DREAMER, THE ARTIST IS MISUNDERSTANDING, MADNESS, INSPIRATION, LOVE, THE ARTIST IS GURU, GENIUS, THE ARTIST IS SACRIFICE, THE ARTIST IS ONLY ART, THE ARTIST IS A FIGHTER FOR PEACE, THE ARTIST IS MASTER. Multimodal analysis proved the use of verbal, visual (images, colors are shown); kinetic (represented by Pablo's gestures, facial expressions, body movements of the models, the plasticity of the ballerina); technical mode (represented by the camera work, especially during the creation of a new painting, a close-up of his eyes is shown; by switching fragments), that form image-associative component, evaluative construct is represented by lexemes *mad, misunderstood, magic, sacrifice, fighter for peace, inspiration, life.*

Key words: concept, conceptual metaphor, multimodal text, film text, modes.

Постановка проблеми. Однією з тенденцій сучасних лінгвістичних розвідок є спрямованість на вивчення механізмів смислотворення та відображення певних образів у просторі кінодискурсу засобами різних семіотичних кодів. Сучасні автобіографічні стрічки намагаються розкрити сутність тієї чи іншої великої постаті та показати індивідуальну картину світу особистості через його творіння: письменники і поети віддзеркалюють свої інтенції в прозових текстах та віршах, митці створюють свій неповторний світ крізь призму намальованих шедеврів. Проблема вербалізації образу митця є мало дослідженою як у літературознавстві, так і у царині когнітивної лінгвістики.

Якщо літературні твори про митців-художників намагаються вербально висвітлити чинники

впливу на світосприйняття митцем дійсності та її відображення в кольорі, лініях та образах, то кіно текст розширює можливості сприйняття та осмислення створених митцем робіт не тільки через вербальні, а й візуальні рецептори, що розширює уявлення реципієнта-глядача про геніальність шедевра та його автора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт як лінгвістичний феномен, його різновиди, ієрархію та мовну репрезентацію в різних типах дискурсу, з різних наукових підходів досліджено українськими науковцями.

Кіно текст поставав предметом дослідження О. Воробйової, Н. Голубенко, О. Заболотської, Т. Кирсанової, Ю. Ковалів, М. Мельник, Г. Шумицької, В. Путрашик. В зарубіжній лінгвістиці цією проблемою займалися Дж. Бейтман, Р. Бірн, Д.Борвелл, Дж. Вайлдфеур, Дж. Гіббс, С. Козлофф, Д. Пай, М. Тулан, К. Шмідт, С. Ценг.

Дослідники А.Ушаков та І. Ушакова розглядали мовну репрезентацію образу людини культури в англійськомовній літературі [8]. У фокусі уваги О. Левицької, постає проблема визначення інтермедіальних стратегій у біографічних романах про художників: (на матеріалі біографічних творів В. Домонтовича про Вінсента ван Гога та Ральфа Дутлі про Хаїма Сутіна) [3]. Натомість С. Нісевич висвітлює образ художника в інтерпретаційній площині поняття краси [1]. У працях зарубіжник дослідників (S. Jacobs, E. Kris, O. Kurz), зокрема R. P. Arantzazu, робиться спроба виявити як кіно дискурс передає візуальне мистецтво та розкриває особистість видатного митця Ван Гога [12]. Здобувачка Ю. Полезнюк досліджує вербальні та невербальні засоби формування образу митця в англійськомовних кіно текстах (на матеріалі фільмів про Фріду Кало, Ван Гога) [5].

Ретроспективний аналіз наведеної наукової літератури у площині когнітивної лінгвістики довів відсутність праць, в яких досліджувався концепт МИТЕЦЬ, що визначило новизну розвідки, актуальність її розгляду.

Постановка завдання. Мета статті – визначити засоби актуалізації концепту МИТЕЦЬ в англійськомовному кіно тексті *"Genius: Picasso"*

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча феномен КОНЦЕПТ є найбільш дослідженим явищем у царині когнітивної лінгвістики з різних підходів та кутів зору, але не існує єдиного його тлумачення та класифікації. У контексті нашої розвідки доречним є думка А.Приходька, що «концепт – це комплексно структурований феномен, понятійний початок якого, проходячи крізь етнопсихологічні оцінки органічно поєднується з лінгвокультурними; багатовимірне ментальне утворення з образно-перцептивною, понятійною та ціннісною складовою» [4, с. 21].

Екстраполюючи погляди А Приходька стосовно таксономії концептів на площину нашого дослідження визначаємо концепт МИТЕЦЬ як антропоморфний, універсальний, (відповідно до когнітивної семантики), регулятивний (орієнтовно норми, шаблону, конвенції), параметричний (згідно структурно-семантичного погляду).

Для розуміння сутності концепту МИТЕЦЬ, розглянемо його номінативне поле, яке є його понятійною складовою.

У словнику англійської мови – *Oxford Dictionary*, виокремлюємо значення лексеми *artist*:

1) *someone who paints, draws or makes sculptures;*

2) *someone who creates things with great skill and imagination* [7].

У тлумачному словнику англійської мови *Dictionary by Merriam-Webster* значення лексичної одиниці *artist* розкривається більш повно:

1) *a person who creates art (such as painting, sculpture, music or writing) using conscious skill and creative imagination;*

2) *a person skilled in any of the art;*

3) *a skilled performer;*

4) *a person who is very good at something* [6].

Номінативне поле концепту МИТЕЦЬ об'єднує таки лексеми, які входять до його ближньої периферії: *painter, creator, visionary, genius, maestro, master.* Дальню периферію складають номінативні одиниці: *expert; virtuoso*; *guru*; *craftsman/woman*; *sculptor* [6].

Оцінні характеристики: inspired, tortured, eccentric, mad, misunderstood уможливлюють розуміння концепту МИТЕЦЬ як геніальної особистості.

Досліджуючи засоби актуалізації концепту МИТЕЦЬ в англійськомовному кіно тексті, дотримуємося тлумачення цього поняття українською науковицею Оксаною Костюк «кінотекст – це інтермедіальний простір, у якому вербальні й візуальні коди співіснують та взаємодіють в єдиній художній структурі. [2, с. 89]. Американські дослідники, зокрема Сара Козлофф, розглядають кіно-текст також як «аудіовізуальні елементи: затранскрибовані паузи, інтонаційні шкали, фонові події на екрані, а також акторську гру, особливості зйомки, монтажу, звуко-режисури» [10, с. 90].

Ключовим у нашій розвідці є розгляд кіно тексту як мультимодального тексту, в якому невербальні засоби – модуси спроможні реалі-

зувати спец ефекти, зосередити камеру на міміці обличчя, очей, висвітлити емоційний стан героїв не словами, а засобами монтажу та зйомки.

Науковець Г. Кресс підкреслює, що «модуси – це специфічні способи представлення світу, які мають власні ресурси для створення змісту. Серед основних модусів кінематографу можна виділити: 1) вербальний, який включає у себе репліки, внутрішні монологи або закадровий голос; 2) візуальний, до якого ходять зображення, колір, мізансцена та композиція кадру; 3) аудіальний: музика, тембр, інтонація, шумові ефекти; 4) кінетичний, який містить жести, міміку, рух тіла або пластику персонажів; 5) технічний, до якого відносяться монтаж, спецефекти та робота камери» [11, p. 22].

Дослідимо як у площині кіно тексту *Genious: Picasso* репрезентовано концепт МИТЕЦЬ. Кіно стрічка розповідає про життя видатного митця з років дитинства до останнього його подиху. Батько відомого митця був художником і навчив хлопця малювати. Техніку живопису він осягав в Академії мистецтв в Італії. Брат батька давав гроші на його навчання бо бачив у нього завзятість до малювання та хотів, щоб Пабло прославив прізвище родини. Перша велика картина написана в класичній манері, яку Пабло подарував дядьку, довела талант хлопця і дядько зрозумів, що вкладає грощі в майбутнє родини. «*You have talent to become a maestro. In Italy you'll improve your painting skills*» [9]. Семантичний аналіз лексеми *maestro* об'єктивує концепт МАЕСТРО у термінах якого осмислюється концепт МИТЕЦЬ і формує концептуальну метафору МИТЕЦЬ – ЦЕ МАЕСТРО.

Навчання лініям, технічним нюансам портрету заклало вагоме підґрунтя його майбутнім шедеврам. Та Паблу цього було мало: він хотів змінити лінії, кольори, створювати нове мистецтво. Він не бачив себе вчителем малювання, яким батько хотів його зробити: «*I am not a painter as you, are, father. I don't want to be a teacher. I want to be an artist*» [9]. Семантичний аналіз лексеми *painter* експлікує концепт ХУДОЖНИК, в термінах якого осмислюється концепт МИТЕЦЬ і створює концептуальну метафору МИТЕЦЬ – ЦЕ ХУДОЖНИК.

І тому Пабло вирішив їхати до Парижу, де того часу жили та творили видатні митці. Це був важкий період його життя бо у цей час він малював, щоб прокормити себе і своїх друзів та оплатити кімнату, де вони усі мешкали: «*I can't paint imitating other artist. I want to create something unusual and close to my vision*» [9]. Інтерпретаційно-текстовий аналіз наведеного уривку кіно тексту та семантика мовної одиниці *to create* вербалізує концепт МИТЕЦЬ і вилучає концептуальної метафори МИТЕЦЬ – ЦЕ ТВОРЕЦЬ.

Він хотів малювати так як бачив людей, предмети, речі. Пабло завжди повторював «*ART is magic and we must feel this force*» [9]. Інтерпретаційно-текстовий аналіз цього вислову експлікує концепт МАГІЯ, в термінах якого осмислюється концепт МИТЕЦЬ і реконструює концептуальну метафору МИТЕЦЬ – ЦЕ МАГ. Пабло відвідував маленькі виставки в приватних галереях, де виставлялися твори молодих, але ще невідомих митців. Так він познайомився з картинами Анрі Матіса і був вражений кольорами та лініями цього художника. Вони йшли в протиріч усім законам живопису, але картини були дуже гарні й талановиті: «*This artist is a visionary. I had never painted anything revolutionary like this. He is virtuoso… must find a new way of visionary for painting like he has. Matis has changed some rules of painting and I want to abolish them*» [9]. Семантичний аналіз лексем *visionary. virtuoso* та контекстуальний аналіз уривку експлікує концепти МРІЙНИК, ВІРТУОЗ в термінах яких осмислюється концепт МИТЕЦЬ і виокремлюють концептуальні метафори МИТЕЦЬ – ЦЕ МРІЙНИК, МИТНЦЬ – ЦЕ ВІРТУОЗ. Цей досвід став поштовхом до створення його манери написання полотен. Іноді не всі розуміли його творіння і він вживав опіум для заспокоєння та натхнення: «*Your pictures need time to be understandable for critics and experts*» [9]. Інтерпретаційно-текстовий аналіз вислову імплікує концепт НЕПОРОЗУМІННЯ і сприяє вилучення концептуальної метафори МИТЕЦЬ – ЦЕ НЕПОРОЗУМІННЯ. Але митець Джордж Брак порадив йому покінчити з опіумом бо він міг з'їхати з глузду як Ван Гог, Гете та інші видатні люди: «*You must leave to use opium not to become mad as Van Gog, Goethe had happened to*» [9]. Семантичний аналіз лексеми та контекстуальний аналіз уривку кіно тексту актуалізує концепт БОЖЕВІЛЛЯ і виокремлює концептуальну метафору МИТЕЦЬ – ЦЕ БОЖЕВІЛЛЯ.

У цей час він створив новий вид мистецтва – кубізм, в якому тривимірне тіло в оригінальній манері зображувалося як ряд об'єднаних разом площин. Це було переворотом у мистецтві: «*You asks if I like these pictures? There are perfect. You have found a new kind of ART*» … «*These pictures soon will be seen in Louvre and you'll be recognized as guru of this art*» [9]. Інтерпретаційно-текстовий аналіз поданого уривку та семантика лексеми *guru* експлікують концепт МИТЕЦЬ і створюють концептуальну метафору МИТЕЦЬ – ЦЕ ГУРУ.

Пабло зустрів Єву – музу, кохання до якої стало натхненням. Та нажаль, дівчина мала тяжку хворобу – рак легенів і швидко пішла з життя. Кожного дня він приходив до неї в лікарню і приносив намальовану нову картину. «*My beloved, you are my inspiration. I 'll do my best to make you happy*» [9]. Концепт INSPIRATION репрезентує концепт ARTIST і конструює метафоричну схему МИТЕЦЬ – ЦЕ НАТХНЕННЯ. Лексема *beloved* доповнює і конкретизує дану схему і сприяє її реконструкції у МИТЕЦЬ – ЦЕ КОХАННЯ. Пабло намагався знайти заспокоєння від втрати коханої і звернув увагу на балерину Ольгу Хохлову. Його вразила її витонченість та лінії тіла, коли вона танцювала. Вона позувала йому і на якийсь час йому здалося, що це його муза. Одруження і народження сина не принесли бажаного натхнення. Він зрозумів, що брак і родина не дали йому емоційного задоволення і вирішив більше не одружуватися. Митці мають бути вільними вважав Пабло Пікассо: « *Artist are free from relations*» [9]. Пріоритетом у житті він ставив лише мистецтво. «*There is nothing more in the whole world than only Art for Artist. We must sacrifice with our family and relations*» [9]. Лексема *sacrifice* експлікує концепт ЖЕРТОВНІСТЬ, в термінах якого актуалізується концепт МИТЕЦЬ і сприяє створенню концептуальної метафори МИТЕЦЬ – ЦЕ ЖЕРТОВНІСТЬ. Семантика лексеми *only art* конкретизує дану метафору МИТЕЦЬ – ЦЕ ЛИШЕ МИСТЕЦТВО. Ні кохання Марії-Терези та народження доньки Маії, ні натхнення Дори, навіть 10 років життя з Франсуазою Жило і народження дітей Клода та Паломи не змінили його мислення. Всіх жінок він кохав певний час, але не залишався на все життя бо мистецтво – понад усе: «*Artist must every day take pencil or brush for painting to be alive and feel alive. GOD bless me ....»* [9]. Інтерпретаційно-текстовий аналіз уривку імплікує концепт ЖИТТЯ, в термінах якого об'єктивується концепт МИТЕЦЬ і сприяє реконструкції концептуальної метафори ЖИТТЯ ДЛЯ МИТЦЯ ЦЕ МИСТЕЦТВО. Навіть в останні митті життя він просив пензель і папір, щоб малювати.

Коли в Європі почалася друга світова війна, обурений трагедією його рідної Іспанії де правив режим фашистського Франко, Пабло Пікассо – вже відомий митець – створив неперевершену «Герніку»: «*He is genius. Nobody could have painted more perfect than his "Guernica"»* [9]. Семантичний аналіз лексеми *genius* актуалізує концепт ГЕНІЙ, в термінах якого осмислюється концепт МИТЕЦЬ і уможливлює виокремлення концептуальної метафори МИТЕЦЬ – ЦЕ ГЕНІЙ. Пабло намалював відомий у всьому світі символ миру – білу іспанську голубку – і презентував її на форумі миру. Він став комуністом, але для нього мистецтво було головне. Навіть коли його друг під час війни порекомендував йому займатися не живописом, а подбати про безпеку його жінок і дітей, він відповів: «*Of course, there are things that more important to deal with for this war time: to save family and children. But it is not for me. Only ART»* [9].

Сильний вплив на його свідомість мала поїздка до концтабору Освенцум, де він побачив реальні жахіття і наслідки німецьких тортур. Він усвідомив, що не тільки пензлем він повинен боротися з фашизмом, але й всією своєю сутністю: «*I have realized, that artist must fight against fascism not only by means of painting but by all my soul and body*» [9]. Контекстуальний аналіз даного вислову та семантичний аналіз номінативної одиниці *fight against fascism* актуалізує концепт БОРОТЬБА, у термінах якого осмислюється концепт МИТЕЦЬ та сприяє конкретизації концептуальної метафори МИТЕЦЬ – ЦЕ БОРЕЦЬ ЗА МИР. Та на думку його жінок і дітей, які були родиною по крові і любові, наймогутнішим і неперевершеним його шедевром була родина: «*Your family is your perfect picture, your masterpiece»* [9]. Інтерпретаційно-текстовий аналіз вислову, семантика лексеми *masterpiece* імплікує концепт МИТЕЦЬ в термінах концепту МАЙСТЕР.

Отже, концепт МИТЕЦЬ у площині кіно тексту *Genious: Picasso* актуалізують мовні одиниці, які створюють концептуальні метафори: МИТЕЦЬ – ЦЕ МАЕСТРО, ЦЕ ХУДОЖНИК, ЦЕ ТВОРЕЦЬ, ЦЕ МАГ, ЦЕ ВІРТУОЗ, ЦЕ МРІЙНИК, МИТЕЦЬ – ЦЕ НЕПОРОЗУМІННЯ, ЦЕ БОЖЕВІЛЛЯ, ЦЕ НАТХНЕННЯ, ЦЕ КОХАННЯ, МИТЕЦЬ – ЦЕ ГУРУ, ЦЕ ГЕНІЙ, МИТЕЦЬ – ЦЕ ЖЕРТОВНІСТЬ, МИТЕЦЬ – ЦЕ лише МИСТЕЦТВО, МИТЕЦЬ – ЦЕ БОРЕЦЬ ЗА МИР, МИТЕЦЬ – ЦЕ МАЙСТЕР.

Екстраполюючи погляди Г.Кресса [11] на площину нашої розвідки спостерігаємо наявність вербального, візуального, кінетичного та технічного модусів мультимодального кіно тексту. Візуальний модус розкриває зображення, кольори, картини митця. Кінетичний – представлено жестами Пабло (піднята вгору рука в сплеску емоцій), мімікою його обличчя, коли він гнівається або радіє, рухом тіла натурщиць, пластикою балерини, грою персонажів балету та п'єс. Великого значення в розкритті образно-асоціативної складової концепту МИТЕЦЬ набуває також технічний модус, представлений роботою камери особливо під час

створення ним живопису (камера фіксує увагу на кольорах та рухах Пабло: вони швидкі, коли він змішує кольори, малює; потім повільні – коли він уважно вдивляється в картину); великим планом показано його очі (коли він молодий і в старому віці, вони залишаються сяючими, пустотливими як у дитини, наповненими сльозами від горя, розлуки чи невдачі, що говорить про його душевні переживання); переключенням фрагментів (показано юного та зрілого митця як паралелі тим подіям, які відбувалися в ретроспективі або присутні зараз).

Висновки. У контексті нашої розвідки концепт МИТЕЦЬ тлумачимо як антропоморфний, універсальний, регулятивний, параметричний концепт. Кіно текст розглядаємо як мультимодальний конструкт, що поєднує вербальний, візуальний, кінетичний та технічний модуси.

Дослідження мовного матеріалу кіно тексту *Genious: Picasso* засобами інтерпретаційно-текстового, концептуального, контекстуального та семантичного аналізів довів, що лексеми *painter, creator, visionary, genius, maestro, master, virtuoso, guru*, які входять до ближньої та дальньої периферії номінативного поля концепту МИТЕЦЬ, лежать в основі його осмислення і складають його понятійну складову. Специфікою розуміння даного кіно тексту виступають мовні одиниці *mad, misunderstood, magic, sacrifice, fighter for peace, inspiration, life,* які формують ціннісний конструкт даного утворення. Образно-асоціативний констітуент представлено мультимодальними засобами (зображеннями на картинах, мімікою обличчя, рухом тіла, пластикою персонажів, грою камери на важливих деталях та моментах).

СПИСОК ВИКОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Девдюк І.В., Нісевич С.І. Образ художника як літературно-естетичне явище. *Журнал Прикарпатського університету імені Василя Стефаника,* Вип. 2 (2). 2015. С. 104–109.

2. Куцос О.І Класифікація визначень поняття «концепт» методом кластерного аналізу. *Закарпатські філологічні студії*. Вип.24 Т.1. С.171-175 https://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/24/part_1/33.pdf\

3. Левицька О. Інтермедіальність біографічних романів про художників (В. ван Гог, Х. Сутін). *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2021. URL: https://doaj.org/article/890972c12e894fc9932aa9549d5af66c*

4. Приходько А. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.

5. Полезнюк Ю. Вербалізація образу митця в кінофільмі «Великі очі». *World science: problems, prospects and innovations*: proceedings of the 11th International scientific and practical conference 14-16 July, 2021. Toronto Perfect Publishing, Canada. 2021. Pp. 21-27.

6. "Artist". Merriam-Webster Dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/thesaurus/artist Accessed 25, July. 2026.

7. "Artist". Oxford Learner's Dictionary. URL: https://www.oxford learners dictionaries.com/definition/english/artist?q=artist Accessed 25, July.2026

8. Ushakov A. Мовна репрезентація образу людини культури. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2021. Т. 24, № 2. С. 78–86. DOI: 10.32589/2311-0821.2.2021.252114

9. *"Genius: Picasso"*. National Geographic. URL: https://uaserials.my/1078-geniy.html

10. Kozloff S. Overhearing Film Dialogue. Los Angeles, 2000. 323 p.

11. Kress G., van Leeuwen T. Reading Images: *The Grammar of Visual Design.* 2nd ed. London: Routledge, 2006.

12. Ruiz, Paula Arantzazu. The Van Gogh Enigma: Re-Mythifications of the Artist's Genius in "Loving Vincent" and "At Eternity's Gate". *Comparative Cinema*, 2021, vol. 9, №. 16, pp. 93-110 doi:10.31009/cc.2021.v9.i16.06.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

UDC 81`25:004.9:378.147
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.12

RETHINKING TRANSLATOR TRAINING AS A CROSS-CUTTING TECHNOLOGICAL WORKFLOW

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ЯК НАСКРІЗНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Kondratenko Yu.V.,
orcid.org/0009-0001-1548-8542
Senior Lecturer at the Department of English Philology and Translation
National University "Kyiv Aviation Institute"

Hastynshchykova L.O.,
orcid.org/0000-0002-2177-9506
Senior Lecturer at the Department of English Philology and Translation
National University "Kyiv Aviation Institute"

Modern translator training faces a structural mismatch: technology is typically taught as a set of isolated modules, one tool per topic, while professional translation practice treats these same tools as an interconnected workflow in which a single instrument routinely performs functions attributed to several distinct stages. This article reframes the translation process as a technological chain comprising four interrelated components – pre-translation analysis, CAT-assisted translation supported by an AI agent, quality management, and file preparation – and argues that these components are better represented as a network of overlapping actions than as a linear sequence of self-contained stages. Drawing on both theoretical models of translator competence (PACTE's instrumental competence, the EMT framework) and empirical studies of specific tools and stages, the article identifies a gap between well-established theoretical support for cross-cutting technical competence and its still-fragmented empirical and classroom validation. The study demonstrates, through classroom examples – including the pre-editing of auto-generated video subtitles using regular expressions and a comparative analysis of PDF-document translation across several CAT environments – that a single technological action routinely crosses the boundaries between the four proposed stages, undermining the pedagogical logic of modular instruction. The article proposes a network model of the translation technological chain, in which the four components function as conditional nodes connected by feedback and cross-cutting links rather than fixed sequential order, and grounds this model in the broader concept of a translator's digital literacy. The findings support a concrete pedagogical principle: technical competence formation should be organized around cross-cutting, project-based assignments that require students to move across several nodes of the model, rather than around isolated tool-specific modules. The article concludes by identifying directions for further research, including the applicability of the proposed model to team-based translation workflows and an unresolved gap between the documented professional importance of quality-management tools and students' comparatively modest perception of their value.

Key words: translator's technical competence, digital literacy, CAT tools, machine translation, artificial intelligence in translation, translation quality management, cross-cutting integration, network model.

Сучасна підготовка перекладачів стикається зі структурним протиріччям: технології зазвичай викладаються як набір ізольованих модулів, по одному інструменту на тему, тоді як професійна перекладацька практика розглядає ці самі інструменти як взаємопов'язаний робочий процес, у якому один інструмент регулярно виконує функції, що традиційно приписуються кільком різним етапам. У статті перекладацький процес переосмислено як технологічний ланцюжок, що охоплює чотири взаємопов'язані складові – доперекладацький аналіз, переклад у CAT-середовищі за підтримки ШІ-агента, управління якістю та підготовку файлу, – і обґрунтовано, що ці складові точніше описуються як мережа взаємопроникних дій, ніж як лінійна послідовність самодостатніх етапів. Спираючись як на теоретичні моделі перекладацької компетентності (інструментальну компетентність PACTE, Рамку EMT), так і на емпіричні дослідження окремих інструментів і етапів, у статті виявлено розрив між усталеною теоретичною підтримкою розподіленої технологічної компетентності та її досі фрагментарною емпіричною й практичною апробацією. На прикладах із навчальної практики – зокрема, доперекладацького редагування автоматично згенерованих субтитрів засобами регулярних виразів і порівняльного аналізу перекладу PDF-документів у кількох CAT-середовищах – продемонстровано, що одна й та сама технологічна дія регулярно перетинає межі чотирьох запропонованих етапів, що ставить під сумнів дидактичну логіку модульного викладання. У статті запропоновано мережеву модель технологічного ланцюжка перекладацького процесу, у якій чотири складові функціонують як умовні вузли, поєднані зворотними та перехресними зв'язками, а не жорсткою послідовністю, і обґрунтовано цю модель ширшим поняттям цифрової грамотності перекладача. Отримані результати підтверджують конкретний дидактичний принцип: формування технічної компетентності доцільно організовувати навколо наскрізних, проєктно-орієнтованих завдань, що вимагають від студента проходження через кілька вузлів моделі, а не навколо ізольованих модулів, прив'язаних до окремих інструментів. У висновках окреслено напрями подальших досліджень, зокрема застосовність запропонованої моделі до командної роботи над перекладацьким проєктом та невирішений розрив між задокументованою фаховою важливістю QA-інструментів і порівняно поміркованим сприйняттям їхньої цінності студентами.

Ключові слова: технічна компетентність перекладача, цифрова грамотність, CAT-технології, машинний переклад, штучний інтелект у перекладі, управління якістю перекладу, наскрізна інтеграція технологій, мережева модель.

Problem statement and its relevance to important scientific or practical tasks. Modern translators face a combination of pressures that did not exist a decade ago: exponentially growing volumes of source material, an expanding and rapidly changing set of digital tools required to process it, and the widespread perception that artificial intelligence threatens to displace the profession altogether. These pressures are not merely technological but pedagogical, since translator training programs must prepare graduates for a market whose tool requirements shift faster than curricula can be revised.

Translator education has traditionally responded to this challenge by treating technology as a supplementary subject: individual tools are introduced as discrete topics, each covered in isolation, with the assumption that competence in the overall technological workflow will emerge as the sum of these separate skills. This modular approach, however, does not reflect how translation technologies are actually used in professional practice, where a single tool frequently serves multiple functions across different stages of the process, and where the boundary between one stage and the next is rarely as fixed as the curriculum implies.

This article approaches translation as a workflow rather than a single act of text conversion – a sequence of technologically mediated stages, each requiring the translator to identify and apply an appropriate set of tools. We argue that understanding this workflow as an interconnected process, rather than a checklist of unrelated skills, is essential both for individual translators managing a project independently and for teams distributing the same workflow across multiple specialists within a translation agency.

Analysis of recent research and publications. Traditionally, scholars have described the translation process as a sequence of discrete stages, each demanding its own tools and competences – L. Ivashkevych and R. Zaluzhnyi, for instance, distinguish six such stages and argue that translator training should be organized accordingly [1]. As we can see it from more recent work, however, this stage-based framing is giving way to a market-oriented reading of the same process: S. Bondarenko and K. Bondarenko ground their analysis in ISO 17100:2015, showing that commercial concepts such as the "effective word" are calculated from technological analysis performed before translation even begins [3], while L. Ivashkevych's work on regular expressions demonstrates that a single tool routinely performs functions attributed to several different stages at once [4] – evidence that the boundaries the stage-based model assumes are considerably more permeable in practice than in theory.

On the one hand, scientists agree that technical competence is now central to translator training, as reflected in both PACTE's instrumental competence [2] and the EMT framework [3]. On the other hand, these models diverge sharply in how this competence should be structured pedagogically: PACTE treats it as one delineated component among several, whereas EMT distributes technology-related outcomes across nearly a third of its entire framework [3, p. 200] – a divergence between a compartmentalized (modular) and a distributed (cross-cutting) model that is the point of departure for this study.

Empirical support for either position, however, remains narrow. Yuan and Li offer one such anchor: structural equation modeling on 446 students shows digital literacy significantly predicts perceived post-editing competence [5], lending psychometric weight to the cross-cutting position – but the finding is confined to a single stage (post-editing) and does not address the workflow as a whole. Şen Bartan supplies a rare classroom-level test of the cross-cutting model itself, embedding corpus tools directly into a translation course rather than as a separate module, with predominantly positive results [6] – yet this, too, is limited to one tool category within one genre of translation, leaving open whether the same logic extends across the full technological chain.

Taken together, these findings shape the direction of the present article: if cross-cutting technical competence is theoretically favored and empirically supported at the level of individual tools and stages, but has been tested in the classroom only in isolated cases, there remains a need for a workflow-level model that treats the entire technological chain – not a single tool or stage – as the unit of pedagogical design. This is the gap the present study addresses.

The aim of this article is to characterize the translation process as an interconnected technological workflow – encompassing pre-translation analysis, CAT-assisted translation with AI agents, quality management, and file preparation – and to substantiate a cross-cutting model of technical competence formation that treats this workflow as a single unit of pedagogical design, applicable to both individual translators and translation teams.

During the preparation of this article, the authors used the large language model Claude (Anthropic, model Sonnet 5) to assist with the preliminary structuring of material and the formulation of working ideas, as well as for language and stylistic editing of the text. All AI-generated suggestions were critically reviewed, verified, and edited by the authors, who take full responsibility for the content, accuracy, and conclusions of this article.

Presentation of the main research material. Before turning to individual stages of the technological chain, it is worth naming the umbrella concept that unites the skills discussed below: a translator's digital literacy – the ability to effectively and critically access, evaluate, and create information in digital environments [5], closely related to digital competence, the ability to confidently and safely select and apply ICT across professional contexts [7]. As shown above, this competence is empirically measurable and depends on higher-order metacognitive skills – critically evaluating a tool's output rather than merely operating it [5]. The skills discussed below are therefore not a disconnected list but concrete manifestations of this single, broader competence.

Pre-translation analysis: corpus tools, AI, and regular expressions. The pre-translation stage draws on at least three complementary – not redundant – tool categories: corpus analysis, AI-based text analysis, and regular expressions (regex).

Among corpus tools, Voyant Tools is well suited to teaching purposes: an open-source platform offering 29 analytical functions, including word-frequency counts, concordance building, and collocation analysis, useful for a rapid preliminary assessment of a source text's terminological density and lexical complexity [8]. Şen Bartan's classroom study confirms the didactic value of this approach – students rated corpus tools helpful or very helpful for stylistic analysis – while also identifying a clear limitation: such tools handle lexical and grammatical analysis well but cannot automatically detect figurative language, which still requires instructor involvement [6]. Corpus tools should therefore be presented to students as instruments with a bounded scope, not a universal analytical solution.

AI-based tools complement corpus analysis where the latter falls short – identifying semantic and structural issues that complicate machine translation. K. Tsuji analyzed 554 sentences and identified 19 problem factors, most frequently the absence or ambiguity of a sentence subject, from which she derived six concrete pre-editing rules: simplifying sentences, stating all necessary sentence elements, attending to logical placement and semantic connections, and considering domain-specific vocabulary [9]. This demonstrates that AI-assisted pre-translation analysis is a sequence of targeted editorial decisions that can be taught as a distinct skill – provided it is applied critically rather than mechanically, since default tool settings encode linguistic and cultural assumptions that require data literacy to recognize and calibrate [10].

The interaction of several tools within a single assignment is best illustrated by subtitling instruction. Students translating auto-generated YouTube subtitles must first pre-edit the extracted text, which includes timecodes and is often incorrectly segmented: they copy the transcript into a document, apply the regular expression `[0-9](:[0-9]{2})` to remove timecodes, then merge fragments into coherent sentences and restore punctuation and capitalization. This confirms Ivashkevych's observation [4] that a single regex tool can serve several functions attributed to different stages of the traditional model simultaneously, and illustrates cross-cutting rather than modular technology integration: students acquire regex skills as a natural means of solving a concrete problem, not as an abstract topic.

Translation in a CAT environment with integrated machine translation and an AI agent. This stage is illustrated through Wordfast Anywhere (WFA) rather than the more established RWS Trados Studio, for two practical reasons: WFA is an academic partner of the institution, and, more importantly, it is a web-based service running on any device, including smartphones – creating comparable in-class conditions regardless of whether a student has a laptop or only a phone.

Beyond accessibility, WFA illustrates a broader shift in CAT-system development: from machine translation as a supporting function toward full integration of a generative AI agent. In 2025, the service introduced AI Enhance, applying generative AI to the target segment at the click of a button [11]. This differs fundamentally from conventional MT: the standard Translate function generates a translation of the source segment, while AI Enhance instead transforms an already-existing target-language draft according to a user-defined prompt – refining rather than generating.

Configuring such an agent involves connecting a language engine (ChatGPT, Claude, Gemini, Mistral) via API key; the translator then works with pre-configured or custom prompts. A prompt for AI Enhance typically includes the source and target languages, the source text as context, the current draft, and a specific instruction – for example, shortening the text, adjusting tone, converting to gender-neutral language, or checking terminology and grammar [11]. This last function is effectively an automated quality check performed within the translation environment itself, showing that the boundary between translation and quality management, already porous with regard to regex, proves permeable here as well.

Pedagogically, working with an AI agent requires students to formulate and iteratively refine prompts directly within a translation task – prompt engineering acquired through application, not as an abstract

topic, since each generation can yield a different result even for an identical instruction. A further consideration is ethical: unlike conventional MT, which sends only the source text externally, AI Enhance also transmits the translator's own target-language work, requiring translators to judge whether this is appropriate for confidential material.

Quality management across the translation workflow: built-in and standalone tools. Quality management is often treated as a single action at the end of the process, but Vela-Valido's ISO-based distinction – quality estimation (predicting MT quality before post-editing), quality assurance (meeting requirements during translation), and quality control (checking a finished translation against a reference) [12] – shows it is distributed across the entire cycle, from a pre-translation "quality gate" deciding whether a segment needs post-editing [13] to built-in CAT checks and final proofreading.

QA functionality is now standard in virtually any CAT tool – built into Trados and Smartcat alongside translation memory [15] – and terminology inconsistency remains the leading cause of rework [14]. Classroom use of OmegaT (which checks tags, spelling, terminology, and grammar via LanguageTool) illustrates why this matters: terminology checks can flag a correctly inflected translation as an error simply because the glossary records the term in the nominative case, since the system compares strings, not lexemes. V. Petrova documents comparable false positives in standalone tools such as Xbench, concluding that most flags are false positives without meaning the tools miss genuine errors – every flag requires critical evaluation, not automatic correction [14]. Standalone applications like Verifika offer more flexible settings than built-in modules but require calibration for the target language, particularly for morphologically rich languages such as Ukrainian. Grammarly, by contrast, checks target-text language quality without comparing to the source, making it a useful but narrowly scoped post-editing complement [16].

No automated system can fully replace a human reviser: EN 15038 requires review by someone other than the translator, and the Human-in-the-Loop model formalizes this as an iterative cycle in which human feedback improves the system itself – now recognized as an emerging area of translator specialization [17]. Google Translate's mistranslation of "Romware" as software for the Roma community, rather than its correct technical meaning, illustrates why: the error is syntactically flawless, so no automated QA mechanism would flag it, and only domain expertise can catch it [15, p. 29]. Human evaluation is not flawless either – inter-annotator agreement is often low [12] – which suggests the optimal model combines both rather than replacing one with the other.

Competence at this stage therefore combines three skills: technical (running the appropriate tool), analytical (distinguishing genuine errors from false positives), and professional (recognizing automation's limits and one's own irreplaceable role).

Complementary skills: file formatting and visualization services as the final stage of the technological cycle. The technological chain does not end with quality management: translated material must reach a form suitable for delivery. L. Ivashkevych and R. Zaluzhnyi's economic argument makes the stakes concrete – an unsuitable file format without specialized software adds roughly ninety minutes per ten pages compared to a format already prepared for translation [1, p. 652], directly affecting productivity and cost. OCR tools (ABBYY FineReader, Adobe Acrobat Pro, FreeOCR) handle text recognition, but preserving document structure – tables, diagrams – remains the harder challenge, since conversion frequently distorts it.

A recurring classroom assignment makes this concrete: comparing translation of an unprepared PDF (uploaded directly to Google Translate) against the same document converted to an editable format, which demands substantial manual reconstruction wherever tables or diagrams fail to convert correctly. CAT tools compound the problem by handling PDFs inconsistently – OmegaT extracts plain text only, losing all formatting; WFA converts to .docx but prompts the user to verify the result; MateCat preserves formatting automatically but frequently misaligns text and visual space in complex documents, since sentence length differs between Ukrainian and English. This is a further instance of the article's central argument: a file-preparation problem directly affects target-text quality and requires renewed proofreading, intersecting again with quality management. Students typically conclude that requesting the client's original editable file, or choosing a CAT tool suited to the source format, is preferable to reactive correction – extending technical competence into client communication.

A related, narrower skill concerns infographics services such as Canva, already documented in the literature on interdisciplinary student projects producing posters and infographics [18]. Though bordering on localization, which this article excludes, it is a logical extension of formatting competence: text volume rarely matches its allotted visual space, requiring translators to adapt content within a fixed template rather than delegating this entirely to a designer.

A generalized model of the technological chain and the rationale for its cross-cutting integration. The four components discussed above – pre-translation analysis, CAT-based translation, quality management, and file preparation – appear to form a linear sequence. The material presented, however, has shown this linearity to be a didactic simplification: regex applies equally to pre-translation analysis and post-editing; AI Enhance performs a quality-assurance function within translation itself; a file-preparation error requires renewed proofreading, returning the process to quality management. A more accurate model is therefore a network of overlapping actions organized around four conditional nodes, not a fixed sequence.

The four nodes – pre-translation analysis, CAT-based translation, quality management, and file preparation – can be visualized as arranged in a circle rather than a line, each connected to its two neighbors by bidirectional links. The arrows represent movement between any two nodes, not only clockwise progression: from quality management back to file preparation, from translation to quality management within a single action, from file preparation back to analysis. None of the four nodes is an isolated module with its own discrete toolset; each is a center of gravity for actions recurring at other stages.

This has a direct pedagogical consequence: training organized around isolated modules cannot represent the structure of professional practice. The EMT framework, distributing technology-related competences across nearly a third of its entire framework [3], and Şen Bartan's classroom implementation of cross-cutting corpus-tool integration [6], provide precedent for an alternative – coursework built around integrated projects, as demonstrated by the subtitling and PDF-comparison assignments above, in which students encounter technology as a natural component of a professional task rather than an isolated topic. This idea is not new – Ivashkevych and Zaluzhnyi called for comparable project-based training in 2020 [1] – but remains more a recommendation than established practice [3].

Finally, the model has a forward-looking dimension: quality-management corrections made by a human reviser can update terminology bases and refine pre-translation settings for future projects [19], turning the model into one capable of continuous self-improvement – a property distinguishing genuinely hybrid translation from purely mechanical automation.

Conclusions. This article examined the translation process as a technological chain comprising four interrelated components: pre-translation analysis, CAT-based translation with an AI agent, quality management, and file preparation. Across all four, tools and problems consistently crossed stage boundaries, motivating a network rather than a sequential model: four conditional nodes connected by feedback and cross-cutting links.

This reframing carries a direct pedagogical consequence: training organized around isolated modules cannot represent the non-linear structure of professional practice. The cross-cutting model advocated in the theoretical framework discussed above, and already implemented, if narrowly, in at least one documented classroom setting, supports an alternative – coursework built around integrated projects requiring students to move across several nodes of the model, as demonstrated by the examples above. The study's contribution is therefore twofold: a network model making explicit what stage-based models leave implicit, and a concrete pedagogical principle – cross-cutting, project-based task design – that follows from it, extending rather than contradicting the modular and cross-cutting models already established in translation studies.

Several questions remain open. Team-based translation work was deliberately excluded: an individual student progressing through the model's four nodes is not the same as a distributed team, where each node may be handled by a different specialist. Whether the same logic holds when nodes are physically distributed across people is a natural next step. A second gap concerns a tension the reviewed literature does not resolve: at least one empirical study found that students rated editing and proofreading tools as only moderately influential on competence formation, a finding difficult to reconcile with this article's argument for the centrality of quality management – whether this reflects insufficient classroom emphasis or a genuine pedagogical limitation remains an open question. Finally, the network model itself awaits empirical testing: whether cross-cutting, project-based instruction produces measurably stronger competence than modular instruction, and what instruments could capture a network rather than a linear structure.

REFERENCES:

1. Івашкевич Л., Залужний Р. Перекладацький процес і інструменти його забезпечення. *Молодий вчений*. 2020. 4 (80). С. 651-657. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-135

2. Vural, H. Translation-Focused Technological Competence: Bridging Tradition and Innovation. *Faculty of Letters Journal of Social Sciences*. 2025. 49(1). pp. 85–95.

3. Бондаренко О. С., Бондаренко, К. Л. Технологічне забезпечення доперекладацького етапу виробничого процесу перекладу та локалізації. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* 2025. 1(214). С. 195–202. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.1-24

4. Ivashkevych, L. Using the basics of regular expressions in translation and text processing. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. 16. С. 237–245. DOI: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.44

5. Yuan, J., Li, X. How digital literacy and ICT self-efficacy shape student perceived post-editing competence. *Acta Psychologica*, 2025. 259, 105409. DOI: https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.105409.

6. Şen Bartan, Ö. Using corpus tools for stylistic analysis in translator training. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*. 2023. 18. pp. 19–40. DOI: https://doi.org/10.26650/iujts.2023.1229391

7. Golovatska, I., Tereshchuk, G. The use of digital technologies to prepare future translators for the modern requirements of the linguistic services market. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*. 2024. 17(1). pp. 175–187. DOI: https://doi.org/10.18785/jetde.1701.10

8. Alhudithi, E. Review of Voyant tools: See through your text. *Language Learning & Technology.* 2021. 25(3). pp. 43–50. DOI: https://doi.org/10.64152/10125/73446

9. Tsuji, K. Pre-editing rules developed for higher-quality target language texts. *Journal of Modern Languages*. 2024. 34(2), pp. 129–147. DOI: https://doi.org/10.22452/jml.vol34no2.7

10. Ukpong, D.E., Umana, B.I., Umoh, D.E. Artificial Intelligence Algorithm, Default Settings and Effective Translation. *Journal of People and Worldviews, Maiden Edition.* 2026. 1 (1). pp. 85–100. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.19364651

11. AI Enhance in Wordfast Anywhere [Webinar]. 2025. URL: https://www.youtube.com/watch?v=ZOuy95XcCwg

12. Vela-Valido, J. Translation quality management in the AI age: new technologies to perform translation quality management operations. *Revista Tradumàtica.* 2021. 19. DOI: https://doi.org/10.5565/rev/tradumatica.285

13. Alva-Manchego, F., Specia, L., Szoc, S., Vanallemeersch, T., Depraetere, H. Validating quality estimation in a computer-aided translation workflow: speed, cost and quality trade-off. In *Proceedings of Machine Translation Summit XVIII: Users and Providers Track*. 2021. pp. 305–314.

14. Petrova, V. Translation quality assessment tools and processes in relation to cat tools. In *Proceedings of the 2nd Workshop on Human-Informed Translation and Interpreting Technology*. 2019. pp. 89–97. DOI: https://doi.org/10.26615/issn.2683-0078.2019_011

15. Tymchyk, M., Drabov, N. Using artificial intelligence tools for translating computer terminology. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*. 2025. 2. pp. 23–44. DOI: https://doi.org/10.58423/2786-6726/2025-2-23-44

16. Korinska, O., Breslavets, N., Talalay, Y., Malchenko, M., Shuhaiev, A. The role of digital technologies in the formation of future translators' professional competencies. *WSEAS Transactions on Information Science and Applications*. 2025. 22. DOI: https://doi.org/10.37394/23209.2025.22.12

17. Falempin, A., Ranadireksa, D. Human vs. machine: the future of translation in an AI-driven world. *Advances in Engineering Research*. 2024. 252. DOI: https://doi.org/10.2991/978-94-6463-618-5_19

18. Raikhel, A., Feltsan, I. Authentic text as a means of developing sociocultural competence in the process of professional training (using English as an example). *Освіта. Інноватика. Практика*. 2025. 13(8). С. 130–139. DOI: https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i8-017

19. Abed, L. The Impact of AI Applications on Translation and Terminology Management: Digital Transformation and Methodological Challenges. *Cahiers De Traduction*. 2025. 31(2). pp. 402-415. URL: https://asjp.cerist.dz/en/article/277762

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 81.811/81-13
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.13

ПЕРЕМИКАННЯ КОДІВ В СУЧАСНІЙ АМЕРІНДІАНСЬКІЙ ПРОЗІ

CODE-SWITCHING IN CONTEMPORARY AMERICAN PROSE

Куліш (Варчук) Л.В.,
orcid.org/0000-0002-8122-5142
доктор філософії з філології,
викладач кафедри іноземних мов
Вінницького національного технічного університету

У статті виявлено та проаналізовано використання перемикання мовних кодів в сучасних англомовних амеріндіанських прозових текстах Льюіс Ердріч «The Last Report on the Miracles at Little No Horse», «Love medicine», а також визначено поняття та типи перемикання мовних кодів.

Перемикання коду – це перехід мовця у процесі мовленнєвого спілкування з однієї мови (діалекту, стилю) на іншу залежно від умов спілкування в межах однієї етнічної культури. Сучасна американська письменниця індіанського походження, синкретизувала два «дива символів і звуків» в одну захопливу мову – власне поєднання корінної (індіанської) та англійської мов, яке структурує її світогляд. Перемикання кодів дозволяє Л. Ердріч представити свій мультикультурний досвід.

Аналіз романів «The Last Report on the Miracles at Little No Horse» та «Love medicine» показав, що Льюіс Ердріч використовує мову Оджибве та англійську мови для передачі та підтримки культурних переконань Оджибве у сучасному художньому тексті. Л. Ердріч використовує різноманітні стратегії перемикання кодів на лексичному та реченнєвому рівнях, а також надає контекстуальні підказки в романі, включаючи визначення, переклади, приклади та повторення. Крім того, вона включає неперекладені слова, фрази та речення мови Оджибве, щоб ствердити цінність та актуальність мови Оджибве.

За допомогою перемикання кодів письменниця бере участь у мовних переговорах; балансуючи потреби корінних народів з бажаннями аудиторії, вдаючись до перемикання кодів II та III типу. Л. Ердріч перемикає коди як в оповіді, так і в діалозі, але в контекстуально відповідних умовах; значна частина мови Оджибве знаходиться у флешбеках, між персонажами Оджибве. Перемикання кодів Л. Ердріч символізує її бажання вивчити та зберегти мову, інтегруватися в культуру та поділитися нею зі своєю аудиторією, стати культурним дороговказом для сторонніх.

Перспективою нашого дослідження є дослідити перемикання мовних кодів в романі Патрісії Грейс «Potiki».

Ключові слова: перемикання коду, типи перемикання кодів, мова, вірування, культура, амеріндіанська культура, Оджибве, американські індіанці.

The article reveals and analyzes the use of language code switching in modern English-language Native American prose texts by Lewis Erdrich, “The Last Report on the Miracles at Little No Horse”, “Love medicine”, and also defines the concept and types of language code switching.

Code switching is the speaker’s transition in the process of speech communication from one language (dialect, style) to another depending on the conditions of communication within the same ethnic culture. A modern American writer of Native American origin, syncretized two “wonders of symbols and sounds” into one fascinating language – a combination of indigenous (Indian) and English languages, which structures her worldview. Code switching allows L. Erdrich to present her multicultural experience.

Analysis of the novels The Last Report on the Miracles at Little No Horse and Love Medicine has shown that Lewis Erdrich uses Ojibwe and English to convey and support Ojibwe cultural beliefs in contemporary fiction. Erdrich uses a variety of code-switching strategies at the lexical and sentence levels, and provides contextual clues throughout the novel, including definitions, translations, examples, and repetition. She also includes untranslated Ojibwe words, phrases, and sentences to assert the value and relevance of the Ojibwe language.

Through code-switching, the writer engages in linguistic negotiations; balancing the needs of indigenous peoples with the desires of the audience, using Type II and Type III code-switching. Erdrich switches codes in both narrative and dialogue, but in contextually appropriate settings; much of the Ojibwe language is in flashbacks, between Ojibwe characters. L. Erdrich's code-switching symbolizes her desire to learn and preserve the language, to integrate into the culture and share it with her audience, to become a cultural guide for outsiders.

The perspective of our research is to investigate linguistic code-switching in Patricia Grace's novel "Potiki".

Key words: ode switching, types of code switching, language, beliefs, culture, Native American culture, Ojibwe, American Indians.

Проблема перемикання коду – одна з найактуальніших тем у сучасній лінгвістиці, яка досліджується вітчизняними та закордонними науковцями (Л. Ставицька, Дж. Блом, Дж. Гамперц, К. Майерс-Скоттон) та розглядається як перехід мовця у процесі мовленнєвого спілкування з однієї мови (діалекту, стилю) на іншу залежно від умов спілкування в межах однієї етнічної культури. Мова, культура та ідентичність переплетені, як гілки, з яких роблять кошик; коли вони щільно

сформовані, так само як ідентичність щільно сформована мовою та культурою. Сучасна американська письменниця індіанського походженн, Луїза Ердріч синкретизувала два «дива символів і звуків» в одну захопливу мову – власне поєднання корінної (індіанської) та англійської мов, яке структурує її світогляд.

Писати мовою Оджибве – означає думати мовою, діяти мовою, жити мовою. Незважаючи на те, що вона не володіє вільно мовою свого корінного народу, за допомогою перемикання кодів Л. Ердріч залучає читачів до своєї культури, таким чином перекладаючи її культуру для англомовних читачів. Перемикання кодів надає можливості корінній письменниці буквально бути уявленою на сторінці, а не матися на увазі в ідеях.

Мета статті дослідити перемикання мовних кодів в сучасних англомовних американських прозових текстах Льюіс Ердріч «The Last Report on the Miracles at Little No Horse», «Love medicine». Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань:** виявити та проаналізувати використання перемикання мовних кодів в сучасних англомовних американських прозових текстах Льюіс Ердріч «The Last Report on the Miracles at Little No Horse», «Love medicine».

Об'єктом дослідження є перемикання мовного коду в сучасних англомовних американських прозових текстах Льюіс Ердріч «The Last Report on the Miracles at Little No Horse», «Love medicine».

Предметом дослідження є культурні особливості перемикання мовних кодів в сучасних англомовних американських прозових текстах Льюіс Ердріч «The Last Report on the Miracles at Little No Horse», «Love medicine».

Виклад основного матеріалу дослідження. Одна зі стратегій, яку використовують корінні, багатомовні автори для розповіді своїх історій, – це перемикання кодів, перехід між мовами – часто колонізуючою (більшість) та корінною (меншість) – оскільки перемикання кодів визнає життєвий досвід авторів, оскільки ці автори часто поєднують дві культури – предківську та сучасну – і переносить владу від колонізатора до колонізованого. Перемикання кодів – це «використання слів та структур з більш ніж однієї мови... одним і тим самим мовцем в одній мовленнєвій ситуації, розмові чи висловлюванні» [3]. Деніел Вестон та Пенелопа Гарднер-Хлорос далі визначають перемикання кодів як «зіставлення двох мов в одному тексті» [16, с.196]. Джон М. Ліпскі опублікував одне з перших досліджень, яке розглядало перемикання іспансько-англійських кодів поза мовою та визначив три типи перемикання кодів: тип I, який є переважно одномовним з «декількома словами з іншої мови, доданими для смаку»; тип II, який містить міжреченнєві перемикання кодів; та тип III, який включає внутрішньореченнєві перемикання кодів [11].

За допомогою перемикання кодів Л. Ердріч визнає сучасну реальність англійської мови як її рідної мови, одночасно перекладаючи тягар розуміння на англомовних читачів; перемикання кодів зміцнює виживання корінних народів, роблячи їхню мову – а отже, і самих себе – видимими на сторінці.

Перемикання кодів дозволяє Л. Ердріч представити свій мультикультурний досвід. За допомогою перемикання кодів письменниця бере участь у мовних переговорах; балансуючи потреби корінних народів з бажаннями аудиторії, вдаючись до перемикання кодів II та III типу за Ліпскі. Л. Ердріч перемикає коди цілими реченнями, часто залишаючи їх неперекладеними. Так, в «Last Report» перемикання кодів використовується як в оповіді, так і в діалозі, але в контекстуально відповідних умовах; значна частина мови Оджибве знаходиться у флешбеках, між персонажами Оджибве або між отцем Демієном та більш «традиційними» жителями Оджибве.

У романі «The Last Report on the Miracles at Little No Horse» Агнес – черниця, яка залишає монастир, спостерігає за вбивством коханого, переживає повінь, а після того, як втратила все та знайшла нового священика резервації мертвим на дереві, вирішує видати себе за нього: отця Демієна Модеста. Агнес рішуче налаштована завершити словник мови Оджибве, який розпочав нещодавно померлий священик резервації отець Гуго. Агнес/отець Демієн поставив собі за мету зберегти мову Оджибве, і при цьому мова, люди та культура Оджибве стають його орієнтиром. Л. Ердріч використовує різноманітні стратегії перемикання кодів на лексичному та реченнєвому рівнях, а також надає контекстуальні підказки в романі, включаючи визначення, переклади, приклади та повторення. Крім того, вона включає неперекладені слова, фрази та речення мови Оджибве.

В романі «Last Report» Л. Ердріч дає пояснення мові Оджибве за допомогою конструкцій на кшталт: «March, Onaabani-giizis, it is called. Crust-on-the-snow moon, for the angle of the sun strikes just so, enough to melt and refreeze the surface while the snow lies beneath", використовуючи слово Оджибве «Onaabani-giizis» (березень) лише для передачі краси [7]».

Л. Ердріч відносно мало перемикає коди на рівні речень, і коли вона це робить, перемикання кодів часто не суттєво впливає на розуміння. Прикладом є одна з історій Нанапуша, яку він розповідає в розділі під назвою «Patakizoog!». В історії Нанапуша більшість його групи людей загинули, а ті, хто вижив, вважали масове самогубство об'єднанням зі своїми близькими. Однак, мудра, старша жінка каже: «Mii'e etaa i'iwe gay onji shabwii'ing . . . gakina awiyaa ninaandawenimaa chi mazhiweyt. Neshke idash tahnee pahtahneynahwug gey ani bimautiziwaad» [7]. Слухачі «здивовані, що вона закликала жінок народжувати дітей у своєму горі, наказувала чоловікам випростатися, доблесно намагатися народжувати дітей, доки вони не впадуть!». Описуючи реакцію слухачів, Л. Ердріч частково перекладає заклик жінки, тому що читач може не зрозуміти ні буквального наказу народжувати дітей, ні гумористичного підтексту історії без попереднього перекладу.

При перемиканні кодів (за Вестоном і Гарднер-Хлоросом) мови мають розподіл праці, що призводить до спільного наслідку того, що Фергюсон і Фішман називають «диглосією», коли одні мови виконують вищі функції... а інші мови – нижчі». У романах Л. Ердріч англійська мова часто виконує вищі функції, які включають «управління державою та релігійне богослужіння», а мова Оджибве – нижчі функції, які включають «розмови з друзями чи родиною» [16, с. 203]. Хоча ця дихотомія не є винятковою в її перемиканні кодів – наприклад, отець Демієн молиться мовою Оджибве, що дає читачу зрозуміти про інтимність даного таєнства.

Ще однією поступкою, яку робить Л. Ердріч під час перемикання коду, є синтаксис. Як зазначає Тройер, у книзі «Love Medicine» Ердріх розміщує мову Оджибве «в межах англійських синтаксичних конструкцій», використовуючи артиклі, наприклад, перед словами Оджибве, проте в мові Оджибве не має артиклів. Л. Ердріч продовжує використовувати артиклі в «Last Report», наприклад, «Can Jesus kill a windigo?» [7] , а також ставить перед іменниками, що перемикають код, англійські прийменники, як-от у «crying for n'gah, n'gah, weakly asking for nibi or soup» [7]. До прикладу, Л. Ердріч іноді представляє дієслова у формі інфінітива, як-от у «our gift, which is to mazhiwe at any time of the day or night» [7]; тут вона встановлює інфінітив з «to», але після нього додає мову Оджибве, таким чином змішуючи синтаксичні норми англійської мови та мови Оджибве [1].

До прикладу у романі «Love Medicine», Троєр стверджує, що мова є символом прагнення персонажів до культури Оджибве та їхньої одержимості нею – прагнення, яке вони передають англійською мовою. Він вказує на приклад цього прагнення з фразою «ciga wa», яка означає «чи можна мені закурити?». Однак терміна «ciga wa» не існує [14]. У творі «Books & Islands in Ojibwe Country» Л. Ердріч визнає, що маніпулювала Оджибве, особливо словами, яких немає в словнику Оджибве [6]. Однак в романі «Last Report» авторка використовує «opwaagaansz» для позначення сигарети [7, с. 51]; Хоча Л. Ердріч використовує нетрадиційне написання (літера «z» відсутня в словниках народу Оджибве), вона використовує слово Оджибве для позначення сигарети, ілюструючи власне вивчення мови, яке походить саме від того прагнення, на яке посилається Тройер.

Однак перемикання кодів Л. Ердріч символізує її бажання вивчити та зберегти мову, інтегруватися в культуру та поділитися нею зі своєю аудиторією. Корінні письменники стають культурними дороговказами, відповідальними за передачу досвіду культури стороннім, коли ці письменники є особистостями з індивідуальним досвідом написання окремих романів. Л. Ердріч, таким чином, вважається тими, кого Гаятрі Співак називає «корінними інформаторами» [15, с. 6], від яких очікується, що вони будуть говорити від імені своїх відповідних культур і представлятимуть неіснуючу однорідність не лише в межах своїх культур, але й у всьому «корінному досвіді».

Однак, як пояснюють Вестон і Гарднер-Хлорос, персонажів можна «вважати своєрідними соціолінгвістичними інформаторами» [16, с. 195]; персонажі в «Last Report» функціонують як соціолінгвістичні інформатори. Через отця Демієна та Нанапуша, зокрема, Л. Ердріч прагне поінформувати читача не лише про лінгвістичні елементи мови Оджибве, але й про її культурну цінність. Отець Демієн також працює як буквальний інформатор, продовжуючи писати словник для збереження мови Оджибве; твір, який інформуватиме майбутні покоління. Хоча персонажі романів по-різному використовують мову корінних народів, через цих персонажів письменниця також позиціонує себе як соціолінгвістичного інформатора.

Отець Демієн і Нанапуш – сторонні – представники (останнього) покоління, які вивчили корінну мову як рідну. Отже, вони пережили досвід колонізації; перемикання кодів охоплює досвід корінних народів від колонізації до сучасності. Як зазначає Хафен, «Нанапуш не лише стверджує взаємозв'язок корінних народів та роль мови, він говорить деколонізуючим голосом, яким отець Демієн не може. Він бачить священний зв'язок між ідентич-

ністю, місцем та об'єктами, який отець Демієн, незважаючи на своє остаточне вільне володіння мовою Оджибве та переклад слів Нанапуша, може спостерігати, але не відчувати» [7]. Незважаючи на всю роботу, яку Л. Ердріч докладає, щоб представити отця Демієна як почесного Оджибве мовця, це найбільше, чим він може бути; зрештою, він – Агнес, жінка німецького походження, яка приховує своє справжнє «я». Агнес – це те, що Ді Горн називає підривним мімікером: «Підривний мімікер усвідомлює себе та активно претендує на власну відповідальність, ставлячи під сумнів власну культурну апропріацію». Таким чином, «Агнес-Дамієн... створює «синкретичне» спільне бачення, в якому співіснують католицька та анішінабе традиції» [10, с. 278], бачення, яке письменниця ілюструє за допомогою перемикання кодів – вона показує нам результат синкретичної співпраці, а не розповідає нам про нього. Хоча Ердріх іноді сигналізує, що уривок вимовляється мовою корінних народів, але пишуть його англійською, більша частина перемикання кодів відбувається в самій мові – синхронність на виду.

Зрештою, Л. Ердріч більше стурбована збереженням своєї корінної мови, представленням своєї корінної культури та збереженням некорінної мови, а отже, і культури, ніж дотриманням граматичної досконалості.

В «Last Report» Л. Ердріч Агнес демонструє одночасно красу та тягар різноманітності, яку поділяє письменниця. Наприкінці свого життя вона вирушає на човні до Острова Духів, щоб померти. Вона думає: «Yes, it was time to put the weight down, the burden» [7] що, настав час скинути тягар її подвійного життя. Один з її останніх спогадів – це перше вивчення мови Оджибве, «flows of Ojibwe language first began to make sense – a word here, a word there, a few connections, then the shape of ideas» [7, с. 348]. Тепер Агнес може відчувати ностальгію, бо вона вільно володіє мовою Оджибве, і її перетворення завершене. Вона сподівається, що втече від диявольського пса, і її душа «sneak by the hell gates and pearly gates into that sweeter pasture, the heaven of the Ojibwe (прокрадеться крізь ворота пекла та перлинні ворота до того солодшого пасовища, раю Оджибве)» [7, с. 346].

Перемикання кодів створює не лише візуальне, а й символічне зіставлення між мовами та культурами корінних та некорінних народів. Окрім визначення того, скільки перемикання кодів включати в текст, автори повинні враховувати візуальний вплив перемикання кодів та вирішувати, чи виділяти курсивом мову корінних народів. Асоціація сучасних мов закликає письменників «виділяти курсивом іноземні слова, що використовуються в англійському тексті». Тому виділення курсивом словника корінних народів сигналізує читачеві, що слова є «іноземними»; «візуальний контраст між шрифтами підкреслює протиставлення між двома мовами». Однак вибір не виділяти курсивом вказує на ставлення до вбудованої мови або до перемикання кодів [3, с. 103]; курсив виділяє слова, роблячи їх для читача іноземними та, отже, різними, тоді як відсутність курсивом сигналізує про рівність мов і, отже, зрівнює силу кожної мови.

У романі «Love Medicine» Ердріх використовує курсив для мови Оджибве, тим самим вказуючи на те, що мова Оджибве є «іноземною» мовою. Наприклад, Лулу згадує про час, проведений у державній школі, та сум за матір'ю Флер. « lived by bells, orders, flat voices, rough English. I missed the old language in my mother's mouth. Sometimes I heard her. *N'dawnis, n'dawnis.* My daughter, she consoled me. *Giizhawenimin*. Her voice came from all directions, keeping me from inner harm» [5, с. 68]. В «Last Report», Л. Ердріч не виділяє мови Оджибве курсивом, сигналізуючи про те, що мова рівноцінна англійській; насправді. Однак вона виділяє курсивом інші мови, що відрізняє їх як від англійської, так і від мови Оджибве. Письменниця також виділяє курсивом інші мови корінних народів в « Last Report», наприклад, «ikwe-inini, a woman-man called a winkte by the *Bwaang*» [7, с. 153]. Тут термін мови Оджибве не виділено курсивом, але термін Bwaang – так, що сигналізує про те, що winkte є іноземною мовою.

Хоча Л. Ердріч не надає глосарій у своїх романах для дорослих, вона включає короткий глосарій у дитячий роман «The Birchbark House. Крім того, Пітер Г. Бейдлер і Гей Бартон написали «Читацький путівник по романах Луїзи Ердріх», оскільки вважають, що «є місце для такого глосарію, як цей, оскільки читачі, які не докладають зусиль, щоб зрозуміти уривки Л. Ердріч мовою Оджибве, щось пропускають». Бейдлер і Бартон, однак, визнають, що «Л. Ердріч може не хотіти, щоб носії мови не-Оджибве розуміли значення деяких із цих речень, або принаймні може бути байдуже, якщо вони не розуміють їх точно. Вона може захотіти зберегти деякі фрази як особисті повідомлення для тих небагатьох читачів, більшість з яких самі Оджибве, які можуть розуміти стару мову» [1, с. 376].

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, як стверджує Л. Ердріч, перемикання кодів може дезорієнтувати деяких читачів. Вона вириває силу мови та культурних знань у англо-

мовного читача та переносить її на корінних жителів. З іншого боку, перемикання кодів може створити близькість між авторами та читачами, які розуміють мову корінних народів, саме тому письменниця запобігає спробам відчужити мову корінних народів за допомогою курсиву та глоссаріїв, що ще більше підкорює корінних письменників та читачів. Для цих авторів перемикання кодів – це спроба відповісти на мовне питання.

Перспективою нашого дослідження є дослідити перемикання мовних кодів в романі Патрісії Грейс «Potiki».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Beidler Peter G. and Barton G. A Reader's Guide to the Novels of Louise Erdrich: Revised and Expanded Edition. U. of Missouri Press, 2006. 435p.
2. Blom J., Gumperz J. Social meaning in linguistic structure: codeswitching in Norway. New York, 1972. 486 p.
3. Callahan L. Spanish/English Codeswitching in a Written Corpus. John Benjamins Publishing Company, 2004. 183 p.
4. Erdrich L. The Birchbark House. Hyperion Books, 1999. 256 p.
5. Erdrich L. Love Medicine. HarperPerennial, 2009. 400 p.
6. Erdrich L. Books & Islands in Ojibwe Country. National Geographic, 2003. 192 p.
7. Erdrich L. The Last Report on the Miracles at Little No Horse. HarperPerennial, 2009. 386 p.
8. Ferguson Charles A. Diglossia. Word 15, 1959. pp. 325-340.
9. Fishman J.A. Bilingualism with and without diglossia; Diglossia with and without bilingualism. Oxford: Wiley-Blackwell, 2003. pp. 359-366.
10. Horne D. «I Meant to Have But Modest Needs». Studies in the Literary Achievement of Louise Erdrich, Native American Writer: Fifteen Critical Essays. Mellen, 2009. pp. 275-292.
11. Lipski J. M. «Spanish-English Language Switching in Speech and Literature: Theories and Models». *Bilingual Review/La Revista Bilingüe*, Vol. 9, No. 3, Sept.– Dec. 1982. pp. 191-212.
12. Myers-Scotton C. Social motivations for code switching: evidence from Africa. Oxford: Clarendon Press, 1993. 192 p.
13. Panhwar F. Multilingualism in Sindh, Pakistan: the functions of code switching used by educated, multilingual, Sindhi women and the factors driving its use: thesis … for the degree of Ph. D. in Linguistics, University of Sussex. UK, 2018. 260 p.
14. Treuer D. Native American Fiction: A User's Manual. Graywolf Press, 2006. 212 p.
15. Spivak G. Ch. A Critique of Postcolonial Reason: toward a History of the Vanishing Present. Harvard University Press, 1999. 450 p.
16. Weston D. and Penelope Gardner-Ch. «Mind the Gap: What Code-Switching in Literature Can Teach Us about Code-Switching». *Language and Literature: Journal of the Poetics and Linguistics Association*, vol. 24, no. 3, Aug. 2015, pp. 194–212.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811.112.2’373.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.14

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕПОНІМНИХ НАЗВ АВІАКОМПАНІЙ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ПРОСТОРУ

LEXICO-SEMANTIC AND LINGUOPRAGMATIC FEATURES OF EPONYMOUS AIRLINE NAMES IN THE GERMAN-SPEAKING LINGUISTIC SPACE

Оленюк М.С.,
orcid.org/0000-0001-8849-4452
аспірант кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті досліджено лексико-семантичні та лінгвопрагматичні особливості епонімних назв авіакомпаній німецькомовного простору. Актуальність роботи зумовлена недостатнім вивченням онімно мотивованих найменувань авіаперевізників, які поєднують ідентифікаційний, просторово-маркувальний, репрезентативний та іміджевий потенціал. Поняття «епонімна назва» вжито у широкому значенні – як найменування, до структури якого входить компонент, утворений від власної назви або мотивований нею. До аналізу залучено не лише антропонімні, а й топонімні, хоронімні, етнонімні, регіональні та історико-культурні компоненти. Корпус дослідження сформовано методом цільової вибірки з офіційних реєстрів і галузевих переліків авіаційних компаній Німеччини, Австрії та Швейцарії. У вибірці зафіксовано 21 епонімну назву. Встановлено, що географічно мотивовані одиниці становлять 90,5% корпусу, тоді як антропонімні – 9,5%. У межах географічно мотивованої групи виокремлено назви з національно-державною, регіональною та локальною, макрорегіональною або наднаціональною, а також історико-культурною семантикою. З’ясовано, що епонімні компоненти забезпечують індивідуалізацію авіакомпанії, указують на її територіальну чи корпоративну належність, диференціюють бренд у конкурентному середовищі та актуалізують пов’язані з ним культурні й історичні асоціації. Характерною рисою досліджуваних назв є мовна гібридність, що виявляється в поєднанні антропонімних, географічних та історико-культурних компонентів з англомовними апелятивами. Встановлено, що домінування географічної мотивації відображає прагнення авіакомпаній одночасно зберігати національну або регіональну ідентичність і забезпечувати міжнародну зрозумілість та маркетингову універсальність назви.

Ключові слова: авіаційна номінація, епонімна назва, назви авіакомпаній, антропонім, топонім, лінгвопрагматичні функції.

The article examines the lexical-semantic and linguopragmatic features of eponymous airline names in the German-speaking linguistic space. The relevance of the study is determined by the insufficient scholarly attention paid to airline names motivated by proper names, which combine identifying, locative, representative, and image-building potential. The notion of an eponymous name is used in a broad sense to denote a name whose structure contains a component derived from or motivated by a proper name. The analysis therefore encompasses not only anthroponymic but also toponymic, choronymic, ethnonymic, regional, and historical-cultural components. The research corpus was compiled through purposive sampling from official registers and industry lists of aviation companies operating in Germany, Austria, and Switzerland. The sample comprises 21 eponymous names. It was established that geographically motivated units account for 90.5% of the corpus, whereas anthroponymic names constitute 9.5%. Within the geographically motivated group, names with national and state-related, regional and local, macroregional or supranational, as well as historical-cultural semantics were identified. The findings demonstrate that eponymous components individualize an airline, indicate its territorial or corporate affiliation, differentiate the brand in a competitive environment, and activate related cultural and historical associations. A characteristic feature of the names under study is linguistic hybridity, manifested in the combination of anthroponymic, geographical, and historical-cultural components with English aviation-related generic elements. It has been established that the predominance of geographical motivation reflects airlines’ intention to preserve their national or regional identity while simultaneously ensuring the international intelligibility and marketing versatility of their names.

Key words: aviation naming, eponymous name, airline names, anthroponym, toponym, linguopragmatic functions.

Постановка проблеми. Сучасний авіаційний простір характеризується активним розвитком міжнародної комунікації, посиленням конкуренції між авіаперевізниками та зростанням ролі назви як засобу ідентифікації й позиціонування компанії. Назва авіакомпанії не лише вирізняє суб’єкта авіаційного ринку серед інших перевізників, а й передає інформацію про його територіальну належність, історико-культурне підґрунтя, корпоративну ідентичність, характер діяльності та цільову аудиторію. Особливе місце в системі авіаційної номінації посідають назви з епонімними компонентами, мотивованими власними назвами осіб, країн, регіонів, міст, природно-географічних та історико-культурних об’єктів. Попри значний інтерес сучасної лінгвістики до проблем термінотворення, онімної лексики, комерційної номінації, епонімні назви авіакомпаній німецькомовного простору ще не отримали комплексного опису за типом мотивації, семантикою та прагматичними функціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження

становлять праці українських і зарубіжних науковців, присвячені визначенню сутності епоніма, його місця в системі спеціальної лексики, характерних ознак і співвідношення із суміжними категоріями – терміном, онімом, номеном та апелятивом.

В українському термінознавстві простежується тенденція до розмежування епонімних термінів як назв загальних наукових або професійних понять та номенів як позначень конкретних об'єктів, моделей, типів чи зразків. При цьому дослідники наголошують на метонімічному механізмі номінації, за якого власне ім'я переноситься на назву явища, предмета або спеціального об'єкта [1; 5]. Ступінь апелятивації такої одиниці залежить від особливостей її функціонування в певному дискурсі й у деяких випадках сприяє переходу власної назви до сфери номенклатурних найменувань [7]. Аналогічний механізм описує і британський учений Р. Коутс, розмежовуючи власну назву, похідну від неї одиницю та результат переходу онімного компонента до загальної лексики [14].

О. Павлова визначає номени як проміжні одиниці між термінами та власними назвами. На думку дослідниці, вони не завжди фіксуються у спеціальних словниках, однак характеризуються смисловою похідністю та співвіднесеністю з конкретними об'єктами [9]. О. Романова розглядає спеціальну лексику як складну систему, у межах якої термін і номен утворюють континуум, а їхні функції частково перетинаються [10]. Схожої позиції дотримується Л. Халіновська, яка зосереджує увагу не стільки на встановленні жорсткої межі між терміном і номеном, скільки на їхніх системних функціях у професійному дискурсі [12].

Розгляд номенів як спеціальних номінативних одиниць дає змогу визначити загальні принципи найменування та ідентифікації конкретних об'єктів і суб'єктів професійної діяльності. Водночас не всі спеціальні назви є семантично нейтральними або утворюються за допомогою умовних індексів, кодів і класифікаційних позначень. Значна їх частина містить компоненти, мотивовані власними назвами, які не лише індивідуалізують відповідний об'єкт, а й актуалізують пов'язані з ним персональні, географічні, історичні та культурні асоціації. Саме такі одиниці становлять сферу епонімної номінації.

Епонімні одиниці неодноразово ставали об'єктом дослідження в різних терміносистемах, зокрема медичній, стоматологічній, фізичній [2; 6; 8; 11; 13]. Окрему групу становлять праці, що вивчають найменування технічних і транспортних об'єктів. Так, Т. М. Пірс одним із перших системно дослідив назви об'єктів аерокосмічної сфери, виокремивши міфологічні, героїчні, символічні та культурно мотивовані моделі номінації [17]. Л. Ковач розглядає назви транспортних засобів як самостійний об'єкт ономастики та порушує питання про їхнє місце в системі хрематонімів, транспортонімів і товарних назв [16]. Р. Коутса у праці, присвяченій найменуванням британських локомотивів, демонструє, що антропонімні, топонімні, міфологічні й символічні компоненти відображають культурні цінності, історичну пам'ять і суспільні пріоритети певної епохи [15]. Особливе місце посідають дослідження епонімної номінації в авіаційній термінології, у яких розглянуто структурні, семантичні та функціональні особливості відповідних одиниць [1; 3; 4]. Водночас епонімні назви авіакомпаній, зокрема їхні лексико-семантичні та лінгвопрагматичні характеристики, залишаються недостатньо дослідженими, що й зумовлює **актуальність** цієї розвідки.

У межах цієї статті, спираючись на широке трактування епоніма як власної назви, що стає основою вторинної номінації [5], поняття епонімна назва вживаємо для позначення найменування, до структури якого входить компонент, утворений від власної назви або мотивований нею. Відповідно, до епонімних зараховуємо не лише антропонімні одиниці, пов'язані з іменами чи прізвищами осіб, а й назви з топонімними, зокрема хоронімними й регіональними, етнонімними та історико-культурними компонентами. Такий підхід дає змогу охопити різні типи онімної мотивації, представлені в назвах авіакомпаній.

Мета статті полягає в описі лексико-семантичних особливостей і лінгвопрагматичних функцій епонімних назв авіакомпаній німецькомовного простору.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

– окреслити корпус епонімних назв авіакомпаній німецькомовного простору;

– класифікувати їх за типом онімного компонента та джерелом номінативної мотивації;

– встановити кількісне співвідношення антропонімних і географічно мотивованих назв;

– охарактеризувати їхні лексико-семантичні особливості;

– визначити основні лінгвопрагматичні функції епонімних назв авіакомпаній.

Виклад основного матеріалу. Корпус дослідження сформовано методом цільової вибірки

з офіційних реєстрів і галузевих переліків авіаційних компаній Німеччини, Австрії та Швейцарії. До вибірки включено офіційні та комерційні назви компаній, які функціонували в німецькомовному авіаційному просторі й містили щонайменше один компонент, утворений від власної назви або мотивований нею. Зафіксовано 21 епонімну назву: *EasyJet Switzerland, Helvetic Airways, Swiss International Air Lines, FLN Frisia Luftverkehr, Lufthansa, Lufthansa CityLine, TUI fly Deutschland, Air Hamburg, Air-taxi Europe, German Regional Airlines, Hahn Air, PrivatAir (Germany), Sylt Air, Austrian Airlines, easyJet Europe, Airlink (Österreich), ALPI Jets, Global Jet Austria, Grossmann Air Service, Mali Air, Tyrolean Jet Services*.

За типом онімного компонента епонімні назви авіакомпаній німецькомовного простору доцільно поділити на дві основні групи: антропонімні назви, мотивовані прізвищами чи особовими назвами, та топонімні назви, пов'язані з країнами, регіонами, містами, історико-культурними територіями або ширшими географічними ареалами. Кількісно виразно переважають топонімні: вони представлені 19 одиницями, що становить 90,5% корпусу. Антропонімні назви представлені лише 2 одиницями, тобто 9,5%. У межах топонімної групи, яка кількісно домінує в корпусі, виокремлюємо кілька семантичних підгруп: назви з національно-державною семантикою, назви з регіональною та локальною семантикою, назви з макрорегіональною або наднаціональною семантикою, а також назви з історико-культурним компонентом.

Найбільш показовим прикладом антропонімної номінації є *Grossmann Air Service*. Компонент *Grossmann* має форму прізвища й пов'язується з Дагмар Гроссманн, однією з помітних постатей у сфері приватної та бізнес-авіації Центральної Європи. Важливо підкреслити, що антропонімний компонент актуалізує жіночу підприємницьку присутність в авіаційній галузі, яка традиційно асоціювалася переважно з чоловічими професійними ролями – пілотами, конструкторами, власниками або керівниками авіаційного бізнесу. Дагмар Гроссманн була пов'язана з діяльністю *Grossmann Air Service* у Відні, де брала участь в управлінні компанією та розвитку напряму приватної авіації. Надалі її професійна біографія вийшла за межі австрійського авіаційного простору: вона стала однією з піонерок бізнес-авіації в Центральній та Східній Європі й заснувала *Grossmann Jet Service* у Празі. Тому компонент *Grossmann* у назві має не лише антропонімний, а й виразний прагматичний потенціал: він асоціюється з персональним досвідом, управлінською компетентністю, підприємницькою ініціативою та репутацією в сегменті приватних авіапослуг.

Назва Mali Air також має антропонімну мотивацію, оскільки компонент Mali пов'язаний із Karl-Heinz Mali, засновником компанії. У такій структурі прізвище Mali виступає основним індивідуалізувальним елементом, тоді як компонент Air указує на належність до авіаційної сфери. Лінгвопрагматично назва Mali Air є лаконічною, легкою для запам'ятовування і зручною для міжнародного використання, попри можливість омонімічного співвіднесення з топонімом Mali як назвою африканської держави.

У межах топонімно мотивованої групи першу підгрупу становлять назви з національно-державною семантикою: *EasyJet Switzerland, Swiss International Air Lines, TUI fly Deutschland, German Regional Airlines, PrivatAir (Germany), Austrian Airlines, Airlink (Österreich), Global Jet Austria.* У цих назвах епонімний компонент указує на державну належність компанії. Компоненти *Switzerland, Swiss, Deutschland, German, Germany, Austrian, Österreich, Austria* виконують роль хоронімних або етнонімних маркерів. Вони безпосередньо співвідносять авіакомпанію з певною країною або національним авіаційним простором.

Назви *Swiss International Air Lines* та *Austrian Airlines* є найбільш показовими прикладами національно репрезентативної номінації. У них етнонімні компоненти *Swiss* і *Austrian* винесені в початкову позицію та поєднані з типовими авіаційними апелятивами *Air Lines* і *Airlines*. Така структура робить належність певній країні головною семантичною ознакою назви. Компанія постає не лише як окремий перевізник, а як представник певної держави в міжнародному авіаційному просторі. Особливо виразним є поєднання *Swiss* із компонентом *International,* оскільки воно водночас підкреслює національну ідентичність і глобальний характер авіаційної діяльності.

Схожу функцію виконують назви *EasyJet Switzerland, TUI fly Deutschland, PrivatAir (Germany), Airlink (Österreich), Global Jet Austria*. У цих випадках хоронімний компонент часто виступає як уточнювальний елемент у межах ширшого корпоративного бренду. Наприклад, *EasyJet Switzerland* демонструє модель, у якій міжнародний бренд конкретизується через географічний маркер, акцентуючи локальну прив'язаність. *TUI fly Deutschland* також поєднує корпоративний бренд із хоронімом *Deutschland*, що дає змогу відрізнити німецький сегмент компанії

від інших можливих ринкових або національних підрозділів. Отже, у таких назвах епонімний компонент виконує функцію територіальної специфікації бренду.

Назва *German Regional Airlines* поєднує національний і функціональний компоненти. Етнонім *German* указує на німецьку належність, тоді як прикметник *regional* конкретизує масштаб діяльності перевізника. У такий спосіб назва створює уявлення про компанію, орієнтовану не на глобальні трансатлантичні маршрути, а на регіональне авіасполучення в межах певного національного простору. Подібна структура є прагматично прозорою, оскільки одразу інформує адресата і про географічну належність, і про функціональний тип авіапослуг.

Другу підгрупу становлять назви з регіональною та локальною семантикою: *FLN Frisia Luftverkehr, Air Hamburg, Hahn Air, Sylt Air, Tyrolean Jet Services*. У цих номінаціях епонімний компонент співвідноситься не з державою загалом, а з конкретним регіоном, містом, островом або локальним простором. Такі назви мають виразну функцію локалізації й особливо важливі для авіакомпаній, пов'язаних із регіональними маршрутами, чартерними послугами, бізнес-авіацією або спеціалізованими перевезеннями.

У назві *FLN Frisia Luftverkehr* компонент FLN є абревіатурним елементом, утвореним від повної назви *Frisia-Luftverkehr GmbH Norddeich*. Він поєднує регіонально-топонімний компонент *Frisia*, галузевий апелятив *Luftverkehr* і локальний топонім *Norddeich*. Отже, ця назва має складну структуру: абревіатурний компонент FLN виконує функцію скороченого брендового ідентифікатора, тоді як *Frisia Luftverkehr* розкриває регіональну та функціональну мотивацію номінації. Семантично назва пов'язує авіакомпанію з фризьким регіоном і острівним авіасполученням Північного моря.

Назва *Air Hamburg* є прикладом урбанонімної мотивації. Компонент *Hamburg* співвідносить компанію з конкретним містом і водночас переносить на бренд асоціації, пов'язані з Гамбургом як великим економічним, транспортним і авіаційно-промисловим центром. У такій назві місто виступає не лише географічним орієнтиром, а й іміджевим ресурсом. Воно створює відчуття ділової надійності, інфраструктурної розвиненості та професійної авіаційної присутності.

Назва *Sylt Air* має острівну топонімну мотивацію. Компонент *Sylt* указує на конкретний острівний простір, а отже, формує асоціації з регіональним, туристичним і спеціалізованим авіасполученням. У такому випадку топонім виконує не лише функцію локалізації, а й рекламно-іміджеву, оскільки острів як туристично привабливий простір підсилює позитивне сприйняття авіакомпанії.

Назва *Tyrolean Jet Services* містить компонент *Tyrolean*, який апелює до Тіролю як історико-географічного та культурного регіону. Семантика цієї назви поєднує регіональну ідентичність із престижною сферою бізнес-авіації, на що вказують компоненти *Jet Services*. Прикметник *Tyrolean* створює образ регіональної вкоріненості, а *Jet Service*s – образ спеціалізованості, комфорту та високого рівня авіаційного сервісу. Отже, назва функціонує як поєднання регіонально мотивованого онімного компонента та галузевого сервісного маркера.

Третю підгрупу становлять назви з макрорегіональною та наднаціональною семантикою: *air-taxi europe, easyJet Europe, ALPI Jets*. У цих номінаціях епонімний компонент не обмежується однією країною або містом, а апелює до ширшого географічного простору. Компонент *Europe* у назвах air-taxi europe та *easyJet Europe* має наднаціональний характер і співвідносить компанію з європейським авіаційним ринком. У таких випадках географічний епонім виконує функцію масштабування бренду: він розширює сприйняття компанії від локального або національного рівня до континентального. Назва *air-taxi europe* є прагматично прозорою, оскільки поєднує описовий компонент *air-taxi* з хоронімом *Europe*. Перший компонент указує на тип послуги, другий – на простір її потенційного функціонування. У такій структурі епонімний компонент має не стільки символічний, скільки операційно-ринковий характер: він визначає географічний масштаб авіаційного сервісу. Назва *easyJet Europe* працює аналогічно, але в її основі лежить уже впізнаваний корпоративний бренд *easyJet*, який доповнюється континентальним маркером *Europe*. Це дає змогу позиціонувати компанію як частину європейського авіаційного простору. Назва *ALPI Jets* має оронімну мотивацію, оскільки компонент *ALPI* співвідноситься з Альпами як значущим природно-географічним простором Центральної Європи. У ній активізуються асоціації з гірським регіоном, престижем, мобільністю, туристичною привабливістю. Компонент *Jets*, своєю чергою, вказує на швидкість, сучасність і належність до сфери ділової або спеціалізованої авіації. Отже, назва поєднує природно-географічну образність і комерційно-престижну семантику.

Четверту підгрупу становлять назви з історико-культурним або традиційним компонентом:

Helvetic Airways, Lufthansa, Lufthansa CityLine. Назва *Helvetic Airways* мотивована компонентом *Helvetic*, який пов'язаний із латинізованим історико-культурним образом Швейцарії. На відміну від нейтрального *Swiss*, компонент *Helvetic* має більш символічний характер. Він не просто вказує на належність, а створює відчуття традиції, культурної глибини та швейцарської ідентичності. У поєднанні з апелятивом *Airways* цей компонент формує назву, яка репрезентує авіакомпанію як носія національно-культурного образу, але робить це не прямо, а через історико-символічну форму.

Назва *Lufthansa* є особливо показовою для німецькомовної авіаційної номінації. Вона поєднує компонент *Luft*, що прямо пов'язаний із повітрям і авіацією, з компонентом *Hansa*, який апелює до історико-культурної традиції Ганзи, або Ганзейського союзу, середньовічного об'єднання північнонімецьких торгових міст, яке асоціювалося з торгівлею, морськими шляхами, міжрегіональними зв'язками, мобільністю, економічною силою та міжнародною присутністю. У структурі назви *Lufthansa* цей компонент переносить історичні асоціації Ганзи у сферу повітряного транспорту. Якщо історична Ганза символізувала торговельні й комунікаційні зв'язки між містами та країнами через море, то *Lufthansa* ніби продовжує цю ідею вже в повітряному просторі.

Назва *Lufthansa CityLine* є вторинною щодо основного бренду *Lufthansa*. Компонент *CityLine* уточнює функціональний профіль перевізника й актуалізує семантику міжміського сполучення. У цій номінації епонімний компонент *Lufthansa* забезпечує зв'язок із престижним головним брендом, а *CityLine* конкретизує тип маршрутної діяльності. Отже, назва виконує подвійну функцію: зберігає брендове ядро та водночас диференціює окремий сегмент авіапослуг.

Лінгвопрагматично епонімні назви авіакомпаній німецькомовного простору є поліфункціональними одиницями. Вони виконують ідентифікаційну, просторово-маркувальну, репрезентативну та іміджеву функції.

Ідентифікаційна функція полягає в тому, що епонімний компонент індивідуалізує авіакомпанію в межах ринку авіаперевезень. Оскільки в назвах авіакомпаній часто повторюються типові галузеві апелятиви, саме епонімний компонент забезпечує номінативну відмінність. Наприклад, компоненти *Swiss, Austrian, Hamburg, Sylt, Frisia, Tyrolean, Grossmann, Lufthansa, Helvetic* або *Europe* роблять назву конкретною і впізнаваною.

Функція просторового маркування особливо виразна в назвах з географічними компонентами. *EasyJet Switzerland, Swiss International Air Lines, TUI fly Deutschland, Airlink (Österreich), Global Jet Austria, Air Hamburg, Sylt Air, Tyrolean Jet Services, FLN Frisia Luftverkehr* указують на конкретний простір, із яким пов'язується авіакомпанія. У таких випадках назва допомагає адресатові швидко співвіднести перевізника з країною, регіоном, містом або локальним маршрутом.

Репрезентативна функція полягає в тому, що назва може представляти певну країну або регіон у міжнародному авіаційному середовищі. *Swiss International Air Lines, Austrian Airlines, German Regional Airlines, Helvetic Airways* і *Lufthansa* мають не лише номінативний, а й символічний потенціал. Вони репрезентують швейцарський, австрійський або німецький авіаційний простір і водночас створюють уявлення про національну якість, організованість, стабільність і професійність.

Іміджева функція виявляється у здатності назви формувати позитивний образ компанії. Компоненти *Swiss, Helvetic, Austrian, Tyrolean, Hamburg, Sylt, ALPI* або *Lufthansa* переносять на авіакомпанію асоціації, пов'язані з престижем, точністю, регіональною привабливістю, економічною розвиненістю або історичною традицією. Наприклад, *Helvetic Airways* актуалізує історико-культурний образ Швейцарії, *Tyrolean Jet Services* – регіональну впізнаваність Тіролю й престиж бізнес-авіації, *Air Hamburg* – діловий і транспортний потенціал великого міста, а *ALPI Jets* – природно-географічну привабливість альпійського простору.

Водночас проаналізований матеріал демонструє помітну мовну гібридність. Частина назв містить англомовні апелятиви *Air, Airways, Airlines, Jet, Jets, CityLine, Services, Global, Regional, International*, тоді як інші зберігають німецькомовні або національно марковані компоненти: *Luftverkehr, Deutschland, Österreich, Lufthansa*. Така взаємодія англійської та німецької мов є закономірною для авіаційної галузі, оскільки авіація функціонує в міжнародному комунікативному просторі. Англійські компоненти забезпечують глобальну зрозумілість і маркетингову універсальність, тоді як німецькі або локальні епонімні компоненти зберігають зв'язок із національною чи регіональною ідентичністю.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що епонімні назви авіакомпаній німецькомовного простору становлять структурно й семантично неоднорідну групу комерційних найменувань. Сформований корпус охоплює 21 назву, серед яких кількісно переважають географічно мотивовані одиниці – 19 назв,

або 90,5% вибірки, тоді як антропонімна мотивація представлена лише двома одиницями, що становить 9,5%. У межах географічно мотивованої групи виокремлено назви з національно-державною, регіональною та локальною, макрорегіональною або наднаціональною, а також історико-культурною семантикою. Отже, визначальною рисою аналізованого матеріалу є домінування географічної мотивації, тоді як використання імен і прізвищ засновників чи власників компаній залишається малопродуктивною моделлю номінації.

Лінгвопрагматичний аналіз засвідчує, що епонімні компоненти виконують ідентифікаційну, просторово-маркувальну, репрезентативну та іміджеву функції. Характерною ознакою досліджуваних назв є також мовна гібридність, що виявляється в поєднанні антропонімних, географічних та історико-культурних компонентів із англомовними апелятивами. Перспективу подальших досліджень убачаємо в зіставленні епонімних назв авіакомпаній німецькомовного й англомовного авіаційних просторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Асмукович І. В. Епоніми у складі англомовних авіаційних термінів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. № 58. С. 80–83.

2. Волошук В. І., Гура Н. П., Петруша Ю. Ю. Структурно-морфологічні особливості англійських епонімів терміносистеми травматології та ортопедії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. Вип. 50. Т. 1. С. 46–49. DOI: 10.32841/2409-1154.2021.50-1.10.

3. Гура Н. П., Кононенко Я. Ю. Структурні характеристики німецьких та англійських епонімічних термінів в галузі авіації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2022. № 57. С. 31–35. DOI: 10.32841/2409-1154.2022.57.8.

4. Ґудманян А., Єнчева Г. Авіаційні епонімічні назви. *Studia Slovakistica : збірник наукових статей*. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2008. Вип. 8. С. 3–8.

5. Дзюба М. М. Епонімічні найменування в українській науковій термінології. *Українська мова*. 2010. № 3. С. 55–63.

6. Запоточна Л. Структурно-семантична характеристика термінів-епонімів у англійській кардіологічній термінології. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. 2012. № 1. С. 56–66.

7. Ковальчук О. П. Структурно-семантичні особливості епонімів англійської та української мов : дис. … канд. філол. наук. Дрогобич, 2019. 188 с.

8. Лисенко В. І. Терміни-епоніми в українській анатомічній термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2009. № 648. С. 66–70.

9. Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2008. № 620. С. 49–54.

10. Романова О. О. Спеціальна лексика української мови як об'єкт лінгвістичного дослідження: термін і номен. *Термінологічний вісник : збірник наукових праць* / відп. ред. В. Л. Іващенко. Київ : Інститут української мови НАН України, 2011. Вип. 1. С. 56–61.

11. Стегніцька Л. В. Статус відпрізвищевих утворень в англійській стоматологічній лексиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2012. Вип. 27. С. 90–92.

12. Халіновська Л. Кореляція понять термін і номен в українській науково-технічній термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2012. № 733. С. 57–59.

13. Aronson J. K. Medical eponyms: taxonomies, natural history, and the evidence. *BMJ*. 2014. Vol. 349. Article g7586. DOI: 10.1136/bmj.g7586.

14. Coates R. Two terminological suggestions: Dionym(y) and nominabilia. *Onoma*. 2022. Vol. 57. P. 217–226. DOI: 10.34158/ONOMA.57/2022/14.

15. Coates R. The naming of railway locomotives in Britain as a cultural indicator, 1846–1954. *Onomastics in Interaction with Other Branches of Science: General and Applied Onomastics. Literary Onomastics. Chrematonomastics. Reports*. Kraków : Jagiellonian University Press, 2023. Vol. 3. P. 433–447. DOI: 10.4467/K7478.47/22.23.17747.

16. Kovács L. A Beemer, Queen Elizabeth and The Steaming Elephant — a comprehensive overview of vehicle names in onomastics. *Onomastica*. 2023. Vol. 67. P. 363–382. DOI: 10.17651/ONOMAST.67.21.

17. Pearce T. M. The names of objects in aerospace. *Names: A Journal of Onomastics*. 1962. Vol. 10. № 1. P. 1–10. DOI: 10.1179/nam.1962.10.1.1.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 81-119
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.15

ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ В АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ (2022–2026): ДИСКУРСИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

CONSTRUCTING UKRAINE'S INTERNATIONAL IMAGE IN ENGLISH-MEDIA DISCOURSE (2022–2026): A DISCURSIVE AND COMMUNICATIVE PERSPECTIVE

Пастернак Т.А.,
orcid.org/0000-0003-0589-6881
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германських мов
Національної академії Служби безпеки України

У статті досліджено дискурсивно-комунікативні механізми формування міжнародного іміджу України в англомовному медіадискурсі у 2022–2026 рр. в умовах повномасштабної російсько-української війни. Теоретичну основу становлять праці з *nation branding*, публічної та цифрової дипломатії, репутаційної безпеки, стратегічних наративів і медійного фреймінгу. Матеріал охоплює англомовні комунікації Президента України, МЗС України, Ukraine.ua, UNITED24 та окремі повідомлення міжнародних медіа. Застосовано дискурсивний, контекстуальний, лексико-семантичний і фреймовий аналіз. Встановлено, що у 2022 р. імідж України формувався переважно навколо концептів *bravery, freedom, resistance, heroism* і *solidarity*, які репрезентували державу як мужню націю, що чинить спротив агресії та захищає демократичні цінності. У 2023–2024 рр. до них системно додалися *resilience, Europe, security, democracy* і *future*, що посилило образ України як складової європейського політичного й безпекового простору. У 2025–2026 рр. більшої ваги набули *partnership, leadership, cooperation, recovery, reconstruction* та *innovation*, актуалізуючи міжнародну суб'єктність держави, її безпековий і технологічний потенціал. Аналіз засвідчив поступове розширення набору іміджевих характеристик та зміну їхнього комунікативного значення відповідно до розвитку воєнно-політичного контексту. Доведено, що ранній образ героїчної та незламної нації не зникає, а стає основою для формування образу стійкої, демократичної, європейської та стратегічно значущої держави. Семантика *support* поступово розширюється семантикою *partnership*, а *resilience* переходить від морально-психологічної характеристики до маркера інституційної компетентності. Англомовний медіадискурс, таким чином, відображає перехід від переважно емоційно-мобілізаційної репрезентації України до формування її довгострокової міжнародної репутації як активного суб'єкта міжнародної взаємодії та стратегічного партнера.

Ключові слова: міжнародний імідж, Україна, англомовний медіадискурс, стратегічні наративи, публічна дипломатія, цифрова дипломатія, фреймінг, репутаційна безпека.

The article examines the discursive and communicative mechanisms involved in constructing Ukraine's international image in English-language media discourse from 2022 to 2026 during the full-scale Russian-Ukrainian war. The theoretical framework draws on nation branding, public and digital diplomacy, reputational security, strategic narratives, and media framing. The material comprises English-language communications of the President of Ukraine, the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, Ukraine.ua, UNITED24, and selected international media messages. Discourse, contextual, lexical-semantic, and frame analyses are applied. In 2022, Ukraine's image was structured mainly around bravery, freedom, resistance, heroism, and solidarity, representing the country as a courageous nation resisting aggression and defending democratic values. In 2023–2024, this framework was supplemented by resilience, Europe, security, democracy, and future, strengthening the representation of Ukraine as part of the European political and security space. In 2025–2026, partnership, leadership, cooperation, recovery, reconstruction, and innovation became more prominent, foregrounding Ukraine's international agency and its security and technological potential. The analysis reveals a gradual expansion of Ukraine's image characteristics and changes in their communicative functions in response to the evolving political and military context. The study demonstrates that the early image of a heroic and unbreakable nation does not disappear but becomes the foundation for an image of a resilient, democratic, European, and strategically significant state. The semantics of support gradually expands towards partnership, while resilience develops from a moral and psychological characteristic into a marker of institutional competence. English-language media discourse thus reflects a transition from a predominantly emotional and mobilising representation of Ukraine towards the construction of its long-term international reputation as an active international actor and strategic partner.

Key words: international image, Ukraine, English-language media discourse, strategic narratives, public diplomacy, digital diplomacy, framing, reputational security.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. істотно змінило не лише безпекове середовище Європи, а й міжнародне сприйняття України. В умовах війни імідж держави формується у взаємодії політичної комунікації, цифрових платформ, медіа, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Репутація набуває безпекового виміру, оскільки міжнародне сприйняття пов'язане з політичною солідарністю, підтримкою та здатністю держави просувати власні стратегічні наративи [1, с. 345–358; 2, с. 185–189].

До 2022 р. образ України поєднував демократичні та євроінтеграційні асоціації зі стереоти-

пами пострадянської периферійності й інституційної слабкості. Після початку повномасштабної агресії в англомовному інформаційному просторі посилилися асоціації України зі свободою, демократією, мужністю, стійкістю та спротивом [1, с. 345–358]. Водночас міжнародний образ країни конструюється в умовах системної конкуренції з російськими наративами, що робить особливо важливими способи вербальної та мультимодальної саморепрезентації держави.

Метою статті є з'ясування основних дискурсивно-комунікативних механізмів формування міжнародного іміджу України в англомовному медіадискурсі у 2022–2026 рр. та визначення динаміки ключових лексико-семантичних доменів і фреймів. Матеріал охоплює офіційні англомовні комунікації Президента України, МЗС України, Ukraine.ua, UNITED24 та окремі репрезентативні повідомлення міжнародних медіа. Застосовано дискурсивний, контекстуальний, лексико-семантичний і фреймовий аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження міжнародного іміджу України розвиваються на перетині *nation branding*, публічної дипломатії, стратегічних комунікацій, медіадосліджень і критичного дискурс-аналізу. С. Т. Лі визначає війну як боротьбу за міжнародне сприйняття та пов'язує зміцнення образу України з демократією, свободою і національним спротивом [1, с. 345–358]. Н. Канева, А. Долеа та І. Манор показують, що в кризових умовах національний бренд дедалі менше залежить від маркетингової презентації й дедалі більше – від реальної поведінки держави, суспільних цінностей та переконливої комунікації [2, с. 185–189].

Особливе місце у воєнній репрезентації України посідає концепт *bravery*. Н. Канева на матеріалі кампанії Brave Like Ukraine трактує *мужність* як центральний елемент воєнного бренду, який поєднує свободу, стійкість і готовність до спротиву, водночас застерігаючи від надмірної героїзації [3, с. 232–236]. Н. Дж. Калл розглядає репутацію як ресурс безпеки: цифрове медійне середовище дає державі змогу безпосередньо взаємодіяти з міжнародною аудиторією й підтримувати репутаційну стійкість [4, с. 195–199].

Ґ. Болін і П. Стольберг підкреслюють взаємозв'язок *nation branding* і *nation building*: зовнішній образ України спирається на внутрішню мобілізацію, солідарність та участь державних і недержавних акторів [5, с. 218–222]. Т. Серафін пов'язує комунікаційний успіх початкового періоду війни з персоніфікованою цифровою комунікацією Президента України, використанням відеозвернень і адаптацією повідомлень до конкретних міжнародних аудиторій [6, с. 460–476]. Г. Ділан і Т. Дж. Магвайр показують, що міжнародний образ України додатково легітимізувався комунікацією партнерів, зокрема публічним використанням розвідувальної інформації про підготовку російського вторгнення [7, с. 33–74].

Медійний вимір проблеми деталізує А. Вербицька, яка на матеріалі Euronews та Kyiv Post виявляє взаємопов'язані фрейми *безпеки, оборони, економіки, міжнародної політики, громадської думки* й *гуманітарних наслідків* [8, с. 174–193]. Д. Ху і Ц. Ван демонструють, що англомовні вебресурси зовнішньополітичних відомств функціонують як простір боротьби за відповідальність, достовірність і легітимність конкуруючих інтерпретацій [9]. К. Бйола та А. Ф'єллгед концептуалізують український *Strategic Self* як поєднання позитивного *Projecting Self* і *Distancing Self*, спрямованого на відмежування від російського агресивного наративу [10, с. 2059–2083].

Для аналізу пізнішого етапу важливими є поняття репутаційної безпеки та адаптивності стратегічних наративів. П. Сухорольський та І. Сухорольська наголошують, що позитивна репутація має оцінюватися за здатністю мотивувати зовнішні аудиторії до конкретних форм підтримки [11, с. 268–291]. С. Вентура показує, що офіційний Instagram-акаунт Ukraine.ua поєднує вербальний і візуальний сторітелінг, персоніфікуючи війну через образи військових, волонтерів і цивільних та поєднуючи віктимність з агентністю [12, с. 379–403]. Таким чином, наукова дискусія поступово переходить від опису різкого іміджевого піднесення 2022 р. до питання про те, як утримувати репутаційну значущість України в умовах тривалої війни.

Еволюція міжнародного іміджу України у 2024–2026 рр. У 2024–2026 рр. міжнародний імідж України ускладнюється. Емоційна модель, заснована на співчутті, солідарності й героїзації спротиву, не зникає, але дедалі більше доповнюється раціональними оцінками політичної суб'єктності, безпекової компетентності, технологічного потенціалу, прозорості та перспектив відновлення. Ukraine's Global Perception Report 2024 фіксує зниження частки теми міжнародної підтримки у медійному висвітленні з 32% у 2023 р. до 21% у 2024 р. та перехід до більш прагматичного обговорення умов і результативності допомоги [13]. При цьому серед позитивних атрибутів зберігаються «демократична кра-

їна», «нація героїв», «член європейської сім'ї», а помітнішою стає характеристика українців як креативних людей [13].

Це свідчить не про руйнування позитивного образу, а про зміну режиму сприйняття. Початковий «емоційний ореол» поступово має підкріплюватися знанням про те, що Україна може запропонувати міжнародній спільноті: безпековий досвід, технологічні рішення, економічний потенціал і культурну суб'єктність. Дослідження 2025 Ukraine's Country Reputation також фіксує розрив між сильним політико-моральним образом України та слабшим економічним і поведінковим компонентами репутації: повага й довіра не автоматично перетворюються на готовність інвестувати, навчатися чи подорожувати [14].

Дискурсивне підґрунтя цієї зміни формують стратегічні наративи. О. Снітко виокремлює ідентичнісний метанаратив, структурований навколо незалежності, державності, історичної пам'яті, героїзму та протиставлення російським імперським конструкціям [15, с. 19–40]. Для зовнішньої аудиторії цей наратив розширюється через належність України до європейського цивілізаційного простору та її здатність збагачувати спільний простір власним досвідом стійкості. М. Ярчі трактує стратегічні наративи як інструмент *image war*, у межах якого політичні актори конструюють моделі *жертви, агресора, відповідальності* та бажаної міжнародної реакції; ефективність таких наративів залежить від їхньої адаптивності [16].

У результаті до образу України як *жертви агресії* та *героїчної нації* нашаровуються нові репутаційні характеристики: *демократичний європейський суб'єкт, безпековий партнер, технологічно інноваційна держава та учасник майбутньої реконструкції.* Децентралізований характер цього іміджетворення посилюється участю дипломатів, військових, волонтерів, митців, науковців, бізнесу й цифрових спільнот [17, с. 32–49].

Лінгводискурсивні маркери міжнародного іміджу України в англомовній комунікації 2022–2026 рр.

Офіційна англомовна комунікація дає змогу простежити трансформацію іміджу на рівні ключових номінацій. У 2022 р. семантичним ядром стає *bravery*. Формула *Being brave is our brand* переводить прикметник *brave* з ситуативної характеристики у маркер колективної ідентичності; поряд функціонують *the bravest country, brave nation, courage, heroic resistance, unbreakable people* [18]. Концепт *bravery* тісно взаємодіє з *freedom*: звернення до *free people of the free world* та визначення України як *symbol of struggle for freedom* включають український спротив у ширший дискурс захисту демократичних цінностей [18].

У 2023–2024 рр. зростає продуктивність концепту *resilience* та фрейму *Ukraine as Europe*. Анафорична конструкція *Ukraine is alive. Ukraine lives. Ukraine fights* репрезентує стійкість як життєздатність, тоді як словосполучення *energy resilience, cyber resilience, democratic resilience* поступово надають їй інституційного змісту. Паралельно активізується поле *Europe – European – EU – European security*: Україна дедалі частіше подається не лише як держава, яка прагне до Європи, а як чинник її безпеки.

У 2025–2026 рр. відчутно посилюються номінації *security, partnership, cooperation, leadership, innovation, recovery* та *reconstruction*. Формули *enduring strategic partnership, mutual security and growth benefits, not an observer but one of the leaders* зміщують семантичний центр від односторонньої підтримки до взаємності, компетентності й лідерства [19]. Відповідно, іміджевий сценарій еволюціонує від «Україна потребує підтримки» до «Україна посилює спільну безпеку і є партнером».

Слоганоподібні конструкції концентрують ці зміни в коротких формулах. *Brave Like Ukraine* персоніфікує державу через мужність; *Stand with Ukraine* актуалізує сценарій солідарності. Сам бренд UNITED24 також є лінгвістично значущим. Дієприкметникова форма *united* містить семантику колективності, тоді як число *24* одночасно відсилає до дати початку повномасштабного вторгнення та створює впізнаваний міжнародний знак. У нинішній комунікації платформи поряд із *support* і *donate* активно функціонують номінації *Defense, Humanitarian Demining, Medical Aid, Rebuild Ukraine, Education and Science*, що значно розширює семантичну структуру образу країни: Україна репрезентується не тільки через війну, а й через відновлення, освіту, технології та майбутнє [20].

Для виявлення основних тенденцій було здійснено якісний дискурсивний аналіз вибірки англомовних заголовків і ключових повідомлень офіційних українських джерел та міжнародних медіа. Матеріал систематизовано відповідно до домінантних фреймів.

Матеріал таблиці демонструє семантичне розширення іміджевого поля. Для 2022 р. найбільш продуктивними є *bravery, freedom, resistance, heroism, solidarity*; у 2023–2024 рр. до них додаються *resilience, europe, security, democracy, future;* у 2025–2026 рр. посилюються *partnership,*

Таблиця 1

Дискурсивна репрезентація України в англомовних повідомленнях 2022–2026 рр.

Рік	Приклад англомовної номінації / заголовка	Джерело	Домінантний фрейм
2022	Being brave is our brand	President of Ukraine	мужність як національний бренд
2022	Ukraine is a real symbol of struggle for freedom	President of Ukraine	свобода; демократичні цінності
2022	Brave Like Ukraine	Ukraine.ua / державна бренд-комунікація	персоніфікація через bravery
2022	UNITED24 / unite the world around supporting Ukraine	UNITED24	глобальна єдність і мобілізація
2023	Ukraine is alive. Ukraine lives. Ukraine fights	President of Ukraine	стійкість; життєздатність
2023	Ukraine will be able to protect Europe	President of Ukraine	безпекова суб'єктність
2024	Ukraine Will Definitely Become a Full Member of the European Union	President of Ukraine	європейська інтегрованість
2024	energy resilience	MFA of Ukraine	інституційна стійкість
2025	strengthen cyber resilience and counter hybrid threats	MFA of Ukraine	технологічна компетентність
2025	enduring strategic partnership	Ukraine–UK Strategic Dialogue	партнерська суб'єктність
2026	not an observer but one of the leaders	President of Ukraine	лідерство
2026	accessible, dignified, inclusive, and European Ukraine	MFA of Ukraine	європейськість; інклюзивність

leadership, cooperation, recovery, reconstruction та *innovation*. При цьому рання семантика героїзму не витісняється: вона стає базовим репутаційним шаром, на який нашаровуються нові характеристики.

На дискурсивному рівні цю трансформацію можна представити як зміну домінантних комунікативних моделей:

2022: Ukraine suffers → Ukraine resists → the world must support Ukraine;

2023–2024: Ukraine resists → Ukraine remains resilient → Ukraine protects shared European values;

2025–2026: Ukraine contributes → Ukraine cooperates → Ukraine strengthens common security → Ukraine is a strategic partner.

Отже, *bravery* розширюється до *resilience, resilience* – до *competence*, а *support* – до *partnership*. Це свідчить про поступовий перехід від дискурсу моральної мобілізації до дискурсу довгострокової репутаційної цінності.

Висновки. Формування міжнародного іміджу України в англомовному медіадискурсі 2022–2026 рр. є динамічним процесом взаємодії державної комунікації, цифрової дипломатії та міжнародних медіа. Міжнародний образ України конструюється через взаємопов'язані концепти *bravery, freedom, resilience, democracy, security, partnership* і *reconstruction.* На початковому етапі домінують мовні засоби героїчного спротиву й захисту демократичних цінностей; надалі вони доповнюються семантикою європейської інтегрованості, інституційної стійкості, безпекової компетентності, партнерства й відновлення.

Дискурсивний аналіз засвідчив трансформацію семантичного наповнення ключових номінацій і комунікативних стратегій. Концепти мужності, свободи та незламності залишаються основою позитивного образу, доповнюючись доменами партнерства, інноваційності, лідерства, стійкості та європейської інтеграції. Це свідчить про перехід від емоційної мобілізації міжнародної аудиторії до формування довгострокової репутації України як сучасної європейської держави, здатної протистояти агресії та сприяти міжнародній безпеці й відновленню.

Перспективи подальших досліджень полягають у застосуванні корпусних методів та інструментів цифрової лінгвістики для простеження динаміки концептів, наративів і мовних стратегій формування міжнародного іміджу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lee S. T. A battle for foreign perceptions: Ukraine's country image in the 2022 war with Russia. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2023. Vol. 19, No. 3. P. 345–358.

2. Kaneva N., Dolea A., Manor I. Public diplomacy and nation branding in the wake of the Russia–Ukraine War. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2023. Vol. 19, No. 2. P. 185–189.

3. Kaneva N. “Brave Like Ukraine”: A critical discourse perspective on Ukraine’s wartime brand. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2023. Vol. 19, No. 2. P. 232–236.

4. Cull N. J. The war for Ukraine: reputational security and media disruption. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2023. Vol. 19, No. 2. P. 195–199.

5. Bolin G., Ståhlberg P. Nation branding vs. nation building revisited: Ukrainian information management in the face of the Russian invasion. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2023. Vol. 19, No. 2. P. 218–222.

6. Serafin T. Ukraine’s President Zelensky Takes the Russia/Ukraine War Viral. *Orbis*. 2022. Vol. 66, No. 4. P. 460–476.

7. Dylan H., Maguire T. J. Secret Intelligence and Public Diplomacy in the Ukraine War. *Survival*. 2022. Vol. 64, No. 4. P. 33–74.

8. Verbytska A. Topic modelling as a method for framing analysis of news coverage of the Russia-Ukraine war in 2022–2023. *Language & Communication*. 2024. Vol. 99. P. 174–193.

9. Hu D., Wang C. Hybrid media warfare: Discourse analysis of Russian and Ukrainian MFA websites on the Bucha Incident. *Telematics and Informatics Reports*. 2025. Vol. 20. Article 100256.

10. Bjola C., Fjällhed A. Public diplomacy in the crossfire: decoding Ukraine’s ‘Strategic Self’ during wartime. *International Affairs*. 2025. Vol. 101, No. 6. P. 2059–2083.

11. Sukhorolskyi P., Sukhorolska I. The public diplomacy of Ukraine in wartime: a path to reputational security. *Eastern Journal of European Studies*. 2024. Vol. 15. Special Issue. P. 268–291.

12. Ventura S. War and Its Imagery: The Visual Narrative of the Ukrainian State’s Instagram Account Ukraine. Ua as a Tool of Digital Public Diplomacy. *International Journal of Strategic Communication*. 2025. Vol. 19, No. 3. P. 379–403.

13. BRAND UKRAINE. *Ukraine’s Global Perception Report 2024*. 2025. URL: https://brandukraine.org.ua/en/analytics/ukraines-global-perception-report-2024/ (Last accessed: 24.08.2026).

14. Reputation Lab, BRAND UKRAINE. *2025 Ukraine’s Country Reputation*. 2025. URL: https://brandukraine.org.ua/en/analytics/ukraine-country-reputation_2025/ (Last accessed: 24.08.2026).

15. Снитко О. С. Внутрішній та зовнішній стратегічні наративи України: шляхи тестування ідей. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2025. Вип. 50. С. 19–40.

16. Yarchi M. Strategic narratives as an image war tool. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2025. URL: https://link.springer.com/article/10.1057/s41254-025-00418-0 (Last accessed: 24.08.2026).

17. Geraskov S., Bannikova S. Image at Gunpoint: Public Diplomacy of Ukraine in Terms of War. *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal*. 2026. Vol. 18, No. 2. P. 32–49.

18. Бути сміливими – це наш бренд; будемо поширювати нашу сміливість у світі – звернення Президента Володимира Зеленського. Президент України : офіційне інтернет-представництво. 7 квітня 2022 р. URL: https://www.president.gov.ua/en/news/buti-smilivimi-ce-nash-brend-budemo-poshiryuvati-nashu-smili-74165 (дата звернення: 24.08.2026).

19. Міністерство закордонних справ України : офіційний вебсайт. URL: https://mfa.gov.ua/ (дата звернення: 24.08.2026).

20. About UNITED24. UNITED24 : офіційна фандрейзингова платформа України. URL: https://u24.gov.ua/about (дата звернення: 24.08.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 28.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

UDC 811.11'01'373:81'27
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.16

REALISATION OF VALUE CONCEPTS IN OLD ENGLISH TEXTS OF THE 7TH–11TH CENTURIES

РЕАЛІЗАЦІЯ ЦІННІСНИХ КОНЦЕПТІВ У ТЕКСТАХ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ VII–XI СТ.

Soloviova O.V.,
orcid.org/0000-0002-3758-5925
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English
Yurii Fedkovych Chernivtsi National University

The article examines the linguistic realisation of value concepts (Tradition, Power, Benevolence, Self-Direction, Stimulation, Conformity, Achievement, Universalism, Hedonism, Security) in Old English texts of the 7th–11th centuries and, on this basis, reconstructs the value picture of the world of the Old English culture. The study is based on the theory of the ten basic values of S. Schwartz's model, which constitute the axiological core of linguocultural concepts; these values are considered universal across cultures, whereas their priorities within the value pictures are variable. The material is a corpus of 2,953 contexts of usage of 76 evaluative adjectives (42 positive and 34 negative) from 285 Old English texts of the religious and secular discourses; since a single usage may conceptualise from one to four values simultaneously, the unit of analysis is the value realisation, which yields 9,266 instances. Value concepts were attributed based on three independent criteria – the dictionary profile, the etymology of the adjective, and the collocational frame. It is established that the value picture of Old English differs depending on the approach applied: by frequency of co-realisation, the frequent value concepts on the positive pole are Universalism (1,265 realisations) and Benevolence (1,212 realisations), whereas by focal (primary) value, the picture is headed by Tradition (629 realisations), Benevolence (495 realisations), and Power (445 realisations). A similar divergence is observed on the negative pole, where Tradition⁻ predominates in both overall frequency and focal conceptualisation (295 realisations in all, 263 of which are focal). At the same time, Benevolence⁻ and Security⁻ are more often used as accompanying values, with low rates of focal use. This gap reveals the principal regularity of the value system: background values (e.g., Universalism, Security), which are frequent in realisation but rarely focal, differ systematically from focal values (e.g., Tradition).

On the whole, positive values are evenly distributed across the Conservation, Self-Enhancement, and Self-Transcendence areas. In contrast, the area of Openness to Change, through the value concept of Self-Direction, is almost entirely marginal (125 realisations), which reflects the collectivist, hierarchical character of the culture. The negative pole displays the dominance of Conservation through the anti-values Security⁻ (27.5%), Tradition⁻ (23.5%), and Conformity⁻ (6.0%), which explains Old English concept of the bad/evil as something that, first and foremost, violates the norm. It is argued that the value picture of Old English is an integral structure with domain-modulated priorities, in which the same concept is realised differently across the religious, heroic, aesthetic-cosmological, and other domains, and in which Christianization gradually reweights priorities in favour of Conservation values.

Key words: Old English, value concept, S. Schwartz's value model, value picture of the world, evaluativity.

У статті досліджено мовну реалізацію ціннісних концептів (Традиція, Влада, Доброзичливість, Самостійність, Стимуляція, Конформність, Досягнення, Універсалізм, Гедонізм, Безпека) у текстах давньоанглійської мови VII–XI ст. і на цій основі відтворено ціннісну картину світу давньоанглійської культури. Дослідження виходить із того, що десять базових цінностей моделі Ш. Шварца становлять аксіологічне ядро лінгвокультурних концептів; структура цих цінностей постулюється як універсальна для різних культур, тоді як змінними є їхні пріоритети. Матеріалом слугує корпус із 2953 контекстів уживання 76 оцінних прикметників (42 позитивних і 34 негативних), дібраних із 285 давньоанглійських текстів релігійного та світського дискурсів; оскільки одне вживання може концептуалізувати від однієї до чотирьох цінностей водночас, одиницею підрахунку є ціннісна реалізація, що становить 9266 випадків. Ціннісні концепти приписувано за трьома незалежними опорами – словниковим профілем, етимологією прикметника та колокаційним фреймом. Установлено, що ціннісна картина давньоанглійської мови різниться залежно від застосованого критерію: за частотою співреалізації провідними на позитивному полюсі є концепти Універсалізм (1265 реалізацій) і Доброзичливість (1212 реалізацій), тоді як за фокусною (первинною) цінністю картину очолюють Традиція (629 реалізацій), Доброзичливість (495 реалізацій) та Влада (445 реалізацій). Подібна різниця спостерігається і на негативному полюсі, де Традиція⁻ переважає і загалом по реалізаціям (295 реалізацій загалом, 263 фокусні), а от Доброзичливість⁻ та Безпека⁻ показують себе частіше супровідними цінностями з незначними показниками фокусних вживань. Цей розрив виявляє головну закономірність ціннісної системи: фонові цінності (Універсалізм, Безпека), що часті за реалізаціями, але рідко бувають фокусними, системно відрізняються від фокусних (Традиція). Загалом позитивні цінності охоплюють рівномірно три сфери: Збереження, Самозвеличення та Самоподолання, а ось сфера Відкритість до зміни через ціннісний концепт Самостійність виявляється майже цілком марґінальною (125 реалізацій), що відображає колективістський, ієрархічний характер культури. Негативний полюс демонструє домінування сфери Збереження через анти-цінності Безпека⁻ (27,5%), Традиція⁻ (23,5%), і Конформність⁻ (6,0%), що засвідчує трактування поганого як такого, що в першу чергу суперечить нормі. Аргументовано, що ціннісна картина давньоанглійської мови є цілісною структурою з доменно-модульованими пріоритетами, у якій той самий концепт по-різному реалізується у релігійному, героїчному, естетико-космологічному та інших доменах, а християнізація поступово перезважує пріоритети на користь цінностей Збереження.

Ключові слова: давньоанглійська мова, ціннісний концепт, ціннісна модель Ш. Шварца, ціннісна картина світу, оцінність.

Introduction. Values are traditionally studied by psychology and sociology through questionnaires and scales outside the scope of language. However, values do not exist outside language, as they are embodied in the meanings of words, in collocations and idioms, generally in everything a culture and its individual members use to call something good or evil. For a dead culture with no surviving native speakers, linguistic records remain a principal source of information about its axiology. The research question, therefore, is whether the value picture of the world can be reconstructed from texts alone, without the methodology used by psychology and sociology, and which mechanisms researchers should apply when their aim is to explore value concepts of dead languages.

The Old English language of the 7th – 11th centuries is valid material for addressing this problem. Its evaluative lexicon is compact, and the surviving corpus has a distinct discursive structure (religious and secular texts, prose and poetry) in which two axiological systems coexist – a pagan-heroic one and a Christian one. Thus, it is possible to define the mechanisms by which value concepts are realised in the Old English language and, on this basis, to reconstruct the value picture of the world of Old English as a complicated structure.

Theoretical Background. The theoretical framework of our paper is provided by S. Schwartz's theory of basic values. S. Schwartz describes ten basic values organised in a circumplex model along two axes – Openness to Change versus Conservation and Self-Enhancement versus Self-Transcendence [9, p. 3–9]. This system is treated as universal for all cultures, while the differences between cultures lie rather in the prioritisation of ten values. Thus, it is possible to apply this model to historical cultures, examining not whether the same values existed but how they were structured and organised.

The correlation of values with linguistic concepts is substantiated by works in cognitive semantics. In the conceptual metaphor theory of G. Lakoff and M. Johnson, abstract concepts are structured through bodily grounded source domains, with axiological orientation (UP IS GOOD; DOWN IS BAD) built into conceptualization itself [3; 4]. R. Langacker treats meaning as conceptualisation, while D. Geeraerts describes the prototype structure of lexical categories, in which evaluation is an inherent parameter of meaning [5; 1]. A. Wierzbicka considers GOOD and BAD as semantic primes with different patterns of unfolding within the language system [11], and Z. Kövecses demonstrates the cultural variability of emotional-evaluative concepts [2]. Evaluative meaning as such is described by the 'Appraisal model' of J. Martin and P. White, which distinguishes attitude, graduation, and engagement [7]. The diachronic dimension of the emergence of evaluative meaning from descriptive meaning through subjectification is elucidated by E. Traugott and R. Dasher [10, p. 27–29].

In Ukrainian linguistics, the linguoconceptological approach, in which the evaluative (axiological) dimension is treated as a component of the concept, is represented by A. Prykhodko, while the notion of the anti-concept as a linguistically objectified disvalue or anti-value is supported by O. Marina [8, p. 83; 7, p. 430]. Despite the depth to which each of these approaches has been developed, no comprehensive corpus-based account has yet been offered of how value concepts are realised in Old English texts and what value picture of the world emerges from this, which defines the novelty of the present study.

The Aim and Tasks. The aim of the paper is to reconstruct the value picture of the world of Old English as a complicated structure and to describe the mechanisms by which value concepts are realized in Old English texts of the 7th – 11th centuries. To attain the aim requires solving the following tasks: (1) identify the status of a value as an axiological part of a concept; (2) to establish how value concepts are realised in texts (the axiodeterminant – trajector – frame configuration) as a tool for their identification; (3) identify the quantitative hierarchy of value concepts in Old English; (4) explicate the value picture of the world – co-realization, the distinction between background and focal values, and the domain modulation of priorities.

Material and Method. The material for our research comprises 2,953 contexts of 76 evaluative adjectives (42 positive and 34 negative) from a corpus of 285 Old English religious and secular texts in prose and poetry. Every context is taken in a format L10 + lemma + R10. As in every context, an adjective can realise from 1 up to 4 values, the final source of value realisation is 9,266 realisation of values in 2,953 contexts (8,011 in a positive corpus and 1,255 in a negative one). Value concepts were attributed to each context on three independent grounds – the dictionary profile of the adjective, the etymology of its root, and the collocational frame; this threefold basis of attribution mitigates the risk of circularity

Results and discussion. Linguocultural concept in modern conceptology has three components – notional (its definitional aspect), figurative (its metaphorical and sensory representation), and evaluative (the evaluative stance of society). The evaluative one is culturally decisive, since it distinguishes a

concept from a neutral notion []. S. Schwartz's ten values may be treated as an explication of this evaluative component. Each of them – Tradition (TRAD), Power (POW), Benevolence (BEN), Achievement (ACH), Self-Direction (S-D), Universalism (UNIV), Hedonism (HED), Conformity (CONF), Security (SEC), and Stimulation (STIM) – is a generalised evaluative attitude that language verbalises through evaluative adjectives. We may infer the identification of a basic value with a concept and treat an evaluative adjective in a text as a manifestation of a deep-lying value concept taking into consideration the theories of A. Wierzbicka that GOOD and BAD belong to the semantic primes [11] and E. Traugott about the subjectification of descriptive meaning [10]. Since the evaluative component of a concept is bipolar, each value implies a corresponding anti-value or disvalue, which we treat as a linguistically objectified negative pole and our model therefore complements Schwartz's ten positive values with their negative counterparts (TRAD^{-}, POW^{-}, etc.).

A value concept is activated in a text by the cooperation of an evaluative adjective (which we define as an axiodeterminant), an evaluated referent (trajector), and a collocational frame. The axiodeterminant specifies the evaluative feature, the trajector determines the class of entities to which evaluation applies, and the frame of the nearest collocates specifies the particular value content. For example, the adjective hālig (holy), combined with a trajector 'God' and a religious frame, realises the value Tradition (TRAD), whereas an adjective mǣre (glorious), in combination with a trajector 'weard' (guard) and a heroic frame, realises Power (POW) and Achievement (ACH). In the same way, *milde* 'gentle, merciful' with a ruler or divine trajector in a religious frame realises Benevolence (BEN), whereas with a heroic trajector 'mandbora' realises the value Security (SEC). This explains why a single axiodeterminant realises different concepts in different frames, and a single usage may realise several values at once.

A quantitative analysis of 9,266 realizations yields the hierarchy of Old English value concepts presented in Table 1 (for the positive sub-corpus, 8,011 realizations and a negative one, 1255 realizations).

As Table 1 shows, the two poles are structured differently. On the positive pole the hierarchy is headed by Universalism (15.8%) and Benevolence (15.1%) (the values of Self-Transcendence sphere) followed closely by Tradition (12.6%) and Power (12.2%), so that the positive space rests on several centres rather than a single dominant one. The negative pole is distributed differently. It is dominated by Security^{-} (27.5%), Benevolence^{-} (24.4%), and Tradition^{-} (23.5%), which together account for three

Table 1

Hierarchy of Old English value concepts

Value Concept	Number of Realisation of Positive Values	Proportion of Positive Values	Focal (Primary) Positive Realisations	Number of Realisation of Negative Values	Proportion of Negative Values	Focal (Primary) Negative Realisations
Universalism (UNIV and UNIV^{-})	1265	15.8%	29	0	0.0%	0
Benevolence (BEN and BEN^{-})	1212	15.1%	495	306	24.4%	72
Tradition (TRAD and TRAD^{-})	1009	12.6%	629	295	23.5%	263
Power (POW and POW^{-})	976	12.2%	445	62	4.9%	31
Achievement (ACH and ACH^{-})	848	10.6%	252	58	4.6%	27
Hedonism (HED and HED^{-})	823	10.3%	255	42	3.3%	5
Stimulation (STIM and STIM^{-})	663	8.3%	130	65	5.2%	40
Security (SEC and SEC^{-})	659	8.2%	4	345	27.5%	25
Conformity (CONF and CONF^{-})	416	5.2%	130	75	6.0%	1
Self-Direction (S-D and S-D^{-})	125	1.6%	117	7	0.6%	0
Total	8011	100%	2486	1255	100%	464

quarters of all negative realizations, whereas Power⁻ and Achievement⁻, which are prominent among the positive values, shrink to negligible shares (4.9% and 4.6% respectively). We believe there are three findings following from this comparison. First, the negative pole is not a mirror image of the positive one: Universalism, the single largest positive concept (15.8%), has no negative counterpart (UNIV⁻ = 0.0%), which shows that concern for the common higher order is conceptualized only positively. Second, the ranking of a concept may differ sharply across the poles. Security is modest among the positive values (8.2%) yet becomes the largest anti-value (27.5%), being culturally salient chiefly as a threat, that is, in its negation, whereas Power and Achievement, prominent on the positive pole (12.2% and 10.6%), almost vanish on the negative one (4.9% and 4.6%), since these qualities are conceived as goods rather than as vices. Third, only Tradition and Benevolence are substantial on both poles, which indicates that the moral-religious discourse structures Old English evaluation on both of its poles.

A second, independent measure is the focal (primary) realisation – the case in which a concept is the semantic centre of the utterance rather than a co-realised background value (see the focal column in Table 1). On this measure the ranking changes: the positive pole is topped by Tradition (629 focal realisations), followed by Benevolence (495) and Power (445), whereas Universalism, so frequent overall, is focal only 29 times and Security only 4. This systematic gap between overall frequency and focal prominence distinguishes background values (Universalism, Security), which accompany other values in bundles, from focal ones (Tradition), which form the semantic centre – the first essential feature of Old English axiology. The same divergence recurs on the negative pole: although Security⁻ and Benevolence⁻ are the most frequent anti-values overall, as a focal value Tradition⁻ overwhelmingly dominates (263 of the 464 focal negative realisations, i.e. 57%), whereas Security⁻ is focal only 25 times. Thus, whenever evil is the semantic centre of an utterance, it is conceived first of all as a violation of the sacred norm.

Another peculiarity is the marginal position of Self-Direction in the structure of the value picture of the world (1.6% of positive realizations). Individual autonomy, self-determination, and independence of thought, values that occupy a central place in modern Western societies, are barely lexicalized in Old English. This is to be expected in a collectivist, strictly hierarchical society, in which the virtues are, first of all, loyalty (Benevolence), belonging to tradition (Tradition), and glory in the eyes of the community (Power) rather than independence. The value picture of the world thus re-arranges emphases in comparison with the modern one and also leaves certain spheres of the axiological space almost empty.

The fourth distinctive feature is the principle of co-realization itself. Since a single usage conceptualizes from one to four values, value concepts appear not as isolated units but as stable bundles. The most frequent bundles – TRAD + SEC + CONF, verbalized by the adjectives *hālig* ‘holy’, *clǣne* ‘pure’, and *sōþ* ‘true’ (the sacral-protective bundle of religious discourse), and POW + ACH + STIM, verbalized by *mǣre* ‘excellent’, *ærgōd* ‘of prime goodness’, and *þrymlīc* ‘magnificent’ (the prestige-heroic bundle of heroic discourse) – correspond to the two axiological nuclei of Old English culture. Universalism and Benevolence, by contrast, enter many bundles as background accompaniments, which explains their high overall frequency together with their low focal prominence.

We also may consider the hierarchy of axes in S. Schwartz cirumplex for the positive and negative poles (Figures 1 and 2).

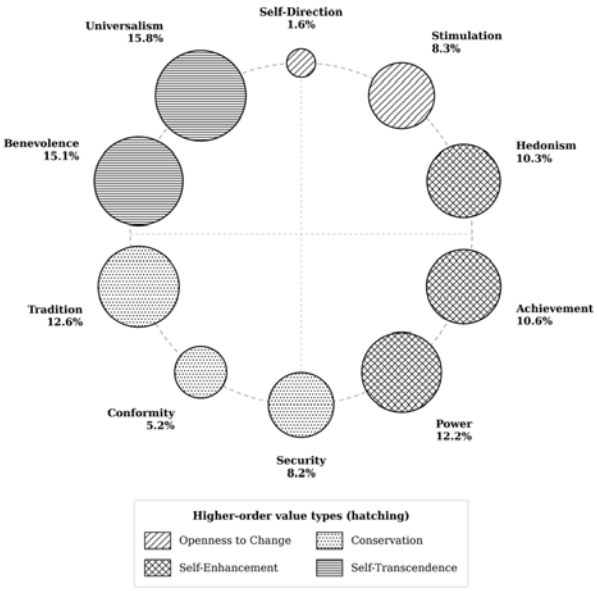

Fig. 1. Schwartz Values Circumplex in Old English texts

The circumplex of positive values (Fig. 1) is characterized by a balance of several centres. The diagram shows an almost evenly filled circle: Self-Enhancement (33.1%), Self-Transcendence (30.9%), and Conservation (26.0%) do not differ greatly, and although Universalism (15.8%) and Benevolence (15.1%) are the most frequent concepts, they are nearly matched by Tradition (12.6%) and Power

(12.2%) in the opposite sectors. Positive axiology in Old English is therefore polycentric: it rests on several comparable pillars – Christian (Tradition), heroic (Power, Achievement), and ethical (Benevolence, Universalism) – while only one sector, Openness to Change, remains weak (9.9%).

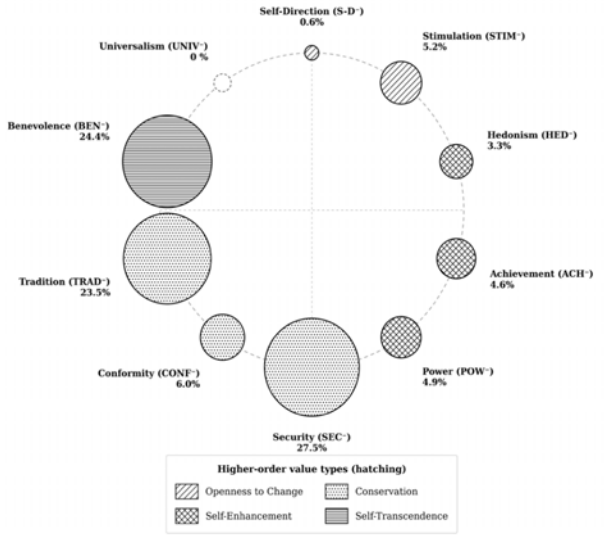

Fig. 2. Schwartz Anti-Values Circumplex in Old English texts

The circumplex of anti-values (Fig. 2) demonstrates the dominance of a single sector; it is asymmetric in nature. More than half of all negative realizations (57.0%) fall to Conservation: Security⁻ (27.5%), Tradition⁻ (23.5%), and Conformity⁻ (6.0%). Self-Transcendence is the next most frequent sector, represented above all by Benevolence⁻ (24.4%). Anti-values are thus conceptualized primarily as a threat to order, norm, and security.

The value picture of the world is not homogeneous as the same concept carries different weight in different discourse domains. In the religious domain the leading values are Tradition, Security, and Conformity; in the heroic domain, Power, Achievement, and Stimulation; in the aesthetic-cosmological domain, Universalism and Hedonism are activated. A single adjective, moving from one domain to another, changes its value profile. For example, adjective *egesful* 'awesome, dread' in religious prose and poetry realizes the value concept POW showing the majesty of God, or it realizes the negative values SEC and STIM describing the terror of punishment. Adjective *beorht* (radiant) conceptualizes different values in different domains: in the aesthetic-cosmological domain it realizes STIM (sensor pleasure), in the religious domain – TRAD/POW (sacral greatness of God). The same was noted for the axiodeterminant *swēte* (sweet): in the aesthetic-cosmological – a value concept HED, in the religious domain we come across «divine love» realizing BEN. The value picture of Old English is therefore a complex structure with domain-modulated priorities. Typical axiodeterminants of the domains are for the religious domain – *hālig* 'holy' and *sōþ* 'true'; for the heroic – *mǣre* 'glorious' and *ærgōd* 'of prime goodness'; for the aesthetic-cosmological – *beorht* 'radiant' and *fæger* 'beautiful'. A fourth domain, the gnomic, shows domination of the comparative adjectives *betera/betst* (better, best) and *sēl/sēlra* (better) (68 of 91 and 51 of 63 of their uses, respectively, occur in gnomic contexts), which realise Achievement (ACH), stating a general norm of what is 'better' in life as such.

The principal diachronic factor shaping this picture is Christianization, which over the 7th–11th centuries chnaged the axiological priorities in favour of Conservation. In the inherited heroic system the central values were Power and Achievement – fame (*mǣre*), noble lineage (*æþele*), and glory. Under Christianization these values were not banned or disgraced but sacrally reinterpreted: *mǣre* 'glorious', overwhelmingly heroic in reference (259 of its uses), is transferred in 60 cases to divine glory, so that earthly fame yields to heavenly glory. In parallel, the aesthetic-sensory epithets *beorht* 'radiant', *fæger* 'beautiful', and *swēte* 'sweet', originally describing physical brilliance and pleasure, acquired a religious meaning, denoting the light of the divine and the sweetness of God (*beorht* in 31 of 173 uses, *fæger* in 29 of 123, and *swēte* in 9 of 23 occur in religious contexts). At the same time earthly goods are devalued: earthly joys (*eorðlice drēamas*) are repeatedly qualified as *wāc* 'weak'. The value picture reconstructed from the corpus therefore captures an intermediate, transitional state, which the coexistence of two axiological systems, the heroic and the Christian, within a single lexicon.

Conclusions. Our analysis of the realisation of value concepts in Old English texts of the 7th – 11th centuries allows us to formulate the following conclusions.

Firstly, ten basic values suggested in the works of S. Schwartz may be interpreted as axiological linguocultural concepts, with evaluative adjectives (axiodeterminants) representing these concepts in the formula "axiodeterminant+trajector+collocation frame".

Secondly, the value picture of the Old English language depends on the criteria we consider. Some values, which we may call background ones, are frequent in their realisation as they form bundles with other values (Universalism 15.8% and Benevolence

15.1%). Others, like Tradition (629) and Power (445), are considered focal because they occur frequently on their own.

Thirdly, the structure of the value picture prioritises the values in such a way that Conservation is dominant for both the positive and negative poles of values, and Self-Enhancement and Self-Transcendence are represented considerably on the positive pole. Such peculiarities highlight the collective, sacral and heroic orientation of the culture with considerable neglect of individual autonomy. The positive evaluation pole seems to be more developed in the Old English period, with only one weak sphere being Openness to Change.

Fourthly, the value picture is a solid structure with certain domain-specific peculiarities. Certain adjectives and values are characteristic of certain domains. At the same time, the values realised by the same axiodeterminant may change depending on the domain in which they are used to evaluate: religious, heroic, aesthetic, gnomic.

Prospects for further research include the in-depth analysis of different domains' value profiles.

REFERENCES:

1. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics. Oxford University Press. 2010. 341p.
2. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction (2nd ed.). Oxford University Press. 2010. 375 p.
3. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. University of Chicago Press. 1980. 242 p.
4. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the Flesh. Basic Books. 1999. 624 p.
5. Langacker R. W. Cognitive Grammar: A Basic Introduction. Oxford University Press. 2008. 562 p.
6. Маріна О. С. Антиконцептність у сучасному англійськомовному поетичному дискурсі. *Концепти і контрасти : монографія* / за ред. Н. В. Петлюченко. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 428–437.
7. Martin J. R., White P. R. R. The Language of Evaluation: Appraisal in English. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005. 278 p.
8. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
9. Schwartz S. H. An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*. 2012. 2(1). https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116
10. Traugott E. C., Dasher R. B. Regularity in Semantic Change. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 341 p. https://doi.org/10.1017/CBO9780511486500
11. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals. Oxford : Oxford University Press, 1996. 500 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 28.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

UDC 811.111'373.43:316.77
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.17

THE EMERGENCE AND FUNCTIONING OF ENGLISH NEOLOGISMS IN CONTEMPORARY COMMUNICATION (2023–2026)

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ В СУЧАСНОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ДИСКУРСІ (2023–2026)

Yablochnikova V.O.,
orcid.org/0000-0002-9479-1418
Senior lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics

This article investigates the emergence, structural characteristics, and communicative functions of English neologisms that have entered public discourse during this period. The study aims to identify the principal mechanisms of neologism formation, determine the factors contributing to their dissemination, and examine their role in contemporary communication.

The research employs a combination of descriptive, structural, semantic, and discourse analysis methods. The corpus of the study comprises neologisms collected from contemporary English-language media, social networking platforms, online dictionaries, and digital corpora. Particular attention is paid to lexical items associated with artificial intelligence, digital communication, environmental issues, and evolving socio-cultural trends. The analysis demonstrates that compounding, blending, clipping, affixation, abbreviation, semantic shift, and borrowing remain the most productive word-formation processes. Furthermore, the findings reveal that digital communication has become the primary environment for the creation, rapid dissemination, and stabilization of new lexical units.

The study also highlights the pragmatic functions of English neologisms, emphasizing their role in facilitating efficient communication, expressing emerging concepts, constructing social identity, and reflecting speakers' attitudes toward technological and societal change. Many of the analyzed neologisms exhibit considerable semantic flexibility and are characterized by a high degree of contextual dependence, illustrating the dynamic nature of present-day English vocabulary.

The findings contribute to a better understanding of current lexical processes and demonstrate the close relationship between language evolution and contemporary communication practices. The results may be applied in lexicological, sociolinguistic, and discourse studies, as well as in translation practice and the teaching of English as a foreign language. The research also provides a foundation for further investigations into the long-term development and standardization of English neologisms in the rapidly evolving digital era.

Key words: lexical innovation, digital communication, social media, word formation, contemporary English, language evolution.

У цій статті досліджуються виникнення, структурні особливості та комунікативні функції англійських неологізмів, що увійшли до публічного дискурсу протягом зазначеного періоду. Мета дослідження – виявити основні механізми утворення неологізмів, визначити фактори, що сприяють їхньому поширенню, та проаналізувати їхню роль у сучасній комунікації.

У дослідженні використовується поєднання методів описового, структурного, семантичного та дискурсивного аналізу. Корпус дослідження складається з неологізмів, зібраних із сучасних англомовних ЗМІ, соціальних мереж, онлайн-словників та цифрових корпусів. Особлива увага приділяється лексичним одиницям, пов'язаним зі штучним інтелектом, цифровою комунікацією, екологічними проблемами та мінливими соціокультурними тенденціями. Аналіз показує, що складання, поєднання, скорочення, афіксація, абревіація, семантичний зсув та запозичення залишаються найпродуктивнішими процесами словотворення. Крім того, результати дослідження показують, що цифрова комунікація стала основним середовищем для створення, швидкого поширення та стабілізації нових лексичних одиниць.

В даній роботі також висвітлюються прагматичні функції англійських неологізмів, підкреслюючи їхню роль у сприянні ефективній комунікації, вираженні нових понять, формуванні соціальної ідентичності та відображенні ставлення мовців до технологічних і суспільних змін. Багато з проаналізованих неологізмів демонструють значну семантичну гнучкість і характеризуються високим ступенем контекстуальної залежності, що ілюструє динамічний характер сучасного англійського лексикону.

Отримані результати сприяють кращому розумінню сучасних лексичних процесів і демонструють тісний зв'язок між еволюцією мови та сучасними комунікативними практиками. Ці результати можуть бути застосовані в лексикологічних, соціолінгвістичних та дискурсивних дослідженнях, а також у перекладацькій практиці та викладанні англійської мови як іноземної. Дослідження також створює основу для подальших досліджень щодо довгострокового розвитку та стандартизації англійських неологізмів у епоху стрімкого розвитку цифрових технологій.

Ключові слова: лексичні новоутворення, цифрова комунікація, соціальні мережі, словотвір, сучасна англійська мова, еволюція мови.

Introduction (relevance of the problem). The pace of human development, constant interactions with other nations and spheres, the need to engage with people from different backgrounds and with different linguistic realities, and the varied relationships between speakers necessitate certain changes in language, which, in turn, reflect the surrounding reality of the modern world. Vocabulary is constantly changing, evolving, experimenting and responding to the needs of speakers. Lexical composition is the first to react to changes: neologisms emerge that reflect the realities of life. The main source of vocabulary expansion is the formation of new words through the use of various word-formation methods. The emergence of new words is always an unpredictable process and one that requires attention to the extralinguistic reality of the worldview.

Analysis of recent research and publications. The formation of neologisms is a natural and positive process, as it signifies that the language is evolving, and that people are noticing and accepting the changes taking place in modern society. Undoubtedly, the emergence of new lexical units is impossible without the influence of cultural, historical, social and political conditions. This area of research has attracted the interest of scholars such as L. Barkhudarov, Yu. Zhluktenko, V. Zabotkina, Yu. Zatsnyi, K. Kovtun, L. Omelchenko and T. O. Pakhomova [1].

In the current context of globalisation, the spread of new ideas and perspectives, and the influence of innovation, the English language, like other languages of the world, is experiencing a certain neological breakthrough. Over the last decade, two editions of the Barnhart Dictionary have been published. They have recorded around 10,000 new words and meanings. For a word to be included in Barnhart's dictionary of new words, it must have been recorded in use for at least one year. On average, 800 new words appear in the English language each year; therefore, researchers aim not only to record the emergence of new words, but also to investigate the rate at which they appear, the reasons behind their emergence, and the spheres of human activity in which they occur. In the field of neology, there are many unresolved issues, both theoretically and practically [2]. The following areas of research remain relevant: when a word can be included in a dictionary, whether new dictionary entries should be created for each word and its derivatives, and whether to take into account.

The main objective of the article is to investigate the formation of neologisms as a means of reflecting the changes taking place under the influence of socially significant stages in the development of society, such as globalization, computer literacy and media literacy.

Presentation of the main material. New knowledge, experience and trends in the development of science and technology cannot exist without the creation of new words. Neologisms reflect the emergence of new aspects of intangible culture and the creative process at a time when a particular culture or people is developing. Neologisms denote something new, a previously unknown concept, object, branch of science or profession, but using existing word-formation mechanisms. Nowadays, new words are going viral due to their widespread use by social media users [3].

An important aspect of researching a word's origin and frequency of use is its sphere of usage. A distinctive feature of neologisms is that they are difficult to record, as they may appear in specific situations, exist for a certain period of time, reflecting a particular sense of satisfaction, dissatisfaction, or the public's emotional reaction to changes [3]. They may remain as occasionalisms and subsequently be forgotten due to a decline in interest in a particular topic within society. If a neologism gains popularity, people use it, but depending on the context of use. A word may remain in the target language as a loanword or if a suitable equivalent can be found.

In translation practice, when it is difficult to find a suitable equivalent, a number of techniques are used: transliteration; transcription; calquing; descriptive translation or explication. A neologism goes through several stages of socialisation (acceptance by society) and lexicalization (becoming established in the language). If the topic is relevant to society, the word quickly passes the stage of becoming established, as it is used in everyday communication, especially when it concerns discussions of topics significant to the global community [4].

The process of neologism formation in English-language media discourse between 2024 and 2026 reflects the deep integration of artificial intelligence into everyday life and the transformation of social interactions.

The most dynamic group is the vocabulary associated with technological neologisms, given the challenges of the AI era, as well as generative models and synthetic content. The rapid development of generative technologies has given rise to words used to describe artificial content and new types of interaction (*slop* – low-quality content generated by neural networks; *clanker* – a derogatory term for AI, chatbots or robots; *chatfishing* – the use of AI to conduct correspondence on dating apps on behalf of a human) [4].

Internet culture and social media (TikTok, X, Instagram) are the main breeding ground for the contemporary slang of Gen Z and Gen Alpha (*rage bait* –

content created to deliberately provoke anger in the audience in order to boost reach, Word of the Year 2025 according to the Oxford English Dictionary; *aura farming* – the artificial cultivation of a cool image or authority; *brainrot* – low-quality content that literally "melts the brains" of users) [5].

The field of mobile communications (social media) has been expanded to include the following idioms: *iFinger* – a term referring to the finger we deliberately keep clean while eating so that we can use our smartphone or tablet; *digital detox* – a period of taking a break from social media when you're tired of it and want to spend time in the real world rather than the virtual one; *catfishing* – embellishment; communicating online makes you want to embellish aspects of your life or your self-description; *phone-yawn* – contagious action, the phenomenon where one person takes out their phone to check the time, and everyone else starts doing the same; *text-walk* – texting whilst walking; *instafamous* (Instagram + famous) – famous on Instagram; *textpectation* – the moment when you've sent a message and are eagerly awaiting a reply, constantly glancing at your phone screen; *textrovert* – a person who prefers messaging apps to face-to-face conversation; *googlable* – something that can be found on search engines [5].

A lot of neologisms are connected with well-being and lifestyle (*parasocial* – a one-sided emotional connection between a user and a blogger, celebrity or even an AI, Word of the Year 2025 according to the Cambridge Dictionary; *scroll fatigue* – a feeling of cognitive exhaustion caused by prolonged scrolling through a news feed; *bed rotting* – passively lying in bed for long periods to cope with stress; *burnt toast theory* – a psychological concept suggesting that a minor setback such as burnt toast actually saves you from a greater misfortune) [6].

Everyday life has been also enriched by the following neologisms:

– *staycation* (a holiday at home, a word formed from 'stay' + 'vacation', meaning a holiday or break spent in your own city or country; in other words, you don't travel, so you save money);

– *frenemy* (neither a friend nor an enemy, refers to someone who pretends to be a friend but is actually an enemy);

– *helicopter parent* (refers to parents who keep a close eye on their child's every move, the aim of such parents is to make sure that everything is alright with their child);

– *bridezilla* (a combination of the words "bride" and "Godzilla". This term is used to describe brides who, while preparing for their wedding, become overly demanding, fussy and irritable);

– *me time* (time for oneself; this phrase refers to time spent purely on oneself, you need to switch off your phone, computer and laptop and allow yourself some time to rest and relax) [6];

The morphological structure of neologisms from 2023 to 2026 reflects speakers' desire for linguistic economy, expressiveness and a playful style. Major neologism word-formation patterns include:

– blending (merging of parts of two or more words into a single unit). *Coolcation* (cool + holiday) – a holiday in cold countries;

– clipping (shortening of a full word to a brief, emotive form). *Delulu* (from "elusional" – out of touch with reality. *Inspo* (from "inspiration") – a source of inspiration;

– compounding (combination of two full words into a single lexeme). *Tradwife* (traditional + wife) – a housewife blogger. *Taskmasking* – the pretence of being productive at work;

– abbreviations and acronyms (creating new terms from the first letters of phrases). *NER (Neither Employed nor Retired)* – people of pre-retirement age are not currently employed [7].

Semantic shifts are also widely used, whereby old words take on a fundamentally new meaning under the influence of digital trends (for example, the word *"cooked"* used to refer to prepared food, but in 2025–2026 it became a slang synonym for a complete personal breakdown or fiasco).

Neologisms span almost all areas of life. The vocabulary of the English language is enriched both through borrowings from other languages and through internal linguistic mechanisms, which must be understood in order to translate a particular neologism accurately.

Translating neologisms presents its own challenges, as no dictionary, given the current pace of development in information and communication systems, can keep up with recording all the neologisms that emerge. Sometimes the translator is aided by context, knowledge of the constituent parts of the neologism, and an understanding of how modern English neologisms are formed. However, quite often this proves insufficient, and a translator who lacks extralinguistic knowledge cannot translate a particular neologism adequately. It is worth also noting that not all societies develop at the same rate, which may mean that the target language may not yet have an equivalent for a particular neologism [2].

Conclusions. Thus, neologisms enrich the lexical composition of a language and thereby confirm the dynamic nature of its development. Neologisms do not clutter the language; they merely enrich it and encourage a deeper study of these lexical units and the reasons for their emergence. Neologisms cur-

rently meet the communicative needs of speakers. Not all neologisms are recorded in dictionaries, as it takes several years to track the active and current usage of words and phrases. The emergence of new words reflects the expansion of speakers' worldview, changes in reality, needs, relationships, desires and the means of realizing their own desires.

Among the categories of neologisms mentioned, a large proportion relates to areas such as everyday life, social media and the latest technologies. This indicates that people's lives and the changes within them are always a priority, regardless of changes in various spheres of activity. People remain at the centre of change and influence the world around them. New spheres, sectors and interrelationships are emerging, which means that the language will continue to acquire new words that will require stages of socialisation. The most common areas where neologisms arise are those where innovations can be directly observed, namely the latest modern technologies and new and significant events taking place in society [7].

However, there are many areas of research in neology that require more detailed analysis, new approaches, and an investigation into linguistic and extralinguistic causes and influences. Prospects for further research in this area lie in a more detailed study of idiomatic neologisms. Another pressing issue is the creation of dynamic electronic dictionaries that would record neologisms in real time, taking into account data from corpus studies.

REFERENCES:

1. Андрусяк І. В. Спосіб життя та дозвілля: фрагмент концептуального аналізу англійських неологізмів кінця XX століття. *Вісник Запорізького національного університету Серія «Філологічні науки»:* збірник наукових праць. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2010. 282 с.

2. Артур Н. С. Особливості перекладу англомовних неологізмів сфери інформаційних технологій в українському медіадискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2024. Т. 35 (74), № 1. С. 142–147. 2.

3. Бехта І. А. Інноваційні аспекти сучасної англомовної лексики: дискурсний та перекладацький виміри. Львів: ПАІС, 2023. 210 с.

4. Голобородько К. Ю., Ковтун О. В. Неологізми у медіатекстах: прагматика перекладу та адаптації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2025. № 61. С. 88–92.

5. Головко О. М. Неологізми і процеси розвитку мови. *Нова філологія*: збірник наукових праць. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2009. № 33. С. 203–207.

6. Зацний Ю. А. Шляхи і способи збагачення сучасної розмовної лексики англійської мови. *Нова філологія:* збірник наукових праць. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2009. № 34. С. 189–195.

7. Левицький А. Е. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови). *Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка.* 2005. № 23. С. 16–21.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

РОЗДІЛ 3
МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.581.11
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.18

ІДЕОЛОГІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУ «ДИТИНСТВО» НА МАТЕРІАЛІ ВІТАЛЬНИХ ПРОМОВ ГОЛОВИ КНР СІ ЦЗІНЬПІНА

IDEOLOGICAL MODELING OF THE CONCEPT “CHILDHOOD” IN THE CONGRATULATORY SPEECHES OF XI JINPING

Далте О.Ю.,
orcid.org/0000-0001-5280-4279
доктор філософії,
молодший науковий співробітник ІНД «Схід і Захід у контексті глобальних викликів: технології міжкультурної комунікації»
Київського національного лінгвістичного університету

Офіційні вітальні промови лідерів держав є дієвим інструментом впливу на суспільство. У статті проаналізовано механізми ідеологійного моделювання концепту «ДИТИНСТВО» на матеріалі вітальних промов Голови КНР Сі Цзіньпіна з нагоди святкування Міжнародного дня дітей у 2025–2026 роках. Актуальність дослідження зумовлена тим, що КНР активно перетворює офіційний дискурс на інструмент «м'якої сили» (кит. 软实力) в процесі побудови нової «китайської мрії» (кит. 中国梦).

У роботі адаптовано теорію критичного дискурс-аналізу (КДА) Т. А. ван Дейка з метою виявлення ідеологійних настанов у вітальних промовах. Встановлено, що моделювання концепту «ДИТИНСТВО» має чітку телеологічну спрямованість, а дітей готують до самовідданого і безумовного виконання свого призначення перед партією і державою. На мікрорівні тексту активно використовуються морфо-синтаксичні конструкції (МСК), що вказують на нерозривний зв’язок з офіційною комуністичною риторикою (кит. 跟党走, кит. 红色基因, кит. 爱党爱国 тощо), а також військові (кит. 生力军), будівельні (кит. 栋梁) і рослинні метафори (кит. 祖国的花朵, кит. 种子). На мезорівні виявлено чітку ієрархію між учасниками комунікації: Сі Цзіньпін постає суб’єктом-каузатором, який одночасно є Голова держави і квазі-батьківською постаттю, а діти виступають пасивним каузованим об'єктом його впливу. З метою створення ефекту безперервної турботи і наставництва хронотоп промов побудовано на ретроспективних часопросторових зрізах з різних регіонів КНР. На макрорівні «молодше покоління» (кит. 少年儿童) «піонерів» (кит. 少先队) розглядається як інструмент для майбутньої розбудови держави.

Перспектива подальших досліджень вбачається у розширенні матеріалу дослідження, що дасть змогу виявити типологійні риси ідеологійного моделювання ключових концептів.

Ключові слова: критичний дискурс-аналіз (КДА), картина світу, концепт, функційно-семантичне поле, каузальність, політичний дискурс, китайська мова.

Official congratulatory speeches delivered by state leaders are an effective tool to influence the society. The article analyzes mechanisms of ideological modeling of the concept «CHILDHOOD» based on the congratulatory speeches delivered by the President of the People's Republic of China (PRC) Xi Jinping on the occasion of the International Children's Day in 2025–2026. The relevance of the study is determined by active cultural and diplomatic expansion of the PRC that uses official discourse as “soft power” (软实力) in order to build “Chinese dream” (中国梦).

The paper adapts T. A. van Dijk's theory of critical discourse analysis (CDA) to identify the instances of ideological modeling in congratulatory speeches. It has been established that the modeling of the concept «CHILDHOOD» in the PRC is characterized by a clear teleological orientation, with children being prepared for the selfless and unconditional fulfillment of their mission to the Party and the State. The micro-level of the text uses a number of morphosyntactic constructions (MSCs) that are closely linked to the official communist rhetoric (跟党走, 红色基因, 爱党爱国, etc.), along with military (生力军), constructional (栋梁), and plant-based metaphors (祖国的花朵, 种子). At the meso-level existis a clear hierarchy between the participants of communication: Xi Jinping emerges as the causer who simultaneously acts as the Head of State and a quasi-paternal figure, while the children function as a passive causee of his influence. In order to create an effect of continuous care and mentorship, the chronotope of the speeches is constructed through retrospective spatio-temporal cross-sections drawn from various regions of the country. At the macro-level, the «younger generation» (少年儿童) of “pioneers” (少先队) is conceptualized as an instrument for the future development of the state.

Further research will aim to broaden the research material. Such an approach would help reveal specific patterns in the ideological modeling of key concepts.

Key words: critical discourse analysis (CDA), worldview, concept, functional-semantic field, causality, political discourse, Chinese language.

Постановка проблеми. Офіційні звернення лідерів держав до громадськості є дієвим механізмом формування ціннісних орієнтирів у суспільстві. У привітальних промовах, зокрема з нагоди Міжнародного дня дітей, закодовано ідеологійні настанови і апеляції до колективних цінностей з метою конструювання образу майбутнього нації. Особливої ваги ця проблематика набуває в умовах активної культурно-дипломатичної експансії Китайської Народної Республіки (КНР), яка перетворює офіційний дискурс на інструмент «м'якої сили» (кит. 中国文化软实力 [zhōngguó wénhuà ruǎn shílì]) [13]. Ця тенденція є частиною концепції розбудови «китайської мрії» (кит. 中国梦 [zhōngguó mèng]), що визначає головну мету партії у XXI ст. і формує позитивний образ майбутнього Китаю [5, с. 8]. Критичний дискурс-аналіз (КДА) надає інструменти для виявлення особливостей ідеологійного моделювання ключових концептів з урахуванням офіційного політичного курсу держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Осмислення ідеологійного моделювання концептів у політичному дискурсі здійснюється на основі синергії когнітивної лінгвістики, критичного дискурс-аналізу і функційної граматики. Концептуальна картина світу (ККС), тобто система понять і уявлень, закодованих у свідомості носіїв мови, знаходить своє відображення у мовній картині світу (МКС) у конкретний історичний період. Водночас, панівні ідеологійні настанови здатні трансформувати ККС навіть таких універсальних понять як концепт «ДИТИНСТВО». Семантика цього концепту є етнокультурною, а відтак залежить від панівних ментальних моделей і соціополітичних парадигм державної політики у конкретну епоху [4, с. 81]. Зв'язок між ідеологійними настановами і мовною об'єктивацією концептів закономірно зумовлює потребу в методологійних підходах, здатних охопити соціально-ідеологійний та структурно-лінгвістичний рівні аналізу. Важливість вивчення механізмів ідеологійного впливу через мовні засоби підкреслює необхідність критичного дискурс-аналізу офіційних текстів промов лідерів держав як джерела даних про актуальний стан концептосфери лінгвокультури.

У межах теорії критичного дискурс-аналізу (КДА, англ. Critical disourse analysis), мова розглядається як поле реалізації владних відносин і соціальної нерівності [15; 16]. Політичні наративи вбудовують у нього ідеологійні погляди, які з часом починають сприйматись як сталий об'єктивний соціокогнітивний фрейм, а не цілеспрямоване нав'язування суб'єктивних поглядів [6; 8]. Головним завданням КДА є виявлення прихованих ідеологійних настанов за допомогою тривимірної моделі аналізу тексту, дискурсу і соціокультурної когніції.

Мета статті полягає у виявленні провідних тенденцій ідеологійного моделювання концепту «ДИТИНСТВО» в офіційних вітальних зверненнях Голови КНР Сі Цзіньпіна у 2025–2026 роках на основі методологійного інструментарію критичного дискурс-аналізу.

Завдання статті: (1) визначити особливості реалізації стратегій моделювання концепту «ДИТИНСТВО» на мікрорівні вітальних промов Голови КНР Сі Цзіньпіна; (2) визначити учасників комунікації і особливості хронотопу на мезорівні конструювання дискурсу; (3) окреслити провідні тенденції конструювання зазначеного концепту на макрорівні соціальної когніції.

Методи дослідження. Дослідження проведено у межах теорії критичного дискурс аналізу, яка була адаптована для виявлення та інтерпретації ідеологійних настанов під час моделювання концепту «ДИТИНСТВО» в офіційних вітальних зверненнях. КДА за Т. А. ван Дейком [15; 16] передбачає вивчення трьох рівнів, а саме тектсу, дискурсу і соціокультурної когніції. Матеріалом дослідження слугують тексти двох вітальних промов Голови КНР Сі Цзіньпіна (2025–2026 рр.) [17; 18]. Вони є частиною корпусу текстів PD – CDGC (People's Daily – Children's Day Greetings Corpus), що розробляється на базі онлайн корпусного менеджера Sketch Engine [7].

Перший етап передбачає лінгвістинчий аналіз текстових елементів на мікрорівні, зокрема особливості вибору лексичних одиниць і граматичних структур. Базовою одиницею аналізу виспутає клауза. Ідеологійні моделі відтворюються у мовленні через стійкі лексико-синтаксичні патерни [6], сталі морфо-синтаксичні конструкції [3; 9; 12], зокрема констиутентами функційно-семантичного поля каузальності [2]. Вибір тих чи тих вербальних засобів зумовлений одночасно і прагматикою висловлювання мовця і мовною картиною світу його лінгвокультури. Сталі поєднання форми і значення передаються засобами морфосинтаксичних конструкцій, які допомагають у кодування ціннісних позицій автора тексту. Крім того, аналіз топік-коментарної структури висловлювання (Li & Thompson, 1989), у поєднанні з теорією риторичних структур (Mann & Thompson, 1988) дозволяє визначити природу комунікативно значущих відношень, що у свою чергу дозволяє чітко побачити у яких відносинах передувають учасники комунікації на мезорівні.

Агенс виконує роль суб'єкта-каузатора, який активно впливає на процес, тоді як пацієнс стає пасивним каузованим об'єктом. Завершальний етап аналізу рівня тексту у межах КДА передбачає вивчення стилістичних засобів, зокрема фонетичних засобів (алітерації та асонансу), тропів (метафор, епітетів, порівнянь, персоніфікації, метонімії, гіпребол і літот) і стилістичних фігур (антитези, анафори, риторичних конструкцій, еліпсу, градації тощо).

Для *другого етапу* важливим є аналіз мезорівня особливостей конструювання дискурсу, що передбачає визначення учасників комунікації і хронотопу дискурсивної події [6, с. 56]. Важливим є встановлення інституційного статусу мовця, адже саме він визначає характер дискурсивних стратегій і тактик. Аналіз мезорівня дозволяє з'ясувати, яким чином соціальна роль мовця зумовлює вибір певних дискурсивних моделей для конструювання образу адресата та репрезентації дійсності, що напряму відображається засобами першого етапу КДА.

Третій етап передбачає інтерпретативний аналіз макрорівня соціокультурної когніції, з урахуванням інтертекстуальних і інтердискурсивних елементів. Соціокогніція кваліфікується як «система ментальних репрезентантів та процесів у когніції членів певної групи» [1, с. 347]. Застосування моделі критичного дискурс-аналізу до вітальних промов лідерів держав дозволяє виявити, який саме концепт хоче сконструювати у свідомості реципієнта мовець з урахуванням ідеологійних настанов.

Виклад основного матеріалу. У Китайській Народній Республіці Міжнародний день дітей (кит. 国际六一儿童节 [guójì liùyī értóngjié]) офіційно відзначають 1 червня. Це свято нерозривно пов'язано з ідеологією Комуністичної партії Китаю (КПК) і щороку є приводом для офіційної вітальної промови Голови КНР та низки урочистих подій, зокрема з'їздів піонерських організацій, вручення особливих партійних нагород, тематичних шкільних свят, офіційних візитів представників партії тощо.

Критичний дискурс-аналіз вітальних промов Голови КНР Сі Цзіньпіна. Відповідно до методологійного інструментарію КДА аналіз вітальних промов передбачає три етапи. На кожному з них використано специфічні засоби ідеологійного моделювання концепту «ДИТИНСТВО».

На ***мікрорівні*** текстів вітальних промов Голови КНР Сі Цзіньпіна з нагоди святкування Міжнародного дня дітей у 2025–2026 роках чітко прослідковується телеологічна спрямованість окреслення концепту «ДИТИНСТВО». Дитинство визначається як період підготовки «молодшого покоління» (кит. 少年儿童 [shàonián értóng], термін використано 15 і 28 разів у текстах 2025 і 2026 року відповідно [7]) «піонерів» (кит. 少先队 [shàoxiānduì], термін використано 8 і 25 разів у текстах 2026 і 2025 років відповідно [7]) до виконання їх призначення бути «майбутньою живою силою для просування розбудови сильної держави та великої справи відродження народу» (кит. 推进强国建设、民族复兴伟业的未来生力军 [tuījìn qiángguó jiànshè, mínzú fùxīng wěiyè de wèilái shēnglìjūn]) [17], тому що сучасні діти покликані «плекати в думках Батьківщину, а своє червоне серце віддати [комуністичній] партії» (кит. 胸怀家国、红心向党 [xiōnghuái jiāguó, hóngxīn xiàng dǎng]) [18].

Наскрізними у промовах є морфосинтаксичні конструкції (МСК), що функціонують як стійкі ідеологеми і забезпечують дискурсивну зв'язність. Найчастотнішою є МСК кит. 成长成才 [chéngzhǎng chéngcái] (укр. «зростати й ставати фахівцем», «вирости справжнім талантом»), яка підкреслює важливість компетентнісного розвитку дитини для майбутнього процвітання комуністичного устрою [7]. Вона використовується 2 рази у тексті промови 2025 року [17] і 5 раз у тексті 2026 року [18]. На додачу, тричі у тексті кожної промови використано МСК кит. 跟党走 [gēn dǎng zǒu] (укр. «йти [пліч-о-пліч] з партією») [17; 18]. Крім того, МСК кит. 红色基因 [hóngsè jīyīn] (укр. «червоний ген») і кит. 爱党爱国 [ài dǎng ài guó] (укр. «любити партію, любити Батьківщину») є наскрізними маркерами спадкоємності партійної ідеології, що використовуються по 3 рази в тексті промови 2025 року [17] і по 2 рази в тексті 2026 року [18] відповідно. Натомість мілітарна метафора кит. 生力军 [shēnglìjūn] (укр. «жива сила»), яка двічі використовувалась у промові 2025 року [17], зустрічається у тексті 2026 року [18] лише раз, що опосередковано свідчить про пом'якшення відверто інструментально-мілітаристської рамки конструювання дитинства на користь більш інституційно-опікунської риторики. Таке зміщення акцентів узгоджується із загальною спрямованістю ідеології побудови «китайської мрії» на консолідацію суспільства [5, с. 7–11].

Серед тропів для опису дитини активно використовуються будівельні і рослинні метафори. Будівельна метафора представлена насамперед образом ДИТИНИ як «опори держави» (кит. 栋梁之材 [dòngliáng zhī cái] (укр. дослівно «матеріал крокв і балок») [17], кит. 国之栋梁 [guó

zhī dòngliáng] (укр. «опора держави», дослівно «балки й крокви держави») [18]). Молодше покоління «зростає, щоб стати гідними великої справи розбудови сильної держави і національного відродження» (кит. 成长为堪当强国建设、民族复兴重任的国之栋梁) [17]. У промові 2026 року ця риторика доповнена ідеєю поступової, кропіткої, наполегливої праці, яка передбачає «крок за кроком долати тисячу лі; грудка за грудкою зводити високу вежу» (кит. 积跬步，以至千里；起累土，以成高台 [jī kuǐbù, yǐ zhì qiānlǐ; qǐ lěi tǔ, yǐ chéng gāotái] [18], що метафорично переосмислює виховання дитини як поступове зведення споруди.

Рослинні метафори представлені передусім образом ДИТИНИ як «насінини» (кит. 种子 [zhǒngzi]) чи «квітки» (кит. 祖国的花朵 [zǔguó de huāduǒ), що «пускає коріння і проростає» (кит. 生根发芽 [shēnggēn fāyá]) під наглядом партії [7; 17; 18]. Більш повно вони розгортаються у промові 2026 року, де дітей прямо називають «маленькими саджанцями» (кит. 小树苗 [xiǎo shùmiáo]), яким для «буйного зростання»(кит. 茁壮成长 [zhuózhuàng chéngzhǎng]) потрібні «поживні речовини і родючий ґрунт» (кит. 丰富的营养、肥沃的土壤 [fēngfù de yíngyǎng, féiwò de tǔrǎng]) [18].

На ***мезорівні*** у вітальних промовах прослідковується чітка ієрархія учасників комунікації. Сі Цзіньпін виступає одночасно і як Генеральний секретар ЦК КПК і як квазі-батьківська постать. У тексті 2025 року до нього звертаються кит. «习爷爷» [Xí yéyé] (укр. «дідусь Сі»), що «піклується» (кит. 关心 [guānxīn]), «тривожиться за» (кит. 牵挂 [qiānguà]), «заохочує» (кит. 勉励 [miǎnlì]), «вказує [шлях]» (кит. 指示 [zhǐshì]) і сподівається, що представники молодшого покоління та їх батьки, опікуни, наставники і вихователі будуть сумлінно виконувати свій обов'язок перед партією і народом [17]. У цій системі відношень дитина є пасивним каузованим об'єктом (пацієнсом), тоді як Сі Цзіньпін виконує роль агенса-каузатора, що ініціює, скеровує і контролює процес виховання.

Хронотоп промов також створює ефект безперервної турботи і наставництва. У текст вписано ретроспективні згадки про важливі події минулих років з різних локацій по усій території КНР. Зокрема, у промову 2025 року у довільному порядку вбудовано дев'ять часо-просторових зрізів, а саме:

1) заснування початкової школи Чжицзян у Наньчуні в межах державної програми «Схід допомагає Заходу» на початку 2004 року, де Сі Цзіньпін, будучи ще секретарем партії в провінції Чжецзян, особисто заклав перший камінь;

2) відвідини Будинку дитини у Хух-Хото (Внутрішня Монголія) напередодні Китайського Нового року 2014 року, де Голова КНР по-батьківськи турботливо поспілкувався з глухонімою дівчинкою Ван Яні, розпитав її про мрії і успіхи у навчанні;

3) участь Сі Цзіньпіна у церемонії вступу до піонерів у початковій школі в Пекіні 30 травня 2014 року;

4) спогади про те, як у 2015 році учень шостого класу новітньої експерементальної школи Яньань в провінції Шаньсі на ім'я Гао Дянь власноруч зав'язав Голові КНР червону краватку на VII Всекитайському з'їзді піонерів в Будинку народних зборів;

5) лист-відповідь з побажаннями зберігати жагу до знань учням Пекінської школи Баї у грудні 2016 року на їх повідомлення про запуск власноруч сконструйованого навчального супутника;

6) лист-відповідь піонерам початкової школи Сіньань напередодні Міжнародного дня дітей у 2021 році;

7) ухвалення партійної постанови ЦК КПК «Про усесторонню підтримку роботи піонерських організацій» (кит. 《中共中央关于全面加强新时代少先队工作的意见》[zhōnggòng zhōngyāng guānyú quánmiàn jiāqiáng xīn shídài shàoxiānduì gōngzuò de yìjiàn]) у 2021 році;

8) звіт представників школи Сіньань про успіхи переймання «червоного генетичного коду» серед учнів на першій сесії ВЗНП 14-го скликання в березні 2023 року;

9) лист-відповідь учням школи Чжицзян напередодні Міжнародного дня дітей у 2024 році [17].

Промова 2026 року починається згадкою про те, що цьогоріч КНР відзначає 105-ту річницю заснування КПК [18]. У тексті одразу підкреслено важливість майбутнього внеску дітей, які зараз є «свідками і співучасниками великих здобутків, які виборола [КПК] у першому столітті свого правління» (кит. 实现第一个百年奋斗目标的经历者、见证者 [shíxiàn dìyī gè bǎinián fèndòu mùbiāo de jīnglìzhě, jiànzhèngzhě]). У майбутньому саме вони стануть «живою військовою силою, яка буде виборювати здобутки у другому столітті й будувати могутню сучасну соціалістичну країну» (кит. 实现第二个百年奋斗目标、 建设社会主义现代化强国的生力军 [shíxiàn dìèr gè bǎinián fèndòu mùbiāo, jiànshè shèhuì zhǔyì xiàndàihuà qiángguó de shēnglìjūn]). Це твердження безпосередньо апелює до концепції «два століття» (кит. 两个一百年 [liǎng gè yìbǎnián]), яка структурує офіційний ідеологічний наратив КПК навколо двох ключових дат: 100-річчя заснування КПК (2021 р.) та

100-річчя утворення КНР (2049 р.), коли за планами Сі Цзіньпіна має бути досягнуто «китайську мрію великого омолодження китайської нації» (кит. 中华民族伟大复兴中国梦 [zhōnghuá mínzú wěidà fùxīng zhōngguó mèng]) [5, с. 11].

Варто відзначити, що у промові 2026 року Сі Цзіньпін робить важливий акцент на науково-технічному прогресі. Історична рамка доповнюється хронологічною мозаїкою з шести часопросторових зрізів, а саме:

1) лекція Сі Цзіньпіна про базові соціалістичні цінності для учнів початкової школи в Пекіні напередодні Міжнародного дня дітей у 2014 році;

2) вітальний лист учасникам IX Всекитайського з'їзду піонерів напередодні Міжнародного дня дітей у 2025 році;

3) фестиваль науково-технічної творчості школярів у місті Ханчжоу у 2025 році, де діти створювали і впроваджували інноваційні ШІ-проєкти;

4) X Міжнародний чемпіонат з ушу серед молоді, що пройшов у березні 2026 року за участі 666 молодих спортсменів із 78 країн. Показово, що юні учасники познайомили зарубіжних гостей і друзів з китайською кухнею, каліграфією та кінематографом;

5) відвідини середньої школи №4 в Пекіні 23 березня 2026 року, де Голова КНР особисто поспілкувався з учнями і вчителями та розпитав їх про здоров'я, успіхи і плани на майбутнє;

6) 30 березня 2026 року Сі Цзіньпінь разом з піонерами висадив молоді дерева в містечку Байшань поблизу Пекіну, що символічно підкріплює його образ турботливого наставника, який вирощує нові таланти для майбутнього розвитку КНР [18].

Особиста хронологічна мозаїка обох промов доповнюється переліком державних нормативних актів, зокрема «Програмою розвитку дітей КНР (2021–2030)» (кит. 《中国儿童发展纲要（2021–2030年）》 [zhōngguó értóng fāzhǎn gāngyào èr líng èryī zhì èr líng sān líng nián]), «Програмою розбудови держави з потужною освітою (2024–2035)» (кит. 《教育强国建设规划纲要（2024–2035年）》 [jiàoyù qiángguó jiànshè guīhuà gāngyào èr líng èrsì zhì èr líng sānwǔ nián]), і поправок до Законів «Про захист неповнолітніх» (кит. 未成年人保护法 [wèi chéngnián rén bǎohùfǎ]) та «Про попередження протиправних дій неповнолітніх» (кит. 预防未成年人犯罪法 [yùfáng wèi chéngnián rén fànzuìfǎ]) [7; 17; 18].

На ***макрорівні*** соціокультурної когніції реалізовано спільну ідеологійну модель, у якій концепт «ДИТИНСТВО» позбавлений приватного виміру і систематично підпорядковується вищій цілі розбудови суспільства. Мрії, здобутки, уміння, здоров'я і хобі дітей мають напряму узгоджуватись з інтересами держави. Молодше покоління виступає пасивним об'єктом безперервного і керованого впливу дорослих, які виховують їх у дусі відданості ідеалам комуністичного устрою. Ідеологема «китайської мрії» [5] транслюється дітям не як абстрактне політичне гасло, а як особиста життєва мета. У цьому контексті діти є інструментальним резервом майбутнього. Показово, що обидві промови закінчуються однаково: «Сьогодні ви – гарні діти своєї Батьківщини, а завтра станете її будівничими: вам належить прекрасне життя, вам належить велика китайська мрія!» (кит. 今天做祖国的好儿童，明天做祖国的建设者，美好的生活属于你们，美丽的中国梦属于你们 [jīntiān zuò zǔguó de hǎo ertóng, míngtiān zuò zǔguó de jiànshèzhě, měihǎo de shēnghuó shǔyú nǐmen, měilì de zhōngguómèng shǔyú nǐmen]) [17; 18].

Отже, проведений критичний дискурс аналіз промов Голови КНР Сі Цзіньпіна з нагоди святкування Міжнародного дня дітей у 2025–2026 роках засвідчує стабільність у ідеологійному конструюванні концепту «ДИТИНСТВО» як телеологічно спрямованого, інструменталізованого періоду підготовки молодшого покоління до безумовного виконання колективного обов'язку перед партією і державою. Це узгоджується із загальним спостереженням щодо ідеології Сі Цзіньпіна [5], яка, на відміну від концепцій попередників, вирізняється ширшим політичним, економічним і соціальним вимірами та спрямована на формування інституційних основ для довгострокового піднесення Китаю.

Висновки. Моделювання концепту «ДИТИНСТВО» у вітальних промовах Голови КНР Сі Цзіньпіна має чітке телеологійне спрямування з метою легітимації керівної ролі КПК та формування кадрового резерву для майбутньої розбудови держави. На мікрорівні активно використовуються сталі морфосинтаксичні конструкції з семантикою лояльності до партії та фахового зростання. Крім того, активне вживання мілітарних, будівельних і рослинних метафор спрямовує індивідуальний розвиток дитини у русло прагматичної підготовки державного ресурсу. Аналіз мезорівня позиціонує Голову КНР Сі Цзіньпіна одночасно і як очільника держави і як квазі-батьківську постать, яка виступає суб'єктом-каузатором, що постійно приймає участь у вихованні, турботі і контролі за молодшим поколінням. На макрорівні соціокультурної когніції виявлено системне підпорядкування концепту «ДИТИНСТВО» цілям розбудови суспільства. Офіційний дискурс вибудовує стійкий соціоког-

нітивний фрейм, згідно з яким особистісні прагнення й самовираження молодшого покоління є важливими виключно в межах колективних національних інтересів.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розширення матеріалу для критичного дискурс-аналізу офіційних промов з метою виявлення особливостей моделювання ключових концептів. Наразі ведеться робота над розробкою корпусу текстів PD-CDGC (People's Daily – Children's day greetings corpus) на базі онлайн корпусного менеджера Sketch Engine.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гізер К. О. Критичний дискурс-аналіз в перекладі мас-медійних текстів. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. Вип. 4. Том 1. С. 345-357. DOI: 10.36074/grail-of-science.07.05.2021.063

2. Далте О. Ю. Каузальність у сучасній китайській мові: функційно-семантичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2025. Вип. 73. Том 1. С. 34–38. DOI: 10.32782/2409-1154.2025.73.7

3. Дейкун О. Український переклад англійськомовних лексикалізованих конструкцій (на матеріалі заголовків BBC NEWS та BBC NEWS Україна). *Studia Philologica.* 2024. Вип. 22. Том 1. С. 30-45. DOI: 10.28925/2412-2491.2024.223

4. Захарова К. І. Дитинство як соціально-культурний феномен та мовний концепт. *Нова філологія*. 2017. Вип. 70. Том 1. С. 80-85.

5. Кіктенко В. О. Ідеї Сі Цзіньпіна про соціалізм з китайською специфікою в нову епоху: оновлення офіційної ідеології КПК. *Китаєзнавчі дослідження*. 2021. Вип. 4. Том 1. С. 5-25. DOI: 10.51198/chinesest2021.04.005

6. Федічев О. Є. Семіотизація агресії РФ проти України в китайськомовному дипломатичному дискурсі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія.* 2022. Вип. 5. Том 2. С. 53–69. DOI: 10.32589/2311-0821.2.2022.274927

7. Dalte O. *PD-CDGC (People's Daily Children's Day Greetings Corpus)*. Sketch Engine. 2026. URL: https://ske.li/bdsd (Accessed on: 24.08.2026)

8. Fairclough N. Critical discourse analysis. *The Routledge handbook of discourse analysis*. Routledge. 2023. P. 11-22.

9. Hoffmann T. *Construction Grammar*. Cambridge University Press. 2022. 336 p.

10. Li C. N., Thompson S. A. Mandarin Chinese: A functional reference grammar. University of California Press. 1989. 720 p.

11. Liu M., Yan J., Yao G. Themes and ideologies in China's diplomatic discourse: a corpus-assisted discourse analysis in China's official speeches. *Frontiers in Psychology.* 2023. Vol. 14. N. 1278240. DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1278240

12. Potapenko S., Andriyko V. Three war years – three New Year's greetings by Ukrainian President: from ideas to verbal effects. *Studia Philologica*. 2025. Vol. 1. N. 24. P. 207–222. DOI: 10.28925/2311-2425.2025.2415

13. Tang L. Constructing attractiveness: Chinese diplomatic actors' cultural soft-power discursive practices through the British Press. *Critical Arts*. 2023. Vol. 37. N. 6. P. 34–51. DOI: 10.1080/02560046.2024.2315172

14. Thompson S. A., Mann W. C. Rhetorical structure theory: A theory of text organization. *ISI/RS Report*. 1987. Vol. 87. N. 190. P. 2-82.

15. Van Dijk T. A. Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Societ.* 1993. Vol. 3. N. 2. P. 249–283.

16. Van Dijk T. A. *Critical discourse analysis*. Handbook of Discourse Analysis / ed. by D. Tannen, D. Schiffrin, H. Hamilton. Oxford: Blackwell. 2001. P. 352–371.

17. 李昌禹，丁雅诵，杨昊. “争当爱党爱国、勤奋好学、全面发展的新时代好少年” ‐习近平总书记深情寄望新时代少年儿童. 人民日报. 2025. June 2. URL: https://paper.people.com.cn/rmrbhwb/pc/content/202506/02/content_30076564.html (Accessed on: 24.08.2026).

18. 新华社. 习近平总书记的深情寄望鼓舞新时代少年儿童成长成才. 人民日报. 2026. June 1. URL: http://politics.people.com.cn/n1/2026/0601/c461001-40731660.html (Accessed on: 24.08.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811.581’373.7
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.19

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ТИПУ ЧЕН'ЮЙ У КИТАЙСЬКІЙ МОВІ: ДЕФІНІЦІЙНИЙ, КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ

CHENGYU-TYPE PHRASEOLOGICAL UNITS IN CHINESE: DEFINITIONARY, CLASSIFICATIONAL AND LINGUOCULTURAL DIMENSIONS

Цимбал С.В.,
orcid.org/0000-0002-7367-5354
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри китайської мови і перекладу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Ільницька М.Б.,
orcid.org/0000-0002-4882-4557
старший викладач кафедри китайської мови і перекладу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Кириленко М.Ю.,
orcid.org/0009-0000-9212-8383
студентка IV курсу факультету східних мов
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

У статті досліджено фразеологічні одиниці типу чен’юй (成语) як одну з найважливіших складових фразеологічної системи китайської мови. Проаналізовано сучасні підходи до визначення поняття чен’юй, висвітлено їхні дефініційні, структурні, семантичні та функціональні характеристики. Встановлено, що чен’юй є стійкими відтворюваними мовними одиницями, які характеризуються структурною фіксованістю, семантичною цілісністю, історико-культурною зумовленістю та переважно чотирискладовою будовою. Обґрунтовано, що їх значення не зводиться до суми значень окремих компонентів, а формується завдяки історичним, літературним, філософським і міфологічним джерелам, які забезпечують високий рівень культурної маркованості цих мовних одиниць. Особливу увагу приділено принципам і критеріям класифікації чен’юй. Розглянуто основні класифікаційні моделі, що ґрунтуються на походженні, структурній організації та функціональному призначенні фразеологізмів. Визначено особливості структурних моделей чен’юй, серед яких виокремлено конструкції типу «дієслово + об’єкт», «підмет + присудок», «означення + означуване» та паралельні конструкції. З’ясовано, що функціональний потенціал чен’юй реалізується через їхню експресивну, стилістичну та комунікативну роль, що забезпечує стисле, образне й культурно насичене вираження складних понять і явищ. Окремий аспект дослідження присвячено міфологічній традиції як одному з провідних джерел формування китайського фразеологічного фонду. Проаналізовано роль давньокитайських міфів і класичних пам’яток, зокрема «Книги гір і морів» («山海经»), у виникненні та семантичному розвитку чен’юй. Показано, що процес трансформації міфологічних сюжетів у стійкі фразеологічні конструкції супроводжується семантичною конденсацією та узагальненням, завдяки чому чен’юй стають носіями культурної пам’яті, національних цінностей і концептуальних моделей китайської мовної картини світу. Доведено, що дослідження чен’юй має важливе значення для сучасної китайської фразеології, лінгвокультурології, стилістики, перекладознавства та міжкультурної комунікації, оскільки сприяє глибшому розумінню взаємозв’язку мови, культури та історичної традиції.

Ключові слова: чен’юй, мовна одиниця, 山海经, стилістична функція, практична китайська мова, міфологія.

The article studies phraseological units of the chengyu (成语) type as one of the most important components of the phraseological system of the Chinese language. Modern approaches to the definition of the concept of chengyu are analyzed, their definitional, structural, semantic and functional characteristics are highlighted. It is established that chengyu are stable, reproducible language units, which are characterized by structural fixity, semantic integrity, historical and cultural conditioning and mainly a four-syllable structure. It is substantiated that their meaning is not reduced to the sum of the meanings of individual components, but is formed thanks to historical, literary, philosophical and mythological sources, which provide a high level of cultural marking of these language units. Special attention is paid to the principles and criteria for the classification of chengyu. The main classification models based on the origin, structural organization and functional purpose of phraseological units are considered. The features of the structural models of chengyu are determined, among which constructions of the type “verb + object”, “subject + predicate”, “denotation + signified” and parallel constructions are distinguished. It is found that the functional potential of chengyu is realized through their expressive, stylistic and communicative role, which provides a concise, imaginative and culturally rich expression of complex concepts and phenomena. A separate aspect of the study is devoted to the mythological tradition as one of the leading sources of the formation of the Chinese phraseological fund. The role of ancient Chinese myths and classical monuments, in particular the “Book of Mountains and Seas” (“山海经”), in the emergence and semantic development of chengyu is analyzed. It is shown that the process of transformation of mythological plots into stable phraseological constructions is accompanied by semantic condensation and generalization, due to which chengyu become carriers of cultural memory, national values and conceptual models of the Chinese linguistic picture of the world. It is proved that the study of chengyu is of great importance for modern Chinese phraseology, linguoculturology, stylistics, translation studies and intercultural communication, as it contributes to a deeper understanding of the relationship between language, culture and historical tradition.

Key words: chengyu, linguistic unit, 山海经, stylistic function, practical Chinese, mythology.

Постановка проблеми. Чен'юй (成语) – це стійкі мовні одиниці китайської мови, що функціонують упродовж тривалого історичного періоду та характеризуються лаконічністю, структурною фіксованістю і семантичною цілісністю. У сучасній лінгвістиці під 成语 зазвичай розуміють усталені лексико-граматичні сполучення, які складаються переважно з чотирьох ієрогліфів, мають відносно стабільну форму, відтворюються у готовому вигляді та виражають узагальнене переносне значення. Більшість 成语 походять із класичної китайської мови (文言文) та безпосередньо пов'язані з історичними подіями, філософськими трактатами, поетичними текстами, літературними творами та міфологічними сюжетами. Їх семантика значно перевищує суму значень окремих компонентів, оскільки вона закріплює певний культурний або історичний наратив. Саме тому 成语 виступають не лише мовними одиницями, а й носіями культурної пам'яті [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення поняття 成语 пов'язана з їх історичною глибиною та функціональною різноманітністю. Люй Шусян (吕叔湘) у праці «Коротке обговорення дослідження граматикалізації» наводить приклад вислову «一部十七史从何处说起» («З чого почати розповідь про всі сімнадцять історій?») як ілюстрацію того, як історична цитата з часом перетворюється на фразеологічну одиницю. Цей вислів походить із 宋元通鉴 («Всеохопне дзеркало історії династій Сун і Юань»), де його вимовляє Вень Тяньсян (文天祥, 1236–1283 рр.). У період династії Південна Сун (南宋, 1127–1279 рр.) термін 十七史 («Сімнадцять історій») позначає корпус канонічних історичних хронік. Хоча згодом історичний канон розширився до «二十四史» або «二十五史», сама формула залишилася незмінною, що свідчить про її фразеологізацію. Таким чином, ключовим критерієм становлення 成语 є не лише походження, а й тривала традиція вживання [2; 5].

Подібний механізм простежується у вислові «不入虎穴，焉得虎子» («Не увійшовши до тигрового лігва, не здобудеш тигреняти»), що походить із «后汉书» («Книга Пізньої Хань») і приписується Бань Чао (班超, 32–102 рр. н.е.) – видатному полководцю та дипломату періоду династії Східна Хань (东汉, 25–220 рр. н.е.). Первісно це була конкретна історична репліка, проте завдяки широкому використанню вона набула статусу 成语 зі значенням «не ризикуючи, не досягнеш успіху». Натомість інші афористичні вислови, які не отримали широкого розповсюдження, не стали фразеологічними одиницями. Отже, усталеність і відтворюваність є визначальними характеристиками 成语 [2].

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження чен'юй як культурно маркованих фразеологічних одиниць китайської мови шляхом аналізу їхніх дефініційних, структурних, семантичних і функціональних характеристик, систематизації сучасних підходів до їх класифікації та з'ясування ролі давньокитайської міфологічної традиції у формуванні їхнього семантичного й лінгвокультурного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. З лінгвістичного погляду 成语 відрізняються від вільних словосполучень тим, що їх значення не виводиться безпосередньо зі значень компонентів. Якщо словосполучення «зелена трава» легко інтерпретується через семантику його складників, то значення 成语 потребує знання культурного контексту. Наприклад, 精卫填海 (*Jīng wèi tián hǎi*, «птах Цзінвей засипає море») означає непохитну наполегливість. Без знання міфу про богиню Нюйва 女娃 (Nǚwá), яка перетворилася на птаха 精卫 (Jīngwèi) й намагалася засипати море камінням, буквальний переклад не передає його семантики. Аналогічно, «(велетень) Куафу наздоганяє сонце» 夸父逐日 (*Kuāfù zhú rì*), символізує прагнення до недосяжного, а «Нюйва лагодить небо» 女娲补天 (*Nǚwā bǔ tiān*) – відновлення космічної гармонії після катастрофи [3].

Особливо показовими є випадки, коли значення 成语 базується на літературному анекдоті або культурній алюзії. Так, двоскладове 推敲 (*tuīqiāo*, «ретельно добирати слова», *досл.:* «штовхати й стукати) походить із історії про Цзя Дао (贾岛, 779–843 рр.), який вагався між словами 推 («штовхати») та 敲 («стукати») у поетичному рядку. Згодом цей епізод став символом ретельного добору слів. Хоча існують близькі за змістом слова 斟酌 (*zhēnzhuó*, «зважувати, обмірковувати») і 琢磨 (*zuómo*, «обдумувати, шліфувати думку»), саме 推敲 має історико-культурну основу, що відрізняє його від звичайних лексем [4].

Подібну роль відіграє 成语 看竹 (kànzhú, «споглядати бамбук»), що походить із твору 世说新语 («Нові оповіді про світські справи») та пов'язаний з історією Ван Хуейчжи (王徽之, бл. 338–386 рр.), який віддав перевагу споглядання бамбука перед дотриманням етикету. У поезії Ван Вей (王维, 699–759 рр.) цей образ набуває символічного значення духовної незалежності та зневаги до формальностей. Без знання джерела буквальне тлумачення позбавляє вираз його культурного змісту [5].

Структурно 成语 представлені кількома моделями. Хоча типовою вважається чотирискладова форма, існують також дво– та трискладові одиниці. Наприклад, такі двоскладові одиниці як 推敲 (*tuīqiāo*, «ретельно добирати слова»), 鸡肋 (*jīlèi*, «курячі реберця», тобто щось малокорисне, але таке, від чого важко відмовитися) та 烂柯 (*làn kē*, «гнила сокира», метафора плину часу й відчуження від світу) часто мають чітке історичне підґрунтя, що відрізняє їх від звичайних слів. Трискладові можна умовно поділити на групи залежно від ступеня їх усталеності та наявності літературного джерела: 闭门羹 (*bìméngēng*, «отримати відмову», *досл.:* «юшка перед зачиненими дверима»), 莫须有 (*mòxūyǒu*, «безпідставне звинувачення», *досл.:* «може, й існує»), 破天荒 (*pòtiānhuāng*, «зробити щось уперше»), 露马脚 (*lòu mǎjiǎo*, «викрити справжню сутність», *досл.:* «показати кінські копита») та 摇钱树 (*yáoqiánshù*, «джерело легкого прибутку», *досл.:* «грошове дерево»). Однак абсолютну більшість становлять чотирискладові конструкції [2].

Домінування чотирискладових 成语 пов'язане з ритмічною традицією китайської поезії, зокрема з моделлю із 诗经 («Книга пісень»). Значна кількість 成语 безпосередньо походить із цього найдавнішого поетичного корпусу: 桃之夭夭 (*táo zhī yāo yāo*, «пишно квітучий персик», символ молодості й краси), 赳赳武夫 (*jiū jiū wǔfū*, «мужній воїн»), 忧心忡忡 (*yōuxīn chōng chōng*, «бути глибоко стривоженим»), 硕大无朋 (*shuò dà wú péng*, «неперевершено великий»), 信誓旦旦 (*xìn shì dàn dàn*, «урочисто присягатися»), 颠倒衣裳 (*diāndǎo yī cháng*, «діяти в стані сильного сум'яття»), 他山之石 (*tā shān zhī shí*, «камінь з іншої гори», тобто корисний досвід ззовні), 不可救药 (*bù kě jiùyào*, «безнадійний, невиправний»), 进退维谷 (*jìntuì wéigǔ*, «опинитися в безвиході»), 兢兢业业 (*jīng jīng yè yè*, «працювати сумлінно й обережно»), 小心翼翼 (*xiǎoxīn yì yì*, «вкрай обережно»), 高高在上 (*gāo gāo zài shàng*, «бути відстороненим, триматися зверхньо»), 未雨绸缪 (*wèi yǔ chóu móu*, «готуватися заздалегідь») та 一日三秋 (*yī rì sān qiū*, «один день здається трьома роками», тобто дуже сумувати за кимось). Завдяки ритмічній компактності, паралелізму та семантичній завершеності ці формули легко закріплювалися в мовленні та з часом перетворювалися на фразеологічні одиниці [2].

Таким чином, 成语 характеризуються такими основними ознаками:

– структурна фіксованість;
– семантична цілісність;
– історико-культурна зумовленість;
– відтворюваність у готовому вигляді;
– переважна чотирискладова форма.

Вони поєднують у собі мовну економію та культурну насиченість, що робить їх особливо важливими для дослідження китайської фразеології. Розуміння 成语 вимагає не лише лінгвістичної, а й культурологічної компетенції, що особливо актуально в контексті перекладу та міжкультурної комунікації. Чен'юй виступають специфічним типом фразеологічних одиниць китайської мови, які формуються на перетині мовної системи та культурної традиції. Усвідомлення їх дефініційних та структурних характеристик створює теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу принципів класифікації китайських фразеологічних одиниць. У сучасних англомовних лінгвістичних дослідженнях, пов'язаних з китайською фразеологією, класифікаційні підходи зазвичай включають походження, структурні особливості та функціональні характеристики як основні критерії аналізу. Подібні підходи представлені в рецензованих публікаціях, які висвітлюють структуру та значення китайських ідіом у широкому лінгвістичному контексті [6].

Серед основних критеріїв класифікації китайських фразеологічних одиниць особливе місце посідає їхнє походження. Такий підхід дає змогу встановити генетичні джерела формування 成语, простежити еволюцію їхнього значення та визначити взаємозв'язок між мовною формою і культурно-історичним контекстом. Англомовні дослідження підкреслюють, що ***класифікація за походженням*** допомагає зрозуміти семантичну основу та культурні конотації кожного виразу, що є важливим під час перекладного аналізу [7]. З погляду історичної та культурної семантики, 成语 можна поділити на такі групи:

– ідіоми з літературних джерел і класичних текстів – вирази, що виникли в межах стародавньої літературної традиції, включно з китайською поезією, історичними хроніками та епічними текстами;

– історико-подієві ідіоми – вирази, що походять із конкретних подій чи історичних оповідей, закріплених у пам'яті мовців як сталі формули;

– міфологічні ідіоми – такі 成语 виникають на основі давніх легенд або міфів класичних текстів, що робить їх зміст глибоко культурно-семантичним.

Поряд із класифікацією за походженням важливе місце в дослідженні 成语 посідає структурний підхід, який дає змогу розкрити особливості їхньої граматичної організації та синтаксичної будови. Саме аналіз структурних моделей дозволяє

встановити типові схеми побудови чен'юй і пояснити специфіку їхнього функціонування в мовленні. Другим критерієм є структурний аналіз лінгвістичних характеристик 成语. ***Структурна класифікація*** дає змогу виявити синтаксичні закономірності, що визначають функціонування ідіом у тексті [7]. У межах англомовної лінгвістики виділяють такі структурні типи:

1) **Verb-object structure (дієслово + об'єкт)** – фразеологічні одиниці, у яких перший компонент виконує функцію дії, тоді як другий позначає об'єкт цієї дії. Така структура є характерною для багатьох 成语, що зберігають риси класичної китайської синтаксичної моделі;

2) **Subject-predicate structure (підмет + присудок)** – 成语, які за своєю граматичною організацією наближаються до повних речень і містять чітко виражений підмет та присудок, що дозволяє їм функціонувати як завершені смислові одиниці;

3) **Modifier-head structure (означення + основне слово)** – фразеологізми, побудовані за моделлю означення й означуваного, де перший компонент виконує описову або уточнювальну функцію щодо основного семантичного ядра виразу;

4) **Parallel structure (паралельні компоненти)** – конструкції, у яких складові частини перебувають у відношенні семантичної та синтаксичної рівноправності, часто утворюючи ритмічну або симетричну структуру, характерну для класичної китайської мови [7].

Значний науковий інтерес зокрема становить ***функціональний аспект класифікації*** 成语, оскільки він відображає специфіку реалізації їхнього семантичного, експресивного та прагматичного потенціалу в процесі комунікації. Аналіз функціонального призначення дає змогу встановити закономірності використання цих фразеологічних одиниць у різних сферах мовленнєвої діяльності та визначити їхню роль у формуванні образності й лаконічності китайського мовлення. Третій критерій – це функціональне призначення та стилістична сфера використання ідіоматичних виразів [7]. У межах англомовних досліджень з китайської лінгвістики прийнято розрізняти:

1) Експресивні функції – притаманні виразам, що надають мовленню емоційності або оцінності;

2) Стилістичні функції – мають вирази, що слугують для конденсації змісту або художньої образності, особливо в літературних текстах;

3) Комунікативні ролі – виконують вирази, що допомагають стисло передавати складні ідеї або узагальнення [7].

Цей підхід дозволяє аналізувати не лише граматичну будову, а й семантичну функцію виразу в певному мовному контексті. Водночас повне розуміння семантики чен'юй потребує звернення до їхніх культурно-історичних витоків, оскільки значення багатьох фразеологічних одиниць сформувалося під впливом історичних подій, літературних пам'яток, філософських учень і міфологічних сюжетів. У цьому контексті особливе місце посідає міфологічна традиція, яка стала одним із найдавніших джерел формування китайського фразеологічного фонду. Давньокитайські міфи виконували не лише пояснювальну та світоглядну функцію, спрямовану на осмислення навколишнього світу, інтерпретацію природних явищ, походження світу та людини, але й слугували джерелом стійких образів і символів, які з часом закріпилися в мовній системі. У процесі історичного розвитку ці образи зазнали семантичної конденсації та були зафіксовані у вигляді сталих фразеологічних одиниць, що зберігають культурну пам'ять і концептуальні уявлення давнього Китаю [3].

Ключову роль у формуванні образної та символічної системи китайської мови відіграють класичні міфологічні тексти, зокрема трактат «Книга гір і морів» («山海经»). Цей текст розглядається дослідниками як своєрідна енциклопедія давньокитайських уявлень про космос, природу, божественних істот і героїчних персонажів. Саме в межах «Книга гір і морів» формуються архетипні образи боротьби людини з природними силами, самопожертви, наполегливості та космічного порядку, які згодом стали семантичною основою багатьох 成语.

У тексті описуються герої, напівбожественні істоти та антропоморфні божества, які уособлюють стихійні сили природи, космічний порядок або моральні ідеали. Такі наративи формують архетипні образи боротьби людини з природними силами, наполегливості перед лицем неминучої поразки, самопожертви заради вищої мети та прагнення до відновлення гармонії між людиною й космосом. Саме ці архетипи згодом закріплюються в мовній системі у вигляді 成语 з високим рівнем узагальненості та символічності (наприклад, 刑天争神 (*Xíngtiān zhēng shén*) «незламність та стійкість», *досл.:* «Сінтянь бореться з богами» тощо).

З лінгвістичного погляду «山海经» виступає важливим джерелом семантичних моделей, які лягли в основу формування фразеологічних одиниць. Міфологічні сюжети, спочатку представлені як розгорнуті оповіді, у процесі історичного розвитку зазнають семантичної редукції та абстрагування. У результаті складні наративи трансформуються в компактні чотирискладові формули, характерні для 成语, що дозволяє їм функціонувати як уні-

версальні носії культурно значущих ідей. У зв'язку з цим, «Книга гір і морів» не лише зберігає міфологічні уявлення давнього Китаю, а й відіграє роль посередника між міфологічним мисленням і фразеологічною системою сучасної китайської мови.

Додатково англомовні дослідники наголошують, що символіка «Книги гір і морів» сприяла формуванню метафоричного потенціалу китайської мови. Образи, закладені в цьому тексті, стали основою для метафор, що активно використовуються в художній літературі, публіцистиці та повсякденному мовленні. Саме завдяки цьому міфологічні 成语, пов'язані з трактатом, зберігають актуальність і в сучасному мовному просторі, водночас залишаючись носіями глибокого культурного та історичного змісту [7].

Процес перетворення міфологічних сюжетів на фразеологічні одиниці супроводжується узагальненням та абстрагуванням первинного наративу. Міфологічні персонажі й події, описані в класичних джерелах, втрачають конкретну сюжетну деталізацію та набувають символічного значення, яке легко інтегрується в мовну практику. У результаті складні міфологічні оповіді редукуються до компактних чотирискладових формул, характерних для 成语, що дозволяє використовувати їх як універсальні засоби вираження узагальнених ідей і моральних установок, наприклад, 巴蛇吞象 (*Bā shé tūn xiàng*) «надмірна жадібність», *досл.:* «Змія Ба ковтає слона».

Зважаючи на сказане вище, можна підсумувати, що ідіоми чень'юй є важливим компонентом китайської мовної системи. Китайські фразеологізми виступають особливою групою сталих виразів, що відрізняються стабільністю лексико-граматичних форм, історичним походженням та культурним бекґраундом [8]. Водночас міфологічні 成语 характеризуються високим рівнем культурної маркованості, оскільки їхнє значення безпосередньо пов'язане зі знанням міфологічного першоджерела. Саме ця особливість зумовлює їхню складність для інтерпретації та перекладу, адже буквальна передача значення компонентів іншою мовою не дозволяє повністю відтворити закладений у них культурно-семантичний зміст.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що ідіоми є ядром і суттю будь-якої мовної системи, оскільки вони акумулюють історичний досвід, культурну пам'ять та національно-специфічні способи концептуалізації світу. У китайській мові таку функцію виконують чен'юй, які становлять особливу групу мовних одиниць із фіксованою структурою, лексико-граматичною єдністю та семантичною цілісністю. Було з'ясовано, що 成语 здебільшого мають чотирискладову структуру, походять із класичної китайської мови (文言文) та пов'язані з історичними подіями, літературними пам'ятками й міфологічними сюжетами. Їх значення не зводиться до суми значень окремих компонентів, що викликає потребу у знанні культурного й історичного контексту для повноцінного розуміння. Натомість сучасна класифікація китайських фразеологізмів базується на трьох основних критеріях: походженні, структурних особливостях та функціональному призначенні. Таким чином, чен'юй (成语) поєднують у собі структурну стійкість, семантичну цілісність і культурне підґрунтя, функціонуючи не лише як фразеологічні одиниці китайської мови, а й як носії історичної пам'яті, філософських уявлень і традиційних цінностей китайського народу. Така багатовимірність зумовлює необхідність їх комплексного дослідження з урахуванням структурних, семантичних, функціональних і лінгвокультурних аспектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Guo J. F. Learning Chinese Idioms: A Luxury or Necessity for the CFL Curriculum // *Teaching and Learning Chinese in Higher Education: Theoretical and Practical Issues* / edited by L. Yang. London : Routledge, 2017. P. 83–108. DOI: 10.4324/9781315520810-5.
2. 吕叔湘. 近代汉语指代词. 上海 : 学林出版社, 1985. 210 p.
3. Birrell A. *Chinese Mythology: An Introduction.* Baltimore ; London : Johns Hopkins University Press, 1999. 336 p.
4. 中国社会科学院语言研究所词典编辑室. 现代汉语词典. 第7版. 北京 : 商务印书馆, 2016. 1894 p.
5. Ebrey P. B. *The Cambridge Illustrated History of China.* 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 352 p.
6. Xing J. Z. (ed.). *Newest Trends in the Study of Grammaticalization and Lexicalization in Chinese.* Berlin ; Boston : De Gruyter Mouton, 2012. 330 p.
7. Jia J. Grammatical Structures and Metaphorical Content in Chinese Idioms. *Philology. Theory & Practice.* 2023. Vol. 16, No. 10. P. 3455–3463. DOI: 10.30853/phil20230522.
8. Пудлик О.Ю., Цимбал С.В. Фразеологізми в китайській мові: порівняльний аналіз з українською мовою. *III Всеукраїнський форум молодих сходознавців* : матеріали доповідей, 16-17 квіт. 2025 р. Київ : Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2025. С. 76-78.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 20.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

РОЗДІЛ 4
КЛАСИЧНІ МОВИ.
ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.124(477.87)"14/18"+94(477.87)(094)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.20

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ НА ЗАКАРПАТТІ У XV–XIX СТ.

THE USE OF LATIN IN TRANSCARPATHIA IN THE 15TH–19TH CENTURIES

Барбіл О.В.,
orcid.org/0000-0002-2016-6804
старший викладач кафедри романських мов та зарубіжної літератури
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Шепа Н.С.,
orcid.org/0000-0002-8198-2469
старший викладач кафедри романських мов та зарубіжної літератури
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Відомо, що Римська імперія перестала існувати після 476р. Через різні обставини нові романські мови й інші т. зв. вульгарні мови Європи після VII ст. витіснили латинську мову з розмовного вжитку. Але ця мова не припинила свого існування. Вона ще довго, майже до кінця XIX ст. використовувалася як мова дипломатії, релігії, медицини, освіти, судочинства тощо. На території сучасного Закарпаття, яке впродовж тисячоліття входило до складу Угорського королівства, збереглося багато королівських грамот, які є цінним джерелом для вивчення історії краю. Вони написані латинською мовою. Крім цього, є ще листи, протоколи судових засідань, метричні церковні книги, описи церковного майна, фінансові угоди тощо. Латинською мовою писали свої твори у різний час закарпатські культурні діячі Й. Базилович, М. Лучкай, І. Пастелій, О. Духнович, І. Фогараші, В. Довгович та ін. Пізня латинь відрізняється від мови класичного періоду передусім на фонетичному та лексичному рівнях. Щодо документів написаних в пізній період, можемо стверджувати, що їхні автори володіли нею в повному обсязі, дотримуючись граматичних норм класичного періоду. На синтаксичному рівні відхилень майже не спостерігаємо: підрядні речення побудовані згідно правила consecutio temporum, де потрібно, вжиті звороти nominativus cum infinitivo і accusativus cum infinitivo. Відмінності від класичної латини спостерігаємо на фонетичному і лексичному рівнях. У зв'язку із запозиченнями з інших мов, у першу чергу з угорської та німецької, маємо ряд нових буквосполучень, якими передаються шиплячі звуки, невластиві латинській мові. Маємо багато неологізмів для назв різних посад, податків, предметів побуту, знарядь праці тощо. Ця лексика утворена за правилами латинського класичного словотвору. Найскладнішою для перекладу є латинська лексика, яка в цих документах виступає в іншому, відмінному від класичного значенні.

Ключові слова: новолатинська мова, королівські грамоти, церковні метрики, Лучкай, Духнович, Довгович.

It is well known that the Roman Empire ceased to exist after 476. Due to various circumstances, the new Romance languages and other so-called "vulgar" languages of Europe gradually supplanted Latin in everyday speech after the 7th century. But the language did not cease to exist. For a long time afterward, almost until the end of the 19th century – it continued to be used as the language of diplomacy, religion, medicine, education, the judiciary, and so on. In the territory of modern Transcarpathia, which for a millennium was part of the Kingdom of Hungary, many royal charters have been preserved, serving as a valuable source for studying the region's history. They are written in Latin. In addition, there are letters, court transcripts, church registers, inventories of church property, financial agreements, and so on. Transcarpathian cultural figures such as Y. Bazilovych, M. Luchkay, I. Pasteliy, O. Dukhnovych, I. Fogarashi, V. Dovgovych, and others wrote their works in Latin at various times. Late Latin differs from the language of the classical period primarily at the phonetic and lexical levels. Regarding documents written in the late period, we can assert that their authors had a full command of the language, adhering to the grammatical norms of the classical period. At the syntactic level, we observe almost no deviations: subordinate clauses are constructed according to the rule of consecutio temporum where required, and the constructions nominativus cum infinitivo and accusativus cum infinitivo are used. Differences from Classical Latin are observed at the phonetic and lexical levels. Due to borrowings from other languages primarily Hungarian and German we find a number of new letter combinations used to represent sibilant sounds not found in Latin. There are many neologisms for the names of various positions, taxes, household items, tools, and so on. This vocabulary is formed according to the rules of classical Latin word formation. The most challenging aspect of translation is the Latin vocabulary, which in these documents takes on a meaning different from its classical one.

Key words: Neo-Latin, royal charters, church records, Luchkay, Dukhnovich, Dovgovich.

Постановка проблеми. Протягом XVIII–XIX ст. в Україні, зокрема в Закарпатті, використовувалась як офіційна – латинська мова. Це пояснюється певним впливом європейських традицій, історичними обставинами та іншими причинами. Латиною написано історичні праці, різні документи, які є цінним джерелом для вивчення історії краю. Актуальність статті зумовлена недостатнім вивченням функціонування латинської мови у різних сферах суспільного життя XVIII–XIX ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Матеріалами дослідження є латиномовні історичні твори Й. Базиловича, М. Лучкая, поезія В. Довговича, листи О. Духновича, грамоти угорських королів, описи церковного майна, метрики про хрещення та одруження, листи, виписки з церковних метричних книг, фінансові угоди тощо. Серед робіт дотичних теми нашого дослідження є вступна стаття Антала Бартала [9] до словника пізньої і середньовічної латинської мови на території Угорського королівства, у якій він аналізує особливості латини цього періоду на фонетичному, морфологічному і лексичному рівнях. Особливу увагу приділено запозиченням із сучасних мов, неологізмам, утвореним в основному за правилами латинського словотвору та класичній латинській лексиці з видозміненою семантикою.

Заслуговує увагу стаття І. Мацинського «Кінець XVIII – перша половина XIX ст. та життя і діяльність Василя Довговича,» у якій вказано про причини виникнення латиномовного письменства в Україні, в тому числі й латинської поезії, яка є невід'ємною частиною національної культури.

Постановка завдання – привернути увагу до латиномовних творів і документів цього періоду які є частиною культурної спадщини краю. Показати на прикладах використання латинської мови як офіційної на теренах сучасного Закарпаття у XVIII–XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Коли власна літературна мова ще не сформувалася, то в таких випадках її роль виконує чужа або навіть так звана "мертва мова" якою стала латинь після занепаду Римської імперії і особливо після VII ст., коли перестала бути в силу різних історичних обставин розмовною. Для ряду європейських країн і деяких регіонів України, в тому числі й Закарпаття, латинська мова пізнього періоду, яку почали називати новолатинською, стала мовою церкви, освіти, судочинства, медицини. Нею велося листування, укладалися фінансові угоди, писалися королівські грамоти, історичні праці, протоколи різних засідань, поезія тощо. Наведені нами документи у цьому дослідженні підтверджують це.

Латинською мовою писали свої праці історики XVIII–XIX ст. З найдавніших маємо роботу Й. Базиловича (1742–1821 рр.) "Brevis notitia Fundationis Koriatovits"("Короткі відомості про фундацію Федора Корятовича") 1779–1805 р. Це була перша історична праця на Закарпатті. Автор планував написати тільки історію Мукачівського монастиря, але пішов далі і його нарис переріс в історію греко-католицької церкви Закарпатської Русі. У наступних томах автор виходить за межі Закарпаття, показуючи, що культурно воно пов'язане з іншими слов'янськими землями.

Справу Й. Базиловича продовжив М. Лучкай (1789–1843 рр.). Європейське визнання йому принесла "Grammatika Slavo-Ruthena" (1830 р.), яка вийшла друком у Будині. Це підручник рідної мови, у якому теоретичний матеріал викладено латинською мовою, а парадигми відмінювання – рідною, яка на той час називалася русинською (давня назва укранської). У передмові Лучкай обіцяє написати історію рідного краю і довести, що "карпатські русини" є частиною великого слов'янського народу. Про це свідчить епіграф «Historia etiamsi obscurae gentis, lucem addit clariori nationi» («Історія навіть невідомого племені освітлює славніший народ»). Незадовго до смерті, у 1834 р. М. Лучкай завершив написання задуманої шеститомної праці «Historia Carpato-Ruthenōrum». Реакційним колам Австро-Угорщини не сподобалися твердження Лучкая про те, що закарпатці є автохтонами своєї землі, жили тут до приходу угорців і належать до великої сім'ї, східних слов'ян. Тому рукопис не побачив світу при житті автора. Колектив латиністів переклали цю працю. Переклад видано в Ужгороді протягом 1999–2011 років.

Особливостям новолатинської мови, якою написані праці М. Лучкая ми присвятили кілька публікацій: [1; 2; 3; 4],тому тут на цьому не будемо зупинятися. Латинською мовою писалися у першій половині XIX ст. і поетичні твори. Так, у 1832 р. відомий закарпатський культурний діяч, філософ і священник Василь Довгович (1783–1849) уклав рукописний збірник своїх віршів під назвою «Poemata Basilii Dohovits». Український переклад латинських віршів зробили відомі українські філологи-класики Ю. Сак і В. Маслюк.

У своєму віршуванні В.Довгович віддає перевагу латинській мові. Зі 190 віршів, які є у збірнику рідною написано тільки 18, угорською – 41, а латиною – 131. Це пояснюється тим, що в той час спостерігалося засилля латини у школі. Навчаючись у Сигеті та Варадині, Довгович добре вивчив цю

мову і захопився римською поезією. Тому у його віршах є Аполон, Марс, Орфей, Геркулес, Феб, Парнас і т.д. Його творчість не оминули і події міжнародного життя кінця XVIII і початку XIX ст., а саме французька революція і наполеонівські війни. У поетичному доробку представлені різні жанри: епіграми, оди гімни, інтимна лірика тощо. Аналізуючи творчість Василя Довговича, можна зробити висновок, що автор добре оволодів античною метрикою, тобто основами віршування, і сповна нею скористався. Найчастіше бачимо дактилічний гекзаметр, елегійний дистих і II-а Асклепіадова строфа, але в деяких поезіях спостерігаємо і відступ від правил античної метрики.

Нижче наводимо зразок епіграми, написаної на викладача історії Йосифа Керестура з нагоди виходу його книги.

Jam quoque Marmaticis legitur, tua fama, Libellus,
Vix Livii tenero compar in eloquio,
Quin et Praesulibus, magnisque viris placet.
Et quo,
Quo, rogo, adhuc laudes non feret ille tuas
At quidam livet – pallescit – corrodit ungues :
Luridus encomiis invidet ecce tuis.
Hoc bene. Rumpetur tandem, tu dummodo plures,
Docte vir, ede libros ; ut magis invideat [7, с. 385]

Прикладом використання латинської мови у юриспруденції може бути «Історія м. Унгвар від найдавніших часів донині», яку написав відомий угорський правник, історик і журналіст Карой Мейсарош (1821–1890) у 1861 р.

Роботу виконано угорською мовою, яка для Мейсароша була рідною, але тут він часто вживає багато латинських юридичних термінів, особливо у розділі «Давні привілеї та колишні почесті», де йдеться про правовий статус громадян різних періодів, обов'язки, привілеї, успадкування, дарування майна тощо. Таке включення латинських термінів в угорський текст пояснюється тим, що угорська юридична термінологія на той час ще була на етапі становлення, тобто її не існувало, тому цілком логічно було використовувати термінологію римського права, яка тодішнім юристам та й, зрештою, більшості інтелігенції була зрозумілою. Декілька прикладів такої лексики наведемо далі: Наприклад: ad zelum «для сумлінного виконання» [11, с. 33]; exactissime sine conturbatione «старанно без сум'яття» [11, с. 34]; in semine deficiali «при відсутності нащадка [11, с. 41]; testamenta-lite «за заповітом [11, с. 33]; contractualiter «за згодою» [11, с. 64]; per successsionem «через успадкування» [11, с. 69]; pertinentia «майно належне за заповітом [11, с. 41]; testis «свідок» [11, с. 28]; libertas «привілей» [11, с. 65]; judex «суддя» [11, с. 30]; deutrum «допит» [11, с. 32];. У цій роботі автор також використав багато документів, написаних латинською мовою, зокрема тут вміщена грамота угорського короля Матяша від 1470 р. [11, с. 37].

Латинська мова активно використовувалась у релігійній сфері. Це стосується перед усім римо-католицьких і греко-католицьких церков, які в той час на цій території переважали. Після вінчання чи хрещення дитини у церковних книгах робили відповідні записи і видавали про ці таїнства метрики matricula. У багатьох родинах такі документи досі зберігаються, є вони і в архівах. Нам випала нагода кілька з таких перекласти, одна навіть видана у Люблінському воєводстві (Польща) у 1941 році. На підставі тих, над якими ми працювали, видно, що протягом тривалого періоду вони виписувалися за стандартним зразком. У метриці про шлюб вказувалися прізвища та імена наречених (nomem), вік (aetas), релігійний обряд, який сповідували (ritus religionis), місце проживання (locus vivendi), імена батьків (parentes), далі вказувалися свідки, присутні на вінчанні (testes) і їхнє місце проживання. Крім цього, у метриці могла записуватись ще деяка інформація. У нашому випадку у метриці внизу подано примітку про те, що наречена виховувалась у сиротинці, і оскільки їй уже виповнилося 18 років, то керівництво закладу дає дозвіл на одруження, далі вказано номер протоколу засідання комісії і дата. У метриці про хрещення записувалися ім'я, стать (sexus), дата народження і хрещення дитини, імена батьків, їхнє віросповідання, місце проживання, а також хрещені батьки (patrini) і їхнє місце проживання.

У тих випадках, коли через різні причини запис про хрещення у церковній книзі був відсутній, робився повторний запис навіть через багато років, але батькам для цього треба було пройти певну процедуру. З с. Шошвар маємо кілька таких документів, один з яких датований 1860 р. наводимо нижче.

Maria Bocsik filia Basilii Bocsik et Mariae Crescai ex Matricula Baptisatorum emansit, sed parentes enim fidedigne testati sunt, quod supra memorata filia Maria nata sit anno 1841 die 19° Julii patrini enim erunt Georgio Mesko etc. Baptisatus, pro tunc parocho Sathmariensi Michael Rutcsak.

Марія Бочик, донька Василя Бочика і Марії Цірцай відсутня у метричній книзі про хрещення, але батьки під присягою засвідчили, що вищезгадана дочка Марії народилася 19 липня 1841 р. і хрещеними батьками були Георгій

Мешко, Василь Мешко та ін. В той час сатмарським парохом був Михайло Рущак.

Латинською мовою робилися з різних причин описи церковного майна inventarium священником або єпархіальною комісією. На основі описів двох церков-нижньої і верхньої – за 1837 рік з с. Студений Потік видно, що вони проводилися за певною стандартною схемою. У І-ому «Споруда церкви та її внутрішнє облаштування» (Fabrica et interior apparatus Ecclesiae) подається детальний опис святилища або вівтаря (altare) та іконостасу, ІІ-ий розділ має назву «Церковне начиння, вбрання священника і церковні книги» (Supellex, para menta et libri Ecclesiae), ІІІ-ій «Доходи та майно церкви» (Proventus et dotes Ecclesiae), IV-ий «Цвинтар і придорожній хрест» (Caemeterium et crux publica), V-ий «Дім священника» (Domus parochi). Назви розділів прозоро вказують на зміст опису. Ці описи цінні тим, що вони містять багато церковної лексики.

Латинською мовою велося і листування. Одним з таких фактів маємо листи відомого закарпатського культурного діяча, педагога і священника Олександра Духновича (1803–1865) до свого учня.

У Закарпатському краєзнавчому музеї зберігаються 4 латиномовні листи до учня, один угорською мовою, один адресовано вчителю, який продовжив навчати хлопця латини і один його батькові. Вони теж написані латинською мовою.

Нижче наводимо уривок з листа від 7.02.1833 р.

Amice dilectissime!

Primam dedi tibi Regulam, ut Deum coleres, ut secundam, ex tenero ergate affectu, statuo, ut aestimes proximum tuum. Fili mi! Bonus est animus tuus, et integer, sequere ergo boni animi consilia, tunc in te ipso eris.

Дорогий друже!

Я дав тобі перше правило, щоб ти шанував Бога; ось друге даю з ніжним почуттям до тебе, аби ти поважав свого ближнього. Сину мій! Твоя душа є доброю і непорочною, тож слідуй порадам доброї душі, тоді будеш сам із собою у злагоді і станеш щасливим [5, с. 470].

Листування між священниками католицького віросповідання відбувалося переважно латинською мовою. Цьому є безліч доказів, приклад наводимо нижче.

Illustrissime Domine Praesul, Domine Gratiosissime! Siquidem in Possessione Udvari Ecclesia e solidis materialibus in locum prioris desolatissimae ita jam erecta esset, ut in Ea Sacra celebrari aliaque devotiones absolvi omnino possint; idcirco Reverendissimo Domino Vicario graviter aegrotante, ego Illustritatem Vestram Praesuleam humillime rogandam quatenus Facultatem praeattactum Ecclesiam solito ritu benedicendi gratiose elargiri non designaretur, cujus benedictionem solemnem fideles affuturo Festo Michaëlis, et Gabrielis Archangelorum, seu 8° Novembris juxta vetus peragi in votis haberent. In reliquo Paterno Praesuleris Gratiis commendatus in osculo dextrae emorior

Illustritatis Vestrae Praesuleae

Szathmar $\frac{11^o}{823}$ Novembri

Clienter intimus

Gregorius Papp

Parochus et V.A.D.Szathmariensis

«Ваше Преосвященство, пане єпископе, найдорожчий пане!

Оскільки у селі Удвар на місці колишньої безлюдної церкви, уже збудовано церкву з добротного матеріалу, то у цій святині цілком могли би правитися служби і відбуватися інші таїнства, тому через важку хворобу всечесного пана вікарія я дуже покірно прошу Ваше єпископське Преосвященство, наскільки це буде можливим, ласкаво ощасливити вище згадану церкву благословінням згідно обряду, вірники якого мають побажання, щоб святкове благословіння було здійснене у прийдешнє свято архангелів Михайла і Гавриїла, або 8-го листопада за старим стилем. Щодо іншого, то вверяюсь Вашій батьківській ласці; схиляючись у поцілунку правиці.

Вашому єпископському Преосвященству

Сатмар $\frac{11\text{го}}{823}$ листопада

Глибоко покірний

Григорій Папп,

Парох і віце-архідиякон Сатмарський»

(Переклад авторів)

Ряд документів дають підстави стверджувати, що латинською мовою укладалися фінансові угоди, зокрема про продаж-купівлю. Цікавим є документ з 1486 року, переклад якого зроблений нами. Ми нижче наводимо повністю. Немає інформації про те, для якої саме церкви купувалася ікона, але ця грамота дає уявлення про процедуру такого характеру. Тут чітко названа сума, хто і скільки має заплатити, на яких умовах, присутні обидві сторони і свідки угоди.

Ми, Софія з Вамоша, вдова ясновельможного Симона з Гуменного, доводимо до відома всіх та кожного, кому це важливо, і змістом цього тим, які в майбутньому будуть це бачити, читати і чути, передаємо таке. А саме те, що ми вирішили придбати одну срібну ікону вартістю 12 флоринів і оплатити з пожертвувань на вшанування святого мученика Георгія. Цю ікону ми купуємо

у Мартина, кравця з міста Ужгорода. Його особисто ми викликали до нас, і в нашій присутності ми доручили Іванові Дацові, щоб той заплатив цьому Мартину Сабо 6 флоринів, а решту 6 доручили оплатити Миколі з Невицького, які відтепер на наші пожертви внески можуть не робити або робити. Написане засвідчується силою цієї грамоти безпосередньо у присутності сторін. Герб із зображенням пальмових віт. Року Божого тисяча чотириста вісімдесят шостого. В Ужгороді недільного дня.

Дуже цінним і об'ємним пластом латиномовних матеріалів є грамоти угорських королів. Як відомо, територія сучасного Закарпаття тривалий період (майже тисячоліття) входило до складу Угорського королівства, а те, в свою чергу, спочатку до складу т.зв. Священної Римської імперії, згодом Австрійської, потім Австро-Угорщини. Для підтримки державної влади королі видавали свої грамоти як інструмент правління. Ми перекладали 10 таких грамот, на основі, яких можна робити деякий аналіз. Зі змісту грамот видно, що королі в першу чергу дбали про наповнення королівської казни, але також вони надавали права і пільги громадянам, від благополуччя яких залежало наповнення казни. Так що в цьому плані грамоти мають досить збалансований характер. Звичайно, за змістом вони різні. Наприклад, король Бейла IV у 1237 р. надав Берегову (тоді Luprechthaza) прав на місцеве самоврядування, яке очолював призначений королем староста. Після монголо-татарської навали 1242 року, яка не оминула край, була велика спустошеність цієї родючої території. Треба було відновлювати державне управління. З цією метою король запрошував німців-переселенців, які принесли традиції міського самоврядування, заснованого на Саксонському праві (Магдебурзьке право) [8, с. 168]. Цей же король у 1247 році видав грамоту, у якій переселенцям надає ряд свобод: недоторканість приватної власності, рівність усіх громадян незалежно від народності; право обирати священника; користуватися земельними угіддями, водою, пасовищами, проводити торгівлю у суботу [8, с. 168].

Його син, король Іштван V, у грамоті 1261 року дарував значні привілеї м.Севлюшу (Виноградову): сплачувати, як на той час, незначні податки у королівську казну, мати власний суд, могти полювати на звірів у лісі, вільно рибалити на р.Тисса і т.ін. Король Карл у грамоті 1329 р. надає ряд привілеїв чотирьом селищам (Вишкову, Хусту, Тячеву і Госсумезе) Мараморошського комітату. Грамота дуже об'ємна, складається з 17-ти пунктів. Король Ладислав грамотою 1453 р. реагує на скаргу переселенців про те, що місцева влада позбавила їх привілеїв, наданих попередніми королями, робить нововведення, які приносять шкоду і всіляко пригноблюють. У своїй грамоті король засуджує такі дії правителів і застерігає, щоб у майбутньому це не повторювалось, бо знайде на них покарання. «Управляй, але після цієї грамоти тому, хто управляє, завжди за вчинене буде відплата» (Putes autem post earum litterarum semper reddi editum putandi). Грамотою 1701 р. король Леопольд дає дозвіл на виготовлення єдиної печатки для п'яти так званих королівських міст Мараморощини. Перед тим кожне з цих міст мало свою печатку, що створювало деякі юридичні труднощі особливо у земельній та майновій сферах. На прохання нотаріуса і помічника судді (у грамоті є їхні прізвища) і видана ця грамота. У ній подається детальний опис нової печатки.

Висновки з дослідження. На території сучасного Закарпаття, яке майже впродовж тисячоліття входило до складу Угорського королівства, є величезна кількість латиномовних документів різного характеру, велика частина з яких ще досі залишається неперекладеною, а, отже невивченими. Ці матеріали є безцінним джерелом для вивчення малодослідженого періоду історії краю, який є невід' ємною частиною України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барбіл О. В. До проблеми специфіки лексики новолатинської мови (на матеріалі II–IV томів праці М. Лучкая «Historia Carpato-Ruthenorum»). *Сучасні дослідження з іноземної філології.* 2015. Вип.13. С. 12–15.

2. Барбіл О. В., Шепа Н. С. Фонематичні опозиції новолатинської мови у працях М. Лучкая. *Сучасні дослідження з іноземної філології* . 2016. Вип. 14. С. 23–27.URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/handle/lib/77685

3. Барбіл О. В., Шепа Н. С. Філіація значень як засіб розширення лексикону новолатинської мови у працях М. Лучкая. *Сучасні дослідження з іноземної філології* . 2017. Вип. 15. С. 20–23. https://doi.org/10.24144/2617-3921.2017.15

4. Барбіл О. В., Шепа Н. С. Способи і засоби відтворення лексичних запозичень у латиномовних працях Михайла Лучкая. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2018. Вип. 16. С. 32–39. https://doi.org/10.24144/2617-3921.2018.16

5. Духнович О. *Вибрані твори*. Ужгород : ВАТ «Видавництво "Закарпаття"», 2003. 565 с.

6. Лучкай М. Історія карпатських русинів. Т. 3 / переклад з лат. Ю. М. Сака. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. 1986. Т. 14. С. 93–259.

7. Мацинський І. Кінець XVIII – перша половина XIX ст. та життя і діяльність Василя Довговича. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво, 1982. Т. 10. С. 23-108.

8. Міськов І., Барбіл О. Початки міського самоврядування у Верхньому Потиссі (XIII ст.). *Carpatica – Карпатика.* Серія: Давнина і сучасність. 2005. Вип. 33. С. 166–173.

9. Bartal A. A Magyarországi Latinság szótára. Budapest : Franklin-Társulat, 1901. 722 p.

10. Fejer G. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae, 1829. T. IV, vol. 1. P. 455–457.

11. Mészáros K. Ungvár története a legrégibb időktől Maig. Pest, 1861. 154 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

РОЗДІЛ 5
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81’373.43:004
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.21

НЕОЛОГІЗМИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ЦИФРОВОМУ ДИСКУРСІ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ

NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH DIGITAL DISCOURSE: STRUCTURAL, SEMANTIC AND FUNCTIONAL FEATURES

Горун Г.Р.,
orcid.org/0000-0003-3712-0092
доцент кафедри мовної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ

Волошина В.В.,
orcid.org/0009-0000-8352-2848
старший викладач кафедри мовної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті досліджено особливості виникнення, творення та функціонування неологізмів сучасної англійської мови в цифровому дискурсі. Актуальність дослідження зумовлена активним розвитком інформаційних технологій, соціальних мереж, месенджерів, відеоплатформ та інших форм цифрової комунікації, які істотно впливають на лексичний склад сучасної англійської мови. Цифрове середовище є одним із продуктивних просторів виникнення нових лексичних одиниць, оскільки поява нових технологій, комунікативних практик і моделей поведінки потребує відповідних мовних номінацій. Метою статті є визначення основних структурно-семантичних та функційних особливостей англійських неологізмів, що функціонують у сучасному цифровому дискурсі. У дослідженні використано описовий, словотвірний, семантичний, контекстуальний та функційний методи. Матеріалом аналізу стали лексичні одиниці, пов’язані із соціальними мережами та Інтернет-комунікацією, зокрема *selfie, blogger, influencer, follower, hashtag, like, follow, unfollow, unfriend, livestream, clickbait, meme, viral, ghosting, doomscrolling, FOMO*. Встановлено, що цифрова комунікація активно використовує продуктивні словотвірні моделі англійської мови. Найбільш помітними способами творення досліджуваної лексики є словоскладання, афіксація, конверсія, скорочення та абревіація. Окрему увагу приділено семантичній неологізації, унаслідок якої вже наявні в мові одиниці *like, follow, friend, viral* набувають нових значень або семантичних відтінків. Проаналізовано лексеми *ghosting* та *doomscrolling*, які номінують нові моделі поведінки в цифровому середовищі. З’ясовано, що цифрові неологізми виконують номінативну, комунікативну, експресивну, соціальну, ідентифікаційну функції та функцію мовної економії. Доведено, що соціальні мережі відіграють важливу роль у поширенні мовних інновацій, забезпечуючи їх швидку циркуляцію між різними онлайн-спільнотами. Водночас ступінь закріплення нової одиниці в мові залежить від частотності відповідного явища, широти аудиторії та тривалості його функціонування. Зроблено висновок, що цифровий дискурс є одним із важливих чинників лексичних змін сучасної англійської мови, а цифрові неологізми відображають взаємодію мовних, технологічних і соціокультурних трансформацій.

Ключові слова: неологізм, англійська мова, цифровий дискурс, Інтернет-комунікація, соціальні мережі, кіберneологізм, словотвір, семантика, мовна інновація.

The article examines the emergence, formation and functioning of neologisms in Modern English digital discourse. The relevance of the research is determined by the rapid development of information technologies, social networks, messengers, video platforms and other forms of digital communication that significantly influence the lexical composition of Modern English. The digital environment has become a productive space for the emergence of new lexical units because new technologies, communicative practices and patterns of behaviour require appropriate linguistic nominations. The aim of the article is to identify the main structural, semantic and functional features of English neologisms functioning in contemporary digital discourse. The study employs descriptive, word-formation, semantic, contextual and functional methods. The research material includes lexical units associated with social networks and Internet communication, such as *selfie, blogger, influencer, follower, hashtag, like, follow, unfollow, unfriend, livestream, clickbait, meme, viral, ghosting, doomscrolling* and *FOMO*. The study demonstrates that digital communication actively employs productive word-formation patterns of English. The most noticeable processes include compounding, affixation, conversion, shortening and abbreviation. Particular attention is paid to semantic neologization, whereby existing lexical units such as *like, follow, friend* and *viral* acquire new meanings or additional semantic nuances in digital discourse. The article also analyses *ghosting* and *doomscrolling*, which denote new patterns of behaviour in the digital environment. The research establishes that digital neologisms perform nominative, communicative, expressive, social and identificational functions, as well as the function of linguistic economy. Social networks play an important role in disseminating linguistic innovations by facilitating their rapid

circulation between different online communities. At the same time, the degree to which a new lexical unit becomes established depends on the frequency of the phenomenon it denotes, the size of its audience and the duration of its use. The article concludes that digital discourse is an important factor in lexical change in Modern English, while digital neologisms reflect the interaction of linguistic, technological and sociocultural transformations.

Key words: neologism, English language, digital discourse, Internet communication, social networks, cyber neologism, word formation, semantics, linguistic innovation.

Постановка проблеми. Мова є динамічною системою, яка постійно реагує на зміни в суспільстві. Розвиток науки, техніки, економіки, культури та соціальних відносин зумовлює появу нових понять і, відповідно, потребу в їх мовному позначенні. Одним із найважливіших механізмів реагування мови на суспільні зміни є поповнення її словникового складу новими лексичними одиницями – неологізмами.

Особливо інтенсивно процеси лексичної інновації відбуваються в сучасній англійській мові. Її міжнародний статус та активне використання в науковій, технологічній, медійній і діловій сферах сприяють швидкому поширенню нових англійських одиниць за межами англомовного середовища.

Одним із найбільш значущих чинників сучасних мовних змін є цифровізація. Поява персональних комп'ютерів, смартфонів, соціальних мереж, месенджерів, відеоплатформ та інших цифрових сервісів змінила не лише способи отримання й передавання інформації, а й характер міжособистісної комунікації. Цифрове середовище сформувало нові типи комунікативної поведінки, соціальні ролі, способи взаємодії з інформацією та форми самопрезентації.

У сучасній лінгвістиці для позначення нових одиниць, пов'язаних із цифровою сферою, використовується, зокрема, поняття *cyber neologism*. О. Нагорна визначає кібернеологізми як нові лексичні одиниці, пов'язані з розвитком Інтернету, цифрових технологій, комп'ютерної діяльності та інформаційної сфери. Дослідниця виокремлює афіксацію, словоскладання, конверсію, реверсію, контамінацію та скорочення як основні механізми їх творення [1, с. 171–174]. Аналіз авторки ґрунтується, зокрема, на матеріалі англомовних Інтернет-текстів і демонструє значну продуктивність словоскладання та афіксації.

Водночас цифрова неологізація не обмежується створенням абсолютно нових словоформ. Значна частина інновацій виникає внаслідок переосмислення вже наявних лексичних одиниць. Наприклад, *friend, like, follow* та *viral* існували в англійській мові до активного розвитку соціальних мереж, однак у цифровому середовищі набули нових значень.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу англійських цифрових неологізмів з урахуванням їх структурної організації, семантичної трансформації та функціонування в сучасній комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема неологізмів традиційно посідає важливе місце в лексикології та словотворі, оскільки нова лексика відображає динаміку мовної системи й суспільства. У сучасних дослідженнях особлива увага приділяється одиницям, що виникають та поширюються в цифровому середовищі.

О. Нагорна досліджує роль кібернеологізмів у сучасному англомовному Інтернет-дискурсі, визначає їхні основні функції, структурні характеристики та способи творення. До продуктивних механізмів авторка відносить словоскладання, афіксацію, конверсію, скорочення, контамінацію та реверсію [1, с. 171–174].

О. Бабелюк розглядає англійські кібернеологізми з погляду їх семантичних і соціокультурних характеристик. Дослідниця наголошує на зв'язку цифрових мовних інновацій із формуванням цифрової ідентичності, онлайн-спільнот та специфічних моделей комунікації [2, с. 9–13]. Стаття охоплює такі явища цифрового мовлення, як соціальномережевий сленг, меметична мова та *leetspeak*.

Т. Василевська та А. Голінко зосереджують увагу на соціолінгвістичній динаміці англомовного цифрового середовища та ролі соціальних мереж у виникненні й поширенні лексичних інновацій. Дослідниці аналізують, зокрема, Reddit, Facebook, Instagram, X, Threads, YouTube і TikTok як платформи, на яких формуються нові мовні практики [3, с. 42–51].

Окремий аспект становлять цифрові скорочення. E. Kang аналізує англійські ініціалізми, що використовуються в цифровій та онлайн-комунікації, зокрема *AFK, IMO, SMH, IDK, IYKYK*. Дослідниця показує, що такі одиниці можуть походити від різних синтаксичних конструкцій і внаслідок регулярного використання набувати ознак самостійних лексичних одиниць [4, с. 311–340].

Попри значну кількість досліджень, актуальним залишається комплексний аналіз конкретних цифрових неологізмів з урахуванням їх структури, семантики, функцій та ступеня входження до загальновживаної лексики.

Постановка завдання. Метою статті є визначення структурно-семантичних та функційних

особливостей неологізмів сучасної англійської мови в цифровому дискурсі.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

1. визначити роль цифрового дискурсу у виникненні та поширенні англійських неологізмів;
2. охарактеризувати основні способи творення цифрової лексики;
3. проаналізувати окремі неологізми з погляду їх структурної організації;
4. простежити семантичні зміни вже наявних англійських слів;
5. визначити основні функції цифрових неологізмів;
6. з'ясувати роль соціальних мереж у поширенні та закріпленні мовних інновацій.

Матеріалом дослідження стали англійські лексичні одиниці, пов'язані з цифровою комунікацією, соціальними мережами та Інтернетом: *selfie, blogger, influencer, follower, hashtag, like, follow, unfollow, unfriend, livestream, clickbait, meme, viral, ghosting, doomscrolling, FOMO* та ін.

Виклад основного матеріалу. Цифровий дискурс як середовище виникнення нової лексики. Цифровий дискурс можна розглядати як сукупність комунікативних практик, що реалізуються за допомогою цифрових технологій. До нього належать повідомлення в месенджерах, дописи та коментарі в соціальних мережах, блоги, форуми, онлайн-відео, цифрові платформи та інші форми комунікації.

Однією з визначальних характеристик цифрового дискурсу є висока швидкість комунікації. Користувачі прагнуть оперативно створювати та передавати повідомлення, що сприяє поширенню коротких, структурно прозорих слів, скорочень та абревіатур.

Другою важливою характеристикою є масовість. Нове слово, використане одним користувачем, потенційно може бути прочитане, скопійоване та повторене великою кількістю інших користувачів. Унаслідок цього процес поширення мовної інновації відбувається значно швидше, ніж у традиційних комунікативних середовищах.

Третьою особливістю є неформальність значної частини цифрового спілкування. Соціальні мережі та месенджери створюють сприятливі умови для мовної творчості, експериментування, скорочення та переосмислення лексичних одиниць.

О. Бабелюк підкреслює, що цифрові платформи сприяють виникненню мовних інновацій і формуванню специфічних онлайн-спільнот [2, с. 9–13]. Тому цифровий дискурс слід розглядати не лише як середовище функціонування нової лексики, а і як активний чинник її формування.

Структурні способи творення цифрових неологізмів. Аналіз досліджуваного матеріалу показує, що цифрова лексика активно використовує вже наявні словотвірні ресурси англійської мови. Найпомітнішими є словоскладання, афіксація, конверсія та скорочення.

Одним із продуктивних способів творення цифрової лексики є словоскладання – поєднання двох або більше основ в одну лексичну одиницю. За даними О. Нагорної, словоскладання є одним із найпродуктивніших механізмів творення кіберneологізмів [1, с. 172–174].

Показовим прикладом є *clickbait*, утворене від *click* «натискання» та *bait* «приманка». У цифровому дискурсі воно позначає заголовок або інший контент, спрямований на привернення уваги користувача та стимулювання переходу за посиланням.

Подібну структуру має *livestream* (*live* + *stream*), що позначає пряму трансляцію через Інтернет.

Показовою є також одиниця *doomscrolling*, у якій поєднано *doom* та *scrolling*. Вона номінує тривале переглядання великої кількості переважно негативної інформації в цифровому середовищі.

Отже, словоскладання забезпечує компактну номінацію складних понять, а значення компонентів часто дає змогу користувачеві інтуїтивно зрозуміти значення нового слова.

Іншим продуктивним механізмом є афіксація. У цифровій лексиці особливо помітною є модель із префіксом *un-*.

Наприклад, *follow* у соціальних мережах означає «підписуватися на сторінку або стежити за її контентом», тоді як *unfollow* позначає припинення такої дії.

За аналогічною моделлю функціонує *unfriend*. Компонент *friend* позначає друга або користувача, доданого до відповідного списку, а *unfriend* – дію видалення такого користувача зі списку друзів.

Суфіксація представлена словами *blogger* та *streamer*. У слові *blogger* основа *blog* поєднується із суфіксом *-er*, що формує назву особи за дією. *Blogger* – особа, яка створює та веде блог; *streamer* – особа, яка здійснює онлайн-трансляції.

Таким чином, цифрова лексика не створює принципово нової словотвірної системи, а активно використовує продуктивні моделі англійської мови [1, с. 172–174].

Характерною рисою англійської мови є конверсія – перехід слова до іншої частини мови без

формальної зміни. Цей механізм особливо продуктивний у цифровому середовищі.

Наприклад, іменник *friend* у соціальних мережах може функціонувати як дієслово:

I friended him on Facebook.

У цьому випадку *friend* означає «додати користувача до списку друзів».

Дієслово *follow* також набуло нового цифрового значення. Якщо традиційно воно означає «слідувати», «йти за кимось», то в соціальних мережах *to follow* означає «підписатися на сторінку або стежити за оновленнями користувача».

Цифрова комунікація, таким чином, часто використовує вже наявну форму слова, адаптуючи її до нової комунікативної ситуації. Це забезпечує економію мовних ресурсів і сприяє швидкому засвоєнню інновацій [1, с. 173–174].

Окремим проявом семантичної неологізації є слово *viral*. У традиційному значенні воно пов'язане з вірусом, однак у цифровому дискурсі *viral* характеризує інформацію, відео, фотографію або допис, що дуже швидко поширюються серед користувачів.

У висловленні *The video went viral* відбувається метафоричне перенесення: швидкість поширення інформації уподібнюється до поширення вірусу. Отже, цифрове середовище не лише створює нові форми, а й трансформує семантику вже наявних слів.

Частина цифрових неологізмів виникла для позначення нових об'єктів та практик. Яскравим прикладом є *selfie* – фотографія, яку людина робить сама, зазвичай за допомогою смартфона.

Спочатку *selfie* було тісно пов'язане із соціальними мережами та Інтернет-комунікацією. Однак поширення відповідної практики сприяло виходу слова за межі цифрового дискурсу. Нині воно функціонує в повсякденному мовленні, медіа, рекламі та інших сферах.

Подібний процес спостерігається зі словом *hashtag*. Його структура пов'язана з поєднанням *hash* – назви символу «#» – та *tag* «позначка». У соціальних мережах хештег виконує функцію тематичного маркера, що дає змогу об'єднувати повідомлення за певною темою.

Ще одним важливим явищем цифрової комунікації є *meme*. У сучасному Інтернет-середовищі мемом може бути зображення, відео, фраза або їх комбінація, що поширюється між користувачами та часто зазнає численних модифікацій. Таким чином, мем є не лише одиницею цифрового контенту, а й проявом колективної мовної та візуальної творчості [2, с. 9–13].

Цифровий дискурс також сформував нові соціальні ролі. Слово *blogger* позначає особу, яка регулярно створює блоговий контент, тоді як *influencer* – користувача з певною аудиторією, здатного впливати на погляди, вибір або поведінку своїх підписників.

Поява *influencer* відображає зміну структури публічної комунікації. Соціальні мережі створили новий тип публічної особи, вплив якої ґрунтується передусім на цифровій аудиторії.

Отже, цифрова лексика фіксує не лише технологічні зміни, а й трансформацію соціальних ролей та моделей взаємодії.

Лексика цифрової поведінки. Особливий інтерес становлять неологізми, що називають нові моделі поведінки користувачів.

Одним із таких слів є *ghosting*. Воно походить від *ghost* «привид» і метафорично описує ситуацію, коли людина раптово припиняє відповідати на повідомлення або без пояснення зникає з комунікації.

Поширення цього слова пов'язане з особливостями цифрового спілкування. Месенджери та соціальні мережі дають змогу припинити контакт без безпосередньої розмови. Відповідно, *ghosting* номінує модель поведінки, яка стала особливо помітною в умовах цифрової комунікації.

Іншим показовим прикладом є *doomscrolling*. Воно позначає тривале прокручування стрічки новин із переважанням негативного або тривожного контенту.

Цифрове середовище забезпечує безперервний доступ до великої кількості повідомлень, тому користувач може переходити від одного матеріалу до іншого без чіткої межі завершення інформаційного потоку.

Таким чином, *doomscrolling* є не лише технологічною номінацією, а й соціально-поведінковим неологізмом. Його поява демонструє, що сучасна цифрова лексика відображає зміни не тільки в технологіях, а й у способах споживання інформації.

Скорочення та абревіація. Важливою характеристикою цифрового дискурсу є прагнення до мовної економії. Швидкість комунікації стимулює використання скорочень, ініціалізмів та абревіатур.

Показовою одиницею є *FOMO – fear of missing out*, що позначає страх пропустити важливу або цікаву подію, інформацію чи досвід.

У неформальному цифровому спілкуванні активно використовуються також *IDK* (*I don't know*), *IMO* (*in my opinion*) та *AFK* (*away from keyboard*).

E. Kang показує, що сучасні цифрові ініціалізми можуть походити не лише від окремих словосполучень, а й від цілих речень. У процесі

регулярного використання вони здатні поступово лексикалізуватися та функціонувати як автономні одиниці [4, с. 311–340].

Скорочення виконують одночасно кілька функцій: економлять час і комунікативний простір, сигналізують про неформальність спілкування та можуть вказувати на належність мовця до певної цифрової спільноти.

Основні функції цифрових неологізмів: аналіз досліджуваного матеріалу дає підстави відокремити кілька основних функцій цифрових неологізмів.

Номінативна функція полягає в позначенні нових предметів, процесів, явищ та соціальних ролей. Наприклад, *livestream* називає форму прямої онлайн-трансляції, *influencer* – новий тип публічної особи, *follower* – користувача, підписаного на певний акаунт, а *hashtag* – цифровий інструмент тематичного маркування.

Комунікативна функція полягає у забезпеченні швидкого передавання інформації. Одне слово *ghosting* може передати зміст, який інакше потребував би розгорнутого опису ситуації.

Функція мовної економії особливо виразно представлена скороченнями *FOMO, IDK, IMO, AFK*. За допомогою кількох літер користувач передає зміст, який у повній формі потребує значно більшої кількості мовних знаків.

Експресивна функція проявляється в одиницях, які містять оцінний або емоційний компонент. До них можна віднести *clickbait, ghosting, doomscrolling*.

Соціальна та ідентифікаційна функції пов'язані з груповою належністю. Використання специфічної цифрової лексики демонструє обізнаність користувача з певними комунікативними практиками та може сигналізувати про належність до конкретної онлайн-спільноти. О. Бабелюк розглядає кібернеологізми як один із засобів формування цифрової ідентичності та соціокультурного сигналізування [2, с. 9–13].

Отже, цифрові неологізми не обмежуються функцією номінації. Вони беруть участь у формуванні комунікативної поведінки та соціальної ідентичності користувачів.

Соціальні мережі є одним із найважливіших каналів поширення цифрової лексики. Їхня специфіка полягає в тому, що користувачі одночасно виступають авторами, адресатами та поширювачами мовного матеріалу.

Нове слово може виникнути в межах невеликої онлайн-спільноти, після чого через репости, коментарі, відео та меми потрапити до ширшого інформаційного простору. Саме тому цифрова комунікація істотно прискорює процес мовного поширення.

Т. Василевська та А. Голінко розглядають соціальні мережі як важливий простір виникнення лексичних інновацій і досліджують, зокрема, Reddit, Facebook, Instagram, X, Threads, YouTube і TikTok [3, с. 42–51].

Важливо, що різні платформи можуть створювати власні комунікативні норми. Лексична одиниця, характерна для однієї онлайн-спільноти, може згодом поширитися на інші цифрові середовища, а потім перейти до медіа та повсякденного мовлення.

Таким чином, соціальні мережі виконують роль своєрідного каталізатора лексичних змін.

Не всі нові слова однаково успішно закріплюються в мовній системі. Одні цифрові неологізми мають короткий життєвий цикл і зникають разом із відповідним явищем або тенденцією. Інші залишаються характерними для певної онлайн-спільноти. Треті поступово переходять до загальновживаної лексики.

До одиниць, які значною мірою вийшли за межі вузького цифрового дискурсу, належать *selfie, blogger, influencer*. Вони активно використовуються не лише в соціальних мережах, а й у медіа, рекламі та повсякденному спілкуванні.

Натомість деякі ініціалізми, наприклад *AFK* або *IYKYK*, залишаються тісніше пов'язаними з неформальним цифровим спілкуванням.

Отже, можна говорити про різний ступінь неологізації та лексикалізації цифрових одиниць. Неологізм, який стає частотним і позначає поширене явище, поступово втрачає відчуття новизни.

На основі проведеного аналізу можна визначити кілька основних тенденцій розвитку цифрової лексики сучасної англійської мови.

По-перше, спостерігається активне використання традиційних словотвірних моделей. Цифрове середовище не створює окремої словотвірної системи, а використовує наявні механізми англійської мови відповідно до нових комунікативних потреб.

По-друге, значну роль відіграє семантична неологізація. Такі слова, як *like, follow, friend* та *viral*, отримали додаткові цифрові значення без принципової зміни форми.

По-третє, характерним є поширення скорочень та ініціалізмів, що зумовлено прагненням до мовної економії та швидкості комунікації [4, с. 311–340].

По-четверте, цифровий дискурс активно формує назви нових моделей поведінки. *Ghosting* і *doomscrolling* демонструють, що нова лексика відображає соціальні трансформації не меншою мірою, ніж технологічні.

По-п’яте, соціальні мережі забезпечують високу швидкість поширення інновацій. Мовна одиниця може пройти шлях від вузької онлайн-спільноти до широкого міжнародного вжитку за відносно короткий час [3, с. 42–51].

По-шосте, відбувається поступовий вихід частини цифрових неологізмів за межі цифрового дискурсу. Такі слова, як *selfie, blogger* та *influencer*, уже функціонують у ширшому мовному просторі.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що цифровий дискурс є одним із важливих чинників розвитку лексичного складу сучасної англійської мови. Інтенсивний розвиток Інтернету, соціальних мереж, месенджерів та цифрових платформ зумовлює появу нових предметів, процесів, соціальних ролей і моделей поведінки, які потребують мовної номінації.

Установлено, що цифрові неологізми формуються за допомогою різних механізмів. Одним із найбільш продуктивних є словоскладання, представлене такими одиницями, як *clickbait, livestream, doomscrolling*. Їхня структурна прозорість забезпечує компактне позначення складних цифрових понять.

Важливу роль відіграє афіксація. Слова *unfollow* та *unfriend* демонструють продуктивність префікса *un-*, тоді як *blogger* та *streamer* засвідчують активність суфікса *-er* у формуванні назв осіб, пов’язаних із цифровою діяльністю.

Окрему групу становлять одиниці, що виникають унаслідок конверсії та семантичного переосмислення. *Friend, like* і *follow* ілюструють здатність англійської мови пристосовувати вже наявні лексичні ресурси до нових комунікативних потреб. Слово *viral* демонструє метафоричне перенесення значення, пов’язане з ідеєю швидкого поширення інформації.

Аналіз *selfie, hashtag* та *meme* показав, що цифрові неологізми можуть позначати не лише технічні об’єкти та процеси, а й нові способи створення, організації та поширення контенту. Водночас *blogger* та *influencer* відображають формування нових соціальних ролей.

Особливу групу становлять *ghosting* та *doomscrolling*, які номінують нові моделі поведінки. Їх функціонування свідчить про те, що цифрова лексика відображає не лише технологічний розвиток, а й зміни в міжособистісній комунікації та споживанні інформації.

Виявлено, що цифрові неологізми виконують комплекс функцій: номінативну, комунікативну, експресивну, соціальну, ідентифікаційну та функцію мовної економії. Їх використання дає змогу швидко називати нові явища, стисло передавати інформацію, виражати ставлення мовця та демонструвати належність до певної цифрової спільноти [1, с. 171–174; 2, с. 9–13].

Важливим чинником поширення нової лексики є соціальні мережі. Їхня інтерактивність і масовість сприяють швидкій циркуляції мовних інновацій між різними онлайн-спільнотами [3, с. 42–51]. Водночас не кожен цифровий неологізм стає постійною частиною словникового складу. Частина одиниць залишається в межах окремих цифрових спільнот, тоді як інші переходять до загальновживаної лексики.

Таким чином, цифрові неологізми є важливим показником сучасної динаміки англійської мови. Вони відображають взаємодію технологічних, мовних і соціокультурних змін та демонструють здатність англійської лексичної системи оперативно реагувати на нові потреби комунікації.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі англійської цифрової лексики, пов’язаної зі штучним інтелектом, онлайн-освітою, відеоплатформами, цифровими сервісами та новими формами взаємодії людини й технологій. Окремий інтерес становить порівняльне дослідження англійських та українських цифрових неологізмів, а також особливостей їх адаптації та входження до української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Nahorna O. O. The role of cyber neologisms in modern English-language internet discourse. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 37. С. 171–176. DOI: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.37.29.

2. Babelyuk O. A. English cyberneologisms in contemporary Internet discourse: semantic and sociocultural aspects. *Modern Philology*. 2025. № 3. С. 9–13. DOI: https://doi.org/10.32782/modernph-2025.3.1.

3. Vasylevska T. V., Holinko A. M. Sociolinguistics of the digital environment: social media slang as a catalyst for lexical innovations in the English language. *Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology*. 2024. Vol. 27, № 2. P. 42–51. DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2024.323961.

4. Kang E. A study of English initialisms in digital communication. *Studies in Phonetics, Phonology, and Morphology*. 2025. Vol. 31, № 3. P. 311–340. DOI: https://doi.org/10.17959/sppm.2025.31.3.311.

Дата першого надходження статті до видання: 24.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811:004.8
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.22

ЦИФРОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

DIGITAL ENVIRONMENT IN THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE AMONG LEARNERS

Конєва М.З.,
orcid.org/0000-0003-1395-9838
старший викладач кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Вакуленко А.І.,
orcid.org/0000-0001-7829-7236
викладач кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті теоретично обґрунтовано та практично розроблено методичну систему використання цифрового освітнього середовища для підвищення рівня іншомовної компетентності здобувачів освіти. Сформульовано сутність цифрового освітнього середовища як динамічної екосистеми, що інтегрує п'ять ключових компонентів: інфраструктурно-технологічний, контентно-інформаційний, інструментально-платформений, комунікативно-інтерактивний та інтелектуально-адаптивний. Проаналізовано трансформацію ролі викладача у цифровому просторі з традиційного транслятора знань на фасилітатора, тьютора й ментора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у систематизації лінгводидактичного потенціалу сучасних цифрових платформ та технологій штучного інтелекту, а також у визначенні їхньої ролі як цілісної екосистеми для розвитку мовленнєвих навичок. Уточнено сутність освітньої автономії здобувачів в умовах цифровізації та доведено необхідність переходу від епізодичного використання застосунків до поетапної інтеграції цифрового інструментарію в освітній процес.

Особливу увагу приділено дидактичному потенціалу технологій штучного інтелекту (генеративним мовним моделям, сервісам автоматизованого аналізу писемного мовлення та адаптивним алгоритмам інтервальних повторень). Доведено, що інтеграція ШІ-інструментів забезпечує ефективну персоналізацію навчання в умовах масової освіти, безперервну комунікативну практику, мінімізацію мовного бар'єра та миттєвий зворотний зв'язок.

Обґрунтовано комплексну методичну систему, побудовану на синергії комунікативно-когнітивного, діяльнісного та змішаного підходів. Визначено послідовність реалізації методики через підготовчо-орієнтувальний, процесуально-діяльнісний і рефлексивно-оцінювальний етапи.

Розроблено діагностичний інструментарій моніторингу результатів, який включає чотири критерії: мовно-дискурсивний, комунікативно-діяльнісний, мотиваційно-ціннісний та автономно-цифровий. Представлено критеріально-рівневу карту (репродуктивний, реконструктивний, творчо-інноваційний рівні) та обґрунтовано доцільність формувального оцінювання й використання цифрового портфоліо (e-Portfolio) для розвитку освітньої автономії здобувачів.

Ключові слова: іншомовна компетентність, цифрове освітнє середовище, штучний інтелект, змішане навчання, мовна автономія, формувальне оцінювання.

The article theoretically substantiates and practically develops a methodological system for using a digital educational environment to increase the level of foreign language competence of education learners. The essence of the digital educational environment is formulated as a dynamic ecosystem that integrates five key components: infrastructure-technological, content-informational, instrumental-platform, communicative-interactive and intellectual-adaptive. The transformation of the role of a teacher in the digital space from a knowledge transmitter to a facilitator, tutor and mentor is analyzed.

The scientific novelty of the results obtained lies in the systematization of the linguodidactic potential of modern digital platforms and artificial intelligence technologies, as well as in determining their role as a holistic ecosystem for the development of speech skills. The essence of educational autonomy of applicants in the conditions of digitalization is clarified and the need for a transition from episodic use of applications to the phased integration of digital tools into the educational process is proven.

Special attention is paid to the didactic potential of artificial intelligence technologies (generative language models, automated written speech analysis services and adaptive interval repetition algorithms). It is proven that the integration of AI tools provides effective personalization of learning in large-scale education, continuous communicative practice, reduction of language anxiety and communication barriers and instant feedback.

A comprehensive methodological system is substantiated, built on the synergy of communicative-cognitive, activity and mixed approaches. The sequence of implementation of the methodology through the preparatory-orientational, process-activity and reflective-evaluation stages is determined.

A diagnostic toolkit for monitoring results has been developed, which includes four criteria: linguistic-discursive, communicative-activity, motivational-value, and autonomous-digital. A criterion-level map (reproductive, reconstructive, creative-innovative levels) has been presented and the feasibility of formative assessment and the use of a digital portfolio (e-Portfolio) for the development of learners' educational autonomy has been substantiated.

Key words: foreign language competence, digital educational environment, artificial intelligence, blended learning, language autonomy, formative assessment.

Постановка проблеми. Формування іншомовної компетентності є однією з ключових вимог сучасної системи освіти, де особливе місце посідає англійська мова як основний засіб міжнародної комунікації. Володіння мовою відкриває здобувачам освіти доступ до світових освітніх ресурсів, академічної мобільності та глобального ринку праці. У цьому контексті традиційні методи навчання нерідко демонструють обмежену ефективність, адже вони не завжди здатні забезпечити високий рівень мотивації, автентичного мовного занурення та інтерактивності. Динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій трансформує освітній простір, створюючи якісно нові умови для засвоєння навчального матеріалу та розвитку мовленнєвих навичок.

Фундаментальна проблема полягає у необхідності системного інтегрування цифрового середовища в освітній процес для максимального розкриття його лінгводидактичного потенціалу.

Сучасний простір збагачується новими інструментами – від спеціалізованих онлайн-платформ і мобільних застосунків до інтерактивних мультимедійних курсів та штучного інтелекту. Проте їхнє використання для опанування іноземної мови часто має фрагментарний або стихійний характер. Виникає суперечність між високим потенціалом цифрових технологій та відсутністю цілісної методологічної бази для їх ефективного впровадження у процес формування іншомовної компетентності.

Особливої гостроти набуває питання адаптації цифрових інструментів до індивідуальних потреб, стилів навчання та вихідного рівня підготовки кожного здобувача освіти.

Створення стимулюючого цифрового середовища вимагає не лише наявності відповідного технологічного забезпечення, а й переосмислення ролі викладача як фасилітатора та розробки спеціальних педагогічних стратегій.

Отже, потреба у науковому обґрунтуванні, розробці та практичній апробації методичних моделей використання цифрового середовища для ефективного формування іншомовної компетентності (зокрема з англійської мови) зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування іншомовної компетентності здобувачів освіти за допомогою цифрового середовища є предметом навчання багатьох українських науковців. Теоретико-методологічні засади цифровізації іншомовної освіти та створення сучасного цифрового освітнього середовища досліджують науковці [1].

Г. І. Шайнер та М. І. Гавран в своїх роботах визначали сучасні методи та підходи до формування та удосконалення навичок іншомовної комунікації [2].

У своїх публікаціях науковці обґрунтовують значення цифрових освітніх платформ, інтерактивних мультимедійних сервісів та штучного інтелекту як засобів підвищення мотивації здобувачів освіти, персоніфікації освітньої траєкторії та забезпечення автентичного мовного середовища. Вони наголошують, що цифровий простір змінює роль викладача з традиційного транслятора знань на фасилітатора й тьютора.

Дослідники детально аналізують потенціал мобільних застосунків, вебквестів та віртуальних онлайн-сервісів у процесі формування іншомовної компетентності. Використання цифрового інструментарію сприяє інтенсифікації самостійної роботи здобувачів та формуванню навичок самоконтролю й самооцінювання [3].

Специфіку формування іншомовної професійно орієнтованої компетентності майбутніх фахівців у цифровому середовищі вищої школи аналізують Л. Ф. Лозинська, Н. П. Курах, І. А. Депчинська. Автори зосереджують увагу на міждисциплінарній інтеграції цифрової та іншомовної компетентностей, обґрунтовуючи необхідність розвитку так званих «м'яких навичок» та цифрової грамотності паралельно з опануванням іноземної мови професійного спрямування [3].

Незважаючи на значний доробок вітчизняних дослідників, окремі аспекти цієї проблеми залишаються недостатньо висвітленими. Зокрема, потребують подальшого дослідження питання розробки цілісної методичної системи комплексної інтеграції штучного інтелекту та адаптивних цифрових середовищ у процес формування іншомовної компетентності, а також критерії оцінювання їхньої ефективності в умовах змішаного та дистанційного навчання.

Постановка завдання. Теоретичне обґрунтування та практична розробка методики використання цифрового середовища для підвищення рівня іншомовної компетентності здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку педагогічної науки та практики вимагає глибинного переосмислення категорії «цифрове освітнє середовище» стосовно лінгводидактичних завдань. У контексті іншомовної освіти цифрове середовище слід розглядати не просто як сукупність технічних засобів або цифрових каналів передачі інформації, а як складну, багатовимірну, динамічну й саморегульовану екосистему. Ця еко-

система інтегрує технологічні, програмно-методичні, інформаційно-комунікаційні, мовленнєві та особистісноорієнтовані ресурси, створюючи оптимізовані умови для засвоєння іноземної мови, розвитку комунікативної фахової адаптивності та автентичного мовного занурення [4].

Структурна організація цифрового середовища формування іншомовної компетентності охоплює низку взаємопов'язаних компонентів. Інфраструктурно-технологічний компонент містить апаратне забезпечення, мережеву інфраструктуру та засоби віртуальної й доповненої реальності. Контентно-інформаційний компонент акумулює електронні навчально-методичні комплекси, автентичні мультимедійні ресурси, мовні корпуси та бази даних освітніх матеріалів.

Інструментально-платформений компонент об'єднує системи управління навчанням, мобільні застосунки для вивчення мов, цифрові дошки та сервіси гейміфікації.

Комунікативно-інтерактивний компонент забезпечує синхронну та асинхронну взаємодію через сервіси Zoom, MS Teams, Telegram та цифрові простори для телеколаборації.

Інтелектуально-адаптивний компонент (AI-інтегрований) включає діалогові системи на основі великих мовних моделей, адаптивні алгоритми оцінювання та автоматизовані генератори зворотного зв'язку.

Для системного розуміння трансформації освітнього процесу під впливом цифрових технологій доцільно порівняти характеристики традиційного та цифрового середовищ викладання іноземної мови [4].

Аналіз дидактичних властивостей цифрового освітнього середовища засвідчує його високий потенціал для подолання бар'єрів, пов'язаних із «мовним затисканням» та відсутністю природного іншомовного середовища.

Завдяки концепції «всеохоплюючого навчання» опанування іноземної мови трансформується з дискретного аудиторного акту в неперервний процес, інтегрований у щоденну життєдіяльність здобувача освіти.

Сучасний період розвитку науки характеризується фундаментальним витком цифровізації – переходом від простої автоматизації освітнього контенту до інтеграції технологій штучного інтелекту та генеративних великих мовних моделей. Дослідження сучасних зарубіжних науковців свідчать, що штучний інтелект відкриває еру адаптивної персоналізованої лінгводидактики [4].

Застосування ШІ-інструментів у формуванні іншомовної компетентності дозволяє вирішити ключову суперечність класичної методики: забезпечення індивідуального підходу до кожного здобувача в умовах масового навчання.

У межах ШІ-інтеграції виокремлюються три основні напрями.

По-перше, генеративні мовні моделі виступають у ролі віртуальних співрозмовників для відпрацювання усного та писемного мовлення у сценаріях різної складності (від базових побутових діалогів до наукових дискусій).

По-друге, системи автоматизованого аналізу писемного мовлення забезпечують оперативну перевірку граматики, стилістики, когезії та академічної відповідності текстів.

По-третє, адаптивні алгоритми аналізують індивідуальні прогалини в знаннях здобувачів та автоматично коригують графік повторення матеріалу на основі методу інтервальних повторень.

Для подолання фрагментарного використання цифрових технологій розроблено та обґрунтовано комплексну методичну систему інтеграції цифрового середовища у процес формування іншомовної компетентності. Дана система спирається на дидактичні принципи наочності, автономії здобувача, системності, інтерактивності, гнучкості та відповідності міжнародним стандартам.

В основу побудови методичної системи покладено поєднання трьох ключових педагогічних підходів: комунікативно-когнітивного підходу, що передбачає усвідомлене засвоєння мовних форм через їх функціонування в реальних комунікативних ситуаціях; діяльнісного підходу, за якого мова виступає інструментом вирішення практичного чи дослідницького завдання; та концепції змішаного навчання, зокрема моделей «Перевернутий клас» та «Свобода вибору».

Поетапна реалізація методичної системи розгортається у три послідовні кроки.

Підготовчо-орієнтувальний етап (асинхронний режим) передбачає самостійне опрацювання здобувачами теоретичної та лексико-граматичної бази у LMS Moodle або Google Classroom. Здобувачі переглядають навчальні відеоматеріали з інтерактивними завданнями у сервісах, відпрацьовують термінологію та здійснюють первинний фонетичний самоконтроль за допомогою ШІ-тренажерів [5].

Процесуально-діяльнісний етап (синхронний та інтерактивний режим) спрямований на активну комунікативну практику за методологією Task-Based Learning. Заняття організовуються у формі групової роботи в сесійних залах Zoom або MS Teams, де здобувачі розв'язують кейси, беруть участь у дебатах, реалізують онлайн-проєкти

Таблиця 1

Структура навчання іноземної мови у цифровому середовищі

Етап роботи	Навчальні засоби	Спосіб організації	Вид перевірки
Підготовчий	Навчальні онлайн-кабінети, картки для вивчення слів	Самостійне опрацювання (у зручний час)	Самоперевірка, тестові завдання
Практичний	Програми для відеозв'язку, спільні цифрові дошки	Обговорення в групах, виконання завдань (у реальному часі)	Оцінювання мовленнєвих вправ
Підсумковий	Сайти для збору робіт, електронні щоденники	Узагальнення матеріалів, аналіз здобутків	Електронне портфоліо, аналіз поступу

Джерело: власна розробка автора.

та використовують інтерактивні дошки Miro чи Padlet для спільного брейнштормінгу.

Рефлексивно-оцінювальний етап (контрольно-аналітичний) орієнтований на вимірювання динаміки формування компетентності через механізм цифрового портфоліо (e-Portfolio) на платформах Mahara чи Google Sites. Портфоліо містить відеовиступи, есе з аналітикою від AWE-сервісів, розроблені міжкультурні проєкти та дані саморефлексії.

Ефективність впровадження цифрового середовища у закладах освіти визначається як національним контекстом (викликами дистанційного та змішаного навчання в умовах воєнного стану), так і світовими тенденціями.

Впровадження розробленої методичної системи вимагає науково обґрунтованого діагностичного інструментарію для вимірювання рівня сформованості іншомовної компетентності здобувачів освіти. Спираючись на загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти та сучасні дослідження в галузі педагогічних вимірювань, визначено чотири базові критерії та відповідні їм показники.

Мовно-дискурсивний критерій оцінює обсяг активного та пасивного лексичного запасу, граматичну точність мовлення, лексичне розмаїття та здатність будувати логічно зв'язні, цілісні, стилістично адекватні висловлювання у писемній та усній формі.

Комунікативно-діяльнісний критерій вимірює швидкість мовленнєвої реакції у синхронній та асинхронній комунікації, готовність до ініціації та підтримки діалогу, здатність розуміти автентичне аудіо/відео та ефективність вирішення комунікативних завдань у цифрових проєктах [6].

Мотиваційно-ціннісний критерій відображає рівень внутрішньої мотивації до вивчення мови, динаміку зниження мовної тривожності, ступінь залученості до роботи в DLE та готовність до самостійного пошуку іншомовних ресурсів.

Автономно-цифровий (суб'єктний) критерій показує рівень розвитку навичок самоорганізації та самоконтролю, здатність ефективно використовувати ШІ-інструменти для самокорекції, критично оцінювати іншомовний контент та здійснювати саморефлексію через цифрове портфоліо.

Для наочного представлення практичного впровадження запропонованої методики узагальнено її основні елементи та етапи (табл. 1).

Впровадження даного критеріального апарату в практику педагогічного моніторингу дозволяє здійснювати формувальне оцінювання, надаючи здобувачам освіти не просто статичну оцінку в балах, а якісну аналітичну картину їхнього мовного поступу. Це перетворює оцінювання зі стресового чинника на ефективний стимул для подальшого самовдосконалення в цифровому освітньому середовищі.

Висновки. У результаті обґрунтування методичних засад використання цифрового освітнього середовища для формування іншомовної компетентності здобувачів освіти зроблено висновки відповідно до поставленого завдання.

Сучасне цифрове освітнє середовище є не просто сукупністю технічних засобів чи цифрових каналів передачі інформації, а складною, динамічною та багатовимірною екосистемою. Поєднує інфраструктурно-технологічний, контентно-інформаційний, інструментально-платформений, комунікативно-інтерактивний та інтелектуально-адаптивний компоненти. Інтеграція цих елементів забезпечує перехід від традиційної авторитарно-трансляційної моделі навчання до персоніфікованої, де викладач реалізує роль фасилітатора, тьютора та ментора, а здобувач освіти стає активним суб'єктом побудови власної освітньої траєкторії.

Інтеграція технологій штучного інтелекту, генеративних мовних моделей, автоматизованих систем аналізу писемного мовлення та адаптивних алгоритмів відкриває якісно нові можливості для персоналізації лінгводидактичного процесу. Застосування ШІ-інструментів вирішує суперечність між необхідністю індивідуального підходу

та умовами масового навчання, забезпечуючи цілодобову комунікативну практику, оперативний аналітичний зворотний зв'язок і автоматичне коригування навчального матеріалу залежно від динаміки засвоєння знань здобувачем.

Розроблена методична система комплексної інтеграції цифрових інструментів спирається на синергію комунікативно-когнітивного, діяльнісного та змішаного підходів. Поетапна реалізація цієї системи охоплює підготовчо-орієнтувальний, процесуально-діяльнісний та рефлексивно-оцінювальний етапи, що дозволяє уникнути фрагментарного застосування технологій і забезпечує збалансований розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання та письма.

Обґрунтована система критеріїв оцінювання разом із відповідною критеріально-рівневою картою дає змогу здійснювати об'єктивний та системний моніторинг. Впровадження інструментів формувального оцінювання, навчальної аналітики та цифрового портфоліо сприяє зростанню освітньої автономії здобувачів, підвищенню їхньої внутрішньої мотивації та якісному розвитку іншомовної компетентності загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Биков В.Ю., Буров О.Ю. Цифрове навчальне середовище: нові технології та вимоги до здобувачів знань. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць*. Київ; Вінниця : Планер, 2020. Вип. 55. С. 11-22. DOI: 10.31652/2412-1142-2020-55-11-22.

2. Шайнер, Г.І., Гавран, М.І. Інформаційно-комунікаційні технології навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах України. *Інноваціна педагогіка*. 2019. 10(3). С. 128-133.

3. Лозинська, Л.Ф., Курах, Н.П., Депчинська, І.А. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2022. 1. С. 245-252. DOI: 10.52726/as.humanities/2022.1.38.

4. Бондар, Н.В. Роль цифрових технологій у формуванні професійно орієнтованої іншомовної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей. *Закарпатські філологічні студії* / редкол.: І.М. Зимомря (голов. ред.), М.М. Палінчак, Ю.М. Бідзіля та ін. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2025. Т. 2, вип. 40. С. 73-77. Бібліогр.: с. 77 (7 назв); рез. укр., англ. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/40/part_2/15.pdf

5. Розвиток інформаційно-цифрового навчального середовища закладу загальної середньої освіти : методичний посібник / О.В. Овчарук, О.О. Гриценчук, І.В. Іванюк, Л.А. Карташова, О.Є. Кравчина, М.П. Лещенко, І.Д. Малицька. Київ: ІЦО НАПН України. 2022. 223 с.

6. Цифрова компетентність вчителя: інструмент самооцінювання та особливості використання: методичні рекомендації: [В.Ю. Биков, О.О. Гриценчук, О.А. Дубовик, Ю.І. Завалевський, І.В. Іванюк, О.Є. Кравчина, О.В. Овчарук,]. К.: ІЦО НАПН України. 2022. 57 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

UDC 81'37:81'42:811.111+811.512.162
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.23

CONCEPTUALIZATION OF MULTIPLICITY IN ENGLISH AND AZERBAIJANI: A COGNITIVE-DISCURSIVE ANALYSIS

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МНОЖИННОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ МОВАХ: КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ АНАЛІЗ

Sevinj Mahmudova Zulfigar,
orcid.org/0009-0006-2496-8958
Doctoral student,
Khazar University
Lecturer at the Department of English Language Teaching Methodology
Azerbaijan University of Languages

Multiplicity is commonly associated with the grammatical contrast between singular and plural forms. However, linguistic expressions of multiplicity extend far beyond morphological number marking. Speakers may construe a collection as a set of separate individuals, a unified group, an indefinite quantity, a distributive configuration, or a culturally salient social category. The present article examines how multiplicity is conceptualized and discursively represented in English and Azerbaijani. The study adopts a qualitative comparative approach combining insights from cognitive linguistics, discourse analysis, and contemporary research on plural semantics. The analysis focuses on nominal plural markers, collective nouns, numerals, quantifiers, bare nouns, pronouns, agreement patterns, and context-dependent interpretations. English generally marks nominal plurality through the suffix *-s/-es*, although irregular forms, zero plurals, collective nouns, and mass-count shifts contribute to a more complex system. Azerbaijani mainly employs the suffixes *-lar/-lər*, selected according to vowel harmony, yet plural meaning may remain morphologically unmarked after numerals and certain quantitative expressions. The comparison demonstrates that morphological form alone does not determine plural interpretation. In both languages, discourse context activates collective, distributive, generic, associative, and approximative readings. Nevertheless, the two languages differ in how explicitly number is encoded. English usually requires plural marking after numerals and reflects number distinctions in agreement, whereas Azerbaijani generally uses a morphologically singular noun following a cardinal numeral. Azerbaijani plural morphology also develops pragmatic meanings such as respect, family association, approximation, and social grouping. The article argues that multiplicity should be treated as a flexible conceptual domain constructed through the interaction of grammar, lexical semantics, cognition, and discourse. This approach provides a more comprehensive account than analyses that restrict plurality to a binary singular–plural opposition.

Key words: multiplicity, plurality, cognitive linguistics, discourse analysis, English, Azerbaijani, conceptualization, grammatical number.

Множинність зазвичай пов'язують із граматичним протиставленням форм однини та множини. Проте мовні засоби вираження множинності значно виходять за межі морфологічного маркування граматичного числа. Мовці можуть осмислювати сукупність як набір окремих індивідів, єдину групу, невизначену кількість, дистрибутивну конфігурацію або культурно значущу соціальну категорію. У статті досліджується, яким чином множинність концептуалізується та репрезентується в дискурсі англійської й азербайджанської мов. У дослідженні застосовано якісний порівняльний підхід, що поєднує положення когнітивної лінгвістики, дискурс-аналізу та сучасних досліджень семантики множини. Аналіз зосереджено на показниках іменникової множини, збірних іменниках, числівниках, квантифікаторах, іменниках без артикля, займенниках, моделях узгодження та контекстуально зумовлених інтерпретаціях. В англійській мові множина іменників переважно позначається суфіксами **-s/-es**, хоча нерегулярні форми, нульові форми множини, збірні іменники та переходи між злічуваним і незлічуваним значеннями ускладнюють цю систему. В азербайджанській мові множина переважно виражається за допомогою суфіксів -lar/-lər, вибір яких визначається законом гармонії голосних. Водночас після числівників і певних кількісних виразів значення множини може залишатися морфологічно немаркованим. Порівняння засвідчує, що сама по собі морфологічна форма не визначає інтерпретацію множинності. В обох мовах дискурсивний контекст активізує збірні, дистрибутивні, узагальнені, асоціативні та приблизні значення. Однак ці мови відрізняються за ступенем експліцитності вираження граматичного числа. В англійській мові після числівників зазвичай необхідне маркування множини, а числові відмінності відображаються також у граматичному узгодженні. Натомість в азербайджанській мові після кількісного числівника зазвичай уживається іменник у морфологічній формі однини.

Морфологічні показники множини в азербайджанській мові також можуть набувати прагматичних значень, зокрема виражати повагу, родинну належність, приблизність і соціальне групування. У статті обґрунтовується необхідність розглядати множинність як гнучку концептуальну сферу, що формується внаслідок взаємодії граматики, лексичної семантики, когнітивних процесів і дискурсу. Такий підхід забезпечує більш комплексне пояснення цього явища порівняно з дослідженнями, у яких множинність обмежується бінарною опозицією однини та множини.

Ключові слова: множинність, множина, когнітивна лінгвістика, дискурс-аналіз, англійська мова, азербайджанська мова, концептуалізація, граматичне число.

Introduction. Number is a familiar yet conceptually complex grammatical category. At first sight, the distinction appears simple: singular forms usually refer to one entity, while plural forms refer to more than one. In actual language use, however, this opposition is not always clear-cut. Plural nouns may identify specific groups, social categories, kinds, repeated events, approximate periods, or indefinite quantities. At the same time, expressions without an explicit plural marker may still convey the idea of multiplicity. For this reason, plurality cannot be explained only through the presence or absence of a grammatical suffix. The meaning of plural forms is shaped by several interacting factors, including morphology, lexical meaning, sentence structure, and context. A group of people, for example, may be presented as separate individuals, as members of a larger unit, or as a single collective body. The interpretation depends on how the speaker organizes and presents the situation. Discourse also influences plural meaning through communicative purpose, genre, speaker attitude, and shared cultural knowledge. Expressions such as *the authorities, young people, the students, camaat, gənclər,* and *müəllimlər* may refer to concrete groups, institutions, broad categories, or socially constructed communities.

A comparison of English and Azerbaijani is especially useful because the two languages differ typologically. English is mainly analytic, whereas Azerbaijani is an agglutinative Turkic language in which plurality is generally marked by the suffixes *-lar* and *-lər*. A clear difference appears after cardinal numerals. English uses plural nouns, as in *three books*, while Azerbaijani normally uses an unmarked noun, as in *üç kitab*.

This article examines how multiplicity is conceptualized in both languages and how discourse affects the interpretation of plural and quantitative forms. It applies a qualitative comparative approach to representative grammatical and lexical patterns in contemporary English and Azerbaijani. It considers collective, distributive, generic, associative, and context-dependent meanings in use.

The aim of this article is to examine how multiplicity is conceptualized and expressed in English and Azerbaijani from cognitive and discursive perspectives.

Discussion. The most productive marker of nominal plurality in English is the suffix *-s*, together with its orthographic variant *-es*. Its pronunciation varies according to the final sound of the noun, producing /s/, /z/, or /ɪz/ in forms such as *books*, *rooms*, and *classes*. This system presents plurality as a formally marked extension of a singular lexical item. Nevertheless, English number morphology is not entirely regular. The language also contains inherited irregular plurals, including *children*, *men*, *women*, *feet*, *teeth*, and *mice*, as well as zero-marked forms such as *sheep*, *deer*, and, in certain contexts, *fish*. These patterns show that plurality is represented through both productive rules and established lexical forms. Some English nouns are morphologically plural although they may refer to a single object composed of two or several connected parts. Examples include *scissors*, *trousers*, *glasses*, and *binoculars*. The phrase *a pair of scissors* places a singular measure expression before a plural lexical noun. Grammatical plurality in this construction does not indicate several separate objects. Instead, it reflects the internal structure of an object conceptualized as containing paired elements. Number marking therefore expresses a conventional way of viewing the referent rather than its simple numerical quantity. Bare plurals in English are equally flexible. In *Dogs are intelligent animals*, the noun refers generically to a species or class. In *Dogs are playing outside*, the same form normally identifies a particular group available from the situation or previous discourse. Plural morphology alone does not determine genericity. Interpretation develops through the interaction of the noun phrase with tense, aspect, predicate meaning, and communicative context.

Morphological Representation of Multiplicity in Azerbaijani. English and Azerbaijani therefore distribute numerical information differently. English normally combines a numeral greater than one with a plural noun, as in *three books*, *seven students*, and *twenty houses*. Azerbaijani uses *üç kitab*, *yeddi tələbə*, and *iyirmi ev*, where the quantitative modifier is sufficient. English encodes multiplicity twice, through the numeral and the noun ending, whereas Azerbaijani generally avoids this repetition. A form such as *üç kitablar* is unacceptable in the neutral meaning "three books." In marked contexts, however, plural morphology after quantitative expressions may contribute classificatory, expressive, or contrastive meaning rather than simple counting. Azerbaijani plural marking also interacts with possession and case morphology. Once *-lar* or *-lər* is attached to the noun stem, other suffixes follow in a fixed sequence, as in *kitablarımızdan* "from our books" or *tələbələrinizlə* "with your students." This ordering makes the structure of the word transparent and allows several grammatical meanings to be expressed within a single form. At the same time, the plural suffix may acquire contextual nuances, including emphasis, social grouping, or approximation. Such uses confirm that Azerbaijani plurality is not merely numerical but also shaped by discourse,

speaker intention, and the semantic environment of the noun. Both languages allow plural participants to be interpreted collectively or distributively. Consider the English sentence *The children carried the boxes upstairs*. It may describe a joint activity in which all children carried the boxes together, or a distributed event in which individual children carried different boxes. Azerbaijani creates the same ambiguity in *Uşaqlar qutuları yuxarı mərtəbəyə daşıdılar*. Neither the plural suffix nor the verb independently determines how the participants are related to the event.

Reduplication is especially productive in Azerbaijani distributive constructions. Forms such as *bir-bir* "one by one," *iki-iki* "two at a time," *dəstə-dəstə* "in groups," *ev-ev* "house by house," and *küçə-küçə* "street by street" present multiplicity as internally organized repetition. English usually conveys comparable meanings through analytic phrases. Azerbaijani reduplication therefore provides a compact structural means of distributing participants, places, or actions across repeated units.

These nouns do not behave identically. English *police* normally takes plural agreement: *The police are investigating the incident*. Azerbaijani *polis* may refer to the institution as a unified body, while *polislər* explicitly foregrounds several officers. Thus, *Polis hadisəni araşdırır* profiles institutional action, whereas *Polislər hadisə yerinə gəldilər* presents individual members arriving at a location. A similar contrast appears between *Hökumət qərar qəbul etdi* and *Hökumət üzvləri müzakirəyə başladılar*. The first sentence construes the government as a single decision-making institution; the second highlights its constituent members. Azerbaijani possesses productive associative constructions that cannot be translated by simply adding an English plural suffix. The form *Əligil* refers to Ali together with his family or household, while *xalamgil* denotes the speaker's aunt and people associated with her. In *Rəşadgilə getdik*, the group is accessed through Rəşad as its socially salient member. Although *-gil* is not the regular plural suffix, it belongs to the broader domain of multiplicity because it constructs an unspecified group around one reference individual. The expression *saat beşlərdə* is particularly revealing because the pluralized numeral does not denote several distinct fives. It identifies a region surrounding five o'clock. Multiplicity is extended metaphorically from separate entities to neighbouring points on a scale, showing how plural morphology can develop conventional meanings beyond enumeration [9, p. 218].

Genericity, Mass Nouns, and Countability. English and Azerbaijani both use plural nouns for generic reference. *Tigers are endangered animals* and *Pələnglər nəsli kəsilmək təhlükəsi altında olan heyvanlardır* describe a species rather than a fixed set of animals. Similarly, *Teachers play an important role in society* and *Müəllimlər cəmiyyətdə mühüm rol oynayırlar* attribute a general characteristic to a professional category.

Generic meaning can also be expressed through singular forms. Azerbaijani uses sentences such as *İnsan sosial varlıqdır* and *Kitab insanın dünyagörüşünü genişləndirir*. English has comparable constructions, including *The tiger is an endangered species* and *A good teacher understands the learner*. Bare plurals, definite singulars, and indefinite singulars provide different conceptual routes to a category. Semantic plurality must therefore be distinguished from morphological plurality because kind reference may arise without a plural form [10, p. 64].

Mass nouns further demonstrate that countability is partly language-specific. English nouns such as *water*, *rice*, *furniture*, *advice*, and *information* normally resist direct pluralization in their basic senses. Azerbaijani nouns such as *su*, *düyü*, *mebel*, *məsləhət*, and *məlumat* are similarly shaped by lexical convention. Yet pluralization becomes possible when speakers reinterpret a substance or abstract notion as types, portions, manifestations, or individual items. Another important point is that countability may shift according to communicative setting. In restaurant discourse, for instance, *two coffees* refers to two servings rather than two kinds of coffee. Azerbaijani allows a similar interpretation in *iki çay*, where the noun designates two glasses or portions. Abstract nouns may also become countable when individual cases are emphasized, as in *different experiences* or *müxtəlif təcrübələr*. These examples show that speakers do not merely follow fixed lexical rules; they actively recategorize meanings to suit context. Count and mass distinctions are therefore best understood as flexible conceptual choices shaped by usage, convention, and discourse. English may refer to *the wines of France* or *the waters of the Caspian Sea*. Azerbaijani uses *müxtəlif şərablar*, *Xəzərin suları*, and *yeni məlumatlar*. A notable contrast concerns *information*. Standard English treats it as a mass noun and avoids *informations*, whereas Azerbaijani *məlumatlar* readily denotes separate facts, reports, or pieces of information. The same conceptual content is therefore packaged as mass in one language and as countable plurality in another.

Pronouns and the Discursive Construction of Groups. Plural pronouns play an important role in constructing collective identity. English *we* and Azerbaijani *biz* may include or exclude the addressee. In *We must protect the environment* or *Biz ətraf mühiti*

qorumalıyıq, the pronoun may include the speaker, audience, citizens, or humanity. In *We have reviewed your application* or *Biz müraciətinizə baxdıq*, it usually represents an institution addressing an external individual. Azerbaijani also uses *siz*, historically and grammatically plural, as a respectful form for one addressee. *Sən nə düşünürsən?* is informal singular, while *Siz nə düşünürsünüz?* may address several people or one person politely. Here plurality expresses social distance and respect rather than numerical quantity. Modern English *you* no longer marks this distinction grammatically.

The choice of pronoun may also signal alignment, responsibility, and distance within a text. Political speakers often use *we* to present contested goals as shared obligations, while they may position another community as separate or oppositional. Academic authors sometimes employ *we* to guide readers through an argument, even when the research has a single author. Azerbaijani uses *biz* in comparable ways, especially in public, institutional, and scholarly discourse. Such uses show that plural pronouns do more than identify participants. They organize relationships between speaker, audience, and referenced groups, shaping solidarity, authority, inclusion, exclusion, and the distribution of responsibility in communication. English identifiable plurals usually occur with the definite article, while Azerbaijani relies more heavily on contextual accessibility. In *Several students entered the hall. The students sat in the front row*, the article marks the second reference as identifiable. Azerbaijani expresses the same relation in *Bir neçə tələbə zala daxil oldu. Tələbələr ön sırada əyləşdilər*. Although Azerbaijani has no direct equivalent of *the*, prior discourse makes *tələbələr* definite.

Groups may also be assembled across discourse. In *A teacher and three students entered the room. They sat near the window*, the pronoun refers to participants introduced through two separate noun phrases. Azerbaijani *Bir müəllim və üç tələbə otağa daxil oldu. Onlar pəncərənin yanında əyləşdilər* constructs the same composite group. Plural reference is therefore dynamic: discourse can introduce, combine, divide, and reactivate groups [11, p. 4]. Plural expressions may also create rhetorical vagueness. Statements such as *Experts have raised concerns* or *Mütəxəssislər narahatlıqlarını bildiriblər* leave the number and identity of the experts unspecified. Such wording may be appropriate when the sources are known from context, but it can also transform a limited opinion into an apparently collective position. Similar effects occur in *people say*, *researchers believe*, *deyirlər*, and *alimlər hesab edirlər*.

Conclusions. The analysis has shown that multiplicity in English and Azerbaijani cannot be adequately described as a simple contrast between one and more than one. The grammatical category of number provides an important structural foundation, but actual interpretations emerge through the interaction of morphology, lexical semantics, syntax, cognition, and discourse.

English generally represents nominal plurality through *-s/-es*, supplemented by irregular plurals, zero forms, collective nouns, and context-dependent count–mass shifts. Azerbaijani primarily uses *-lar/-lər*, a regular pair of vowel-harmonic suffixes that can combine with possessive and case morphology. Nevertheless, Azerbaijani nouns normally remain morphologically singular after cardinal numerals, demonstrating that conceptual multiplicity does not require formal plural marking.

In both languages, plural expressions may receive collective or distributive readings. They may refer to concrete groups, generic classes, repeated events, periods, kinds, institutions, or socially constructed categories. Pronouns such as *we/biz* and *they/onlar* are especially important in discourse because they organize social identities and establish boundaries between groups. Definite and contextually identifiable plurals also maintain reference across extended texts. The comparison further reveals language-specific patterns. English makes number visible in a wider range of agreement and determiner structures. Azerbaijani, by contrast, develops productive associative, honorific, approximative, and reduplicative meanings. Forms such as *Əligil, xalamgil, saat beşlərdə,* and *iki-iki* show that multiplicity may encode social association, approximate location on a scale, or distributive organization rather than simple enumeration. A cognitive-discursive account is therefore preferable to a purely formal description. Speakers do not merely count entities; they select ways of viewing and grouping them. The same participants may be construed as individuals, a collection, an institution, a family, a category, or an opposing social group. Discourse context determines which aspects of multiplicity become prominent.

REFERENCES:

1. Farkas, D. F., & de Swart, H. The semantics and pragmatics of plurals. Semantics and Pragmatics, 2010, 3(6), 54 p. https://doi.org/10.3765/sp.3.6

2. Langacker, R. W. Cognitive Grammar: A Basic Introduction. Oxford University Press. 2008. 562 p.

3. Shafaei-Bajestan, E., Moradipour-Tari, M., Uhrig, P., & Baayen, R. H. The pluralization palette: Unveiling semantic clusters in English nominal pluralization. Cognitive Science, 2024. 31 p. https://doi.org/10.1111/cogs.13496

4. Nouwen, R. Plurality. In M. Aloni & P. Dekker (Eds.), The Cambridge Handbook of Formal Semantics, Cambridge University Press. 2016. 720 p. https://doi.org/10.1017/CBO9781139236157.010

5. Hart, C. Discourse, Grammar and Ideology: Functional and Cognitive Perspectives. Bloomsbury. 2014. 256 p.

6. Bybee, J. Language, Usage and Cognition. Cambridge University Press. 2010. 252 p.

7. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. Halliday's Introduction to Functional Grammar (4th ed.). Routledge. 2014. 808 p.

8. Öztopçu, K., Abuov, A., & Cəlilova, E. Essentials of Azerbaijani: An Introductory Course. University of Texas at Austin. 2006. 488 p.

9. Evans, V. How Words Mean: Lexical Concepts, Cognitive Models, and Meaning Construction. Oxford University Press. 2009. 426 p.

10. Gardelle, L. Semantic Plurality: English Collective Nouns and Other Ways of Denoting Pluralities of Entities. John Benjamins. 2019. 229 p. https://doi.org/10.1075/cilt.349

11. Brasoveanu, A. Plural discourse reference. In M. Aloni, H. Bastiaanse, T. de Jager, & K. Schulz (Eds.), Logic, Language and Meaning. Springer. 2010, 10 p.

12. Yatsushiro, K., Sauerland, U., & Alexiadou, A. The plural is unmarked: Evidence from Turkish, Hungarian and German. Glossa: A Journal of General Linguistics, 2021, 6 (1), 137, 32 p. https://doi.org/10.16995/glossa.5771

13. Schmitt, V. Pluralities across categories and plural projection. Semantics and Pragmatics, 2019, 12(17), 36 p. https://doi.org/10.3765/sp.12.17

14. Tieu, L., Romoli, J., Zhou, P., & Crain, S. Children's knowledge of free choice inferences and scalar implicatures. Journal of Semantics, 2016, 34(2), 30 p.

15. Ahranjani, A. K. Plural and singular form of noun in Azerbaijani and English. Academic Research International, 2011, 1(3), 11 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 378.147
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.24

МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИЧНІ МОЖЛИВОСТІ

MULTIMODAL STYLISTIC ANALYSIS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING: MODERN APPROACHES AND METHODOLOGICAL OPPORTUNITIES

Саєнко Н.В.,
orcid.org/0000-0001-7953-3747
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

У статті розглянуто сучасні підходи до мультимодального стилістичного аналізу та визначено його методичні можливості у навчанні англійської мови. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією сучасного комунікативного простору під впливом цифровізації, розвитку мультимедійних технологій, соціальних мереж, інтерактивних платформ і засобів штучного інтелекту. У сучасних умовах текст дедалі частіше постає як складний мультимодальний феномен, у якому смисл і стилістичний ефект формуються внаслідок взаємодії вербальних, візуальних, аудіальних, просторових, кінетичних та інших семіотичних ресурсів. Це зумовлює необхідність розширення традиційного розуміння стилістичного аналізу та впровадження нових методів викладання англійської мови. Метою дослідження є вивчення сучасних підходів до мультимодального стилістичного аналізу та визначення їхнього методичного потенціалу для навчання англійської мови. У роботі проаналізовано основні напрями розвитку мультимодального аналізу, особливу увагу приділено аналізу взаємодії різних модальностей у таких видах сучасного контенту, як відеоматеріали, рекламні повідомлення, контент соціальних мереж і веб-сайти. У статті обґрунтовано доцільність використання мультимодального стилістичного аналізу в процесі підготовки студентів-філологів. Запропоновано п'ятиступінчасту модель роботи з мультимодальним матеріалом, яка включає ідентифікацію використаних модальностей (модусів), опис особливостей їх функціонування, визначення характеру взаємодії вербальних і невербальних компонентів, інтерпретацію створюваного сенсу та стилістичного ефекту, а також продуктивний етап, на якому студенти відтворюють або трансформують стилістичні особливості аналізованого матеріалу. Перспективність мультимодального підходу пов'язується з розвитком технологій штучного інтелекту, інтерактивного сторітелінгу, мультимодальних корпусів, віртуальної та доповненої реальності, персоналізованого навчання й нових форм оцінювання комунікативної компетентності. Зроблено висновок, що мультимодальний стилістичний аналіз має значний потенціал для модернізації навчання англійської мови та формування у студентів здатності комплексно аналізувати й створювати сучасні англомовні тексти різних жанрів і форматів.

Ключові слова: мультимодальність, мультимодальний стилістичний аналіз, навчання англійської мови, стилістика, цифрові технології, семіотичні модальності.

The article considers modern approaches to multimodal stylistic analysis and identifies its methodological possibilities in teaching English. The relevance of the study lies in the transformation of the modern communicative space under the influence of digitalisation, the development of multimedia technologies, social networks, interactive platforms, and artificial intelligence tools. In modern conditions, the text increasingly appears as a complex multimodal phenomenon, in which meaning and stylistic effect are formed through the interaction of verbal, visual, auditory, spatial, kinetic, and other semiotic resources. This necessitates expanding the traditional understanding of stylistic analysis and introducing new approaches to learning English. The purpose of the study is to study modern approaches to multimodal stylistic analysis and determine their methodological potential for teaching English. The paper analyses the main directions of development in multimodal analysis, paying special attention to the interaction of different modalities in modern content such as video materials, advertising messages, social media content, and websites. The article substantiates the feasibility of using multimodal stylistic analysis in training philology students. A five-stage model of working with multimodal material is proposed, which includes the identification of the modalities used, a description of the features of their functioning, determining the nature of the interaction of verbal and non-verbal components, the interpretation of the created meaning and stylistic effect, as well as a productive stage at which students reproduce or transform the stylistic features of the analysed material. The prospects of the multimodal approach are associated with the development of artificial intelligence technologies, interactive storytelling, multimodal corpora, virtual and augmented reality, personalized learning, and new forms of assessing communicative competence. It is concluded that multimodal stylistic analysis has significant potential to modernise English language teaching and to develop students' ability to comprehensively analyse and create modern English-language texts across various genres and formats.

Key words: multimodality, multimodal stylistic analysis, English language teaching, stylistics, digital technologies, semiotic modalities.

Постановка проблеми. Мультимодальна стилістика є міждисциплінарним напрямом у лінгвістиці та семіотиці, що вивчає те, як сенс і стиль створюються не лише за допомогою слів, а й через інші канали сприйняття: візуальні (шрифти, кольори, верстка, зображення), аудіальні (звуки, музика), просторові та жестикулярні.

У контексті сучасних наукових праць цей напрям розвивається під впливом цифровізації та нових технологій. Його суть полягає в переході до динамічних цифрових форматів, які передбачають вивчення не лише друкованих текстів, а й інтерактивних веб-інтерфейсів, інтерфейсів додатків, відеоконтенту, платформ соціальних мереж тощо.

Цифрові технології та мультимодальність перетворили текст з лінійної послідовності слів на динамічний, інтерактивний та гібридний конструкт. Тепер текст поєднує в собі звук, відео, зображення та гіперпосилання, вимагаючи від читача активної участі, нелінійного сприйняття та навичок збирання смислів із різних медіальних каналів. Таким чином відбувається зміна поняття тексту, який більше не спирається тільки на друковані знаки. Він одночасно задіює візуальні образи, анімацію, аудіо, тактильні елементи, що призводить до необхідності мультимодального підходу до його аналізу.

У сучасній лінгвістиці мультимодальний аналіз часто називають мультимодальним дискурс-аналізом (МДА). На відміну від традиційного дискурс-аналізу, МДА досліджує безліч семіотичних модальностей, таких як мова, зображення та звуки. У дослідженні [1] проводився кількісний бібліометричний аналіз з метою вивчення тенденцій, фокусних точок та інтелектуальної структури МДА для забезпечення комплексного огляду його розвитку та еволюції. Автори оцінили існуючі публікації в період з 2015 по 2024 рік, представивши поточний стан та тенденції розвитку мультимодальної стилістики через об'єктивний, систематичний та всебічний огляд релевантних публікацій з бази даних Scopus. Результати цього аналізу показують, що за останні 10 років глобальні розвідки в галузі МДА демонструють значне зростання, яке супроводжується розквітом публікаційної активності, диверсифікацією представлених тем; зростаючою увагою до цифрового дискурсу.

Викладання стилістики в сучасному цифровому середовищі також зумовлює необхідність оновлення педагогічних форм та методів у зв'язку з переходом значної частини комунікації в інтернет-простір, де традиційні жанри трансформуються, а швидкість та мультимодальність тексту потребують нових навичок аналізу.

Поступово змінюється об'єкт вивчення стилістики, оскільки у фокусі уваги виявляються не тільки класичні художні або публіцистичні тексти, а й цифрові жанри – пости в соцмережах, мем-дискурс, комунікативні практики в месенджерах**,** лонгріди, гіпертексти та мультимодальні повідомлення (що поєднують текст, аудіо та відео). Аналіз тексту доповнюється роботою з візуальним контентом, гіперпосиланнями та інтерактивними елементами, які змінюють сприйняття стилю. Мультимодальна стилістика досліджує, як ці елементи взаємодіють між собою у єдиному комунікативному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мультимодальний дискурс визначають як способи і засоби сучасної комунікації, що стимулюють різноманітні відчуття, такі як зір, слух і дотик, використовуючи мову, зображення, звуки, рух та інші символічні ресурси [2], а мультимодальне навчання характеризують як освітнє середовище, в якому елементи навчання представлені більш ніж в одному сенсорному режимі (візуальному, аудіальному, письмовому) [3, с. 853].

На відміну від традиційного дискурс-аналізу, який фокусується переважно на словесній мові, МДА розширює поле аналізу на безліч семіотичних модусів – таких як візуальні образи, жести, просторове розташування та цифрова взаємодія, які спільно конструюють сенс у сучасній комунікації [4].

Актуальність МДА зросла разом із розвитком цифрових платформ, онлайн-навчання та візуальної комунікації у медіа та освіті. Починаючи з середини 2010-х років, у зростаючій кількості наукових публікацій досліджується те, як смисли конструюються за допомогою різних модальностей, спираючись на такі різноманітні теоретичні підходи, як системно-функціональна лінгвістика, візуальна граматика та соціальна семіотика [1].

Всюдисуще використання цифрових технологій постійно змінює те, як люди отримують доступ до інформації, діляться ідеями та спілкуються один з одним. Для цього потрібно гнучке володіння навичками та стратегіями для навігації, спілкування й спільної роботи в різних онлайн контекстах [5].

Оскільки технології продовжують визначати те, як люди спілкуються у різних формах, викладачі повинні розширювати свої уявлення про те, як, де, в яких умовах та за допомогою яких інструментів навчати студентів у цифрову епоху [6].

Сучасне цифрове середовище пропонує студентам кілька режимів, щоб вони могли вибирати

ті, які найкраще відповідають їхньому індивідуальному стилю навчання та потребам, отримаючи максимальну користь із взаємодоповнюючого характеру мультимедійного контенту [7].

Крім того, студентам надається можливість брати участь у різних соціально-пізнавальних заходах, які враховують їх потреби чи способи сприйняття [8]. Мультимодальна природа віртуальних середовищ, таких як лабораторні симуляції, віртуальна та доповнена реальність, надає можливості для набуття практичного досвіду, який у традиційних академічних умовах дуже складно реалізувати. Взаємодія між різними формами сприйняття та вираження звільняє мислення студентів для виконання креативних завдань та реалізації творчого потенціалу [6].

Постановка завдання. Проблема полягає в тому, що традиційна стилістика переважно вивчає лексичні, граматичні, фонологічні, семантичні мовні ресурси, представлені в друкованому форматі, тоді як сучасні комунікаційні продукти використовують кілька семіотичних модальностей одночасно, додаючи до традиційних візуальні, аудіальні, просторові, жестові ресурси, інтегрований вплив яких на процес засвоєння стилістики потребує додаткового опрацювання.

Мета цього дослідження – вивчити сучасні підходи до мультимодального стилістичного аналізу та визначити їх методологічний потенціал для викладання англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Основними елементами мультимодальності є текст (пости, коментарі, заголовки та хештеги); візуал (фотографії, малюнки, меми та інфографіка); динаміка (відео, «історії» (stories) та ролики); аудіо (музика, голосові повідомлення та подкасти); знаки (емодзі, стікери та реакції).

Предметом дослідження мультимодальної лінгвістики в усному мовленні є різноманітні комунікативні акти з урахуванням темпу, тембру мовця, просторових і тимчасових характеристик та інших екстралінгвальних факторів. Предметом дослідження мультимодальної лінгвістики у письмовій мові є структурно-функціональні, комунікативно-прагматичні та соціокультурні особливості вербальних, невербальних та паравербальних компонентів [9]. Розглянемо особливості деяких видів мультимодального контенту, найпопулярнішими з яких є відеоролики, реклама, кінофільми та веб-сайти.

Мультимодальність у *відеороликах* – це одночасне використання різних каналів сприйняття та типів даних. Основними компонентами мультимодального відеоролика є: візуальний ряд (картинка, рух об'єктів, міміка, зміна кадрів та кольору); аудіальний ряд (фонова музика, звукові ефекти та шуми); вербальний компонент (усне мовлення за кадром або в діалогах, а також титри та написи); семіотичний контекст (те, як усі ці елементи зв'язуються разом для створення єдиного образу).

Основними модусами мультимодальної *реклами* є візуальний (фото, відео, графіка, колір, міміка та жести персонажів); вербальний (слогани, заголовки, закадровий текст, шрифтові рішення); аудіальний (музика, звукові ефекти, інтонація голосу); кінетичний/просторовий (динаміка кадрів у відео чи інтерактивні елементи у цифровому середовищі).

Кінофільм за своєю природою є мультимодальним, оскільки поєднує мовлення, музику, кадр, монтаж та міміку. Його головними модусами є: візуальний (кадр, світло, колір, костюми, рух камери та гра акторів); аудіальний (музичний супровід, фонові шуми та звукові ефекти); вербальний (діалоги, монологи героїв, титри та закадровий голос); просторовий (мізансцена, розташування об'єктів та дизайн локацій).

Сучасний *веб-сайт* задіює відразу кілька каналів сприйняття: лінгвістичний (текстовий) (статті, заголовки, інструкції та голосове читання); візуальний (фотографії, ілюстрації, інфографіка та анімація); аудіальний (фонова музика, звукові повідомлення, подкасти та відеоролики); просторовий (розташування елементів на сторінці).

Дедалі більшого значення у зв'язку з розвитком інформаційних технологій мультимодальність набуває в освіті. Її розглядають як підхід, при якому навчальний матеріал подається через різні канали сприйняття та формати (текст, звук, відео, графіку та інтерактивні дії). Такий метод допомагає учням та студентам краще розуміти та запам'ятовувати складну інформацію, залучаючи зір, слух та практичний досвід. Головними каналами сприйняття є візуальний (схеми, графіки, відео); аудіальний (подкасти, лекції, музика); кінестетичний (інтерактивні завдання, практичні ігри); текстовий (книги, статті, конспекти).

У викладанні стилістики поняття мультимодального аналізу охоплює те, як різні форми вираження (мовлення, текст, зображення, звук та рух) взаємодіють один з одним, щоб створювати стилістичні ефекти та передавати певний зміст. Ключовими завданнями мультимодального аналізу, який мають вміти виконувати студенти-філологи, є вивчення того, як слова, зображення та звуки працюють разом у єдиному інформаційному просторі (поєднання знаків); розуміння

того, як візуальні чи звукові елементи посилюють або змінюють емоційний тон тексту (стилістичний ефект); оцінка загального повідомлення, що народжується на стику різних каналів сприйняття (полімодальний сенс).

Сучасні підходи до мультимодального стилістичного аналізу. Серед сучасних підходів до мультимодального стилістичного аналізу можна виділити такі.

Соціально-семіотичний підхід (Гюнтер Кресс та Тео ван Левен [10]). Основними засадами підходу є рівноправність модусів; соціальна обумовленість (вибір конкретних засобів); потенціал значення (афорданс) (кожен модус має свої унікальні можливості та обмеження для вираження смислів).

Системно-функціональнийпідхід(К.О'Халлоран [11]). При цьому підході текст розглядається не як ізольований словесний ряд, а як соціально-семіотичне ціле, де сенс створюється через взаємодію різних модальностей: мовлення, візуальних образів, звуку та просторового дизайну.

Аналіз мультимодального дискурсу (Ніна Норгаард [12]). Сучасний мультимодальний стилістичний дискурс-аналіз передбачає вивчення того, як текст, звук, жести, колір та візуальні образи разом створюють єдиний зміст. Цей підхід виходить за рамки класичної лінгвістики, розглядаючи комунікацію як складний синтез різних семіотичних ресурсів у цифровому та медіальному середовищі.

Когнітивний підхід [11], [12]. Завданням мультимодального аналізу на основі когнітивного підходу є розуміння того, як різні знаки пов'язані між собою; знаходження прихованих смислів у поєднанні зображення та тексту; оцінка сили емоційного впливу на аудиторію.

Корпусний мультимодальний підхід склався на стику корпусної лінгвістики, системно-функціональної семіотики (Г. Крес, Т. ван Левен) та комп'ютерних методів обробки мультимедійних даних (К. О'Халлоран та ін.). Цей підхід передбачає роботу з великими базами даних (корпусами), що дозволяє знаходити закономірності в поєднанні різних знакових систем за допомогою цифрових інструментів.

Цифрові та підтримувані штучним інтелектом підходи (провідні розробники – OpenAI, Google DeepMind, Anthropic, Meta, Alibaba (Qwen Team) та Zhipu AI (GLM). До цифрових підходів на базі штучного інтелекту можна віднести застосування мультимодальних нейромереж; аналіз тональності та емоцій; генеративне моделювання тощо. У межах цього підходу вивчається те, як цифровий контент впливає на суспільство та формує ідеологію; як компанії поєднують слогани, меми та дизайн для привернення уваги (брендінг і реклама); а також дослідження кросмедійних стилів, тобто трансформації одного стилю під час переходу з тексту у відео чи інфографіку.

Мультимодальний стилістичний аналіз у навчанні англійської мови. Ми застосували описані вище теоретичні напрацювання дослідників для вивчення особливостей мультимедійного стилістичного аналізу під час навчання англійської мови на матеріалі кіно та відео, реклами, соціальних мереж та веб-сайтів.

Мультимодальний стилістичний аналіз *кіно* та *відео* у навчанні англійської мови – це метод вивчення мови персонажів, ракурсу камери, кольорової гами, музичного супроводу, жестикуляції, міміки, звукових ефектів. Кіно на заняттях можна використовувати з метою знайомства студентів з автентичною мовою (студенти чують сленг, ідіоми та реальний темп мовлення); відео показує міміку та жести персонажів, знайомить із соціокультурним фоном, що підвищує пізнавальний інтерес та мотивацію студентів.

Перегляд *рекламних роликів* вчить знаходити приховані смисли, гру слів та культурні відсилання, тобто розуміти підтекст, розвиваючи одночасне розуміння аудіального, візуального та текстового рядів та забезпечуючи синтез сприйняття.

Мультимодальний стилістичний аналіз контенту в *соціальних мережах* допомагає студентам розуміти сучасну автентичну мову, сленг, іронію та візуальну риторику на таких платформах, як TikTok, Instagram або X. Об'єктами вивчення є хештеги, емодзі, зображення, підписи до постів та фото, типографіка (шрифтове оформлення), візуальний стиль (айдентика).

Мультимодальний стилістичний аналіз на прикладі *веб-сайтів* – це метод навчання англійської мови, який поєднує аналіз тексту, візуальних образів, звуку та інтерфейсу. Студенти вивчають, як цифровий дизайн, шрифт, колір та текст працюють разом для створення певного стилю та переконання читача на реальних англомовних інтернет-сторінках. У процесі стилістичного аналізу можуть розглядатися такі елементи веб-сайту, як текст, зручність навігації, візуальна ієрархія, макет, гіперпосилання.

Методологічна база мультимодального стилістичного аналізу. Викладачі кафедри іноземних мов Харківського національного автомобільно-дорожнього університету навчали студентів-філологів спеціальності Філологія (прикладна лінгві-

стика) мультимодального стилістичного аналізу відповідно до наступної п'ятиступінчастої моделі, кожен етап якої відповідав на конкретне питання.

Етап 1. Ідентифікація (Які модуси використовуються?)

Етап 2. Опис (Як функціонує кожен модус?)

Етап 3. Взаємодія (Як взаємодіють вербальні та невербальні модуси?)

Етап 4. Інтерпретація (Який сенс та який стилістичний ефект вони створюють?)

Етап 5. Оцінка/продукція (Як студенти можуть відтворити чи трансформувати ці стилістичні ефекти?).

Таким чином, модель можна представити як такі кроки: Виявити → Описати → Співвіднести → Інтерпретувати → Створити.

Для розвитку навичок мультимодального стилістичного аналізу описаних мультимодальних елементів (відео, реклама, соціальні мережі, вебсайти) використовуємо такі завдання.

Для роботи з відеоматеріалом організується перегляд фільму без звуку з метою опису передбачуваної сюжетної лінії зображення та дій персонажів; перевірка загального розуміння сюжету та підтвердження чи спростування здогадок після першого перегляду; детальний розбір мови відеоматеріалу – аналіз фраз, акцентів та культурних посилань; озвучення певної сцени як елемент рольової гри чи обговорення вчинків героїв.

При роботі з рекламою можна виконувати такі завдання, як деконструкція слогана (знайти тропи у відомому рекламному девізі та пояснити їхній ефект); переклад з підтекстом (перекласти рекламний ролик рідною мовою, зберігши прагматичний зміст та емоцію); створення власної реклами (зняти короткий відеоролик або написати текст англійською мовою, використовуючи вивчені стилістичні прийоми).

Під час виконання стилістичного аналізу соціальних мереж пропонується розбір мемів (порівняти підпис (caption) і зображення, знайти прихований зміст чи культурне відсилання); аналіз трендів (розібрати коротке відео (Reels/TikTok) щодо того, як музика змінює сприйняття англійської мови); порівняння стилів (порівняти офіційний пост компанії в LinkedIn з її ж жартівливим твітом в X тощо).

Етапи роботи з англомовним сайтом можуть включати вибір сайту (пошук ресурсу, що цікавить, наприклад, порталу новин, блогу бренду, благодійного фонду, що підтримує бренд); первинне знайомство для оцінки загального враження та цільової аудиторії сайту; детальний аналіз (пошук стилістичних засобів); порівняння двох сайтів однієї спрямованості, але з різною стилістикою.

Освітня ефективність мультимодального навчання

Освітня ефективність мультимодального навчання детально обґрунтована у роботах Р. Майєра [15] і може бути представлена такими положеннями.

Розвиток візуальної грамотності. Одним із ключових результатів мультимодального підходу є розвиток візуальної грамотності (здатності розуміти, аналізувати та створювати візуальні образи).

Критичний аналіз інформації. Студенти вчаться декодувати приховані смисли, бачити різницю між текстом і зображенням, що його супроводжує, розпізнавати маніпуляції, виявляти фейки.

Підвищення ефективності засвоєння матеріалу. Підхід забезпечує зниження когнітивного навантаження, оскільки мозок швидше обробляє складні схеми та інфографіку, ніж довгий текст. Поєднання візуального образу зі звуком чи текстом створює міцні зв'язки у пам'яті. Інформація дублюється в зоровій та вербальній корі, полегшуючи її подальше вилучення.

Розвиток навичок комунікації. Студенти навчаються створювати власний контент: презентації, ментальні карти та відео. Формується вміння підбирати правильні візуальні маркери висловлювання абстрактних ідей, тобто формується точність передачі думки.

Активація мислення. Робота з 3D-моделями та графіками розвиває орієнтацію у просторі та уяву, тобто розвиває просторове мислення. Пошук зв'язків між текстом та зображенням стимулює креативність та розвиває асоціативне мислення.

Розвиток дискусійних навичок. Інтерактивні формати з різними типами медіа навчають доводити аргументи та захищати їх.

Розвиток міжкультурної компетенції. Поєднання різних каналів сприйняття робить занурення в чужу культуру об'ємним та природним. Візуальні образи, такі як фотографії, хроніка та арт-об'єкти, показують аутентичний побут і реальну обстановку. Аудіоматеріали, такі як мовлення носіїв мови, музика та подкасти, передають інтонації, емоції та контекст.

Освоєння софту. Постійна практика з різними платформами та програмами знімає страх перед новими технологіями.

Мережева етика. Спілкування у віртуальному середовищі формує навички безпечного та ввічливого спілкування у цифрових класах та на онлайн-платформах.

Розвиток креативності. Студент сам вирішує, як висловити ідею – через малюнок, текст чи звук, тобто має свободу вибору. Швидкий перехід між форматами дає змогу розглядати завдання з різних ракурсів і розвиває гнучкість мислення.

Перспективні напрями мультимодального стилістичного аналізу. Серед перспективних напрямів мультимодального стилістичного аналізу виокремлюють таке.

Створення мультимодальних текстів за допомогою штучного інтелекту: програми самі створюють відео на тему уроку, пропонуючи змішаний контент та підлаштовуючись під кожного студента. Електронна система сама бачить, що дається важко, і пропонує більше корисних вправ, здійснюючи таким чином точний підбір завдань.

Інтерактивний сторітлінг працює таким чином, що історія з динамічним сюжетом підлаштовується під рівень і відповіді студента в реальному часі. Задіяні зорові, слухові і моторні канали сприйняття, що забезпечує мультисенсорний відгук. Вивчення лінгвістичного матеріалу відбувається через рішення ігрових завдань всередині оповіді.

Мультимодальне навчання з віртуальною (VR) та доповненою реальністю (AR) має значний потенціал для трансформації процесу вивчення мов. Технології занурюють студентів у віртуальні середовища, де вони спілкуються із цифровими співрозмовниками, виконують завдання та відпрацьовують «живе» мовлення без побоювання помилитися.

Мультимодальні корпуси (текстові бази даних) зберігають відео та аудіо разом із текстом, а програми на основі штучного інтелекту швидко знаходять потрібні фрази та жести.

Мультимодальне оцінювання передбачає аналіз не тільки тексту чи голосу студента, а й комплексу мовних сигналів: міміку, жести, позу, зоровий контакт і реакцію на віртуальне середовище. Воно вимірює реальну комунікативну компетентність за допомогою штучного інтелекту, датчиків руху та систем розпізнавання мовлення.

Персоналізоване навчання. У майбутньому мультимодальний підхід значною мірою персоналізує процес вивчення мов. Інтелектуальні системи добиратимуть темп навчання та завдання відповідно до індивідуальних потреб і результатів кожного студента. Аналіз мовлення, особливостей взаємодії та навчальної діяльності дасть змогу оперативно адаптувати зміст і складність навчального матеріалу.

Мультимодальне навчання англійської для спеціальних цілей (ESP) передбачає об'єднання лінгвістичної стилістики з методикою навчання професійної англійської мови. Суть підходу полягає в тому, щоб не просто заучувати терміни певної сфери (наприклад, медичної, юридичної чи технічної), а й розуміти, як створюються тексти в цій сфері, які їх тон, структура і прагматична мета. ESP надалі більше буде поєднувати текст, звук, відео та інтерактивні цифрові середовища і створювати іммерсивний досвід, який покращує засвоєння професійної лексики та розвиває реальні комунікативні навички через моделювання робочих ситуацій.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що мультимодальний стилістичний аналіз є перспективним напрямом сучасної лінгвістики та методики навчання іноземних мов, який відповідає особливостям сучасного цифрового комунікативного середовища. Сучасний текст дедалі частіше поєднує вербальні, візуальні, аудіальні та інші семіотичні компоненти, взаємодія яких формує його зміст, стилістичну своєрідність і прагматичний вплив.

Методологічною основою мультимодального стилістичного аналізу можуть слугувати соціально-семіотичний, системно-функціональний, когнітивний і корпусний підходи, а також сучасні цифрові технології та інструменти штучного інтелекту. Їх інтеграція дає змогу досліджувати мультимодальний текст як цілісну систему взаємопов'язаних семіотичних ресурсів.

Встановлено значний методичний потенціал мультимодального стилістичного аналізу у навчанні англійської мови. Робота з кінофільмами, відеоматеріалами, рекламними повідомленнями, контентом соціальних мереж і веб-сайтами сприяє розвитку мовної, стилістичної, комунікативної, соціокультурної та цифрової компетентностей, а також критичного мислення й мультимодальної грамотності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розроблення критеріїв оцінювання навичок мультимодального стилістичного аналізу й системи навчальних завдань на основі різних видів цифрового та аудіовізуального контенту. Окремої уваги потребує дослідження можливостей використання штучного інтелекту та мультимодальних корпусів для аналізу взаємодії вербальних і невербальних компонентів тексту.

Важливим напрямом є адаптація мультимодального стилістичного аналізу до навчання англійської мови для спеціальних цілей, що дасть змогу дослідити специфіку мультимодальної комунікації в різних професійних дискурсах і розробити відповідні методики навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Chen L., Abdullah M. A. R., Syed Abdullah S. N. bin, Hussin S., Abd Rahman R. A. A bibliometric survey on multimodal discourse analysis (2015–2024): Looking behind to look ahead. English Language and Literature Studies. 2025. Vol. 15, No. 3. P. 99–113. DOI: https://doi.org/10.5539/ells.v15n3p99.

2. Kress G. R., van Leeuwen T. Multimodal discourse: The modes and media of contemporary communication. London : Arnold, 2001. 142 p.

3. Sankey M., Birch D., Gardiner M. Engaging students through multimodal learning environments: The journey continues. Curriculum, technology & transformation for an unknown future: Proceedings ascilite Sydney 2010 / eds. C. H. Steel, M. J. Keppell, P. Gerbic, S. Housego. Sydney, 2010. P. 852–863. DOI: https://doi.org/10.14742/apubs.2010.2003.

4. Jewitt C., Bezemer J., O'Halloran K. Introducing multimodality. London : Routledge, 2016. 232 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315638027.

5. Leu D. J., Coiro J., Kinzer C. K., Castek J., Henry L. A. New literacies: A dual-level theory of the changing nature of literacy, instruction, and assessment. Journal of Education. 2017. Vol. 197, No. 2. P. 1–18. DOI: https://doi.org/10.1177/002205741719700202

6. Bouchey B., Castek J., Thygeson J. Multimodal learning. Innovative Learning Environments in STEM Higher Education: Opportunities, Challenges, and Looking Forward / eds. J. Ryoo, K. Winkelmann. Cham : Springer, 2021. P. 35–54. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-58948-6_3.

7. Nouri J. Students' multimodal literacy and design of learning during self-studies in higher education. Technology, Knowledge and Learning. 2019. Vol. 24. P. 683–697. DOI: https://doi.org/10.1007/s10758-018-9360-5.

8. Bezemer J., Kress G. Multimodality, learning and communication: A social semiotic frame. London ; New York : Routledge, 2016. 170 p.

9. Макарук Л. Л. Універсальність мультимодальної лінгвістики. Сучасні тенденції фонетичних досліджень : збірник матеріалів IV круглого столу, 23 квітня 2020 р. Луцьк, 2020. С. 16–19.

10. Kress G., van Leeuwen T. Reading images: The grammar of visual design. London : Routledge, 1996. 288 p.

11. O'Halloran K. Posthumanist stylistics. *Language and Literature: International Journal of Stylistics*. 2023. Vol. 32, No. 1, P. 129–162. DOI: https://doi.org/10.1177/09639470221140693

12. Nørgaard N. Multimodal stylistics of the novel: More than words. New York : Routledge, 2019. 358 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315145556.

13. Mayer R. E. Multimedia learning. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 210 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

UDC 81'373.43+81'271:81'373.6
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.25

SOCIO-CULTURAL DETERMINANTS OF LEXICAL INNOVATION: AN ETYMOLOGICAL ANALYSIS

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ: ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Stoika O.Ya.,
orcid.org/0000-0002-7695-6100
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Applied Linguistics
Uzhhorod National University,
Chief Research Fellow at the Department of Comparative Pedagogy
Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Kucheriava S.M.,
orcid.org/0009-0002-1035-1202
Student at the International Economic Relations Faculty
Uzhhorod National University

With the advent of the computer and the dawn of the digital age, access to information has become easier. People are now able to easily share experiences and integrate foreign loanwords into their own sociocultural space. The development of modern languages is inseparable from socio-cultural processes, which significantly influence lexical change and borrowing. Every major change in society can be easily traced back to linguistic changes. Technological progress, globalization, and intercultural communication introduce new concepts into people's everyday lives. As a result, languages need new ways to describe these changes. This results in a major issue that linguists and translators face. It is they who primarily take responsibility of normalizing linguistic units. However, there is no one system that would make it possible. That is the reason why it is essential to comprehend the factors that influence the emergence of lexical innovations and the patterns governing their occurrence.

Scholars such as William Labov and James Armstrong provide important insights into language change and the nature of lexical innovation. David Crystal examines the relationship between language and technological development, particularly in the context of the Internet and digital communication. Yu. Savina and Yu. Laskava focus on the functioning of borrowings and the external and internal factors that influence their emergence. The works of Einar Haugen and Peter Burke are relevant to the study of language contact and the role of social, cultural, and historical interaction in linguistic change. Translation-related aspects of lexical innovation are addressed in the studies of Lawrence Venuti and Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet, whose works help explain how new lexical units and culture-specific concepts are transferred and adapted across languages.

This article examines the socio-cultural determinants that influence the emergence and development of lexical innovations. The main focus is on such factors as technological progress, economic and trade relations, political and historical events, and cultural exchange. The study also considers how these external changes interact with internal linguistic needs. These include the principle of language economy and the naming of new concepts. The analysis reveals that lexical innovation is closely connected with changes in social practices, technological development, cultural interaction, and historical circumstances, which affect both the formation of new lexical units and the ways they are translated and integrated into another language. The study employs a qualitative approach based on etymological, comparative, and contextual analysis of selected lexical innovations. Particular attention is drawn to the role of translation in the spread of the new lexicon. By examining the etymology and development of new words, the study aims to show how changes in society and culture are reflected in vocabulary and how lexical innovations become part of the language over time.

Key words: lexical innovation, socio-cultural factors, communication, neologisms, lexical units.

З появою комп'ютера та настанням цифрової ери доступ до інформації став простішим. Тепер люди можуть легко обмінюватися досвідом та інтегрувати іноземні запозичення у свій соціокультурний простір. Розвиток сучасних мов нерозривно пов'язаний із соціокультурними процесами, які суттєво впливають на лексичні зміни та запозичення. Кожну значну зміну в суспільстві можна легко простежити через мовні зміни. Технологічний прогрес, глобалізація та міжкультурна комунікація вводять нові поняття в повсякденне життя людей. Як наслідок, мовам потрібні нові способи опису цих змін. Це стає серйозною проблемою, з якою стикаються лінгвісти та перекладачі. Саме вони в першу чергу беруть на себе відповідальність за нормалізацію мовних одиниць. Однак не існує єдиної системи, яка б це уможливила. Саме тому надзвичайно важливо розуміти чинники, що впливають на появу лексичних інновацій, та закономірності, які регулюють їх виникнення.

Такі вчені, як Вільям Лабов та Джеймс Армстронг, надають важливі уявлення про мовні зміни та природу лексичних інновацій. Девід Крістал досліджує взаємозв'язок між мовою та технологічним розвитком, зокрема в контексті Інтернету та цифрової комунікації. Ю. Савіна та Ю. Ласкава зосереджуються на функціонуванні запозичень та зовнішніх і внутрішніх чинниках, що впливають на їхнє виникнення. Праці Ейнара Хаугена та Пітера Берка є актуальними для дослідження мовного контакту та ролі соціальної, культурної й історичної взаємодії в мовних змінах. Аспекти лексичних інновацій, пов'язані з перекладом, розглядаються в дослідженнях Лоуренса Венуті, Жана-Поля

Віне та Жана Дарбельне, чиї праці допомагають пояснити, як нові лексичні одиниці та культурно-специфічні поняття передаються та адаптуються між мовами.

У цій статті досліджуються соціокультурні детермінанти, що впливають на виникнення та розвиток лексичних інновацій. Основна увага приділяється таким факторам, як технологічний прогрес, економічні та торговельні відносини, політичні та історичні події, а також культурний обмін. У дослідженні також розглядається, як ці зовнішні зміни взаємодіють із внутрішніми мовними потребами. До них належать орієнтація на економіку та найменування нових понять. Результати аналізу показують, що лексичні інновації тісно пов'язані зі змінами в суспільних практиках, технологічним розвитком, культурною взаємодією та історичними обставинами, які впливають як на формування нових лексичних одиниць, так і на способи їх перекладу та інтеграції в іншу мову. Дослідження застосовує якісний підхід, що ґрунтується на етимологічному, порівняльному та контекстуальному аналізі вибраних лексичних інновацій. Особлива увага приділяється ролі перекладу в поширенні нового лексикону. Аналізуючи етимологію та розвиток нових слів, дослідження має на меті показати, як зміни в суспільстві та культурі відбиваються на лексиці та як лексичні інновації з часом стають частиною мови.

Ключові слова: лексичні новоутворення, соціокультурні чинники, комунікація, неологізми, лексичні одиниці.

Problem statement. The importance of language as a conduit for information, a qualifier of experience, the primary means of communication, and a material expression of mentality is becoming increasingly evident. It is language that reflects objective, cognised reality and serves as one of the distinctive markers of a nation. It enables communication across all social spheres, and since every act of communication is purposeful, the communication process encompasses not only linguistic but also socio-psychological aspects. Communication is an intersubjective process that involves the participants' comprehension of the essence of the subject matter; consequently, every communicative process entails the integration of activity, communication, and cognition. The possibility of communication and mutual understanding is achieved through the development within society of an established system of linguistic norms, amongst which great importance is associated with lexical semantics manifestations. Language helps people describe the world around them. It also changes when the world changes. New events and experiences can affect the way people use language.

However, over time and as a result of extra- and intralinguistic factors, they may undergo transformation. These factors can be connected with both language and society. Social changes can lead to changes in vocabulary. Cultural contact can also influence the development of new words and meanings. Technological progress is another important factor. The results of these transformations more often remain on the periphery of the semantic structures of lexemes, whilst less frequently affecting their core. It is precisely the latter case that attests to the emergence of linguistic innovations through lexical-semantic processes. In the vast majority of cases, such phenomena refer to a specific time in the history of society and to significant events that occurred during that time – whether it's good or bad. At the moment of their emergence, the linguistic code shifts, and unification is established, leading to the development of new evaluative connotations.

The analysis of recent research and publications. Lexical innovation has been widely studied from different linguistic perspectives. Armstrong [2] studies the nature of lexical innovation and the emergence of new lexical forms. Hickey [10] and Labov [12] focus on such aspects of lexical innovation as internal and external factors that influence language change. Carling et al. [5] analyse the causes of lexical borrowing, and Haugen [9] studies borrowing as a result of language contact and bilingual interaction. Burke [4] also considers the connection between language and communication. These studies show that lexical development is influenced by both internal linguistic processes and external social factors.

Also, recent studies pay attention to the influence of social and technological changes nowadays. Babelyuk [3] examines lexical innovations in the context of a digital and multicultural society. Ocheretian and Marchenko [14] investigate the functioning of lexical innovations in modern English Internet discourse. Ezuruike and Ibileye [8] analyse Gen-Z neologisms and their morphosemantic features. Savina and Laskava [1] study the use of Anglicisms in professional speech, and Crystal [7] examines the influence of the Internet on language use. Chiper [6] focuses on business translation and the transfer of professional terminology between languages.

Several scholars have also examined the connection between translation and lexical development. Vinay and Darbelnet [15] describe translation procedures that contribute to linguistic adaptation, while Venuti [16] emphasizes the cultural dimension of translation. Hutchins and Somers [11] discuss lexical transfer in machine translation, and Malamatidou [13] examines translation as a form of language contact that can contribute to linguistic change. Therefore, previous research covers different aspects of lexical innovation. These include borrowing, language contact, social change, digital communication, and translation. However, the interaction between these factors and their combined influence on lexical development remains insufficiently explored.

Identification of previously unresolved aspects of the general problem addressed in this article. Although lexical innovation and language change have been extensively studied, the influence of socio-cultural factors on the emergence of new lexical units has not always been examined as a complex and interconnected process. There is a lot of research that focuses mostly on different types of innovations, such as neologisms, borrowings, or semantic changes, but not enough attention is paid to the connection between socio-cultural determinants and lexical development. Thus, a broader approach to understanding the socio-cultural changes leading to lexical innovation is needed. The present paper aims to fill this gap by investigating the relation of socio-cultural factors with the emergence and development of new lexical units.

Task setting. This article aims to identify and analyse the socio-cultural determinants that influence the emergence and development of lexical innovations. The task is to determine how social transformations, cultural contact, technological progress, and significant historical events contribute to the creation of new lexical units and the development of new meanings. Particular attention is paid to the connection between linguistic change and the social context in which new lexical units emerge. The study also seeks to identify possible patterns in the development and spread of lexical innovations. Furthermore, understanding these processes is relevant to translation, as new lexical units often carry specific cultural associations and connotations that should be considered when selecting an appropriate equivalent in another language.

Presentation of the Main Findings. The study analyses 15 lexical units related to technological, economic, political, historical, and cultural changes. The analysis covers different periods of lexical development and focuses on the origin, development, meaning, and integration of the selected lexical units. They were selected based on their etymological origin and their connection with lexical innovation. Most of the analysed words have become part of everyday vocabulary, while their meanings and forms have developed over time.

The democratization of public life and the liberalization of social and moral principles caused continuous changes in the information landscape, which in turn influenced the development of language and lexical systems. Lexical innovations are the outcome of language contact and they make language work well in public life. Every small change in life can be seen in the language changes, as it evolves and adjusts to the current situation in the community's life [12].

The emergence of new lexical units in the language is faced with conservatism on the part of native speakers, caused by the desire to maintain the status quo. Thus, only the new lexical units that do not duplicate existing ones are established in usage, truly fulfilling the role of expressing and solidifying new ideas and concepts, as well as newly developed connotations and associations, while filtering out homonymy and similar issues [3, pp. 9–12].

Lexical innovation occurs when a speaker employs a phrase that combines a fundamental expression with a new meaning. New contexts encourage the development of unusual neosemes; however, this phenomenon is possible only if the original lexical-semantic variant's semantics serve as the foundation for the derived meaning. A neologism is a nominative unit formed according to an existing productive and regular word-formation model in the language during a specific historical period of society’s development, and may enter the category of commonly used vocabulary provided it is relevant to speech and used frequently. In such a case, the neologism retains the marker of novelty for a certain period of time [2].

If a significant number of neolexemes have rapidly appeared in speech to denote facts and phenomena that humanity had not previously encountered, a portion of which will then enter linguistic circulation, and linguists must analyse, standardise and introduce them into the sphere of codification.

According to Savina Yu. O. and Laskava Yu. V., the emergence of lexical borrowings is influenced by both external historical and socio-economic factors and internal linguistic needs. Among the external causes, they highlight the intensification of economic and trade relations between different countries, their increasing interaction in global politics and the economy, the development of innovative and digital technologies, as well as the expansion of the Internet as a global communication space [1].

However, lexical innovations do not emerge in a vacuum, and they do not remain restricted to a single community. Translation largely mediates the global circulation of new concepts, products, and ideas. It functions not just as a technical transfer of meanings, but as an active mechanism of linguistic adaptation. When people encounter foreign innovations that appear because of technological, economic, or cultural shifts, in fact translators are the primary agents responsible for deciding how to incorporate this lexicon. They may use direct borrowing, adapt the word phonetically, or create a calque. Consequently, translation serves as a crucial bridge between external socio-cultural determinants and internal lexical development. It shapes how neologisms and lexical innovations are integrated into the target language [13, pp. 2–6].

Internal linguistic factors are associated with the tendency of the language toward economy, precision, and the need to fill lexical gaps. As Carling et al. point out, a significant number of borrowings emerge due to the necessity of naming new objects, concepts, and phenomena that previously had no established equivalents [5, pp. 13–17]. Even though the systematic demand for new vocabulary is established by internal linguistic needs, they do not appear in isolation. Hickey emphasizes that external changes in society, culture, and technology stimulate these changes. To understand these external factors that influence the lexical shift, it is crucial to examine each determinant individually [10].

One of the most important factors causing lexical innovation is technological and scientific development. The emergence of new technologies introduces new things that were previously unknown to a particular community and therefore require nomination. According to David Crystal, the rapid evolution of digital technologies makes languages expand. They may create new lexical units using their own word-formation resources, assign new meanings to existing words, or borrow terms from other languages. For instance, the development of digital technologies has helped the international circulation of such units as *smartphone, podcast, streaming*, and *interface* [7]. The term *smartphone* combines *smart*, used since the thirteenth century to describe someone intelligent, and *phone*, a shortened form of *telephone*, from Greek *tele* (“far”) and *phone* (“voice”). The term was used by Ericsson for its GS88 in 1997 and later became widely associated with advanced mobile phones. Similarly, the word interface was first recorded in 1874 to describe a common boundary between two bodies. Its modern technological meaning developed in the twentieth century, when it came to refer to a point of interaction between systems and, later, to computer devices or systems [15]. Their spread shows that technological and lexical innovations are closely connected.

When something new appears in reality, there is a new word or term to describe it. In this case, translation acts as an initial filter for new lexical units. Technical translators and localizers decide whether a term should be directly imported or adapted via calquing, drawing on insights from machine translation studies [11].

Economic and trade relations between different societies also facilitate the movement of words across linguistic boundaries. As highlighted in sociolinguistic studies on globalization and language contact by Einar Haugen, the exchange of goods, services, technologies, and professional practices frequently introduces new concepts into another linguistic community [9, pp. 9–16].

It results in the names associated with these concepts also being transferred from one language to another. For example, marketing strategies and corporate vocabulary, such as *start-up, franchising, outsourcing, and logistics*, frequently spread with the help of international trade agreements and business translation. This way, lexical borrowing and adaptation reflect not only linguistic contact but also broader processes of economic and social interaction. The history of *franchising* shows a long semantic development: from “freedom” in the sixteenth century and “citizenship or membership” in the seventeenth century to a legal privilege in the eighteenth century and a business practice in the twentieth century. Its modern meaning therefore developed through several stages of semantic change [15]. Here, translators serve as mediators by selecting appropriate equivalents or keeping international trade terms. Carefully analysing the target audience, translators decide how to adapt financial and business vocabulary to make new economic concepts clear and successfully adopted in the new language [6, pp. 220–225].

Political and historical developments have a major impact on lexical innovation. As Ezuruike and Ibileye point out, major societal upheavals, such as wars, revolutions, border shifts, regime changes, and global socio-political movements, introduce entirely new lexical units to the community [8]. Ideological terms, institutional names, and crisis-related jargon are caused by historical events (such as historical terms like *perestroika* and *glasnost*, or modern digital-era political terminology). The word *perestroika* comes was first proposed in Soviet political discourse in 1981; it became widely known in English in 1985 during Mikhail Gorbachev’s leadership. Similarly, *glasnost* comes from Russian, meaning “openness to public scrutiny”. It became widely used in English after Gorbachev prominently used the term in 1985, linking the word directly to the political changes of that period [15]. In political translation, texts capture these systemic societal shifts, where translators navigate loaded narratives. Consequently, lexical innovations serve as direct linguistic snapshots of specific historical epochs, preserving the etymology of the crises or transformations that created them [4].

Cultural contact represents another significant determinant of lexical innovation. As Ocheretian and Marchenko note, when people interact through tourism, media, and migration, they exchange not only material goods but also traditions, food, art, and entertainment. When a new cultural phenomenon appears in another society, its original name comes with it

[14, p. 469]. Such words as *pizza, sushi, ballet,* and *karaoke* illustrate how lexical units spread beyond their original communities together with the cultural meaning they have. The word *pizza* was borrowed from Italian and was recorded in English in 1845. It originally referred to a "cake", "tart", or "pie", but later became associated with the Italian dish known internationally. The word *karaoke* entered English from Japanese in 1979. It combines Japanese *kara* ("empty") with *oke*, a shortened form of *okesutora* ("orchestra"), and spread internationally together with the entertainment practice [15]. Etymological analysis proves that the origin of a word provides direct evidence of the cultural pathways through which a concept entered a language. In translation, when interpreting culture-specific items (*realia*), translators frequently use domestication or foreignization strategies. They decide whether to introduce a raw borrowing or an explanatory descriptive translation [16].

The passage of new ideas from one language community to another is part and parcel of the process of translation. Translation is an important bridge between languages and cultures, especially when there is no existing equivalent of a socio-cultural concept, as Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet note in their comparative stylistics studies. Translators are always challenged by the need to translate lexical innovations through direct transfer, phonetic/grammatical adaptation, descriptive translation, or calques. The role of translation is particularly visible in the formation of loan translations (*calques*). Unlike direct borrowings, a calque copies the semantic or structural pattern of a foreign lexical unit by means of the indigenous resources of the recipient language (e.g. translating the English *skyscraper* structurally into French *gratte-ciel* or German *Wolkenkratzer*) [17].

Conclusion and prospects for further research. In summary, this article examines the main determinants and patterns of the emergence of lexical innovations. It introduces different socio-cultural factors that have a major impact on the linguistic community. By paying attention to how social transformations, cultural contact, technological progress, and significant historical events shape language, the research demonstrated that new lexical units and meanings do not appear in isolation. Language is a direct reflection of the social context. Finally, the findings underscore the high relevance of these processes to translation practice. As the new lexical units are often related to specific culture and special connotations, the translators have to pay attention to the contextual nuances when choosing the corresponding equivalents in the target language. These linguistic inventions reflect the swift social, intercultural and technological transformations that have characterized digital society of our time. These lexical units are most common at a number of important points of growth such as science, technology, medicine, politics, economics, advertising and fiction. These areas are characterized by the rapid development of new concepts and the need to name new phenomena. This results in an increase in new terminology. Interestingly, the process of neologization also includes alteration of existing lexical units. It happens in an effort to articulate the changing understanding of concepts, especially those of relationships and family.

The findings show that technological and social changes are among the main factors behind the emergence of new lexical units, while cultural contact contributes to their integration through borrowing, calquing, and translation. Cultural and historical changes can also influence the development of new meanings and vocabulary related to changing social practices and concepts. The analysis therefore confirms that lexical innovation reflects both the emergence of new realities and the ways languages adapt these realities to their own linguistic and cultural systems.

Despite these insights, there are several prospects for future investigation. Further research could examine how emerging artificial intelligence tools and automated translation systems cope with real-time lexical neologisms and socio-political jargon. Since this lexicon conveys a cultural connotation, it can create a problem when rendering it to another language.

REFERENCES:

1. Савіна Ю. О., Ласкава Ю. В. Функціонування англіцизмів у професійному мовленні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2023. Том 34 (73). No 3. С. 60–65. URL: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.3/11

2. Armstrong J. The problem of lexical innovation. *Linguistics and Philosophy.* 2016. 39(2). P. 87–118. URL: https://doi.org/10.1007/s10988-015-9185-9

3. Babelyuk O. A. Lexical Innovations in the English Language: Responding to the Demands of a Digital Multicultural Society. *Lviv Philological Journal.* 2024. No. 16. P. 9–14. URL: https://doi.org/10.32447/2663-340x-2024-16.2

4. Burke P. Languages and communities in early modern Europe. Cambridge University Press. 2004. 226 p.

5. Carling G. et al. The causality of borrowing: Lexical loans in Eurasian languages. *PLOS ONE.* 2019. Vol. 14. No. 10. P. 1–33. URL: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0223588

6. Chiper S. Business translation. *Perspectives.* 2002. Vol. 10. No. 3. P. 215–233. URL: https://doi.org/10.1080/0907676x.2002.9961446

7. Crystal D. Language and the internet. Cambridge University Press. 2006. 284 p.

8. Ezuruike I. P., Ibileye P. G. Lexical Innovation: A Morphosemantic Study of Gen-Z Neologisms. *International Journal of Research and Innovation in Social Science.* 2025. Vol. IX. No. I. P. 4551–4563. URL: https://doi.org/10.47772/ijriss.2025.9010349

9. Haugen E. I. The Norwegian language in America: A study in bilingual behavior. 2nd ed. Bloomington: Indiana University Press, 1969. 699 p.

10. Hickey R. Internally– and externally-motivated language change. *The handbook of historical sociolinguistics*. 2012. P. 387–407. URL: https://doi.org/10.1002/9781118257227.ch21

11. Hutchins W. J., Somers H. L. An introduction to machine translation. Academic Press Inc. 1992. 362 p.

12. Labov W. Principles of Linguistic Change. Oxford, UK: Wiley-Blackwell, 2010. 448 p. URL: https://doi.org/10.1002/9781444327496

13. Malamatidou S. Why changes go unnoticed: The role of adaptation in translation-induced linguistic change. *Lingua.* 2017. Vol. 200. P. 22–32. URL: https://doi.org/10.1016/j.lingua.2017.08.001

14. Ocheretian T., Marchenko V. Features of functioning of lexical innovations in modern english internet discourse. *Young Scientist.* 2020. Vol. 11. No. 87. P. 469–470. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-101

15. Oxford English Dictionary. Oxford University Press. URL: https://doi.org/10.1093/OED/6534811477

16. Vinay J.-P., Darbelnet, J. Comparative Stylistics of French and English. John Benjamins Publishing. 1995. 358 p.

17. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation (Translation Studies). London: Routledge, 1994. 368 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

РОЗДІЛ 6
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81’255.4:81’23:376.1
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.26

КОГНІТИВНИЙ МЕДІАТОР І ПЕРЕКЛАДАЧ ЯК СУБ’ЄКТНІ РОЛІ СУЧАСНОЇ ТРАНСЛАТОЛОГІЇ: ОНТОЛОГІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРОЄКТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

COGNITIVE MEDIATOR AND TRANSLATOR AS AGENTIVE ROLES IN CONTEMPORARY TRANSLATOLOGY: ONTOLOGY, METHODOLOGY, PROJECTIVE MODELING

Янченко І.О.,
orcid.org/0000-0003-1245-4221
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури, іноземних мов та перекладу
Закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Статтю присвячено операціоналізації розмежування перекладача й когнітивного медіатора як двох суб’єктних ролей сучасної транслатології. Актуальність зумовлена термінологічною дифузією між цими поняттями: текст формально адаптовано, але когнітивно він лишається недоступним, бо виконавець послуговується інструментарієм звичайного перекладу, не усвідомлюючи іншої телеологічної установки. Мета дослідження – операціоналізувати диференціацію перекладацького й медіаторського модусів єдиної транслатологічної діяльності. Встановлено, що перекладач і медіатор – не два онтологічно різні суб’єкти, а два модуси одного суб’єкта, які спираються на спільний мікроінструментарій і різняться лише параметром телеологічної оптимізації; при цьому тип перекладу (інтра- чи інтерлінгвальний) і модус діяльності (перекладацький чи медіаторський) утворюють дві незалежні площини, а не ієрархію вкладених понять. Когнітивний профіль реципієнта потрактовано як проєктивний когнітивний симулякр – гіпотетичну реконструкцію типових обмежень робочої пам’яті цільової групи, побудовану на емпіричних даних когнітивної психології. Демаркацію модусів обґрунтовано уточненим рівнянням релевантності R = E_cog / P_eff за умови порогу P_eff ≤ P_limit, що усуває ілюзію необмеженого спрощення тексту без утрати змісту, а також розведенням когнітивного і прагматичного рівнів успішності медіації. Показано, що медіаторський модус реалізується у двох підрежимах – простій мові (Plain Language) і легкій мові (Easy-to-Read), – підпорядкованих тим самим імперативам консервації модальності, референційної лінеарності та експліцитного глосування, але з різною інтенсивністю їх застосування: для простої мови ці імперативи обов’язкові, для легкої – можуть послаблюватися за умови компенсації вилученого змісту узагальненим твердженням про відповідне право. «Ліцензію на втручання» медіатора обмежено принципом мінімально необхідної деформації та вимогою збереження прагматичного люфту оригіналу. На матеріалі статей Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю і Конституції України продемонстровано реалізацію обох модусів і виявлено специфіку роботи медіатора з пасивними дієприкметниковими конструкціями, притаманними флективному синтаксису української мови. Дослідження має статус методологічного прототипування й потребує апробаційної верифікації за участю реципієнтів із різними когнітивними профілями.

Ключові слова: когнітивний медіатор, транслатологія, теорія релевантності, проста мова, легка мова, інтралінгвальний переклад.

The article addresses the operationalization of the distinction between the translator and the cognitive mediator as two agentive roles in contemporary translatology. The relevance of the study is driven by the terminological diffusion between these concepts, which leads to pseudo-inclusivity: a text may be formally adapted yet remain cognitively inaccessible when the practitioner applies conventional translation tools without recognizing a different teleological orientation. The study aims to operationalize the differentiation between the translational and mediational modes of a single translatological activity. It is established that the translator and the mediator are not two ontologically distinct agents but two modes of a single agent, sharing a micro-toolkit while differing in their teleological optimization parameter. The type of translation (intra- or interlingual) and the mode of activity (translational or mediational) are treated as two independent planes rather than nested categories. The recipient’s cognitive profile is conceptualized as a projective cognitive simulacrum – a hypothetical reconstruction of the target group’s typical working-memory constraints, grounded in empirical cognitive-psychology data rather than in the mediator’s intuition. The demarcation of modes is substantiated by an updated relevance equation R = E_cog / P_eff, supplemented by the threshold condition P_eff ≤ P_limit, and by separating the cognitive and pragmatic levels of mediational success. The mediational mode operates through two sub-modes – Plain Language and Easy-to-Read – governed by the same imperatives (modality preservation, referential linearity, explicit glossing) applied with different intensity; in Easy-to-Read these may be relaxed provided the omitted content is compensated by an equivalent general statement elsewhere in the text. The mediator’s «license to intervene» is constrained by the principle of

minimally necessary deformation and by the requirement to preserve the source text's pragmatic leeway. Using selected articles from the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Constitution of Ukraine, both modes are demonstrated, and the specifics of mediational work with passive participial constructions typical of Ukrainian inflectional syntax are identified.

Key words: cognitive mediator, translatology, relevance theory, Plain Language, Easy-to-Read, intralingual translation.

Постановка проблеми. Сучасна транслатологія розширює свій об'єкт від фіксації міжмовних відповідностей до аналізу комунікативної доступності та когнітивної прохідності повідомлення. У цьому контексті виникає термінологічна дифузія між класичним поняттям *перекладач* і науковим конструктом *когнітивний медіатор*. М. Байрам зазначає, що внутрішньомовна медіація, яку традиційно вважали периферійним явищем, набуває статусу самостійної комунікативної практики з іншою логікою прийняття рішень, ніж міжмовний переклад [1]. К. Валеро-Гарсес наголошує, що відмінність між перекладачем і медіатором полягає не в наявності чи відсутності евристичного пошуку рішень – він властивий обом ролям, – а у векторі його спрямованості, оскільки перекладач шукає рішення, що максимально зберігає семантико-стилістичний потенціал джерела, тоді як медіатор шукає рішення, що мінімізує когнітивні зусилля сприйняття, діючи як повністю відповідальний суб'єкт рішення, а не нейтральний канал передачі змісту [2]. Змішування цих ролей породжує псевдоінклюзивність. Н. Голубенко та В. Заплітний слушно підкреслюють, що відсутність чіткого розмежування функціональних меж між цими ролями провокує також порушення принципу нейтральності [3]. Постає потреба в операційному, а не інтуїтивному критерії розрізнення цих ролей.

Аналізостанніхдосліджень. Класифікаційним тлом лишається таксономія Р. Якобсона – інтерлінгвальний, інтралінгвальний та інтерсеміотичний переклад [4]; у межах цієї розвідки вона застосована номенклатурно, а пояснювальну функцію виконують пізніші, психолінгвістично орієнтовані теорії. К. Зетсен обґрунтувала статус інтралінгвального перекладу як самостійного об'єкта опису [5], а функціональний підхід К. Райс і Х. Фермеєра, проаналізований О. Мольдерф, постулює домінантність скопосу над формою, легітимізуючи право суб'єкта на радикальну реструктуризацію повідомлення [6]. У сучасному транслатологічному дискурсі ця активність переосмислюється через деконструкцію моделі «провідника», яка вимогами пасивної нейтральності штучно обмежує інтервенційні можливості перекладача, наділяючи натомість когнітивного медіатора вираженою агентною та адвокаційною функцією [7]. Методологічно центральне для цієї статті розмежування Е.-А. Гутта, котрий, спираючись на теорію релевантності, розрізнив пряму репрезентацію (відтворення форми) та інтерпретативну репрезентацію (відтворення інтенціонального змісту) [8]. К. Маас та С. Ганзен-Шірра заклали методологічні основи вивчення Easy-to-Read (E2R), розмежувавши просту мову (Plain Language) і легку мову (Easy Language) як два рівні інтенсивності мовної доступності [9; 10], а теорія релевантності Д. Спербера та Д. Вілсон дала когнітивне підґрунтя для пояснення того, чому одні конструкції потребують більших зусиль обробки, ніж інші [11]. У попередніх розвідках автора емпірично підтверджено, що мікростратегії внутрішньомовного та міжмовного перекладу значною мірою збігаються – результат, що на позір ставить під сумнів доцільність розрізнення перекладача і медіатора й тому потребує окремого теоретичного розв'язання [12; 13].

Постановка завдання. Наявна диференціація ролей спирається на описові, а не операційні критерії, тоді як «ліцензія на втручання» медіатора не має експліцитних меж і тому вразлива до звинувачень у надмірній довільності. Стандарти Inclusion Europe [14] розроблені без урахування морфології флективних мов, а буквальне застосування формули релевантності здатне створити ілюзію необмеженого спрощення без утрати змісту, оскільки когнітивний ефект і зусилля обробки не є незалежними величинами. Крім того, критерій успішності медіації ризикує тавтологічно збігтися із самою релевантністю, якщо не розвести когніційне розуміння тексту і зовнішню соціальну дію на його підставі. Окремого прояснення потребує також розподіл відповідальності за юридичні наслідки хибного розуміння спрощеної норми – питання, що виходить за межі суто лінгвістичного аналізу, але яке дослідження фіксує як напрям подальшої роботи.

Мета статті – операціоналізувати диференціацію перекладацького і медіаторського модусів єдиної транслатологічної діяльності та змоделювати її на емпіричному матеріалі. Завдання при цьому охоплюють: побудову термінологічної моделі, теоретично коректне обґрунтування демаркації через уточнену теорію релевантності, операціоналізацію «ліцензії на втручання» із чітким правилом вибору стратегії та компенсаторним принципом та двотипний емпіричний аналіз, що враховує диференціа-

цію медіаторського модусу на просту і легку мову. Матеріалом слугують CRPD [15] і Конституція України [16] як тексти з жорсткою деонтичною модальністю і граничною синтаксичною складністю: якщо модель адекватно описує трансформацію текстів такого рівня, вона придатна також для простіших жанрів.

Виклад основного матеріалу. Класифікацію Р. Якобсона [4] та категорію інтерпретативної репрезентації Е.-А. Гутта [8] доцільно розглядати не як вкладені одне в одне поняття, а як дві незалежні площини аналізу. Перша площина – тип перекладу – розглядає чи перетинає трансформація мовну межу (інтерлінгвальний) чи ні (інтралінгвальний). Друга площина – модус діяльності суб'єкта – розглядає чи він є перекладацьким (пряма репрезентація, орієнтація на еквівалентність) або медіаторським (інтерпретативна репрезентація, орієнтація на когнітивну прохідність для реципієнта). Ці площини перетинаються вільно: медіаторський модус реалізується і в межах однієї мови (тип Б – адаптація статті 57 Конституції України), і на матеріалі, що вже пройшов інтерлінгвальний переклад (тип А – спершу переклад статті 9 CRPD з англійської, потім медіаторська адаптація вже українського тексту). Така двовимірна модель знімає суперечність, яка виникає коли медіаторство, за визначенням не прив'язане до мовної межі, намагаються трактувати як вужчий різновид інтралінгвального перекладу. Медіаторство – не тип перекладу, а наскрізний модус, здатний накладатися на обидва типи.

Спільність мікроінструментарію інтер- та інтралінгвальної трансформації, встановлена в попередніх працях автора [12; 13], не скасовує функціональної диференціації, адже перекладач і медіатор – два модуси одного суб'єкта, що різняться телеологічним параметром оптимізації. Тому та сама операція – наприклад, конкретизація абстрактного поняття побутовим прикладом – блокується вимогою еквівалентності в перекладацькому модусі й розблоковується вимогою когнітивної прохідності в медіаторському. Важливе уточнення стосується самого об'єкта медіаторської уваги: когнітивний профіль реципієнта не варто трактувати як стабільний, об'єктивно даний конструкт – відповідно до теорії втіленого пізнання він динамічно змінюється залежно від контексту і стану читача, а медіатор фізично не має доступу до реального стану конкретного реципієнта в момент рецепції. Медіатор працює з проєктивним когнітивним симулякром – гіпотетичною реконструкцією типових обмежень робочої пам'яті цільової групи. Щоб цей симулякр не перетворився на довільну проєкцію самого медіатора, його конструюють на основі емпірично верифікованих даних когнітивної психології – усталених оцінок обсягу оперативної пам'яті (класичні 7±2, уточнені пізніше дослідженнями до 4±1), а також вікових і клінічних норм розвитку мовлення відповідної цільової групи. Завдяки цьому симулякр є науково обґрунтованою моделлю, а не інтуїтивною здогадкою, і саме цей статус визначає прототипний, а не описовий характер емпіричної частини статті.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика перекладацької та медіаторської стратегій

Параметр	Перекладач	Когнітивний медіатор
Об'єкт діяльності	Текст-оригінал як семіотичний об'єкт	Проєктивний симулякр когнітивного профілю реципієнта
Одиниця трансформації	Лексема / речення / синтаксична структура	Ядерна пропозиція / смисловий блок
Домінантний вектор	Еквівалентність (формальна або динамічна)	Когнітивна прохідність у межах порогу зусиль
Тип перекладу	Переважно інтерлінгвальний	Незалежно від типу перекладу
Статус втручання	Консервативний: зміна форми, збереження структури	Реструктурувальний у межах ліцензії, обмеженої трьома імперативами і компенсаторним принципом
Тип репрезентації	Пряма	Інтерпретативна
Критерій успіху	Ізоморфність перекладу тексту-джерела	Релевантність (когнітивний рівень) як передумова соціальної дії (прагматичний рівень)
Мультимодальність	Не передбачена	Допоміжна, обов'язкова у форматі легкої мови
Відповідальність	За вірність букві та духу оригіналу	За розуміння юридичних і соціальних наслідків, у межах принципу мінімально необхідної деформації

Медіаторський модус не є монолітним: К. Маас розрізняє просту мову (Plain Language) і легку мову (Easy Language, E2R) як два рівні інтенсивності спрощення для різних когнітивних профілів [9]. Проста мова зберігає зв'язний, пропозиційно повний текст, синтаксично та лексично спрощений, і орієнтована на реципієнтів із помірними обмеженнями (низька грамотність, нерідна мова, легкі труднощі читання). Легка мова декомпозує текст до рівня окремих ядерних пропозицій, кожна з яких подається одним рядком із піктограмою, за стандартами Inclusion Europe [14] – безсерифним шрифтом, збільшеним інтервалом, лівим вирівнюванням без переносів. Із цього погляду проста мова має і соціолінгвістичну перевагу, оскільки вона не маркована зовнішніми ознаками спрощення і тому не ризикує стигматизувати реципієнта як «людину, що потребує полегшеної версії», а сприймається як зразок якісного офіційного письма, доступного всім (universal design). Легка мова, навпаки, свідомо жертвує цією непомітністю заради глибшого зниження когнітивного навантаження там, де це виправдано клінічним профілем аудиторії. Відмінність у цілях зумовлює різний підхід до нейтральності, адже перекладач прагне лишатися нейтральним, тоді як медіатор може відкрито обстоювати інтереси реципієнта [2; 3].

Медіаторський модус реалізує розширену ліцензію на втручання – право деконструювати поверхневу структуру тексту за умови збереження інваріанту глибинної семантики [6]. У проаналізованому матеріалі модальність висловлення послідовно не понижується. Оригінальна конструкція *shall take appropriate measures to ensure... access* поєднує деонтичний предикат («повинна вжити заходів») із метою цієї дії («забезпечити доступ»); підрежим простої мови стягує обидві частини в одну причинову конструкцію – «держава повинна зробити так, щоб [вони] мали доступ». Це компресія форми (абстрактний іменник «заходи» як окрема сутність зникає), а не пониження модальності: суб'єкт обов'язку (держава) і сам обов'язок («повинна») лишаються граматично експліцитними. Якби медіатор натомість обрав безособову конструкцію на кшталт «потрібен доступ», він утратив би саме це – вказівку на носія зобов'язання, і зобов'язання перетворилося б на констатацію стану речей, а не вимогу до конкретного суб'єкта. Саме цього медіатор уникає, що узгоджується з теорією прагматичної пресупозиції, згідно з якою пониження деонтичного статусу руйнує перлокутивний ефект юридичної норми. Синтаксис лінійно розгортається. Спираючись на психолінгвістичну теорію завантаження робочої пам'яті, пасивні конструкції перетворюються на послідовність суб'єкт – дія – об'єкт, а анафоричне нагромадження займенників послідовно усувається на користь повтору іменника. Нарешті, спираючись на теорію фреймів, ядерний термін-константа (розумне пристосування в CRPD, нормативно-правовий акт у Конституції) у підрежимі простої мови вводиться один раз із поясненням і лише після цього замінюється гіперонімом; пряма заміна без глосування кваліфікується як порушення цієї вимоги, а не її реалізація. У підрежимі легкої мови імператив глосування послаблюється до прямого вилучення терміна, якщо це не шкодить розумінню ядерної пропозиції. Так вибір між глосуванням і вилученням підпорядкований одному критерію: чи є термін необхідним для реалізації самого права реципієнта, чи є лише процедурною деталлю. У першому випадку термін глосується (проста мова) або замінюється найближчим гіперонімом (легка мова), у другому – вилучається.

Розширена ліцензія створює також етичний ризик, адже концептуальна фільтрація тексту дає медіаторові значно більше інтерпретаційної свободи, ніж перекладачеві, і ніщо саме по собі не гарантує, що спрощення денотативного простору не переросте в нав'язування звуженого розуміння норми. Тому ліцензія обмежена принципом мінімально необхідної деформації – компресією форми за збереження семантичного плюралізму – і вимогою збереження прагматичного люфту. Той самий принцип поширюється і на випадки, коли легка мова вилучає узагальнювальну пропозицію заради компресії (див. нижче приклад із «participate fully in all aspects of life»): вилучений зміст має бути компенсований еквівалентним за функцією твердженням в іншому фрагменті тексту, а не просто відкинутий, – інакше компресія форми обертається редукцією правового обсягу норми. Відповідальність медіатора стосується вже не букви оригіналу, а того, чи справді зрозумів реципієнт свої права, звідки випливає й вимога валідності, оскільки без верифікації за участю цільової аудиторії текст лишається теоретичним прототипом, а не апробованим E2R-продуктом [14]. Теорія релевантності Д. Спербера та Д. Вілсон постулює, що комунікація – це пошук оптимального балансу між когнітивним ефектом повідомлення та зусиллями, необхідними для його обробки [11], що записують рівнянням $R = E\_cog / P\_eff$, де R – коефіцієнт прагматичної релевантності, E_cog – обсяг успішно засвоєного змісту, P_eff – зусилля, витрачені на декодування граматики, синтаксису й лек-

сики. Зусилля обробки доцільно розглядати не як неподільну інтуїтивну величину, а як функцію принаймні трьох вимірюваних параметрів тексту: середньої довжини речення (S_len), індексу лексичної складності – частки термінів та абстрактних понять (W_cx), і показника синтаксичної глибини – наявності підрядності й пасивних конструкцій (D_syn); формально P_eff = f(S_len, W_cx, D_syn). Це не скасовує квазіметафоричний статус усього рівняння, але прив'язує його ліву частину до верифіковуваних текстових ознак, а не лише до інтуїції дослідника.

У перекладацькому модусі P_eff зумовлене складністю оригіналу і переходом L1→L2; у медіаторському суб'єкт свідомо знижує P_eff, причому в легкій мові радикальніше, ніж у простій. Буквальне прочитання формули приховує логічну пастку, позаяк E_cog і P_eff не є незалежними змінними, і радикальне спрощення неминуче зрізає також частину змісту. Тому медіатор оптимізує не абстрактне співвідношення, а шукає поріг прагматичної достатності: коли зусилля обробки перевищують граничний P_limit, доступний реципієнтові, E_cog прямує до нуля незалежно від формальної простоти тексту. Медіатор оптимізує E_cog за умови P_eff ≤ P_limit, а не мінімізує зусилля як самоціль. Саме ця умова пояснює, чому поріг P_limit для легкої мови суттєво нижчий, ніж для простої, і чому легка мова вимагає радикальнішого втручання. Варто завважити, що теорія релевантності описує явище когнітивне, тоді як прагматична адекватність стосується зовнішньої соціальної дії – ці рівні варто розвести, щоб уникнути логічного кола в означенні критерію успіху. Когнітивний рівень – це досягнення релевантності в межах P_limit, розуміння інтенції тексту, а прагматичний рівень – окрема конверсія розуміння в соціальну дію. Високий рівень релевантності є необхідною, але не достатньою умовою прагматичного рівня, адже реципієнт може ідеально зрозуміти текст і свідомо не діяти на його підставі, і це не свідчить про провал медіації.

Для проєктування теоретичних положень проаналізовано два типи емпіричного матеріалу. Тип А (інтерлінгвальний) – стаття 9 CRPD [15]: спершу текст перекладається з англійської українською, і вже на основі цього перекладу, а не англійського оригіналу, здійснюється медіаторська адаптація (працювати напряму з англійською було б ризиковано – це загрожує втратою закріпленої в законодавстві української термінології). Тип Б (інтралінгвальний) – стаття 57 Конституції України [16]: медіаторський модус в обох підрежимах без попереднього перекладацького етапу.

Стаття 9 CRPD (тип А)

Оригінал (англ.): «*To enable persons with disabilities to live independently and participate fully in all aspects of life, States Parties shall take appropriate measures to ensure to persons with disabilities access, on an equal basis with others, to the physical environment, to transportation, to information and communications… and to other facilities and services open or provided to the public, both in urban and in rural areas*».

Перекладацький модус (укр.): «*З метою забезпечення можливості для осіб з інвалідністю вести незалежний спосіб життя та всебічно брати участь у всіх аспектах життя держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку… та інших об'єктів і послуг, відкритих для населення, як у міських, так і в сільських районах*».

Медіаторський модус, проста мова (укр.): «*Люди з інвалідністю мають право жити самостійно і брати участь у житті суспільства нарівні з іншими. Держава повинна зробити так, щоб вони мали доступ до: будівель і вулиць (наприклад, пандусів і ліфтів); транспорту; інформації; інших послуг – у місті і в селі*». Перекладацький модус зберігає синтаксичну архітектуру оригіналу й модальність shall через «вживають заходів» – це відповідає вектору еквівалентності. Підрежим простої мови розбиває речення на кілька самостійних, реалізуючи референційну лінеарність: кожна пропозиція оригіналу отримує власне речення, що знижує P_eff, не втрачаючи компонентів E_cog. Зобов'язання передано активною персоніфікованою конструкцією – реалізація консервації модальності. Перелік конкретизовано побутовими прикладами з маркером «наприклад» – реалізація прагматичного люфту: приклад лишається ілюстративним, а перелік – відкритим.

Тут референційна лінеарність доведена до граничної форми: зв'язний синтаксис поступається переліку, де кожен рядок відповідає одній ядерній пропозиції, а піктограма дублює її невербально. Показово, що перелік подано на тому самому рівні узагальненості, що й в оригіналі, – це посилює, а не порушує прагматичний люфт. Пропозиція «participate fully in all aspects of life» не відтворена окремим рядком, однак її загальний смисл – рівність можливостей участі в житті суспільства – вже експліковано в першому рядку («мають право жити самостійно») – це і є реалізація компенсаторного принципу. Вилучена деталізація не звужує обсягу права, оскільки узагальнене твердження

про рівність передує переліку сфер. Ця редукція виправдана обмеженою робочою пам'яттю цільової аудиторії E2R і потребує подальшої емпіричної перевірки. Імператив консервації модальності («держава повинна») лишається інваріантним для обох підрежимів – на відміну від референційної лінеарності, інтенсивність якої мод-специфічна.

Стаття 57 Конституції України (тип Б)

Оригінал (укр.): «*Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, але не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є недійсними*».

Медіаторський модус, проста мова (укр.): «*Кожна людина має право знати свої права. Держава записує правила у спеціальні документи – нормативно-правові акти. Далі ми називатимемо їх просто законами. Кожен закон обов'язково оголошують публічно. Якщо закон не оголосили, він не діє. Це означає, що такий закон ніхто не може використовувати, вимоги цього закону не потрібно виконувати, і карати за ним теж заборонено*». Термін «нормативно-правовий акт» тут не елімінований, а введений один раз із поясненням, і лише після маркера «далі ми називатимемо їх просто законами» медіатор переходить до гіпероніма «закон» – коректна реалізація глосування в підрежимі простої мови, що водночас реалізує й референційну лінеарність. Пасивна конструкція «не доведені до відома» трансформована в активне «не оголосили» – морфосинтаксична реалізація тієї самої лінеарності: пасивний дієприкметник вимагає декодування прихованого агенса, активна форма експлікує його граматично. Предикатив «є недійсними» розгорнуто в пояснення конкретного наслідку. Норма не пом'якшується до рекомендаційної, а її обов'язковість переноситься в експлікований наслідок недотримання.

Принципова відмінність від простої мови – термін «нормативно-правовий акт» тут відсутній навіть у глосованій формі і легка мова одразу оперує гіперонімом «закон». Це узгоджується з викладеним вище правилом вибору стратегії: розуміння самого терміна не є необхідним для реалізації права знати закони і не бути покараним за неоприлюдненим законом, тому термін вилучається, а не глосується. Синтаксична компресія доведена до максимуму і кожне положення відповідає піктограмі, без сполучників і займенникової анафори; пасивна форма елімінована на користь активної – ця трансформація інваріантна для обох підрежимів, тоді як інтенсивність структурної декомпозиції та термінологічної редукції зростає від простої мови до легкої.

Зіставлення двох типів матеріалу засвідчує: у типі А перекладацький і обидва підрежими медіаторського модусу реалізуються послідовно, як етапи роботи одного суб'єкта, тоді як у типі Б медіаторський модус самодостатній із самого початку. Приклад статті 57 підтверджує, що синтетична морфологія української мови – зокрема

Медіаторський модус, легка мова (укр.):

Стаття 9 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю

Медіаторський модус, легка мова (укр.):
Стаття 57 Конституції України

пасивні дієприкметникові конструкції – є самостійним джерелом когнітивного бар'єру, подолання якого вимагає граматичної, а не лише лексичної трансформації.

Висновки. Проведений аналіз дав змогу переосмислити співвідношення перекладача і когнітивного медіатора. Їх запропоновано розглядати не як два онтологічно різні суб'єкти, а як дві регулятивні стратегії (модуси) єдиної транслатологічної діяльності, що спираються на спільний мікроінструментарій і різняться параметром оптимізації. Тип перекладу (інтра- чи інтерлінгвальний) і модус діяльності запропоновано розглядати як дві незалежні площини, а не вкладені одна в одну категорії. Це знімає суперечність, яка виникає, коли медіаторський модус намагаються трактувати як вужчий різновид інтралінгвального перекладу. Медіаторський модус внутрішньо неоднорідний і реалізується у двох підрежимах – простій та легкій мові, – підпорядкованих тим самим трьом імперативам із різною інтенсивністю: зокрема, глосування обов'язкове для простої мови, тоді як у легкій може замінюватися вилученням нефункціонального терміна. Демаркація модусів отримала операційне обґрунтування завдяки уточненому рівнянню релевантності з умовою порогу $P\_eff \leq P\_limit$ і функціональною прив'язкою P_eff до вимірюваних текстових параметрів, а також розведенням когнітивного і прагматичного рівнів успіху медіації. «Ліцензія на втручання» окреслена трьома теоретично вкоріненими імперативами, обмежена принципом мінімально необхідної деформації, вимогою збереження прагматичного люфту і доповнена компенсаторним принципом, за якого будь-яке вилучення узагальнювального змісту в легкій мові має бути компенсоване еквівалентним твердженням в іншому фрагменті тексту. Двотипний емпіричний аналіз на матеріалі CRPD і Конституції України спроєктував теоретичні положення і виявив специфіку роботи медіатора з пасивними дієприкметниковими конструкціями української мови, що є самостійним внеском у вітчизняну транслатологію.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження обмежене статусом методологічних прототипів, що потребують апробаційної верифікації за участю реципієнтів із різними когнітивними профілями та перевірки юридичної валідності E2R-версій у взаємодії з юристом-перекладачем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Byram M. Translation and Mediation – Objectives for Language Teaching / The Nordic Network for Intercultural Communication (NIC). 2008. URL: https://itdi.pro/community/wp-content/downloads/advanced_courses_readings/translation_mediation.pdf (дата звернення: 10.04.2026).

2. Valero-Garcés C. Mediation as Translation or Translation as Mediation? *TranslationDirectory*. 2005. URL: https://www.researchgate.net/publication/326405348_Mediation_as_translation_or_translation_as_mediation (дата звернення: 10.04.2026).

3. Голубенко Н., Заплітний В. Перекладач та його роль в процесі медіації. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 94, т. 1. С. 325–330. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/94-1-44 (дата звернення: 12.04.2026).

4. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. *On Translation* / ed. by R. A. Brower. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1959. P. 232–239. URL: https://web.stanford.edu/~eckert/PDF/jakobson.pdf (дата звернення: 14.02.2026).

5. Zethsen K. K. Intralingual Translation: An Attempt at Definition. *Meta*. 2009. Vol. 54, no. 4. P. 795–812. DOI: https://doi.org/10.7202/038904ar (дата звернення: 12.04.2026).

6. Мольдерф О. Медіація і професійна перекладацька діяльність в контексті оновлення Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. *Іноземна філологія*. 2018. Вип. 131. С. 71–80. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/fpl.2018.131.2140 (дата звернення: 12.04.2026).

7. Wang C., de Pedro Ricoy R. Introduction: Revisiting mediation in translation and interpreting. *Translation and Interpreting Studies*. 2023. Vol. 18, no. 2. P. 255–260. DOI: https://doi.org/10.1075/tis.00056.wan (дата звернення: 10.04.2026).

8. Gutt E.-A. Translation and Relevance: Cognition and Context. London : Routledge, 2010. 284 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315760018 (дата звернення: 10.04.2026).

9. Maaß C. Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus. Balancing Comprehensibility and Acceptability. Berlin : Frank & Timme, 2020. 240 p. URL: https://www.uni-hildesheim.de/media/fb3/uebersetzungswissenschaft/Leichte_Sprache_Seite/Publikationen/Easy_*-Plain-Easy_Plus/Cover_Easy_Language-Plain_Language*-_Easy_Language_Plus.pdf (дата звернення: 12.01.2026).

10. Maaß C., Hansen-Schirra S. Easy Language – Research and Practice. Berlin : Frank & Timme, 2021. 275 p. URL: https://www.researchgate.net/profile/Christiane-Maass/publication/352714329_Easy_Language_Research_Text_and_User_Perspectives_Berlin_Frank_Timme_Easy_-_Plain_Accessible/links/60d4c3a7a6fdcca0ddbc0920/Easy-Language-Research-Text-and-User-Perspectives-Berlin-Frank-Timme-Easy-Plain-Accessible.pdf (дата звернення: 14.02.2026).

11. Sperber D., Wilson D. Relevance: Communication and Cognition. 2nd ed. Oxford : Blackwell, 1996. 326 p. URL: https://monoskop.org/images/e/e6/Sperber_Dan_Wilson_Deirdre_Relevance_Communica_and_Cognition_2nd_edition_1996.pdf (дата звернення: 10.04.2026).

12. Янченко І. Теоретико-методологічна дефініція інтралінгвального перекладу в контексті інклюзивної лінгвістики. *Закарпатські філологічні студії*. 2026. № 46. С. 241–247. DOI: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.39

13. Янченко І. Диференціація форматів спрощення іншомовного тексту в інклюзивній вищій освіті. *Studia methodologica*. 2026. № 61. С. 340–349. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1222.2026-61-27

14. Information for All: European Standards for Making Information Easy to Read and Understand / Inclusion Europe. URL: https://www.inclusion.eu/european-standards-how-to-use-easy-to-read (дата звернення: 10.04.2026).

15. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations, 2006. URL: https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf (дата звернення: 10.04.2026).

16. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 10.04.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 8125:355.343.18
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.27

ПРОБЛЕМА ПОБУДОВИ НАУКОВОЇ МОДЕЛІ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

THE PROBLEM OF DEVELOPING A THEORETICAL MODEL FOR MILITARY TRANSLATION/INTERPRETING

Балабін В.В.,
orcid.org/0000-0002-3988-2632
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри військового перекладу
Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Лісовський В.М.,
orcid.org/0009-0001-6801-6434
начальник кафедри військового перекладу
Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття продовжує висвітлення наукової проблематики теорії військового перекладу, започатковане на сторінках цього видання у 2018 році. За час, що минув, успішно розроблено й науково апробовано теоретико-концептуальні умови для побудови моделі військового перекладу, що є предметом статті. Проаналізовано вихідні умови й основні труднощі на цьому шляху, теоретичні аспекти моделювання як методу наукового пізнання, визначено методологічні параметри моделі військового перекладу: універсальність, концептуальність, інформаційність, системність, багаторівневість, індуктивність, дедуктивність, статичність, динамічність, адаптивність. Перспективна наукова модель військового перекладу має бути універсальною, ґрунтуватися на апробованих в Україні теоретико-концептуальних засадах військового перекладу, діалектично й гармонійно поєднувати якості теоретико-концептуальних і функціонально-алгоритмічних моделей та усі елементи, частини й складові структурованого й гармонізованого знання про свій об'єкт – перекладацький супровід у системі лінгвістичного забезпечення військ. За підсумками аналізу модель військового перекладу постає як складна теоретична, знакова, лінгвістична (психолінгвістична), недетермінована (стохастична) система, що адекватно презентує динамічну взаємодію головного суб'єкта – військового перекладача з об'єктом – військовим текстом, з метою передавання інваріантної денотативної, конотативної, сигніфікативної інформації в процесі комунікативно-посередницької, трансляційно-інтерпретативної діяльності, з урахуванням впливу інших суб'єктів лінгвістичного забезпечення військ та екстралінгвальних чинників у звичайних та екстремальних умовах військової служби. Концептуальний апарат теорії військового перекладу поповнено дефініціями спеціальних термінів «моделювання» і «модель військового перекладу».

Ключові слова: переклад, перекладознавство, військовий переклад, теорія військового перекладу, моделювання, модель військового перекладу.

The article continues the exploration of the scholarly issues of military translation/interpreting theory initiated in this journal in 2018. Over the intervening period, the theoretical and conceptual conditions for constructing a military translation/interpreting model – the subject of this paper – have been successfully developed and academically tested. The study analyzes the baseline conditions and primary challenges on this path, as well as the theoretical aspects of modeling as a method of scientific/scholarly cognition. It establishes the methodological parameters of the military translation/interpreting model, namely: universality, conceptuality, informativity, systematicity, multi-level structure, inductivity, deductivity, staticity, dynamism, and adaptability. A prospective scientific model of military translation/interpreting must be universal, build upon the theoretical and conceptual foundations of military translation/interpreting tested in Ukraine, and dialectically and harmoniously combine the qualities of theoretical-conceptual and functional-algorithmic models. Furthermore, it should integrate all elements, parts, and components of structured and harmonized knowledge about its object, which is translation/interpreting support within the system of linguistic support. Based on the analysis, the military translation/interpreting model emerges as a complex theoretical, semiotic, linguistic (psycholinguistic), and non-deterministic (stochastic) system. This system adequately represents the dynamic interaction of the primary actor (the military translator/interpreter) with the object (the military text) to convey invariant denotative, connotative, and significative information during communicative-mediating, translation-interpretive activities, while accounting for the influence of other actors in the linguistic support and extralinguistic factors under both ordinary and extreme conditions of military service. Finally, the conceptual framework of military translation/interpreting theory has been expanded with definitions for the specialized terms «modeling» and «military translation/interpreting model».

Key words: translation/interpreting, translation/interpreting studies, military translation/interpreting, military translation/interpreting theory, modeling, military translation/interpreting model.

Постановка проблеми. Стаття продовжує висвітлення наукової проблематики теорії військового перекладу (далі – ТВП), започаткованe на сторінках цього видання у 2018 році [1]. За час, що минув, надруковано понад чотири десятка статей за тематикою ТВП, видано наукову монографію [2], у якій «дано визначення цього типу галузевого перекладу, описано його терміносистему, функції, різновиди та їхнє місце в системі лінгвістичного забезпечення збройних сил, окреслено завдання професійної підготовки військових перекладачів» [3, с. 73], видано військовий стандарт, що унормовує спеціальні терміни й поняття ТВП для Збройних Сил України [4], захищено дві дисертації за проблематикою ТВП [5; 6].

Сьогодні ТВП об'єктивно постає як спеціальна теорія перекладознавчої науки, що охоплює широке коло теоретичних питань не тільки військового перекладу, а й усієї системи лінгвістичного забезпечення військ: досвід підготовки й практики службової діяльності військових перекладачів; специфіку практичної складової військового перекладу; теоретичні ідеї, концепції, науково-методологічні положення з ТВП; види військового перекладу; функціонально-прагматичні й жанрові різновиди військових текстів, їхню жанрово-стильову структуру; стратегію, тактику й технологію військового перекладу як етапи і макроструктурі рівні перекладацької діяльності; зміст і види перекладацького супроводу в збройних силах; концептуальні основи лінгвістичного забезпечення військ в Україні та країнах НАТО; вимоги до військового перекладача як головного суб'єкта лінгвістичного забезпечення військ (його кваліфікації, компетентностей, професійного стандарту) [7].

Як наслідок, у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – ВІКНУ) створено наукову школу військового перекладу, проблема становлення якої піднімалася ще у 2015 році [8], успішно розроблено й науково апробовано теоретико-концептуальні засади для побудови моделі військового перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для комплексного розуміння сучасної проблематики військового перекладу, окрім наведених вище джерел, доцільно також звернутися до наукових праць, що були опубліковані впродовж останніх років: Т. Корольової, Р. Соріч і О. Александрової [9], О. Ємельянової і О. Шкурко [10], Л. Малімон і К. Щербан [11], Л. Строченко [12], О. Рогач і А. Тиводара [13], Л. Компанцевої [14], Л. Пархоменко [15], О. Пуш і Н. Гасюк [16], Н.А. Копитіної, І. Мезі, К. Тюріної [17], Є. Долинського [18]. І хоча не всі публікації мають високу методологічну цінність для фундаментального доопрацювання й вдосконалення раніше оприлюднених і апробованих нами теоретико-концептуальних положень ТВП, вони будуть корисні усім, хто цікавиться проблематикою теорії та практики військового перекладу.

Формулювання завдання. Метою статті є актуалізація проблеми побудови універсальної наукової моделі військового перекладу як структурованого й гармонізованого знання про об'єкт – перекладацький супровід у системі лінгвістичного забезпечення військ, що розкриває основний зміст, структуру і суттєві зв'язки цього об'єкта, роль, функції й завдання військового перекладача як головного суб'єкта професійної діяльності за цими напрямками.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо важливі аспекти побудови наукової моделі військового перекладу з урахуванням багаторічного досвіду теорії та практики перекладацького супроводу в Збройних Силах України.

1. Вихідні умови для створення моделі військового перекладу. Розроблення наукової моделі військового перекладу має, насамперед, основоположне *методологічне значення для ТВП* («становить її головне завдання – макрозавдання» [2, с. 110]). Модель військового перекладу також слугуватиме *теоретичним внеском до інших спеціальних теорій* перекладознавчої науки і знайде важливе *навчально-методичне* й *прикладне застосування для практики перекладацького супроводу* як основи лінгвістичного забезпечення військ.

З метою уникнення непорозуміння через небажане явище термінологічної синонімії, за відсутності в українському перекладознавстві унормованих і застандартизованих дефініцій термінів і визначень спеціалізованих понять, *конкретизуємо зміст і онтологічну сутність базових одиниць концептуального апарату ТВП*, на яких має базуватися перспективна модель військового перекладу:

військовий переклад – спеціальний вид опосередкованої, міжкультурної, двосторонньої й двомовної комунікації, що має своїм об'єктом військові тексти, суб'єктом – військового перекладача та здійснюється в звичайних і екстремальних умовах військової служби з метою перекладацького супроводу заходів у воєнно-політичній, військово-технічній і військово-спеціальних сферах діяльності збройних сил [2, с. 427];

військовий перекладач – офіцер-філолог, професійно підготовлений компетентний мовний

посередник, що володіє сформованими на рівні вищої освіти міжкультурними комунікативними (білінгвальними, психолінгвістичними, мовленнєво-розумовими) та іншими спеціальними компетентностями для виконання функцій і завдань лінгвістичного забезпечення військ [2, с. 428];

лінгвістичне забезпечення військ – комплекс спеціальних заходів і процесів прикладного й фундаментального характеру у воєнно-політичній, військово-технічній та військово-спеціальних сферах збройних сил, що здійснюються з метою реалізації комунікативно-посередницької, воєнно-країнознавчої, військово-термінологічної, лінгвопедагогічної та лінгводослідницької функцій діяльності, які потребують військово-професійного рівня філологічної білінгвальної компетенції виконавців [2, с. 438];

перекладацький супровід – основна складова системи лінгвістичного забезпечення військ, вид міжкультурного посередництва, що полягає у здійсненні військовим перекладачем письмового й усного (послідовного і синхронного) перекладання, адаптованого транскодування (переказу/оповідання), реферування, анотування й редагування загальновійськових, воєнно-політичних, військово-технічних та військово-спеціальних текстів [2, с. 445];

військовий текст – письмовий або усний цілісно-смисловий масив мовних одиниць, об'єднаних логіко-синтаксичними зв'язками, комунікативною функцією, тематичною спрямованістю, композиційною макроструктурою та стильовою домінантою навколо концептів «війна», «військо», «озброєння»; певну стильову маркованість військовий текст може мати вже на рівні надфразної єдності – абзацу, що визначається набором характерних стильових ознак [2, с. 428].

2. Труднощі побудови моделі військового перекладу. З огляду на зміст наведених дефініцій термінів/понять ТВП, беручи до уваги специфічні особливості професійної діяльності військового перекладача (див. [2, с. 327–354]), зважаючи на широку тематичну розгалуженість сфери національної безпеки і оборони, перед нами стоїть надскладне макрозавдання не просто створити наукову модель для цього виду опосередкованої, міжкультурної, двосторонньої й двомовної комунікації, а де-факто *змоделювати військовий переклад як комплексне соціальне явище*, що має своїм об'єктом військові тексти, суб'єктом – військового перекладача.

Модель військового перекладу має *адекватно репрезентувати ТВП* як спеціальну теорію перекладознавчої науки, що являє собою систематизовану (узагальнену, структуровану й упорядковану) сукупність наукових фактів, абстрактних суджень, гіпотез, ідей, принципів, уявлень і методологічних положень, які розкривають специфіку перекладацького супроводу в збройних силах за допомогою термінологічно визначених і упорядкованих одиниць концептуального апарату.

Вона повинна також *представляти перекладацький супровід в системі лінгвістичного забезпечення військ*, що вимагає моделювання процесу взаємодії головного суб'єкта – військового перекладача з різними типами об'єктів – усних і письмових військових текстів різної функціональної та тематичної спрямованості, а також відображати зв'язки військового перекладача з іншими суб'єктами і компонентами багаторівневої системи лінгвістичного забезпечення військ.

Оскільки в сучасному перекладознавстві колись суміжне поняття «міждисциплінарність» перетворилося на власну методологічну категорію, *проблема побудови наукової моделі військового перекладу ускладнюється явищем міждисциплінарності*. ТВП природно успадковує цю притаманну перекладознавству властивість, на яку додатково накладається специфіка військової служби і професійної діяльності військового перекладача. Термін/поняття «міждисциплінарність у перекладознавстві» визначаємо як методологічний підхід у філологічному дослідженні, що має своїм об'єктом процес або результат професійної діяльності перекладача і передбачає здатність цілеспрямовано обирати й використовувати принципи, методи, прийоми, моделі, технологічний інструментарій і концептуальний апарат класичних, суміжних і інтегрованих наук з метою вивчення когнітивних, соціокультурних, психофізіологічних, прагматичних та інших аспектів опосередкованої міжкультурної комунікації [19, с. 120].

Зрештою, побудова моделі військового перекладу неможлива без завершення процедури апробації часткових наукових моделей для трьох основних функціонально-прагматичних різновидів військового перекладу – воєнно-політичного, військово-технічного і військово-спеціального, що здійснюється у ВІКНУ на основі методологічних напрацювань В. Лісовського [20] і О. Нікіфорової [6].

3. Моделювання як метод наукового пізнання. У наукознавстві моделювання вважають непрямим, опосередкованим методом дослідження об'єктів шляхом вивчення їхніх моделей, коли безпосереднє дослідження об'єкта з певних причин неможливе, ускладнене чи недоцільне. Моделювання розширює можливості наукового

пізнання, дозволяє наочніше уявляти досліджувані явища, наближувати їх, змінювати реальний режим їх протікання, усувати шкідливий вплив супровідних сторонніх чинників. Метою моделювання є перенесення знання, здобутого при дослідженні зразка, на його прототип за принципом подібності та аналогії, що перетворює його на критерій перевірки наукових знань безпосередньо або опосередковано через встановлення відповідності певної теоретичної моделі до іншої моделі або теорії, адекватність якої вважається практично обґрунтованою [5, с.434–436].

У лінгвістиці моделювання визначають як «сукупність способів ідеалізації й абстрагування, аналізу й синтезу, формування гіпотези з метою мисленнєвого, формалізованого та спрощеного представлення об'єктів (оригіналів) дослідження й вивчення на підставі цього представлення відповідних явищ, ознак, процесів, зв'язків, установлення закономірностей існування та функціонування об'єктів, прогнозування їхньої поведінки… Моделювання застосовується за умови неможливості чи ускладненості дослідження оригіналів у природному середовищі для визначення їхніх характеристик, оптимізації управління й користування об'єктами, для перевірки гіпотез тощо» [21, с. 466].

З позиції ТВП *моделювання* – це метод наукового пізнання, який забезпечує вивчення об'єкта шляхом створення й дослідження його копії (моделі), що заміщує оригінал і виступає в процесі пізнання як основне джерело інформації про об'єкт у знаковій, символьній, математичній, логіко-семантичній, графічній та/або інших формах.

4. Методологічні аспекти моделювання військового перекладу. З позицій ТВП наявні перекладознавчі моделі можна класифікувати на дві категорії *(теоретико-концептуальні* та *функціонально-алгоритмічні)* та чотири типи: *загальнотеоретичні, видові, жанрово-стильові, галузеві (спеціальні)* [5, с. 436–437].

Загальнотеоретичні моделі відбивають онтологічну сутність перекладу і за своєю природою є універсалістськими. Такими моделями перекладу є: лінгвістична, комунікативна, динамічна (функціонально-прагматична), трансформаційна, дискурсивна, семантико-семіотична, денотативна (ситуативна), інтерпретативна, когнітивна, функціонально-семантична, психолінгвістична, скопосу та ін.

До *видових* відносимо моделі усного, письмового, послідовного, синхронного, одностороннього, двостороннього, зорово-усного, аудіовізуального перекладу та ін.

Жанрово-стильові моделі описують певні жанри і стилі художнього, наукового, публіцистичного та ін. видів і напрямків перекладу, напр.: поетичного, драматургічного, дитячої літератури, реклами, закадрового, субтитрування тощо.

Спеціальними (галузевими) є моделі перекладу літературного, наукового, технічного, політичного, релігійного, юридичного, судового, медичного, комерційного, інституційного, культурологічного, військового, для потреб громади та ін.

5. Методологічні параметри моделі військового перекладу. Термін/поняття «модель» у лінгвістиці визначають як: «1. конструкція, структура, формально-логічна побудова, що служить аналогом реального об'єкта (натурного об'єкта, оригінала, прототипа, прообразу)»; «3. властива даній мові парадигматична схема елементів (складників) її структури; компактне символічне зображення цієї схеми (або якихось її частин або елементів), що є основою моделювання мови як одного з методів її вивчення» [22].

З огляду на завдання ТВП, модель військового перекладу повинна абстрактно (розумово, ідеально) або матеріально (фізично) представляти чи заміщувати окремі складові системи лінгвістичного забезпечення військ (підсистеми, частини, компоненти, елементи) у вербально-знаковій (схема, рисунок, графік, таблиця, набір символів, дефініція, висновок), математичній (формула), програмній (машинний код) або іншій дескриптивно-символьній формі.

Найголовніше, вона має бути повноцінним джерелом інформації про сутність і специфіку комунікативно-посередницької, трансляційно-інтерпретативної діяльності військового перекладача та враховувати прагматичні екстралінгвальні аспекти військового перекладу: комунікативну настанову; позамовну ситуацію; загальні й спеціальні норми та правила перекладу; особливості професійної поведінки, етики, локальної й корпоративної культури; звичайні та екстремальні умови військової служби тощо.

Розроблення моделі військового перекладу передбачає її відповідність таким методологічним параметрам:

– *універсальність*: модель не обмежується лише одним функціонально-прагматичним видом військового перекладу (напр., воєнно-політичним, військово-технічним або військово-спеціальним), стилем, жанром або різновидом тексту, темою комунікативного повідомлення, однією мовною парою або якоюсь однією сферою національної оборони й військової діяльності (напр., тактика, стратегія, логістика, військово-технічне співробітництво тощо);

– *концептуальність*: модель базується на визнаних і апробованих в Україні теоретико-концептуальних засадах військового перекладу;

– *інформаційність*: інформація про кожний окремий елемент моделі військового перекладу має бути достатньо структурованою й формалізованою для опрацювання сучасними інформаційними технологіями; модель зорієнтована на максимальне повне збереження, адекватне білінгвальне транскодування та передавання вихідної інформації повідомлення, що критично важливо для військового перекладу;

– *системність*: модель розглядається як цілісна система;

– *багаторівневість*: модель описує всі рівні транскодування військових текстів (фонологічний/фонографічний, морфемний, лексичний, граматичний, синтаксичний, прагматичний), а також рівні макроструктури операційної діяльності військового перекладача (стратегію, тактику і технологію військового перекладу [2, с. 220–258]);

– *індуктивність*: модель описує розвиток/рух процесу, думки, діяльності від часткового до загального (напр., здатність моделі аналізувати конкретні елементи військового дискурсу [2, с. 191–193] чи реальні помилки перекладачів і на їхній основі виводити загальні правила та оптимальні алгоритми для перекладацького супроводу);

– *дедуктивність*: модель описує розвиток/рух процесу, думки, діяльності від загального до часткового;

– *статичність*: здатність моделювати реальний стан у синхронічному («зафіксованому») вимірі – як чітку структуру, зведення правил, усталений алгоритм дій, глосарії унормованих термінів, оптимальних відповідників і готових перекладацьких рішень, що забезпечує системі стабільність, передбачуваність і відповідність прийнятим стандартам;

– *динамічність*: здатність моделювати реальний стан у діахронічному («незафіксованому») вимірі – відображати розвиток у часі, оперативно інтегрувати зміни у військовій справі й дискурсі;

– *адаптивність*: здатність оперативно інтегрувати зміни умов комунікативно-посередницької, трансляційно-інтерпретативної діяльності, військової служби та бойової обстановки.

Наявність у цьому переліку начебто протилежних за змістом параметрів (індуктивність/дедуктивність, статичність/динамічність) є цілком коректним, адже наукова модель військового перекладу має поєднувати їх діалектично (напр., «динамічність» відображає розвиток у часі, а «статичність» – фіксацію базової структури на певному етапі) і описувати процес міжкультурної опосередкованої комунікації всебічно – і як систему правил, і як живий процес. Отже, модель має бути *діалектичною*: поєднувати стабільні правила (статичність) із гнучкістю (динамічність), будуватися на жорстких стандартах і алгоритмах (дедуктивність), але вчитися на живому досвіді (індуктивність).

З урахуванням наведених міркувань, сформулюємо дефініцію для спеціального терміна/поняття ТВП «модель військового перекладу»:

модель військового перекладу – складна теоретична, знакова, лінгвістична (психолінгвістична), недетермінована (стохастична) система, що адекватно презентує динамічну взаємодію головного суб'єкта – військового перекладача з об'єктом – військовим текстом, з метою передавання інваріантної денотативної, конотативної, сигніфікативної інформації в процесі комунікативно-посередницької, трансляційно-інтерпретативної діяльності, з урахуванням впливу інших суб'єктів лінгвістичного забезпечення військ та екстралінгвальних чинників у звичайних та екстремальних умовах військової служби.

6. Теоретико-концептуальна модель військового перекладу вже існує. Вона базується на результатах наукових досліджень 1993–2017 років у ВІКНУ, що завершилися розробленням, належною публічною апробацією і успішним захистом [5].

Більшість наведених у тексті рукопису дисертації [5] рисунків, таблиць, формул і дефініцій слід вважати не просто *елементами* теоретико-концептуальної моделі військового перекладу, а й *складовими* для побудови перспективної моделі. За характером об'єкта, що моделювався, *графічно-символьні елементи* теоретико-концептуальної моделі є також самостійними *моделями змісту й структури* ТВП і лінгвістичного забезпечення військ, оскільки визначення змісту й структури об'єкта належить до переліку суттєвих методологічних принципів будь-якого дослідження.

Вербально-знаковими елементами концептуальної моделі слугують нові та суттєво змінені або уточнені *метамовні одиниці ТВП* (переважно терміни й дефініції), а також *гіпотези, узагальнення, висновки*, які водночас є самостійними абстрактними пізнавальними конструкціями.

І хоча створення універсальної наукової моделі військового перекладу за визначеними у цій статті методологічними параметрами не можливо без подальших фундаментальних і прикладних досліджень, представлений *варіант концептуальної моделі військового перекладу* [5, с. 438]

має стати методологічною основою для функціонально-алгоритмічної моделі військового перекладу, а також для пізнавальної й дослідницької діяльності у сфері перекладацького супроводу як основи лінгвістичного забезпечення військ.

Висновки. Побудова адекватної наукової моделі військового перекладу є головним завданням (макрозавданням) ТВП. Засадничі теоретико-концептуальні положення для її створення успішно розроблено й науково апробовано у ВІКНУ впродовж останніх двадцяти років. З позиції ТВП моделювання – це метод наукового пізнання, який забезпечує вивчення об'єкта шляхом створення й дослідження його копії (моделі), що заміщує оригінал і виступає в процесі пізнання як основне джерело інформації про об'єкт у знаковій, символьній, математичній, логіко-семантичній, графічній та/або інших формах. Модель військового перекладу – це складна теоретична, знакова, лінгвістична (психолінгвістична), недетермінована (стохастична) система, що адекватно презентує динамічну взаємодію головного суб'єкта – військового перекладача з об'єктом – військовим текстом, з метою передавання інваріантної денотативної, конотативної, сигніфікативної інформації в процесі комунікативно-посередницької, трансляційно-інтерпретативної діяльності, з урахуванням впливу інших суб'єктів лінгвістичного забезпечення військ та екстралінгвальних чинників у звичайних та екстремальних умовах військової служби. Перспективна наукова модель військового перекладу має бути універсальною, ґрунтуватися на апробованих в Україні теоретико-концептуальних засадах військового перекладу, діалектично й гармонійно поєднувати якості концептуальних і функціонально-алгоритмічних моделей та усі елементи, частини й складові структурованого й гармонізованого знання про свій об'єкт – перекладацький супровід у системі лінгвістичного забезпечення військ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балабін В.В. Перекладознавчі основи теорії військового перекладу. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 3. Том 2, 2018. С. 120–124. URL: https://www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/3/part_2/27.pdf (дата звернення: 14.07.2026).

2. Балабін В.В. Теоретичні засади військового перекладу в Україні: Монографія. Київ: Логос, 2018. 492 с.

3. Чередниченко О. Переклад і перекладознавство в незалежній Україні: підсумки та перспективи. *Стиль і переклад*. Збірник наукових праць. Випуск 1(8), 2022. С. 18–80. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/-10.23.10.100/db/ftp/univ/sip/sip_2022_08.pdf#page=18 (дата звернення: 14.07.2026).

4. Військовий стандарт 01.003.001 (Видання 1). Адміністративна діяльність. Лінгвістичне забезпечення військ (сил). Основні положення. Розробники: В.В. Балабін (керівник розробки), М.Б. Білан, Л.М. Гончарук, В.М. Лісовський та ін. Київ: Міністерство оборони України, 2018. 26 с. URL: https://ldc.knu.ua/uploads/n_46_70224820.pdf (дата звернення: 14.07.2026).

5. Балабін В.В. Теоретичні засади військового перекладу: дис. … докт. філол. наук: 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2020. 609 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/3c7/dis_Balabin%20V.V..pdf (дата звернення: 14.07.2026).

6. Нікіфорова О.М. Лексико-семантичні та жанрово-стильові особливості воєнно-політичного перекладу. дис. … канд. філол. наук: 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2021. 260 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0421U100650 (дата звернення: 14.07.2026).

7. Академічні тексти України. Балабін В.В. Теоретичні засади військового перекладу. *Анотація*. URL: https://uacademic.info/ua/document/0520U101581#! (дата звернення: 14.07.2026).

8. Нікіфорова О.М. Передумови становлення наукової школи військового перекладу в Україні. *Лінгвістика XXI століття*. 2015. С. 107–120. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000496865 (дата звернення: 14.07.2026).

9. Корольова Т., Соріч Р., Александрова О. Військовий дискурс та особливості його перекладу. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Лінгвістичні науки: зб. наук. пр. Одеса, 2021. № 33. С. 369–387. URL: https://www.lingstud.od.ua/archive/2021/33/26.pdf (дата звернення: 14.07.2026).

10. Yemelyanova O.V., Shkurko O.V. Features of Translating English-Language Military Discourse. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2024 № 67. С. 229–233. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v67/67_2024.pdf#page=229 (дата звернення: 14.07.2026).

11. Малімон Л.К., Щербан К.О. Переклад військової термінології в англомовних онлайн-новинах під час висвітлення війни в Україні. *Закарпатські філологічні студії.* Випуск 35, 2024. С. 201–205. URL: https://www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/35/38.pdf (дата звернення: 14.07.2026).

12. Строченко Л.В. Переклад у військовій галузі: виклики та перспективи. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса: Фенікс, 2024. С. 910–911. URL: https://tinyurl.com/Odeska-akademia-strochenko (дата звернення: 14.07.2026).

13. Рогач О.О., Тиводар А.О. Сучасна військова термінологія через призму перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія: Філологія. Острог: Вид-во НаУОА, 2025. Вип. 26(94). С. 37–41. URL: https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/download/4384/4027 (дата звернення: 14.07.2026).

14. Компанцева Л.Ф. Військова термінологія як чинник формування сучасного українського медіадискурсу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика, 2025. Том 36 (75), № 4. С. 45–49. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/-4_2025/part_1/10.pdf (дата звернення: 14.07.2026).

15. Пархоменко Л.Ю. Перекладацький проєкт: переклад доктринального документа «Air Force Doctrine Note 25-1: Artificial Intelligence». Кваліфікаційні роботи здобувачів. Перший (бакалаврський) РВО. Наук. кер. Радецька С.В. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2026. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/58588/1/L_Parkhomenko_FRGF_2026.pdf (дата звернення: 14.07.2026).

16. Пуш О.М., Гасюк Н.В. Особливості перекладу військової термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. №58, 2022. С. 305–308. DOI: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.58.68 (дата звернення: 14.07.2026).

17. Копитіна А.С., Мезі І.А., Тюріна К.П. Перекладацькі трансформації при перекладі військових термінів з італійської на українську мову. *Наукові записки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.* Серія: Філологічні науки. №215, 2025. С. 196–204. URL: https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/article/view/991/942 (дата звернення: 14.07.2026).

18. Долинський Є. Військова термінологія та її переклад як елемент підготовки майбутніх філологів. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Вип. 83, том 2, 2025. С. 271–276. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/83_2025/part_-2/42.pdf (дата звернення: 14.07.2026).

19. Балабін В.В. Міждисциплінарність сучасного перекладознавства. *Міжкультурна комунікація і перекладознавство: точки дотику та перспективи розвитку*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції: збірник наукових праць (м. Переяслав, 18 березня 2021 року) / Гол. ред. К.І. Мізін; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав, 2021. С. 118–121.

20. Лісовський В.М. Військово-технічний переклад (англійська мова). Підручник. За ред. В.В. Балабіна. Київ: ВІКНУ, 2010. 950 с.

21. Селіванова О.О. Моделювання. *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К, 2011. С. 466–467.

22. Модель. *Лінгвістичний портал «MOVA.info».* URL: https://www.mova.info/mov_thes.aspx?l1=68 (дата звернення: 10.07.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811.521’255 (045)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.28

ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРИПУЩЕННЯ В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

GRAMMATICAL MEANS OF EXPRESSING CONJECTURE IN JAPANESE

Городиська О.А.,
orcid.org/0000-0003-2125-0618
старший викладач кафедри японської мови та перекладу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

У статті досліджено граматичні засоби вираження припущення в сучасній японській мові в межах категорії епістемічної модальності. Актуальність дослідження зумовлена наявністю в японській мові розгалуженої системи граматичних конструкцій, за допомогою яких мовець передає різні типи неповної впевненості щодо достовірності повідомлюваної інформації. До таких значень належать власне припущення, прогнозування, вираження можливості, високого ступеня переконаності, логічного висновку, а також висновку, сформованого на підставі безпосередньо спостережуваних ознак або інформації, отриманої з непрямих джерел. Матеріалом дослідження слугують основні модальні конструкції сучасної японської мови: だろう／でしょう, かもしれない, にちがいない, はずだ, ようだ, みたいだ, らしい та そうだ.

У статті здійснено систематизацію зазначених граматичних засобів та визначено їхні функціонально-семантичні особливості в системі японської епістемічної модальності.У процесі дослідження використано описовий, семантичний і зіставний методи аналізу, що дають змогу встановити специфіку функціонування окремих модальних форм та визначити критерії їх розрізнення. З’ясовано, що відмінності між досліджуваними конструкціями визначаються не лише ступенем впевненості мовця у достовірності висловлення, а й характером інформаційної основи, на якій ґрунтується відповідне судження.

З’ясовано, що だろう／でしょう переважно виражає припущення або прогноз щодо можливої ситуації; かもしれない позначає можливість реалізації певного сценарію; にちがいない передає високий ступінь переконаності мовця; はずだ пов’язане з логічно очікуваним результатом, який випливає з певних передумов, правил або відомих обставин. Особливу увагу приділено конструкціям ようだ, みたいだ, らしい та そうだ, функціонування яких тісно пов’язане з категорією доказовості та способом отримання інформації. Доведено, що ようだ виражає висновок, сформований на основі певних ознак або фактів, みたいだ функціонує переважно в розмовному мовленні та є близькою за значенням конструкцією, тоді як らしい може ґрунтуватися на непрямій інформації або сукупності наявних фактів. Окремо розрізнено два функціонально різні типи そうだ: конструкцію, що виражає припущення на основі безпосередньо сприйнятих зовнішніх ознак, та конструкцію зі значенням передавання інформації, отриманої від іншого джерела.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексній систематизації граматичних засобів вираження припущення за двома взаємопов’язаними параметрами: ступенем епістемічної впевненості та типом інформаційної основи судження. Такий підхід дає змогу пояснити відмінності між формами, які в українській мові нерідко передаються однаковими або близькими за значенням відповідниками, зокрема словами «мабуть», «можливо», «схоже», «напевно». Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання під час викладання японської мови, розроблення навчальних матеріалів, а також у перекладацькій практиці, де правильний вибір відповідника залежить не лише від загального значення припущення, а й від способу формування висновку та епістемічної позиції мовця.

Ключовіслова: модальність, епістемічна модальність, припущення, ймовірність, доказовість, 推量, 蓋然性, 証拠性, (припущення, ймовірність, доказовість), だろう, かもしれない, ようだ, らしい.

The article examines the grammatical means of expressing supposition in modern Japanese within the framework of epistemic modality. The relevance of the study is determined by the existence of an extensive system of grammatical constructions in Japanese that enable speakers to express different degrees and types of uncertainty concerning the reliability of the information being communicated. These meanings include supposition proper, prediction, possibility, strong conviction, logical inference, as well as conclusions based on directly observable evidence or information obtained from indirect sources. The material of the study comprises the principal modal constructions used in modern Japanese, namely だろう／でしょう, かもしれない, にちがいない, はずだ, ようだ, みたいだ, らしい, and そうだ.

This article presents a systematisation of the aforementioned grammatical means and identifies their functional and semantic features within the system of Japanese epistemic modality. The study employs descriptive, semantic, and comparative methods, which make it possible to identify the specific features of individual modal forms and establish the criteria for distinguishing between them. The analysis demonstrates that the differences between the constructions under consideration are determined not only by the degree of the speaker’s confidence in the truth of a proposition but also by the nature of the informational basis on which the corresponding judgment is formed.

The findings show that だろう／でしょう primarily expresses supposition or prediction concerning a possible situation, whereas かもしれない indicates the possibility of a particular scenario. The construction にちがいない conveys a high degree of the speaker’s conviction, while はずだ expresses a logically expected result derived from particular premises, rules, or known circumstances. Particular attention is paid to the constructions ようだ, みたいだ, らしい, and そうだ, whose functioning is closely connected with evidentiality and the source of information. It is established that ようだ expresses an inference based on particular signs or observable facts, while みたいだ is predominantly characteristic of colloquial speech and functions as a semantically related construction. The form らしい may be based on indirect informa-

tion or on a set of available facts and can therefore occupy an intermediate position between inference and the transmission of information obtained from another source.

The article also distinguishes between two functionally different types of そうだ. The first construction expresses a presumptive judgment based on directly perceived external signs, whereas the second functions as a means of reporting information received from another source. This distinction demonstrates that formally similar grammatical constructions may differ substantially with regard to both their grammatical structure and the source of information underlying the speaker's judgment.

The scientific novelty of the research lies in the comprehensive systematization of Japanese grammatical means of expressing supposition according to two interrelated parameters: the degree of epistemic certainty and the type of informational basis underlying the judgment. Such an approach makes it possible to explain the differences between constructions that are often translated into Ukrainian by the same or semantically similar equivalents, such as "probably," "perhaps," "apparently," or "certainly." The practical significance of the findings lies in their potential application in teaching Japanese, developing educational materials, and translation practice, where the appropriate choice of an equivalent depends not only on the general meaning of supposition but also on the way in which the conclusion is formed and on the speaker's epistemic stance.

Key words: Japanese language, modality, epistemic modality, supposition, conjecture, probability, evidentiality, だろう, かもしれない, ようだ, らしい.

Постановка проблеми. Мова не лише повідомляє про факти, а й відображає ставлення мовця до ступеня їхньої достовірності. Японська мова має розгалужену систему граматичних засобів для вираження припущення, можливості, логічного висновку та непрямої інформації. До них належать だろう／でしょう, かもしれない, にちがいない, はずだ, ようだ, みたいだ, らしい та そうだ. Їхні українські відповідники – «мабуть», «можливо», «напевно», «схоже», «кажуть» – лише приблизно передають японські значення. Тому актуальним є системний опис цих форм з урахуванням ступеня впевненості та характеру інформаційної основи судження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика японської модальності представлена в працях H. Sawada,

T. Moriyama та в описовій граматиці сучасної японської мови 日本語記述文法研究会. У『現代日本語文法4』 модальні засоби диференціюються за категоріями 推量, 蓋然性 та 証拠性 [1, с. 143–170]. Sawada аналізує семантико-синтаксичні властивості епістемічних конструкцій [2, с. 1–35], а Moriyama розглядає специфіку だろう та його дискурсивні функції [3, с. 64–83]. Дослідження ようだ і らしい показують, що важливим критерієм їхнього розмежування є характер інформаційної основи [4, с. 515–539]. Для そうだ особливо значущим є безпосереднє сприйняття зовнішніх ознак [5, с. 335–353]. Корпусні дослідження повсякденного мовлення підтверджують високу продуктивність みたいだ та інших форм припущення [6, с. 1–24].

Невирішені частини проблеми. Попри значну кількість праць, для україномовної аудиторії залишається складним комплексне розмежування близьких форм. Одне українське слово може відповідати кільком японським конструкціям, а одна японська форма може виконувати різні функції. Найяскравіше це спостерігається у そうだ та らしい. Крім того, ступінь упевненості не є єдиним критерієм: потрібно враховувати джерело інформації та когнітивну операцію мовця – прогноз, допущення, дедукцію, висновок за ознаками чи передавання повідомлення.

Мета і завдання статті. Метою статті є систематизація граматичних засобів вираження припущення в сучасній японській мові та визначення їхніх функціонально-семантичних особливостей. Завдання полягають у характеристиці основних форм; встановленні відмінностей між だろう, かもしれない, にちがいない та はずだ; аналізі ようだ, みたいだ, らしい і そうだ з погляду доказовості; розмежуванні припущення та передавання чужої інформації; визначенні практичного значення результатів для викладання та перекладу.

Виклад основного матеріалу. У межах епістемічної модальності припущення доцільно розглядати як комплексне явище, що включає оцінку істинності висловлення та інформаційну основу судження. Для японської мови продуктивним є розмежування власне припущення, оцінки ймовірності та доказовості [1, с. 143–170].

1. だろう／でしょう

Форма だろう є одним із основних засобів власне припущення. Вона передає прогноз або уявне відтворення ситуації: 明日は雨が降るだろう «Завтра, мабуть, буде дощ». На відміну від прямого твердження, мовець не подає ситуацію як безумовний факт. Особливістю だろう є функціонування в питальних конструкціях: 彼は来るだろうか «Цікаво, чи прийде він?». Moriyama пов'язує цю властивість із дискурсивною природою форми [3, с. 64–83]. でしょう є ввічливим відповідником, хоча сучасні дослідження показують, що だろう і でしょう не зводяться лише до опозиції «звичайна форма – ввічлива форма» [9, с. 145–159].

2. かもしれない **та** にちがいない

かもしれない виражає можливість: 彼は来ないかもしれない «Можливо, він не прийде». Конструкція не встановлює конкретного ступеня

ймовірності, а лише не виключає певний сценарій. Натомість にちがいない виражає сильну переконаність: 彼は犯人にちがいない «Він, без сумніву, злочинець». Отже, протиставлення цих форм визначається насамперед різницею в епістемічній позиції мовця [1, с. 151–163].

3. はずだ

はずだ пов'язане з логічно очікуваним результатом. У реченні 今日は日曜日だから、銀行は閉まっているはずだ «Сьогодні неділя, тому банк, за логікою, має бути зачинений» висновок випливає з певної передумови. Саме наявність логічної підстави відрізняє はずだ від простого суб'єктивного припущення [1, с. 153–163].

4. ようだ **та** みたいだ

ようだ виражає висновок на основі спостережуваних ознак: 道が濡れている。雨が降ったようだ «Дорога мокра. Схоже, був дощ». Отже, мовець не просто допускає подію, а робить висновок із наявних фактів. みたいだ функціонально близька до ようだ, але характерна для розмовного мовлення: 彼は疲れているみたいだ «Схоже, він втомився» [1, с. 164–168].

5. らしい

らしい може виражати висновок за непрямими фактами або інформацією: 天気予報によると、雨が降るらしい «За прогнозом погоди, схоже, буде дощ». На відміну від ようだ, де особливо важливі безпосередньо спостережувані ознаки, らしい допускає зовнішнє джерело інформації [1, с. 167–170; 4, с. 515–539].

6. そうだ**: припущення та передавання інформації**

У конструкції (し)そうだ мовець робить припущення за безпосередніми зовнішніми ознаками: 雨が降りそうだ «Схоже, зараз піде дощ». Натомість 雨が降るそうだ означає «Кажуть, що буде дощ». Дослідження そうだ підкреслюють його зв'язок із безпосереднім сприйняттям та інтуїтивним оцінюванням ситуації [5, с. 335–353].

7. Узагальнення

Японські засоби припущення доцільно описувати не за єдиною шкалою «слабка – сильна впевненість», а за двома взаємопов'язаними параметрами: ступенем епістемічної впевненості та типом інформаційної основи. だろう насамперед прогнозує; かもしれない допускає можливість; にちがいない виражає сильну переконаність; はずだ виводить очікуваний результат; ようだ та みたいだ сигналізують висновок за ознаками; らしい пов'язана з непрямою інформацією; そうだ у значенні припущення спирається на безпосередні зовнішні ознаки.

8. Формально-граматичні моделі та сполучуваність

Важливою передумовою правильного розуміння японських засобів припущення є врахування їхньої формально-граматичної поведінки. Модальні форми приєднуються до різних частин мови та демонструють неоднакові правила сполучуваності. Саме ця відмінність часто стає джерелом помилок у студентів, які орієнтуються лише на український переклад. У японській граматиці модальність реалізується на рівні предикативної конструкції, тому вибір форми визначається не тільки значенням лексеми, а й граматичною структурою висловлення [1, с. 143–170].

8.1. Часові та заперечні форми

Форма だろう приєднується до звичайної форми предиката: 行くだろう, 行かないだろう, 行っただろう, 行かなかっただろう; для іменних та прикметникових предикатів використовуються відповідні звичайні форми. У ввічливому стилі функціонує でしょう. Наприклад: 彼は学生だろう «Він, мабуть, студент»; 彼は学生ではないだろう «Він, мабуть, не студент». Заперечення перед модальною формою заперечує зміст передбачуваної ситуації, а не саме припущення. Аналогічно かもしれない може поєднуватися із заперечними та часовими формами: 来ないかもしれない, 来たかもしれない, 来なかったかもしれない [1, с. 147–163].

Таблиця 1

Основні граматичні засоби вираження припущення в японській мові

Форма	Основне значення	Інформаційна основа	Орієнтовна впевненість
だろう／でしょう	припущення, прогноз	мислення, прогноз	середня
かもしれない	можливість	можливий сценарій	невизначена
にちがいない	переконане припущення	сильні підстави	висока
はずだ	логічний висновок	передумова, правило	висока
ようだ	висновок за ознаками	спостереження	середня / висока
みたいだ	розмовний висновок	враження, ознаки	середня
らしい	непрямий висновок	інформація, факти	середня / висока
そうだ	зовнішні ознаки / повідомлення	спостереження / чуже джерело	середня

8.2. にちがいない **та** はずだ

Для にちがいない та はずだ характерним є приєднання до звичайної форми предиката: 彼は来るにちがいない, 彼は来るはずだ. Проте семантична різниця між ними принципова. にちがいない передає висновок мовця, який оцінює його як практично безсумнівний, тоді як はずだ пов'язує очікувану ситуацію з певною нормою, правилом, домовленістю або логічною передумовою. Порівняймо: 彼は知っているにちがいない «Він напевно знає» і 彼は知っているはずだ «Він має знати / логічно він повинен знати» [1, с. 151–163; 10, с. 111–119].

9. Ступінь упевненості та тип висновку

У навчальній літературі форми припущення нерідко подаються як своєрідна шкала ймовірності: від かもしれない до にちがいない. Такий підхід є корисним лише як перший орієнтир. Насправді японська система не зводиться до лінійної шкали. Якщо сказати 彼は来るかもしれない, мовець лише визнає можливість приходу. Висловлення 彼は来るだろう передбачає формування прогнозу, а 彼は来るにちがいない – сильну переконаність. Натомість 彼は来るはずだ не обов'язково означає більшу суб'єктивну впевненість: воно може вказувати на очікуваний результат, що випливає з обставин [1, с. 151–163].

9.1. Два параметри інтерпретації

Для зіставлення доцільно використовувати щонайменше два параметри. Перший – епістемічна сила висловлення, тобто наскільки мовець упевнений у відповідності висловленого дійсності. Другий – тип когнітивної операції: припущення, прогноз, логічна дедукція, висновок за безпосередніми ознаками або повідомлення, отримане з іншого джерела. Такий двовимірний підхід пояснює, чому форми, які перекладаються одним словом, не завжди можуть бути взаємозамінними.

10. Диференціація ようだ, らしい, みたいだ **та** そうだ

Найскладнішим для тих, хто вивчає японську мову, є розмежування форм, пов'язаних із доказовістю. Усі вони можуть перекладатися українськими словами «схоже», «здається», «мабуть», однак механізм формування судження різний. У випадку ようだ мовець оформлює висновок на підставі певного набору ознак. Наприклад: 部屋がきれいになっている。掃除したようだ «У кімнаті чисто. Схоже, тут прибирали». Мовець бачить результат і реконструює попередню подію. Саме аналітичний характер такого висновку дозволяє протиставляти ようだ формі そうだ [5, с. 335–353].

10.1. そうだ **як інтуїтивне припущення**

Форма そうだ в конструкції (し)そうだ має більш безпосередній характер. Вона виникає тоді, коли ситуація сприймається як така, що ось-ось станеться або має певний вигляд: 雨が降りそうだ «Схоже,заразпіедощ»; この料理はおいしそうだ «Ця страва виглядає смачною». Дослідження Ho Hyun Sung показує, що різницю між そうだ та ようだ доцільно пов'язувати з різними способами здійснення висновку: інтуїтивним, заснованим на враженні, та більш аналітичним, заснованим на явних ознаках [5, с. 335–353].

10.2. らしい **та непряме мовлення**

らしい займає проміжну позицію, оскільки може ґрунтуватися як на непрямій інформації, так і на сукупності фактів. Наприклад: 田中さんは来ないらしい «Схоже, Танака не прийде / Кажуть, Танака не прийде». У цьому випадку джерело інформації не обов'язково назване. Саме тому らしい легко переходить від висновку за непрямими даними до значення передавання отриманої інформації. Важливим є те, що мовець не позиціонує знання як результат безпосереднього спостереження [1, с. 167–170; 11, с. 46–60].

11. Два типи そうだ **та проблема джерела інформації**

Одна з найбільш показових омонімічних конструкцій японської модальності – そうだ. У реченні 子どもが泣きそうだ форма передає припущення за зовнішніми ознаками: дитина має вигляд такої, що ось-ось заплаче. Натомість 子どもが泣くそうだ означає «Кажуть, що дитина плакатиме». У другій конструкції мовець не стверджує, що сам спостерігає ситуацію; він повідомляє отриману інформацію. Розрізнення цих конструкцій ґрунтується на формі предиката перед そうだ та на різному джерелі інформації [1, с. 169–170; 5, с. 335–353].

11.1. Комунікативна відповідальність мовця

Коли мовець говорить 雨が降りそうだ, він бере на себе відповідальність за власне сприйняття ситуації: хмари, запах, вітер або інші ознаки створюють у нього враження близького дощу. У висловленні 雨が降るそうだ джерело інформації винесене за межі безпосереднього сприйняття мовця. Таким чином, граматична форма кодує не просто «ймовірність», а відношення між мовцем, інформацією та подією.

12. だろう／でしょう **у сучасному дискурсі**

Опис だろう лише як показника припущення є методично недостатнім. Сучасні дискурсивні дослідження показують, що だろう та でしょう виконують також інтеракційні функції. У розмові вони можуть використовуватися

для пошуку згоди співрозмовника, пом'якшення твердження, демонстрації спільної позиції або, навпаки, для оскарження позиції співрозмовника [9, с. 145–159]. Тому そうでしょう може функціонувати не просто як «мабуть, так», а як запрошення співрозмовника підтвердити позицію мовця.

12.1. Дискурсивна специфіка

Kaneyasu показує, що でしょう має тенденцію до функції запиту підтвердження або узгодження позицій, тоді як だろう має ширший набір локальних дискурсивних функцій [9, с. 145–159]. Відтак граматичний аналіз припущення повинен поєднувати реченнєвий та дискурсивний рівні. На реченнєвому рівні だろう маркує модальну оцінку, а на дискурсивному – організує взаємодію між учасниками комунікації. Для перекладу художніх діалогів це особливо важливо: механічне передавання кожного だろう українським «мабуть» може призвести до втрати прагматичного відтінку.

13. Заперечення, час і модальна сфера

Японські модальні конструкції дають змогу розрізняти заперечення ситуації та заперечення модальної оцінки. Наприклад, 彼は来ないだろう означає «Він, мабуть, не прийде». Модальна форма може стосуватися також минулих подій: 彼は昨日来たかもしれない «Можливо, він учора приходив»; 彼は昨日来たにちがいない «Він, напевно, учора приходив»; 彼は昨日来たはずだ «Він, логічно, мав прийти». У таких конструкціях часову локалізацію задає форма предиката перед модальним показником [1, с. 143–170].

14. Перекладацький аспект

Для перекладу японських конструкцій припущення українською мовою немає однозначної формули відповідності. Один і той самий японський маркер залежно від контексту може перекладатися різними засобами: だろう – «мабуть», «напевно», «гадаю»; かもしれない – «можливо», «може»; ようだ – «схоже», «здається»; らしい – «схоже», «кажуть»; そうだ – «схоже, що ось-ось» або «кажуть, що». Вибір відповідника повинен визначатися не словниковою еквівалентністю, а функцією конструкції в конкретному висловленні.

14.1. Приклад перекладацького розмежування

Порівняймо 彼は病気らしい та 彼は病気のようだ. Обидва речення можуть перекладатися як «Схоже, він хворий», але перше природніше інтерпретувати як висновок із непрямої інформації, тоді як друге – як висновок за доступними мовцеві ознаками. Якщо контекст прямо повідомляє про джерело – 友達から聞いた – вибір らしい стає ще очевиднішим. Отже, перекладач має реконструювати не лише зміст, а й епістемічну позицію мовця [4, с. 515–539].

15. Методичне значення для викладання японської мови

У викладанні японської мови доцільно вводити засоби припущення не як ізольований перелік граматичних форм, а як систему контрастів. Якщо студент бачить чорні хмари, природним буде 雨が降りそうだ; якщо бачить мокру землю і робить висновок про минулий дощ – 雨が降ったようだ; якщо почув прогноз – 雨が降るそうだ або 雨が降るらしい; якщо лише допускає можливість – 雨が降るかもしれない. Такий ситуативний підхід допомагає виправити помилку, коли всі модальні форми зводяться до одного українського відповідника.

16. Порівняльна інтерпретація основних конструкцій

Проведений аналіз дозволяє представити систему припущення як сукупність різних типів мовленнєвого висновку. かもしれない повідомляє про можливість; だろう пов'язана з прогнозом; にちがいない фіксує сильну переконаність; はずだ ґрунтується на нормі, правилі або передумові; ようだ реалізує висновок за ознаками; そうだ передає безпосереднє інтуїтивне припущення або повідомлення чужої інформації; らしい пов'язана з непрямою інформацією; みたいだ здебільшого є розмовним варіантом, близьким до ようだ. Такий висновок відповідає структурі сучасного опису японської граматики, де відповідні форми розподілені між 推量, 蓋然性 і 証拠性 [1, с. 143–170].

17. Практичні результати дослідження

Практичним результатом проведеного аналізу є можливість запропонувати алгоритм вибору японської конструкції припущення. Спочатку визначається, чи має мовець безпосередні ознаки ситуації. Якщо так, розглядаються そうだ або ようだ залежно від характеру сприйняття. Далі встановлюється, чи походить інформація від іншого джерела; тоді актуальними є らしい або そうだ у значенні передання інформації. Якщо джерело не має принципового значення, але мовець лише допускає можливість, використовується かもしれない. Якщо він формує прогноз – だろう; якщо робить сильний висновок – にちがいない; якщо спирається на норму або логічну передумову – はずだ.

Висновки. Граматичні засоби вираження припущення в японській мові утворюють складну функціонально-семантичну систему епістемічної

модальності. Їхнє розмежування визначається не лише ступенем впевненості мовця, а й характером інформації, на якій ґрунтується судження. だろう／でしょう виражає прогноз або власне припущення; かもしれない – можливість; にちがいない – високу переконаність; はずだ – логічно очікуваний результат. ようだ, みたいだ, らしい та そうだ пов'язані з доказовістю, але розрізняються за типом ознак та джерелом інформації.

Для україномовного навчання принципово важливо не обмежуватися перекладними відповідниками «мабуть», «можливо», «схоже», «кажуть». Необхідно враховувати, чому мовець доходить висновку та наскільки він бере на себе відповідальність за його істинність. Перспективним є корпусне зіставлення японських модальних форм з українськими засобами епістемічної модальності в художньому, публіцистичному та розмовному дискурсах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 日本語記述文法研究会（編）. 現代日本語文法4 第8部 モダリティ. 東京: くろしお出版, 2003. 385 p.
2. Sawada H. The Structure and Meaning of Japanese 'Epistemic' Constructions. 言語研究. 1980. № 78. P. 1–35.
3. 森山卓郎. 日本語における「推量」をめぐって. 言語研究. 1992. № 101. P. 64–83.
4. 조가희. 推量の助動詞「ようだ」・「らしい」に関する比較研究. 日本文化研究. 2013. № 45. P. 515–539.
5. 성호현. 推量モダリティ形式「そうだ」の考察–「ようだ」との対比を中心に–. 일어일문학연구. 2012. Vol. 82, № 1. P. 335–353.
6. 김선영. 추량표현「そうだ.ようだ.みたいだ.らしい」의 사용양상에 관한 연구. 日本語文學. 2022. № 96. P. 1–24.
7. 蒋家義. 「かもしれない」の諸相. 杏林大学大学院国際協力研究科大学院論文集. 2009. P. 89–104.
8. 東京外国語大学. 日本語文法 02.38.1 〜かもしれません・〜にちがいありません：解説. 東京外国語大学言語モジュール.
9. Kaneyasu M. Interactional relevance of linguistic categories: Epistemic modals daroo and deshoo in Japanese conversation. Journal of Pragmatics. 2020. Vol. 155. P. 145–159.
10. 野田尚史. 〜にちがいない／〜かもしれない／〜はずだ. 日本語学. 1984. Vol. 3, № 10. P. 111–119.
11. 早津恵美子. 「らしい」と「ようだ」. 国語学. 1988. № 154. P. 46–60.
12. 森山卓郎・仁田義雄・工藤浩. 日本語の文法3 モダリティ. 東京: 岩波書店, 2000.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 81'255.4
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.29

ТЕОРІЯ ПОРЯДКУ ДЕННОГО ЯК ПІДҐРУНТЯ АНАЛІЗУ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ НОВИН УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

AGENDA-SETTING THEORY AS A FRAMEWORK FOR ANALYSING THE TRANSLATION OF ENGLISH NEWS INTO UKRAINIAN

Данильченко І.В.,
orcid.org/0000-0002-7980-2203
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено розробці методології аналізу перекладу міжнародних англомовних новин українською мовою на основі інтеграції теорії порядку денного, когнітивної лінгвістики та медіаперекладознавства. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією сучасного інформаційного простору, у якому переклад новин виконує не лише функцію міжмовної передачі інформації, а й бере участь у формуванні інформаційного порядку денного, визначаючи пріоритетність подій, способи їх концептуалізації та особливості репрезентації для цільової аудиторії. Метою статті є розробка методології аналізу текстів міжнародних новин та їхніх перекладів українською мовою, визначення основних етапів такого аналізу та розроблення методики реконструкції моделі події й дослідження її вторинної концептуалізації в процесі перекладу. Матеріалом дослідження слугує корпус із 40 англомовних міжнародних новин BBC News та їхніх українських перекладів, опублікованих на платформі BBC News Україна у 2021–2026 роках. У статті доведено, що переклад міжнародних новин є процесом вторинної концептуалізації події, у межах якого відбувається реконфігурація інформаційної ієрархії, зміна перспективи висвітлення подій і формування вторинного порядку денного відповідно до когнітивних, комунікативних та соціокультурних особливостей української аудиторії. Запропоновано триетапну методику аналізу перекладу міжнародних новин, яка охоплює медіафільтрацію, моделювання та інтертекстуальну конвенціоналізацію. Перший етап передбачає дослідження закономірностей добору англомовних новин для перекладу та чинників, що визначають їхню інформаційну цінність для української аудиторії. Другий етап спрямований на реконструкцію когнітивної моделі події шляхом аналізу образ-схем, конструкцій і компонентів події у заголовках та основному тексті новин. На третьому етапі встановлюються повторювані перекладацькі моделі, які функціонують як інтертекстуальні механізми формування національного медіадискурсу. Наукова новизна дослідження полягає у розробленні комплексної лінгвокогнітивної методики аналізу перекладу міжнародних новин, що інтегрує положення теорії порядку денного з методами когнітивної лінгвістики та дозволяє дослідити переклад як процес вторинного конструювання медійної реальності.

Ключові слова: теорія порядку денного, переклад, англійськомовні новини, BBC News, медійний дискурс, образ-схеми.

The article suggests a methodology for analysing the translation of international English news into Ukrainian through the integration of agenda-setting theory, cognitive linguistics, and media translation studies. The relevance of the study stems from the transformation of the contemporary information environment, where news translation performs not only the function of interlingual transfer but also contributes to the construction of the media agenda by determining the salience of events, the ways they are conceptualised, and the patterns of their representation for the target audience. The aim of the article is to develop a methodology for analysing international news texts and their Ukrainian translations, identify the principal stages of such analysis, and elaborate a procedure for reconstructing the event model and investigating its secondary conceptualisation in the process of translation. The research is based on a parallel corpus of 40 international news articles published by BBC News and their Ukrainian translations on the BBC News Ukrainian platform between 2021 and 2026. The study reveals that the translation of international news constitutes a process of secondary event conceptualisation involving the reconfiguration of the information hierarchy, the shift of event perspective, and the construction of a secondary agenda adapted to the cognitive, communicative, and sociocultural characteristics of the Ukrainian audience. A three-stage methodology for analysing news translation is proposed, comprising media selection, event modelling, and intertextual conventionalisation. The first stage examines the principles governing the selection of English news for translation and the factors determining their newsworthiness for the Ukrainian audience. The second stage focuses on reconstructing the cognitive event model through the analysis of image schemas, morphosyntactic constructions, and event components represented in news headlines and body texts. The third stage identifies recurring translation patterns functioning as intertextual mechanisms in the construction of the national media discourse. The novelty of the study lies in the development of a comprehensive cognitive linguistic methodology for analysing the translation of international news that integrates agenda-setting theory with cognitive linguistic methods and makes it possible to investigate translation as a process of the secondary construction of media reality.

Key words: agenda-setting theory, translation, English news, BBC News, media discourse, image schemas.

Постановка проблеми. Однією з провідних концепцій дослідження масової комунікації й медіа дискурсу є *теорія порядку денного*, відповідно до якої засоби масової інформації не лише формують погляди і ставлення аудиторії до подій у світі, але й визначають, які теми та події є значущими [19, с. 4]. **Актуальність** цього дослідження зумовлена інформаційним перенасиченням сучасного суспільства [28, с. 27], в умовах якого ключову роль відіграють механізми відбору контенту, його ранжування, вербального й візуального оформлення на веб-сторінках [10, с. 116] та керування увагою аудиторії [23, с. 2; 33, с. 78]. Якщо до появи соціальних мереж і алгоритмів сортування інформації на медіа-платформах [29, p. 1] теорія порядку денного пояснювала механізми впливу традиційних ЗМІ на формування суспільної думки [30, с. 221; 31], то сьогодні ця теорія може бути застосована для дослідження текстів міжнародних англомовних новин та їх перекладів різними мовами, зокрема українською, визначаючи, які події та питання отримують статус суспільно значущих і як вони зображуються на міжнародному й локальному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія порядку денного (agenda setting theory), започаткована працями Максвелла Маккомбса і Дональда Шоу [18], пояснює механізми впливу ЗМІ на формування суспільної думки і доводить, що медіа не лише формують погляди аудиторії, а й визначають коло питань, що заслуговують уваги [19]. У межах цієї теорії окреслено три рівні формування порядку денного: на першому здійснюється добір подій, які потрапляють у медіапростір, та платформ, через які відібраний контент досягає своєї аудиторії [19, с. 47–48]. Другий рівень – attribute agenda-setting – стосується способів (вербальних та невербальних) висвітлення окремих характеристик подій [19, с. 23], а третій (network agenda-setting) досліджує зв'язки між подіями та їхніми атрибутами [19, с. 64].

Упродовж останніх десятиліть теорія порядку денного адаптувалась до нових моделей продукування, поширення й споживання медіаконтенту [31], враховуючи множинність авторів, які його створюють [22], особливості платформ, де він розміщений [5], як-то сайти новин [25, с. 131; 33, с. 32–34] чи соціальні мережі [35, с. 112]. Разом із тим, дедалі більше уваги приділяється взаємозв'язку теорії порядку денного з іншими комунікативними концепціями, насамперед із теорією фреймінгу [3, p. 757]. Дослідники наголошують, що відбір тем і визначення їхньої суспільної значущості нерозривно пов'язані зі способами їхнього мовного представлення, оскільки саме добір характеристик, оцінок і причиново-наслідкових зв'язків визначає особливості сприйняття повідомлення аудиторією.

Окремий напрям сучасних досліджень пов'язаний із вивченням функціонування теорії порядку денного в міжнародній комунікації [30; 31]. Глокалізація інформаційних потоків, домінування транснаціональних медіа та швидке поширення новин різними мовами [25, с. 133] актуалізували питання міжкультурної адаптації інформації. У цьому руслі переклад розглядається як чинник трансляції культурних цінностей і картин світу різних народів [32, с. 94–96]. Разом із тим, лінгвокогнітивне підґрунтя перекладу у формуванні порядку денного залишається недостатньо висвітленими. Більшість досліджень зосереджується на комунікативних і риторичних ефектах контенту [24; 34], цифровому середовищі [7; 21] або взаємодії різних типів медіа [5; 10]. Натомість питання про те, яким чином перекладацькі рішення змінюють інформаційну ієрархію, переорієнтовують увагу аудиторії та реконфігурують перспективу події, поки що не отримало системного теоретичного осмислення.

Постановка завдання. Метою даної статті є розробка методології аналізу текстів міжнародних новин та їхніх перекладів українською мовою на основі інтеграції теорії порядку денного, когнітивної лінгвістики та медіаперекладознавства. Поставлена мета досягається розв'язанням таких ***завдань***: 1) обґрунтувати доцільність застосування теорії порядку денного як методологічного підґрунтя аналізу перекладу міжнародних новин; 2) визначити основні етапи аналізу англомовних новин та їхніх українських перекладів; 3) розробити методику реконструкції моделі події та аналізу її вторинної концептуалізації в процесі перекладу.

Матеріалом дослідження є паралельний корпус із 40 англомовних міжнародних новин *BBC News* та їхніх українських перекладів, опублікованих на платформі *BBC News Україна* за 2021–2026 роки До корпусу включено новинні повідомлення, що висвітлюють міжнародні політичні, економічні, суспільні та науково-технічні події. Добір матеріалу здійснювався за такими критеріями: наявність англомовного оригіналу та його українського перекладу; вказівка на автора публікації; ідентичність описуваної події в обох текстах; зіставність часових параметрів публікації.

Методологічну основу дослідження становить комплекс методів: *суцільної вибірки* для формування корпусу паралельних текстів; *порівняль-*

ного аналізу для зіставлення англомовних новин та їхніх українських перекладів; *образ-схемного аналізу* для пояснення концептуалізації подій та їхньої мовної репрезентації; *конструкційного аналізу* для дослідження морфосинтаксичних сполук, що зображують компоненти моделі події та їхнє послідовне текстове розгортання; та *інтертекстуального аналізу* для виявлення повторюваних моделей перекладу у корпусі україномовних новин.

Виклад основного матеріалу. Переклад міжнародних новин не обмежується міжмовним відтворенням інформації [4], а є процесом вторинної концептуалізації події [1]. На відміну від інших типів перекладу, у дискурсі міжнародних новин перекладач працює не з безпосередньою реальністю, а з її медійною репрезентацією, створеною автором тексту оригіналу [4]. Тому об'єктом перекладацької діяльності виступає не сама подія, а її когнітивна модель, реалізована в новинному повідомленні.

З позицій теорії порядку денного медіадискурс виконує функцію первинної концептуалізації суспільно значущих подій [19, с. іх]. Відбираючи факти, визначаючи їхню інформаційну цінність, встановлюючи ієрархію учасників, причинно-наслідкових зав'язків та оцінних характеристик, новини формують порядок денний, який визначає, які аспекти дійсності потрапляють у поле уваги аудиторії. При цьому заголовок виступає найбільш концентрованим засобом репрезентації цього порядку денного, оскільки саме він визначає первинний когнітивний ракурс сприйняття події [25].

У процесі перекладу міжнародних новин відбувається повторна концептуалізація вже створеної медійної моделі [23]. Перекладач не лише відтворює зміст повідомлення українською мовою, а й зміщує перспективу події [33, с. 160] відповідно до когнітивних, комунікативних та соціокультурних особливостей цільової аудиторії. Наслідком такої реконфігурації стає формування вторинного порядку денного, який може відрізнятися від первинного інформаційною ієрархією, розподілом уваги між учасниками події, оцінністю та способом концептуалізації. Процес переходу від концептуалізації події автором до її повторного конструювання в перекладі можна пояснити застосовуючи лінгвокогнітивний аналіз текстів.

Аналіз перекладу міжнародних новин здійснюємо у три етапи, співвідносні з трьома рівнями формування порядку денного: медіафільтрація, моделювання та інтертекстуальна конвенціоналізація.

Медіафільтрація. На першому етапі аналізу здійснюємо зіставлення стрічок англомовних та україномовних новин *BBC News* та *BBC News Україна* за 2021–2026 роки і виявляємо, які англомовні матеріали були перекладені українською мовою, а які залишилися поза увагою української редакції. Порівняльний аналіз дає змогу встановити закономірності добору англомовних новин для подальшого відтворення українською мовою.

Проведене дослідження демонструє, що добір матеріалів для перекладу не є випадковим. Редакція *BBC News Україна* визначає події, що є релевантними й заслуговують на включення до інформаційного порядку денного, спираючись на потреби, очікування й суспільні інтереси української аудиторії. Аналіз матеріалу дозволяє окреслити дві групи чинників, які впливають на рішення про переклад новин українською: потреби аудиторії та подієва цінність повідомлень.

Процес селекції англомовних матеріалів для перекладу передусім спирається на *базові потреби* української аудиторії, класифіковані у межах класичної ієрархії А. Маслоу (зокрема, фізіологічні потреби, запити на безпеку, належність, визнання й самоактуалізацію) [17, с. 60–72]. Першочерговому відтворенню підлягають англомовні новини, що безпосередньо стосуються України, діяльності її ключових міжнародних партнерів, а також безпекової та макроекономічної ситуацій, які мають потенційний вплив на життєдіяльність українського суспільства.

У макродискурсивному вимірі потреби актуалізуються через назви рубрик новин, напр., політика, економіка, здоров'я, спорт, культура, технології тощо, які іменують ключові сфери життєдіяльності соціуму. З огляду на динаміку суспільно-політичних процесів, рубрикація новинного контенту відзначається високим ступенем адаптивності, що зумовлює регулярне оновлення кількості тематичних рубрик та їхніх назв. Станом на липень 2026 року структурна організація вебсторінки *BBC News Україна* чітко засвідчує домінування потреби у безпеці. Це підтверджується специфікою візуальної ієрархії інтерфейсу: на верхній панелі навігації, що є зоною первинної фіксації уваги користувача, розташовано лише п'ять рубрик: *Головна, Війна з Росією, Історії, Книга року BBC* та *Дивитися*. Натомість традиційні загальнополітичні й соціокультурні блоки, як-то *Політика, Економіка, BBC Журнал, Суспільство, Наука і технології, Здоров'я* (https://www.bbc.com/ukrainian), витіснені на нижчі позиції сайту, що ілюструє акценти у національному порядку денному в умовах воєнного стану.

Другим чинником відбору матеріалів для перекладу є їх *подієва цінність* (*news values*) [12, с. 923], тобто наскільки події, зображені в англомовних статтях, важливі для української аудиторії. В аспекті цінності новин виокремлюють властивості текстів, які дозволяють віднести їх до цінних чи менш цінних для публікації [2, с. 40–41], як-то актуальність, масштаб або вплив на адресата, близькість до цільової аудиторії (культурна, географічна чи суспільна), елітарність (учасники події мають елітний статус), безперервність, негативність, персоналізацію (опис події містить особисту інформацію людей, напр., емоції учасників, досвід окремих осіб чи свідчення очевидців) і конфлікт [8, p. 6871]. Аналіз матеріалу свідчить, що не всі зазначені властивості однаковою мірою впливають на добір текстів для перекладу.

Пріоритетними серед новинних цінностей у сучасному українському медіадискурсі виступають критерії геополітичного масштабу, елітності суб'єктів, а також близькості до національного контексту. Перекладацька селекція демонструє, що англомовний матеріал відтворюється українською лише в тому разі, коли його подієвий потенціал збігається із безпековими чи соціокультурними запитами українського суспільства.

Яскравим свідченням домінування критеріїв масштабу, елітарності та мілітарної значущості є відбір і переклад статей, пов'язаних із глобальною безпекою. Так, публікація оригінальної статті BBC *Nato allies announce £37bn for new missile project* (08 July 2026, https://www.bbc.com) оперативно адаптується українською редакцією як *НАТО витратить $50 млрд на нову далекобійну ракету. Для чого вона потрібна* (08 липня 2026, https://www.bbc.com/ukrainian/). У наведеному заголовку подієва цінність оригіналу, заснована на авторитетності Північноатлантичного альянсу як елітного геополітичного актора, поширюється на український контекст, адже для вітчизняного читача новини про далекобійне озброєння Альянсу мають безпосередню прагматичну цінність в умовах тривалого воєнного стану, що й зумовлює першочерговий відбір цього тексту для перекладу та додавання в україномовний заголовок експліцитного роз'яснення – *Для чого вона потрібна*.

Водночас критерій близькості може штучно підсилюватися перекладачами під час адаптації матеріалів, які первинно мали загальносвітовий характер. Прикладом такої інтенсифікації подієвої цінності є переклад статті *What it's like to live in the world's most liveable cities in 2026* (07 July 2026, https://www.bbc.com), яка в українській версії отримує заголовок *Найкращі міста для життя у 2026: хто переміг і яке місце посів Київ* (07 липня 2026, https://www.bbc.com/ukrainian/). Локалізація глобального рейтингу через додавання згадки про столицю України суттєво підвищує залученість аудиторії, перетворюючи відсторонений огляд міст світу на інформацію, що безпосередньо стосується національного простору. Подібний рефреймінг підтверджує, що подієва цінність не є статичною категорією оригіналу, а гнучко модифікується під час перекладу для наближення іноземного контексту до українського реципієнта.

На противагу суспільно-політичним темам, тексти із загальнонауковою чи пізнавальною цінністю, що апелюють до універсальних людських інтересів, відбираються за принципом тематичної універсальності та тривалої актуальності. Переклад статті *What happens to your brain in space?* (08 July 2026, https://www.bbc.com) як *Що відбувається з мозком людини в космосі* (09 липня 2026, https://www.bbc.com/ukrainian/) ілюструє добір контенту, орієнтованого на задоволення інтелектуальних та естетичних потреб аудиторії. Попри відсутність прямої прив'язки до України, цей текст визначається редакцією як цінний завдяки науково-популярному потенціалу, що дозволяє урізноманітнити новинну стрічку та збалансувати домінантний воєнно-політичний порядок денний менш стресогенним контентом.

Отже, на першому етапі медіаперекладу відбувається сортування матеріалів, які будуть доступні українському читачеві, а які залишаться поза межами його інформаційного поля. Цей процес розглядаємо як перший етап формування порядку денного, що передує подальшій когнітивній реконфігурації перспективи під час перекладу.

Моделювання. На етапі моделювання здійснюємо лінгвокогнітивний аналіз текстів оригіналу та перекладу задля виявлення спільних і відмінних рис у концептуалізації й категоризації світу англомовними авторами й україномовними перекладачами й редакторами. Лінгвокогнітивне дослідження українського перекладу здійснюємо у два етапи – заголовний і текстовий.

На ***заголовному етапі*** об'єктом аналізу є заголовок перекладеної статті у співвіднесенні з його оригіналом. Заголовок зображає суспільно значущу подію, локалізовану у часі й просторі та пов'язану із учасниками, їхніми діями та взаємодії між ними [12, p. 922]. Новинний текст не може існувати поза категорією подієвості, адже фіксація та інтерпретація соціально значущих змін

є першопричиною існування ЗМІ [8, p. 7; 13, с. 4]. Як ментальний конструкт, подія має внутрішню структуру [11], що охоплює набір пропозиційних складників: учасників (актантів), їхні дії, часові координати, просторову локалізацію, а також причиново-наслідкові зв'язки [14, с. 22]. Процес мовного втілення цих складників репрезентує фундаментальний лінгвокогнітивний механізм структурування подій [6, с. 7], де кожен мовний вибір автора оригіналу маркує певну перспективу бачення ситуації [20, с. 8], а перекладач у процесі міжмовної трансформації здійснює її переструктурування (*alternate construal*), напр., подію може бути репрезентовано крізь призму руху, силового впливу чи вербальної взаємодії.

Процес структурування подій спирається на глибинне образ-схемне моделювання (*image-schematic patterning*) [15, с. 18] елементів події та відношень між ними, які позначаються у заголовку словами й морфосинтаксичними конструкціями, що являють собою єдність форми й значення, вкорінену у свідомості мовців [9, с. 15]. Образ-схеми є елементарними доконцептуальними структурами лінгвокогнітивної діяльності людини, що репрезентують повторювані патерни тілесного досвіду, напр., ШЛЯХ, КОНТЕЙНЕР, ПРОТИДІЯ тощо [15, с. 28-29; 34, с. 207]. Вони слугують ментальним каркасом, який дозволяє виявити, яку саме модель події заклав у текст англомовний автор, і встановити, чи конфігурація зберігається в українському перекладі. Відтак, аналіз заголовка починаємо з виокремлення ключових слів і конструкцій, співвідносних із компонентами події, та на основі їхнього значення виявляємо образ-схеми, що визначають спосіб концептуалізації події. Розглянемо реалізацію цього етапу аналізу на матеріалі англомовного заголовка та його українського перекладу: *Nasa to **put** nuclear reactor on the Moon by 2030 – US media* (06 Aug 2025, https://www.bbc.com/) – *NASA **встановить** ядерний реактор на Місяці до 2030 року – американські медіа* (06 серпня 2025, https://www.bbc.com/ukrainian/).

Дієслово *put* в англомовному заголовку позначає дві образ-схеми: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ за рахунок семи '*move'* у його значенні та ШЛЯХ, адже відчуття сили для виконання певної дії характеризується наявністю внутрішнього силового вектора ('*to*') та відсутністю бар'єрів для руху [15, с. 47]. Указані значення відображає словникова дефініція лексеми *put – to **move** something **to** a particular place or position* [36]. Джерелом забезпечення можливості виступає *Nasa*, а ціллю – ядерний реактор *nuclear reactor*, на який спрямована дія. Водночас, ядерний реактор є об'єктом, який проходить ШЛЯХ від Землі до Місяця, на що вказує дієслово *put* ('***to** a particular place or position'*) та просторова конструкція *on the Moon*. Конструкція *put on the Moon* висвітлює тільки окремі елементи образ-схеми ШЛЯХ: напрямок та кінцеву точку, в той час як вихідна точка, траєкторія руху та відстань, що є елементами образ-схеми ШЛЯХ, залишаються імплікованими.

Дієслово *встановить* в українському перекладі теж позначає дві образ-схеми: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ і ШЛЯХ. Перша образ-схема реалізується за рахунок сем '*ставити'* й '*поміщати'* у значенні лексеми *встановлювати* – '*ставити, поміщати десь що-небудь певним чином, підготовляючи до використання*' [37]. Джерелом забезпечення можливості теж виступає *Nasa*, а ціллю – ядерний реактор, на який спрямована дія. ШЛЯХ зображено конструкцією *встановить на Місяці*, де подібно до англомовного заголовка, профілюється напрямок руху і кінцева точка шляху. Отже, переклад не змінює образ-схемну організацію, проте дещо зміщує фокус від процесу переміщення (*put* визначається як *to **move** something **to***) до досягнутого результату (*встановить* вжито в доконаному виді; встановлювати означає *ставити, поміщати*). Таким чином, відбувається збереження образ-схем зі зміною фокусу з процесу на кінцевий стан.

На ***текстовому етапі*** відтворюємо моделі подій та їх перспективізацію у перекладі. Модель події трактується як концептуальна репрезентація, що інтегрує інформацію про її основних учасників, дії, обєкти, просторово-часові параметри та відношення між цими компонентами [26, с. 16]. У дискурсі міжнародних новин модель події реалізується мовними засобами заголовка й основного тексту, а в процесі перекладу зазнає вторинної концептуалізації та може бути реконфігурована відповідно до комунікативних потреб цільової аудиторії. Відтак, після відтворення моделі події у заголовку, даний етап аналізу передбачає дослідження її текстового розгортання. На цьому рівні встановлюємо, яким чином окремі компоненти події отримують подальшу експлікацію в основному тексті новини. Для цього будуємо каркасні тексти окремих компонентів події шляхом вилучення всіх морфосинтаксичних конструкцій, що репрезентують відповідного учасника, дію, об'єкт або інший елемент моделі, зі збереженням порядку їхньої появи в тексті. Такий підхід дозволяє простежити, як відбувається послідовне концептуальне розгортання кожного компонента та

які додаткові характеристики він набуває в процесі розвитку повідомлення.

На відміну від попередніх досліджень, де каркасний текст формувався навколо окремої ключової ідеї [24; 25; 34], у пропонованій методиці одиницею аналізу виступає **компонент моделі події**. Один і той самий компонент може бути представлений різними конструкціями, які в сукупності формують перспективу події. Так, у текстах *Nasa to **put** nuclear reactor on the Moon by 2030 – US media* (06 Aug 2025, https://www.bbc.com/) – *NASA **встановить** ядерний реактор на Місяці до 2030 року – американські медіа* (06 серпня 2025, https://www.bbc.com/ukrainian/) компонент ***учасник*** реалізується не лише власною назвою установи *Nasa*, а й конструкціями *the US space agency Nasa / Космічне агентство США NASA*, *the agency / агентство*, назвами посадових осіб (*the acting head of Nasa / виконувач обов'язків голови NASA, Sean Duffy / міністр транспорту США Шон Даффі, Mr Duffy / Даффі, temporary head of Nasa / тимчасовий очільник агентства*), програм (*Nasa's Artemis spaceflight programme / космічна програма NASA Artemis*) чи інших елементів (*Artemis launches / запуски за програмою Artemis*), що актуалізують різні аспекти діяльності цього учасника події. Аналогічно компонент ***дія*** експлікується через низку конструкцій, які деталізують спосіб реалізації події, її окремі етапи, цілі або наслідки, тоді як компонент ***об'єкт*** розгортається через конструкції, що конкретизують його характеристики, функції та роль у структурі події.

Побудова каркасних текстів окремих компонентів моделі події дає змогу простежити не лише варіативність їхньої мовної репрезентації, а й принципи організації всього новинного повідомлення в оригіналі та перекладі. Якщо заголовок репрезентує модель події у максимально стиснутому вигляді, називаючи лише її базові компоненти, то основний текст здійснює їхню поетапну експлікацію, розширюючи кожен компонент новими смисловими характеристиками, причинно-наслідковими зв'язками, оцінками та аргументами. У результаті реконструюється не окрема конструкція чи тематична група слів, а цілісна модель події, яка в подальшому зіставляється з моделлю події, репрезентованою в українському перекладі.

Інтертекстуальна конвенціоналізація моделі події. На третьому етапі дослідження аналіз виходить за межі перекладу окремого новинного повідомлення й охоплює корпус перекладів міжнародних новин як єдиний інтертекстуальний простір. Якщо на попередньому етапі предметом дослідження була модель окремої події та її вторинна концептуалізація в перекладі, то на цьому рівні встановлюємо, яким чином окремі перекладацькі рішення повторюються в різних текстах і поступово набувають ознак усталених моделей репрезентації міжнародних подій. Ми виходимо з ідеї М. Маккомбса і Д. Шоу, що порядок денний формується не окремою новиною, а сукупністю взаємопов'язаних повідомлень [19], які систематично актуалізують ті самі концепти, способи їх мовної репрезентації та інтерпретації.

У центрі аналізу перебувають повторювані мовні засоби, що функціонують як інтертекстуальні маркери міжнародного медіадискурсу: клішовані конструкції, сталі перекладацькі відповідники, регулярні способи номінації міжнародних організацій, держав, політичних діячів та інших учасників міжнародних подій, а також, як частотне відтворення тих самих перекладацьких рішень сприяє конвенціоналізації окремих концептів у національному медіапросторі та формує відносно стабільні моделі їхнього сприйняття українською аудиторією. Таким чином, інтертекстуальний аналіз дає змогу виявити, як повторюваність мовних і концептуальних моделей забезпечує не лише єдність медіадискурсу, а й закріплює певні способи концептуалізації міжнародної політичної реальності.

Висновки. Медіапереклад є процесом вторинної концептуалізації події, у межах якого формується вторинний порядок денний, орієнтований на потреби й комунікативні пріоритети цільової аудиторії. Розроблена триетапна методика аналізу перекладу міжнародних новин, що охоплює медіафільтрацію, моделювання та інтертекстуальну конвенціоналізацію, дає змогу простежити процес відбору матеріалів для перекладу, реконструювати когнітивну модель події, виявити закономірності її вторинної концептуалізації в українському перекладі та встановити повторювані моделі репрезентації міжнародних подій у національному медіапросторі. Запропонована методика розширює методологічний інструментарій сучасного медіаперекладознавства й відкриває можливості для комплексного дослідження взаємодії когнітивних, дискурсивних і соціокультурних чинників у процесі перекладу міжнародних новин.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в застосування запропонованої методики на матеріалі міжнародних новин інших мов і медіаплатформ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Altahmaz Th. H. M. Creating realities across languages and modalities: Multimodal recontextualization in the translation of online news reports. *Discourse, Context & Media*. 2020. Vol. 35. Art. 100390. DOI: https://doi.org/10.1016/j.dcm.2020.100390

2. Bednarek M., Caple H. The *Discourse of News Values: How News Organisations Create Newsworthiness*. New York: Oxford University Press, 2017. 302 p.

3. Berk N. The impact of media framing in complex information environments. *Political Communication*. 2025. Vol. 42, No. 5. P. 757–773. DOI: https://doi.org/10.1080/10584609.2025.2456519

4. Bielsa E. (ed.). *The Routledge Handbook of Translation and Media*. London: Routledge, 2021. 474 p.

5. Camaj L., Bhuiyan M. H. Toward an integrative model of agenda setting theory: A sociotechnical typology for the age of platformization and agentic AI. *Communication Change*. 2026. Vol. 2. Art. 7. DOI: https://doi.org/10.1007/s44382-026-00027-2

6. Cienki A., Iriskhanova O. K. *Aspectuality across Languages: Event Construal in Speech and Gesture*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2018. 239 p. DOI: https://doi.org/10.1075/hcp.62

7. Couldry N. *Media, Society, World: Social Theory and Digital Media Practice*. Cambridge: Polity Press, 2012. 311 p.

8. Cotter C. *News Talk: Investigating the Language of Journalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 294 p.

9. Croft W. *Morphosyntax: Constructions of the World's Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. 656 p.

10. Elishar V., Ariel Y. Revisiting agenda-setting theory in hybrid media ecosystems: Flash agendas, agenda leadership, and algorithmic curation. *Journalism and Media*. 2026. Vol. 7, No. 2. P. 116–134. DOI: https://doi.org/10.3390/journalmedia7020116

11. Gärdenfors P. Event structure, force dynamics and verb semantics. *Language Sciences*. 2024. Vol. 102. Art. 101610. DOI: https://doi.org/10.1016/j.langsci.2023.101610

12. Geiß S., Kepplinger H. M. Are all news created equal? How event types change news emphasis and interact with news factors. *Journalism Studies*. 2025. Vol. 26, No. 8. P. 920–941. DOI: https://doi.org/10.1080/1461670X.2025.2487844

13. Harcup T. *What's the Point of News? A Study in Ethical Journalism*. Cham, Switzerland: Palgrave MacMillan, 2020. 158 p.

14. Hart Ch. Event-Structure. *Ten Lectures in Cognitive Linguistics: Cognitive Critical Discourse Analysis*. Vol. 31. Berlin; Boston: De Gruyter Brill, 2024. P. 21–37. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004689664_003

15. Johnson M. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 233 p.

16. MacLaury R. E. Vantage theory. *Language, Cognition and Space: The State of the Art and New Directions* / ed. by V. Evans, P. Chilton. London: Equinox, 2011. P. 395–424.

17. Maslow A. H. *Motivation and Personality*. 2nd ed. New York: Harper & Row Publishers, 1970. 369 p.

18. McCombs M.E., Shaw D.L. The Agenda-Setting Function of Mass Media. *Public Relations Review*. 1972. Volume 3. P. 176–187. https://doi.org/10.1086/267990

19. McCombs M., Valenzuela S. *Setting the Agenda: Mass Media and Public Opinion*. 3rd ed. Cambridge: Polity Press, 2020. 320 p.

20. Paltridge B. *Discourse Analysis: An Introduction*. 3rd ed. London: Bloomsbury Academic, 2021. 432 p.

21. Pidhrushna O. *Media Content Translation*. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2023. 124 p.

22. Priscilla M., Afdhalu M., Yulia D., Amrullah M. H., Atmanegara X., Aprilia F. Z. Agenda-Setting Theory in Mass Communication: The Influence of Media on Issue Prioritization in Society. *Journal of Media and Digital Society on SDGs*. 2025. Vol. 1, No. 1. https://journal.unesa.ac.id/index.php/jmdss/article/view/44514

23. Potapenko S. Globalising and localising translation strategies in the BBC News and BBC Ukraine news translation. *SHS Web of Conferences*. 2021. Vol. 105. Art. 02001. DOI: https://doi.org/10.1051/shsconf/202110502001

24. Potapenko S., Deikun O. Peace into war transformation in news discourse on Ukraine: A cognitive-rhetorical perspective. *Discourses of War and Peace: 21st Century Perspectives* / ed. by C. Ilie. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2026. P. 250–277. DOI: https://doi.org/10.1075/pbns.355.09pot

25. Potapenko S., Višňovský J. Interpreting global events locally: Glocalization of Trump's tariff announcement in American, Slovak, and Ukrainian news. *Lege artis. Language Yesterday, Today, Tomorrow*. 2025. Vol. 10, No. 2. P. 131–149. DOI: https://doi.org/10.34135/lartis.25.10.2.08

26. Radvansky G. A., Zacks J. M. Event model structure and processing. *Event Cognition* / ed. by G. A. Radvansky, J. M. Zacks. New York: Oxford University Press, 2014. P. 16–56.

27. Reveilhac M. Media, digital engagement, and the dynamics of attitude change toward foreigners in Switzerland. *International Migration & Integration*. 2025. Vol. 26. P. 2415–2445. DOI: https://doi.org/10.1007/s12134-025-01264-y

28. Stamenković I., Aleksić D. Digital overload: Fatigue and information avoidance on social media. *Applied Media Studies Journal*. 2025. Vol. 6, No. 2. P. 27–41. DOI: https://doi.org/10.46630/amsj.2.2025.02

29. van Dalen A. *Algorithmic Gatekeeping for Professional Communicators: Power, Trust, and Legitimacy*. London; New York: Routledge, 2023. 83 p.

30. Wanta W., Mikusova S. The agenda-setting process in international news. *Central European Journal of Communication*. 2010. Vol. 3, No. 2 (5). P. 221–235.

31. Weaver D. H. The evolution of agenda-setting research and theory from 1972 to 2025: From newspapers and TV to social media and artificial intelligence. *Communication Change*. 2025. Vol. 1. Art. 17. DOI: https://doi.org/10.1007/s44382-025-00016-x

32. Дейкун О. Картина світу англійців та українців: перекладацький аспект (на матеріалі заголовків BBC News). *Ad orbem per linguas. До світу через мови*: матеріали Міжнародної науково-практичної відеоконференції «Наративи сучасної України у світовій геополітиці». Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. С. 94–96.

33. Дейкун О. П. *Лінгвориторика українського перекладу заголовків англійськомовних інтернет-новин* : дис. … д-ра філос.: 035 Філологія. Київ: Київський національний лінгвістичний університет, 2025. 268 с.

34. Потапенко С. І. Медійна хронологія англійськомовних новин в українськомовному воєнному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 42. Т. 3. С. 206–211.

35. Талавіра Н. М. Еволюція новинного дискурсу: від глашатаїв до блогерів. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 30. С. 110–115.

СПИСОК СЛОВНИКІВ:

1. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.ldoceonline.com/. Назва з екрану.

2. Словник української мови в 11 томах [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://slovnyk.ua/. Назва з екрану.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811.161.2*276.6:61
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.30

АНГЛО-УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД МЕТАФОР НА ПОЗНАЧЕННЯ ПАТОЛОГІЧНИХ СТАНІВ І МОРФОЛОГІЧНИХ ЗМІН У МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

ENGLISH–UKRAINIAN TRANSLATION OF METAPHORS DENOTING PATHOLOGICAL CONDITIONS AND MORPHOLOGICAL CHANGES IN MEDICAL DISCOURSE

Лисенко Н.О.,
orcid.org/0000-0001-8607-2213
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри латинської мови та медичної термінології
Харківського національного медичного університету

Берестова А.А.,
orcid.org/0000-0001-6036-7961
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук
Національного фармацевтичного університету

Литовська О.В.,
orcid.org/0000-0002-1521-308X
кандидат філологічних наук, доцент,
виконувач обов'язків завідувача кафедри латинської мови та медичної термінології
Харківського національного медичного університету

Колісник М.І.,
orcid.org/0009-0002-0443-8619
старший викладач кафедри латинської мови та медичної термінології
Харківського національного медичного університету

У статті розглянуто метафоричні позначення патологічних процесів і морфологічних змін як специфічний тип номінації в сучасній медичній термінології, а також досліджено особливості їхнього перекладу. З'ясовано, що, незважаючи на відсутність таких назв у стандартизованих міжнародних класифікаціях, зокрема ICD-11, вони широко використовуються у клінічній практиці, радіологічній діагностиці, навчальних матеріалах і наукових публікаціях. Їхнє застосування сприяє швидшому розпізнаванню патологічних змін завдяки використанню візуальних аналогій та асоціативних механізмів мислення, що визначає їхню когнітивну й евристичну цінність.

У роботі проаналізовано основні моделі метафоризації на матеріалі англомовної та української медичної комунікації. Встановлено, що найпоширенішим способом творення таких одиниць є перенесення за ознакою зовнішньої подібності, особливо характерне для термінології променевої діагностики (*cobblestone mucosa – бруківка, bamboo spine – бамбуковий хребет, ground-glass opacity – матове скло, lead-pipe colon – свинцева труба, salt and pepper skull – сіль і перець, napkin-ring sign – кільце серветки*).

Окремий розділ присвячено аналізу перекладацьких рішень. Виявлено, що переважна більшість англомовних метафоричних термінів передається українською мовою за допомогою калькування, що свідчить про високий ступінь міжмовної відповідності та універсальність образних моделей у медичній сфері. Водночас такі номінації займають проміжне місце між повноцінними термінами та описовими характеристиками: вони не мають офіційного кодифікованого статусу, однак залишаються поширеним і ефективним засобом професійної комунікації.

За результатами дослідження встановлено, що метафоричні позначення доцільно розглядати як важливий засіб професійного осмислення та інтерпретації клінічних даних. Вони не замінюють стандартизовану медичну номенклатуру, а органічно доповнюють її, підвищуючи ефективність фахової комунікації, полегшуючи засвоєння навчального матеріалу та сприяючи точнішому сприйняттю клінічної інформації.

Ключові слова: медична метафора, калькування, метафоричне перенесення, асоціативна паралель, метафоричний діагноз.

The article examines metaphorical designations of pathological processes and morphological changes as a specific type of nomination in contemporary medical terminology and explores the peculiarities of their translation. It has been established that, despite the absence of such names from standardized international classifications, particularly the ICD-11, they are widely used in clinical practice, radiological diagnostics, educational materials, and scientific publications. Their use facilitates the rapid recognition of pathological changes through visual analogies and associative cognitive mechanisms, which determine their cognitive and heuristic value.

The study analyzes the principal models of metaphorization in English- and Ukrainian-language medical discourse. It has been found that the most common mechanism underlying the formation of such units is metaphorical transfer based on visual similarity, which is especially characteristic of the terminology of diagnostic imaging (e.g., *cobblestone mucosa – brukivka*; *bamboo spine – bambukovyi khrebet*; *ground-glass opacity – matove sklo*; *lead-pipe colon – svyntseva truba*; *salt-and-pepper skull – sil i perets*; *napkin-ring sign – kiltse servetky*).

A separate section is devoted to the analysis of translation strategies. The findings demonstrate that the overwhelming majority of English metaphorical medical terms are rendered into Ukrainian by means of loan translation (calquing), indicating a high degree of interlingual equivalence and the universality of figurative conceptual models in medicine. At the same time, these designations occupy an intermediate position between fully established terms and descriptive expressions: although they lack officially codified status, they remain a widespread and effective means of professional communication.

The study concludes that metaphorical designations should be regarded as an important tool for the professional conceptualization and interpretation of clinical data. Rather than replacing standardized medical nomenclature, they complement it by enhancing the effectiveness of professional communication, facilitating the acquisition of educational material, and contributing to a more accurate perception and interpretation of clinical information.

Key words: medical metaphor, calquing, metaphorical transfer, associative analogy, metaphorical diagnosis.

Постановка проблеми. Сучасна медична термінологія вимагає від фахівців суворої стандартизації. Хоча міжнародні класифікації (зокрема МКХ-11) прагнуть уніфікувати номенклатуру, у повсякденній практиці медиків часто застосовують «метафоричні діагнози» – асоціативні характеристики патологій і морфологічних трансформацій. Такі вирази, як *cobblestone mucosa, bamboo spine, ground-glass opacit*, хоч і не належать до офіційної номенклатури, проте є надзвичайно важливими для щоденної роботи лікарів, освітнього процесу та професійного спілкування.

Необхідність вивчення таких мовних елементів визначається їхнім специфічним статусом: не будучи частиною формалізованих списків, вони вирізняються високою регулярністю та стійкістю вживання. Окремої уваги заслуговує процес їхнього міжмовного перкладу, оскільки найчастіше тут застосовується калькування з англійської, що підтверджує спільність образного сприйняття в медичній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки медицина є однією з найдавніших сфер людської практики, її терміносистема перебуває в центрі уваги сучасних українських мовознавців. Зокрема, процеси метафоризації медичних термінів вивчають такі науковці, як Г. Усик із Т. Кириленко (використовують лексико-семантичний підхід до класифікації, ідентифікують антропологічні й неантропологічні метафори) [9], Ю. Бражук (перелічує основні тематичні групи, у яких відбувається метафоризація) [2] та Н. Цісар (досліджує причини метафоризації в медичній термінології) [11]. Особливості перекладу з латинської мови на англійську досліджували М. Малащенко та О. Бєляєва [1], а специфіку передачі метафоричних одиниць в українсько-англійському перекладі аналізували І. Ткаченко й Ю. Макаренко [6]. Крім того, питання перекладу анатомічних метафор-офіційних термінів, унесених до словникових кодифікацій, із різними тематичними модифікаторами аналізувалися в наших попередніх наукових працях [5; 18; 20].

Питання відтворення образних термінів досить активно обговорюється в наукових працях, проте самі метафоричні характеристики морфологічних трансформацій та патологій ще вивчені недостатньо. Досі маловивченими залишаються шляхи їх утворення, когнітивна основа, а також специфіка вживання у різних сферах фахового спілкування. Потребує остаточного вирішення й упорядкування таких номінацій та визначення їхнього справжнього статусу в загальній номенклатурі медичної галузі, педагогічний потенціал у підготовці майбутніх медиків, адже мовно-візуалізований образ, закладений у таких номінаціях, полегшує сприйняття, розуміння та запам'ятовування складних фахових понять.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз метафоричних одиниць у медичному дискурсі як особливого типу номінації, дослідження асоціативних моделей, використані для їх утворення, визначення особливості їх перекладу таких сполук українською мовою у спеціальній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Міжнародній класифікації хвороб (ICD-11) використовуються лише суворо стандартизовані та нейтральні найменування. Образні позначення не мають офіційного діагностичного статусу, виконуючи суто допоміжну функцію. Водночас вони надзвичайно поширені в радіологічній практиці, клінічних звітах, наукових текстах та навчальній літературі, де реалізують важливе пізнавальне призначення, прискорюючи ідентифікацію патологій завдяки зоровим паралелям. Значна частина таких одиниць є інтернаціональною: українською мовою вони найчастіше передаються шляхом дослівного перекладу (кальки). Це підтверджує спільність та універсальність таких образних схем у світовій медицині.

Ураховуючи концепцію В. Карабана, який виділяє три основні види перекладу метафоричних термінів: 1) метафоричним словом, яке має

такий самий або дуже подібний характер образності; 2) метафоричним словом, що має інший характер образності; 3) неметафоричним словом, що передає тільки денотативний зміст англійського метафоричного слова, а не образність [4, с. 204], можемо стверджувати, що в україномовній спеціальній літературі завжди обирають перший варіант перекладацької трансформації.

Нижче подано зразки подібних асоціативних характеристик патологічних процесів та структурних змін із зазначенням шифру за ICD-11, офіційного латинського, англійського та українського термінів, а також мотиваційних ознак для утворення метафори:

1. Cobblestone mucosa.

Відповідник за ICD-11	EN, приклад використання	UA, приклад використання
DD70 Crohn disease	***Cobblestone mucosa*** on endoscopy describes a bumpy, uneven surface resembling a cobblestone street [17].	Типовими є поздовжні та поперечні лінійні виразки, що створює характерний ***симптом «бруківки»*** [10].

Підставою метафоричного перенесення у випадку «cobblestone mucosa» є подібність за зовнішніми (візуальними) ознаками. Під час ендоскопічного дослідження рельєф слизової оболонки виявляється горбистим та нерівним, що візуально нагадує бруківку (вимощену камінням вулицю). Така інтерпретація відображає перенесення значення за асоціативною моделлю структура поверхні → бруківковий рельєф. Водночас метафора має чіткий описовий характер, допомагаючи здобувачам швидко ідентифікувати характерні зміни під час візуальної діагностики завдяки прямій асоціації з об'єктами навколишнього середовища. Переклад здійснюється шляхом калькування.

2. Bamboo spine.

Відповідник за ICD-11	EN, приклад використання	UA, приклад використання
FA92.0Z Ankylosing spondylitis	***Bamboo spine*** is a pathognomonic radiographic feature seen in ankylosing spondylitis that occurs as a result of vertebral body fusion by marginal syndesmophytes. It is often accompanied by fusion of the posterior vertebral elements as well [15].	При АС розвивається спондиліт у всіх відділах хребта, зокрема в шийному, з часом відбувається кальцифікація поздовжніх зв'язок хребта, що призводить до конкресценції хребців, формування ***«бамбукового хребта»*** [7].

Підставою метафоричного перенесення у випадку ***bamboo spine*** є подібність за зовнішніми (візуальними) ознаками. Унаслідок хронічного запалення та осифікації зв'язок хребта виявляється на рентгенограмі у вигляді випрямленої та задерев'янілої структури з кістковими містками (синдесмофітами), що візуально нагадує стебло бамбука з його характерними вузлами. Така інтерпретація відображає перенесення значення за моделлю анатомічна структура → сегментоване рослинне стебло. Метафора виконує важливу дидактичну й когнітивну функцію, допомагаючи здобувачам миттєво розпізнати характерну рентгенологічну картину анкілозуючого спондиліту (хвороба Бехтерєва), завдяки візуальній аналогії. Відтворення метафоричної бінарми здійснюється калькуванням.

3. Ground-glass opacity.

Відповідник за ICD-11	EN, приклад використання	UA, приклад використання
CA40 Pneumonia	***Ground-glass opacition / opacity (GGO)*** is a descriptive term referring to an area of increased attenuation in the lung on computed tomography (CT) with preserved bronchial and vascular markings [16].	При пневмонії на тлі грипу виявляють ділянки ущільнення по типу «матового скла» з ділянками консолідації або без них, частіше з розташуванням у нижніх відділах, а при пневмонії спричиненої MERS – розповсюджені ділянки по типу ***«матового скла»*** з консолідацією [8, с. 36].

Підставою метафоричного перенесення у випадку ***ground-glass opacity*** є подібність за зовнішніми візуальними ознаками. Під час рентгенологічного дослідження або комп'ютерної томографії легенева паренхіма виявляється злегка ущільненою, але крізь неї продовжують простежуватися судинні структури та стінки бронхів, що за своєю світлопроникністю та фактурою візуально нагадує матове скло. Така інтерпретація відображає перенесення значення за моделлю ступінь прозорості тканини → шорстке немонолітне скло. Метафора відіграє ключову роль у променевій діагностиці та в навчальному процесі, даючи змогу здобувачам швидко ідентифікувати специфічні дифузні зміни в легенях завдяки чіткій асоціації з побутовими предметами. Переклад відбувається шляхом калькування.

4. Lead-pipe colon.

Відповідник за ICD-11	EN, приклад використання	UA, приклад використання
DD90.0 Ulcerative colitis	The ***lead pipe appearance of colon*** is the classical barium enema finding in chronic ulcerative colitis, and is also seen with other modalities such as CT, MRI or a plain radiograph [21].	Множинні ерозії, виразки або псевдополіпи. Інші ознаки включають зменшення гаустр (***симптом «свинцевої труби»***), звуження і вкорочення кишечнику [3, с. 12].

Перенесення ґрунтується на зовнішній (візуальній) ознаці. Унаслідок хронічного запалення та фіброзу при виразковому коліті стінки товстої кишки втрачають гаустрацію, стають звуженими та позбавленими нормального рельєфу, що на рентгенограмі (іригоскопії) нагадує рівну металеву або свинцеву трубу. Учергове спостерігаємо калькування.

5. Salt and pepper skull.

Відповідник за ICD-11	EN, приклад використання	UA, приклад використання
5BA1.0 Hyperparathyroidism	***Salt and pepper sign***, also known as pepper pot skull, refers to multiple tiny well-defined lucencies in the calvaria caused by resorption of trabecular bone in hyperparathyroidism [22].	Типове зображення черепа: ***«сіль з перцем»*** (множинні, щодо подібної форми остеолітичні ураження) [13].

Підставою для перенесення назви є подібність за зовнішніми (візуальними) ознаками. При гіперпаратиреозі та фіброзному кістозному оститі посилена резорбція кісткової тканини призводить до появи численних дрібних вогнищ розрідження (острівців лізису) та зон склерозу в кістках склепіння черепа. Це створює на рентгенограмі краплисту картину, яка візуально нагадує суміш зернят білої солі та чорного перцю й відома як симптом «черепа у вигляді солі з перцем». Переклад терміна здійснюється шляхом калькування.

Підставою для метафоричного перенесення у медичному дискурсі є зовнішня подібність об'єктів. Зокрема, під час рентгенологічного або комп'ютерно-томографічного (КТ) дослідження нерідко виявляють циркулярне звуження просвіту кишки, що візуально нагадує отвір у кільці для

6. Napkin-ring sign.

Відповідник за ICD-11	EN, приклад використання	UA, приклад використання
2B90 Malignant neoplasms of colon	The ***apple core sign***, also known as the ***napkin ring sign (bowel)***, is most frequently associated with constriction of the lumen of the colon by a stenosing annular colorectal carcinoma. It is not to be confused with the napkin ring sign of vulnerable coronary artery plaque or the apple core sign of the femur [19].	Основними рентгенологічними симптомами раку товстої кишки є наступні: 1. Груба циркулярна або асиметрична деформація стінок кишки на достатній довжині з ознаками механічної непрохідності або без <...> 13. ***Симптом «серветкового кільця»*** [12]. Калькований переклад бінарми «недогризок яблука» відсутній у фаховій літературі

серветки. За такої патології центральна частина ураженої ділянки різко звужена, тоді як її проксимальний і дистальний відділи залишаються анатомічно ширшими. Перенесення значення тут відбувається за когнітивною моделлю «подібність форми» → номінація патологічного утворення», що є характерним для візуалізаційних методів променевої діагностики. Іншим варіантом аналогічної асоціації є феномен «недогризок яблука». У цьому випадку циркулярна стенозувальна пухлина формує характерне концентричне звуження просвіту з нерівними краями. Така конфігурація відтворює образ обгризеного яблука, де центральна частина критично звужена, а крайові структури деструктовані, ніби обгризені. Шлях метафоризації у цьому контексті є аналогічним. Зазначені метафоричні позначення забезпечують швидке розпізнавання кільцеподібних структур товстої кишки. Образ «кільця для серветки» є наочним і допомагає стандартизувати опис рентгенологічних змін, асоційованих насамперед із циркулярним колоректальним раком. Тож візуально виразний образ «яблучного огризка» полегшує верифікацію патологічних трансформацій, суттєво оптимізуючи діагностичний процес при онкологічних ураженнях кишечника.

Застосування образних аналогій у навчанні майбутніх лікарів істотно спрощує опанування складних клінічних тем завдяки використанню зорових асоціацій. Подібні порівняння стимулюють розвиток візуально-асоціативного сприйняття, яке є базовим під час аналізу даних інстру-

ментальних обстежень, зокрема в радіології. Для здобувачів вищої освіти метафоричні конструкції слугують ефективним дидактичним засобом, що пов'язує теоретичні положення з конкретною клінічною практикою. Завдяки цьому поглиблюється розуміння дисципліни, прискорюється запам'ятовування фактів та формується здатність швидше адаптуватися до реалій професійної діяльності.

Семантичний аналіз конотативних одиниць у медичному дискурсі (зокрема, *«cobblestone mucosa»*, *«bamboo spine»*, *«ground-glass opacity»*, *«salt and pepper skull», «napkin-ring sign»*) доводить, що провідним деривaційним вектором у цьому виді номінації є репрезентація морфологічних та просторово-геометричних ознак денотата. Проєкція властивостей знайомих побутових чи природних об’єктів на складні феномени (лінійну сегментацію, архітектоніку рельєфу чи шорсткість або зернистість тканин) уможливлює швидку трансформацію емпіричного радіолого-ендоскопічного матеріалу в чіткий ментальний образ. У результаті таке метафоричне моделювання когнітивну обробку професійного знання та прискорює верифікаційні процеси в межах фахової комунікації.

Висновки. Досліджувані метафоричні одиниці позбавлені кодифікованого термінологічного статусу й не інтегровані до офіційних номенклатурних класифікаторів. Попри це, вони функціонують як стабільний когнітивно-прагматичний складник професійного дискурсу, закріплений у науковій та клінічній практиці через механізми вторинної номінації та візуально-асоціативного моделювання. Домінуючим деривaційним вектором аналізованих одиниць є метафоризація на основі структурно-морфологічної та просторової ізоморфності об'єктів (зовнішньої подібності). Функціональна аналогія є менш частотною і подекуди синкретизується з емотивно-оцінними конотаціями, що інтенсифікує експлікативний потенціал номінацій. Зазначені образні одиниці займають проміжну позицію між жорстко дефінованими термінами та розгорнутими дескрипціями, виявляючи семантичну стабільність і високу текстову частотність. Більшість із них демонструють міжмовну стійкість і концептуальну універсальність, трансформуючись в український дискурс переважно шляхом семантико-синтаксичного калькування. Не будучи номенклатурними знаками, метафоричні конструкції оптимізують процеси концептуалізації та когнітивної обробки складних радіолого-ендоскопічних даних. Вони мінімізують ментальне навантаження під час декодування професійних смислів, гармонійно доповнюючи стандартизовану номенклатуру в межах фахової комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бєляєва О. Латинсько-український тлумачний словник клінічних термінів. Київ : ВСВ «Медицина», 2016. 222 с.

2. Бражук Ю. Метафоричний компонент у медичній термінології (на матеріалі анатомічних і клінічних термінів). *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6. С. 224–228.

3. Запальні захворювання кишечника : клінічна настанова, заснована на доказах / Державний експертний центр Міністерства охорони здоров’я України. URL: https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/2023_kn_zzk.pdf (дата звернення: 02.08.2026).

4. Карабан В. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової та технічної літератури на українську мову. Вінниця : Нова книга, 2001. 324 с.

5. Лисенко Н., Дорошина Л. Специфіка перекладу анатомічних термінів-метафор на матеріалі англійської та української мов. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Вип. 19. Т. 2. С. 110–115.

6. Макаренко Ю., Ткаченко І. До проблеми перекладу медичних термінів у науковому англомовному медичному тексті. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 21. С. 268–271.

7. Подвійний виклик – поєднання анкілозивного спондилоартриту та хвороби Маделунга / Н. Урсол та ін. *Український терапевтичний журнал.* 2025. № 3. С. 15–21.

8. Рибалка К. Ураження легень та прогнозування тяжкості перебігу коронавірусної хвороби (COVID-19) : дис. … д-ра філос. наук: 222 «Медицина» / Дніпровський державний медичний університет. Дніпро, 2024. 180 с.

9. Усик Г., Кириленко Т. Метафора як спосіб утворення медичної термінології. *Advanced Linguistics.* 2020. № 5. С. 62–67.

10. Хвороба Крона. Polish Institute for Evidence Based Medicine : веб-сайт. URL: https://ebm.one/ua/chapter/b72.iii.f.6.-6.-hvoroba-krona (дата звернення: 01.04.2026).

11. Цісар Н. Метафора в медичній терміносистемі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології».* 2005. № 538. С. 63–67.

12. Чобей С., Русин В. Діагностично-лікувальний алгоритм хворих на обструктивний рак ободової кишки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Медицина».* 2009. Вип. 37. С. 186–188.

13. Який метод діагностики множинної мієломи вибрати: рентген, МРТ, МСКТ. КП “Тернопільський міський лікувально-діагностичний центр” ТМР : веб-сайт. URL: https://tmldc.te.ua/mamologiya/ (дата звернення: 02.08.2026).

14. Gaillard F. Apple core sign (colon). Radiopaedia : веб-сайт. URL: https://radiopaedia.org/articles/apple-core-sign-colon-1?lang=us (дата звернення: 02.08.2026).

15. Knipe H. Bamboo spine. Radiopaedia : веб-сайт. URL: https://radiopaedia.org/articles/bamboo-spine-ankylosing-spondylitis (дата звернення: 01.08.2026).

16. Knipe H. Ground-glass opacification. Radiopaedia : веб-сайт. URL: https://radiopaedia.org/articles/ground-glass-opacification-3?lang=us (дата звернення: 01.08.2026).

17. Endoscopic imaging in inflammatory bowel disease / M. Nagasaka et al. *J. Med. Ultrason*. 2023. Vol. 50. № 3. P. 321–326. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36036332/ (дата звернення: 01.08.2026).

18. Features of translation of pathoanatomical terms-metaphors / N. Lysenko et al. *Current Issues of Social Studies and History of Medicine.* 2023. № 1 (35). P. 104–108.

19. Knipe H. Napkin-ring sign (heart). Radiopaedia : веб-сайт. URL: https://radiopaedia.org/articles/napkin-ring-sign-heart (дата звернення: 01.08.2026).

20. Lysenko N., Lytvynenko O., Kryvko R. Semantic-component analysis and features of translation of anatomical terms-metaphors with modifier – name of mechanisms and their parts. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Вип. 23. С. 185–187.

21. Niknejad M. T. Lead pipe sign (colon). Radiopaedia : веб-сайт. URL: https://radiopaedia.org/articles/lead-pipe-sign-colon (дата звернення: 01.08.2026).

22. Wilczek M. Salt and pepper sign (skull). Radiopaedia : веб-сайт. URL: https://radiopaedia.org/articles/salt-and-pepper-sign-skull-1 (дата звернення: 01.08.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811.133.1’25’.373
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.31

ФОРМУВАННЯ МЕТАФОРИЧНИХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ ГАСТРОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КАРТИНУ СВІТУ І КОНЦЕПТОСФЕРУ ФРАНЦУЗЬКОЇ НАЦІЇ

FORMATION OF METAPHORICAL CONCEPTUAL MODELS OF GASTRONOMIC DISCOURSE AND THEIR IMPACT ON THE WORLDVIEW AND CONCEPTUAL SPHERE OF THE FRENCH NATION

Мелещенко А.І.,
orcid.org/0000-0002-7693-3283
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»

У статті було розглянуто проблеми утворення метафоричних та метонімічних концептуальних моделей гастрономічної лексики і їх вплив на картину світу та концептосферу французької нації. Проблемам французького гастрономічного дискурсу присвячено багато робот саме у французькому мовознавстві.

Для французів гастрономія є не просто харчуванням, а культурним кодом нації. Вона виконує соціальну, культурну, економічну та символічну функції, формує регіональну ідентичність, впливає на мову, мистецтво та повсякденне життя.

Було встановлено, що метафоричні та метонімічні перенесення є надзвичайно продуктивними у сфері гастрономічної лексики і мають постійну потребу в номінації нових понять, процесів і об’єктів. Гастрономічні терміни, метафори та метонімії у французькій мові є надзвичайно поширеними, оскільки гастрономія займає важливе місце у французькій культурі. Проте, на етапі їх виникнення часто використовується образне мислення, яке полегшує сприйняття складних абстрактних концептів. Ключовим механізмом формування такої лексики є вторинна номінація.

З точки зору когнітивістики, концептуальна модель – це спосіб структурування та організації змісту концепту, за допомогою якого людина осмислює певну ділянку досвіду, а концепт розглядають як одиницю концептуальної системи людини.

В основі багатьох концептуальних моделей французької гастрономічної лексики лежить метафора та метонімія. Завдяки концептуалізації, гастрономічні метафоричні та метонімічні концепти формують наступну загальну когнітивну модель :**КОНЦЕПТ = знання + образи + асоціації + оцінки + емоції + культурний досвід.**

Підчас проведення класифікації та диференціації, в ході дослідження у французькому дискурсі було виділено 10 моделей концептуальних гастрономічних метафор, серед яких особливо продуктивними є:

СМАК → ЕМОЦІЯ / ХАРАКТЕР / ОЦІНКА. (**doux, amer, salé, épicé);** кулінарні процеси **(mijoter, cuisiner, assaisonner**); продукти (**pain, fromage, poire, chou, miel**).

Інші продуктивні моделі пов’язані з приготуванням їжі, людськими відносинами та створенням ідеї. **LA VIE EST UNE CUISINE** (ЖИТТЯ – ЦЕ ПРИГОТУВАННЯ ЇЖІ): **cuisiner quelqu'un, c'est du gâteau, mettre son grain de sel.**

Важливим елементом концептуалізації у французькій мові є також гастрономічний посуд як джерело концептуальної метафори та метонімії. Назви предметів кухонного та столового посуду активно використовуються в переносному значенні. У ході класифікації було виокремлено 5 метонімічних концептуальних моделей. Найпродуктивнішою моделлю метонімії у французькій мові є : **ПОСУД → ВМІСТ ПОСУДУ** (**boire un verre, finir son assiette**, **prendre un bol**).

Було проаналізовано функціонування гастрономічних метафор та метонімії у французькій пресі, які часто служать для концептуалізації політики, економіки або соціальних відносин. Вони вказують на проекцію домену джерела «гастрономічної метафори» на інші абстрактні домени. Це одна з найпродуктивніших сфер образного переосмислення. у французькій фразеології та повсякденному мовленні: «mijoter une réforme», «mettre du piment dans le débat», «cuisiner un ministre». Дуже часто у французькій пресі політична дискусія виглядає як додавання спецій у їжу з підсиленням градусу гостроти. Метафорою виступає наступна концептуальна модель: **ІНТЕНСИВНІСТЬ ДИСКУСІЇ = ГОСТРОТА СТРАВИ.**

Слід додати, що гастрономічні метафори часто зустрічаються також і у французькій художній літературі, вказуючи на емоції як на смак, а також для позначення наївних або дурних людей із застосуванням метафоричної концептуальної моделі: **ЛЮДИНА = ОВОЧ / ФРУКТ.**

Для кількісного підтвердження теоретичного та практичного матеріалу дослідження було створено чотири таблиці з прикладами метафоричних та метонімічних концептуальних моделей на базі гастрономічної лексики.

Ключові слова: гастрономія, код нації, метафора, метонімія, когнітивна лінгвістика, картина світу, концептосфера, концептуальні моделі гастрономічних метафор та метонімії, гастрономічний дискурс, концептуалізація, диференціація, класифікація, преса.

The article examines the formation of metaphorical and metonymic conceptual models of gastronomic vocabulary and their influence on the worldview and conceptual sphere of the French nation. The problems of French gastronomic discourse have been addressed in numerous studies, particularly within French linguistics.

For the French, gastronomy is not merely a means of nourishment but a cultural code of the nation. It performs social, cultural, economic, and symbolic functions, shapes regional identity, and influences language, art, and everyday life.

The study has established that metaphorical and metonymic transfers are highly productive in the sphere of gastronomic vocabulary and are constantly required for the nomination of new concepts, processes, and objects. Gastronomic terms, metaphors, and metonymies are extremely widespread in the French language because gastronomy occupies an important place in French culture. At the stage of their emergence, however, figurative thinking is often employed, facilitating the perception and understanding of complex abstract concepts. The key mechanism underlying the formation of such vocabulary is secondary nomination, which is realized through metaphor and metonymy.

From the perspective of cognitive linguistics, a conceptual model is a way of structuring and organizing the content of a concept through which an individual conceptualizes a particular area of experience, while a concept is regarded as a unit of the human conceptual system.

Many conceptual models of French gastronomic vocabulary are based on metaphor and metonymy. Through conceptualization, gastronomic metaphorical and metonymic concepts form the following general cognitive model: **CONCEPT** = knowledge + images + associations + evaluations + emotions + cultural experience.

In the course of classification and differentiation, the study identified ten models of conceptual gastronomic metaphors, among which the following are particularly productive: **TASTE → EMOTION / CHARACTER / EVALUATION** (doux, amer, salé, épicé); culinary processes (**mijoter, cuisiner, assaisonner**); food products (**pain, fromage, poire, chou, miel**).

Other productive models are associated with food preparation, human relationships, and the creation or development of ideas: **LIFE IS COOKING (LA VIE EST UNE CUISINE): cuisiner quelqu'un, c'est du gâteau, mettre son grain de sel.**

An important element of conceptualization in French is also represented by gastronomic utensils as a source of conceptual metaphor and metonymy. Names of kitchen and tableware objects are actively used in figurative meanings. The study identified five metonymic conceptual models. The most productive metonymic model in French is: **CONTAINER → CONTENTS** (**boire un verre, finir son assiette, prendre un bol**).

The functioning of gastronomic metaphors and metonymies in the French press was also analyzed. They frequently serve to conceptualize politics, economics, and social relations. Such expressions demonstrate the projection of the source domain of a "gastronomic metaphor" onto other abstract domains. This is one of the most productive areas of figurative reinterpretation in French phraseology and everyday speech: **mijoter une réforme, mettre du piment dans le débat, cuisiner un ministre.** In the French press, political debate is very often conceptualized as the addition of spices to food, with an increase in the degree of "spiciness" corresponding to an intensification of the debate. The following conceptual metaphor underlies this process: **INTENSITY OF DEBATE = SPICINESS OF FOOD.**

It should also be noted that gastronomic metaphors frequently occur in French fiction, where emotions are conceptualized in terms of taste, as well as where naive or foolish people may be referred to through the metaphorical conceptual model: **A PERSON IS A VEGETABLE / FRUIT.**

To provide quantitative support for the theoretical and practical findings of the study, four tables containing examples of metaphorical and metonymic conceptual models based on gastronomic vocabulary were compiled.

Key words: gastronomy, national code, metaphor, metonymy, cognitive linguistics, worldview, conceptual sphere, conceptual models of gastronomic metaphors and metonymies, gastronomic discourse, conceptualization, differentiation, classification, press.

Постановка проблеми. В основі багатьох концептуальних моделей французької гастрономічної лексики лежить метафора та метонімія. Завдяки концептуалізації у французькій пресі та у літературі, гастрономічні метафоричні та метонімічні концепти формують загальні когнітивні моделі різного напрямку, які впливають на картину світу, уявлення та концептосферу французької нації. Проблемам французького гастрономічного дискурсу було присвячено багато робот саме у французькому мовознавстві. Проте, до останнього часу не приділялось достатньої уваги створенню концептуальних моделей гастрономічної лексики на основі тропів, не робилась диференціація між метафорою та метонімією з точки зору когнітивної лінгвістики та концептології, не аналізувались метафоричні концептуальні моделі французького гастрономічного дискурсу та не проводився аналіз їх походження та продуктивності.

Незважаючи на великі досягнення у сучасній концептуальній лінгвістиці, концептуальні моделі метафори та метонімії, як об'єкт дослідження та як окрема частина французького дискурсу та термінології, ще не є достатньо визначеними та класифікованими. Актуальність дослідження зумовлена тим, що когнітивні тропи гастрономічної термінології, виходять за межі стилістичних явищ і постають як когнітивні інструменти осмислення нових понять. У гастрономічному дискурсі вони сприяють не лише номінації складних абстрактних процесів, а й полегшенню їх розуміння, систематизації та перекладу. Водночас процеси розмежування метафори і метонімії та їх концептуальних моделей залишаються дискусійним питанням сучасної лінгвістики та концептології, що підсилює наукову значущість даної роботи.

Постановка завдання. Мета поданого дослідження полягає в проведенні аналізу утворення та функціонування концептуальних моделей метафор та метонімії у системі концептосфери гастрономічного дискурсу французької мови; розробці класифікації основних типів концептуальних моделей; дослідженні соціальних, культурних, економічних та символічних функцій гастрономії, які формують регіональну ідентичність, впливають на мову, мистецтво та повсякденне життя.

Для досягнення поставленої мети потрібно було вирішити наступні завдання: охарактери-

зувати метафору і метонімію як механізми вторинної номінації тропів-концептів та провести їх порівняльний аналіз; розглянути концепт та концептуальні моделі гастрономічних термінів як об'єкт лінгвістичного дослідження з когнітивної точки зору; виділити характерні типи найпродуктивніших метафоричних та метонімічних моделей гастрономічної лексики і розглянути їх вплив на формування картини світу французького суспільства; систематизувати семантичні зрушення концептів під час їх перекладу на українську мову; провести диференціацію гастрономічних тропів у літературі, розмовній мові та пресі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам французького гастрономічного дискурсу було присвячено багато робот саме у французькому мовознавстві. Варто звернутися до праць таких найвідоміших французьких дослідників як Жан-Жак Буто, який займався семіотикою їжі, гастрономією як системою знаків, символічним значенням кулінарної лексики, гастрономічними метафорами у французькій культурі. Р. Барт аналізував: гастрономічні образи, символіку вина, культурні значення харчування, метонімічне представлення французької нації через продукти. Р. Барт стверджував, що їжа є мовою культури. Клод Леві-Строс – автор концепції «кулінарного трикутника», який досліджував опозиції сире / варене / зіпсоване. Ж. Клебер – один із провідних французьких фахівців із семантики та метонімії. Його теоретичні положення часто застосовуються для аналізу гастрономічних назв типу: boire un verre («випити склянку» замість напою); manger une assiette («з'їсти тарілку» замість її вмісту). Мішель ле Герн один із класиків дослідження метафори та метонімії, розглядав механізми перенесення значення, роль метафори й метонімії в повсякденній лексиці, харчову лексику як джерело образних переносів. К. Кербрат-Ореккіоні досліджувала прагматику мовлення, оцінну лексику, гастрономічний дискурс ресторанів і кулінарної критики. Її роботи допомагають аналізувати мовні засоби створення гастрономічної оцінки (délicieux, fondant, savoureux, exquis тощо). Патрік Шародо вивчав медійний дискурс, рекламні тексти, механізми метафоризації в гастрономічній комунікації. Жан-П'єр Корбо – соціолог харчування, досліджував культурні значення продуктів, мовне відображення гастрономічних практик, символічні функції їжі. Саме на цих авторів найчастіше спираються сучасні франкомовні дослідження гастрономічної лексики, метафоричних і метонімічних переносів у французькій мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гастрономія посідає центральне місце у житті французів і є важливою складовою їхньої національної ідентичності. Для Франції їжа – це не лише спосіб задовольнити фізіологічні потреби, а й культурний, соціальний та естетичний феномен. Французи розглядають кулінарію як мистецтво (l'art de vivre – мистецтво жити). Французька кухня є одним із найвідоміших символів країни поряд із мовою, літературою та архітектурою.

У 2010 році UNESCO включила французьку гастрономічну трапезу до списку нематеріальної культурної спадщини людства. Французька гастрономія виконує кілька важливих функцій: соціальну, культурну та функцію регіональної ідентичності. Вона широко впливає на літературу, масс-медіа та спосіб життя французького суспільства, на створення концептосфери та картини світу в уявленні французької нації.

Як соціальна функція спільна трапеза для французів є важливим соціальним ритуалом: обіди та вечері збирають родину за одним столом; святкові події супроводжуються особливими стравами; ділові зустрічі часто проходять у ресторанах; кулінарія сприяє спілкуванню та зміцненню соціальних зв'язків. Відомим став французький вислів: «Dis-moi ce que tu manges, je te dirai ce que tu es» («Скажи мені, що ти їси, і я скажу тобі, хто ти»).

Регіональна ідентичність проявляється у тому, що кожен регіон Франції має власні кулінарні традиції, наприклад: cuis bourgogne – бургундська яловичина (bœuf bourguignon); Marseille – буйабес (bouillabaisse); Alsace – шукрут choucroute); Toulouse – касуле (cassoulet), тощо. Таким чином гастрономія підтримує регіональну самобутність і культурне різноманіття країни.

Економічне значення гастрономії є також важливим, тому, що з цією галуззю французької економіки пов'язаний ресторанний бізнес, виноробство, сироробство, гастрономічний туризм, експорт продуктів харчування. Францію щороку відвідують мільйони туристів саме заради її кулінарної спадщини.

Естетичному виміру гастрономії французи також приділяють значну увагу, а саме: якості продуктів, способу приготування, сервіруванню столу, гармонії смаків і ароматів. Їжа розглядається як джерело естетичного задоволення та прояв поваги до гостей. Все це знайшло своє широке відображення у французькій мові, літературі, пресі та культурі, тому й гастрономічна лексика і терміни активно використовується в метафорах і фразеологізмах (табл. 1), наприклад:

avoir du pain sur la planche («мати багато роботи»);

mettre du beurre dans les épinards («поліпшити матеріальне становище»);

être dans de beaux draps («опинитися в скрутному становищі»);

c'est la cerise sur le gâteau («це вишенька на торті»).

Ці приклади свідчить про глибоке проникнення гастрономічних термінів у мовну картину світу французів. Проте, якщо ми порівняємо французький вираз **être dans les choux** («бути в капусті») з українським, то в українській мові він є антонімічним до французького виразу, має зовсім інше, позитивне значення і означає «мати добробут, високі фінансові прибутки та гарне положення і повагу у суспільстві». В цьому проявляється різниця у міжкультурній комунікації двох націй.

Всім відомий знаменитий вислів французького короля Генриха IV про «курку в горщику» (**la poule au pot**) – це символ добробуту та турботи короля про простий народ, тому й для дослідження гастрономічної культури Франції цей вислів став однією з найвідоміших гастрономічних метонімії: «курка в горщику» символізує достаток, добробут і соціальний мир.

Звідси витікає, на нашу думку, й провідна ідея, яка панує у французькому суспільстві про те, що гастрономічні терміни, у вигляді метафор та метонімії у є надзвичайно продуктивними та поширеними, оскільки гастрономія займає важливе місце у французькій культурі і сильно впливає на уявлення та утворення концептосфери французької нації. Проте, на етапі їх виникнення часто використовується образне мислення, яке полегшує сприйняття складних абстрактних концептів. Саме тому метафоричні та метонімічні перенесення є надзвичайно продуктивними у сфері гастрономічної лексики і мають постійну потребу в номінації нових понять, процесів і об'єктів. Одним із ключових механізмів формування такої лексики є семантичні процеси вторинної номінації, які реалізуються, зокрема, через метафору та метонімію. Обидва явища слугують засобами найменування нових понять, проте ґрунтуються на різних когнітивних принципах. Метафора базується на перенесенні значення за подібністю між об'єктами або явищами різних концептуальних сфер (форма, функція, поведінка, образ). Вона створює новий спосіб опису реальності [1, с. 5]. На противагу їй, метонімія, натомість, виникає внаслідок перенесення значення за суміжністю в межах однієї сфери (частина-ціле, автор-продукт, матеріал-виріб тощо) [2].

Гастрономічні терміни, які вказують на назви страв, продуктів, смаків і процесів приготування часто використовуються для опису людей та їх характерів, ситуацій та соціальних явищ. Гастрономічні метафори ґрунтуються на подібності між двома сферами досвіду. Наприклад, людина як їжа або страва: **être un chou** («бути капустинкою») – бути милим, чарівним. **Cette petite fille est un chou** *(*Ця дівчинка – справжнє сонечко). **Ma puce, mon chou, mon sucre d'orge** пестливі звертання: «моя люба», «мій дорогенький», **être une poire** буквально «бути грушею» у значенні бути «наївною людиною, яку легко обдурити», **être une nouille** буквально «бути локшиною», у значення: «бути дурнуватим, незграбним».

Часто метафора вказує на характер людини і її поведінку через смак: **doux comme du miel** («солодкий як мед»), «дуже лагідна людина», **être amer** «гіркий», у переносному значенні «бути дотепним, цікавим».

У деяких метафоричних виразах людське життя розглядалось як кулінарний процес, наприклад: **mijoter un projet (**буквально «тушкувати проєкт», **faire sa sauce** (діяти по-своєму; дослівно «готувати власний соус», **mettre du piment dans sa vie (**«додати перцю до життя») зробити життя більш захоплюючим.

На відміну від метафори, метонімія, як когнітивне поняття (табл. 2), базується не на подібності,

Таблиця 1

Приклади використання гастрономічної лексики у метафорах і фразеологізмах

Вираз	Буквальне значення	Переносне значення
C'est du gâteau	Це торт	Це дуже легко
Mettre du beurre dans les épinards	Додати масла до шпинату	Поліпшити матеріальне становище
Avoir du pain sur la planche	Мати хліб на дошці	Мати багато роботи
Mettre son grain de sel	Додати зернятко солі	Втручатися в розмову
Couper la poire en deux	Розрізати грушу навпіл	Знайти компроміс
Être dans les choux	Бути в капусті	Зазнати невдачі
Faire chou blanc	Залишитися ні з чим	Не досягти результату

*Джерело:*створено автором.*

а на суміжності понять. Тут можливі такі моделі: продукт → людина: **une tête de chou** буквально «качан капусти» «дивакувата людина», **une courge** гарбуз, «дурна людина», **une patate** «картопля», незграбна або втомлена людина. Страва → подія: **un banquet** може означати не лише застілля, а й урочисту подію загалом. Продукт → його властивість: **avoir du pain sur la planche** буквально «мати хліб на дошці», мати багато роботи; **gagner son pain** «заробляти на життя».

У когнітивній лінгвістиці концепт розглядають як одиницю концептуальної системи людини, яка отримує мовне вираження через слова, словосполучення, фразеологізми, метафори, метонімії та інші мовні засоби.

Концепт – це ментальне, когнітивне утворення, за допомогою якого людина осмислює, структурує та зберігає знання про певний предмет, явище, дію, властивість або абстрактну ідею. Простіше кажучи, концепт – це не просто слово і не просто поняття, а весь комплекс знань, уявлень, образів, оцінок, емоцій та асоціацій, пов'язаних із певним явищем. Наприклад, концепт **«ЇЖА»** може включати: **продукти** – хліб, м'ясо, овочі, фрукти; **страви** – суп, салат, десерт; **смак** – солодкий, гіркий, солоний; **запах; процес приготування** – варити, смажити, пекти; **споживання** – їсти, куштувати може означати більше, ніж просто слово **їжа** як лексична одиниця. Він є значно ширшим і додатково може включати також і **емоції** – задоволення, насолода; **соціальні значення** – гостинність, свято, сімейна вечеря; **культурні значення** – національна кухня, традиції; **оцінку** – смачно / несмачно, корисно / шкідливо. Тому на нашу думку, будь-який концепт можливо умовно представити у вигляді моделі наступним чином:

КОНЦЕПТ = знання + образи + асоціації + оцінки + емоції + культурний досвід

Концепт, концептуальні моделі, поняття і значення самі по собі не тотожні терміни. Значення це – те, що слово означає в мові. Поняття – логічно узагальнене знання, а концепт – це структурована одиниця людської свідомості, яка акумулює сукупність знань, уявлень, образів, оцінок, емоцій та культурних асоціацій, пов'язаних із певним об'єктом або явищем дійсності, і знаходить репрезентацію в різних мовних засобах. Концептуальні моделі – це узагальнені уявлення про певний об'єкт, явище або процес, які показують, як він організований, з яких елементів складається та як ці елементи пов'язані між собою. Простіше кажучи, концептуальна модель – це «картина явища в нашій свідомості», яку можна описати словами, схемою, таблицею або системою понять. У когнітивній лінгвістиці концептуальна модель – це вже спосіб структурування та організації змісту концепту, за допомогою якого людина осмислює певну ділянку досвіду. Тому, наприклад, французьке **pain** може актуалізувати не лише предметне значення «хліб», а й ширший шар як культурний концепт **PAIN / ХЛІБ: le pain quotidien** – «щоденна їжа / засоби до існування».

У данному випадку гастрономічний об'єкт **хліб** виходить за межі власне харчової сфери й починає репрезентувати **життя, працю, добробут, існування**.

Саме тому, у рамках даної статті, ми можемо говорити про гастрономічні концепти та їхню метафоричну й метонімічну концептуалізацію. Таким чином, дуже схематично можливо сформулювати таку загальну модель блок-схему:

ДІЙСНІСТЬ → КОНЦЕПТ → КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ → МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ

ГАСТРОНОМІЧНА ДІЙСНІСТЬ → КОНЦЕПТ «ЇЖА» → моделі «ЇЖА → ЕМОЦІЯ», «ЇЖА → ЛЮДИНА», «ЇЖА → ІНФОРМАЦІЯ» →французькі метафори та метонімії.

Виходячи з позицій когнітивної лінгвістики Дж. Лакоффа, М. Джонсона [1, с. 3] та С. Ульмана [3, с. 30], у французькій мові можна виділити 10 наступних моделей **к**онцептуальних гастрономічних метафор (табл. 3):

Таблиця 2

Приклади порівняння гастрономічних метафор та метонімії

Лексема	Буквальне значення	Переносне значення	Тип
verre	склянка	напій	метонімія
tasse	чашка	кава, чай	метонімія
assiette	тарілка	їжа на тарілці	метонімія
cafetière	кавник	голова	метафора
marmite	казан	родина, суспільство	метафора
cocotte	горщик	кокетка	метафора
panier	кошик	соціальна категорія	метафора

*Джерело:*створено автором.*

Багато метафоричних концептів осмислюються у французькому дискурсі через смак (doux, amer, salé, épicé); кулінарні процеси (mijoter, cuisiner, assaisonner); продукти (pain, fromage, poire, chou, miel). Наприклад, для французької мови особливо продуктивними та цікавими є наступні моделі: **СМАК → ЕМОЦІЯ / ХАРАКТЕР / ОЦІНКА. LES ÉMOTIONS SONT DES SAVEURS** (ЕМОЦІЇ – ЦЕ СМАКИ): Наприклад, **une expérience amère**→ «гіркий досвід» в економіці. Тут фізичне відчуття смаку стає способом концептуалізації негативного життєвого досвіду. Цей приклад є особливо показовим, тому що гастрономічна характеристика стає засобом експресивної оцінки економічної ситуації.

Аналогічно: **doux** («солодкий, м'який» une voix douce «ніжний, м'який голос»), **piquant** «гострий, пекучий» une remarque piquante «їдке/дошкульне зауваження». Інші продуктивні моделі пов'язані з приготуванням їжі, людськими відносинами та створенням ідеї. **LA VIE EST UNE CUISINE** (ЖИТТЯ – ЦЕ ПРИГОТУВАННЯ ЇЖІ): mijoter un plan, préparer son avenir, mettre les ingrédients du succès. **Cuisiner quelqu'un** – «обробляти когось запитаннями», буквально «готувати когось». **C'est du gâteau** – «це дуже легко», аналог українського висловлювання «як по маслу». **Mettre son grain de sel** – «встромляти свої п'ять копійок».

LES RELATIONS HUMAINES SONT DES REPAS (ЛЮДСЬКІ ВІДНОСИНИ – ЦЕ ЇЖА**): partager le pain, rompre le pain avec quelqu'un, nourrir une amitié**.

Метонімія принципово відрізняється від метафори. Тут відбувається не перенесення між віддаленими сферами, а заміщення одного поняття іншим, пов'язаним із ним відношенням суміжності [3, с. 72].

Гастрономічний посуд у французькій мові (табл. 4) є також джерелом конептуальної метонімії та метафори. Назви предметів кухонного та столового посуду активно використовуються в переносному значенні. Вони беруть участь як у метафоричних, так і в метонімічних процесах. Найпродуктивніша модель метонімії у французькій мові є: **ПОСУД → ВМІСТ ПОСУДУ.**

Verre (склянка). **Boire un verre** (дослівно «випити склянку») у значенні випити напій. Тут відбувається метонімічне перенесення «склянка» →

Таблиця 3

Концептуальні моделі гастрономічних метафор

№	Концептуальна модель	Французький приклад	Буквальне значення	Метафоричне значення	Механізм
1	**ЇЖА → ЛЮДИНА**	*une femme sucrée*	«солодка»	приємна, лагідна жінка	перенесення смакової характеристики на людину
2	**СМАК → ХАРАКТЕР**	*un homme amer*	гіркий	озлоблений, розчарований чоловік	смак → психологічна характеристика
3	**ЇЖА → ЕМОЦІЯ**	*un plaisir savoureux*	смачне задоволення	сильне, приємне переживання	гастрономічне → емоційне
4	**СМАК → ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ЯКІСТЬ**	*une remarque piquante*	гостра, пекуча	дотепна, їдка репліка	фізична властивість їжі → мовленнєва характеристика
5	**ЇЖА → ІНФОРМАЦІЯ**	*dévorer un livre*	«пожирати»	читати дуже швидко, жадібно	споживання їжі → споживання інформації
6	**ЇЖА → ЗНАННЯ**	*digérer une information*	перетравити їжу	осмислити інформацію	фізіологічний процес → когнітивний процес
7	**КУХНЯ → ТВОРЧІСТЬ**	*une cuisine littéraire*	кухня	спосіб творчого комбінування матеріалу	кулінарна діяльність → творча діяльність
8	**ПРИГОТУВАННЯ ЇЖІ → СТВОРЕННЯ ІДЕЇ**	*mijoter un projet*	тушкувати, повільно готувати	поступово готувати проєкт	кулінарний процес → інтелектуальна діяльність
9	**СМАК → ОЦІНКА ЯВИЩА**	*une affaire épicée*	пряна страва	цікава, пікантна, неоднозначна справа	смак → оцінка ситуації
10	**ГОСТРА ЇЖА → КОНФЛІКТ**	*une discussion épicée*	«приправлена спеціями»	гостра, напружена дискусія	фізична гострота → комунікативна напруженість

*Джерело:*створено автором.*

«напій». **Tasse** (чашка) **Prendre une tasse de café. Boire une tasse.** Чашка означає не сам предмет, а напій у ньому. Подібний аспект мають і інші метонімічні перенесення кухонного та столового посуду **Assiette** (тарілка). **Finir son assiette**, буквально «закінчити тарілку», фактично з'їсти все, що лежить на тарілці. **Bol** (миска)**. Prendre un bol** може означати з'їсти порцію супу чи випити чашку кави.

У розмовній французькій мові антропологічна метафора в значенні, «людина як посудина», іноді використовується також і для характеристики людини, що дуже багато говорить, як от у наприкладі: **etre une théière.**

Розглянемо наступну концептуальну модель метонімії: **ЛЮДИНА = ПОСУДИНА.** Слово **cocotte** спочатку означало «горщик для тушкування», пізніше виникли переносні значення цього терміну «кокетка, легковажна жінка». Тут ми маємо складний шлях, який проходить термін при утворенні концептуальної метонімії у новому вже абстрактному контексті: **ПОСУД → СОЦІАЛЬНИЙ ТИП ЛЮДИНИ.**

З точки зору когнітивної лінгвістики можна виділити такі концептуальні моделі метафори: **LE CORPS EST UN RÉCIPIENT** (ТІЛО Є ОСУДИНОЮ), наприклад **bouteille** (іноді так кажуть про людину).

Антропологічна метафора «голова як посудина», **la cafetière** («кавник») з середини XIX сторіччя у переносному сенсі означає «мізки» або «голову». Сама метафора будується на асоціації із закипаючим кавником з «киплячою від думок та емоцій головою». Вона входить у популярний молодіжний сленг та розмовні ідіоми, які пов'язані з головою, наприклад: **se faire sauter la cafetière** («покінчити життя самогубством, застрелитися»), **yoyoter de la cafetière** («марити, втрачати розум»), **branche la cafetière** («включи голову»), тощо.

У політичному та соціальному дискурсі дуже часто використовується концептуальна модель **LA SOCIÉTÉ EST UNE MARMITE** (СУСПІЛЬСТВО Є КАЗАНОМ суспільство як кухонний посуд). **La marmite sociale bout**, тобто це означає, що суспільство «кипить», що є соціальна напруга у суспільстві, тому у даному випадку вибудовується така метафорична модель **СОЦІАЛЬНА НАПРУГА = КИПІННЯ.** У романах Е.Золя дуже часто ми знаходимо образи кипіння, варіння, бродіння натовпу: **Paris bouillait**. Виникає концептуальна метафорична модель: **СУСПІЛЬСТВО = КАЗАН, ЩО КИПИТЬ.**

Інший метафоричний аспект концепту **MARMITE** та інше його значення виокремлюється у наступному контексті: **Faire bouillir la marmite б**уквально означає «кип'ятити казан». У переносному сенсі «заробляти на життя, утримувати сім'ю». В данному контексті реалізується концептуальна модель метафори: **ДІМ / РОДИНА = КАЗАН** та амбівалентність концепту **MARMITE.**

У метафоричному виразі **mettre quelqu'un dans le même panier** (хоча **panier** – кошик, а не посуд) «ставити всіх в одну категорію», проявляється концептуальна модель: **КАТЕГОРІЯ = КОНТЕЙНЕР**. Синонімічним до нього є й інше висловлювання, яке також входить у цю модель: **entrer dans le moule** (мати таку саму форму, таку саму категорію).

У концептуальній метафоричній моделі **LES ÉMOTIONS SONT UN LIQUIDE DANS UN RÉCIPIENT** (ЕМОЦІЇ ЯК РІДИНА У ПОСУДИНІ), де людина осмислюється як посудина, наповнена емоціями, тому її можуть переповнювати емоції (**deborder**), або вона може «кипіти» від гніву **(bouillir de colère).**

Таблиця 4

Концептуальні моделі гастрономічної метонімії

№	Модель	Французький приклад	Відношення	Аналіз
11	**СТРАВА → ЇЖА / ХАРЧУВАННЯ**	*manger un plat*	страва → її вміст	назва страви позначає їжу як об'єкт споживання
13	**МІСЦЕ → ЇЖА / КУХНЯ**	*la cuisine française*	місце/сфера → продукція	«французька кухня» означає систему страв і кулінарних практик
14	**ПРОДУКТ → СТРАВА**	*un camembert*	продукт → конкретний продукт/страва	назва продукту використовується для позначення відповідного харчового об'єкта
15	**ПРОЦЕС → РЕЗУЛЬТАТ**	*une cuisson*	приготування → результат приготування	процес може позначати готовий кулінарний результат або його характеристику

*Джерело:*створено автором.*

У французькій пресі гастрономічні метафори часто служать для концептуалізації політики, економіки або соціальних відносин. Такі французькі вирази як «mijoter une réforme», «mettre du piment dans le débat» ou «cuisiner un ministre» вказують на проекцію домену джерела «гастрономічної метафори» на абстрактні домени політики, економіки тощо. Це одна з найпродуктивніших сфер образного переосмислення у французькій фразеології та повсякденному мовленні. Наприклад, **«mijoter une réforme»**.

Le gouvernement mijote une nouvelle réforme des retraites. (у газетних публікаціях Le Monde, Le Figaro, Libération) буквально означає: «уряд тушкує реформу» ретельно обдумує задум, виступає як метафоричне застосування концептуальної моделі: **ПІДГОТОВКА ПОЛІТИЧНОГО РІШЕННЯ = ПРИГОТУВАННЯ СТРАВИ.**

«Cuisiner un ministre». Les journalistes ont cuisiné le ministre pendant deux heures, буквально означає «готувати міністра», а у переносному значенні «засипати його складними запитаннями» і як концептуальну метафоричну модель ми маємо наступне переносне значення: **ДОПИТ = КУЛІНАРНА ОБРОБКА.**

Дуже часто у французькій пресі політична дискусія виглядає як додавання спецій у їжу з підсиленням градусу гостроти, наприклад: **«Mettre du piment dans le débat». Cette proposition a mis du piment dans le débat**, буквально «додати перцю до дискусії». Метафорою виступає наступна концептуальна модель: **ІНТЕНСИВНІСТЬ ДИСКУСІЇ = ГОСТРОТА СТРАВИ.**

Економіка як харчування вказує на незадовільний стан за допомогою поняття смаку та моделі **РОЗЧАРУВАННЯ = ГІРКИЙ СМАК. «Une croissance au goût amer». Les résultats économiques ont laissé un goût amer aux investisseurs.**

Слід додати, що гастрономічні метафори часто зустрічаються також і у французькій художній літературі, вказуючи на емоції як на смак, наприклад у М. Пруста в романі **À la recherche du temps perdu,** де смакові образи постійно використовуються для опису спогадів та почуттів, наприклад, у відомій сцені з мадленкою:

Le goût du petit morceau de madeleine..., де смак стає тригером пам'яті за допомогою концептуальної метафори: **СПОГАДИ = СМАКОВІ ВІДЧУТТЯ.**

У творах Бальзака часто трапляються характеристики людей у вигляді продуктів харчування: **une poire, une courge** для позначення наївних або дурних людей із застосуванням метафоричної концептуальної моделі: **ЛЮДИНА = ОВОЧ / ФРУКТ.**

Висновки. У статті було розглянуто проблеми утворення та диференціації французьких концептуальних гастрономічних моделей на основі метафори та метонімії. Завдяки концептуалізації у французькій пресі та у літературі, гастрономічні метафоричні та метонімічні концепти формують загальні когнітивні моделі різного напрямку, які впливають на картину світу, уявлення та концептосферу французької нації. Для французів гастрономія є не просто харчуванням, а культурним кодом нації. Вона виконує соціальну, культурну, економічну та символічну функції, формує регіональну ідентичність, впливає на мову, мистецтво та повсякденне життя.

У французькій пресі гастрономічні метафори часто служать для концептуалізації політики, економіки або соціальних відносин. Вони вказують на проекцію домену джерела «гастрономічної метафори» на інші абстрактні домени. Це одна з найпродуктивніших сфер образного переосмислення.

Метафоричні та метонімічні перенесення є надзвичайно продуктивними у сфері гастрономічної лексики і мають постійну потребу в номінації нових понять, процесів і об'єктів. Ключовим механізмом формування такої лексики є вторинна номінація, яка реалізуються через метафору та метонімію

З точки зору когнітивістики концепт розглядають як одиницю концептуальної системи людини, а концептуальна модель – це вже спосіб структурування та організації змісту концепту, за допомогою якого людина осмислює певну ділянку досвіду.

Завдяки концептуалізації, гастрономічні метафоричні та метонімічні концепти формують наступну загальну когнітивну модель блок-схему: **ГАСТРОНОМІЧНА ДІЙСНІСТЬ → КОНЦЕПТ «ЇЖА» → моделі «ЇЖА → ЕМОЦІЯ», «ЇЖА → ЛЮДИНА», «ЇЖА → ІНФОРМАЦІЯ» → французькі метафори та метонімії.**

В результаті дослідження у французькій мові було виділено 10 моделей **к**онцептуальних гастрономічних метафор, серед яких найпродуктивнішими є наступні: **СМАК → ЕМОЦІЯ / ХАРАКТЕР / ОЦІНКА. (doux, amer, salé, épicé);** кулінарні процеси **(mijoter, cuisiner, assaisonner**); продукти (**pain, fromage, poire, chou, miel**).

Гастрономічний посуд є також широким джерелом конептуальної метафори та метонімії. Назви предметів кухонного та столового посуду активно

використовуються в переносному значенні. Найпродуктивнішою моделлю метонімії у французькій мові є наступна: **ПОСУД → ВМІСТ ПОСУДУ** (**boire un verre, finir son assiette**, **prendre un bol**) («випити стакан», з'їсти тарілку, з'їсти порцію супу чи випити чашку кави»).

У політичному та соціальному дискурсі дуже часто використовується концептуальні моделі **LA SOCIÉTÉ EST UNE MARMITE** та **СОЦІАЛЬНА НАПРУГА = КИПІННЯ** задля підкреслення соціальної напруги у суспільстві, особливо це помітно у романах Е. Золя.

Інший метафоричний аспект та інше значення концепту **MARMITE** у переносному сенсі «заробляти на життя, утримувати сім'ю», який реалізується через концептуальну модель метафори: **ДІМ / РОДИНА = КАЗАН**, що свідчить про амбівалентність концептуальних моделей.

Французька преса дає дуже багато прикладів задля образного переосмислення гастрономічних термінів у французькій фразеології та повсякденному мовленні: «mijoter une réforme», «mettre du piment dans le débat» ou «cuisiner un ministre».

Дуже часто у французькій пресі політична дискусія виглядає як додавання спецій у їжу з підсилинням градусу гостроти. Метафорою виступає наступна концептуальна модель: **ІНТЕНСИВНІСТЬ ДИСКУСІЇ = ГОСТРОТА СТРАВИ.**

Слід додати, що гастрономічні метафори часто вживаються також і у французькій художній літературі, вказуючи на емоції як на смак, для позначення наївних або дурних людей із використанням метафоричної концептуальної моделі: **ЛЮДИНА = ОВОЧ / ФРУКТ.**

Таким чином, дослідження, проведені у статті, підтверджують те, що метафора та метонімія відіграють важливу роль у створенні концептуальних моделей гастрономічної лексики, у формуванні, розвитку та функціонуванні гастрономічної термінології французької мови, впливають на концептосферу французів, а також мають істотне значення для розвитку теорії перекладу й когнітивної лінгвістики. Доцільність подальшого дослідження вбачаємо у підвищенні якості відтворення термінів гастрономічної лексики перекладачами у сфері міжкультурної комунікації, а також у оптимізації процедур контролю якості перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lakoff G., Turner M. More then cool reason: A field guide to poetic metaphor. Chicago: Universirsity of Chicago Press, 1989. 230 p.

2. Ullmann S. The principles of Semantics. A linguistic Approach to Meaning. Ed. 2 Glasgow: Jackson, 1957. 348 p.

3. Гладка А. Метонімія і метафора: питання диференціації понять. *Закарпатські філологічні студії.* 2018. № 23. С. 71–75.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 81'25
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.32

СТРАТЕГІЇ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ АВІАЦІЙНИХ КІНОТРЕЙЛЕРІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

STRATEGIES FOR CONSECUTIVE INTERPRETING OF ENGLISH AVIATION FILM TRAILERS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE INTERPRETERS

Полякова О.В.,
orcid.org/0000-0002-8757-3412
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного університету «Київський авіаційний інститут»

Буданова Л.Г.,
orcid.org/0000-0002-4840-6224
доктор педагогічних наук,
професор кафедри англійської філології і перекладу
Національного університету «Київський авіаційний інститут»

Грицаєнко Є.В.,
orcid.org/0009-0001-9025-5634
студентка ІІ курсу магістратури гуманітарно-мистецького факультету
Національного університету«Київський авіаційний інститут»

Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню дидактичного потенціалу англомовних авіаційних кінотрейлерів у навчанні усного послідовного перекладу майбутніх перекладачів. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі аудіовізуального контенту в міжкультурній комунікації та недостатньою розробкою методики використання автентичних авіаційних кінотрейлерів у професійній підготовці усних перекладачів. Матеріал дослідження становлять 9 офіційних англомовних кінотрейлерів авіаційної тематики й їхні українські офіційні дубльовані версії. Емпіричну базу склали усні послідовні переклади, виконані 41 студентом бакалаврату та магістратури спеціальності В11 «Філологія» під час вивчення дисциплін «Переклад в авіаційній галузі» та «Практика перекладу галузевої літератури» у 2024–2026 навчальних роках на кафедрі англійської філології і перекладу НАУ. У статті визначено місце кінотрейлера як полікодового жанру рекламного дискурсу, охарактеризовано його лексичні, синтаксичні та стилістичні особливості, систематизовано стратегії перекладу фільмонімів і запропоновано чотирикомпонентну модель адекватності перекладу, що охоплює семантичний, прагматичний, стилістичний і технічний компоненти. Виокремлено три стратегії навчання усного послідовного перекладу: стратегія доперекладацького аналізу, стратегія власне перекладу та стратегія постперекладацького аналізу. Встановлено, що найпоширенішими помилками під час усного перекладу англійських авіаційних трейлерів українською є порушення хронометражу та недостатня мовленнєва компресія (37%), перцептивні помилки (28%), відсутність прагматичної адаптації (21%), термінологічні помилки (18%) і візуально-вербальна неузгодженість (15%). Обґрунтовано, що використання автентичних авіаційних кінотрейлерів сприяє розвитку навичок аудіювання, мовленнєвої компресії, прагматичної адаптації, оперативного прийняття перекладацьких рішень та інтегрованого сприйняття полікодового повідомлення. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання запропонованої моделі та класифікації помилок під час розроблення методики навчання усного послідовного перекладу.

Ключові слова: авіаційний кінотрейлер, усний послідовний переклад, рекламний дискурс, аудіовізуальний переклад, адекватність перекладу, галузевий переклад.

The article is devoted to the theoretical substantiation of the didactic potential of English aviation film trailers in teaching consecutive interpreting to future interpreters. The relevance of the study is determined by the growing role of audiovisual content in intercultural communication and the insufficient methodological development of the use of authentic aviation film trailers in the professional training of interpreters. The research material comprises nine official English-language aviation film trailers and their official Ukrainian dubbed versions. The empirical basis consists of consecutive interpretations performed by 41 undergraduate and graduate students majoring in B11 Philology while studying the courses “Translation in the Aviation Industry” and “Translation of Domain-Specific Literature” during the 2024–2026 academic years at the Department of English Philology and Translation, National Aviation University. The study identifies the place of the film trailer as a multimodal genre of advertising discourse, characterizes its lexical, syntactic and stylistic features, systematizes strategies for translating film titles and proposes a four-component model of translation adequacy encompassing semantic, pragmatic, stylistic and technical components. Three instructional strategies for teaching consecutive interpreting are distinguished: the pre-interpreting analysis strategy, the interpreting strategy and the post-interpreting analysis strategy. The findings indicate that the most frequent errors in students’ consecutive interpreting of English aviation film trailers into Ukrainian include timing violations and insufficient speech compression (37%), perceptual errors (28%), lack

of pragmatic adaptation (21%), terminological errors (18%) and visual-verbal inconsistency (15%). It is substantiated that the use of authentic aviation film trailers contributes to the development of listening comprehension, speech compression, pragmatic adaptation, rapid interpreter decision-making and integrated processing of multimodal messages. The practical significance of the study lies in the possibility of applying the proposed model and the classification of interpreting errors to the development of a methodology for teaching consecutive interpreting.

Key words: aviation film trailer, consecutive interpreting, advertising discourse, audiovisual translation, translation adequacy, domain-specific translation.

Постановка проблеми. Аудіовізуальний переклад належить до найдинамічніших галузей перекладацької практики, проте методи підготовки усних перекладачів із залученням аудіовізуальних ресурсів досі розроблені недостатньою мірою. Кінотрейлер – стислий та емоційно заряджений жанр рекламного дискурсу – виступає ефективним дидактичним інструментом для навчання усного послідовного перекладу: у ньому присутня жива розмовна мова, широкий спектр синтаксичних конструкцій і стилістичних прийомів, а обмеження в часі та високий темп подачі інформації максимально наближують освітній процес до реальних умов фахової діяльності. Незважаючи на підвищену увагу до аудіовізуального перекладу, трейлер як самостійна навчальна одиниця поки що не отримав належного наукового осмислення. Зокрема, трейлери авіаційних фільмів, які відрізняються складною професійною термінологією, військовим жаргоном та специфічними шумовими ефектами, ще не досліджувалися як матеріал для підготовки усних перекладачів. У зв'язку з цим метою статті є теоретичне обґрунтування дидактичного потенціалу англомовних кінотрейлерів авіаційної тематики у навчанні усного послідовного перекладу шляхом порівняльного аналізу результатів студентського перекладу з офіційним українським дубляжем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу дослідження становлять праці Гудманяна А. Г. [1], Мельника А. П. [2], Цупікової О. А. [4], Рябокінь Н. О. і Стукаленко В. В. [5], Яблочнікової В. О. [6], Кузенко Г. М. [7], Іваницької Н. Б. [8], Корунця І. В. [9], а також Díaz Cintas J. і Remael A. [3], які дослідили теорію аудіовізуального перекладу, жанрові риси трейлера як рекламного дискурсу, питання адекватності кіноперекладу та тактики відтворення фільмонімів.

Поставка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування дидактичного потенціалу англомовних авіаційних кінотрейлерів у навчанні усного послідовного перекладу шляхом порівняльного аналізу результатів студентського перекладу з офіційним українським дубляжем.

Матеріал дослідження становлять 9 офіційних англомовних кінотрейлерів авіаційної та військової тематики та їхні офіційні українські дубльовані переклади, розміщені на офіційних сторінках YouTube: “Top Gun: Maverick” (2022) – «Топ Ґан: Меверік», “Pearl Harbor” (2001) – «Перл-Гарбор», “Dunkirk” (2017) – «Дюнкерк», “Red Tails” (2012) – «Червоні хвости», “Sully” (2016) – Саллі, “Flight” (2012) – «Рейс», “Flightplan” (2005) – «Ілюзія польоту», “The Aviator” (2004) – «Авіатор», “Non-Stop” (2014) – «Повітряний маршал». Емпіричну базу дослідження також склали усні послідовні переклади, виконані 16 студентами першого курсу магістратури під час практичних занять із дисципліни «Переклад в авіаційній галузі» та 25 студентами четвертого курсу бакалаврату під час практичних занять із дисципліни «Практика перекладу галузевої літератури» спеціальності В11 «Філологія» у 2024–2025, 2025–2026 навчальних роках на кафедрі англійської філології і перекладу Національного авіаційного «Київський авіаційний інститут». Загалом у педагогічному експерименті взяв участь 41 студент, а результати їхніх усних послідовних перекладів порівнювалися з офіційними українськими дубльованими версіями трейлерів.

Виклад основного матеріалу. Кінотрейлер – це стислий анонс художнього фільму, який є складним полікодовим текстом, де вербальні, звукові та візуальні елементи функціонують як єдина комунікативна система. Як різновид аудіовізуального рекламного повідомлення, трейлер поєднує мовні й немовні засоби для формування у потенційного глядача інтересу до фільму та мотивації до його перегляду [1, с. 26–36].

З лінгвістичного погляду трейлер належить до аудіовізуального рекламного дискурсу, для якого характерні лаконічність, емоційна насиченість, експресивність мовних засобів і чітка прагматична спрямованість на переконання адресата. Водночас він є полікодовим текстом, у якому словесний компонент нерозривно взаємодіє з музикою, шумовими ефектами, монтажем і відеорядом, що забезпечує комплексний комунікативний вплив [2; 3].

До структури трейлера входять слогани, фрагменти діалогів, закадровий голос, титри та назва фільму. Дослідники відзначають, що основними функціями трейлера є рекламна, інформаційна та естетична, оскільки він одночасно повідомляє

про майбутній фільм, формує очікування глядача та створює його емоційний образ [1, с. 26–36]. Саме тому мовлення трейлера характеризується максимальною змістовою концентрацією, динамічністю та прагматичною спрямованістю.

Мовні особливості трейлерів охоплюють усі рівні мовної організації. На лексичному рівні активно використовуються емоційно-оцінна лексика, експресивні прикметники, гіперболізовані вислови, прецедентні одиниці та культурно марковані реалії. На синтаксичному рівні переважають короткі речення, еліпсис, риторичні запитання, повтори, паралельні конструкції та незавершені висловлення, що підсилюють динаміку сприйняття. Стилістичне оформлення забезпечується широким використанням метафор, антитез, контрастів, анафори та інших експресивних засобів, покликаних посилити емоційний вплив на реципієнта [2; 4, 145–160].

Позамовні характеристики трейлерів безпосередньо випливають із їхньої мультимодальної природи. Вербальний текст функціонує лише у взаємодії з відеорядом, музичним супроводом, монтажем, кольоровою гамою та темпоритмом, які разом створюють єдиний семіотичний комплекс [2; 3]. Під час навчання усного послідовного перекладу використання транскриптів кінотрейлерів дозволяє зосередити увагу студентів насамперед на мовному компоненті, водночас враховуючи прагматичний ефект, який створюють невербальні елементи.

З дидактичної точки зору трейлер пропонує кілька типів перекладацького матеріалу: рекламні слогани, фрагменти діалогів та закадровий монологічний текст. Кожен із цих компонентів характеризується власними мовними особливостями та потребує застосування різних перекладацьких стратегій залежно від прагматичної мети висловлення.

Назва фільму (фільмонім) є одним із найважливіших компонентів кінотрейлера, оскільки виконує не лише ідентифікаційну, а й рекламну, інформаційну та прагматичну функції. Саме назва часто формує перше враження про фільм і суттєво впливає на рішення потенційного глядача щодо перегляду. У перекладознавстві фільмоніми розглядають як окремий об'єкт дослідження, адже їх переклад потребує врахування не лише семантики, а й культурних, маркетингових і комунікативних чинників [5, с. 111–120; 6, с. 141–148].

Дослідники зазначають, що під час перекладу назв фільмів застосовуються різні стратегії: буквальний переклад, структурно-семантична трансформація, адаптація та повна заміна назви. Вибір конкретної стратегії залежить від жанру фільму, культурної специфіки вихідної назви, очікувань цільової аудиторії та маркетингової політики дистриб'ютора. У багатьох випадках перекладач змушений відходити від буквального відтворення, щоб зберегти прагматичний потенціал і комерційну привабливість фільмоніма [5, с. 111–120; 6, с. 141–148; 7].

Особливі труднощі виникають тоді, коли назва містить алюзії, гру слів, фразеологізми або культурно марковані одиниці. У таких випадках головним завданням перекладача стає не формальна відповідність оригіналу, а забезпечення еквівалентного комунікативного ефекту для представників іншої лінгвокультурної спільноти [6, с. 141–148; 8].

У сучасному перекладознавстві адекватність перекладу розглядається як комплексне поняття, що передбачає максимально повне відтворення змісту, функцій і прагматичного потенціалу оригінального тексту засобами мови перекладу. При цьому перекладач має враховувати не лише мовні відповідники, а й комунікативну ситуацію, жанрові особливості, адресата та мету повідомлення [9; 10].

Для аудіовізуального перекладу ці вимоги набувають особливого значення, оскільки вербальний текст функціонує у тісній взаємодії із зображенням, музикою, монтажем і часовими обмеженнями. Перекладач повинен забезпечити змістову точність, природність мовлення, синхронізацію з відеорядом та збереження емоційного впливу на глядача [2; 3].

Саме тому адекватність перекладу кінотрейлерів доцільно розглядати як багатокомпонентне явище, що охоплює: змістову адекватність (повне й точне відтворення основної інформації); прагматичну адекватність (збереження комунікативного наміру автора та емоційного впливу); стилістичну адекватність (відтворення жанрових і стилістичних особливостей мовлення); технічну адекватність (відповідність часовим обмеженням аудіовізуального тексту, природність звучання та синхронізацію з відеорядом) [3; 9].

Практика навчання майбутніх перекладачів засвідчує, що найбільші труднощі виникають під час передавання експресивної лексики, культурно специфічних елементів, гри слів і рекламних слоганів. Крім того, студенти часто намагаються буквально відтворити структуру англійського висловлення, що призводить до втрати природності українського мовлення або зниження прагматичного ефекту. Використання кінотрейлерів у навчальному процесі сприяє формуванню нави-

чок швидкого перекладацького рішення, розвитку прагматичного мислення, міжкультурної компетентності та вміння знаходити баланс між точністю, природністю й комунікативною ефективністю перекладу, що узгоджується з сучасними підходами до дидактичного аудіовізуального перекладу [10; 11, с. 1–12; 12, с. 70–83; 13, с. 127–145].

Практичну основу нашого дослідження становило педагогічне дослідження, до якого був залучений 41 студенти кафедри англійською філології і перекладу НАУ. Матеріалом для аналізу слугували офіційні англомовні трейлери до 9 сучасних авіаційних трейлерів. Ми викоремили три стратегії усного послідовного перекладу англомовних авіаційних кінотрейлерів українською у професійній підготовці майбутніх перекладачів:

1. Стратегія доперекладацького аналізу, яка передбачає попередній перегляд відеоматеріалу; колективне обговорення сюжетного контексту; виокремлення та аналіз специфічних авіаційних назви та термінів.

Наприклад, до початку перекладу офіційного трейлера до фільму «Top Gun: Maverick» (2022) ми подивились трейлер, провели колективне обговорення сюжетного складника та зафіксували, що головний герой повертається до елітної авіаційної школи ВМС США (NAVY) у статусі інструктора, що вимагало від майбутніх перекладачів чіткого розуміння військової субординації та правильного вибору тональності реплік. Особливу увагу під час лінгвістичного аналізу фільмонімів ми приділили позивним пілотів (Maverick, Rooster, Hangman) та назві самої програми *Top Gun*, підкресливши прагматичну недоцільність їхнього механічного калькування (наприклад, «Краща зброя»). Окрім того, під час розбору відеоролика було превентивно виокремлено пласт специфічного авіаційного військово-технічного жаргону, які через високий темп трейлера могли ускладнити переклад студентів. Зокрема, ми детально розглянули значення та українські відповідники для таких виразів, як *«basic fighter maneuvers»* (базові маневри повітряного бою / фігури пілотажу), *«pulling Gs»* або *«G-forces»* (фізичні перевантаження, а не буквальні «сили Джі»), швидкісний показник *«Mach 10»* (Max 10) та професійний термін *«hard deck»* (мінімальна безпечна висота для тренувальних польотів). Такий підхід дозволив мінімізувати когнітивне навантаження на аудиторію та переорієнтувати увагу студентів із процесу гарячкового пошуку словникових відповідників на технічні аспекти реалізації послідовного перекладу українською.

2. Стратегія власне перекладу, яка предбачає виконання усного послідовного перекладу (студенти по черзі перекладали фрагменти трейлерів у режимі реального часу під час організованих логічних пауз у звуковій доріжці).

3. Стратегія постперекладацьокого аналізу, яка передбачає детальне зіставлення перекладів студентів з офіційним українським дубляжем; визначення загальної прагматичної адекватності перекладу; класифікація типових помилок.

Аналіз виявлених у процесі педагогічного дослідження відповідей дозволив виокремити п’ять типових помилок студентів під час перекладу авіаційних трейлерів з англійської мови на українську:

3.1. Перцептивні помилки (10%). Під час дослідження ми зафіксували, що студенти часто не встигали ідентифікувати лексичні одиниці через високу швидкість мовлення персонажів, специфічну американську вимову або наявність фонових звукових ефектів (гул авіадвигунів, сирени). Наочним прикладом стала репліка адмірала з трейлера фільму «Top Gun: Maverick»: *«Only man to shoot down three enemy planes in the last 40 years»*, яка в офіційному українському дубляжі звучить як: *«...єдина людина, яка збила три ворожі літаки за останні 40 років»*, проте через швидкий темп та низький тембр актора Еда Гарріса значна частина студентів сприйняла вхідну інформацію лише фрагментарно і як результат студенти пропускали часові та кількісні показники на кшталт: *«...єдина людина, яка збивала ворожі літаки за останні роки».*

3.2. Дефіцит мовленнєвої компресії (37%). Студенти зазвичай перекладають з надмірним розгортання синтаксичних структур, через що їхній усний переклад за кількістю складів суттєво перевищував оригінальну репліку. За умов реального послідовного перекладу трейлера це призводило до «накладання» перекладу студента на наступний логічний фрагмент відео. Наприклад, репліку диктора з трейлера *«Midway» (2019)*: *«We need to strike back»* (5 складів) студент переклав як *«Нам потрібно завдати удар у відповідь»* (13 складів), що свідчить про відстуність мовленнєвої компресії у перекладі, яка присутня в офіційному перекладі: *«Маємо відповісти»* (7 складів).

3.3. Відсутність прагматичної адаптації (21%). Яскравим прикладом є переклад фрази з трейлера драми «Sully» (2016), яку головний пілот промовляє під час засідання слідчої комісії: *«Over 40 years in the air, but in the end I’m going to be judged on 208 seconds».* В офіційному україн-

ському дубляжі ця репліка адаптована з урахуванням глибокого психологічного напруження героя та законів кінодраматургії: «*Понад сорок років у небі, а судитимуть за двісті вісім секунд»,* натомість студенти масово використовували буквальний переклад: «*Понад 40 років у повітрі, але в кінці кінців мене будуть судити за 208 секунд»*, який не справляє потрібного прагматичного ефекту на аудиторію, суттєво поступаючись офіційному дубляжу за силою драматичного впливу.

Показовою також є репліка з трейлера «The Aviator» (2004): *«The way of the future»*. Значна частина студентів перекладала її буквально: *«Шлях майбутнього»,* тоді офіційний переклад є більш прагматично адаптованим *«Саме за цим майбутнє»*. Буквальний переклад студентів зберігає лексичне значення окремих слів, однак не передає рекламно-мотиваційного характеру висловлення та його експресивного впливу на глядача.

Ще одним прикладом є репліка *«The end is inevitable, Maverick»* з «Top Gun: Maverick». Більшість студентів перекладали її буквально: *«Кінець неминучий, Меверіку».* Натомість більш прагматично адаптованим є офіційний переклад *«Твоя епоха добігає кінця, Меверіку»,* який краще передає смисл вхідної репліки, адже в цьому епізоді йдеться не про фізичну смерть героя, а про завершення його професійної кар'єри. Буквальний переклад студентів нівелює приховану іронію та психологічний підтекст репліки, послаблюючи її драматичний ефект.

3.4. Візуально-вербальна неузгодженість (14%). Ця категорія помилок пов'язана зі специфікою кінотрейлера як креолізованого тексту, де зміст кодується одночасно вербальним (звуковим) та невербальним (візуальним) каналами. Під час експерименту студенти демонстрували «тунельний слух»: вони фокусувалися виключно на аудіодоріжці, повністю ігноруючи інтертитри (написи на екрані) та графічні слогани, які є структурними елементами композиції трейлера.

Наочним прикладом став аналіз офіційного трейлера до військово-історичної драми *«Pearl Harbor»* (2001). У драматичних паузах між репліками головних героїв на екрані спалахують масштабні графічні текстові вставки, які диктор не зачитує голосом: *«The event that defined a generation»* та *«The story that will live forever»*. В офіційному українському перекладі ці текстові маркери обов'язково інтегруються в загальну картину (через дублювання диктором або накладання субтитрів): «*Подія, яка визначила покоління*» та «*Історія, яка житиме вічно»*. Натомість більшість студентів під час усного послідовного перекладу ці графічні кадри просто ігнорували, створюючи тривалі затяжні паузи мовчання, оскільки помилково вважали, що перекладати потрібно лише озвучені діалоги. Така неузгодженість каналів сприйняття призводила до інформаційних лакун: глядач студентського перекладу втрачав розуміння ідеологічного та емоційного масштабу подій, що повністю руйнувало композиційну цілісність та головний епічний посил англійського трейлера.

3.5. Термінологічні помилки (18%). Показовим прикладом стала репліка з трейлера «Flight» (2012): *«Mayday! Mayday! Pull up!».* Через високий темп мовлення, шум у кабіні екіпажу та звукові ефекти частина студентів не розпізнала команду *«Pull up»* як усталений авіаційний термін, перекладаючи її за допомогою генералізації на кшталт *«Підіймайте літак».* Окремі студенти взагалі пропускали команду, переклавши лише сигнал *«Mayday».* Натомість в офіційному дубляжі ця репліка перекладена як *«Набирайте висоту!».* Помилка свідчить не лише про труднощі аудіального сприйняття в умовах акустичних перешкод, а й про недостатнє знання стандартизованої авіаційної термінології.

Ще одним прикладом стала команда *«Fox Two!»,* яка звучить під час повітряного бою в трейлері «Top Gun: Maverick». Через відсутність знань спеціальної військово-авіаційної фразеології більшість студентів або зовсім не перекладали її, або сприймали як звертання до персонажа *«Фокс, другий!».* Насправді команда *«Fox Two»* в авіації означає запуск ракети класу «повітря–повітря» з інфрачервоним наведенням. Приклад демонструє, що навіть за правильного слухового сприйняття відсутність термінологічної компетентності призводить до втрати змісту репліки.

Висновки. У статті теоретично обґрунтовано доцільність використання англомовних кінотрейлерів як автентичного дидактичного матеріалу для навчання усного послідовного перекладу майбутніх перекладачів. Кінотрейлер охарактеризовано як полікодовий жанр рекламного дискурсу, що інтегрує вербальний, аудіальний і візуальний компоненти комунікації та потребує комплексного застосування мовних, перекладацьких і прагматичних компетентностей. Визначено його мовні особливості на лексичному, синтаксичному й стилістичному рівнях, систематизовано основні стратегії перекладу фільмонімів та запропоновано чотирикомпонентну модель адекватності перекладу, яка охоплює семантичний, прагматичний, стилістичний і технічний компоненти.

Виокремлено три стратегії навчання усного послідовного перекладу: стратегія доперекладацького аналізу, стратегія власне перекладу та стратегія постперекладацького аналізу.

Педагогічний експеримент, проведений у 2024–2025, 2025–2026 навчальних роках на матеріалі 9 англомовних кінотрейлерів за участю 41 студента спеціальності В11 «Філологія» кафедри англійської філології і перекладу НАУ, засвідчив ефективність використання трейлерів як засобу формування професійної компетентності майбутніх усних перекладачів. Порівняльний аналіз студентських перекладів з офіційними українськими дубльованими версіями дозволив виявити найтиповіші труднощі: порушення хронометражу та недостатню мовленнєву компресію (37%), перцептивні помилки аудіювання (10%), відсутність прагматичної адаптації (21%), візуально-вербальну неузгодженість (15%) та термінологічні помилки (18%).

Отримані результати підтверджують, що систематичне використання автентичних кінотрейлерів, зокрема авіаційних, у навчальному процесі сприяє розвитку навичок аудіювання, мовленнєвої компресії, прагматичної адаптації, інтегрованого аналізу полікодового повідомлення та оперативного прийняття перекладацьких рішень в умовах часових обмежень. Наукова новизна дослідження полягає у розробленні чотирикомпонентної моделі адекватності перекладу англомовних кінотрейлерів і кількісно підтвердженій класифікації типових помилок майбутніх перекладачів, отриманій у результаті педагогічного експерименту. Практичне значення роботи полягає у можливості використання запропонованої моделі та встановлених типових труднощів під час розроблення навчально-методичного забезпечення дисциплін з усного послідовного перекладу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у створенні методики навчання усного послідовного перекладу англомовних кінотрейлерів, зокрема авіаційних, із системою вправ, спрямованих на розвиток аудитивної компетентності, мовленнєвої компресії, прагматичної адаптації та координації вербального й візуального каналів сприйняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пузанов В. Функції та види перекладного українськомовного трейлеру фільму. *Образ*. 2018. № 1 (27). С. 26–36. DOI: https://doi.org/10.21272/2415-8496-2018-1(27)-26-36.

2. Hoffmann C. R. Cut to the Chase: How Multimodal Cohesion Secures Narrative Orientation in Film Trailers. *Discourse, Context and Media*. 2021. Vol. 44. Art. 100539. DOI: https://doi.org/10.1016/j.dcm.2021.100539.

3. Chaume F. Audiovisual Translation: Dubbing. London : Routledge, 2012. 144 p.

4. Johnston K. M. The Coolest Way to Watch Movie Trailers in the World: Trailers in the Digital Age. *Convergence*. 2008. Vol. 14, № 2. P. 145–160. DOI: https://doi.org/10.1177/1354856507087946.

5. Kudirka R., Juzelėnienė S., Lazauskaitė L. The Strategies and Problems in Film Title Translation. *Respectus Philologicus*. 2016. Vol. 30, No. 35. P. 111–120. DOI: https://doi.org/10.15388/RESPECTUS.2016.30.35.12.

6. Ортинська І. Л., Гриців Н. М. Дослідження англо-українського перекладу фільму «Турист». *Нова філологія*. 2022. № 86. С. 141–148. DOI: https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-86-20.

7. Weston O. Interventional Strategies in the Ukrainian Dubbing of *The Simpsons Movie* (2007). *Cognitive Studies | Études Cognitives*. 2022. Vol. 22. DOI: https://doi.org/10.11649/cs.2499.

8. Baker M., Saldanha G. (eds.). Routledge Encyclopedia of Translation Studies. 3rd ed. London : Routledge, 2019. 872 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315678627.

9. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. 5-те вид., випр. і допов. Вінниця : Нова Книга, 2017. 448 с.

10. Díaz Cintas J., Remael A. Audiovisual Translation: Subtitling. 2nd ed. London: Routledge, 2021. 296 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003002772.

11. Bolaños-García-Escribano A., Díaz Cintas J., Massidda S. Latest Advancements in Audiovisual Translation Education. *The Interpreter and Translator Trainer*. 2021. Vol. 15, № 1. P. 1–12. DOI: https://doi.org/10.1080/1750399X.2021.1880308.

12. Incalcaterra McLoughlin L., Lertola J. Audiovisual Translation in Second Language Acquisition. *The Interpreter and Translator Trainer*. 2014. Vol. 8, № 1. P. 70–83. DOI: https://doi.org/10.1080/1750399X.2014.908558.

13. Lertola J., Talaván N. Didactic Audiovisual Translation in Teacher Training. *Revista de Lenguas para Fines Específicos*. 2022. Vol. 28, № 2. P. 127–145. DOI: https://doi.org/10.20420/rlfe.2022.555.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 81`25
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.33

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ КУЛЬТУРНОГО БАР'ЄРУ НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ ШИРЛІ ДЖЕКСОН «ЛОТЕРЕЯ»

TRANSLATION STRATEGIES AS A TOOL FOR OVERCOMING CULTURAL BARRIERS BASED ON SHIRLEY JACKSON'S STORY "THE LOTTERY"

Соколюк О.І.,
orcid.org/0009-0004-8984-1558
студент І курсу магістратури факультету іноземної філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Кауза І.Б.,
orcid.org/0000-0002-3030-2523
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті досліджено перекладацькі стратегії подолання культурного бар'єра в українському перекладі оповідання Ширлі Джексон «Лотерея». Обрана методологія, що поєднує порівняльно-зіставний аналіз, контекстуальний аналіз та класифікацію за типами перекладацьких стратегій, дозволяє розглядати переклад як складний процес культурної адаптації. Актуальність дослідження зумовлена збільшенням ролі міжкультурної комунікації та потребою відтворення культурно чутливих реалій що допоможе передати ідеї автора та донести художню важливість твору до цільового читача. Особлива увага звернена на проблематику передачі реалій, суть яких формується у межах історичного, соціального та культурного впливу.

У статті наголошується, що специфічні культурні коди американського сільського суспільства, відображені в оповіданні, становлять особливий виклик для перекладача. Залучення комплексного підходу до аналізу перекладу дало змогу ідентифікувати ключові стратегії.

Дослідження проводилося в три етапи: 1) виявлення культурно чутливих реалій; 2) порівняння з перекладом; 3) класифікація стратегій.

Результатом дослідження стала систематизація перекладацьких стратегій за типами та функціями у подоланні культурного бар'єра. Доведено, що в українському перекладі «Лотереї» оптимальними виявилися підходи, спрямовані на досягнення функціональної еквівалентності, збереження художньої цілісності твору та забезпечення природності сприйняття цільовою аудиторією, зокрема такі стратегії як зміна абстракції, компресія, калькування, транслітерація та доместикація. Дослідження встановлює, що комплексний підхід до вибору перекладацьких стратегії та трансформацій є необхідністю для відтворення прагматичного навантаження вихідного тексту.

Дослідження робить внесок у подальший розвиток художнього перекладу, міжкультурної комунікації, порівняльний аналіз інших українських перекладів художніх творів з елементами культурної специфіки та може бути використане для підготовки майбутніх перекладачів для аналізу текстів з культурно маркованими елементами.

Ключові слова: перекладацькі стратегії, культурно чутливі реалії, Ширлі Джексон, культурний бар'єр, культурна адаптація, доместикація, художній переклад.

The article explores translation strategies for overcoming cultural barriers in the Ukrainian translation of Shirley Jackson's short story "The Lottery." The chosen methodology, which combines comparative analysis, contextual analysis, and classification by type of translation strategies, allows us to view translation as a complex process of cultural adaptation. The relevance of this study arises from the increasing role of intercultural communication and the urge to convey culturally sensitive realities. This will help to reproduce the author's ideas and deliver the artistic significance of the work to the target audience. Particular attention is given to the issue of transmitting realities whose meaning is shaped by historical, social and cultural influences.

The article emphasizes that the specific cultural codes of American rural society reflected in the story represent a particular challenge for the translator. The use of a comprehensive approach to translation analysis made it possible to identify key strategies. The research was conducted in three stages: 1) identification of culturally sensitive elements; 2) comparison with the translation; 3) classification of strategies.

The result of the study was the systematization of translation strategies by type and function in overcoming cultural barriers. It has been proven that in the Ukrainian translation of "The Lottery," the most effective approaches were those aimed at achieving functional equivalence, preserving the artistic coherence of the work, and ensuring natural perception by the target audience in particular. Strategies such as a change in abstraction, compression, calquing, transliteration, and domestication. The study concludes that a comprehensive approach to the selection of translation strategies and transformations is essential for recreating the pragmatic meaning of the source text.

This study contributes to the further development of literary translation and intercultural communication, as well as to the comparative analysis of other Ukrainian translations of literary works containing elements of cultural particularity. It may also be used to train future translators in the analysis of texts containing culturally marked elements.

Key words: translation strategies, culturally sensitive realities, Shirley Jackson, cultural barrier, cultural adaptation, domestication, literary translation.

Постановка проблеми. Робота присвячена аналізу використання різних перекладацьких стратегій для подолання культурного бар'єра, оскільки ця проблема є однією з найважливіших цілей перекладу. Як зазначають дослідники, «розбіжності між культурами можуть спричинити для перекладача більш серйозні проблеми, ніж розбіжності в структурі мови» [2, с. 3]. У цьому контексті перекладач стоїть перед завданням знайти не лише лінгвістичні еквіваленти, але й передати наміри та цілі автора, який одночасно є представником певного культурного простору. Отже, переклад слід розглядати не як механічну заміну слів, а як акт глибокої культурної інтерпретації. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю визначення ефективних стратегій перекладу, що дають змогу забезпечити подолання культурного бар'єра у художніх текстах з високим рівнем культурної своєрідності. Зважаючи на це, матеріалом дослідження стало оповідання Ширлі Джексон «Лотерея» та його український переклад, зміст якого ґрунтується на особливих традиціях американського суспільства XX століття та є яскравим зразком для аналізу перекладацьких стратегій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження перекладацьких стратегій у художніх творах посідає чільне місце у перекладознавстві, саме тому до цієї теми була завжди прикута увага науковців. Теоретичне підґрунтя у цій темі заклали Л. Венуті, Ю. Найда, П. Ньюмарк, К. Райс та інші. Вони вивчали концепції доместикації, форенізації, динамічної еквівалентності, семантичні та комунікативні підходи перекладу, збереження передачі культурних реалій мови оригіналу. В українському перекладознавстві проблеми передачу культурно чутливих реалій досліджували Р. Зорівчак, В. Карабан та інші. Їхні роботи полягають у досліджені відтворення українських культурних реалій англійською мовою, розглядали граматичні проблеми перекладу англійської наукової і технічної літератури.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі перекладацьких стратегій використаних при передачі культурно чутливих елементів в «Лотереї» Ширлі Джексон. Окрім цього, детальнішої уваги потребує оцінка, тло наскільки ефективно певні перекладацькі рішення допомагають у подоланні культурного бар'єра та забезпечують адекватне сприйняття твору українським читачем.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у виявленні та аналізі перекладацьких стратегій, використаних для подолання культурного бар'єра в українському перекладі оповідання «Лотерея».

Завдання статті полягають в узагальненні основних перекладацьких стратегій, класифікації прикладів перекладу за типами застосованих стратегій та аналізі ефективності кожної стратегії для передачі оригінального змісту.

Виклад основного матеріалу: Кожна культура формує власну систему символів, традицій та форм комунікацій. Процес перекладу не є таким простим і легким, як може здатися, на перший погляд. Навпаки, це складний процес, оскільки культурні елементи становлять серйозний виклик для перекладачів, які прагнуть створити якісний переклад [7, с. 83]. Саме тому прямий переклад не завжди є найкращим рішенням і перекладач мусить звертатись до різноманітних стратегій аби текст був прикладом міжкультурної комунікації.

Мова і культура мають безпосередній вплив одна на одну. Переклад не може бути здійснений без урахування культурних моментів, бо постійно перебуває під впливом культури та мови, а культурні розбіжності між мовою оригіналу та мовою перекладу можуть суттєво ускладнити роботу [9]. Якісний переклад вимагає дотримання кількох ключових принципів: точності, природності та відповідності. Точність означає, що під час перекладу ми повинні чітко розуміти та аналізувати головну думку, ключові моменти, структуру, стиль та риторичні засоби оригіналу. Природність передбачає відповідність правилам і звичаям мови перекладу, кожна частина тексту повинна добре узгоджуватися з іншими, а висловлювання повинні бути логічними. Саме тому розуміння і знання стратегій перекладу мають таке велике значення [11, с. 259, 262].

Для аналізу практичного застосування цих принципів було використано коротку історію Ширлі Джексон «Лотерея» (1948 р.). Це опис щорічної традиції у маленькому селі в Америці, яка має на меті забезпечити хороший врожай і захист від зла. Цей ритуал описаний у чітких деталях, де зображено не лише підготовку до лотереї, але і прочинити завісу до щоденного життя пересічного населення [10]. Очевидно, що текст побудований на вкорінених культурних кодах американського сільського суспільства і має приклади складних для перекладу деталей. Саме тому аналіз українського перекладу потребував системного використання низки перекладацьких стратегій, що спрямовані на подолання цих культурних бар’єрів.

Зміна абстракції означає перехід від загального до більш конкретного або від конкретного

до більш загального. Ця техніка є похідною від низки семантичних стратегій, що є змінами в лексичному значенні слів і в значенні речень.

1. the side of the head – у скроню [5]

Оригінал**:** the side of the head (загальний опис, 4 слова).

Переклад**:** у скроню (конкретна анатомічна частина, 2 слова).

Відбувається звуження значення від загальної області до конкретної.

2. a folded paper – згорнутий клаптик паперу

Відбулася зміна абстракції від загального paper до більш конкретного клаптика паперу.

3. She snatched a paper out and held it behind her. – Вона висмикнула папірець і заклала руки за спину.

Це приклад зміни абстракції через логічну експлікацію. В цьому випадку дві стратегії доповнюють одна одну. Оригінал: held it behind her (тримала його за спиною – «його» = папірець).

Переклад: заклала руки за спину (конкретизація – саме руки, а не лише папірець).

Перекладач вербалізує логічну зв'язку, яка в оригіналі лише мається на увазі: щоб тримати щось за спиною, потрібно закласти туди руки.

Сегментація – це процес поділу оригінального тексту на менші частини для подальшого перекладу [1, с. 16, 156]. Ця стратегія є розгалуженням синтаксичних стратегій, що стосуються виключно синтаксичних змін оригінального тексту в перекладі, в першу чергу зміни форми [8].

4. The children had stones already, and someone gave little Davy Hutchinson a few pebbles. – У дітей було вже каміння. А хтось дав маленькому Дейві Гатчінсону трохи гальки.

Оригінал: Одне складне речення з двома координаційними частинами.

Переклад: Два окремі речення, розділені крапкою.

Ефект: Підкреслення двох окремих, але пов'язаних дій.

Компресія – це вилучення елементів перекладу, що присутні в оригінальному тексті. Зазвичай це відбувається, коли сегмент містить непотрібні деталі, які можуть втомлювати читача, або інформацію, яку важко перекласти лаконічно через культурні особливості [4, с. 72].

5. When the first people settled down to make a village here. – Коли тут з'явилися перші поселенці.

Це складна дієслівна конструкція, що описує процес: they settled down (оселилися) з метою – to make (збудувати/заснувати).

Логічний зв'язок між цими двома діями вже присутній і чітко виражений інфінітивом цілі to make.

Під час перекладу, складний процес замінено одним компактним станом «з'явилися». Зв'язок між ідеями не змінено – він усунутий разом з однією з ідей. Концепт активного «будівництва/заснування» (to make a village) повністю втрачено.

Калькування – передбачає запозичення окремих елементів з оригіналу для збереження «місцевого колориту» в перекладі.

6. Be a good sport, Tessie, – Будь гарним гравцем, Тессі.

Оригінал: Be a good sport (ідіома).

Переклад: Будь гарним гравцем – дослівне відтворення структури.

Збережено метафоричну структуру оригіналу. Культурний розрив полягає у тому, що спортивна метафора не має того ж резонансу в українському контексті.

Стратегія доместикації проявляється у прагненні до створення максимально прозорих перекладів, які читаються легко і невимушено, у такий спосіб, що читач не помічає, що текст був написаний іншою мовою, і не замислюється над культурними та соціальними альтернативами [3, с. 29]. Ця стратегія використовується для перекладу термінів, характерних для певної культури, з метою досягнення культурної або функціональної еквівалентності в мові перекладу та узгодження перекладеного тексту з нормами мови перекладу [6, с. 184].

7. noon dinner – обід

У американському сільському побуті середини XX століття «noon dinner» – це головний щільний прийом їжі у середині дня. В українській культурі відповідником є обід – основний прийом їжі у денний час, тому це є прикладом лінгвістичної компресії та доместикації водночас.

8. Lottery in June, corn be heavy soon. – В червні лотерея, хліб достигає.

Прямий переклад: «В червні лотерея, кукурудза товста буде». Для українця кукурудза – це важлива, але далеко не центральна культура. Зв'язок між жертвоприношенням і врожаєм кукурудзи здасться слабшим, менш логічним.

Доместикація: замінюючи центральний символ – кукурудзу, перекладач переносить усю емоційну, культурну та екзистенційну вагу ритуалу на аналогічний символ в цільовій культурі.

Транслітерація – це процес передачі слів з однієї мови за допомогою наближених фонетичних або орфографічних еквівалентів іншої мови.

9. postmaster – поштмейстер

Збереження культурної дистанції, що дозволяє читачеві відчути історичний та іншокультурний контекст оповіді.

Висновки. У процесі роботи над українським перекладом оповідання Ширлі Джексон «Лотерея» було виявлено комплексне застосування перекладацьких стратегій, спрямованих на подолання культурних відмінностей. Серед цих стратегій найчастіше були використані: зміна абстракції (уточнення та посилення образів), сегментація та компресія (адаптація структури мовлення до норм української мови), доместикація (культурна відповідність тексту), калькування та транслітерація (баланс між точністю та природністю). Ефективність кожної стратегії залежить від культурних реалій. Найефективнішими виявилися доместикація та зміна абстракції, що дозволило максимально точно передати сакральне значення ритуалу. Комбінований підхід із використанням різних стратегій залежно від конкретного випадку виявляється ефективнішим, ніж дотримання єдиного підходу. Гнучкість у виборі стратегій дозволяє одночасно зберегти задум автора та художню цілісність твору, водночас забезпечуючи природне сприйняття цільовою аудиторією. Таким чином, успішний переклад текстів із культурним навантаженням є мистецтвом стратегічного вибору, де перекладач виступає активним інтерпретатором та культурним посередником.

Отже, аналіз використання перекладацьких стратегій при подоланні культурного бар'єра свідчить, що вдалий підбір стратегії є найважливішим інструментом оскільки дає змогу передати зміст оригіналу, зберегти культурну специфіку та прагматичне навантаження. Результати цієї роботи можуть бути корисними для подальших досліджень у галузі перекладознавства та під час вивчення ефективності застосування певних перекладацьких стратегій у художніх текстах різних жанрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge, 2018. 390 p.

2. Al-Sofi B. B. M. A., Abouabdulqader H. Bridging the gap between translation and culture: towards a cultural dimension of translation. *International journal of linguistics, literature and culture*. 2019. Vol. 6, no. 1. P. 1–13. URL: https://doi.org/10.21744/ijllc.v6n1.795

3. Venuti L. The Translator's Invisibility. Routledge, 2012. URL: https://doi.org/10.4324/9780203553190

4. Kerevičienė J., Češumskaitė G. GRAMMATICAL COMPRESSION IN FILM TRANSLATION. *Vertimo studijos*. 2017. Vol. 4, no. 4. P. 71. URL: https://doi.org/10.15388/vertstud.2011.4.10574.

5. Лотерея та інші оповідання. Ширлі Гарді Джексон. *Провід у майбутнє*. URL: https://provid.org/fiction/lotereya-ta-inshi-opovidannya-shyrli-gardi-dzhekson/.

6. *Jones F. R. On Aboriginal Sufferance. Target. International Journal of Translation Studies. 1989. Vol. 1, no. 2. P. 183–199. URL: https://doi.org/10.1075/target.1.2.04jon.*

7. Newmark P. A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall, 1988. 402 p.

8. Sorrentino F. What Is Segmentation in Translation?. *Phrase*. URL: https://phrase.com/blog/posts/translation-segmentation/

9. Rodman. Мова та культура як невід'ємні складові роботи перекладача. *Друкарня*. URL: https://drukarnia.com.ua/articles/mova-ta-kultura-yak-nevid-yemni-skladovi-roboti-perekladacha-knvr8 .

10. The Lottery – Wikipedia. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Lottery.

11. Linguistic and Cultural Barriers in Translation. *US-China Foreign Language*. 2013. Vol. 11, no. 3. URL: https://doi.org/10.17265/1539-8080/2013.03.010.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

РОЗДІЛ 7
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.521:378.147:004.8
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.34

PROMPT LITERACY У НАВЧАННІ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ: МОДЕЛЬ GPT-ОПОСЕРЕДКОВАНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

PROMPT LITERACY IN JAPANESE LANGUAGE EDUCATION: A MODEL OF GPT-MEDIATED LANGUAGE ACTIVITY

Гілевич А.В.,
orcid.org/0009-0008-3887-2302
старший викладач кафедри японської мови та перекладу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Боришполець Ю.В.,
orcid.org/0009-0001-9958-9315
старший викладач кафедри японської мови та перекладу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

У статті теоретично обґрунтовано prompt literacy як перспективний компонент сучасної іншомовної комунікативної компетентності у навчанні японської мови та визначено його місце в середовищі взаємодії «людина – генеративний AI». Актуальність дослідження зумовлена переходом від використання генеративного штучного інтелекту як допоміжного цифрового інструмента до GPT-опосередкованої мовленнєвої діяльності, у якій результат залежить не лише від можливостей мовної моделі, а й від здатності здобувача освіти формулювати, контекстуалізувати, уточнювати та критично оцінювати запити. Матеріалом дослідження стали 14 сучасних праць японських, корейських, американських, британських та індонезійських дослідників, присвячених prompt literacy, prompt engineering, AI literacy і використанню генеративного AI в іншомовній та японськомовній освіті. Застосовано критичний і порівняльний аналіз наукових джерел, концептуальний аналіз ключових понять, систематизацію та теоретичне моделювання. Уточнено співвідношення понять prompt engineering, prompt literacy та AI literacy й обґрунтовано специфіку Japanese-language prompt literacy, що передбачає врахування комунікативної мети, рівня володіння мовою, соціальних ролей, регістру, прагматичної доречності та культурного контексту. Авторами запропоновано модель GPT-опосередкованої мовленнєвої діяльності із сімома взаємопов'язаними компонентами: комунікативна мета, контекст, рольова рамка, мовні обмеження, формат результату, критичне оцінювання AI output та ітеративне вдосконалення prompt. Визначено методичні принципи формування цієї компетентності, запропоновано типи навчальних завдань і п'ять вимірів її подальшої операціоналізації. Зроблено висновок, що prompt literacy доцільно розглядати не як суто технічну навичку, а як точку перетину мовної, прагматичної, стратегічної, цифрової та критичної компетентностей. Перспективою подальших досліджень визначено емпіричну перевірку запропонованої моделі на матеріалі університетського навчання японської мови.

Ключові слова: prompt literacy, генеративний штучний інтелект, GPT, японська мова як іноземна, іншомовна комунікативна компетентність, AI literacy, цифрова грамотність, автономія навчання.

The article provides a theoretical substantiation of prompt literacy as a prospective component of modern foreign language communicative competence in Japanese language education and determines its place within human–generative AI interaction. The relevance of the study is associated with the shift from using generative artificial intelligence as an auxiliary digital tool to GPT-mediated language activity, in which the quality of the result depends not only on the capabilities of a language model but also on a learner's ability to formulate, contextualize, refine, and critically evaluate prompts. The research material comprises 14 recent studies by Japanese, Korean, American, British, and Indonesian scholars focusing on prompt literacy, prompt engineering, AI literacy, and the use of generative AI in foreign and Japanese language education. The methods include critical and comparative analysis of scholarly sources, conceptual analysis of key terms, systematization, and theoretical modelling. The relationship between prompt engineering, prompt literacy, and AI literacy is clarified, while the specific features of Japanese-language prompt literacy are substantiated in terms of communicative goals, proficiency level, social roles, register, pragmatic appropriateness, and cultural context. The authors propose a model of GPT-mediated language activity comprising seven interconnected components: communicative goal, context, role frame, linguistic constraints, output format, critical evaluation of AI output, and iterative prompt refinement. Methodological principles, sample learning activities, and five dimensions for further operationalization of this competence are identified. Prompt literacy is therefore interpreted not as a purely technical skill but as an intersection of linguistic, pragmatic, strategic, digital, and critical competences. Future research should empirically validate the proposed model in university-level Japanese language education.

Key words: prompt literacy, generative artificial intelligence, GPT, Japanese as a foreign language, foreign language communicative competence, AI literacy, digital literacy, learner autonomy.

Постановка проблеми. Поширення генеративного штучного інтелекту (generative artificial intelligence, GenAI) у вищій освіті змінює не лише набір доступних навчальних інструментів, а й саму структуру мовленнєвої діяльності здобувача освіти. Якщо традиційна іншомовна комунікація передбачає взаємодію між людиною та людиною, то сучасне цифрове середовище дедалі частіше включає третій компонент – генеративну мовну модель, яка здатна продукувати текст, підтримувати діалог, пояснювати граматичні явища, моделювати комунікативні ситуації, створювати навчальні матеріали та надавати зворотний зв'язок.

У такому середовищі студент уже не лише читає, слухає, говорить і пише іноземною мовою. Він також повинен уміти **формулювати інструкцію для цифрового співрозмовника**, уточнювати її, змінювати параметри відповіді, аналізувати отриманий результат і вирішувати, чи відповідає він поставленій меті. Отже, виникає нова ситуація: іншомовна компетентність починає реалізовуватися не тільки у спілкуванні з людиною, а й у взаємодії з мовною моделлю.

Перші дослідження цієї проблематики дали підстави говорити про prompt literacy як окремий тип грамотності. Hwang, Lee та Shin визначають її через здатність формулювати точні запити до AI, інтерпретувати отримані результати та ітеративно вдосконалювати prompts для досягнення бажаного результату [1, с. 1–3]. У подальших дослідженнях prompt literacy починає розглядатися не як технічне володіння окремими шаблонами запитів, а як комплексна здатність до динамічної взаємодії з генеративним AI [2, с. 1–3].

Водночас у сучасній методиці викладання японської мови проблема взаємодії студентів із GenAI лише формується як самостійний напрям. Дослідження реального використання генеративних чатботів японськими студентами показало, що переважають прості інструментальні запити – переклад, пояснення граматики та лексики, корекція тексту, тоді як використання AI для автономної комунікативної практики залишається менш поширеним [3, с. 91–106]. Це свідчить про важливу методичну проблему: наявність доступу до генеративного AI ще не означає сформованості в студента здатності ефективно взаємодіяти з ним.

Для японської мови ця проблема має особливу специфіку. Якість prompt залежить не лише від граматичної правильності висловлювання. Студент повинен уміти визначити комунікативну мету, соціальну ситуацію, роль співрозмовників, рівень ввічливості, стиль мовлення, рівень JLPT, тип очікуваного результату тощо. Наприклад, запит 「日本語を教えてください。」 є граматично правильним, але методично малоінформативним. Натомість запит 「N3レベルの学習者向けに、『ーわけではない』と『ーとは限らない』の違いを、日常会話の例文を使って説明してください。」 задає моделі рівень, об'єкт навчання, спосіб пояснення та формат матеріалу.

Отже, проблема полягає не просто в тому, як навчити студентів користуватися ChatGPT, а в тому, чи має здатність комунікувати з генеративним AI цільовою мовою розглядатися як складова сучасної іншомовної компетентності.

Саме це питання набуває особливого значення для японістики, оскільки японська мова передбачає високий ступінь залежності висловлювання від контексту, соціальної ролі, рівня ввічливості, комунікативної мети та культурно зумовлених моделей поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу концепції prompt literacy становить дослідження Hwang, Lee та Shin [1, с. 6–10], у якому автори на матеріалі діяльності 30 студентів EFL показали, що в процесі роботи з генеративним AI студенти поступово формують уміння створювати, аналізувати та вдосконалювати prompts. Важливим є те, що prompt literacy у цьому дослідженні постає не як суто технічна навичка, а як форма комунікації, розв'язання проблем і взаємодії людини з AI.

Tour та Zadorozhnyy [2, с. 1–4] розвивають цю ідею в контексті мовної освіти, концептуалізуючи та операціоналізуючи prompt literacy для тих, хто вивчає англійську мову. Автори наголошують на динамічному й ітеративному характері взаємодії з GenAI. Це дозволяє принципово відмежувати prompt literacy від механічного запам'ятовування «правильних» шаблонів prompt.

Важливим є також систематичний огляд Qian [4, с. 1782–1784], у якому prompt engineering розглядається як педагогічно значущий процес, пов'язаний не лише з якістю AI output, а й із розвитком критичних навичок, когнітивною активністю та спільним конструюванням знань. Таким чином, prompt engineering може бути технічним механізмом, тоді як prompt literacy доцільно розуміти як ширшу освітню компетентність.

Цю відмінність посилює дослідження Lee, Jeon, McKinley та Rose [5, с. 85–92]. Автори порівнюють прості одноетапні prompts із багатоетапним і більш контекстуалізованим prompting у навчанні англійської мови та демонструють, що якість і педагогічна придатність AI-відповіді

залежить від характеру поставленого завдання, контексту та способу взаємодії з моделлю. Отже, prompt не є нейтральним каналом передачі команди: він визначає характеристики створюваного мовного матеріалу.

Експериментальне дослідження Dixon, Kim та Kim [6, с. 1–2] додатково показує, що особливості prompt engineering можуть впливати на лінгвістичні характеристики AI output та на подальші мовленнєві реакції студентів L2. Це особливо важливо для методики іноземних мов: AI-взаємодія є не просто зовнішнім сервісом, а фактором, який потенційно впливає на якість мовного input та output студента.

Японська методична література останніх років підтверджує швидке зростання інтересу до GenAI. Kabe [7, с. 80–81] описує використання генеративного AI у курсі японської мови професійного спрямування та фіксує позитивне ставлення студентів до нового формату роботи. У наступному дослідженні Kabe [8, с. 10–11] пропонує чотириетапний процес: первинне написання, AI-редагування, критичне оцінювання пропозицій AI та фіналізацію тексту. Особливо важливим для нашого дослідження є останній аспект: студент не повинен автоматично приймати AI-відповідь, а має приймати рішення відповідно до комунікативної функції та навчальної мети.

Ishiyama [9, с. 52–53] також демонструє потенціал GenAI для усвідомлення студентами процесу письма. Порівняння декількох варіантів редагування, запропонованих ChatGPT, дозволяє студентам звернути увагу на лексику, вирази, зміст і структуру тексту. Таким чином, продуктивною є не модель «AI виправив – студент прийняв», а модель «AI запропонував – студент порівняв – студент оцінив – студент вирішив».

Показовим є дослідження Imoto та Meguro [10, с. 36–37], присвячене створенню ілюстративних матеріалів для навчання хіраґани. Автори використовують генеративний AI та описують процес уточнення prompts з метою зменшення небажаних елементів і підвищення дидактичної придатності згенерованих матеріалів. Це підтверджує, що prompt refinement уже входить до японської методичної практики, хоча переважно як інструмент діяльності викладача або розробника матеріалів.

Kobori [11, с. 110–111] розглядає GenAI як засіб персоналізації навчання японської мови, одночасно звертаючи увагу на колаборативне навчання, peer feedback і трансформацію ролі викладача. Отже, сучасний AI-сценарій передбачає не усунення викладача, а зміну характеру його діяльності.

Важливі емпіричні дані надають Mikuni та Suwa [3, с. 91–106], які опитали 206 студентів, що вивчають японську мову в одному з університетів Кореї. Автори встановили, що використання GenAI у навчанні японської мови часто має репродуктивний характер: студенти звертаються до AI для перекладу, пояснення граматики й лексики та коректури. Водночас дослідники прямо вказують на необхідність навчання роботі з GenAI, етичного використання AI та створення prompts, адаптованих до рівня студента.

Свіже корейське дослідження Lee [12, с. 67–80], присвячене змінам у використанні GenAI студентами-японістами впродовж 2023–2025 років, показує перехід GenAI від нової технології до повсякденного навчального інструмента. Це особливо важливо для методики: питання вже не полягає в тому, «чи будуть студенти використовувати AI», а в тому, яким чином вони це робитимуть і чи буде ця взаємодія освітньо продуктивною.

Індонезійські дослідження демонструють подібну тенденцію. Noverisa, Hakim та Rahayu [13, с. 22–29] розглядають AI-assisted design у створенні мікронавчальних матеріалів з базової японської граматики, а Seruni, Lustiyantie та Setiadi [14, с. 372–377] досліджують використання GenAI для практики японського усного мовлення індонезійськими працівниками в Японії. Останнє дослідження особливо показове: автори встановили зв’язок між AI literacy та використанням GenAI для японськомовної практики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, сучасні дослідження вже охоплюють GenAI у навчанні японської мови, персоналізацію, письмову діяльність, створення матеріалів, speaking practice, AI literacy та prompt engineering. Водночас недостатньо розробленим залишається питання, чи можна систематизувати здатність студента саме японською мовою взаємодіяти з генеративною мовною моделлю як окремий компонент іншомовної комунікативної компетентності.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування prompt literacy як потенційного компонента сучасної іншомовної комунікативної компетентності студентів японської мови та розроблення запропонованої авторами моделі GPT-опосередкованої мовленнєвої діяльності, придатної для використання в університетському курсі японської мови.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1. уточнити співвідношення понять prompt engineering, prompt literacy та AI literacy;

2. визначити специфіку prompt literacy у навчанні японської мови;

3. проаналізувати сучасний японський, корейський, англомовний та індонезійський досвід використання GenAI;

4. запропонувати структуру GPT-опосередкованої мовленнєвої діяльності;

5. сформулювати методичні принципи та приклади завдань для формування Japanese-language prompt literacy.

Методологічну основу дослідження становлять критичний і порівняльний аналіз сучасних наукових праць, концептуальний аналіз понять prompt literacy, prompt engineering та AI literacy, систематизація теоретичних положень і теоретичне моделювання GPT-опосередкованої мовленнєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу.

1. Від prompt engineering до prompt literacy

У сучасному дискурсі поняття prompt engineering та prompt literacy часто використовуються як взаємозамінні, однак для методики викладання іноземної мови таке ототожнення є небажаним.

Prompt engineering доцільно визначити як сукупність прийомів конструювання та оптимізації інструкцій для отримання бажаного результату від генеративної моделі.

Prompt literacy, натомість, є ширшим поняттям. Воно включає не лише формулювання prompt, а й здатність:

– визначити комунікативну мету;

– сформулювати її мовою взаємодії з AI;

– задати необхідний контекст;

– визначити параметри очікуваного результату;

– інтерпретувати AI output;

– оцінити його відповідність меті;

– виявити мовні, фактичні чи прагматичні недоліки;

– переформулювати prompt;

– повторити цикл до досягнення прийнятного результату.

Отже, структуру prompt literacy можна представити як цикл: мета → prompt → AI output → оцінювання → уточнення → новий output. Такий підхід відповідає розумінню prompt literacy як ітеративної компетентності [1, с. 2–3; 2, с. 1–3] та сучасним дослідженням prompt engineering у вищій освіті [4, с. 1782–1784]. Принципово важливим є те, що prompt literacy не може бути зведена до знання «магічних слів» або готових шаблонів. Якщо студент не розуміє, чого саме він хоче досягти, то технічно досконалий prompt не гарантує навчальної цінності відповіді.

2. Специфіка Japanese-language prompt literacy

У навчанні японської мови prompt literacy набуває специфічного мовно-прагматичного виміру. Порівняймо:

Prompt A:

日本語を教えてください。

Prompt B:

N3レベルの学習者向けに、「ーわけではない」と「ーとは限らない」の違いを、日常会話の例文を使って説明してください。最後に、違いを確認するための4択問題を3問作ってください。

Другий prompt містить значно більше параметрів: цільову аудиторію; рівень володіння японською; конкретний мовний матеріал; навчальну мету; тип пояснення; формат прикладів; формат перевірки.

Таким чином, prompt фактично є метакомунікативним висловлюванням, у якому студент повинен описати мовною системою японської мови власну навчальну потребу. У японській мові до цього додається необхідність контролювати регістр та соціальну ситуацію. Наприклад, завдання: あなたは日本企業の人事担当者です。日本で就職活動をしている外国人大学生を対象に、一次面接の練習をしてください。створює іншу модель взаємодії, ніж: あなたは私の日本人の友達です。自然な日本語で日常会話をしてください。

У першому випадку AI повинен виконувати роль представника японської компанії, а мовна поведінка має наближатися до формальної професійної комунікації. У другому – моделюється неформальне спілкування. Отже, Japanese-language prompt literacy включає не тільки мовну правильність prompt, а й прагматичну адекватність параметрів, які студент задає AI.

3. GPT-опосередкована мовленнєва діяльність як новий методичний об’єкт

На основі аналізу сучасних досліджень [1, с. 2–3; 2, с. 1–4; 4, с. 1782–1784; 5, с. 85–92] пропонуємо розглядати взаємодію студента з генеративною мовною моделлю як окремий тип GPT-опосередкованої мовленнєвої діяльності. Цей термін у межах статті використовується як запропоноване авторами методичне поняття і не претендує на статус усталеного терміна. GPT-опосередкована мовленнєва діяльність має принципову відмінність від традиційного виконання вправи. У традиційній вправі викладач заздалегідь визначає: мету + матеріал + умову + формат відповіді. У GPT-опосередкованій діяльності

частину цих параметрів студент має визначити самостійно. Саме тому пропонується семикомпонентна модель.

4. Модель GPT-опосередкованої мовленнєвої діяльності

Компонент 1. Комунікативна мета (Goal). Студент повинен спочатку визначити, що саме він хоче отримати. Наприклад: «Я хочу підготуватися до співбесіди японською мовою». Це принципово відрізняється від початку роботи з AI з абстрактного:「日本語を練習したいです。」

Компонент 2. Контекст (Context). Студент описує ситуацію:「私は日本企業への就職を希望している大学4年生です。」Чим точніше визначено контекст, тим менше AI змушений його припускати самостійно.

Компонент 3. Рольова рамка (Role). Наприклад: 「あなたは日本企業の人事担当者です。」 Для японської мови цей компонент є особливо важливим, оскільки соціальна роль співрозмовника безпосередньо впливає на вибір мовних засобів.

Компонент 4. Мовні обмеження (Language constraints). Студент може задати: рівень JLPT; граматичний матеріал; словниковий запас; стиль; рівень ввічливості; тип японської мови. Наприклад: 「N3レベルの日本語を使ってください。」 або: 「就職面接で使える丁寧な表現を使ってください。」

Компонент 5. Формат результату (Output format). Студент повинен визначити, якою має бути відповідь:「質問を5つしてください。私が答えた後、文法・語彙・敬語の3つの観点からフィードバックしてください。」 Тобто студент не просто просить AI «дати вправу», а проєктує власний навчальний сценарій.

Компонент 6. Критичне оцінювання (Evaluation). AI output не повинен автоматично прийматися як правильний. Студент перевіряє: граматичну правильність; природність; відповідність рівню; прагматичну доречність; відповідність контексту; фактичну достовірність; відповідність поставленій меті. Цей компонент узгоджується з результатами Kabe [8, с. 10–11], Ishiyama [9, с. 52–53] та сучасною концепцією критичного використання GenAI.

Компонент 7. Ітеративне вдосконалення (Refinement). Якщо результат не відповідає меті, студент не просто відмовляється від AI, а змінює prompt. Наприклад: 「もう少し簡単な日本語で説明してください。」 або:「N3レベルの文法だけを使って、例文を3つ追加してください。」 Таким чином, навчальна одиниця закінчується не на output, а на здатності студента вдосконалити власну комунікацію з AI.

5. Від «користування ChatGPT» до формування компетентності

Результати Mikuni та Suwa [3, с. 91–106] показують, що значна частина студентів використовує GenAI для простих інформаційних операцій. Це закономірно: переклад або пояснення граматики потребують мінімальної постановки задачі. Однак така модель може формувати залежність від AI як від «готової відповіді». Методично продуктивнішою є модель, у якій студент поступово переходить через чотири рівні:

Рівень 1. Запит інформації

「ーわけではない」の意味を説明してください。

Рівень 2. Контекстуалізований запит

「N3レベルの学習者向けに、「ーわけではない」の意味を簡単に説明してください。」

Рівень 3. Навчально спроєктований prompt

「N3レベルの学習者向けに、「ーわけではない」と「ーとは限らない」の違いを、日常生活の例文3つを使って説明してください。」

Рівень 4. Ітеративний prompt

「説明が少し難しいです。ウクライナ語母語話者が間違えやすい点に注目して、もっと簡単に説明してください。」

На четвертому рівні студент уже не просто «користується ChatGPT». Він керує комунікативним процесом. Саме це дозволяє розглядати prompt literacy як перспективний компонент іншомовної компетентності.

6. Методичні принципи формування Japanese-language prompt literacy

На основі проаналізованої літератури та запропонованої моделі доцільно визначити такі принципи.

Принцип 1. Спочатку мовна мета, потім AI. Студент повинен спочатку сформулювати власну навчальну мету, а вже після цього звертатися до AI.

Принцип 2. Prompt як мовленнєвий продукт. Prompt необхідно розглядати не як технічну команду, а як текст, який має бути зрозумілим, структурованим, контекстуалізованим і прагматично доречним.

Принцип 3. Відкритий prompt → структурований prompt → ітеративний prompt. Студенти повинні поступово переходити від простих запитів до багатокомпонентних.

Принцип 4. AI output не є еталоном. Студент має вчитися перевіряти AI, а не лише використовувати AI.

Принцип 5. Розвиток японськомовної метамовної компетентності. Студент повинен уміти японською мовою описати, що саме йому потрібно від AI.

Принцип 6. Прагматична конкретизація. У японській мові prompt повинен містити соціальний контекст там, де він впливає на мовленнєву поведінку.

Принцип 7. Рефлексивність. Після взаємодії з AI студент повинен пояснити, чому він прийняв або відхилив певну пропозицію AI.

7. Практичний формат вправ для університетського курсу японської мови

Для формування prompt literacy можна запропонувати п'ять типів вправ.

Вправа 1. «Покращ prompt»

Студент отримує:

「日本語の敬語を教えてください。」

Завдання – перетворити його на prompt, який міститиме щонайменше чотири параметри.

Очікуваний результат:

「N3レベルの学習者向けに、日本のアルバイト面接でよく使う敬語表現を5つ説明してください。各表現について例文を1つ付け、最後に練習問題を3問作ってください。」

Тут оцінюється не відповідь AI, а **якість постановки задачі**.

Вправа 2. «AI як співрозмовник»

Студент задає роль:

「あなたは日本企業の人事担当者です。」і проводить імітацію співбесіди.

Після діалогу студент формулює новий prompt:

「私の回答で、敬語として不自然な表現を3つ選んで、理由を説明してください。」

Таким чином, одна й та сама взаємодія переходить від комунікативної практики до метамовного аналізу.

Вправа 3. «Знайди проблему в AI-відповіді»

Викладач надає студентам AI output, що містить: надто складну лексику; невідповідний рівень JLPT; неприродний вираз; неправильний регістр; культурно сумнівну рекомендацію. Студенти повинні не лише виправити помилку, а й сформулювати prompt, який змусить AI повторно виконати завдання точніше.

Вправа 4. «Prompt A / Prompt B»

Студентам демонструються два prompts:

A:日本語を練習したいです。

B:N3レベルの大学生として、日本人の友達と旅行について話す練習をしたいです。あなたは私の友達として、自然なカジュアルな日本語で質問してください。私が間違えた場合は、会話を止めずに最後に3つだけフィードバックしてください。

Студент повинен визначити, чому B є ефективнішим. Ця вправа розвиває усвідомлення структури prompt, а не механічне копіювання шаблону.

Вправа 5. «Prompt diary»

Після роботи з AI студент заповнює короткий японськомовний звіт:

最初のプロンプト：	AIの答えで問題だった点：	プロンプトをどう変えたか：	2回目の答えはどう変わったか：	次に気をつけたいこと：

Такий формат переводить роботу з AI із побутового «спробував – отримав» у рефлексивну навчальну діяльність.

8. Можливість операціоналізації prompt literacy

Для подальшої емпіричної перевірки пропонуємо розглядати Japanese-language prompt literacy через п'ять вимірів:

Таблиця 1

Виміри Japanese-language prompt literacy та критерії їх оцінювання

Вимір	Що оцінюється
Мовний	граматична, лексична та синтаксична зрозумілість prompt
Комунікативний	чіткість мети та завдання
Контекстуальний	здатність задавати ситуацію, роль і цільову аудиторію
Критичний	здатність оцінити AI output
Ітеративний	здатність вдосконалити prompt після отримання результату

Такий підхід дозволяє перейти від загального твердження «студент уміє користуватися ChatGPT» до операціоналізованого твердження: Студент здатний японською мовою спроєктувати, реалізувати, оцінити та вдосконалити взаємодію з генеративною мовною моделлю відповідно до визначеної комунікативної та навчальної мети. Саме це положення пропонується як робоче визначення Japanese-language prompt literacy.

9. Місце prompt literacy у структурі іншомовної компетентності

Необхідно наголосити, що запропонована концепція не передбачає механічного додавання ще однієї «навички» до традиційного переліку іншомовних компетентностей. Prompt literacy функціонує на перетині кількох уже відомих компонентів: мовна компетентність → студент повинен грамотно сформулювати prompt; прагматична компетентність → студент повинен задати доречну соціальну ситуацію; стратегічна компетентність → студент повинен змінити стратегію, якщо AI не виконав завдання; цифрова грамотність → студент повинен розуміти специфіку генеративної моделі; критична грамотність → студент повинен перевіряти output; автономія навчання → студент повинен самостійно визначати навчальну потребу та організовувати її задоволення.

Отже, prompt literacy доцільно трактувати не як заміну комунікативної компетентності, а як нову точку перетину мовної, прагматичної, стратегічної, цифрової та критичної компетентностей у середовищі людино-машинної комунікації. Для японської мови це особливо важливо через високий рівень контекстуальності мовлення та залежність мовного вибору від соціальних ролей.

Висновки. Проведений аналіз сучасних досліджень дозволяє зробити висновок, що генеративний штучний інтелект уже перестав бути виключно експериментальною технологією в навчанні іноземних мов. У японській методиці він використовується для персоналізації навчання, письмової практики, створення матеріалів, моделювання комунікативних ситуацій та підтримки автономного навчання [7, с. 80–81; 8, с. 10–11; 9, с. 52–53; 10, с. 36–37; 11, с. 110–111]. Дослідження в Кореї та Індонезії додатково засвідчують поширення GenAI серед студентів і тих, хто використовує японську мову в професійному середовищі [3, с. 91–106; 12, с. 67–80; 13, с. 22–29; 14, с. 366–378]. Водночас сам факт використання GenAI не гарантує розвитку іншомовної компетентності. Навпаки, переважання простих запитів на переклад, пояснення граматики та виправлення текстів [3, с. 91–106] свідчить про необхідність переходу від інструментального використання AI до методично організованої взаємодії з ним.

У статті обґрунтовано розмежування понять prompt engineering та prompt literacy. Перше доцільно розглядати як сукупність технік оптимізації взаємодії з генеративною моделлю, тоді як друге охоплює здатність формулювати, контекстуалізувати, оцінювати та ітеративно вдосконалювати запити [1, с. 2–3; 2, с. 1–3; 4, с. 1782–1784].

Наукова новизна запропонованого підходу полягає у перенесенні поняття prompt literacy з загального цифрового середовища в площину **японськомовної іншомовної комунікативної діяльності**. У статті запропоновано робоче поняття Japanese-language prompt literacy як здатності студента японською мовою спроєктувати, реалізувати, оцінити та вдосконалити взаємодію з генеративною мовною моделлю відповідно до визначеної комунікативної та навчальної мети.

Запропонована авторами модель GPT-опосередкованої мовленнєвої діяльності включає сім компонентів: комунікативну мету, контекст, рольову рамку, мовні обмеження, формат очікуваного результату, критичне оцінювання AI output та ітеративне вдосконалення prompt. На відміну від моделі «запит – готова відповідь», така структура передбачає активну позицію студента на всіх етапах взаємодії.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є емпірична перевірка запропонованої моделі на матеріалі навчання японської мови в університеті. Доцільним видається проведення діагностичного експерименту з порівнянням якості початкових та вдосконалених prompts студентів різних рівнів JLPT, а також розроблення шкали оцінювання Japanese-language prompt literacy за мовним, комунікативним, контекстуальним, критичним та ітеративним критеріями.

Особливо перспективним є дослідження японськомовних prompts у сферах, де мовна форма безпосередньо залежить від соціального контексту: кейго, працевлаштування, академічна комунікація, професійне листування та міжкультурна взаємодія. Саме тут prompt literacy може виявитися не просто цифровою навичкою, а новим способом реалізації іншомовної та соціокультурної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hwang Y., Lee J. H., Shin D. What is prompt literacy? An exploratory study of language learners' development of new literacy skill using generative AI. *arXiv*. 2023. 22 p. DOI: 10.48550/arXiv.2311.05373.

2. Tour E., Zadorozhnyy A. Conceptualizing and operationalizing prompt literacy for English language learners. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*. 2025. Vol. 69, № 3. Article e70020. 9 p. DOI: 10.1002/jaal.70020.

3. 三國喜保子, 諏訪昭宏. 日本語学習における生成AIチャットボットの使用実態. 일본어교육연구. 2024. № 68. P. 91–106. DOI: 10.21808/KJJE.68.06.

4. Qian Y. Prompt engineering in education: A systematic review of approaches and educational applications. *Journal of Educational Computing Research*. 2025. Vol. 63, № 7–8. P. 1782–1818. DOI: 10.1177/07356331251365189.

5. Lee S., Jeon J., McKinley J., Rose H. Generative AI and English language teaching: A global Englishes perspective. *Annual Review of Applied Linguistics*. 2025. Vol. 45. P. 85–108. DOI: 10.1017/S0267190525100184.

6. Dixon D. H., Kim Y. J., Kim Y. The power of the prompt: The linguistic effects of prompt engineering on GenAI and learners. *Research Methods in Applied Linguistics*. 2026. Vol. 5, № 2. Article 100327. DOI: 10.1016/j.rmal.2026.100327.

7. 日部八重子. 生成AIを活用した日本語学習 – 留学生のための就職準備コースにおける利用と応用例 –. 日本語教育方法研究会誌. 2024. Vol. 31, № 1. P. 80–81. DOI: 10.19022/jlem.31.1_80.

8. 日部八重子. 中級日本語コースにおける生成AI活用の実践 – 学習者主体の学びを促す試み –. 日本語教育方法研究会誌. 2025. Vol. 32, № 1. P. 10–11. DOI: 10.19022/jlem.32.1_10.

9. 石山友之. 生成AIを援用した書くプロセスの意識化の試み. 日本語教育方法研究会誌. 2025. Vol. 31, № 2. P. 52–53. DOI: 10.19022/jlem.31.2_52.

10. 井元麻美, 目黒裕将. 画像生成AIによる絵教材作成 – ヒンディー語に基づいた連想法を用いたひらがな教材開発に向けて –. 日本語教育方法研究会誌. 2024. Vol. 31, № 1. P. 36–37. DOI: 10.19022/jlem.31.1_36.

11. 小堀美千代. 生成AIを用いた個別最適な日本語学習の実践と課題. 日本語教育方法研究会誌. 2025. Vol. 31, № 2. P. 110–111. DOI: 10.19022/jlem.31.2_110.

12. 이해미. 일본어 전공 대학생의 생성형 AI 활용 실태와 인식 변화 분석 – 2023–2025년 변화 양상을 중심으로 –. 日本語教育. 2026. Vol. 115. P. 67–80. DOI: 10.26591/jpedu.2026.115..005.

13. Noverisa E. J., Hakim R. F., Rahayu P. AI-assisted design of microlearning media for basic Japanese grammar. *Jurnal Bébasan*. 2025. Vol. 12, № 1. P. 22–29. DOI: 10.26499/bebasan.v12i1.274.

14. Seruni A. P., Lustiyantie N., Setiadi S. Perception of generative AI use for Japanese speaking among Indonesian workers in Japan. *KIRYOKU: Jurnal Studi Kejepangan*. 2026. Vol. 10, № 1. P. 366–378. DOI: 10.14710/kiryoku.v10i2.366-378.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811.161.2’366:070
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.35

МОРФОЛОГІЙНА ВАРІАТИВНІСТЬ СЛІВ У ТЕКСТАХ ОНЛАЙН-МЕДІА

MORPHOLOGICAL VARIABILITY OF WORDS IN ONLINE MEDIA TEXTS

Гмиря Л.В.,
orcid.org/0000-0001-8562-2746
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології
Київського національного лінгвістичного університету

У статті досліджено морфологійну варіативність словоформ в українських онлайн-медіа як один із виявів функціонування та динаміки граматичної системи сучасної української літературної мови. Обґрунтовано актуальність звернення до медійного мовлення, яке характеризується значним обсягом текстового матеріалу, високою швидкістю поширення інформації, жанровою різноманітністю та поєднанням авторського, редакційного й цитованого мовлення. У роботі використано положення сучасних мовознавчих досліджень про морфологійну варіантність, мовну норму та специфіку медійного дискурсу. Основний матеріал становлять приклади з українських онлайн-медіа, на основі яких здійснено зіставлення словоформ, визначено спільні й відмінні граматичні ознаки, а також встановлено умови їх реалізації в тексті. Проаналізовано форми *іменем / ім’ям*, *сльозами / слізьми*, *легень / легенів*, які репрезентують різні морфологійні реалізації однієї лексеми та можуть бути використані для дослідження варіантності. Окрему увагу приділено формам *воєн / вій*н, характеристика яких потребує врахування словозмінної парадигми та синтаксичного контексту, що не дає підстав автоматично трактувати їх як абсолютні морфологійні дублети. Встановлено необхідність розмежування власне морфологійних варіантів і форм, вибір яких зумовлений іншими граматичними чинниками. Зокрема, сполучення *гектарів / гектари* визначаються структурою числівникової конструкції, а форми *зробити / робити* репрезентують різні видові характеристики дієслова, тому не належать до морфологійних варіантів у межах окресленого дослідження. З’ясовано, що функціонування словоформ залежить також від їхньої позиції в медійному тексті: заголовок, основна частина публікації, цитата й авторський коментар створюють неоднакові умови для сприйняття та поширення граматичних форм. Перспективи подальших досліджень пов’язано з розширенням корпусу медійних текстів, вивченням частотності та жанрово-стилістичної специфіки варіантних словоформ, а також простеженням динаміки нормативних змін у сучасному українському медійному дискурсі.

Ключові слова: морфологійна варіативність, морфологійні варіанти, морфологійна норма, українська літературна мова, онлайн-медіа, мовна норма.

The article examines morphological variation of word forms in Ukrainian online media as one of the manifestations of the functioning and dynamics of the grammatical system of the modern Ukrainian literary language. The relevance of studying media speech is substantiated, as it is characterized by a substantial volume of textual material, a high rate of information dissemination, genre diversity, and the combination of authorial, editorial, and quoted speech. The study draws on findings from contemporary linguistic research on morphological variation, language norms, and the specific features of media discourse. The primary research material consists of examples from Ukrainian online media, which are used to compare word forms, identify their common and distinctive grammatical features, and determine the conditions of their realization in context. The forms іменем / ім’ям (imenem / imiam), сльозами / слізьми (slozamy / slizmy), and легень / легенів (lehen / leheniv) are analyzed as different morphological realizations of the same lexeme and as forms relevant to the study of morphological variation. Particular attention is paid to the forms воєн / вій (voien / viin), whose interpretation requires consideration of the inflectional paradigm and syntactic context; therefore, they cannot automatically be regarded as absolute morphological doublets. The analysis demonstrates the need to distinguish proper morphological variants from forms whose selection is determined by other grammatical factors. In particular, the combinations гектарів / гектари (hektariv / hektary) are conditioned by the structure of the numeral construction, whereas the forms зробити / робити (zrobyty / robyty) represent different aspectual characteristics of the verb and therefore do not belong to morphological variants within the scope of the study. The functioning of word forms is also shown to depend on their position within a media text: a headline, the main body of a publication, a quotation, and an authorial comment create different conditions for the perception and dissemination of grammatical forms. Further research is associated with expanding the corpus of media texts, examining the frequency and genre-stylistic specificity of variant word forms, and tracing the dynamics of normative changes in contemporary Ukrainian media discourse.

Key words: morphological variation, morphological variants, morphological norm, Ukrainian literary language, online media, language norm.

Постановка проблеми. Морфологійна варіативність є закономірною властивістю розвитку української літературної мови, тому що її морфологійна система відображає процеси функціонування мовних норм у реальному мовленні. Різні словоформи можуть співіснувати в мовній практиці, відрізняючись характером уживання, поширеністю та нормативним статусом. Їх функціонування потребує уваги передусім у тих сферах, де мовні форми регулярно відтворюються у великому обсязі й безпосередньо впливають на мовну практику суспільства. До них належать онлайн-медіа, тексти яких щоденно формують значний масив сучасного українського мовлення.

Динамічність медійного середовища, жанрова різноманітність публікацій, поєднання авторського, редакційного та цитованого мовлення створюють широкі можливості для функціонування різних морфологійних форм. За цих умов особливо важливим є розгляд словоформ з урахуванням їхнього реального функціонування в тексті. Тому актуальність дослідження морфологійної варіативності в онлайн-медіа зумовлена необхідністю глибшого вивчення сучасного стану морфологійної системи української мови та особливостей реалізації її форм у медійному мовленні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми функціонування морфологійної системи української мови посідають помітне місце в сучасних мовознавчих студіях. Насамперед теоретичне осмислення морфологійної варіантності представлено в праці Шмілик І., де окреслено критерії визначення співвідношення різних словоформ в українській мові [1]. Окремий аспект функціонування морфологійних форм розкриває Дільна О., аналізуючи їх уживання в тексті роману Ліни Костенко «Берестечко» [2]. Зв'язок морфологійних явищ із медійним мовленням простежує Шульська Н., зосереджуючи увагу на формах, які можуть спричиняти труднощі під час дотримання мовної норми в українських ЗМІ [3]. Безпосередньо медійний текст як середовище функціонування морфологійних норм розглядають Мариненко І. та Мельниченко Т., досліджуючи відповідні явища на матеріалі стрічки новин УНІАН [4].

Водночас у науковій літературі недостатньо висвітлено особливості функціонування морфологійних варіантів саме в текстах українських онлайн-медіа з урахуванням їхнього контекстуального вживання та розмежування варіантних словоформ і граматично зумовлених форм.

Метою статті є виявлення та аналіз морфологійної варіативності словоформ в українських онлайн-медіа з урахуванням їхнього нормативного статусу й контексту вживання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Граматичні норми сучасної української літературної мови охоплюють морфологійний і синтаксичний рівні, де морфологійні норми регулюють вибір форм слів під час словозміни та формотворення, а також їх поєднання [3, с. 123]. Для аналізу текстів онлайн-медіа важливим виступає саме морфологійний рівень.

Серед різних типів варіантності слів морфологійні варіанти вирізняються спільністю лексичного й граматичного значення. Маються на увазі форми тієї самої лексеми, які можуть відрізнятися словозмінною основою або флексією [1, с. 282]. Наприклад, порівняння форм *братові / брату*, *золотому / золотім* засвідчує можливість паралельного функціонування граматичних форм. Варіювання простежується й у формотворчих суфіксах, наприклад, у формах *ім'ям / іменем*. Окремі відмінності стосуються флексій, порівнюючи, наприклад, форми *нова / новая*. Їх використання залежить від поширення в окремих стилях української літературної мови та можливості взаємозаміни в однаковій позиції.

Варіантність морфологійної підсистеми української мови безпосередньо пов'язана з динамікою мовної норми. Зміни в нормативному складі словоформ відбуваються впродовж усього розвитку української літературної мови. Одні форми поступово виходять з активного вжитку. Їхнє місце можуть посідати інші граматичні реалізації тієї самої лексеми. Процес функціонування морфологійних варіантів охоплює різні періоди розвитку мови, що підтверджує їхню системність, а не випадковість [2, с. 66].

Відхилення від морфологійної норми найчастіше пов'язують із кількома типами порушень. Серед них дослідники називають надмірне використання некодифікованих активних дієприкметників теперішнього часу. Окрему групу становлять помилки у вживанні прийменників. Поширеними є також випадки ненормативного формотворення іменників [4, с. 37]. Кожен із цих різновидів по-різному проявляється в текстовій структурі. Для дослідження морфологійної варіативності особливо важливо розмежовувати нормативне варіювання та помилкову форму. Наявність кількох словоформ ще не означає порушення мовної норми. Варіанти можуть співіснувати в літературній мові, натомість окремі форми виникають унаслідок відхилення від кодифікованої моделі.

Порушення словотвірних і морфологійних норм пов'язують із недостатньою мовною підготовкою фахівців, які продукують відповідні тексти. Через медійні публікації помилкові форми можуть поширюватися серед широкої аудиторії [4, с. 37]. Цей аспект особливо важливий для цифрового інформаційного простору, тому що онлайн-медіа характеризуються високою швидкістю поширення матеріалів. Одна граматична форма, багаторазово відтворена в заголовках і новинних повідомленнях, може закріплюватися в читацькому сприйнятті. Її повторення водночас не змінює нормативного статусу автоматично. Межа між реальною мовною тенденцією та помилковим відтворенням визначається через

зіставлення форми з чинною літературною нормою. Тому частотність словоформи в онлайн-медіа доцільно розглядати як матеріал для аналізу.

Звернення до конкретних медійних текстів дає змогу простежити, як морфологійна варіативність реалізується безпосередньо в журналістському мовленні. Прикладом є вживання форм *іменем / ім'ям*, оскільки обидві словоформи представлені в одному медійному матеріалі «Суспільного» про Романа Ратушного. У тексті читаємо: «Бо Київ з твоїм *іменем* на щиті продовжує твої справи». Далі автор використовує форму: «...президентка Європейської Унії головну промову починає твоїм *ім'ям* – твоя місія триває» [5]. Лексема *ім'я* в обох випадках зберігає спільне лексичне значення та реалізується в орудному відмінку. Відмінність стосується морфологійного оформлення форми. Співіснування двох словоформ в одному медійному тексті засвідчує, що варіативність функціонує на рівні абстрактної граматичної системи й безпосередньо в мовній практиці онлайн-медіа.

Внутрішньотекстове розташування форм *іменем / ім'ям* має додаткове значення для їх функціонально-стилістичної характеристики. Обидві словоформи входять до різних синтаксичних конструкцій. Їхня граматична функція залишається однаковою, натомість формальне вираження відрізняється. Контекст не спричиняє зміни лексичного значення слова, адже він лише створює конкретні умови для реалізації однієї з нормативних форм.

Інший приклад морфологійної варіативності представлено формами *сльозами / слізьми*. У матеріалі «Суспільне Львів» зафіксовано висловлення: «Хоча сама Наталія Свирид, розповідаючи про події торішньої давності, *втирає сльози*» [6]. В іншій частині тексту використано конструкцію: «*Зі слізьми* розповідає про стареньку...» [6]. Лексема *сльози* в обох випадках зберігає спільне значення, а відмінність виявляється у формі орудного відмінка множини. Форма *сльозами* репрезентує одну модель словозміни. Форма *слізьми* демонструє інше морфологійне оформлення тієї самої граматичної форми. Їх функціонування в одному журналістському матеріалі дає підстави розглядати обидві словоформи в межах дослідження морфологійної варіативності.

Додатковий матеріал дають форми *воєн / війн*, зафіксовані в публікаціях «Суспільного Одеса». У заголовку «Воєн має бути досить» [7] використано форму *воєн*. В іншому заголовку читаємо: «Місто мирних угод: які *війни* завершилися в Стамбулі» [8]. Форма *воєн* представлена й у конструкції «...історія ветерана *двох воєн* з Вінниччини» [9]. Ці приклади потребують точнішої граматичної інтерпретації. Сам факт формальної відмінності не дає підстав автоматично визначати *воєн / війн* як абсолютні морфологійні дублети. Для їх характеристики необхідно враховувати словозмінну парадигму лексеми *війна* та синтаксичні умови реалізації кожної форми.

Медійний заголовок у цьому разі стає важливим середовищем для спостереження за морфологійною формою. Словоформа *воєн* може бути винесена в заголовок і тому сприймається читачем ще до ознайомлення з основним текстом. У матеріалі «Трамп каже, що з січня закінчив шість (або сім) *воєн*» [10] морфологійна форма входить до структурно та комунікативно сильного компонента публікації. Аналогічне явище спостерігаємо в заголовку: «5 історичних перемовин, які відбувалися в Стамбулі, 5 *воєн*, які закінчилися у Стамбулі» [8]. Концентрація словоформи в заголовковій частині підсилює її візуальну та семантичну помітність. Тому аналіз морфологійної варіативності онлайн-медіа доцільно пов'язувати з типом форми та її позицією в структурі публікації.

Форми *легень / легенів* розширюють матеріал для такого зіставлення. У тексті «Суспільного» про трансплантацію зазначено: «Через хронічну хворобу *легень* 56-річний Віктор Бабій упродовж чотирьох років майже не виходив із дому» [11]. В іншій публікації використано форму *легенів*: «Тимошенко госпіталізували... на штучній вентиляції *легенів*» [12]. Обидві словоформи репрезентують родовий відмінок множини лексеми *легеня*. Їх зіставлення показує функціонування різних форм однієї лексеми в інформаційно-журналістському мовленні. При цьому кожна словоформа входить до власної синтаксичної конструкції. Контекст дозволяє встановити її граматичну функцію та співвіднести з відповідною моделлю словозміни.

Конструкції з числівниками демонструють інший тип співвідношення граматичної форми та контексту. У матеріалі «Суспільного Черкаси» вжито: «Голова Черкаської обласної ради Анатолій Підгорний орендує майже *600 гектарів* на Полтавщині...» [13]. В іншій публікації читаємо: «...понад п'ять *гектарів* помідорів та три *гектари* огірків...» [14]. Форми *гектарів / гектари* тут не слід безпосередньо зараховувати до морфологійних варіантів. Їх вибір визначається числівниковою конструкцією та відповідною граматичною моделлю. Сполучення *п'ять гектарів* і *три гектари* демонструють залежність форми іменника від кількісного компонента. Тому цей матеріал має інше аналітичне значення, адже показує, що під час дослідження морфологійної варіативності необхідно відокремлювати власне варіантні форми від закономірної словозміни.

Форма *іменем* представлена й в іншому матеріалі «Суспільного»: «...консерваторію можна назвати *іменем Василя Сліпака*...» [15]. Її зіставлення з формою *ім'ям* у публікації про Романа Ратушного [5] розширює корпус прикладів із різних медійних текстів. В обох випадках лексема *ім'я* реалізується в орудному відмінку. Морфологійна відмінність не супроводжується зміною основного значення слова. Відмінності в контексті при цьому не усувають спільності граматичної характеристики. Порівняння форм у різних публікаціях дозволяє простежити їхнє функціонування поза межами одного авторського тексту, що важливо для встановлення ширшої тенденції.

Матеріал онлайн-медіа дає змогу виокремити й ще один аспект морфологійної варіативності. Граматична форма може реалізуватися в заголовку, основному тексті, цитаті або авторському коментарі. Її функціонування залежить від синтаксичної позиції та характеру висловлення. Заголовок забезпечує високу концентрацію уваги, натомість основний текст створює ширше контекстуальне середовище. Цитата може відтворювати індивідуальне мовлення героя публікації. Авторський текст, навпаки, більше орієнтується на мовні норми конкретного медіа. Розмежування цих компонентів дозволяє точніше встановити, де саме морфологійний варіант функціонує як нейтральна словоформа, а де його вибір може бути пов'язаний із характером мовлення.

Розмежування потребують також форми *зробити / робити*. У наведених медійних прикладах вони представлені в конструкціях «… *зробити* те, що насамперед відчуваю я» [16] та «Не треба цього *робити*» [17]. Попри формальну спорідненість, ці одиниці не є морфологійними варіантами. Вони розрізняються видовою характеристикою та значенням, тому належать до різних граматично-семантичних реалізацій дієслова. Їх не можна включати до одного ряду з формами *іменем / ім'ям* або *сльозами / слізьми*. Подібне розмежування має принципове значення для формування корпусу дослідження. Морфологійна варіативність повинна охоплювати лише ті випадки, у яких формальна відмінність відповідає критеріям варіативності, а не будь-яку різницю між граматичними формами.

Зіставлення наведених прикладів дозволяє окреслити чіткіші межі аналізу морфологійної варіативності в текстах онлайн-медіа. Найпереконливішим матеріалом є випадки *іменем / ім'ям* та *сльозами / слізьми*, де варіативність безпосередньо реалізується у формах однієї лексеми. Форми *легень / легенів* також дають підстави для зіставлення, оскільки функціонують як різні реалізації родового відмінка множини. Форми *воєн / війн* потребують обережнішої інтерпретації через залежність їх характеристики від парадигми та контексту. Конструкції *гектарів / гектари* демонструють уже не варіативність, а закономірну залежність словоформи від числівника. Форми *зробити / робити* взагалі виходять за межі досліджуваного явища, оскільки репрезентують різні видові форми дієслова. Отже, контекстуальна перевірка кожної словоформи є необхідною умовою точного опису морфологійної варіативності в українському онлайн-медійному дискурсі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз засвідчив, що морфологійна варіативність є закономірною складовою граматичної системи української літературної мови та безпосередньо виявляється в текстах онлайн-медіа. Її дослідження потребує чіткого розмежування нормативного варіювання словоформ і відхилень від кодифікованої норми, тому що формальна відмінність між одиницями не завжди свідчить про їхню варіантність. Опрацьований медійний матеріал підтвердив функціонування різних форм однієї лексеми, зокрема *іменем / ім'ям*, *сльозами / слізьми*, *легень / легенів*, водночас форми *воєн / війн* потребують урахування парадигматичних і контекстуальних умов їх уживання. Зіставлення словоформ *гектарів / гектари* та *зробити / робити* показало необхідність вилучення з корпусу дослідження випадків, у яких формальна відмінність зумовлена числівниковою конструкцією або видовою характеристикою дієслова. Важливим результатом є встановлення залежності функціонування морфологійних форм від їхньої позиції в медійному тексті, оскільки заголовки, основний текст, цитати й авторські коментарі створюють різні умови для їх сприйняття та поширення. Частотна поява певної словоформи в онлайн-медіа сама собою не визначає її нормативного статусу, тому її оцінювання має здійснюватися шляхом зіставлення з чинними нормами української літературної мови та з урахуванням конкретного контексту. Відтак, морфологійна варіативність в українському онлайн-медійному дискурсі постає як об'єкт функціонування мовних форм, що потребує парадигматичного, контекстуального та функціонально-стилістичного аналізу.

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні корпусу медійних текстів і вивченні морфологійної варіативності з урахуванням її частотності, контекстуального функціонування, жанрово-стилістичної специфіки та динаміки нормативних змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шмілик І. Д. Критерії визначення морфологічної варіантности в українському мовознавстві. Нова філологія. 2021. № 83. С. 282-287. https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-41

2. Дільна О. Морфологічна варіантність у романі Ліни Костенко «Берестечко». Мовознавство. 2024. № 2. С. 66-76. DOI: https://doi.org/10.33190/0027-2833-335-2024-2-007

3. Шульська Н. М. Помилконебезпечні морфологічні явища в мові українських ЗМІ. Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи. 2015. № 7/8. С. 122-127. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3de386b3-9faa-4f55-b89b-1ce673a8b345/content

4. Мариненко І. О., Мельниченко Т. Є. Порушення словотвірних і морфологічних норм у медійних текстах (на матеріалі стрічки новин УНІАН). Наукові записки Інституту журналістики. 2024. № 1(84). С. 36-46. DOI: https://doi.org/10.17721/2522-1272.2024.84.4

5. Прищепа Я. «Київ з твоїм іменем на щиті продовжує твої справи» – батько Романа Ратушного. Суспільне Новини, 5 липня 2022, 23:04. URL: https://suspilne.media/257503-kiiv-z-tvoim-imenem-na-siti-prodovzue-tvoi-spravi-batko-romana-ratusnogo

6. Попович М. П'ята ранку 24 лютого: спогади чергової по вокзалу у Львові. Суспільне Львів, 10 липня 2023, 17:54. URL: https://suspilne.media/lviv/525423-pata-ranku-24-lutogo-spogadi-cergovoi-po-vokzalu-u-lvovi

7. Чорноморець А., Гарнов В. «Воєн має бути досить»: кардинал Микола Бичок про Україну у Ватикані, депортованих дітей і справедливий мир. Суспільне Одеса, 29 липня 2026, 21:15. URL: https://suspilne.media/odesa/1366866-voen-mae-buti-dosit-kardinal-mikola-bicok-pro-ukrainu-u-vatikani-deportovanih-ditej-i-spravedlivij-mir

8. Челяк О. Місто мирних угод: які війни завершилися в Стамбулі. Суспільне Культура, 15 травня 2025, 10:39. URL: https://suspilne.media/culture/1016469-misto-mirnih-ugod-aki-vijni-zaversilisa-v-stambuli

9. Ковалишена Ю., Ковінчук М. Воював у Афганістані й пішов добровольцем 24 лютого: історія ветерана двох воєн з Вінниччини. Суспільне Вінниця, 15 лютого 2026, 12:34. URL: https://suspilne.media/vinnytsia/1240716-vouvav-u-afganistani-j-pisov-dobrovolcem-24-lutogo-istoria-veterana-dvoh-voen-z-vinniccini

10. Куренкова О. Трамп каже, що з січня закінчив шість (або сім) воєн. Як він встиг? Ось про що мова і яка ситуація насправді. Суспільне Новини, 28 серпня 2025, 16:12. URL: https://suspilne.media/1100750-tramp-kaze-so-z-sicna-zakinciv-sist-abo-sim-voen-ak-vin-vstig-os-pro-so-mova-i-aka-situacia-naspravdi

11. Карнаух Н., Мочульська І. У Львові уперше в Україні чоловіку пересадили легені. Суспільне Львів, 28 жовтня 2021, 15:54. URL: https://suspilne.media/lviv/175520-tak-a-saslivij-zi-lvivskoi-likarni-vipisali-colovika-akomu-peresadili-legeni

12. Прищепа Я. Тимошенко у важкому стані, її підключили до апарату штучної вентиляції легенів – нардеп. Суспільне Новини, 25 серпня 2020, 15:03. URL: https://suspilne.media/57855-timosenko-gospitalizuvali-z-covid-19-vona-na-stucnij-ventilacii-legeniv

13. Калюжна С. Гектари земель у власності та агробізнес: що задекларував голова Черкаської облради. Суспільне Черкаси, 20 лютого 2024, 17:28. URL: https://suspilne.media/cherkasy/685716-gektari-zemel-u-vlasnosti-ta-agrobiznes-so-zadeklaruvav-golova-cerkaskoi-oblradi

14. Киричук І., Данилишина О. «Одна із найстаріших теплиць»: як вирощують овочі в селі на Рівненщині. Суспільне Рівне, 22 травня 2025, 17:55. URL: https://suspilne.media/rivne/1024161-odna-iz-najstarisih-teplic-ak-virosuut-ovoci-v-seli-na-rivnensini

15. Забазнова Н., Звоник Б. У львівському «Будинку воїна» презентували виставку робіт військового з Черкас Дмитра Бур'яна. Суспільне Львів, 12 лютого 2023, 18:57. URL: https://suspilne.media/lviv/383336-u-lvivskomu-budinku-voina-prezentuvali-vistavku-vijskovogo-z-cerkas-dmitra-burana

16. Кірста О. Laud: «Я відчуваю, що можу висловлюватися нарешті так, як я хочу». Суспільне Культура, 23 січня 2026, 13:57 URL: https://suspilne.media/culture/1221322-laud-a-vidcuvau-so-mozu-vislovluvatisa-naresti-tak-ak-a-hocu

17. Мороз Є. «Те, що не зробив Гітлер – робить ваш президент». Усик емоційно звернувся до росіян через війну в Україні. Суспільне Спорт, 11 січня 2023, 16:20. URL: https://suspilne.media/sport/356828-te-so-ne-zrobiv-gitler-robit-vas-prezident-usik-emocijno-zvernuvsa-do-rosian-cerez-vijnu-v-ukraini

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 01.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 811.111:81’42:004
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.36

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО МАРКЕТИНГОВОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

LINGUOSTYLISTIC FEATURES OF ENGLISH-LANGUAGE MARKETING DISCOURSE IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Дзюбинська Х.А.,
orcid.org/0000-0001-8413-6017
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології імені Якима Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького

Ваврін Н.П.,
orcid.org/0009-0001-9895-9994
старший викладач кафедри філології імені Якима Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького

У статті розглянуто лінгвостилістичні особливості англомовного маркетингового дискурсу та мовні засоби реалізації комунікативного впливу в цифровому середовищі. Актуальність дослідження зумовлена динамічним розвитком цифрової маркетингової комунікації, у межах якої мовна організація тексту безпосередньо пов’язана з характером взаємодії бренду та цільової аудиторії. Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці, присвячені семантичним, синтаксичним, лексико-семантичним і комунікативно-прагматичним характеристикам англомовного рекламного та маркетингового дискурсу. У процесі аналізу увагу зосереджено на функціонуванні лексичних, синтаксичних і стилістичних засобів, їх взаємодії та залежності від характеристик цільової аудиторії. Лексичний рівень представлено оцінною, емоційно забарвленою та експресивною лексикою, яка виконує номінативну, оцінну, емоційну та спонукальну функції. Синтаксична організація маркетингових повідомлень характеризується використанням коротких конструкцій, імперативів, повторів, паралелізмів і риторичних запитань. Стилістичну виразність формують метафора, порівняння, персоніфікація, гіпербола та гра слів. Окрему увагу приділено персоналізації мовлення, яка скорочує комунікативну дистанцію між брендом і споживачем. На матеріалі англомовних цифрових маркетингових текстів простежено лексичні опозиції «реальне – штучне», «автентичність – технологічність», «професійні можливості – скорочення зайнятості», що відображають актуальні зміни у сфері цифрового маркетингу. Розглянуто функціонування професійної термінології, пов’язаної зі штучним інтелектом, автоматизацією, цифровим маркетингом та організацією праці. Окремо окреслено значення перекладу й локалізації маркетингових текстів з урахуванням їхньої комунікативної спрямованості, мультимодальної структури та національно-культурної специфіки.

Ключові слова: англомовний маркетинговий дискурс, цифровий маркетинг, лінгвостилістика, комунікативна стратегія, мовні засоби, експресивність, прагматичний вплив, маркетинговий текст, професійна термінологія, мультимодальність.

The article examines the linguostylistic features of English-language marketing discourse and the linguistic means used to achieve communicative impact in the digital environment. The relevance of the study is determined by the dynamic development of digital marketing communication, in which the linguistic organization of a text is directly related to the nature of interaction between a brand and its target audience. The theoretical framework of the study is based on scholarly works addressing the semantic, syntactic, lexico-semantic, and communicative-pragmatic characteristics of English-language advertising and marketing discourse. The analysis focuses on the functioning of lexical, syntactic, and stylistic means, their interaction, and their dependence on the characteristics of the target audience. The lexical level is represented by evaluative, emotionally marked, and expressive vocabulary, which performs nominative, evaluative, emotional, and persuasive functions. The syntactic organization of marketing messages is characterized by the use of short constructions, imperatives, repetitions, parallelisms, and rhetorical questions. Stylistic expressiveness is achieved through metaphor, simile, personification, hyperbole, and wordplay. Particular attention is paid to speech personalization, which reduces the communicative distance between a brand and its consumers. The analysis of English-language digital marketing texts reveals the lexical oppositions “real – artificial,” “authenticity – technological sophistication,” and “professional opportunities – employment reduction,” which reflect current transformations in the field of digital marketing. The study further examines the functioning of professional terminology related to artificial intelligence, automation, digital marketing, and the organization of work. Particular emphasis is placed on the importance of translating and localizing marketing texts while taking into account their communicative orientation, multimodal structure, and national and cultural specificity.

Key words: English-language marketing discourse, digital marketing, linguostylistics, communicative strategy, linguistic means, expressiveness, pragmatic impact, marketing text, professional terminology, multimodality.

Постановка проблеми. Англомовний маркетинговий дискурс є важливою складовою сучасної професійної комунікації, оскільки через мовні засоби реалізуються основні цілі маркетингового повідомлення та формується його вплив на адресата. Особливе значення у цьому процесі мають лексичний добір, синтаксична організація та стилістичне оформлення тексту. Їх поєднання визначає характер подання інформації, рівень її виразності та спосіб взаємодії з цільовою аудиторією. У цифровому середовищі мовна організація маркетингових текстів набуває нових форм через поширення коротких повідомлень, персоналізованого контенту та мультимодальної комунікації. Відповідно, окремі мовні одиниці можуть одночасно передавати інформацію, виражати оцінку, привертати увагу та спонукати адресата до певної дії. Значну роль у цьому процесі відіграють експресивна лексика, імперативні конструкції, риторичні запитання, метафори, персоніфікація та інші засоби мовної виразності. Їх функціонування безпосередньо пов'язане з комунікативною метою тексту та характеристиками його адресата. Водночас потребує уточнення характер взаємодії зазначених засобів у структурі англомовного маркетингового повідомлення та їхній внесок у формування його прагматичного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій Сучасні наукові розвідки охоплюють різні аспекти функціонування англомовного маркетингового дискурсу. Передусім Боєва Є. та Жаборюк І. зосереджують увагу на взаємодії семантичних і синтаксичних засобів організації англомовного рекламного дискурсу, визначаючи їхню роль у формуванні його мовної структури [1]. Томенчук М. та Савко Н. розглядають лінгвістичну специфіку маркетингових текстів в ІТ-сфері, акцентуючи увагу на функціонуванні мовних засобів у технологічно орієнтованій професійній комунікації [2]. Кірієнко М. та Даниленко М. висвітлюють комунікативно-прагматичні характеристики англомовного рекламного дискурсу, зосереджуючись на реалізації комунікативних намірів і впливі мовлення на адресата [3]. Лексико-семантичний аспект доповнює Іщук Н., досліджуючи семантичні та словотвірні характеристики неологізмів, які відображають динаміку англомовної маркетингової лексики [4]. Жалінська І. та Завалій Т. звертаються до проблеми локалізації англомовної термінології в українському маркетинговому дискурсі, розглядаючи її як складову професійної комунікації та мовної адаптації інноваційних понять [5]. Коломієць С. та Дейнека А. аналізують способи відтворення комунікативно-прагматичних характеристик англомовного рекламного дискурсу українською мовою [6].

Попри різноаспектність наукових досліджень англомовного маркетингового дискурсу, актуальним залишається його комплексний лінгвостилістичний аналіз, що дає змогу цілісно розкрити взаємодію мовних засобів, комунікативних стратегій і прагматичних чинників у формуванні ефективного впливу на адресата.

Мета статті – дослідити лінгвостилістичні особливості англомовного маркетингового дискурсу та визначити основні мовні засоби реалізації комунікативного впливу в цифровому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Створення маркетингового тексту безпосередньо пов'язане з особливостями його мовної організації. Комунікативна ефективність повідомлення залежить від переданої інформації та способу її мовного оформлення. Лексичний добір, синтаксична структура та стилістичні засоби спрямовують сприйняття адресата. Водночас кожен із цих компонентів співвідноситься з характеристиками цільової аудиторії. Орієнтуючись на її потреби та очікування, автор добирає відповідні мовні одиниці [2, с. 438].

Лексичний рівень маркетингового тексту вирізняється прагматичною спрямованістю. Перевага часто надається словам із позитивною семантикою. Вони акцентують якість, новизну, зручність, доступність або винятковість пропонованого продукту. Оцінні лексеми, формуючи позитивний образ товару, одночасно впливають на емоційне сприйняття повідомлення. Поряд із ними функціонують слова з високим ступенем експресивності. Їх використання посилює виразність висловлення та допомагає виділити маркетингову пропозицію серед інших повідомлень. У цифровому середовищі ця тенденція посилюється через високу швидкість сприйняття інформації. Користувач часто реагує на окреме слово або коротку фразу ще до прочитання всього тексту. Через це лексична одиниця в маркетинговому дискурсі виконує номінативну, оцінну, емоційну та спонукальну функції.

Маркетинговий дискурс охоплює значно ширший спектр мовленнєвих практик, ніж безпосередньо рекламний текст. Він репрезентує спосіб мислення, характерний для сфери маркетингу, і реалізується в тематично пов'язаних текстах та комунікативних практиках. До нього належать маркетингові стратегії й тактики, брендинг, управління брендом, реклама, споживання, дистрибуція та інші аспекти маркетингової діяль-

ності [4, с. 64]. Його функціонування не можна розглядати поза соціально-економічним середовищем. Саме воно визначає значну частину комунікативних цілей і способів їх мовного втілення [4, с. 65]. Відповідно, аналіз маркетингового дискурсу потребує врахування окремих мовних одиниць та закономірностей їх функціонування в конкретній комунікативній ситуації.

Лінгвостилістичне вивчення комунікативних стратегій маркетингового тексту передбачає розгляд стратегії як змістового складника текстової організації та засобу реалізації мовленнєвої поведінки автора. У центрі уваги перебувають способи конструювання рекламного повідомлення. Важливими є також його структурні, стилістичні та композиційні характеристики. Автор, добираючи певні мовні одиниці, визначає зміст висловлення та характер його впливу на адресата. Через лексичний вибір, синтаксичну організацію та використання стилістичних засобів формується відповідна комунікативна спрямованість тексту. Структура рекламного повідомлення при цьому узгоджується з його прагматичною метою. Саме тому комунікативна стратегія розкривається через конкретні мовні форми її текстової реалізації [3, с. 95].

Реалізація комунікативної стратегії безпосередньо пов'язана з вибором засобів мовної виразності. Маркетинговий текст використовує ресурси різних мовних рівнів. На лексичному рівні це виявляється через оцінну, емоційно забарвлену та експресивну лексику. Синтаксичний рівень репрезентують короткі конструкції, повтори, паралелізми, риторичні запитання та імперативні форми. Стилістичний ефект посилюється завдяки метафорам, порівнянням, персоніфікації, гіперболі та грі слів. Поєднуючись у межах одного повідомлення, ці засоби формують його експресивний потенціал [1, с. 58].

Вибір конкретних засобів виразності залежить від адресата рекламного повідомлення. Комунікатор, орієнтуючись на соціальні, культурні та поведінкові характеристики аудиторії, модифікує мовну форму тексту. Для однієї групи споживачів доречнішою є нейтральна й інформативна лексика. Для іншої ефективнішими можуть бути розмовні елементи, сленг або емоційно насичені конструкції. Унаслідок цього експресивність маркетингового тексту не має універсальної мовної форми. Вона формується відповідно до комунікативної ситуації та очікуваної реакції адресата. Застосовуючи певні лінгвостилістичні засоби, автор може реалізувати відкриту та непряму тактику впливу [1, с. 58].

Особливо виразно ця закономірність простежується в англомовному маркетинговому дискурсі цифрового середовища. Короткі рекламні повідомлення часто будуються навколо одного семантично сильного слова або фрази. Вони можуть містити імператив, риторичне запитання чи емоційно марковану оцінку. Така синтаксична організація дає змогу швидко передати основний комунікативний імпульс. Водночас лексична компресія не означає спрощення змісту. Навпаки, окрема мовна одиниця може концентрувати кілька прагматичних значень. Наприклад, імперативна конструкція одночасно привертає увагу, пропонує дію та формує бажану модель поведінки. Саме тому в цифровій рекламі коротка фраза часто виконує функції, які в традиційному тексті реалізуються кількома реченнями.

Комунікативна стратегія в англомовній цифровій рекламі реалізується також через персоналізацію мовлення. Використання займенника "you" створює безпосередню орієнтацію на адресата. Комунікативна дистанція між брендом і споживачем при цьому скорочується. Повідомлення сприймається як звернення до конкретної особи, а не до абстрактної масової аудиторії. Поряд із займенниковими формами функціонують конструкції, що апелюють до індивідуальних потреб, бажань і досвіду користувача. У цифровому середовищі така мовна організація узгоджується з технологічною можливістю персоналізувати рекламний контент. Лінгвістична форма, таким чином, підтримує комунікативний ефект, створений цифровими інструментами.

Експресивність маркетингового дискурсу посилюється завдяки образним засобам. Метафора дає змогу представити продукт через знайомий адресатові образ. Персоніфікація формує уявлення про бренд як про активного учасника комунікації. Гіпербола підкреслює винятковість рекламованої пропозиції. Порівняння допомагає конкретизувати її переваги. У цифровому просторі ці засоби часто поєднуються з візуальним компонентом. Словесний образ доповнюється фотографією, відео або графічним оформленням. У результаті лінгвостилістична організація маркетингового тексту виходить за межі суто вербального рівня та включається в мультимодальну структуру повідомлення.

З огляду на це комунікативна стратегія маркетингового тексту може бути розкрита через систему взаємопов'язаних мовних рішень. Лексика формує оцінність і емоційне тло. Синтаксис визначає динаміку та спосіб подання інформації. Стилістичні засоби створюють обра-

зність і додаткові смислові відтінки. Композиція забезпечує послідовність розгортання рекламного повідомлення. Адресат при цьому залишається центральним чинником добору мовних ресурсів. У цифровому маркетинговому дискурсі зазначені компоненти функціонують у тісному зв'язку з платформою поширення та мультимодальним оформленням [1, с. 58].

Перекладаючи рекламні повідомлення іноземною мовою, важливо зберігати їхню комунікативну спрямованість і водночас ураховувати специфіку рекламного мовлення. До його основних характеристик належать стисліть, змістовність і доступність викладу. Важливу роль відіграє також наближеність мови до повсякденного спілкування. Така «демократичність» сприяє скороченню дистанції між рекламодавцем і адресатом. Вербальний компонент при цьому функціонує у взаємодії з візуальними та іншими невербальними засобами. Під час перекладу їхнє співвідношення необхідно зберігати або відповідно модифікувати. Інакше зміна лише словесного компонента може порушити цілісність рекламного повідомлення [6, с. 455].

Важливим чинником є національно-культурна специфіка цільової аудиторії. Маркетинговий текст містить не лише безпосередньо виражену інформацію. У ньому закріплюються культурні асоціації, соціальні уявлення, моделі поведінки та фонові знання. Адресат інтерпретує повідомлення, спираючись на власний культурний досвід. Якщо закладена в рекламі інформація не узгоджується з цим досвідом, комунікативний ефект може послаблюватися. Особливо це стосується метафор, фразеологізмів, гумору, алюзій та інших культурно маркованих одиниць. Їх буквальне відтворення не завжди забезпечує адекватне сприйняття. Тому перекладач, зберігаючи основний зміст повідомлення, має враховувати асоціативний простір іншомовного адресата [6, с. 455].

Локалізація маркетингового дискурсу пов'язана не лише з перекладом уже створеного іншомовного тексту. Вона охоплює пристосування мовних одиниць до норм і комунікативних потреб певного професійного середовища. Саме тому англомовні запозичення в українському маркетинговому дискурсі часто не перекладаються буквально. Їх використання може супроводжуватися семантичним уточненням, графічною адаптацією або функціональним переосмисленням [5]. Особливо помітною ця тенденція є у сфері цифрового маркетингу, де значна частина професійної термінології формується під впливом англійської мови. Терміни, пов'язані з брендингом, таргетингом, контентом, SEO, SMM чи digital-комунікацією, входять до українського професійного мовлення разом із новими поняттями та практиками.

Водночас англомовне запозичення може входити в професійний ужиток без попереднього пошуку повного українського відповідника. У такому разі мовна практика випереджає нормативне закріплення терміна. Нове слово починає функціонувати в текстах фахівців, професійних медіа та цифрових комунікаціях. Його значення поступово конкретизується в межах українського маркетингового середовища. Формування дискурсу та його локалізація через це відбуваються практично паралельно [5]. Сучасна ситуація відрізняється від попередніх етапів мовної інтеграції саме високою швидкістю такого процесу. Цифрові платформи сприяють миттєвому поширенню нової лексики та її швидкому закріпленню в професійній комунікації.

Лінгвістична адаптація запозичень водночас впливає на стилістичний вигляд маркетингового дискурсу. Англомовні одиниці можуть створювати відчуття професійності, технологічності та належності до міжнародного бізнес-середовища. В окремих випадках вони виконують номінативну та іміджеву функції. Використання англомовного терміна здатне сигналізувати про сучасність бренду або його орієнтацію на глобальні комунікативні практики. Проте надмірна концентрація іншомовної лексики може ускладнювати сприйняття тексту нефаховою аудиторією. Тому добір запозичень має відповідати комунікативній меті та рівню мовної компетентності адресата. Саме рівновага між професійною точністю та доступністю визначає ефективність їх використання.

Практична реалізація цих мовних процесів особливо виразно простежується в англомовній цифровій маркетинговій комунікації, де нові технології одночасно змінюють зміст повідомлень і способи їх мовного оформлення. Прикладом у цьому контексті є матеріал Sarah Marsh "Brands using AI-generated influencers to promote products on social media" [7], присвячений використанню штучно створених інфлюенсерів у соціальних мережах. Уже заголовок привертає увагу поєднанням лексем "brands", "AI-generated influencers", "promote products" та "social media". Така номінативна структура стисло концентрує основний зміст повідомлення. Водночас словосполучення "AI-generated influencers" фіксує нову для маркетингового дискурсу модель адресанта. Мається на увазі вже не реальний інфлюенсер, а цифровий образ, створений за допомогою технологій

штучного інтелекту. Саме ця номінація визначає подальшу проблематику тексту, актуалізуючи питання достовірності та характеру рекламної комунікації. Поруч із нею функціонують лексеми “genuine customer experiences”, “real”, “fake”, “authentic”, “misleading”, які формують виразну опозицію «реальне – штучне». Через таке лексичне протиставлення цифровий маркетинговий дискурс репрезентує одну з важливих проблем сучасної рекламної комунікації – співвідношення технологічно створеного контенту та сприйняття його як автентичного.

Проблематика автентичності розгортається через повторюване використання лексем, пов’язаних із поняттями реальності та штучності. Авторка використовує словосполучення “genuine customer experiences”, наголошуючи на прагненні брендів відтворити досвід реального споживача. В іншому контексті з’являється характеристика “AI-generated content that purports to show genuine customer experiences”. Дієслово “purports” має важливе прагматичне значення. Воно не просто повідомляє про демонстрацію досвіду, а вказує на його лише заявлену достовірність. Через це між мовною формою та фактичним статусом рекламного повідомлення виникає семантична напруга. Адресатові пропонується контент, який стилістично імітує автентичний досвід. Його реальна природа водночас залишається прихованою. Саме така невідповідність між формою та джерелом повідомлення визначає одну з характерних лінгвостилістичних рис цифрового маркетингового дискурсу.

У статті Anna Nicolaou “Brands using AI-generated influencers to promote products on social media” [8] англомовний маркетинговий дискурс представлено через зіставлення технологічної ефективності та споживчої довіри. Уже перше речення концентрує цю суперечність: “Marketers need to balance the efficiency offered by automation with the authenticity that consumers demand”. Лексеми “efficiency”, “automation” та “authenticity” формують трикомпонентне семантичне поле, у якому протиставляються технологічна раціоналізація та людська довіра. Дієслово “balance” задає модель рівноваги між цими характеристиками. Його використання не передбачає повної відмови від автоматизації. Мається на увазі необхідність співвіднести її можливості з очікуваннями адресата.

Подальший виклад розгортає цю проблему через експресивно марковану лексику. Описуючи реакцію аудиторії на рекламний ролик McDonald’s, авторка використовує слово “creepy”. Ця одиниця належить до розмовної лексики та передає різко негативну емоційну оцінку. Поруч із нею функціонує характеристика “poorly made”, яка вже безпосередньо оцінює якість рекламного продукту. Поєднання емоційної та раціональної оцінки посилює критичний характер висловлення. Рекламний контент оцінюється не лише як технічно недосконалий. Він сприймається як такий, що викликає психологічний дискомфорт. Через це негативна оцінність переходить із мовної характеристики окремого ролика на ширше сприйняття використання ШІ в рекламі.

Натомість у статті Molly Innes “Just 5% of marketers expect AI to create new roles or opportunities” [9] цифровізація маркетингової сфери репрезентується насамперед через зміну професійної структури та мовної моделі опису праці. Уже заголовок побудований на числовому показнику 5% та конструкції “expect AI to create new roles or opportunities”. Така синтаксична модель концентрує увагу на співвідношенні технології та професійних перспектив. Водночас лексема “opportunities” формує позитивну семантичну площину, яка відразу вступає в контраст із подальшою згадкою про скорочення персоналу. Отже, заголовкова конструкція не лише інформує про результати дослідження. Вона задає проблемну перспективу сприйняття ШІ як чинника неоднозначних змін у маркетингу.

Ця неоднозначність розгортається через лексичну опозицію “create new roles – make cuts to headcount”. Перша конструкція пов’язана з розвитком і професійними можливостями. Друга має виразно негативну семантику та позначає скорочення кількості працівників. Іменник “headcount” належить до професійної бізнес-лексики. Його використання замість нейтральнішого “employees” або “staff” підкреслює інституційний характер описуваного процесу. Працівник у такому контексті постає не стільки як індивід, скільки як одиниця організаційної структури. Саме цей лексичний вибір підсилює економічний вимір дискурсу.

Професійна термінологія становить один із центральних шарів аналізованого тексту. У ньому функціонують одиниці “AI skills”, “AI automation”, “skills gap”, “headcount”, “governance”, “AI investment”, “AI-native marketing teams”, “talent pipelines”, “succession planning”. Їхня сукупність формує спеціалізоване лексико-семантичне поле цифрового управління маркетинговою діяльністю. Частина цих одиниць уже закріплена в англомовній бізнес-комунікації. Інші, зокрема “AI-native”, відображають нові способи концептуалізації професійного середовища. Через таку

термінологічну насиченість текст репрезентує цифровізацію як системну зміну організації праці.

Висновки. Проведений аналіз показує, що комунікативна ефективність маркетингового тексту залежить від узгодженої взаємодії лексичних, синтаксичних, стилістичних і композиційних засобів, добір яких визначається характеристиками цільової аудиторії та прагматичною метою повідомлення. Лексична організація маркетингового дискурсу передусім ґрунтується на оцінній, емоційно забарвленій та експресивній лексиці, а синтаксична структура спирається на стислі конструкції, імперативи, повтори, паралелізми та риторичні запитання, завдяки чому посилюється концентрація комунікативного впливу. Важливе місце у формуванні виразності посідають метафора, персоніфікація, гіпербола, порівняння та гра слів, які в цифровому середовищі взаємодіють із візуальними компонентами та формують мультимодальну структуру повідомлення. Окрему роль відіграє персоналізація мовлення, оскільки безпосереднє звернення до адресата скорочує комунікативну дистанцію між брендом і споживачем та посилює ефект індивідуалізованої взаємодії. Англомовний цифровий маркетинговий дискурс водночас характеризується лексичною компресією, високою прагматичною насиченістю коротких висловлень і активним використанням професійної термінології, пов'язаної зі штучним інтелектом, автоматизацією, цифровим маркетингом та організацією праці. Аналіз наведених прикладів дає підстави розглядати опозиції «реальне – штучне», «автентичність – технологічність», «професійні можливості – скорочення зайнятості» як важливі смислові компоненти сучасної цифрової маркетингової комунікації. Під час перекладу та локалізації маркетингових текстів важливим виступає збереження їхньої комунікативної спрямованості, стилістичної виразності, мультимодальної цілісності та національно-культурної специфіки. Англомовні запозичення в українському маркетинговому дискурсі виконують номінативну та іміджеву функції, пов'язуючи професійну комунікацію з технологічністю, сучасністю та глобальним бізнес-середовищем, водночас надмірна концентрація іншомовної лексики може ускладнювати сприйняття повідомлення нефаховою аудиторією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Boeva E. V., Zhaboryuk I. A. Semantic-syntaxical organization of English advertising discourse. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки. 2025. № 40. С. 47-60. DOI: https://doi.org/10.24195/2616-5317-2025-40.4

2. Tomenchuk M., Savko N. Linguistic peculiarities of marketing texts in IT. Věda a perspektivy. 2024. № 11(42). С. 432-440. DOI: https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-11(42)-432-440

3. Кірієнко М., Даниленко М. Комунікативно-прагматичні особливості англомовного рекламного дискурсу. Journal of Cross-Cultural Education. 2025. № 6(2). С. 91-102. DOI: https://doi.org/10.31652/2786-9083-2025-6(2)-91-102

4. Ishchuk N. Neologisms in English marketing discourse: semantic and word-formation features. Сучасні дослідження з іноземної філології. 2024. №1(25). С. 61-71. DOI: https://doi.org/10.32782/2617-3921.2024.25.61-71

5. Жалінська І., Завалій Т. Локалізація англомовних термінів у сучасному. українському маркетинговому дискурсі: інноваційні підходи до аналізу професійної комунікації. Journal of Innovations and Sustainability. 2025. Vol. 9, № 2. DOI: https://doi.org/10.51599/is.2025.09.02.06

6. Коломієць С. С., Дейнека А. В. Відтворення комунікативно-прагматичних особливостей англомовного рекламного дискурсу засобами української мови. Молодий вчений. 2020. №11(87). С. 453-455. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-97

7. Marsh Sarah. Brands using AI-generated influencers to promote products on social media. The Guardian, Sun 21 Jun 2026 08.00 CEST. URL: https://www.theguardian.com/technology/2026/jun/21/brands-using-ai-generated-influencers-to-promote-products-on-social-media

8. Nicolaou Anna. Brands using AI-generated influencers to promote products on social media. Financial Times, Published Apr 27 2026. URL: https://www.ft.com/content/7b58bf02-cb35-4586-a087-cb8ba99c18c5

9. Innes Molly. Just 5% of marketers expect AI to create new roles or opportunities. MarketingWeek, 9 Jun 2026. URL: https://www.marketingweek.com/marketers-ai-new-roles/

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

РОЗДІЛ 8
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 811.112.2:821.112.2:82’0
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.37

СЕРЕДОВИЩЕ, КОМУНІКАТИВНИЙ РЕЖИМ І СТИЛЬ У СТРУКТУРІ ВІКТОРІАНСЬКОГО ДИСКУРСУ

ENVIRONMENT, COMMUNICATIVE MODE AND STYLE IN THE STRUCTURE OF VICTORIAN DISCOURSE

Левіщенко М.С.,
orcid.org/0000-0002-9678-6575
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов № 3
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Статтю присвячено дослідженню вікторіанського дискурсу як історично, лінгвістично й соціокультурно зумовленого різновиду комунікативної практики. В роботі визначається комплексне розуміння дискурсу XIX століття з урахуванням не лише його мовних ознак, а й соціокультурних умов, моделей культурної взаємодії та стильової організації ситуацій спілкування. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування триєдиної моделі опису вікторіанського дискурсу, що базується на взаємодії середовища, режиму та стилю спілкування, а також визначення специфіки реалізації цих параметрів та характеристик у британській комунікативній культурі XIX століття. Методологічну основу складають положення історичної прагматики, дискурс-аналізу, соціолінгвістики, лінгвокультурології та теорії ввічливості; використано описовий, контекстуальний, прагмалінгвістичний і дискурсивно-інтерпретаційний методи. У роботі деталізовано зміст понять середовище спілкування, режим спілкування та стиль спілкування як взаємопов’язаних параметрів та ознак дискурсивної організації текстів. Встановлено, що середовище визначає історичні, соціальні, культурні та ситуативні умови комунікації; режим регулює характер взаємодії, соціальну дистанцію, ступінь кооперативності, статусно-рольові відносини та допустимі способи викриття комунікативних намірів; стиль забезпечує мовне оформлення цих параметрів через вибір релевантних лексичних, граматичних, прагматичних і жанрово-стилістичних засобів. Особливу увагу приділено феноменам ввічливості, непрямості, соціальної дистанції, гендерно маркованої комунікативної поведінки, регістру, жанру та ідіостилю. Обґрунтовано, що вікторіанська комунікативна практика формувалася під впливом складної системи соціальної ієрархії, моральних норм, гендерних ролей, уявлень про автономію особистості та правил належної поведінки вікторіанців. Наукова новизна дослідження полягає в систематизації параметрів та характеристик вікторіанського дискурсу в межах єдиної моделі середовище-режим-стиль, що дає змогу розглядати його як єдину систему історично специфічних комунікативних характеристик. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованої моделі під час подальшого аналізу художніх, епістолярних, публіцистичних та інших текстів вікторіанських авторів, а також у дослідженнях історичної прагматики англійської мови та міжкультурної комунікації. Перспективу подальших розвідок становить виявлення конкретних мовних ознак кожного з виокремлених параметрів на матеріалі англомовних текстів XIX століття.

Ключові слова: вікторіанський дискурс, історична прагматика, комунікативне середовище, режим спілкування, стиль спілкування, соціальна дистанція, ввічливість, англійська мова XIX століття.

The article is devoted to the study of Victorian discourse as a historically, linguistically, and socioculturally determined type of communicative practice. The study provides a comprehensive understanding of nineteenth-century discourse, taking into account not only its linguistic features but also the sociocultural conditions, models of cultural interaction, and stylistic organization of communicative situations. The aim of the research is to provide a theoretical foundation for a tripartite model of Victorian discourse based on the interaction of communicative environment, communicative mode, and communication style, as well as to identify the specific ways in which these parameters and characteristics are realized within British communicative culture of the nineteenth century. The methodological framework is based on the principles of historical pragmatics, discourse analysis, sociolinguistics, linguocultural studies, and politeness theory. The study employs descriptive, contextual, pragmalinguistic, and discourse-interpretive methods. The article elaborates on the concepts of communicative environment, communicative mode, and communication style as interrelated parameters and characteristics of discourse organization in texts. It is established that the communicative environment determines the historical, social, cultural, and situational conditions of communication; the communicative mode regulates the nature of interaction, social distance, degree of cooperativeness, status and role relations, and acceptable ways of revealing communicative intentions; while communication style provides the linguistic realization of these parameters through the selection of relevant lexical, grammatical, pragmatic, and genre-stylistic means. Particular attention is paid to the phenomena of politeness, indirectness, social distance, gender-marked communicative behavior, register, genre, and idiolect. It is substantiated that Victorian communicative practices were shaped by a complex system of social hierarchy, moral norms,

gender roles, ideas of individual autonomy, and conventions of appropriate behavior characteristic of Victorian society. The scientific novelty of the research lies in systematizing the parameters and characteristics of Victorian discourse within an integrated environment–mode–style model, which makes it possible to view it as a unified system of historically specific communicative characteristics. The practical significance of the findings lies in the possibility of applying the proposed model to further analyses of literary, epistolary, journalistic, and other texts by Victorian authors, as well as to studies of the historical pragmatics of English and intercultural communication. Further research may focus on identifying specific linguistic features of each of the proposed parameters based on English-language texts of the nineteenth century.

Key words: Victorian discourse, historical pragmatics, communicative environment, mode of communication, communication style, social distance, politeness, nineteenth-century English.

Постановка проблеми. Дискурс утворює багато вимірів: у прагмалінгвістиці він постає як інтерактивна діяльність учасників спілкування, націлена на встановлення та підтримання контакту, здійснення емоційного обміну інформацією, взаємний вплив інтерлокуторів, поєднання комунікативних стратегій і тактик, що динамічно змінюються в процесі взаємодії, та їхнє вербальне й невербальне вдосконалення у практиці спілкування. Розвиток історичної прагматики був значною мірою зумовлений переходом до розуміння мови як діяльності, де соціальні та культурні чинники відіграють визначальну роль у формуванні мовленнєвої поведінки [2]. Дискурс розглядається не як постійна сукупність мовних одиниць, а як активний процес конструювання та інтерпретації значень у конкретному соціальному й культурному значенні. Важливим моментом дискурсивної взаємодії є визначення комунікативних кроків у єдності їх експліцитного та імпліцитного змісту, що дає змогу враховувати не лише безпосередньо висловлену інформацію, а й приховані цілі, соціальні ролі, очікування та пресупозиції учасників комунікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вікторіанський дискурс цікавив й цікавить науковців через ті великі зміни та інновації, що їх зазнала Англія за цей короткий період (Dodd, Hobsbaum, Meanz). Вікторіанський дискурс, який визначав цю добу, сяє своїми відмінними та складними структурами, починаючи від моральних імперативів поваги та етичної чистоти до інтелектуального потрясіння, викликаного теорією еволюції Дарвіна. Ці ідеї пронизували всі аспекти вікторіанського життя, формуючи його літературу, мистецтво, політику, соціальні структури та мову.

Постановка завдання. Особливого значення набуває процес дослідження вікторіанського дискурсу, оскільки мовленнєва поведінка представників британського суспільства XIX століття була тісно пов'язана з тогочасною системою соціальної системи, нормами поведінки та уявленнями про необхідну форму міжособистісної взаємодії. Джефрі Ліч, досліджуючи історичну динаміку англійської ввічливості, наголошує на суттєвих змінах у співвідношенні соціальної дистанції, статусу та комунікативної поведінки: у XIX столітті відбувалося поступове послаблення вертикального виміру соціальної дистанції, водночас посилювалося значення принципу такту, пов'язаного з правом особи на індивідуалізацію та самовизначення [10]. Це положення є особливо важливим для характеристики вікторіанської комунікації, оскільки дозволяє розглядати мовленнєві стратегії не окремо, а в безпосередньому зв'язку із соціальними відносинами, статусом комунікантів та історично сформованими нормами поведінки.

Виклад основного матеріалу. Дослідження багатьох авторів присвячені саме англійській ввічливості XIX століття. Дослідники пов'язують розвиток конвенційної непрямості та стратегій негативної ввічливості з формуванням нового розуміння індивідуальності в англійському суспільстві XIX століття [4]. Отже, непряме висловлення прохання, уникнення категоричності, використання модальних засобів, пом'якшувальних конструкцій та інших засобів дистанціювання можуть розглядатися не лише як формальні мовні характеристики, а як прагматичні механізми регулювання міжособистісних відносин. Саме тому комунікативний режим вікторіанської доби доцільно визначати через систему соціально зумовлених обмежень і можливостей, які регулювали вибір мовленнєвих стратегій та тактик.

Водночас, як підкреслює Л. Брінтон у своїх дослідженнях історичної прагматики англійської мови, вікторіанський дискурс необхідно розглядати з урахуванням його соціального та культурного контексту, причому письмовий дискурс також становить повноцінний об'єкт прагматичного аналізу, оскільки мовленнєві акти реалізуються в конкретних соціокультурних умовах [2]. Це особливо важливо для вікторіанського матеріалу, значна частина якого представлена різноманітними жанрами. Відтак аналіз вікторіанського дискурсу передбачає розуміння не лише лінгвістичної структури висловлення, а й жанру, комунікативної ситуації, соціальних ролей комунікантів та характеру їхніх взаємин.

Вікторіанський дискурс доцільно досліджувати як складну багаторівневу систему, у якій взаємодіють комунікативне середовище, режим соці-

альної взаємодії та стиль мовленнєвої поведінки. Комунікативне середовище визначає соціокультурні умови створення й розуміння висловлень; комунікативний режим встановлює характер взаємодії, ступінь дистанції та допустимі способи реалізації комунікативних намірів; стиль, своєю чергою, показує конкретні вербальні й невербальні засоби реалізації цих намірів. У цьому аспекті слушним є необхідність розглядати історичну прагматику у взаємозв'язку з регістром, жанром і стилем, оскільки саме ці параметри дають змогу простежити варіативність комунікативної поведінки в різних типах дискурсу [3].

Триєдність середовища, комунікативного режиму та стилю становить продуктивну основу для дослідження вікторіанського дискурсу. Їхня взаємодія зумовлює вибір комунікативних стратегій і тактик, характер реалізації ввічливості, способи вираження соціальної дистанції, співвідношення експліцитного та імпліцитного змісту, а також специфіку вербального оформлення міжособистісної взаємодії. Такий комплексний підхід дозволяє простежити, яким чином соціокультурні норми вікторіанської доби перевтілюються в конкретні мовленнєві практики та як через ці практики відтворюються й водночас конструюються соціальні відносини.

Середовище спілкування безпосередньо пов'язане з поняттям комунікативного простору, що охоплює часові, просторові, соціальні та культурні параметри взаємодії. У прагмалінгвістичній перспективі комунікативне середовище не обмежується актуальним місцем здійснення комунікації, а включає ширший комплекс соціокультурних чинників, які визначають характер мовленнєвої поведінки учасників. Отже, середовище спілкування можна трактувати як сукупність історично, соціально й культурно зумовлених умов, у межах яких формуються комунікативні стратегії, визначається характер взаємодії адресанта й адресата та інтерпретується зміст висловлення.

Режим спілкування можна визначити як особливий модус взаємодії комунікантів, який регулює характер їхніх відносин, ступінь соціальної та психологічної дистанції, рівень кооперативності, а також способи реалізації комунікативних намірів. Режим взаємодії може видозмінюватися від максимально формального та дистанційованого до неформального й кооперативного, від симетричної комунікації до взаємодії, що ґрунтується на виразній статусній асиметрії. У цьому контексті суттєвого значення набуває концепція ввічливості відповідно до якої мовленнєвий вибір значною мірою визначається прагненням регулювати соціальні відносини між співрозмовниками, зокрема їхню дистанцію, автономію та взаємні права [10].

Для вікторіанського дискурсу режим спілкування має особливе значення, оскільки соціальні норми та моделі взаємодії змінюються разом із суспільством. Саме XIX століття було періодом істотних змін у британських уявленнях про індивідуальність, самоконтроль і особисту автономію. Ці соціокультурні трансформації сприяли розвитку негативної ввічливості та конвенційної непрямості [4]. Отже, режим спілкування не може розглядатися виключно як формальна характеристика діалогу: він відображає історично сформовані розуміння про допустиму дистанцію, соціальні ролі, права особистості та способи регулювання міжособистісної взаємодії.

Стиль спілкування вікторіанського дискурсу характеризує конкретні способи мовного оформлення комунікативної поведінки, який пов'язаний із соціальною сферою, жанром, регістром, комунікативною метою й типом адресата. У широкому розумінні стиль визначається сукупністю мовних засобів, які систематично використовуються в певному типі комунікативної ситуації та відповідають її функціональним вимогам [3]. У цьому сенсі стиль спілкування можна розглядати як своєрідний механізм реалізації соціальних і прагматичних параметрів комунікації на мовному рівні.

У межах вікторіанського дискурсу взаємодія середовища, режиму та стилю спілкування набуває особливої виразності. Вікторіанське суспільство характеризувалося складною системою соціальних ієрархій, гендерних ролей, моральних норм та моделей поведінки, які безпосередньо впливали на комунікативну практику. Дж. Ліч показує, що в англійській мові протягом XVII–XIX століть відбувалися зміни у співвідношенні соціальної дистанції та статусної ієрархії: традиційно сильний вертикальний вимір поступово послаблювався, тоді як значення принципу такту, пов'язаного з автономією та правом особи на самовизначення, зростало [10]. Це дозволяє розглядати вікторіанську комунікацію як простір взаємодії між усталеними ієрархічними моделями та новими уявленнями про індивідуальність.

Таким чином, середовище, режим і стиль спілкування становлять взаємопов'язану систему параметрів вікторіанського дискурсу. Середовище визначає соціокультурні та ситуативні умови комунікації; режим регулює характер взаємодії між учасниками, ступінь дистанції, кооперативності та статусної асиметрії; стиль забезпечує конкретне мовне втілення відповідних комунікативних стратегій і тактик. Їхня взаємодія проявляється у виборі форм звертання,

способів вираження прохань, незгоди, оцінки та емоцій, засобів пом'якшення висловлення, непрямості й імпліцитності. Саме комплексний аналіз цих трьох параметрів дає змогу реконструювати специфіку вікторіанської комунікативної поведінки та виявити, яким чином соціокультурні норми XIX століття реалізуються у конкретних мовленнєвих практиках.

У прагматичному аналізі розрізняють більш прямі та категоричні способи мовлення і більш непрямі, пом'якшені та дистанційовані способи реалізації комунікативного наміру. У ранніх гендерно орієнтованих дослідженнях R. Lakoff привернула увагу до особливостей жіночого мовлення, серед яких виокремлювалися модальні конструкції, питання-перепитування, пом'якшувальні засоби, інтенсифікатори, апроксиматори та підвищена увага до норм ввічливості [9]. Водночас сучасні дослідження застерігають від прямого ототожнення певного стилю мовлення з біологічною статтю мовця. Особливості жіночого та чоловічого мовлення значною мірою залежать від конкретної комунікативної ситуації, соціальної ролі та прагматичної мети, а не лише від гендерної належності [7]. Тому стилістичні характеристики доцільніше розглядати як соціально та ситуативно зумовлені ресурси комунікації.

Досліджуючи стиль спілкування, необхідно враховувати також категорію мовленнєвої особистості та її індивідуальний спосіб використання мовних ресурсів. У сучасній англомовній лінгвістиці індивідуальні особливості мовлення можуть бути описані через поняття idiolect та style, які пов'язані з характерним для конкретного мовця вибором мовних засобів, комунікативних стратегій і способів організації висловлення. Водночас ідіолект та стиль не є тотожними поняттями: ідіолект охоплює сукупність мовних особливостей, властивих конкретному індивіду, тоді як стиль передбачає варіативний вибір мовних ресурсів залежно від ситуації, адресата та комунікативної мети. У цьому аспекті концепція style-shifting, розроблена в соціолінгвістичних дослідженнях Мовці систематично змінюють спосіб мовлення залежно від соціального контексту, ступеня формальності та характеру взаємодії [8].

Важливим для характеристики стилю вікторіанського дискурсу є також поняття регістру. Регістр розглядається як різновид мовлення, пов'язаний із певною ситуацією використання мови, наголошуючи на системному зв'язку між лінгвістичними характеристиками тексту та контекстом його функціонування [1]. Отже, стиль не можна зводити лише до набору мовних засобів: він формується в результаті взаємодії комунікативної ситуації, соціальних ролей учасників, жанрової специфіки, ступеня формальності та прагматичної мети. Саме тому один і той самий мовець у Вікторіанську епоху міг використовувати різні стилістичні моделі залежно від конкретного комунікативного середовища.

Доцільно розрізняти персонально орієнтовані та інституційно зумовлені типи дискурсивної взаємодії. У персонально орієнтованій комунікації вікторіанський мовець постає передусім як індивідуальна особистість із власними поглядами, емоціями, цінностями та комунікативними стратегіями; в інституційній комунікації його мовленнєва поведінка значною мірою визначалася соціальною роллю та нормами відповідного інституту. Такий поділ є продуктивним для історико-прагматичного аналізу, оскільки дає змогу встановити, якою мірою мовленнєві особливості зумовлені індивідуальними характеристиками комуніканта, а якою соціальними нормами та інституційним контекстом.

Застосування принципів типологізації дискурсу в триєдності середовища, режиму та стилю спілкування дає змогу комплексно дослідити специфіку вікторіанського дискурсу. У запропонованій моделі середовище визначає ширший англомовний соціокультурний простір XIX століття; режим відображає специфічну систему соціальних норм, моделей взаємодії, статусних відносин та комунікативних очікувань, характерних для вікторіанської доби; стиль репрезентує конкретні мовні й дискурсивні засоби, за допомогою яких ці соціокультурні та прагматичні параметри реалізуються в тексті. Відповідно, вікторіанський дискурс можна розглядати як складний дискурсивний феномен, у якому загальне англомовне комунікативне середовище поєднується зі специфічним вікторіанським комунікативним режимом та відповідними стильовими й жанровими моделями.

Висновки. Соціокультурне середовище, лінгвокультурний режим і функціонально-стильова організація вікторіанського дискурсу утворюють взаємопов'язану систему основних параметрів. Їхня взаємодія виявляється у виборі форм звертання, способів вираження прохання, наказу, незгоди та оцінки, засобів реалізації ввічливості й непрямості, способів маркування соціальної дистанції, а також у використанні вербальних і невербальних засобів комунікації. Це дозволяє розглядати вікторіанський дискурс не лише як сукупність текстів певного історичного періоду, а як специфічну систему комунікативних практик, в якій соціальні норми та культурні цінності епохи отримують конкретне мовне втілення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Biber D., Conrad S. Register, Genre, and Style. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 344 p.
2. Brinton L. J. Pragmatics in the History of English. Cambridge : Cambridge University Press, 2023. 270 p.
3. Brinton L. J. Discourse: Register, Genre, and Style. *Pragmatics in the History of English.* Cambridge : Cambridge University Press, 2023. P. 185–214.
4. Culpeper J., Demmen J. Nineteenth-century English politeness: Negative politeness, conventional indirect requests and the rise of the individual self. *Journal of Historical Pragmatics.* 2011. Vol. 12. No. 1–2. P. 49–81.
5. Dodd F. Englishness and the national culture / ed. by David Boswell and Jessica Evans, Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums. London; New York: Hauppauge, 1999. P. 87–103.
6. Hobsbaum E. Mass-producing traditions: Europe, 1870-1914 / ed. by D.Boswell and J.Evans Representing the Nation: A. Reader. Histories, heritage and museums. London; New York: Hauppauge, 1999. 567 p.
7. Holmes J. Women, Men and Politeness. London; New York : Longman, 1995. 254 p.
8. Labov W. Sociolinguistic Patterns. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1972. 344 p.
9. Lakoff R. Language and Woman's Place. New York : Harper & Row, 1975. 83 p.
10. Leech G. N. The Pragmatics of Politeness. Oxford : Oxford University Press, 2014. 368 p.
11. Meantz S. The History of Private Life: An Overview. URL: http://www.digitalhistory.uh.edu/historyonline/private_life. cfm. (дата звернення: 05.08.26).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 82:1
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.38

ФРАНЦУЗЬКИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕТНОПСИХОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ОЛЕСКАНДРА КУЛЬЧИЦЬКОГО

FRENCH INTELLECTUAL CONTEXT AS A FACTOR IN THE FORMATION OF O. KULCHYTSKYI'S ETHNOPSYCHOLOGICAL CONCEPT

Стефанчук Б.М.,
orcid.org/0009-0001-1537-1934
асистент кафедри романо-германської філології та професійної комунікації
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

У статті обґрунтовано, що становлення його підходу до осмислення національної психіки відбувалося в умовах інтенсивної взаємодії української гуманітарної думки з європейською філософською традицією XX століття [1, с. 12–14]. Особливу увагу приділено впливу таких напрямів, як феноменологія, персоналізм та герменевтика, які сформували нову методологічну оптику дослідження людини, мови та культури.

Доведено, що в межах феноменологічної традиції національна психіка постає як динамічний досвід переживання світу, зумовлений культурними та історичними чинниками. Персоналізм, у свою чергу, дозволяє інтерпретувати особистість як носія національного досвіду, у якому поєднуються індивідуальні та колективні виміри. Герменевтичний підхід розширює ці положення, розглядаючи мову як простір смислотворення, у якому актуалізуються культурні коди та моделі мислення.

Показано, що французький інтелектуальний контекст виконує не лише функцію ідейного підґрунтя, але й виступає як методологічний інструмент переосмислення ключових категорій етнопсихології – національної ідентичності, культурної пам'яті та мовної репрезентації досвіду. Особливу роль у цьому процесі відіграє еміграційний контекст, у межах якого відбувається трансформація національної психіки, переоцінка культурних цінностей та формування нових моделей самоідентифікації особистості.

Встановлено, що рецепція французької філософської думки сприяла виробленню оригінального міждисциплінарного підходу Олександра Кульчицького, у якому поєднуються філософські, психологічні та філологічні засади дослідження. Такий підхід дозволяє по-новому інтерпретувати взаємозв'язок мови, культури й національної свідомості, а також розглядати етнопсихологічні явища як складову ширших європейських гуманітарних процесів.

Зроблено висновок, що етнопсихологічна концепція О. Кульчицького є результатом творчого синтезу європейських філософських ідей та українського культурного досвіду, що забезпечує її актуальність у сучасних філологічних і гуманітарних дослідженнях [1, с. 18–20].

Ключові слова: етнопсихологія, національна ідентичність, культурна пам'ять, еміграція, французька філософія, феноменологія, персоналізм, герменевтика, мова, Олександр Кульчицький.

The article provides a comprehensive analysis of the French intellectual context as one of the key factors in the formation of Oleksandr Kulchytskyi's ethnopsychological concept. It is substantiated that the development of his approach to the interpretation of the national psyche took place within the framework of intensive interaction between Ukrainian humanities and the European philosophical tradition of the twentieth century. Particular attention is paid to the influence of such philosophical movements as phenomenology, personalism, and hermeneutics, which shaped a new methodological perspective for the study of human beings, language, and culture.

It is demonstrated that within the phenomenological tradition the national psyche is interpreted as a dynamic experience of the world, conditioned by cultural and historical factors. Personalism, in turn, makes it possible to conceptualize the individual as a bearer of national experience, in which individual and collective dimensions are integrated. The hermeneutic approach further develops these ideas by interpreting language as a space of meaning-making, within which cultural codes and patterns of thinking are actualized.

The article shows that the French intellectual context functions not only as an ideological background but also as a methodological tool for rethinking the key categories of ethnopsychology, including national identity, cultural memory, and the linguistic representation of experience. Particular emphasis is placed on the role of the émigré context, within which the transformation of the national psyche and its reflective reinterpretation take place.

It is concluded that O. Kulchytskyi's ethnopsychological concept represents a creative synthesis of European philosophical ideas and Ukrainian cultural experience, which ensures its relevance for contemporary philological and broader humanities research.

Key words: ethnopsychology, national identity, cultural memory, emigration, French philosophy, phenomenology, personalism, hermeneutics, language, Oleksandr Kulchytskyi.

Постановка проблеми. Перебування поза межами національного культурного простору зумовлювало переосмислення ідентичності та сприяло формуванню наукових концепцій на перетині національного досвіду й європейської інтелектуальної традиції.

Однією з таких є етнопсихологічна концепція Олександра Кульчицького, спрямована на осмислення національної психіки як культурно-історичного феномена через взаємозв'язок мови, культури та історичної пам'яті [1, с. 12–13].

Актуальним залишається питання інтелектуального середовища формування цієї концепції, зокрема ролі французького контексту, який у ХХ столітті став одним із центрів розвитку гуманітарної думки та переосмислення категорій свідомості, досвіду і мови.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю інтеграції української гуманітарної спадщини в європейський науковий простір і недостатньою конкретизацією інтелектуальних впливів на формування концепції Кульчицького [1, с. 14–15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям етнопсихологічних досліджень є ідеї В. фон Гумбольдта, який розглядав мову як форму духовного існування народу та чинник формування мислення [6, с. 45]. Їх розвиток простежується у працях О. Потебні, де мова інтерпретується як носій культурного досвіду і процес смислотворення [7, с. 38].

У ХХ-му столітті ці підходи переосмислюються під впливом феноменології (Е. Гуссерль, М. Мерло-Понті), що акцентує на досвіді переживання світу [2, с. 56], а також французького персоналізму (Е. Муньє), який підкреслює унікальність особистості та її духовну автономію [4, с. 28]. Герменевтика (П. Рікер) розширює це бачення, трактуючи мову як простір смислотворення і взаємодії індивідуального та колективного досвіду [5, с. 52].

У цьому контексті етнопсихологічна концепція О. Кульчицького визначає національну психіку як інтегративну систему, що поєднує історичний досвід, культурні традиції та мовні форми [1, с. 12–15]. Водночас роль французького інтелектуального контексту у формуванні цієї концепції залишається недостатньо конкретизованою [1, с. 18].

Формулювання цілей статті, постановка завдання. Формування української гуманітарної думки ХХ-го століття відбувалося в умовах складних історичних трансформацій, серед яких особливе місце займає досвід еміграції. Перебування поза межами національного культурного простору не лише змінювало соціальні умови існування інтелектуалів, але й створювало принципово нову ситуацію осмислення власної ідентичності.

Однією з таких концепцій є етнопсихологічний підхід О. Кульчицького, спрямований на осмислення національної психіки як складного культурно-історичного феномена. Водночас недостатньо дослідженим залишається питання інтелектуального середовища, в якому формувалася ця концепція, зокрема ролі французької філософії ХХ-го століття як чинника її становлення [1, с. 12–14].

Метою статті є аналіз французького інтелектуального контексту як чинника формування етнопсихологічної концепції О. Кульчицького.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань:

– окреслити поняття інтелектуального контексту як методологічної категорії;

– проаналізувати основні напрями французької філософії ХХ століття;

– визначити їхній вплив на формування підходу О. Кульчицького;

– розкрити роль мови як ключового елемента етнопсихологічної концепції.

Виклад основного матеріалу. Адекватний аналіз формування наукових концепцій передбачає звернення до ширшого інтелектуального середовища, у межах якого вони виникають і розвиваються. У цьому сенсі поняття інтелектуального контексту має методологічне значення, оскільки дозволяє розглядати ідеї як елементи взаємопов'язаної системи.

Інтелектуальний контекст охоплює сукупність філософських, культурних і наукових ідей, що визначають способи мислення епохи та формуються у процесі взаємодії традицій і історичних змін. У гуманітаристиці ХХ століття відбувається відхід від редукціонізму до інтеграції психологічного, культурного, мовного й історичного рівнів аналізу, що визначає розвиток етнопсихології.

Етнопсихологічний підхід спрямований на осмислення національної психіки через аналіз внутрішніх структур досвіду – пам'яті, ідентичності та символічних моделей, які формуються в культурі й передаються через мову. У цьому контексті мова постає формою репрезентації колективного досвіду та чинником формування мислення, що відповідає ідеям В. фон Гумбольдта [6, с. 45].

Подальший розвиток ці положення отримують у працях О. Потебні, який розглядає мову

як процес поєднання індивідуального мислення та колективної пам'яті [7, с. 38]. Таким чином, етнопсихологічний підхід формується на перетині лінгвістики, психології та культурології, розглядаючи національну психіку як результат взаємодії історичних, соціальних і мовних чинників.

Інтелектуальний контекст не лише впливає на формування наукових концепцій, а й визначає їхню структуру, що зумовлює необхідність аналізу етнопсихологічної концепції О. Кульчицького у зв'язку з філософськими традиціями, які сформували його світогляд [1, с. 12–14].

Французька філософія XX століття формує нове бачення людини як істоти досвіду, що зумовлює переосмислення категорій свідомості, мови та культури в межах феноменології, персоналізму та герменевтики.

Ці впливи зазнають трансформації відповідно до національного досвіду, тому концепція О. Кульчицького постає як результат їх творчого переосмислення, а не прямого запозичення [1, с. 15–16].

Поняття інтелектуального контексту дозволяє інтерпретувати формування наукових концепцій через умови їх виникнення. У цьому сенсі аналіз підходу О. Кульчицького передбачає звернення до французької філософії як джерела методологічної оптики, що визначає новий тип мислення [1, с. 19–20].

Феноменологія (Е. Гуссерль, М. Мерло-Понті) змінює підхід до аналізу свідомості, трактуючи її як процес переживання. Знання про світ постає як результат досвіду, тілесно й культурно зумовленого, що дозволяє інтерпретувати психіку як динамічний процес у конкретному культурному середовищі [3, с. 56].

У цьому контексті концепція О. Кульчицького виявляє близькість до феноменології: національна психіка розглядається як динамічна форма досвіду, що формується у взаємодії людини зі світом [1, с. 14–15]. Важливою є також ідея інтенціональності свідомості, яка дозволяє трактувати її як систему спрямованостей, що визначають сприйняття реальності.

Отже, феноменологія створює підґрунтя для розуміння психіки як процесу, що поєднує індивідуальний і культурний виміри.

Іншим важливим напрямом французької філософії XX-го століття є персоналізм, у галузі якого людина розглядається як унікальна духовна істота, здатна до самовизначення та відповідальності [4, с. 28]. Водночас особистість формується у взаємодії з культурою та суспільством.

У концепції О. Кульчицького ця ідея переосмислюється: людина постає носієм національного досвіду, через якого реалізуються колективна пам'ять, культурні традиції та мовні моделі [1, с. 15–16].

Такий підхід дозволяє інтегрувати індивідуальний і колективний виміри національної психіки, надаючи персоналізму етнопсихологічного змісту [1, с. 16–17].

Ще одним важливим елементом французького інтелектуального контексту є герменевтика (П. Рікер), у межах якої мова розглядається як інструмент інтерпретації реальності [5, с. 52]. Смисл формується у процесі інтерпретації, а текст постає простором взаємодії автора, культури та читача.

У цьому контексті мова виступає формою репрезентації колективного досвіду. Подібний підхід розвиває і О. Кульчицький, розглядаючи мову як ключовий елемент національної психіки, через який проявляються глибинні структури мислення.

Таким чином, вплив французького інтелектуального контексту виявляється передусім у зміні методологічної оптики, а не у прямому запозиченні ідей [1, с. 18–20].

Феноменологія, персоналізм і герменевтика формують методологічну оптику, у межах якої психіка осмислюється як досвід, людина – як носій культури, а мова – як форма смислотворення. Це дозволяє О. Кульчицькому розглядати національну психіку як інтегративний феномен [1, с. 12].

Отже, французький інтелектуальний контекст виступає не зовнішнім впливом, а внутрішнім чинником формування теоретичної моделі. Перехід до аналізу концепції О. Кульчицького передбачає уточнення категорій, через які він осмислює національну психіку як процес, а не сукупність рис.

У цьому значенні його концепція інтегрує індивідуальний, культурний і мовний рівні в цілісну модель. Центральним є поняття національної психіки як динамічної системи, що формується історично та змінюється під впливом соціокультурних чинників, зберігаючи внутрішню цілісність [1, с. 15].

Національна психіка не існує поза індивідом: вона реалізується через поведінку, мислення і мовлення, водночас виходячи за межі індивідуального рівня завдяки включенню колективного досвіду. Такий підхід дозволяє подолати як редукцію психіки до індивідуальних характеристик, так і абстрактне розуміння «народу» як безособової сутності.

Формування національної психіки, за О. Кульчицьким, пов'язане з історичною пам'яттю, що включає не лише знання подій,

а й моделі їх переживання, які передаються між поколіннями. Ці моделі закріплюються у культурі – традиціях, символах і наративах – і визначають спосіб інтерпретації реальності.

Етнопсихологічний підхід, таким чином, дозволяє розглядати культуру як систему смислів, що формує психіку, зближуючись із герменевтичною традицією, де культура інтерпретується як текст.

Особливе місце у концепції О. Кульчицького займає мова, яка постає не лише засобом комунікації, а формою існування національної психіки. Вона акумулює історичний досвід, фіксує культурні значення та відображає специфіку мислення певної спільноти. У цьому сенсі мова може розглядатися як «простір пам'яті», що зберігає не лише значення, а й способи їх інтерпретації.

Це положення є важливим для аналізу філологічної спадщини, оскільки дозволяє трактувати тексти як носії етнопсихологічних смислів. Водночас мова змінюється під впливом соціальних умов, що особливо виразно проявляється в еміграційному контексті, де відбувається взаємодія різних мовних і культурних систем.

Еміграція постає як простір трансформації національної психіки, поєднуючи потребу збереження культурної спадщини з необхідністю адаптації. У цьому процесі, за Кульчицьким, відбувається переосмислення національного досвіду та актуалізація ідентичності [1, с. 15].

Концепція О. Кульчицького ґрунтується на інтеграції індивідуального і колективного рівнів, що визначають національну психіку як систему смислів, сформовану взаємодією особистого досвіду та культурних моделей. Такий підхід дозволяє подолати редукцію психіки до одного з цих рівнів.

Порівняльний аналіз французького контексту засвідчує не лише впливи, а й трансформацію ідей: феноменологія інтерпретується як досвід історично сформованого переживання, персоналізм – як концепція особистості-носія національного досвіду, герменевтика – як розуміння мови як носія національної психіки [1, с. 25].

Унаслідок формується синтез, де французькі ідеї виступають теоретичною основою, а український досвід – середовищем їх переосмислення.

На нашу думку, ключова цінність концепції О. Кульчицького полягає у її здатності поєднувати різні рівні аналізу без редукції одного до іншого, що уможливлює одночасне врахування індивідуального досвіду, культурних моделей та мовних структур.

Водночас цей підхід має і певні обмеження. Зокрема, складність категоріального апарату може ускладнювати його практичне застосування у конкретних філологічних дослідженнях. Крім того, питання про межі національної психіки в умовах глобалізації потребує додаткового осмислення.

Разом із тим, саме ця складність відкриває нові можливості для дослідження. Етнопсихологічний підхід дозволяє виходити за межі традиційних методів аналізу тексту і розглядати його як прояв глибинних культурних процесів.

У цьому значенні концепція О. Кульчицького може бути продуктивно застосована у сучасних філологічних студіях, зокрема у дослідженні еміграційного дискурсу, де проблема ідентичності набуває особливої гостроти.

Подальше вивчення етнопсихологічної концепції О. Кульчицького може розвиватися у кількох напрямах: аналіз текстів української еміграції з використанням етнопсихологічного підходу, розширення порівняльних досліджень європейських інтелектуальних традицій та адаптація підходу до сучасних умов міжкультурної взаємодії.

Висновки. Отже, французький інтелектуальний контекст відіграв суттєву роль у формуванні концепції О. Кульчицького, вплинувши не лише на окремі ідеї, а й на методологічну оптику дослідження. Феноменологія, персоналізм і герменевтика створюють теоретичне підґрунтя для осмислення національної психіки як динамічного феномена культурної взаємодії.

Концепція О. Кульчицького постає як результат творчого синтезу цих ідей з українським культурним досвідом і дозволяє розглядати національну психіку як інтегративну систему, що поєднує індивідуальні та колективні виміри.

Таким чином, французький інтелектуальний контекст виступає активним чинником формування етнопсихологічного підходу, визначаючи його актуальність у сучасних гуманітарних дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кульчицький О. Ю. Українська душа. Нью-Йорк; Торонто: Ключі, 1956. 63 с.
2. Husserl E. Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology. London: George Allen & Unwin, 1931. 464 p.
3. Merleau-Ponty M. Phenomenology of Perception. London: Routledge & Kegan Paul, 1962. 544 p.
4. Mounier E. Personalism. Paris: Routledge, 1950. 128 p.
5. Ricœur P. Theory of Interpretation. Texas: Texas Christian University, 1976. 52 p.
6. Humboldt W. On Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. 45 p.

7. Потебня О. О. Думка і мова. Київ: Либідь, 1993. 38 с.
8. Nida E. Language and Culture. New York: Routledge, 2001. 232 p.
9. Geertz C. The Interpretation of Cultures. New York: Basic Books, 1973. 470 p.
10. Кульчицький О. Ю. Основи філософії та філософських наук. Мюнхен; Львів: Український вільний університет, 1995. 296 с.
11. Jaspers K. Introduction to Philosophy. Munich; Zurich: Yale University Press, 1951. 208 p.
12. Кульчицький О. Ю., Огородник І. В., Огородник В. В. Історія філософської думки в Україні: курс лекцій. Київ: Вища школа, 1999. 471 с.
13. Кульчицький О. Ю. Енциклопедія українознавства : словникова частина. Київ: Вища школа, 1996. Т. 4. 1235 с.
14. Філософсько-антропологічні читання – 95. Випуск 2. До 100-річчя Олександра Кульчицького / Інститут філософії НАН України, Українська філософська ліга. Київ: Вища школа, 1996. 98 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

РОЗДІЛ 9
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2-1.09:355.01
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.39

ХУДОЖНЯ ОНТОЛОГІЯ ВІЙНИ МАКСИМА КРИВЦОВА (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ «ВІРШІ З БІЙНИЦІ»)

MAKSYM KRYVTSOV'S LITERARY ONTOLOGY OF WAR (BASED ON THE COLLECTION *POEMS FROM THE FIRING SLIT*)

Гальчук О.В.,
orcid.org/0000-0002-3676-7356
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри світової літератури
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Мета дослідження – окреслити тематично-змістові параметри основних вимірів художньої онтології війни на матеріалі книги Максима Кривцова «Вірші з бійниці» (2023). Для досягнення мети вирішено такі завдання: виокремлено різні виміри художньої онтології; визначено ключові мотиви їхнього оприявлення; окреслено інтертекстуальну стратегію автора у створенні феноменології війни. Для аналізу застосовуються антропологічна оптика, інтертекстуальний і герменевтичний наукові методи дослідження.

Доведено, що Максим Кривцов створює цілісну художню онтологію війни, у якій трансформуються фундаментальні категорії людського буття – простір, час, пам'ять, сакральне, любов і людська ідентичність. У книзі домінує відчуття крихкості буття і наратив смерті: смерть як постійний співрозмовник ліричного героя, стирання межі між живими і мертвими, інтенсивна танатологічна образність.

У перебігу дослідження з'ясовано, що авторська художня онтологія війни оприявлюється через такі взаємопов'язані виміри, як онтологічний, антропологічний, сакральний, часопросторовий, екзистенційний, меморіальний. Доведено, що книга «Вірші з бійниці» репрезентує цілісну художню онтологію війни, у межах якої інфернальна модель світу постає як форма переживання й осмислення воєнної реальності й переосмислення основоположних категорій людського буття. В онтологічному вимірі війна постає у Кривцова силою, що змінює сам спосіб існування світу. Антропологічна катастрофа у Кривцова не завершується деперсоналізацією: війна руйнує попередню ідентичність, але водночас формує нове «Я» – травмоване, проте здатне до морального вибору, солідарності та свідчення. Сакральне в поета радикально змінює форми своєї присутності, входячи у воєнну повсякденність, а профанне набуває сакральних значень. Любов і творчість у художній онтології Кривцова постають способами збереження людського в умовах тотального руйнування, своєрідними формами опору смерті.

Ключові слова: Максим Кривцов, онтологія війни, антропологічна катастрофа, тотально-інфернальна модель, феноменологія війни, інтертекстуальність.

The aim of the study is to outline the thematic and conceptual parameters of the principal dimensions of the literary ontology of war in Maksym Kryvtsov's collection *Poems from the Firing Slit* (2023). To achieve this aim, the study identifies the various dimensions of this literary ontology, determines the key motifs through which they are manifested, and examines the author's intertextual strategy in constructing a phenomenology of war. The analysis employs an anthropological perspective as well as intertextual and hermeneutic methods.

The study demonstrates that Maksym Kryvtsov constructs a coherent literary ontology of war in which the fundamental categories of human existence – space, time, memory, the sacred, love, and human identity – undergo profound transformation. The collection is dominated by a sense of the fragility of existence and a narrative of death: death becomes the lyrical subject's constant interlocutor, the boundary between the living and the dead is erased, and thanatological imagery acquires particular intensity.

The analysis reveals that Kryvtsov's literary ontology of war is articulated through several interconnected dimensions: ontological, anthropological, sacred, spatiotemporal, existential, and memorial. It is argued that *Poems from the Firing Slit* represents a coherent literary ontology of war in which an infernal model of the world functions as a mode of experiencing and comprehending wartime reality and of rethinking the fundamental categories of human existence. In the ontological dimension, war emerges in Kryvtsov's poetry as a force that transforms the very mode of the world's existence. The anthropological catastrophe, however, does not culminate in depersonalization: war destroys the subject's former identity while simultaneously shaping a new self – traumatized, yet still capable of moral choice, solidarity, and bearing witness. In Kryvtsov's poetry, the sacred radically transforms the forms of its presence by entering the everyday reality of war, while the profane acquires sacred meanings. Within Kryvtsov's literary ontology, love and creativity emerge as means of preserving humanity amid total destruction and as distinctive forms of resistance to death.

Key words: Maksym Kryvtsov, ontology of war, anthropological catastrophe, infernal model of the world, phenomenology of war, intertextuality.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна, що стала одним із визначальних досвідів сучасної України, актуалізувала в літературі не лише потребу художнього осмислення травматичних подій, а й необхідність пошуку нової мови для означення спричинених нею змін у способі людського буття. У поезії авторів-комбатантів війна постає не тільки історичною реальністю чи тематичним комплексом, а і тим межовим досвідом, що трансформує усталені уявлення про життя і смерть, людину і світ, час і простір, пам'ять, сакральне, любов та особистісну ідентичність. Відтак актуальним видається дослідження сучасної воєнної лірики в онтологічній перспективі, щоб простежити, як художній текст моделює буття людини і світу, радикально змінених війною.

Особливо репрезентативною в цьому аспекті є книга Максима Кривцова «Вірші з бійниці», у якій особистий досвід поета-воїна набуває універсалізованого художнього вираження. Війна в авторській картині світу проникає в усі сфери існування, руйнуючи звичний порядок і формуючи нову топографію, темпоральність, систему сакрального, способи самоідентифікації та пам'ятання. Водночас цей межовий досвід осмислюється через широкий культурний код – біблійні, античні, літературні та інтермедіальні топоси, що уможливлюють співвіднесення конкретного досвіду сучасної російсько-української війни з універсальними моделями переживання катастрофи.

Проблема, таким чином, полягає у визначенні того, яким чином у «Віршах з бійниці» окремі образи, мотиви, хронотопи та інтертекстуальні коди утворюють цілісну художню онтологію війни, у межах якої воєнний досвід постає як антропологічна катастрофа і водночас як випробування фундаментальних засад людського буття. Актуальність такого прочитання зумовлена потребою перейти від аналізу окремих тематичних, міфопоетичних, часопросторових чи емоційних аспектів лірики Кривцова до їх осмислення як взаємопов'язаних складників авторської моделі світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із часу публікації у 2023 році книги «Вірші з бійниці» вона перебуває в центрі наукових зацікавлень. На матеріалі поетичних творів поета-комбатанта Г.Матусяк проаналізувала їхні міфологічні сценарії [4], Ю. Вишницька – часопросторові координати пам'яті [1]. Про Homo viator у поезії Кривцова писала О. Деркачова [2]. Одне з найповніших досліджень останнього часу – студія Т. Старостенко «Моделювання емоціоконцептів у "Віршах з бійниці" Максима Кривцова» [5]. Проте питання моделювання автором картини світу як антропологічної катастрофи в контексті онтології війни спеціально не вивчалося. Це зумовлює новизну запропонованого дослідження.

Мета цієї студії – окреслити тематично-змістові параметри основних вимірів художньої онтології війни на матеріалі книги Максима Кривцова «Вірші з бійниці». Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: виокремити різні виміри художньої онтології війни; визначити ключові мотиви оприявлення цих вимірів; проаналізувати інтертекстуальну стратегію автора у створенні феноменології війни. Для аналізу застосовуються антропологічна оптика, інтертекстуальний і герменевтичний наукові методи дослідження.

Основна теза нашого дослідження: книга «Вірші з бійниці» – це цілісна художня онтологія війни, у якій Кривцов показує вплив війни на спосіб існування світу. Зокрема, як вона змінює простір, час, Бога, любов, пам'ять, мову і саме людське «Я». У результаті постає авторська інтерпретація феноменології війни як способу художнього переживання цього буття.

Основний виклад матеріалу. Художня онтологія війни Кривцова оприявлюється через такі взаємопов'язані виміри, як онтологічний, антропологічний, сакральний, часопросторовий, екзистенційний, меморіальний. Вони визначені й причинно-наслідковим зв'язком. Відтак «Вірші з бійниці» репрезентують цілісну художню онтологію війни.

Особливістю поетики цієї книги Кривцова є активізація широкого діапазону інтертекстуальних та інтермедіальних топосів, пропущених через особистий досвід поета-воїна, які стають матеріалом для створення універсальної моделі опису межового досвіду. У результаті цього вибудовується авторська модель сучасної війни як антропологічної катастрофи. Поряд із біблійними й античними символами у творах Кривцова співіснують алюзії на творчість відомих художників, явища сучасного кінематографу, порівняння з історичного чи політичного контексту. Палімпсестним інтертекстом вважаємо імпліцитно заявлений Кривцовим поетичний досвід Данте в «Божественній Комедії». Він оприявлюється в трансформації художнього проживання межового досвіду як катабазису (сходження в пекло); своєрідній організації простору; авторській моделі людини в межовій ситуації; поетиці межі між життям і смертю. І, насамперед, у створенні художньої реальності, де автор переводить об'єктивну або суб'єктивну дійсність (почуття,

ідеї, конфлікти) у площину тексту. У результаті формується певний тип ліричного героя-свідка чи тип свідчення, що поєднує особистий досвід із претензією на універсальне знання про людину і світ. Отже, дантівський інтертекст можна вважати одним із герменевтичних ключів прочитання різних вимірів художньої онтології війни у Кривцова.

Війна, за Кривцовим, змінює сам спосіб існування світу. Так окреслюється її *онтологічний вимір*. У вірші «Війна це радіація» автор дає цілу низку визначень, які окреслюють образ-парадокс війни як закономірності і випадковості, як катастрофи тіла, віку, природи. Звідси – екзистенційна ситуація прийняття війни (і себе на війні) «*як і смерть / як і зиму / як і дим / як і кров / як і вугрі / як і попіл / як і землю*…» [3, с. 92], частиною буття, якої неможливо уникнути. В іншому творі – «Одного разу» – ліричний герой наголошує, що «*від війни не втечеш*» і «*війна не торт її на всіх вистачить*» [3, с. 142]. Аналогічно розгорнута онтологія війни з античними («*платиш хароновому братові*» [3, с. 106]) й біблійними (Голгофа, Євангеліє, хрести-автомати, алюзія Страшного суду) інтертекстемами у вірші «Війна пахне словами». Маркерами саме сучасної українсько-російської війни є жовтий колір скотчу, яким українські воїни позначають себе: «*жовтий скотч / ти намотуй його якомога більше / за ним бо судитиму*» [3, с. 107].

Війна як антропологічна катастрофа вривається у світ, і тепер він уже не є впорядкованим космосом, а постає простором постійної загрози, де життя і смерть співіснують одночасно. Найбільш промовиста авторська метафора такого світу – у вірші «Весь світ у ранах». Кривцов засвідчує бачення світу як зруйнованого тіла і водночас озвучує свідомий вибір свого покоління стати на захист Батьківщини: «*ми всі пішли на Схід, / бо хто, якщо не ми*» [3, с. 15]. Мотив зруйнованого (хворого) світу отримує розвиток в образах хворого горла, судомів, болю до безтями (вірш «Світ болить»), де чи не найстрашнішим симптомом є невіднайдення людини: «*Тут була колись людина*» [3, с. 67]. У творі «Вулиці кровоточать осінню» автор висновує, що «*війна це невиліковна хвороба*» [3, с. 161]. Мотив крихкості світу заявлений і у вірші «А ти і кроку ступити не зможеш» в образі горлиці, яка хитається на дроті. Заклик не налякати її – це попередження всьому людству про смертельну небезпеку війни. Більш радикально озвучує своє бачення світу ліричний герой творів «Коли твоя голова» («*хочеться вірити у світ / та світу вже давно нема*» [3, с. 72]) і «Кри», де відома шекспірівська формула про вивих часу трагічно масштабується: «*Кри / ти / чна / кровотеча / часу / не / зупиняється. Пневмоторакс / пам'яті / не виліковується*» [3, с. 99]. Медична діагностика тут спрямована на змалювання картини антропологічної катастрофи, спричиненої війною. «*Тепер світ забирає нашу кров*» [3, с. 199], – лейтмотив вірша «Я ніколи не боявся стоматолога». Ліричний герой відчуває себе в замкненому приміщенні, ключі від якого у чужинця. Він усвідомлює, що війна «*стирає тебе / як стираються шипи у базарних / кедах*» [3, с. 120], руйнує його особистість.

У цьому крихкому світі панує смерть. Так, мотив смерті разом із роздумами про завершальність людського буття є головним у вірші «Хлопець пронизаний кулями». В авторській картині світу смерть трагічно-буденна. У системі порівнянь вона опиняється поряд із побутовими й родинними проблемами, що надає їй, з одного боку, рутинного статусу, а з другого, – укріплює ліричного героя в думці прийняття її невідворотності. «*Смерть це лотерея*», – стверджує Кривцов у вірші «Я зустрів свою дівчину» [3, с. 86]. Парадоксальною видається інтимізація топосу смерті у вірші «Не сумуй» («*смерть як друг / що йде пліч-о-пліч*», «*смерть-розбійниця що чекає не мене на митниці*», «*смерть солодка як ротик бджоли*») поряд із впевненістю, що «ніч» (ще один образ на позначення зруйнованого війною світу) «*має здатність закінчуватися*» [3, с. 68]. В авторській інтерпретації («Я ходив я ходив») смерть перетворюється на мірило всіх речей у їхній важливості/неважливості: «*близько все на відстані смерті*» [3, с. 73]. Водночас (вірш «Коли уже мене») є і фаталістичні мотиви: «*Коли уже мене уб'є ракета? Коли нарешті спалить град*?» [3, с. 164].

Зауважимо, що, окрім змістового вираження онтологічного виміру війни у «Віршах з бійниці», він оприявлюється і на мовно-формальному рівні. Змінюється мова поетичних творів, коли автор намагається описати воєнний досвід. Руйнування звичних мовних моделей (відсутність розділових знаків, розбивання слів на склади, міксування українських і англійських слів тощо) є системною рисою таких творів, як «Звиса», «На полі», «Кри», «пада / you /спій / my» та ін. Зовнішній рисунок вірша додатково посилює мотив катастрофізму, світу, який руйнує війна.

Отже, в онтологічному вимірі війна постає в Кривцова не подією всередині усталеного світу, а силою, що змінює сам спосіб його існування: світ втрачає цілісність, стає пораненим, крихким

і підпорядкованим смерті. Оскільки частиною цього зруйнованого світу є людина, онтологічна катастрофа неминуче набуває антропологічного виміру, трансформуючи уявлення особистості про саму себе.

Онтологічний вимір війни у Кривцова взаємопов'язаний з *антропологічним*. Його основні мотиви – руйнування людської цілісності, втрата сталої ідентичності. Ліричний герой запитує «Хто я?», переживає деперсоналізацію, але водночас не перестає бути моральним свідком. Тут почасти можна говорити про творче засвоєння поетом такого дантівського досвіду, як тип свідчення. У ліриці Кривцова він оприявлюється через поєднання зовнішнього й внутрішнього поглядів, коли наратор одночасно є безпосереднім учасником подій і їхнім рефлексивним спостерігачем. Така оптика заявлена вже в назві збірки «Вірші з бійниці»: війна як межова ситуація визначає не лише перебування на межі життя і смерті, а й обмежений горизонт бачення, де ліричний герой концентрує погляд на локальному просторі війни і фіксує окремі фрагменти досвіду. Так, в авторській самопрезентації, яка відкриває книгу, використано принцип «що я люблю» і «що я не люблю», де поєдналися гумор і серйозність, інтимно-побутове і загально-філософське. Поет уникає ідеалізації, не заграє з читачем, а пропонує вибір – залишатися з ним та його світом чи ні. У такий спосіб гранична відвертість автора стає і заявкою про свою «звичайність», і про проживання максимально незвичайного досвіду війни, яким він хоче поділитися.

Війна, яка руйнує світ і руйнує самого ліричного героя, – це топос вірша «Чорні хвилі». У творі панує чорний колір війни як домінантний у всій книзі Кривцова, оприявлений у низці образів, як-от: «*чорні хвилі*», «*мертві тіні*», «*морок*», «*ніч*». Усвідомлення руйнації власного «Я» виливається в риторичні запитання: «*Де я? Що я? З ким я*?» [3, с. 48]. Рятівними стають сили природи, до яких, як у язичницьких замовляннях, звертається ліричний герой: «*вітре, забери мене*», «*зливо, розчини мене*» [3, с. 48]. Темрява – відповідник чорного кольору є ключовим образом вірша «Там де темрява». У ньому ліричний герой вдається до самоідентифікації через алюзію імені автора картини «Повернення блудного сина» Рембранта: «*Ця війна / синьооке стерво / блудний син твій / утік від Рембранта / із наплічником / з трьохточковим ременем*» [3, с. 144]. Як продовження рефлексій над питаннями «Хто я?» є вірші «Я в розголоссі потягів метро» і «Я лише тінь води». Усвідомлення себе частиною Всесвіту нагадує притаманну поезії Б.-І. Антонича ідею. Але, на відміну від Б.-І. Антонича, ліричний герой Кривцова відчуває, як війна руйнує його особистісну цілісність. Скажімо, про себе як про парадокс він говорить у вірші «Поети часто пишуть про рибу»: «*Я риба що йде по землі*» [3, с. 127]. Але попри це, в іншому творі («Коли твоя голова») автор вдається до інтермедіального порівняння «*твоє серце ще б'ється / як Тайлер у "Бійцівському клубі*"» [3, с. 72], щоб підкреслити характер ліричного героя-воїна. Для нього атрибути воєнної екіпіровки (*активні навушники, наколінники, балістичні окуляри, наплічник*) стали невід'ємною частиною його життя навіть тоді, коли він не на фронті. Про таку метафору «вростання» війни у свідомість людини йдеться у вірші «Я вийду до центру міста».

У вірші «Перевантажуємо тіло "В"» війна – це покалічені тіла загиблих, яких збирають побратими для відправки «*додому до світла й до пам'яті до сонця і моря до листя й трави до вітру до тиші*»[3, с. 180]. Тут «дім» є інфернальним простором, аналогом раю, де герої знайдуть спокій. Але, усвідомлюючи це, ліричний герой говорить про втрату себе після пережитого: «*Я дивлюсь у дзеркало / а там / нічого*» [3, с. 181].

Попри все побачене і пережите, герой Кривцова не втрачає людяності. Так, про два кардинально різні типи гуманізму розповідається в поезії «"Нікіта молитву цю читай хоч би один раз на день / носи з собою в кишені"». У текст вірша автор вмонтовує цитати з листа полоненого, якого матір благословляє на війну: «*Я благословляю тебе вбивати / я благословляю тебе палити / я благословляю тебе ненавидіти / я благословляю тебе руйнувати / я благословляю тебе знищувати мрії та міста*» [3, с. 134–135]. Найстрашніше, на думку ліричного героя, що полонений, попри численні ікони й тексти псалмів, які носить із собою, «*не знав, що він, мабуть, людина*» [3, с. 134]. Таким, як «Нікіта», він протиставляє воїнів-захисників, які на прохання полоненого не вбивати відповідають: «*ми так не працюємо*» [3, с. 133]. Тож війна стає простором зіткнення реального гуманізму і спотвореного уявлення про гуманізм. Готовність поділитися останнім притаманна ліричному героєві вірші «Хлопчику», який ніби в дзеркало вдивляється в очі дитини, життя якої руйнує війна: «*поки ми обидва в темряві нам потрібно кучкуватись*» [3, с. 158]. Своєрідною кульмінацією авторського осмислення питання «людина і війна» вважаємо вірш «Якщо війна». Автор намагається уже вкотре дати визначення війни (варіанти – фільм, гра,

пісня, пора року) і доходить висновку, що це і той простір, який створив його як особистість – покалічену, трагічну, але і готову на вчинок і творчість: «*Я довго можу думати над тим / яка війна / що вона і хто / та ніколи не вгадаю / на противагу їй / яка знає мене / як облупленого / знає мене / як сина / і чомусь / береже*» [3, с. 187]. Тож можна говорити не про зруйноване «Я» ліричного героя, а про нову ідентичність, сформовану війною.

Таким чином, антропологічна катастрофа у Кривцова не завершується деперсоналізацією: війна руйнує попередню ідентичність, але водночас формує нове «Я» – травмоване, проте здатне до морального вибору, солідарності та свідчення. Така трансформація людини закономірно актуалізує питання про ті ціннісні й трансцендентні орієнтири, за допомогою яких вона осмислює межовий досвід, а відтак переводить аналіз у сакральний вимір онтології війни.

Сакральний вимір онтології війни пов'язаний з уявленням автора про перебудову війною самої системи священного. Якщо у віршах «Падали хмари цятки червоні в Господа з ніг», «Зірок подрібнена земля» віднаходимо приклади поетичного пантеїзму, де Бог розчинений у всесвіті, то у творі «Господь лісу…» формується новий пантеон богів: поряд з богом лісу і богом сну з'являється бог автоматичного гранатомета, який «*зайвого не говорить / зайвого не подумає / Його слово тверде / як обсохла земля / його обійми гарячі / як доменна піч*» [3, с. 49]. А в поезії «Хлопець пронизаний кулями» є новітні «ангели» – «*невидимі хлопці в зношеному мультикамі*» [3, с. 65], які переносять загиблого в потойбіччя. В авторській міфології це душі загиблих воїнів, які приходять за своїм побратимом. Поет, як і автори середньовічних героїчних епосів, вірить (вірш «Він в ЗСУ»), що загиблі за рідний край потрапляють до раю: «*чекає на наших / апостол Петро*» [3, с. 171].

У творі «На дорогах» завдяки релігійно-міфологічному інтертексту увиразнюється алегорія посівної в зображенні численних жертв війни: «*На дорогах / і городах / тіла / мла і холод / посівна. / Руки ноги / шкіра / вітер очі /шкірить*» [3, с. 53]. Марія, серафими, херувими, Іоан-хреститель і Бог разом із Перуном виконують, як і бійці, свою важку роботу: «*Риє окопи / Марія / кожен робить / що вміє. / Патрони несуть / Херувими / в посадку насипають / Серафими. Порохом хрестить / Іоан / під наглядом Бога / й Перуна*» [3, с. 53]. Так створюється вселенський масштаб протистояння злу і сакральний статус захисників рідної землі. Вважаємо, що разом із такими творами, як «"Марія" "Голгофі"» і «Хто не помер сьогодні» вірш «На дорогах» утворює певну трилогію, об'єднану християнським інтертекстом. Але якщо в цьому вірші образи біблійних персонажів – це алегоричні топоси, то в двох інших віршах – це конкретно-реалістичні образи людей війни. У вірші «"Марія" "Голгофі"» маркерами воєнного хронотопу є псевдо членів бойового екіпажу і день із їхнього життя, коли вони їдуть евакуювати поранених. Стилізуючи поетичну оповідь під радіорозмову, Кривцов вдається до традиційного для себе прийому показу війни через біографічний код. Екіпаж із псевдо «Марія», «Іван», «Матвій», «Магдалина», що зроджують біблійні асоціації, їде за пораненими-«трьохсотими». Це «Розбійник» (алюзія до Варавви) і художник у мирному житті «Хесус», якому, як і Христу, 33 роки, що перебувають у місцевості під назвою «Голгофа». Так, на основі переосмислення біблійного інтертексту, створюється авторський міф, де новітні Ісус і Варавва разом воюють і гинуть. А топос «Голгофа» вказує на місце боїв як простір страждання. У вірші «Хто не помер сьогодні» символізм біблійних імен захисників і захисниць України трансформується в реалістичний регістр. Цей вірш діалогізує із твором «На дорогах». У ньому біблійні апостоли Марко, Матвій, Петро, діва Марія і Господь (вони ж величні у своєму подвигу й самопожертві українські захисники і захисниці) продовжують тримати оборону в розбитому місті: «*Тут Марко на посту / тут Марія чергує / тут Петро підриває / понтонні мости*» [3, с. 56], «*Тут Матвій / заряджає гармату / і пророки кажуть: стріляй*» [3, с. 57]. Їхній драматичний життєвий досвід автор позначає як «*гіркоту, що в очах, / вже не виведеш, наче плямку*» [3, с. 57], а єдність усього покоління пов'язує «*таємниця металу*», що «*переходить між чергуванням / як чаша причастя*» [3, с. 57]. Тотальний чорний колір війни («*Чорна весна / її чорне волосся з вугілля / чорні дощі / чорні руки її*» [3, с. 57]), «*на вулицях чорних і тихих*» [3, с. 58] – це і вказівка на хронотоп Донбасу з його чорним вугіллям, і колір смерті та страждань. Автор знову вдається до міфотворчості на основі євангельського міфу про народження Христа. У його варіанті зруйновано «*ту ферму де* [Господь] *мав народитись*» [3, с. 58], а три царі несуть Маляті, що плаче «*на постах і в окопах*» не ладан, золото і мирру, а «*порох, і броник, й саперку*» [3, с. 58]. Тож війна втручається і в божественне, і в профанне, змушуючи ліричного героя висновувати, що «*життя сьогодні це розкіш*» [3, с. 58]. Тенденція до створення нової сакральної міфології просте-

жується і у вірші «Писав одній дівчинці»: воїни, які звільняють міста від окупантів, ніби повторюють входження Ісуса у Єрусалим напередодні страти і воскресіння: «*Люди усміхаються / виходять на подвір'я / аплодують /ми звісно не Господь / бронеавтомобілі звісно не віслюк*» [3, с. 169]. А у вірші «Мовив Господь» Бог промовляє до ліричного героя мовою воєнних реалій: «*збирай Мого тіла гільзи іржаві*», «*Розчісуй волосся Моє з вугілля канонадами…*», «*…борода Моя / проявляється / інієм / її розчеши / гусеницями / колесами тяжкими*» [3, с. 89]. Отже, Бог, біблійні персонажі, Перун, новий пантеон, нове Різдво, молитва, окопна свічка у Кривцова – це вже не окремі інтертексти, а елементи нового духовного ландшафту.

У цьому новому духовному ландшафті є і українізований «*Господь київських вулиць*» (вірш «Скінчиться все»). В авторській травестійній інтерпретації він грає на старенькій акустиці на Площі Українських Героїв, годує натовп п'ятьма упаковками анчоусів, дбає про квіти і людей. За видимою простотою він все ж має сокровенне, що залишається частиною сакрального: «*І сміявся Господь київських / вулиць / бо багато всього розповів / окрім найголовнішого*» [3, с. 79]. Образ Господа («З образів у бабусиній хаті»), який «*заблукав в очереті*» є частиною спогадів про минуле, де з «*образів у бабусиній хаті споглядає дитинство*» [3, с. 125]. Така інтимізація сакрального сягає української поетичної традиції і допомагає авторові окреслити довірливий діалог ліричного героя з Богом. Як, наприклад, у поезії «Сірий самотній», де звернення ліричного героя до Месії нагадує розмову з побратимом («*Ти замерзаєш… / термобілизну / тримай / і засинай / Месіє*» [3, с. 113]), сповнену турботою і словами підтримки: «*Поки є час / все кулями всію / зранку повернусь я / до зустрічі / Месіє*» [3, с. 114]. При цьому в окремих поезіях, як-от «Я ходив я ходив» ліричний герой озвучує один із традиційних світових літературних мотивів – мотив релігійного сумніву («*Бога може й немає а може і є він*» [3, с. 74]), що виливається у нього в пошук божественного у природі і людині: «*я більше не шукав Бога / я шукав лиш дівчинку / що втекла / наче крадійк*а» [3, с. 75]. А у вірші «Бог мовчав», на відміну від поезії «Бог мовив», де є діалог із сакральним, топос мовчання перегукується з відчуттям втрати ним своєї суб'єктності.

У «Віршах з бійниці» можна натрапити і на стилізовані поетичні молитви, що теж трансформуються в нових воєнних умовах: «*Благословен кожен хто має бетонні перекриття*», «*не будеш боятися "пташок" з тепловізором серед ночі*», «*увірував ти в глибину окопу*» («Благословен кожен»).

Отже, сакральне у Кривцова не зникає у просторі війни, а радикально змінює форми своєї присутності: біблійне входить у воєнну повсякденність, а профанне набуває сакральних значень. Унаслідок цього перебудовується не лише духовний ландшафт, а й сама топографія буття: окоп, бліндаж, посадка, дорога стають межовими локусами, у яких перетинаються земне й трансцендентне, життя і смерть. Так сакральний вимір безпосередньо переходить у часопросторовий.

Часопросторовий вимір. Увесь світ для ліричного героя (вірш «Господь лісу…») стає сакральною спорудою, де бліндаж – келія, у якій він ставить окопну свічку і молиться за всю природу, а «*справжній Господь – сміється*» [3, с. 51]. Особливо, на нашу думку, це показово у вірші «Хлопець пронизаний кулями»: топос посадки стає переходом зі простору війни (пекла), де гинуть воїни, у простір раю (чи Вальгали), позначений рослинними образами-символами: «*Хлопець / пронизаний кулями / уколами смерті / перед тим / як невидимі хлопці / в зношеному / мультикамі / прийдуть забрати його з собою / щоб завести / в інше поле / всіяне маками та волошками / через посадку / з черешень, вишень та яблунь»* [3, с. 65]. Так визначається і специфічна топографія світу як інфернального. Вона імпліцитно оприявлюється через формування особливого простору війни, де фронт – простір між життям і смертю, окоп – і захист («Рожевий фламінго»), і межовий локус, дорога чи евакуація – варіант ініціації або паломництва, а підвал («Хлопчику») – ліміальний простір переходу між різними станами буття, посадка – місце бою і буття душ загиблих. У вірші «Коли твоя голова» ліричний герой окреслює кордони цього простору: «*попереду – мінне поле / позаду прилітають снаряди*» [3, с. 72], а себе він почуває рибою, що потрапила на гачок минулого, сни якої заховані в окопі. Дорога, яку він бачить (вірш «Над дорогами дим-дим»), перетворюється на шлях до потойбіччя, до якого приєднуються душі загиблих: «*Ось одна доєдналась до строю / на городах згорають тіла / дим з доріг забирає мла / крематорій трави старої*» [3, с. 90]. При цьому окоп як замкнений і локалізований простір може функціонувати і як аналог дантівського кола Пекла. У вірші «Поміж голосу / поміж мовчанням» топос війни творить антична інтертекстуальність у поєднанні з образом окопів, які утворюють смертельний лабіринт: «*в лабіринті окопів / із Мінотавром війни*» [3, с. 38]. У вірші

є позначення положення між світом живих і мертвих: «*поміж привидів мертвих і живих*» [3, с. 38]. Водночас це місце, де народжується поезія, але вона, як і люди, теж поранена: *«З'являється / наче ранковий туман / наче вугрі на щоках підлітка / наче зморшки / наче тріщини в старих будинках / наче стрілки на капронових колготках»* [3, с. 38–39]. Але попри «ґандж», у ній ліричний герой шукає «*усмішки мовчання / спогадів про втрачене тепло*» [3, с. 39]. Як слушно спостерегла Ю. Вишницька, у цьому творі «війна як екзистенційне зло <…> стає локусом народження вірша» [1].

Символіку постапокаліптичної топографії реалізовано в образах міських руїн і спустошених сіл («Варикози міст», «Звільнене», «Почалась»). Водночас тій частині тилу, яка, на жаль, ще не усвідомила, наскільки близька загроза великої війни, адресований вірш із саркастичною назвою-запрошенням «Вітаємо всіх на найжахливішому ток-шоу "Війна"». Його тема – зіткнення світу тих, хто воював, і тих, хто в тилу дистанціюється від війни. Такий «тил» постає в образі недоречної і цинічної реклами, ігрового видовища. Тоді як ветерани почуваються «Іншими» в комерціалізованому і байдужому світі.

Кривцов не раз вдається до біографічних кодів, персоналізуючи війну в історіях її воїнів-захисників і мирних (вірш «Він переїхав у Бучу в середині березня 2021-ого», «Він народився в Каховці», «Одного разу», «Лідія») та вказуючи координати війни як хронотопні, так і антропологічні. Їх об'єднує думка про деструктивну роль війни для звичного світу, який і є життям. Ліричний герой вірша «І коли» стверджує: «*навколо все поламане наче старий годинник*» [3, с. 176]. Антропологічні аспекти топографії війни виразні у вірші «Він переїхав у Бучу…». Топос війни окреслюється в життєписах мешканців чи не найбільш відомого місця звірств російських окупантів – містечка Бучі. В історії звичайних чоловіків і жінок постає колективний портрет жертв війни. У вірші «На голку війни» розгорнута алюзія на Іловайськ у повторюваному образі чорних соняхів («*неси мене чорне море соняхів*» [3, с. 25]), поля яких були всіяні загиблими воїнами, розстріляними в Іловайському коридорі. Образ «*чорного моря незібраних соняхів*» [3, с. 167] фігурує і у вірші «Падає листок від вітру». Чорний колір домінантний і в поезії «Я йду по чорній вулиці», де «оживає» текст пісні Rolling Stones. Оприявлений у цитатах інтертекст увиразнює почуття катастрофізму в ліричного героя, любов якого «*ховається в бомбосховищі*» [3, с. 42].

Отже, на відміну від структурованого трансцендентним законом дантівського простору, топографія війни в Кривцова позбавлена чіткої телеології: шлях не гарантує виходу, а рух не обов'язково означає духовне піднесення. Ліричний герой Кривцова теж перебуває в межовому стані – живий, але вже постійно входить у простір смерті. Перебування в такому просторі між життям і смертю перетворює питання про можливість виходу на питання про можливість самого існування людини в умовах тотальної загрози. Відтак особливої ваги набувають ті екзистенційні опори, що дають змогу протистояти інфернальності війни, – любов, близькість, мистецтво і творчість.

Екзистенційний вимір авторської онтології війни зсотують мотиви любові, пам'яті, мистецтва, які залишаються чи не єдиними силами, що протистоять руйнуванню. Загалом, у «Віршах із бійниці» автор так само багато як про війну (Танатос) говорить про кохання (Ерос). Про цінність цього почуття, гостроту переживання в моменти усвідомлення швидкоплинності життя і крихкості щастя він говорить у віршах «Я для тебе листа в цей вечір нарешті напишу», «Не минає зима», «Йтиму крізь блокпости її губ», «Ходім ходім», «Ти більше», «Твоє тіло» та ін.

Так, у вірші «Я стану мандрівником» цікаво змішуються часові фрагменти, коли ліричний герой спогади про минуле подає як плани на майбутнє. Усі вони пов'язані, з одного боку, з юнацькими пошуками себе в різних сферах діяльності, з другого, – спрямовані на утвердження кохання як сили опору втратам: «*Я вивчусь / у військовій академії / я буду десантником / зроблю сто стрибків / щоб кожного наступного разу/стрибати в ямочки / твоїх / щіч», «щоб обережно прокрадатися / тропічним лісом / твого волосся», «щоб вирушити уплав / зморшками / навколо твоїх очей», «щоб <…> засіювати твоє тіло / пострілами поцілунків», «щоб/ не втонути / в озері Мічиган твоїх очей*» [3, с. 62–63]. Ліричний герой одягає то маску себе як дитини, то маску кіногероїв, як Індіана Джонс із відомої кінофраншизи чи Флокі з «Вікінгів», що символізують нестримну пригодницьку енергію, то всесвітньо відомого Жака-Іва Кусто. При цьому усвідомлює, що все його буття корегує війна: у фіналі з усіх іпостасей він обирає ті, що асоціюються з війною («*А поки ти спиш поруч / я / притискуюсь до тебе / якомога щільніше / щоб бути / твоїм спальником / твоїм куполом / твоєю траншеєю / твоїм потягом / твоїм бронетранспортером / і шепочу на вушко: / не бійся*» [3, с. 64]), але мають спільну сему «захист».

Темі кохання також присвячені твори «пада / you /спій / my», «Падає ліс», «З неба падає». Цікаво, що в усіх обігрується метафора падіння. Так, у вірші «Падає ліс» ліричний герой хоче стати чаєм у руках коханої, сховатися в кишенях її одягу. Відчувається туга за спокоєм, за теплими обіймами, що дають відчуття не-самотності. Знову виринає образ *чорних незібраних соняхів* [3, с. 32], що відсилає до серпневих днів 2014, коли під Іловайськом були розстріляні українські бійці, яким вороги пообіцяли «коридор». Ліричний герой намагається сховатися (впасти) від цих спогадів у любовні стосунки, які тут виступають порятунком для травмованої війною особистості. У вірші «З неба падає» ліричний герой згадує про зустріч із дівчиною як про мирне життя, яке для нього недосяжне. В інтимний мотив вплітається мотив самоідентифікації. Герой іде і шляхом заперечення («*я не рок-зірка / я не зірка / не хмара / не дощ / і не запах дощу / я не замах на Кеннеді*» [3, с. 59], «*я не Бог / звісно / і навіть не дерево*» [3, с. 61]), і ствердження: «*Можливо / я вулиця / максимум / розбитий ліхтар / ну добре / хай буде / мах крила птаха*» [3, с. 59], чи стіни прифронтового будинку, чи «*максимум серпнева пожовкла трава*» [3, с. 61]. У кожному з образів-самовизначень є сема руйнування, неповноти, завершальності. Таким чином, вважаємо, що, як і простір почуттів, простір власного «Я» ліричного героя також травмований війною. У світі, де розриваються міни (вірш «Розривається світ»), кохання є єдиною силою, яку поет вважає найбільшою гуманістичною цінністю. Авторська інтенція віднайти «*єдиний ліхтарик у світі / очі твої*» [3, с. 151] схожа на алюзію Діогенового ліхтаря у його пошуках людини. Її посилюють оніричні мотиви разом з інтермедіальним покликанням на фільм Нолана «Початок», що створює новітній простір художнього контексту, де розгортається апологетика кохання.

Більше того, у філософсько-екзистенційній поезії «Моє серце давно не б'ється» в запропонованій формулі життя і смерть – це випадковість, тоді як кохання – закономірність. Для поета проживання почуттів схоже на читання давньої книги: «*Твої очі / і зморшки і тіні / їх читаю / як руни*»[3, с. 80]. А за саме кохання немає занадто високої плати («Волосся рікою вогнем»): «*Волосся рікою вогнем пропливає між пальців / ти биті пляшки та синє волошкове море / у ноги мені проростають колючки акації / за ніч із тобою це наче не так вже і дорого*» [3, с. 94]. У спробах визначити роль цього почуття у своєму житті («Ти більше») ліричний герой вдається до перераховування всього, що складає людське буття – від явищ природи до звичних приємних побутових речей – і висновує, що «*Ти більше ніж / ніж / ніж усе це …*» [3, с. 149].

Про входження війни в інтимну сферу засвідчено у віршах «Пролети», «Там де ти панівна висота», «Йтиму крізь блокпости її губ». Поезія «Пролети» і «Йтиму крізь блокпости її губ» наповнені мілітарною лексикою, яка набуває подвійного значення, опиняючись в інтимному контексті. Так само і вірш «Там де ти панівна висота» справляє враження тексту з подвійним сенсом: буквальний – це історія воїна, який готується до взяття висоти. Там мілітарна лексика (*штурм, б/к, міни, розтяжки*) сусідить з молитвою до Бога: «*Боже вір в мене / Забери мене / Над сузір'ями божевілля / Боже вір в мене / Збережи мене*» [3, с. 54]. Алегоричний зміст – це відтворення екзистенційної ситуації вибору, здолання життєвої перешкоди, яка вимагає максимального напруження сил («*Схил стрімкий піднiматися / тяжко*»), проте не зупиняє ліричного героя. Кохання як опір смерті і водночас захист життя зі зброєю в руках – лейтмотив твору «Він в ЗСУ». Автор окреслює символічний стрій, де «*Він в ЗСУ вона в ТРО*» [3, с. 170], а війна випробовує їх і їхнє кохання.

Надзвичайно цікава поезія «Я набиваю стрічку "вогами"». У ній автобіографічні мотиви переплітаються з культурологічними. М. Кривцов, чиє псевдо «Далі», озвучує імена художників, чия творчість йому небайдужа і є джерелом асоціацій. Інтермедіальний зміст вірша – прочитання авторської картини світу крізь призму картин живопису і біографії митця. Своє фронтове буття ліричний герой зіставляє з роботою художника українського походження Енді Воргола, відшуковуючи в ньому своє друге «Я»: «*Малюю трасером у небі / я Енді Воргол: подивився вгору / там і ворон і ворог / та без зір / місяць голий*» [3, с. 52]. А полотна («*місяць не бачу Бога / тільки картини Ван Гога / я розумію його*») і факти життєпису Ван Гога (наприклад, тісний зв'язок з братом Тео, відома історія про скалічене вухо) як частина його художньої свідомості стають частиною воєнного простору: «*Порох – фарби його / ворога ВОП – полотно / побратим – то брат його Тео / місяць, як ніготь – вухо його*» [3, с. 52]. Саме світ мистецтва виконує роль того підґрунтя, на якому виростає авторська віра: «*Дивне окопів бароко / тут лиш говорять про Бога / та я думаю про Ван Гога / доброго друга мого*» [3, с. 52]. Цю ж думку він розвиває і у вірші «Не хочу грати»: «*Я розумію Ван Гога / найкращого друга мого*» [3, с. 165].

У книзі «Вірші з бійниці» є кілька творів, які умовно можна назвати поетологічними, де автор розмірковує над природою поезії і над власною творчістю – «Поети», «Поети часто пишуть про рибу», «Війна пахне словами», «Не хочу грати», «Слухаю її нову пісню». Для них характерні мотиви самоіронії, відстоювання права на власний мистецький голос, розуміння поезії як незаангажованої й поза кон'юнктурою творчості, визнання, що він пише серцем: «*я пишу як відчуваю як є як зараз як не думаю роблю як створювався світ*» [3, с. 182]. Творчість для Кривцова – це те, що в окопах і посадках є його власним захистом від остаточної руйнації.

Отже, любов і творчість у художній онтології Кривцова постають способами збереження людського в умовах тотального руйнування, своєрідними формами опору смерті. Водночас творчість перетворює пережите на свідчення, а особистий досвід – на пам'ять, тому екзистенційний вимір закономірно переходить у меморіальний.

Меморіальний або вимір пам'яті є важливим складником авторської онтології війни. Простір пам'яті – увесь світ навколо: вода («*Коли падає дощ / ніхто не сміється / вода усе пам'ятає*» [3, с. 47]), земля («*поле пам'яті всіяне кукурудзою суму*» [3, с. 26–27]). Спогади героя перетворилися на мінне поле (вірш «На полі»), частиною якого стає його тіло: «*Хто збере /моє тіло / розірване / вибиратиме / наче / картоплю*» [3, с. 70]. Так поет маркує пам'ять небезпечним і водночас органічним простором власного буття, де він не тільки носій і ретранслятор спогадів, а їхній актор: «*я з вами залишуся, хлопці /запитую в соняхів / а ти нікуди й не ходив / відповідають вони*»[3, с. 95]. У вірші «На голку війни» поет дає по-натуралістичному відверті картини знищення людського тіла, відтак вірш нагадує мартиролог загиблих із їхніми короткими історіями життя і жахливими смертями. Лейтмотив твору – мотив пам'яті. Автор апелює до кінотексту відомого серіалу «Гра престолів», де героїня перед сном перераховувала тих, кому вона має помститися, і проводить паралель: «*Рахую імена тих, за кого потрібно помститися*» [3, с. 25], «*я можу рахувати довго поле пам'яті всіяне кукурудзою суму*» [3, с. 26–27]. Болісні спогади визначають буття ліричного героя, який дає визначення війни («*Коли мене запитають / що таке війна / я без роздуму відповім: / імена»* [3, с. 27]), виходячи з власної концепції людини. На його мапі пам'яті є і місто Ізюм: «*наче обличчя загиблої під Ізюмом*», «*наче долоньки невідомого загиблого під Ізюмом*» [3, с. 141–142]. Спогади ліричного героя (поет використовує оніричний мотив важкого клятого сну, що триває з 2014 року, як метафори війни) зберігають імена, міста, долі людей («Одного разу»), але є і важким тягарем для нього: «*цей довгий клятий сон / холодний /наче обличчя загиблої під Ізюмом /тривав /триває / триватиме / мамо / розбуди мене*» [3, с. 143].

Таким чином, пам'ять у Кривцова є не лише збереженням минулого, а особливим способом існування людини після пережитої катастрофи: загиблі залишаються присутніми у світі живих, а місця, імена й образи втрат формують його етичну топографію. Саме пам'ять поєднує особисте свідчення з колективним досвідом війни й водночас не дозволяє остаточно зникнути тим, кого війна фізично вилучила зі світу. У цьому сенсі меморіальний вимір замикає систему художньої онтології війни Кривцова, повертаючи до її центральної проблеми – існування людини на межі життя і смерті.

Отже, аналіз різних вимірів авторської онтології війни показує, що в художній моделі осмислення війни як сучасної катастрофи дантівський катабазис як модель проживання межового досвіду стає у Кривцова історією війни – сходженням у пекло, але без гарантії виходу. Організація простору війни в поезіях українського автора побудована за аналогією до дантівської топографії, де простір фронту постає інфернальним простором. Але якщо в Данте простір має моральний порядок, то війна є тим простором, що порядок руйнує. Авторська модель людини в межовій ситуації у Кривцова збігається з дантівською антропологією. Людська душа в Данте максимально індивідуалізується, тоді як війна в ліриці Кривцова стає загрозою деперсоналізації. Дантівський тип свідчення як спосіб бачення і фіксації досвіду розвивається в образі поета як очевидця й того, хто не спостерігає за чужими муками (як Данте), а сам проживає їх. Переосмислюючи дантівську поетику межі, яка оприявлюється в мотиві взаємодії життя і смерті, поет-комбатант створив особливий статус героя, який перебуває між двома світами – світом живих і світом мертвих. Загиблі залишаються учасниками діалогу і формують етичний горизонт живих, де пам'ять мала б стати моральним обов'язком. Таким чином, у Кривцова через мотив тоталізації пекла, зникнення пам'яті, панування темряви, фіксація на крихкості людського формується тотально-інфернальна антропологічна модель.

Висновки. У «Віршах з бійниці» Максим Кривцов створює художню модель світу, у якій війна стає сучасною катастрофою й універсальним принципом переорганізації буття.

Основними вимірами авторської онтології війни у поетичній книзі є, власне, онтологічний, головна риса якого – інтерпретація світу як пораненого (зруйнованого) тіла. Із ним корелює антропологічний вимір, у якому посилюється і трансформується мотив руйнування, переадресовуючись на людську особистість. При цьому деперсоналізація у Кривцова не виключає ролі морального камертону для ліричного героя і його особливого типу свідчення як учасника бойових дій. Часопросторовий вимір оприявлюється в новій топографії буття (окоп, бліндаж, дорога, місця боїв тощо), де інтертекстуальні топоси її опису відтворюють образ світу як інфернального простору. Онтологія війни Кривцова передбачає також сакральний вимір, коли формується новий духовний ландшафт: постає нова міфологія війни, за якою сакральне – частина світу, який воює. Тоді як екзистенційний вимір авторської онтології формують мотиви кохання й мистецтва, що тлумачаться як сили, що протистоять внутрішньому й зовнішньому руйнуванню. Взаємопов'язаний із ним меморіальний вимір зцементовує взаємозв'язок «людина – війна».

Різноманітні інтертекстуальні й інтермедіальні топоси, у тім числі і дантівський код як один із механізмів організації художнього світу, допомагають Кривцову створити цілісну тотально-інфернальну антропологічну модель війни, у якій трансформуються простір, час, сакральне, любов, людська ідентичність і пам'ять.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вишницька Ю. Часопросторові координати пам'яті в поезії Максима «Далі» Кривцова. *Сучасна українська література періоду воєнного лихоліття у контексті екзистенційних парадигм*: Всеукр. наук. конф. Збірник тез. (Карпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника, 13-14 листопада, 2025). Івано-Франківськ, 2025. С. 20–23. URL: https://drive.google.com/file/d/10-8Kb-IaXcKQ_Dv4DpTtJ0AXkOuxJV07/view?usp=sharing (дата звернення 20.06.2026)

2. Деркачова О. С. Homo viator у поезії Максима «Далі» Кривцова (на матеріалі збірки «Вірші з бійниці»). *Українська література: історичний досвід і перспективи*. №5. 2025. С. 85–97. URL: https://intranet.vspu.edu.ua/ukrlit/index.php/journal/article/view/50/46 (дата звернення 16.07.2026)

3. Кривцов М. Вірші з бійниці. Київ : Наш формат, 2024. 192 с.

4. Матусяк Г. Міфологічні сценарії у збірці Максима Кривцова «Вірші з бійниці». *Причорноморські філологічні студії*. 2024. №4. С. 69–74. URL: https://dspace.ksaeu.kherson.ua/bitstream/handle/123456789/9385/Стаття_Матусяк.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 10.08. 2026)

5. Старостенко Т. Моделювання емоціоконцептів у «Віршах з бійниці» Максима Кривцова. *Current issues of modern philology* [Scientific monograph]. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2026. P. 148–161. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-704-8-30 (дата звернення 15.08. 2026)

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 821.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.40

ПРАВОВИЙ ДИСКУРС У ПРОЗІ ОКСАНИ ХРАПКО-ДРАГОМАНОВОЇ

LEGAL DISCOURSE IN OKSANA KHRAPKO-DRAHOMANOVA'S PROSE

Жиленко І.Р.,
orcid.org/0000-0002-1982-710X
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри журналістики та філології
Сумського державного університету

У статті розкрито специфіку та функціональне призначення правового дискурсу у прозі української письменниці Оксани Храпко-Драгоманової. Обґрунтовано, що синтез юридичної освіти, дипломатичного досвіду та громадської діяльності авторки зумовив художню рецепцію соціально-правового становища бездержавного вигнанця.

Мета роботи полягає у з'ясуванні форм репрезентації правової проблематики та її взаємозв'язку з викликами адаптації, збереженням ідентичності й культурної пам'яті в умовах еміграції. Спираючись на підхід «право і література» (Law and Literature) І. Ворда, проаналізовано оповідання «Вікно», «Сентиментальне оповідання», «Запасний фонд» і повість «По той бік світу». Продемонстровано еволюцію правового дискурсу від латентної наявності до структуротворчого чинника сюжетотворення. З'ясовано, що в ранній малій прозі правовий вимір виражений опосередковано – через висвітлення соціальної вразливості та адаптаційної дезорієнтації особистості. У центрі аналізу постає твір «Запасний фонд», у якому конфлікт довкола зникнення кооперативних коштів розгортається у метафору бездержавності й оголює юридичну незахищеність емігрантів. Водночас оповідання репрезентує українську суб'єктність як здатність спільноти до самоорганізації та збереження засад майбутнього. У повісті «По той бік світу» розмежовано формальний правовий статус та культурно-національну ідентичність.

У висновку зазначено, що правовий дискурс у спадщині письменниці виходить на рівень концептуалізації національної суб'єктності. Результати роботи розширюють уявлення про творчість Оксани Храпко-Драгоманової та відкривають перспективи міждисциплінарних студій.

Ключові слова: Оксана Храпко-Драгоманова, правовий дискурс, право і література, еміграційна проза, культурна пам'ять, національна ідентичність.

The article reveals the specifics and functional purpose of legal discourse in the prose of the Ukrainian writer Oksana Khrapko-Drahomanova. It is substantiated that the synthesis of the author's legal education, diplomatic experience, and public activity conditioned the artistic reception of the socio-legal status of the stateless exile.

The aim of the article is to elucidate the forms of representation of legal issues and their interconnection with the challenges of adaptation, preservation of identity, and cultural memory under conditions of emigration. Drawing upon Ian Ward's "Law and Literature" approach, the short stories "Vikno", "Sentimentalne opovidannia", "Zapasnyi fond", and the novella "Po toi bik svitu" are analyzed. The evolution of legal discourse from a latent presence to a plot-structuring factor is demonstrated.

It is established that in early short prose, the legal dimension is expressed indirectly–through highlighting the social vulnerability and adaptive disorientation of the individual. At the center of the analysis is the short story "Zapasnyi fond", where the conflict surrounding the disappearance of cooperative funds unfolds into a metaphor for statelessness, exposing the legal vulnerability of exiles within foreign institutions. At the same time, the work represents Ukrainian agency as the community's capacity for self-organization and the preservation of foundations for the future. In the novella "Po toi bik svitu", formal legal status and cultural-national identity are differentiated.

It is concluded that legal discourse in the writer's legacy reaches the level of conceptualizing national agency. The research findings enhance the understanding of Oksana Khrapko-Drahomanova's works and open new perspectives for interdisciplinary studies.

Key words: Oksana Khrapko-Drahomanova, legal discourse, law and literature, emigre prose, cultural memory, national identity.

Постановка проблеми. Українська еміграційна література першої половини ХХ ст. є важливим джерелом осмислення досвіду людини, яка внаслідок історичних катаклізмів опинилася поза межами власної держави. Її дослідження складають справжню скарбницю сучасної наукової літератури. Художня проза цього періоду репрезентує не лише психологічні переживання вигнанця чи проблеми адаптації, а й конкретні соціально-правові стосунки у новому інституційному середовищі (дослідження О. Астаф'єва, О. Багана, І. Бурлакової, М. Ільницького, І. Качуровського, Ю. Коваліва, Г. Костюка, В. Мацька, Н. Мафтин, Ф. Погребенника та ін.).

У цьому контексті помітною є постать Оксани Храпко-Драгоманової (1894–1961), представниці «великої родини Драгоманових-Косачів» [4, с. 30], чия діяльність розгорталася одночасно в літературній, дипломатичній, громадській та правничій сферах. Та попри цю багатогранність, на думку Т. Скрипки, «…як письменниця, перекладачка, активна діячка міжнародного й укра-

їнського жіночого руху початку ХХ ст. Оксана Драгоманова досі залишається невідомою» [11]. Поєднання правничого фаху, дипломатичного досвіду та громадської діяльності з літературною працею становить вагомий контекст для вивчення її спадщини. Цей синтез свідчить, що звернення авторки до проблем власності, відповідальності, соціальної незахищеності, гендерної нерівності та взаємодії людини з державними й фінансовими установами не є випадковим. Правову проблематику в її прозі можна розглядати як складник ширшого осмислення становища українця в еміграції.

Тематика творчості Оксани Драгоманової надзвичайно співзвучна з викликами, перед якими опинилися сучасні українські переселенці. Взаємодія з іноземними інституціями, боротьба за свій правовий статус, пошук роботи та загроза втрати зв'язку з рідною культурою в умовах чужого середовища роблять досвід письменниці прямим історичним аналогом сучасних реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Оксани Храпко-Драгоманової тривалий час залишалася на маргінесі літературознавства, потрапляючи в поле зору дослідників здебільшого через належність до роду Драгоманових-Косачів і спорідненість із Лесею Українкою, а також у біографічному, жанрово-стильовому та проблемно-тематичному вимірах.

Деякі відомості про Драгоманову дають статті з довідкової літератури (М. Василик, В. Комзюк, П. Ротач, В. Трощинський, В. Просалова та ін.). До біографічного та історико-літературного напряму належить праця Т. Скрипки, яка реконструювала основні етапи життя і творчого шляху письменниці [11]. Окремі суттєві розбіжності щодо її біографічних даних уточнює Г. Бурлака [1].

Проблемно-тематичний аспект творчості Драгоманової представлений, зокрема, спостереженнями над повістю «По той бік світу». І. Качуровський у передмові до неї наголошував на значенні твору як художнього свідчення реального життя української еміграції в Аргентині, підкреслюючи масштабність репрезентованого художнього світу авторки [9].

Дослідники також звертають увагу на жанрово-стильові та проблемно-тематичні особливості спадщини письменниці. В. Кузь розглядає творчість Оксани Драгоманової у контексті проблеми людини у своєму/чужому просторі й зазначає, що повість «По той бік світу» «є своєрідним імплікатором, що зменшує біль, ностальгію за рідним краєм» [10, с. 138–152]. Вивчаючи малу прозу міжвоєнного періоду, І. Жиленко проаналізувала її ранні твори, пов'язуючи їх проблематику з емігрантським досвідом, психологією людини у вигнанні, ностальгією та соціальною незахищеністю [8, с. 235–238]. В. Максимець розкриває наративні стратегії діаспорної прози, акцентуючи на характері експресії історичної правди письменниці [13, с. 169].

Історики також згадують Оксану Драгоманову як діячку дипломатії [2, с. 37–39], залишаючи поза увагою її художній доробок.

Наявні розвідки створили теоретичне й фактологічне підґрунтя для нового прочитання прози письменниці, однак синтез правового дискурсу з еміграційним досвідом, національною ідентичністю та культурною пам'яттю потребує окремого розгляду, що й підтверджує ***актуальність*** нашої роботи.

Мета статті – з'ясувати специфіку правового дискурсу в українській еміграційній прозі Оксани Храпко-Драгоманової та його роль у художньому осмисленні становища людини в чужому правовому й соціальному середовищі.

Для досягнення мети необхідно виконати такі ***завдання***: простежити вплив правничого й дипломатичного досвіду авторки на її художнє мислення; проаналізувати форми репрезентації правової проблематики в оповіданнях «Вікно», «Сентиментальне оповідання», «Запасний фонд» та повісті «По той бік світу»; окреслити взаємодію правового дискурсу з проблемами соціальної адаптації, національної ідентичності та культурної пам'яті.

Методологічною основою розвідки є міждисциплінарний підхід «право і література» (Law and Literature), представлений, зокрема, у праці І. Ворда. У межах цього підходу художній текст розглядається як важливий матеріал для осмислення правових та суспільних проблем, а літературний аналіз дає змогу досліджувати взаємодію права із соціальним і культурним досвідом [14, с. 3–27].

Виклад основного матеріалу. Оксана Храпко-Драгоманова належить до тих представників української еміграції, чия біографія сама по собі є показовою для розуміння її художньої творчості. Ще дитиною, як пише Т. Скрипка, вона «пробувала свої сили в письменництві, та все ж пішла слідами діда Петра, здобувши юридичну освіту й ставши однією з перших жінок-правників у царській Росії» [11]. Письменниця здобувала юридичну освіту на юридичному відділенні Бестужевських курсів у Петербурзі, продовжувала навчання у Віденському університеті та відвідувала лекції у Сорбонні, мала адвокатську практику в Парижі й працювала в юридичному

відділі Міністерства закордонних справ УНР у Відні та Берліні.

Оксана Драгоманова брала активну участь у громадському житті української еміграції: була членкинею правління українського відділення Міжнародної жіночої ліги за мир і свободу. Як представниця Ліги, вона працювала у Міжнародній жіночій комісії та на Третьому Міжнародному жіночому конгресі у Відні (1921), відстоюючи рівноправ'я жінок. У 1924 р. представляла Лігу миру та свободи на конгресі у Вашингтоні, а разом з українськими делегатками здійснила інформаційне турне США та Канадою, відвідавши 23 штати й українські громади.

У 1928 р., після переїзду до Аргентини, Драгоманова працювала у Північно-американському банку «Бостон», очолила перше жіноче українське товариство, а також була головою та членкинею правління Спілки українських науковців, літераторів і митців [12]. Вона вважала, що в цій молодій державі може «користуватись усіма правами громадянства, а не бути небажаною чужинкою, як це було у Відні, в Берліні, в Парижі» і жити так, «щоб не порушувати державних законів та жити в згоді з приписами моралі», про що писала у листі до Лідії Бурачинської [Цит. за: 11].

Такий досвід сформував художнє бачення мисткині: еміграція у неї постає не просто психологічним станом, а вимушеною зміною соціально-правового середовища й необхідністю адаптації до нових норм та інституцій.

Взірцевою в цьому аспекті є мала проза Драгоманової – «Сентиментальне оповідання» та «Вікно», опубліковані у 1920-х рр. у віденській «Волі». У першому правова проблематика не виражена безпосередньо: у центрі перебуває історія Галі-гімназистки, яка має матеріальні труднощі: «Знову треба щось продавати. Це вже не вперше. Але кожний раз це тяжко і сумно. Шкода ціх річей, що треба віддавати у чужі руки <…> як згадаєш, що з кожною проданою річью все ближче насувається день, коли вже нічого буде продавати?...» [5, с. 447]. Однак за зворушливою історією відкривається соціальна ситуація дівчини, позбавленої звичних гарантій, економічно залежної та психологічно вразливої. Саме матеріальний стан героїні впливає на ставлення до неї пана Рудольфа, який спочатку виявляє зацікавлення, але, дізнавшись про її фінансові проблеми, відсторонюється, раптом згадавши, «що дома чекає спішна праця» [5, с. 448]. Економічна залежність героїні стає чинником, який визначає не лише побутові обставини, а й характер міжособистісних стосунків. Тому правовий дискурс в оповіданні функціонує опосередковано: він пов'язаний з проблемою соціальної захищеності людини та її матеріального становища. Хоча у тексті не формулюється поняття права на гідне життя, однак сама ситуація Галі актуалізує проблему залежності людської гідності від соціально-економічних умов.

У творі «Вікно», яке Драгоманова визначила як «детективне оповідання», правова проблематика набуває іншої форми. Центральним персонажем твору є український емігрант Клименко, який живе у Відні, сумуючи за Батьківщиною [3, с. 651]. Його споглядання за мешканцями будинку навпроти призводить до помилкового висновку про вчинення злочину. Побачивши жінок, які несуть великий кошик, герой помічає «щось неспокійне, нервове в їх рухах і вигляді» та вловлює «погляд, яким вони обмінялися», сповнений, на його переконання, «трівоги, ляку» [3, с. 654]. Ці стеження він інтерпретує як ознаки злочину, а власну версію сприймає як безсумнівну правду. Герой готовий виступити свідком, переконуючи одну з жінок: «Все одно все розкриється і тоді буде гірше» [3, с. 655].

Отож Клименко не лише помилково визначає побачене як злочин, а й намагається діяти відповідно до уявлення про правову ситуацію, фактично перебираючи на себе роль викривача й потенційного свідка. Правова проблематика пов'язана тут не стільки з реальним правопорушенням, скільки з процесом його інтерпретації та встановлення вини. Красномовним є епізод щодо остаточного з'ясування обставин, коли урядовець вимагає відкрити кошик. Однак замість очікуваних доказів злочину виявляються старі речі, книжки, білизна й пакунки з продуктами, призначеними як «різдвяний подарунок старому дядькові». Кульмінацією комічного викриття стає поява «породистої... свинячої голови» [3, с. 656].

Така розв'язка має значення для розуміння правового дискурсу твору. Драгоманова показує, наскільки легко зовнішні ознаки події можуть бути помилково інтерпретовані як свідчення злочину, а суб'єктивне припущення – перетворитися на переконаність у провині. Водночас поведінка Клименка виявляє особливості становища емігранта, який перебуває в чужому соціальному та культурному середовищі й намагається орієнтуватися в ньому, спираючись на власний досвід і уявлення. Право в цьому випадку є не лише як система офіційних процедур, а й як частина повсякденної культури, у якій людина повинна розпізнавати правопорушення, оцінювати факти

та відрізняти доказ від припущення. Тому комічна ситуація у «Вікні» має й серйозний підтекст, демонструючи складність адаптації емігранта до чужого простору.

Якщо в ранніх творах Драгоманової правовий вимір розкривається опосередковано, у соціально-побутовому контексті, то в «Запасному фонді» він постає ключовим структуротворчим чинником. Опубліковане 1951 р. в аргентинському часописі «Пороги» з підзаголовком «З віденських спогадів» [7, с. 5–11], це оповідання виходить далеко за межі традиційного детективу. У центрі наративу з'являється конфлікт довкола зникнення з віденського банку грошових ресурсів українських кооперативних інституцій. Вже сам сюжетний вибір сигналізує про вихід авторської уваги за межі приватної чи суто побутової сфери: юридична колізія розкривається як простір гострого суспільного й екзистенційного випробування для вигнанців.

Принципове значення для естетичної та ідейної організації твору має аксіологічний статус втрачених коштів. Авторка акцентує, що це не приватні заощадження окремого індивіда, а стратегічний «запасний фонд, який мав бути зужитий для відбудови української кооперації після повернення на Україну» [7, с. 7]. Тож фінансовий ресурс набуває виразного національно-символічного виміру, оскільки він безпосередньо пов'язаний із перспективою відновлення інституційних засад на Батьківщині. Авторка ретельно фіксує валютний склад фонду: «українські карбованці», «гульдени», «доляри», що не лише посилює ефект достовірності оповіді, а й виразно змальовує хитку природу життя емігранта. Перебування українських коштів у чужому фінансово-правовому середовищі висвітлює трагічну зумовленість бездержавного стану: позбавлені власних державних гарантій, інституції змушені шукати прихистку в іноземних юрисдикціях. Символічним вираженням такої недовіри до чужої системи та намагання самотужки убезпечити надбання є вчинок одного з героїв оповідання Бузька, який, розчарувавшись у банківській надійності («Цур йому, тому банкові!»), підсовує дорогоцінний пакунок «до кахляної груби» зі словами: «Нехай там собі лежить, поки не знайдемо кращої схованки» [7, с. 10–11].

Аналіз цієї колізії є продуктивним у межах методологічного підходу «право і література» (Law and Literature), висвітленого у праці І. Ворда [14]. Згідно з цією концепцією, художній наратив слугує специфічним оптичним приладом для осмислення права не лише як сукупності абстрактних норм, а як динамічної системи суспільних взаємин, процедур доступу до власності та розкриття глибинних моральних конфліктів. У «Запасному фонді» такий взаємозв'язок розкривається через опис суворих правил віденського банку. Драгоманова фахово аналізує банківські протоколи. Клієнтські ключі, як стверджує директор установи, «не мають дублікатів», відкриття скриньки без власника можливе лише «з наказу суду і за посередництвом слюсаря, який випилює замок», у позаробочий час сховище блокується сталевими дверима, а маніпуляції вимагають обов'язкової присутності двох працівників [7, с. 10–11]. Подібний документалізм створює ілюзію абсолютної застереженості майна та процедурної бездоганності західного правового середовища.

Утім, сюжетна інтрига полягає у раптовій компрометації цієї системи: пакунок із грошима зникає з неушкодженого сейфа. Ситуація, у якій формальні гарантії виявляються безсилими перед злочином, оголює кризу процедурно-бюрократичного ладу. Особливо викривальною є реакція директора банку. Навіть без наявних доказів він апріорі вважає вірогіднішою провину когось із українців («…легше припустити, що один з шановних представників узяв пакунок» [7, с. 8]), аніж припускає можливість зловживань з боку австрійського персоналу. У цьому виявляється правова асиметрія: позиція банківського керівництва оголює упередженість щодо емігрантів, які позбавлені підтримки власної держави. Отже, як показує Драгоманова, фінансова колізія розростається до метафори бездержавності: закон формально існує для всіх, однак інструменти його ефективного застосування залишаються привілеєм тих, хто спирається на власні державні механізми.

Інший рівень зазначеної проблематики розкривається в повісті «По той бік світу» (1951), присвяченій життю українських поселенців в Аргентині [6]. Тут правовий дискурс не є сюжетним центром, та повсякденність героїв визначається необхідністю пристосування до життя у чужій країні. Персонажі шукають роботу, оформлюють документи, долають мовні бар'єри, адаптуються до економічних умов. Вони часто втрачають професійний статус і змушені погоджуватися на працю, яка не відповідає їхній освіті. Показовою є історія Андрія Науменка, який після тривалого перебування у Франції не може знайти в Аргентині відповідної його освіті «інтелігентної праці» й змушений займатися сільськогосподарською. Натомість Василь Михайлович допомагає землякам отримувати візи та знаходити роботу. У такий спосіб формується горизонтальна система взаємодопо-

моги, яка частково компенсує відсутність звичних соціальних механізмів підтримки. Виразно виявляється тут і відмінність між формальним і культурним статусом людини. Українець в Аргентині має інтегруватися у правову систему нової держави, але водночас прагне зберегти власну культурну ідентичність, тому правовий та національний аспекти не протиставляються, а взаємодіють. Значну роль у цьому процесі відіграють мова, пісня, традиція, родинні зв'язки, одяг, українські топоніми та пам'ять про Батьківщину. Лизавета Іванівна зображена у вишитій сорочці, «так вбрана, як десь на Полтавщині» [6, с. 53], а мотив повернення до України проходить через долі кількох персонажів. Василь Михайлович живе думкою про це: «як дасть Господь, повернутися на Україну», а студент Петро Чубаренко, головний герой твору, який приїхав в Аргентину, коли йому було лише два роки, мріє: «Чи попаду я колись на свою незнану Україну?» [6, с. 61, 129]. Ці репліки розкривають правовий аспект: життя у чужому правовому середовищі не скасовує українського самовизначення. Коли територіальна належність порушена, саме культурна пам'ять оберігає ідентичність.

Надто виразно виявляється це через українську пісню. Виконання Катею пісні на слова Лесі Українки «Надія» з рядком «Надія вернутись ще раз на Вкраїну» перетворює аргентинський простір на простір колективного пригадування [6, с. 99]. Отже, якщо право визначає формальний статус людини в новому суспільстві, культура забезпечує продовження її символічної належності до української спільноти.

У такому контексті правовий дискурс у прозі Оксани Храпко-Драгоманової охоплює ситуації взаємодії людини з інституціями, питання соціального статусу, власності, праці, отримання документів, безпеки та можливості захистити свої інтереси. Водночас зазначені проблеми набувають значущості саме тому, що йдеться про українців, які живуть в еміграції.

Отже, у прозі Драгоманової правовий дискурс розгортається у двох вимірах: безпосередньо (через юридичні процедури, документи й розслідування у «Запасному фонді») та опосередковано (через висвітлення соціальної вразливості, працевлаштування й адаптації в інших творах). В обох випадках юридичні чинники визначають не лише побутовий лад, а й соціальний статус, фахову реалізацію та особисту свободу емігранта.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави розглядати правовий дискурс у творчості Оксани Храпко-Драгоманової як важливий складник української еміграційної прози першої половини ХХ ст. та ключовий елемент художнього осмислення феномену вимушеного екзилу. Юридична освіта, дипломатична діяльність та досвід життя в діаспорі сформували особливу авторську оптику, у якій соціально-правові відносини органічно поєднуються з проблемами національної ідентичності та культурної пам'яті.

Аналіз прози письменниці засвідчив варіативність репрезентації правової проблематики. У «Сентиментальному оповіданні» та «Вікні» вона функціонує латентно – через висвітлення соціально-економічної вразливості й матеріальної залежності людини на чужині. Центральним твором у цьому контексті є «Запасний фонд», де правова колізія виступає структуротворчою основою сюжету. Фінансово-майновий конфлікт довкола зникнення кооперативних коштів набуває ширшого суспільно-політичного значення, розгортаючись у метафору бездержавності та юридичної вразливості вигнанців. Водночас оповідання переростає межі традиційного детективу, репрезентуючи українську суб'єктність: наявність кооперативного фонду засвідчує здатність спільноти до самоорганізації, акумуляції ресурсів і збереження засад майбутнього. У повісті «По той бік світу» правовий вимір інтегрований у повсякденність еміграції в Аргентині, де оформлення документів і пошук роботи становлять практичний бік адаптації, тоді як мова, пісня і пам'ять забезпечують збереження української ідентичності.

Таким чином, правовий дискурс у прозі Оксани Храпко-Драгоманової постає не лише відображенням юридичних ситуацій, а й способом осмислення статусу бездержавної людини в еміграції. Категорії власності, відповідальності та справедливості у її творах виходять на рівень концептуалізації національної суб'єктності, що відкриває перспективи подальших міждисциплінарних студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурлака Г. Подвійна містифікація сестер Драгоманових. *Слово і Час.* 2023. № 4 (730). С. 14–28. https://doi.org/10.33608/0236-1477.2023.04.14-28

2. Головко С. Г., Головко Н.М. Жіноче обличчя української дипломатії в добу УНР. *Юридичний вісник.* 2024. № 1 (70). С.37–44.

3. Драгоманова О. Вікно: оповідання. *Воля*, 1920. № 13. С. 651–656.

4. Драгоманова О. З далеких давнин. *Леся Українка: доля, культура, епоха*. Луцьк. 2010. вип. 1. С. 30–35.

5. Драгоманова О. Сентиментальне оповідання. *Воля*. 1921. № 11–12, С. 446–448.

6. Драгоманова О. По той бік світу. Буенос-Айрес: Видавництво Миколи Денисюка. 1951. 155 с.

7. Драгоманова О. Запасний фонд (З віденських спогадів). *Пороги*. 1951. Квітень-травень. № 20–21. С. 5–11.

8. Жиленко І. Р. Малі жанри в українській та російській еміграційній прозі міжвоєнного двадцятиліття: компаративний дискурс: монографія. Суми: СВС Панасенко І. М. 2018. 428 с.

9. Качуровський І. Замість передмови. О. Драгоманова. По той бік світу. Буенос-Айрес: Видавництво Миколи Денисюка. 1951. С. 5–8.

10. Кузь В. В. Жанрово-стильові особливості діаспорної жіночої прози другої половини XX століття: дис. … канд. філол. наук. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. 2020, 199 с.

11. Скрипка Т. Оксана Драгоманова. Персональний сайт. URL: https://www.t- skrypka.name/KosachFamily/OksanaDragomanova.html

12. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / Упорядк. В. А. Просалової. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. С. 150–151.

13. Maksymets V. O. Narrative strategy of Oksana Dragomanova as a marker of the «feminine» picture of the world (in the example of the story «Sentimental story»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2022 № 57. С. 167–169.

14. Ward I. Law and literature: Possibilities and perspectives. Cambridge: Cambridge University Press. 1995 264 p. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9780511519260

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 821.161.2'06-312.9:159.964.2-31Корній(045)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.41

РЕКОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МІФОЛОГЕМИ ЧУГАЙСТРА В ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРІ РОМАНУ ДАРИ КОРНІЙ «ЩОДЕННИК МАВКИ»

A RECONCEPTUALISATION OF THE CHUGAISTR MYTHOLOGEM IN THE FICTIONAL UNIVERSE OF DARY KORNIY'S NOVEL "THE MAVKA'S DIARY"

Масло О.В.,
orcid.org/0000-0002-1586-2805
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Волкова І.В.,
orcid.org/0000-0003-4725-8837
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Шемет П.А.,
orcid.org/0009-0009-2143-9219
студентка IV курсу психолого-педагогічного факультету
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

У пропонованій науковій розвідці проаналізовано специфіку реконцептуалізації фольклорних архетипів у сучасній українській прозі на прикладі роману Дари Корній «Щоденник Мавки». Актуальність теми зумовлена сучасною тенденцією до переосмислення міфопоетичної традиції, а також потребою дослідження новітніх трансформацій міфологем у просторі етнофентезі. Метою статті є багатоаспектний аналіз психологічних моделей поведінки чоловічих персонажів-Чугайстрів (Романа, Андрія, Тараса, Карена) та розкриття особливостей їхніх взаємин із головною героїнею Мавкою крізь призму традиційних і сучасних ґендерних ролей.

Методологічну основу розвідки становлять міфопоетичний, ґендерний та психоаналітичний підходи.

У дослідженні встановлено, що письменниця адаптує автентичні образи демонології до умов сучасного соціуму, вибудовуючи новітню модель інтерпретації міфологічних мотивів. Доведено, що класична опозиція «Лісова діва – Чугайстер» зазнає суттєвої модифікації: традиційний мотив фізичного винищення Мавки перетворюється на розгалужену метафору психологічного насильства, емоційної залежності та духовного руйнування особистості.

Обґрунтовано, що образ лісового чоловіка позбавляється суто етнографічного виміру й набуває характеристик деструктивного соціально-психологічного типу чоловіка-«мисливця». Попри зовнішні маски добропорядності чи успішності, усіх чоловічих персонажів роману об'єднує первісна егоцентрична сутність, яка виявляється через знецінення, приниження, подружню невірність та сприйняття жінки як об'єкта завоювання.

Виявлено художню інверсію міфологічного сюжету: на відміну від фольклору, у романі Чугайстер панічно боїться втратити Мавку й зазнати емоційного краху через її відмову підкоритися. Зовнішні вияви рефлексії та імітація внутрішніх змін у поведінці героїв не свідчать про їхню духовну еволюцію, а виконують суто маніпулятивну функцію.

У висновках наголошено, що Дара Корній не лише осучаснює міф, а й модифікує його психологічну семантику. Трансформація міфологічного прототипу в індивідуалізовані форми яскраво виявляє деструктивне прагнення патріархального домінування, утримання та нівелювання внутрішньої свободи сучасної жінки.

Ключові слова: міфопоетика, реконцептуалізація, міфологема, ґендерні ролі, психологічна модель, трансформація міфу, етнофентезі.

This academic study analyses the specific nature of the reconceptualisation of folkloric archetypes in contemporary Ukrainian prose, using Dara Korniy's novel *The Diary of Mavka* as an example. The relevance of the topic stems from the current trend towards re-examining the mythopoetic tradition, as well as the need to study the latest transformations of mythological motifs within the genre of ethno-fantasy. The aim of the article is to conduct a multifaceted analysis of the psychological behavioural models of the male characters – he Chugaystry (Roman, Andriy, Taras, Karen) – and to reveal the characteristics of their relationships with the main heroine, Mavka, through the prism of traditional and contemporary gender roles.

The methodological basis of the study comprises mythopoetic, gender and psychoanalytical approaches.

The study establishes that the author adapts authentic images from demonology to the conditions of contemporary society, constructing a new model for the interpretation of mythological motifs. It has been demonstrated that the classical opposition between the 'Forest Maiden' and the 'Chugayster' undergoes a significant transformation: the traditional motif of the physical annihilation of the Mavka is transformed into a complex metaphor for psychological violence, emotional dependence and the spiritual destruction of the individual.

It is argued that the image of the forest man is stripped of its purely ethnographic dimension and takes on the characteristics of a destructive socio-psychological type of 'hunter' man. Despite their outward facades of respectability or success,

all the male characters in the novel are united by a primal, egocentric nature, which manifests itself through belittling, humiliation, marital infidelity and the perception of women as objects to be conquered.

An artistic inversion of the mythological plot has been identified: unlike in folklore, in the novel Chugayster is terrified of losing Mavka and suffering an emotional breakdown due to her refusal to submit. External manifestations of reflection and the imitation of internal changes in the characters' behaviour do not indicate their spiritual evolution, but serve a purely manipulative function.

The conclusions emphasise that Dara Kornii not only modernises the myth but also modifies its psychological semantics. The transformation of the mythological prototype into individualised forms vividly reveals the destructive drive towards patriarchal domination, the suppression and levelling of the inner freedom of the modern woman.

Key words: mythopoetics, reconceptualisation, mythologem, gender roles, psychological model, transformation of myth, ethno-fantasy.

Постановка проблеми. Кінець XX – початок XXI століття засвідчив зміну траєкторії бачення місця людини у філософському контексті її буття, відповідно ретрансляція міфологічних образів у творчості українських письменників набуває іншого потрактування в реаліях сьогодення. У сучасних художніх інтерпретаціях відповідні образи виходять за межі первісної міфологічної семантики та актуалізують проблематику міжособистісних і суспільних відносин.

Трансформацію міфопоетичних образів в історико-літературній ретроспективі детермінують три ключові чинники: часовий, ґендерний та соціокультурний/психоаналітичний.

Маркером часового чинника є еволюція літературно-художніх парадигм від романтизму до постмодернізму. Так, у романтичній картині сприйняття світу міфологічні образи є емоційним резонатором відтворення почуттів героя, естетичною декорацією та уособленням природних стихій (Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Костомаров, І. Вагилевич, ранній період творчості Т. Шевченка).

Світоглядні модерністські тенденції, травматичний історичний досвід XX століття призводять до трансформації міфу з етнографічного тла в інструмент екзистенційного переосмислення буття. Міфопоетика стає голосом автора про самотність, дихотомію духу та побуту, трагедію втрати, внутрішній вибір людини (Леся Українка, М. Коцюбинський, Олександр Олесь, а також представники химерної прози другої половини XX століття В. Шевчук, В. Земляк, В. Дрозд).

На зламі XX–XXI століття в межах неоміфологізму демонічні образи переосмислюються крізь призму феміністичного дискурсу як автономні суб'єкти, звільнені від патріархальних стереотипів (О. Забужко «Казка про калинову сопілку», Г. Пагутяк «Західне сонце у воротях третіх», М. Матіос «Москалиця» тощо).

Міфопоетика XXI століття постає концептуальним інструментом національної та культурної ідентифікації. У ній класичний хорор та готичний дискурс (Г. Пагутяк «Урізька готика», І. Павлюк «Я бачу, вас цікавить пітьма») органічно поєднуються як із постколоніальним осмисленням історичних травм (С. Андрухович «Амадока»), так і з новітніми психоаналітичними інтерпретаціями традиційних фольклорних образів (Д. Корній «Гонихмарник», «Щоденник Мавки»).

Нових інтерпретацій образи Мавки та Чугайстра набувають і в сучасній дитячій прозі, зокрема в казці Юліти Ран «Мавка Вербичка й песиголовці» та пригодницькій повісті Сашка Дерманського «Танок Чугайстра».

Натомість у координатах сучасної інтелектуальної прози провідну роль відіграє ґендерний чинник, що охоплює не лише феміністичну ревізію (через переосмислення жіночої суб'єктності), а й трансформацію традиційних маскулінних архетипів. Показовою в цьому контексті є еволюція образів Мавки та Чугайстра в романі Дари Корній «Щоденник Мавки».

Водночас соціокультурний та психоаналітичний виміри тексту виявляються через проживання травматичного досвіду. Отже, прадавній міф стає універсальною символічною мовою людського несвідомого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Дари Корній, зокрема роман «Щоденник Мавки», є об'єктом різноаспектних літературознавчих студій А. І. Гурдуза [1, 2, 3], Кушнірової Т. В. [6], Сазонової О. В. [8]; Михальчук Н. І. [7], а також текстовим підґрунтям розвідок молодих дослідників, зокрема Мізінкіної О. О., Ільківа М. П., Янцелевич О. С.

У своїх розвідках А. І. Гурдуз підкреслює генетичний зв'язок низки романів Д. Корній із «Лісовою піснею» Лесі Українки [1, 3]. Науковець акцентує увагу на наявності «крилатості» метагероїнь письменниці [3]; досліджує своєрідність міфопоетики роману «Щоденник Мавки», робить ґендерні акценти на ідейно-тематичному рівні твору, досліджує авторську рецепцію локально-культурних стереотипів [1–3].

У наукових розвідках Кушнірової Т. В. та Михальчук Н. І. проаналізовано специфіку рецепції та авторської трансформації дохристиянських

міфологічних образів у романі Дари Корній «Щоденник Мавки».

Попри наявність наукових розвідок, присвячених міфопоетиці етнофентезі Дари Корній, реконцептуалізація міфологеми Чугайстра в художньому просторі роману «Щоденник Мавки» досі не була предметом цілісного літературознавчого аналізу. Відсутність праць, у яких зазначена міфологема аналізувалася б на перетині ґендерного та психологічного підходів, і зумовлює вибір теми нашої розвідки.

Постановка завдання. Актуальність теми дослідження зумовлена загальною тенденцією сучасної української літератури до реконцептуалізації міфу та потребою цілісного аналізу новітніх трансформацій фольклорної традиції. Роман Дари Корній «Щоденник Мавки» представляє новий етап розвитку вітчизняного етнофентезі, де образи Мавки та Чугайстра інтерпретуються крізь призму ґендерного та психоаналітичного підходів. Тож **метою роботи** є аналіз психологічних моделей поведінки чоловічих персонажів-Чугайстрів та розкриття особливостей їхніх взаємин із Мавкою крізь призму традиційних і сучасних ґендерних ролей.

Виклад основного матеріалу. Архітектоніка художнього тексту Дари Корній «Щоденник Мавки» базується на засадах міфопоетичної традиції, ключовим інструментом якої є авторська інтерпретація міжособистісної взаємодії міфологічних істот. Письменниця адаптує фольклорні образи Мавки та Чугайстра до умов сучасних ґендерних та соціально-психологічних взаємин, модифікуючи традиційні етнографічні смисли та наповнюючи їх актуальною проблематикою.

У межах цієї парадигми трансформується класична опозиція «Лісова діва – Чугайстер». Автентичний фольклорний мотив фізичного нищення Мавки Чугайстром модифікується в метафору психологічного руйнування – убивство кохання, що за своєю суттю тотожне духовній смерті Мавки. У художній системі твору кожний носій чугайстрівської природи, постаючи в ролі звабника, виявляє прихований страх перед зустріччю з «фатальною» Мавкою, яка здатна зруйнувати його егоцентричну сутність («вихопити душу»).

Традиційний персонаж демонології позбавляється виключно етнографічного виміру й набуває характеристик архетипного образу чоловіка в сучасному соціумі. Письменниця трансформує фольклорне переслідування в розгалужену метафору психологічного насильства, емоційної залежності та внутрішнього конфлікту особистості. Лісовий чоловік постає не як зовнішній міфічний ворог, а як уособлення руйнівної природи, яка присутня в близьких стосунках. *«І я люблю його. Боюся і люблю. Свого Чугайстра. Чоловіка, що так п'янко та солодко грає на сопілці. Він – Чугайстер, лісовий чоловік, убивця мавок»* [5, с. 10]. Такий підхід формує новітню модель інтерпретації міфологічних мотивів в сучасній українській прозі.

У художній системі роману «Щоденник Мавки» Чугайстри репрезентують деструктивний тип чоловіків, чия поведінкова модель щодо жінки виявляється через знецінення, приниження та подружню невірність, відтак, аналізований образ трансформується із суто міфологічного персонажа у виразний соціально-психологічний тип. Дара Корній перетворює міфічного лісового чоловіка на символ егоїстичної та руйнівної моделі поведінки щодо жінки. Саме ця модель є спільним знаменником для всіх чоловічих персонажів твору: Романа, Андрія, Тараса та Карена. Здається, що вони абсолютно різні, проте за зовнішніми масками приховується однакова первісна природа «мисливця», яка спонукає кожного з них бачити в жінці лише здобич. Надалі ми розглянемо модель поведінки, яка об'єднує цих героїв у їхніх стосунках із Мавкою.

Мисливські риси чітко простежуються в образі Романа – законного чоловіка Магди. Його лінія поведінки відтворює класичну модель токсичної маскулінності, обтяжену виразними нарцисичними рисами характеру: самозакоханістю та постійною потребою в підтвердженні власної значущості. Прагнення домінувати реалізується через придушення особистості дружини, нав'язування патріархальних стереотипів щодо «жіночого призначення» та зведення її ролі до побутового обслуговування. Споживацьке ставлення та знецінення почуттів іншої людини засвідчують психологічну нездатність героя до побудови рівноправних взаємин.

Водночас авторська інтерпретація образу позбавлена одновимірності: руйнівна поведінка Романа тісно пов'язана з його психологічною незрілістю. Символічна сцена захисту власних кордонів (епізод із валізами в коридорі) символізує момент остаточного розриву, адже Мавка відмовляється від ролі жертви. Порівнюючи цей сюжет із фольклорним першоджерелом, зауважимо, що Чугайстер зазнає поразки в спробі підкорити Лісову діву, зіткнувшись із її незалежною, загрозливою для нього силою.

Психологічна амбівалентність героя (або умовний метафоричний вплив «чарів Мавки»)

виявляється у його думках і спогадах про Магду під час перебування з коханкою Тонею. Проте така душевна роздвоєність є виявом зосередженості на собі, а не щирого прагнення кохання, що підкреслює саморуйнівний шлях персонажа. Сюжетна лінія Тоні додатково приземлює та розвінчує образ Романа: коханка не ідеалізує його, сприймаючи виключно в ролі вигідного «спонсора». Коло деструктивного впливу Чугайстра замикається на спробі самогубства Тоні після його раптового зникнення. Така реакція жінки вказує на абсолютну токсичність цього зв'язку та підтверджує суто руйнівний характер маскулінного архетипу героя.

Іншим утіленням Чугайстра є Андрій Васильович Дзюбенко, який уособлює тип маніпулятора, прихованого під маскою добропорядності. На відміну від відкрито руйнівного Романа, Дзюбенко має всі зовнішні ознаки успішності та надійності, що слугує ширмою для його споживацького ставлення до Мавки. Показовим є епізод їхньої першої зустрічі, що відбувається в присутності його дружини: видаючи себе за зразкового сім'янина, герой водночас відверто й цинічно оцінює Магду. Тактика маніпуляцій Дзюбенка базується на використанні особливих слів та фраз, спрямованих на створення ілюзії душевної близькості. Проте за цією видимою теплотою немає жодної щирості – вона підпорядкована лише бажанню самоствердитися та повністю привласнити жінку на своїх умовах.

Холодність Мавки пробуджує в Андрієві давній «інстинкт мисливця», де байдужість жінки сприймається як виклик його самолюбству. Процес завоювання стає способом самоствердження, що підтверджує його чугайстрівську природу: невміння приймати відмову, заперечення незалежності партнерки та сприйняття жінки лише як трофею. Попри деякі відмінні риси, Андрій діє за стандартними моделями Чугайстрів: не здатний прийняти відмову, не готовий до рівноправних стосунків, сприймає жінку як об'єкт завоювання та втіх. Через образ Дзюбенка авторка розширює уявлення про чоловіків-Чугайстрів, показуючи, що вони можуть бути не лише руйнівниками, а й тими, хто вміло приховує свою сутність заради власних прагнень.

Образ Тараса посідає особливе місце серед чоловічих персонажів роману, оскільки він наділений потужною життєвою енергією та первісною силою, яку важко контролювати розумом. *«Типовий Чугайстер – самозакоханий, вродливий, розумний, у міру дотепний та вже надто самовпевнений. Сам сказав, що завжди отримує те, що хоче»* [5, с. 180]. Визначальною рисою Тараса є його двоїстість. Герой постійно коливається між порятунком і нищенням, подібно до фольклорного Чугайстра, у чиєму образі поєднуються захисна та руйнівна сили. Як зазначає В. В. Жайворонок, у гуцульських повір'ях цей персонаж постає нещадним мисливцем на лісових нявок, проте до людей повсякчас виявляє доброзичливість. Дослідник пов'язує його із лелекою (гайстром) і тлумачить Чугайстра як земного покровителя, що оберігає людину вдалині від рідної хати [4, с. 645]. Ставлення Романа до Мавки поєднує щиру ніжність із прихованим власницьким інстинктом. Він суттєво допомагає Магді у важкі хвилини й уникає прямого психологічного тиску. Проте вирішальний момент – пропозиція шлюбу – руйнує видимість злагоди. Спроба зробити стосунки офіційними постає як прагнення «одомашнити» Лісову діву, підлаштувати її під свій традиційний чоловічий світ через прихований емоційний тиск. Мавка розпізнає в освідченні пастку, що обмежує її справжню внутрішню свободу. Навіть пристосувавшись до життя в суспільстві, Чугайстер-Тарас зберігає свою справжню суть, несучи приховану загрозу для незалежності жінки.

Наступним персонажем-Чугайстрем є Карен Вітольдович, чий образ уособлює модель панування через високий статус і багатство. Поміж інших персонажів Карен вирізняється поважним віком і великими статками. Магдалена підсвідомо відчуває його чугайстрівську суть ще на початку їхнього знайомства.

Надмірна самовпевненість Карена перетворює інстинкт мисливця на тактику витонченого підлещування. Він відкрито підкреслює своє високе становище як головний спосіб купити жіночу прихильність. Замість відкритого тиску, він обирає шлях фінансового зваблення та хитрого «приручення» (телефонні дзвінки, запрошення до театру, купівля коштовної нерухомості у Львові). Проте цей тверезий розрахунок також зазнає поразки: Магдалена не відповідає взаємністю, натомість сама вигідно використовує Карена для досягнення власних цілей.

Висновки. Отже, аналіз тексту свідчить, що художнє осмислення дохристиянської міфології в романі Дари Корній «Щоденник Мавки» докорінно змінює класичний фольклорний сюжет. Якщо в народній традиції Чугайстер є руйнівником Лісової діви, то в просторі сучасного роману ми бачимо протилежний вектор взаємодії: Чугайстер відчуває глибинний страх перед втратою Мавки, тоді як саме вона володіє

здатністю емоційно та психологічно знищити його через категоричну відмову підкорятися. У художній структурі роману цей конфлікт підкорення набуває історичного виміру. Відтак, фольклорний мотив полювання на Лісову діву проєктується на минуле, наділяючи чугайстрівськими рисами навіть постать князя Володимира Великого. *«Бо зараз вона знову грішить, сидячи на Володимирівській гірці та зневажливо оглядаючи постать ще одного з роду Чугайстрів – Володимира Святого, Кривавого, Багатоженця, Красне Сонечко… Як тільки його не називали!»* [5, с. 185].

На відміну від фольклорної традиції, де Чугайстер є переслідувачем і знищувачем Мавки, у романі Дари Корній відбувається інверсія цього образу: тут Чугайстер боїться втратити Мавку, тоді як саме вона здатна його знищити – емоційно, психологічно, через відмову бути чиєюсь. Така зміна персонажів суттєво трансформує міфологічний сюжет і надає йому нової семантики в контексті сучасних ґендерних і психологічних взаємин. Усі розглянуті персонажі-Чугайстри, попри спільну архетипну основу, виявляють її по-різному. Їх об'єднують такі риси, як самовпевненість, прагнення домінувати, мисливський інстинкт, сприйняття жінки як об'єкта завоювання. Водночас кожний реалізує ці риси у власний спосіб. Важливою є динаміка цих образів: протягом твору вони частково трансформуються, демонструючи окремі моменти рефлексії та самоусвідомлення своєї суб'єктності поза межами нав'язаного міфологічного канону. Проте такі дії не є глибокими внутрішніми змінами, а виконують функцію маніпулятивних прийомів. Таким чином, архетип Чугайстра в романі набуває індивідуалізованих форм, що виявляється в поведінці, мовленні та способах взаємодії з Магдаленою.

Авторка не лише осучаснює фольклорний образ, а й поглиблює його психологічне наповнення, демонструючи, що навіть у змінених формах Чугайстер зберігає свою первісну сутність, яка експлікується через деструктивне прагнення підпорядкувати, утримати та нівелювати свободу Мавки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гурдуз А. І. Міфопоетика роману Дари Корній «Щоденник Мавки». *Studia Methodologica : зб. наук. пр. / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка*. Тернопіль, 2015. Вип. 40 : Пам'яті д-ра філол. наук, проф., акад. Академії вищої школи України Романа Гром'яка (1937–2014). С. 307–312.

2. Гурдуз А. І. Концептуалізація образу сучасної жінки в українському романі початку XXI століття (на матеріалі прози Дари Корній). Актуальні проблеми фахової підготовки сучасного педагога : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (9–10 листоп. 2020 р.). Херсон, 2020. С. 171–178.

3. Гурдуз А. І. Метагероїня романів Дари Корній. *Науковий вісник Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. [Серія]: Філологічні науки : (літературознавство) / за ред. О. С. Філатової*. Миколаїв, 2015. Вип. 2 (16). С. 61–67.

4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіла, 2006. 703 с.

5. Корній Дара. Щоденник Мавки : роман. Харків : ВД «Фабула», 2024. 320 с.

6. Кушнірова Т. В. Міфопоетика дохристиянських міфологічних образів у «Щоденнику Мавки» Дари Корній / Т. В. Кушнірова, С. С. Дмитрюк, Л. О. Шишковська. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* Одеса, 2021. Вип. 48, т. 4. С. 81–84.

7. Михальчук Н.І., Томко В.Д. Міфологемність мислення Дари Корній у романі «Щоденник Мавки». *Література та культура Полісся №113. Серія «Філологічні науки» №27.* С. 62–70.

8. Сазонова О. Особливості міфопоетики слов'янського фентезі в авторській інтерпретації Дари Корній і Тали Владмирової / О. Сазонова, А. Примоченко *Філологічний дискурс*: *зб. наук. пр.* / Ін-т літ. ім. Т. Шевченка НАН України, Хмельн. гуманітар.– пед. акад. ; редкол.: В. П. Мацько (голов. ред.) [та ін.]. Хмельницький, 2019. Вип. 9. С. 158–168.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 28.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 821.161.2.09-047.37
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.42

АНТИТОТАЛІТАРНІ АСПЕКТИ БАГРЯНОЗНАВСТВА: ДІАСПОРНИЙ ТА МАТЕРИКОВИЙ ДИСКУРС

ANTI-TOTALITARIAN ASPECTS OF LITERARY STUDIES ABOUT BAHRIANYI: DIASPORA AND MAINLAND DISCOURSE

Михида І.С.,
orcid.org/0009-0006-5498-3155
аспірант кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

У статті здійснено системний аналіз вітчизняного та діаспорного літературознавчого дискурсу, присвяченого осмисленню антитоталітарної та системоборчої складової творчості Івана Багряного. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю цілісного узагальнення тридесятилітнього досвіду формування багрянознавства як окремої галузі історії української літератури та виявлення перспективних векторів вивчення прози митця в контексті націєтворчих процесів.

Мета статті – окреслити спектр наукової рецепції художнього й публіцистичного доробку І. Багряного, що експлікують його непримиренність до радянської тоталітарної системи, яка реалізована через психоавтобіографічну образну парадигму та маркери вольового спротиву героїв.

У процесі дослідження застосовано історико-літературний, системно-описовий та компаративний методи, а також елементи герменевтичного аналізу наукових джерел. Розглянуто динаміку критичного сприйняття творів письменника: від розгромних ідеологічних рецензій радянських «пролетарських критиків» 1920-х років (Б. Коваленко, К. Потапчук) до рецепцій у закордонних україномовних виданнях еміграційного періоду (Ю. Шевельов, Г. Костюк, В. Гришко, У. Самчук) та сучасних материкових студій.

Доведено, що попри дискусійність окремих естетичних компонентів, назв чи фіналів («Сад Гетсиманський», «Морітурі»), ключові дослідники одностайно виділяють масштабність антитоталітарного пафосу письменника. Окрему увагу звернено на проаналізовану в критиці парадигму «антитоталітарний – націєтворчий», де персонажі постають носіями ідеалу «вольової української людини», здатної здолати прес НКВС. На основі систематизації джерел виокремлено ключові напрями сучасного багрянознавства: біографічний, поетикальний, герменевтичний та психологічний. Констатовано, що перспективним завданням є поглиблене вивчення психосвіту митця як чинника його антиімперського художнього мислення.

Ключові слова: Іван Багряний, багрянознавство, антитоталітарний дискурс, літературна рецепція, психоавтобіографічна проза, контент спротиву, націєтворчий потенціал.

The article provides a systemic analysis of domestic and diaspora literary discourse dedicated to understanding the anti-totalitarian and anti-systemic components of Ivan Bahrianyi's work. The relevance of the study is driven by the need for a holistic synthesis of the three-decade-long experience of shaping Bahrianyi studies as a distinct branch of the history of Ukrainian literature, as well as identifying promising vectors for exploring the author's prose in the context of nation-building processes.

The purpose of the article is to outline the spectrum of scholarly receptions of I. Bahrianyi's fiction and publicistic heritage that explicate the artist's irreconcilability with the Soviet totalitarian system, realized through a psycho-autobiographical figurative paradigm and markers of the characters' strong-willed resistance.

In the course of the research, historical-literary, systemic-descriptive, and comparative methods were applied, alongside elements of hermeneutic analysis of scholarly sources. The dynamics of the critical reception of the writer's works are examined: from the scathing ideological reviews of Soviet «proletarian critics» in the 1920s (B. Kovalenko, K. Potapchuk) to receptions in foreign Ukrainian-language publications of the emigration period (Y. Shevelov, H. Kostiuk, V. Hryshko, U. Samchuk) and contemporary mainland studies.

It is proven that despite the debate surrounding certain aesthetic components, titles, or endings («The Garden of Gethsemane», «Morituri»), key researchers unanimously highlight the scale of the author's anti-totalitarian pathos. Particular attention is paid to the «anti-totalitarian – nation-building» paradigm analyzed in literary criticism, where characters emerge as carriers of the ideal of a «strong-willed Ukrainian person» capable of overcoming the pressure of the NKVD. Based on the systematization of sources, the key directions of modern Bahrianyi studies are identified: biographical, poetical, hermeneutic, and psychological. It is concluded that a promising task for future research is an in-depth study of the artist's inner psychological world as a factor shaping his anti-imperial artistic thinking.

Key words: Ivan Bahrianyi, Bahrianyi studies, anti-totalitarian discourse, literary reception, psycho-autobiographical prose, content of resistance, nation-building potential.

Постановка проблеми. Літературний твір апріорі має в собі відбиток психосвіту автора, його спрямованості. Пояснення цьому можна шукати в царині психоаналізу, аналітичної й гуманістичної психології та інших психологічних концепцій. А також літературознавчої біографістики та мемуарних джерел, які засвідчують ті чи інші інтенції автора. Зрозуміло, що осмислення такого всеохопного в межах конкретного авторського доробку явища як антитоталітарна спрямованість вимагає глибокого вивчення психосвіту митця, внутрішніх закономірностей, які спричинили саме такий тип мислення й художнього бачення з одного боку й, за наявності, найширшого кола досліджень, які засвідчують зазначену авторську інтенцію. Нині з впевненістю можна сказати, що особистість і творчість Івана Багряного дають матеріал для таких студій. Це ж стосується й історіографічних досліджень багрянознавства, чому й приділяємо увагу в цій статті.

На початку 90-х років XX століття, коли видавнича сфера ледве не конкурувала з історико-літературною, українське літературознавство перебувало в евристичній стадії захоплення від незнаного й осягнення прогалин. Стосувалося це й творчого доробку Івана Багряного, зокрема, романів «Тигролови» та «Сад Гетсиманський», в яких разом із художнім розкриттям природи радянської тоталітарної системи, яскраво прозирає тема спротиву, зображується на той час майже немислима для читача оптимістична картина перемоги над нею, представлена здатність українства протистояти й боротися.

Зрозуміла річ, в умовах відсутності в читацькому й літературознавчому просторі загальної картини закритого й втраченого це було зірковим надбанням, яке, водночас, потребувало контексту й цілого «зоряного неба» повернутої історії української літератури й творчості окремих авторів, у нашому випадку, Івана Багряного. А зараз, коли цей процес успішно триває, актуалізується осягнення літературознавчого дискурсу в цілому і його здобутки в розумінні протестної, системоборчої складової, яка великою мірою визначає спрямованість творів письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток багрянознавства як галузі історії української літератури з початку 90-х років XX століття до сьогодні у відкритому просторі України як держави не можна не узгоджувати з його побутуванням в діаспорі, де місце письменника визначалося впродовж цілого періоду творчого поставання. Саме тому серед найвагоміших досліджень корелюють імена дослідників діаспори Г. Костюка М. Неврлого, Ю. Шевельова, з одного боку, й М. Балаклицького [1], М. Сподарця [2], Л. Череватенка [3], Г. Клочека [4], й особливо О. Шугая, з іншого, котрі доклали зусиль до висвітлення біографічних матеріалів та публікації художньої прози й публіцистики митця, наділеного «вулканічною творчою енергетикою» [4, с. 13].

Серед студій останніх років варто відзначити наукові статті та навчальний посібник Н. Колощук (2010), монографію Л. Михиди (2015), статті В. Працьовитого (2024), К. Годік (2024) та ін. дослідників.

Визначення мети. Передбачено окреслення спектру літературознавчих досліджень творчого доробку І. Багряного, які виявляють непримиренність митця до радянської тоталітарної системи, й опору їй, представленого в літературній критиці й сучасних наукових студіях, та в зображенні маркерів спроможності героїв до відкритого протистояння у психоавтобіографічній прозі письменника.

Виклад основного матеріалу. У сучасному багрянознавстві констатовано, що першою надрукованою книгою митця стала збірка новел «Чорні силуети» (1925) під псевдонімом І. Полярний. Після цього були публікації в часописах «Уж», «Всесвіт», «Червоний клич», про які ми вже писали [5].

Але не вони зумовили популярність письменника у 20-х роках XX століття. За словами Г. Костюка, до «вибраної літературної еліти» МАРСу І. Багряний увійшов саме як поет із «оригінальною співучою і водночас пристрасно-ораторською, політично загостреною лірикою» [6, с. 430]. Йдеться про поетичну збірку «До меж заказаних» (1927), поему «Ave Maria» (1927) та роман у віршах «Скелька» (1929). Не заперечуючи вагомості ліричного набутку, все ж можемо стверджувати, що місце І. Багряного в історії літератури визначає велика зріла проза. Пророчою виявилася позиція Ю. Клена, котрий писав: «Більшість віршів Багряного носить публіцистичний характер і, зачитані з естради, вони завжди матимуть успіх», та «навряд залишаться в історії української літератури, на відміну від “Звіроловів”» [7, с. 438].

І якщо колеги по перу з ВАПЛІТівською позицією, зорієнтованою на «психологічну Європу», оцінювали естетичні якості творів, то в рецепції «пролетарських літературних критиків» Б. Коваленка, К. Потапчука, О. Правдюка та ін. вони набули «лихої слави», що стало причиною «вилучення з бібліотек і книжкових крам-

ниць книг письменника» і «політичних переслідувань» згодом [8, с. 9].

Як зауважує О. Геращенко, з одного боку маємо «величальний відгук» І. Ярмолинського на «Скельку»: «віршований роман Багряного (зауважимо, що це був перший зразок такої форми в українській літературі – І. М.) вражає насамперед бездоганною єдністю, витонченою врівноваженістю форми й змісту, емоційною насиченістю та всебічним відображенням психіки героїв», а з другого – розгромну рецензію на поему «Ave Maria», яку «тодішній провідний критик Б. Коваленко» називає «наївною похабщиною гіршого бульварного ґатунку», «порнографічним натуралізмом» та «містичною неписьменною пошлятиною, що її Багряний видає за філософію» [9, с. 219].

Та все ж не «вульгарність» була страшною для системи, хоч подібна риторика й була прикриттям. По-справжньому небезпечною була антитоталітарна спрямованість. «Цькування офіційної критики, остракізм, арешти, підвали (льохи) НКВД, пересильні тюрми, етапи, табори Далекого Сходу, втечу, […], новий арешт, нові тортури…», – так описує Г. Костюк ті поневіряння, які, тим не менш, дозволили автору вносить «щось нове та свіже в літературу» [6, с. 430]. Унаслідок арешту, перебування у в'язниці й засланні та втечі звідти митець був змушений покинути радянський союз у 1943 р. і працювати надалі в еміграції, де його «масштабні прозові твори» було високо поцінювано дописувачами закордонних україномовних видань [8, с. 10].

На роман «Тигролови» (1943) відгукнулися Ю. Дивнич-Лавріненко, Д. Нитченко, В. Гришко та ін. Роман було названо «новим словом в українській літературі» та «проривом світового масштабу» [10, с. 13]. Г. Костюк відзначає «виразне змагання автора зі старою шаблоновою схемою пригодницької повісті» [6, с. 431] та «принципи поетики активного романтизму», де знайшли місце не лише пригоди звіроловів, а й «ідейне й політичне спрямування» [6, с. 432]. Ю. Шевельов міркує про романтизм «Тигроловів» І. Багряного, у якому на відміну від «Старшого боярина» Осьмачки головними у репрезентації цієї домінанти є герої, «мужні, чесні, безмежно відважні, віддані своїй батьківщині […] як це і личить їм за законами пригодницького жанру» [7, с. 427]. Попри екзотичне тло, саме носії образу «вольової й напористої української людини» перебувають у центрі письменницької уваги як своєрідний ідеал – бо лише такий здатний подолати систему [7, с. 427]. У цьому творенні ідеалу для занурення й подальшого успішного виведення з тяжких життєвих обставин можна виявити певний конфлікт із дійсністю письменника, який перебував поза межами срср тривалий час і ніби як не міг дорівнятися до власних персонажів.

Однак навіть у несхвальних матеріалах щодо драматичної повісті «Морітурі» (1947) подекуди знаходимо те, що підсвічує найбільш видатні риси творчості І. Багряного, як от «життьовий досвід совєтського політичного каторжанина, знання людців і справжніх людей в обставинах пресу НКВД». Як зауважує Гр. Шевчук, «такі дрібнички в художньому творі важать дорожче, ніж золото» [7, с. 439], що підкреслює антитоталітарне значення психоавтобіографічної [12] прози митця з художньо-документальними текстовими ілюстраціями доби. У своїй відповіді на критику І. Багряний якраз і підтверджує свою увагу до деталей, засновану на реальному досвіді: «На думку Г. Шевчука, єжовщина – це 1937 рік. Хіба? Вперше чую. Я, людина, яка всю єжовщину відчула на власній шкурі, вперше про це чую» [7, с. 442].

На цьому етапі творчості В. Гришко визначає «силу художнього таланту» письменника саме в його інтуїції, застосованій для відбору й організації життєвого матеріалу, але похибки можуть траплятися, коли публіцистичність і тенденційність переважають над «літературно-художнім утіленням» [7, с. 453]. Персонажі драматичних творів І. Багряного здебільшого створені як уособлення певної верстви для проголошення «своєї і свого народу історичної місії *заперечення й могильщика російського більшовизму*» (курсив наш – І. М.) [7, с. 458].

«Сад Гетсиманський» (1950) отримав менш однозначні відгуки, адже сумнівними рішеннями здавалися назва твору та його завершення. Л. Михида знаходить досить категоричне висловлювання У. Самчука про найменування роману: «Ви зробили "приший кобилі хвіст" з назвою "Сад Гетсиманський" […] у зміст дійсного саду Гете. і Вашої книги, яку Ви охрестили цим іменем вложені не лише не рівновартні ідеї, але і взагалі там нема нічого подібного» [8, с. 11]. Ю. Шевельов негативно оцінив фінал роману зі ствердженням, що той абсолютно не відповідає «суворому стилю середини книги» [8, с. 11].

Однак О. Даниленко-Данилевський, Ю. Мулик-Луцик, Л. Луців та ін. надали схвальні реакції на роман, зокрема його правдиве відображення «життєвої дійсності» [7, с. 467] і монументальність у доробку митця [7, с. 472]. На думку В. Мартинця, «Сад Гетсиманський» «треба вважати автобіографічним твором» і «хронікою політв'язня» за формою [7, с. 473].

Утім В. Мартинець, за його власними словами, «політичний супротивник» І. Багряного [7, с. 477], закидає письменнику відсутність будь-якої «суспільної ідеї», зокрема й «української політичної ідеї» в цьому романі, адже «поміж тими десятками тисяч в'язнів нема ані одного […] що боровся б за оту самостійну Україну!» [7, с. 474], а їх «змушують признаватися до зовсім фіктивних злочинів» [7, с. 475]. Думку про відірваність головного героя від «національного, українського цілеспрямування» підтримує і С. Степанівський, який концентрується на негативних рисах персонажів-українців у романі, як от службовці НКВД і зрадник-священник [7, с. 484].

Натомість особистісні аспекти розуміння відвертого дискурсу спротиву системі спростовують ці міркування. Особливу цінність мають віднайдені й проаналізовані О. Шугаєм згадки про дитинство І. Багряного, які можна вважати відправною точкою його антитоталітарної спрямованості, адже вони чітко вказують на завдану незрілій психіці травму, яка не могла не виявитися пізніше: «Я був ще маленьким 10-річним хлопчиком, як більшовики вдерлися в мою свідомість кривавим кошмаром…» [7, с. 66]; «Вони довго штрикали їх штиками і щось допитували, стріляли в лежачі скривавлені тіла з пістолів і реготались… Вони всі гидко лаялися і під старою липою посеред пасіки, коло ікони святих Зосима і Саватія, все було забризкане кров'ю. Кров усе життя стоятиме мені в очах» (курсив наш – І. М.) [7, с. 71]. Дослідник указує, що хронологічні рамки цих спогадів можуть бути зміщені, але їхня достовірність не викликає сумнівів, бо може бути підтвердженою на перетині різних джерел. Чи не тому лайка стала невід'ємною частиною більшовицького репресивного апарату в романі «Сад Гетсиманський».

Перший арешт І. Багряного стосувався видрукуваної самостійно збірки поезій із «сакраментальним» приписом «Видавництво «САМ», яке «місцеві органи політичного розшуку» витлумачили як «Спілка анархічної молоді» [7, с. 44]. Це ще не повною мірою познайомило юнака з репресивною машиною, але потенційно залишило суттєвий психічний відбиток, який набув художнього втілення в романі «Сад Гетсиманський», але в постаті не головного героя, а його батька, що «не сидівши ніколи в тюрмі і опинившись у ній, був морально роздавлений уже тим, що до тюрми потрапив […] Він за один день постарів на десять років» [7, с. 44].

Зворушливим штрихом до біографії І. Багряного є спогади про нього як про художника й учителя малювання в образотворчому гуртку. Однак, його робота на цій посаді тривала недовго через малюнки для завіси спектаклю, які знайдуть відображення в романі «Людина біжить над прірвою» і «негативну реакцію влади» [7, с. 57]. Це сприяло формуванню ще чіткішого образу радянської влади, що прагнула контролювати все і кожного, здатного створити щось проти неї.

Щодо суспільної ідеї стикаємося з очевидною гіперболізацією критики, але не варто поспішати із повним запереченням цієї зауваги, оскільки при практичному розгляді спадщини І. Багряного доречно поміркувати над парадигмою **антитоталітарний – націєтворчий** і співвіднесенням цих категорій у художньому та публіцистичному доробку. М. Неврлий звертає увагу саме на публіцистику як зброю митця проти радянського тоталітаризму, а також німецького фашизму, з яким І. Багряний стикається в таборі для «переміщених осіб» [11, с. 29]. Антитоталітарність цього роману не викликає сумніву й у О. Керч, яка називає твір «монографією московської інквізиції» [7, с. 488].

Попри різноманітність, а іноді й амбівалентність поглядів на творчість в цілому чи конкретні твори І. Багряного зокрема, багрянознавці спільні в одному – митець не приймав радянської влади й уважав її руйнівною силою української ідентичності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Тож, видавнича й наукова конкуренція впродовж трьох десятиліть дають підстави говорити, з одного боку, про доступ читача до доробку митця, з іншого, про появу багрянознавства як літературознавчої галузі й виокремлення кількох його напрямів: біографістики, яка дала уявлення про бурхливі перипетії його долі; вивчення особливостей поетики; герменевтичного, який виявляє біблійні корені художності, та психологоспрямованих студій, що розкривають вплив особистості митця на результати його діяльності.

Наразі маємо здобутки в дослідженні літературно-критичних джерел 20-х–50-х в діаспорному дискурсі й серйозні історико-літературні студії з середини 90-х років XX століття й донині в незалежній Україні, що уможливлюють відтворення картини несприйняття й відвертого опору письменника системі, окреслення в багрянознавстві маркерів її антигуманістичної природи.

Осмислення спрямованості, а надто, коли вона має характер спротиву імперії, тоталітаризму, разом з аналізом власне художності вимагає глибокого вивчення психосвіту митця, внутрішніх закономірностей, які спричинили саме такий тип мислення й художнього бачення. Саме це і є завданням на перспективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балаклицький М. «Нова релігійність» Івана Багряного : монографія. Київ : «Смолоскип», 2005. 167 с.

2. Сподарець М. Іван Багряний: письменник і громадянин. Харків : ХДУ, 1996. 96 с.

3. Череватенко Л. «Ходи тільки по лінії найбільшого опору і ти пізнаєш світ» (Життя і творчість І. Багряного (1907–1963)). *Дніпро.* 1990. № 12. С. 61–76.

4. Клочек Г. Романи Івана Багряного «Тигролови» і «Сад Гетсиманський» : навч. посіб. Кіровоград : Степова Еллада, 1998. 136 с.

5. Михида І. Екскурс часописами «Уж» та «Червоний клич» (1928–1929 рр.): проблема художньо-естетичних пошуків. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. № 3 (210). С. 183–188.

6. Костюк Г. Іван Багряний. У світі ідей та образів : вибране : критич. та іст.-літ. роздуми 1930–1980. Мюнхен : Сучасність, 1983. 473 с.

7. Шугай О. Іван Багряний: нове й маловідоме. Есеї, документи, листи, спогади, нотатки, фактори. Кн. 1. Київ : Смолоскип, 2013. 960 с.

8. Михида Л. Нові сторінки в історії написання роману І. Багряного «Тигролови». *Література. Фольклор. Проблеми поетики* / під загал. ред. А. Козлова, Г. Семенюка. Київ : Твімінтер, 2009. Вип. 34, ч. 1. С. 327–344.

9. Геращенко О. Питання стильової своєрідності поезии Івана Багряного в оцінках критиків і літературознавців. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2013. № 1048, вип. 67. С. 217–221.

10. Нитченко Д. Літературна спадщина І. Багряного. Багряний І. Листування. У 2 т. Т. 1. Київ : Смолоскип, 2002. С. 9–25.

11. Неврлий М. Маланюк і Багряний: дві концепції визволення України. *Слово і час*. 2003. № 10. С. 28–34.

12. Михида С. Психопоетика українського модерну : Проблема реконструкції особистості письменника. Кіровоград : «Поліграф–Терція», 2012. 357 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 82.091:[821.111-312.4:821.161.2]
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.43

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ШЕРЛОКІАНСЬКОГО КАНОНУ В УКРАЇНСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ: «КОЛОМИЙСЬКА ІСТОРІЯ ШЕРЛОКА ГОЛМСА» МИКОЛИ САВЧУКА

THE LOCALIZATION OF THE SHERLOCKIAN CANON IN THE UKRAINIAN CULTURAL SPHERE: "THE KOLOMYIA STORY OF SHERLOCK HOLMES" BY MYKOLA SAVCHUK

Непийвода М.М.,
orcid.org/0009-0001-6608-9277
аспірант кафедри української літератури
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті досліджено механізми локалізації шерлокіанського канону в українському культурному просторі на матеріалі повісті Миколи Савчука «Коломийська історія Шерлока Голмса» у зіставленні з корпусом творів Артура Конана Дойла про Шерлока Голмса. Актуальність зумовлена потребою осмислення української шерлокіани як форми функціональної адаптації канону до іншого історичного середовища. Мета – виявити основні способи локалізації канонічної моделі в повісті Савчука. Методологічну основу становлять інтертекстуальний, культурно-історичний та поетологічний підходи. Встановлено, що локалізація шерлокіанського канону реалізується на просторовому, інституційному, культурному та матеріальному рівнях. Просторова локалізація виявляється у співвіднесенні Коломиї з канонічним Лондоном: міська топографія, маршрути персонажів, установи та заклади формують новий простір, який зберігає функції канонічного міського середовища, але набуває галицького змісту. Згадка про ресторан «Simpson's» функціонує як інтертекстуальний маркер і засіб культурної аналогізації локального простору з канонічним. Інституційна локалізація простежується в адаптації правоохоронної моделі до реалій Галичини. Образ Станіслава Махульського поєднує локальну соціальну функцію з рецепцією шерлокіанської культури. Культурна та матеріальна локалізація частково виявляється через наслідування Махульським Голмса. Важливим результатом є встановлення подвійного характеру рецепції: канон переноситься в український простір, а персонажі повісті самі його інтерпретують. Наукова новизна полягає в комплексному розгляді повісті крізь призму локалізації канону як процесу адаптації британської шерлокіанської моделі до українського контексту. Зроблено висновок, що Савчук не просто переносить події з Лондона до Коломиї, а перебудовує просторові, інституційні та культурні координати шерлокіанського світу.

Ключові слова: шерлокіана, шерлокіанський канон, локалізація канону, інтертекстуальність, культурна рецепція, локальний простір, Микола Савчук.

This article examines the mechanisms of the Sherlockian canon's localization within the Ukrainian cultural sphere, using Mykola Savchuk's novella "The Kolomyia Story of Sherlock Holmes" as a case study and comparing it with Arthur Conan Doyle's body of work on Sherlock Holmes. The relevance of this study stems from the need to understand Ukrainian Sherlockian literature as a form of functional adaptation of the canon to a different historical context. The aim is to identify the main methods of localizing the canonical model in Savchuk's novella. The methodological foundation consists of intertextual, cultural-historical, and poetological approaches. It has been established that the localization of the Sherlockian canon is realized at the spatial, institutional, cultural, and material levels. Spatial localization is evident in the juxtaposition of Kolomyia with canonical London: the city's topography, the characters' routes, and its institutions and establishments form a new space that retains the functions of a canonical urban environment but takes on a Galician context. The mention of the restaurant "Simpson's" functions as an intertextual marker and a means of culturally analogizing the local space with the canonical one. Institutional localization is evident in the adaptation of the law enforcement model to the realities of Galicia. The character of Stanislav Makhuls'kyi combines a local social function with the reception of Sherlockian culture. Cultural and material localization is partly reflected in Mahulsky's imitation of Holmes. An important finding is the identification of a dual nature of reception: the canon is transferred to the Ukrainian context, while the characters in the novella interpret it themselves. The scientific novelty lies in a comprehensive examination of the novella through the prism of the canon's localization as a process of adapting the British Sherlockian model to the Ukrainian context. The conclusion is drawn that Savchuk does not simply transfer events from London to Kolomyia, but rather reconstructs the spatial, institutional, and cultural coordinates of the Sherlockian world.

Key words: Sherlockiana, the Sherlockian canon, localization of the canon, intertextuality, cultural reception, local space, Mykola Savchuk.

Постановка проблеми. Шерлокіанський канон Артура Конана Дойла, сформований у конкретному британському історико-культурному середовищі кінця XIX – першої третини XX століття, продовжує функціонувати в літературах різних країн, адаптуючись до інших художніх систем, національних культур і соціально-історичних контекстів. Життєздатність шерлокіани зумовлена, зокрема, відкритістю канонічної моделі до повторного прочитання, стилізації, інтерпретації та трансформації. У процесі таких переосмислень змінюються не лише сюжетні ситуації чи образи

персонажів, а й просторові, соціальні, культурні та ціннісні координати шерлокіанського світу. Відтак актуальним є дослідження механізмів, за допомогою яких канон функціонує поза первинним британським контекстом.

Попри наявність наукових праць, присвячених рецепції творчості Артура Конана Дойла, інтертекстуальності української шерлокіани, трансформації канонічних персонажів та особливостям її поетики, питання комплексної локалізації шерлокіанського канону в конкретному українському культурно-історичному просторі потребує подальшого осмислення. Зокрема, потребують уточнення способи взаємодії канонічного британського простору з локальною топографією, механізми адаптації соціальних та інституційних моделей, роль матеріальних і культурних маркерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема функціонування шерлокіанського канону в нових текстах безпосередньо пов'язана з категорією стилізації, оскільки саме вона забезпечує впізнаваність художньої моделі першоджерела та водночас створює можливості для її творчої трансформації. Ірина Бурцева визначає стилізацію як свідомо акцентоване відтворення характерних рис певного стилю або мовних особливостей конкретного соціального середовища чи історичної доби [1, с. 37]. Любов Мацько пов'язує її зі свідомим насиченням тексту ознаками певного стилю та жанру з метою формування відповідного художнього ефекту [2, с. 385], тоді як Світлана Єрмоленко наголошує на здатності стилізації відтворювати історико-культурний колорит, соціальне середовище та емоційно-смислову атмосферу художнього твору [3, с. 648].

Значущою для розуміння механізмів стилізації є типологія, запропонована Марією Цуркан. Дослідниця визначає стилізацію як свідоме надання творові або його окремим компонентам характерних рис певного стилю чи жанру з подальшою авторською творчою обробкою та виокремлює фольклорну, історичну (культурно-історичну), наслідувальну, лінгвостилістичну й жанрову її різновиди [4, с. 107]. Запропонована класифікація важлива для аналізу шерлокіанських текстів, оскільки їхня спорідненість із каноном може формуватися одночасно на кількох рівнях: через відтворення жанрової моделі детективу, наративної манери доктора Ватсона, мовностильових особливостей канонічних текстів, культурно-історичної атмосфери вікторіанської Британії та системи впізнаваних персонажних і сюжетних компонентів.

Проблема співвідношення стилізації та пастишу розглядається у працях Ірини Кропивко, Фредрика Джеймсона, Ришарда Нича та Браєна Вола. Ірина Кропивко трактує пастиш як форму, споріднену з пародією, але позбавлену її обов'язкового деструктивного спрямування [5, с. 79]. Фредрик Джеймсон також розглядає пастиш і пародію як різновиди імітації певної «мовної маски», водночас акцентуючи на відсутності в пастиші сатиричної настанови [6, с. 218]. Ришард Нич, розмежовуючи руйнівний і творчий потенціал пародії, звертає увагу на можливість перетворення стилізації на самостійну художню техніку, яка може бути водночас засобом і предметом літературного зображення [6, с. 185]. Браєн Вол пов'язує пастиш із практикою відтворення стильових моделей попередніх епох і розглядає його як один із принципів композиційної організації тексту [7, с. 303]. Сукупність цих підходів дає підстави трактувати стилізацію в шерлокіані не як просте копіювання поетики Конана Дойла, а як форму продуктивної взаємодії нового тексту з канонічною моделлю.

Безпосереднє значення для окреслення сучасного стану дослідження повісті Миколи Савчука має стаття Олександра Солецького та Михайла Непийводи «Інтертекстуальна парадигма повістей Артура Конана Дойла "Баскервілів Пес" та Миколи Савчука "Коломийська історія Шерлока Голмса"». Автори розглядають повість Савчука у системі інтертекстуальних зв'язків із «Собакою Баскервілів», зосереджуючись на механізмах рецепції та трансформації канонічної моделі в українському тексті [8].

Постановка завдання. Мета статті – виявити та систематизувати основні механізми локалізації шерлокіанського канону в українському культурному просторі на матеріалі повісті Миколи Савчука «Коломийська історія Шерлока Голмса» у зіставленні з канонічними творами Артура Конана Дойла. Для досягнення поставленої мети передбачено: визначити особливості трансформації канонічної моделі лондонського міського простору в художній простір Коломиї; простежити способи локалізації канонічних топосів та інтертекстуальних маркерів; проаналізувати адаптацію соціально-інституційних компонентів шерлокіанського світу до історичних реалій Галичини; з'ясувати роль локальних культурних і матеріальних об'єктів у переосмисленні британського канону.

Виклад основного матеріалу. Одним із визначальних механізмів локалізації шерлокіанського канону в повісті Миколи Савчука «Коломийська

історія Шерлока Голмса» є перенесення канонічної моделі міського простору з Лондона до Коломиї. У творах Артура Конана Дойла Лондон постає не лише географічним тлом розгортання детективної дії, а й специфічно організованим художнім середовищем, що визначає характер пересування героїв, масштаби розслідувань і способи репрезентації злочинності. Любов Расевич, досліджуючи просторову поетику шерлокіанського корпусу, звертає увагу на образ міста як своєрідних «кам'яних джунглів», підкреслюючи, що «сірість огорнених туманом вулиць асоціюється із рядом похідних позицій у створенні асоціативного зв'язку із джунглями» [9, с. 152]. Підстави для такого трактування дослідниця вбачає безпосередньо в текстовій організації канонічних творів, де Лондон набуває рис дисгармонійного, непередбачуваного й потенційно небезпечного простору: «Підстави розглядати Лондон як спотворений дисгармонійністю рукотворний варіант джунглів дає сама тканина тексту» [9, с. 151].

Показовим щодо цього є фрагмент з оповідання «Пригода з кресленнями Брюса Партінґтона», у якому міський простір метафорично співвіднесено з дикою природою: «Такого дня злодій або вбивця може вільно нишпорити містом, як тигр у джунглях, готуючись до стрибка. І лише тоді... І навіть тоді його побачить лише сама жертва» [10, с. 91]. У цьому випадку метафора джунглів характеризує Лондон як середовище, у якому небезпека прихована в самому просторі міста, а злочинець отримує можливість залишатися невидимим серед великої кількості людей і складної міської інфраструктури. Важливо, однак, що в повісті Миколи Савчука ця модель зазнає функціонального переакцентування. Порівнюючи Коломию з Лондоном, доктор Ватсон зауважує: «Після шестимільйонного Лондона Коломия виглядала нам, як мураха порівняно до тигра» [11, с. 16]. Якщо в канонічному тексті образ тигра безпосередньо характеризує потенційного злочинця, то у Савчука він стає компонентом порівняльної моделі, за допомогою якої співвідносяться два міські простори. Отже, канонічна метафорика не просто відтворюється, а включається в нову систему просторових відношень: Лондон постає масштабним еталоном, із яким вимірюється Коломия.

Таке зіставлення має принципове значення для механізму локалізації. Коломия в повісті не є випадковим місцем перенесення сюжету, а набуває функції локального відповідника канонічного Лондона. Унаслідок цього відбувається не механічна зміна декорацій, а розширення географії шерлокіанського універсуму: простір детективного розслідування втрачає свою виняткову прив'язаність до британської столиці й починає функціонувати в іншому історико-культурному середовищі. Саме тому зіставлення «Лондон – Коломия» доцільно розглядати як один із базових способів локалізації канонічної моделі, коли новий простір конструюється через його співвіднесення з уже відомим читачеві шерлокіанським топосом.

Механізм такого перенесення особливо виразно простежується в організації міської топографії. У Конана Дойла урбаністичний простір Лондона часто репрезентується через атмосферні характеристики – туман, сірість, складність орієнтації, множинність вулиць і прихованих локацій. У Савчука канонічна модель складного міського середовища реалізується передусім через його топографічну конкретизацію та динамізацію. Переміщення героїв фіксуються з увагою до конкретних вулиць, будівель, площ і закладів: «З готелю "Ґранд" ми попрямували через ринковий майдан на вулицю Мендельсона»; «…ми вже опинилися на бічній вуличці, де під числом 3, у партері з дверима на маленьке подвір'я, в лівому куті будинку мешкав інженер Гаррі Джексон»; «За кілька хвилин ми знову зібралися в свій квартет і рушили назад до ратуші, але до готелю не дійшли, а повернули праворуч, де на переконання сера Карлайла стояв найліпший коломийський ресторан "Roma"» [11, с. 22–24]. Важливим є не лише накопичення топонімів, а й спосіб їхнього включення в структуру детективної дії: простір послідовно проходиться персонажами, стає маршрутом пошуку, системою координат для переміщення й одним із чинників організації сюжету.

Топографічна насиченість повісті підсилюється фіксацією функціональної структури міста: «…в Коломиї є чимало банків, ресторанів, крамниць, майстерень» [11, с. 23]. Отже, Коломия репрезентується не як периферійне чи умовне поселення, а як повноцінний урбаністичний простір із розгалуженою соціальною та економічною інфраструктурою. Саме ця функціональна насиченість забезпечує можливість перенесення канонічної детективної моделі: як Лондон у творах Конана Дойла створює множинність потенційних маршрутів, контактів і місць приховування, так і Коломия у Савчука перетворюється на достатньо складне середовище для розгортання детективної інтриги. Так, локалізація відбувається не лише шляхом зміни географічної назви, а через відтворення функціональної моделі канонічного міста з використанням конкретного локального топографічного матеріалу.

Показовим прикладом такого принципу є згадка про лондонський ресторан «Simpson's»: «Вийшовши з ресторану, Голмс промовив знамениту фразу: – Це, ясна річ, не "Simpson's", але близьке до нього…» [11, с. 25]. Важливо, що цей топонім супроводжується авторською приміткою: «"Simpson's" – свого часу один з найпопулярніших лондонських ресторанів» [Там само]. На відміну від безпосередньої алюзії на канон, примітка виконує паратекстуальну функцію: вона забезпечує читачеві необхідний культурно-історичний контекст для розпізнавання згадки. Водночас сама згадка про «Simpson's» є інтертекстуальним маркером, оскільки актуалізує пов'язані з Шерлоком Голмсом канонічні тексти, зокрема «Детектив при смерті» та «Вельможний клієнт» [12, с. 319; 13, с. 161].

Функціонально ця алюзія є важливою не лише тому, що засвідчує обізнаність персонажа або автора з каноном. Лондонський ресторан використовується як культурний еталон, через який оцінюється локальний простір. Коломийський ресторан набуває додаткового семантичного значення саме завдяки співвіднесенню з канонічним «Simpson's». Отже, відбувається локалізація за принципом функціональної аналогії: новий об'єкт не дублює канонічний, а вводиться в текст через систему відношень із ним. Такий спосіб організації інтертекстуальності дозволяє Савчуку одночасно зберігати впізнаваність шерлокіанського коду й демонструвати його здатність функціонувати в іншому культурному середовищі.

Ще одним важливим напрямом локалізації є адаптація соціально-інституційної моделі шерлокіанського світу. У канонічному корпусі поліція та передусім Скотленд-Ярд утворюють сталий елемент детективного середовища, на тлі якого визначається професійна винятковість Голмса. У «Коломийській історії Шерлока Голмса» цей компонент канону переноситься в локальний історичний контекст і набуває іншого інституційного оформлення. Показовою є постать начальника місцевої поліції Станіслава Махульського: «За хвилю до нас збігав з першого поверху рожевощокий, повнолиций і товстий начальник місцевої поліції Станіслав Махульський. На перший погляд могло здатися, що це типовий жандарм – нахабний, тупий, зарозумілий, вульгарний чиновник в одностроїй. Однак наші припущення розвіялися, коли ми побачили в ньому певну доброзичливість і велику повагу до нас» [11, с. 26].

Для локалізації важливим є не стільки типологічний збіг зовнішніх рис Махульського з окремими представниками поліції у Конана Дойла, скільки зміна самого соціального контексту інституції. Скотленд-Ярд як структурний компонент британського детективного світу заміщується локальною поліційно-жандармською системою Галичини, завдяки чому канонічна модель вступає у взаємодію з іншим історичним та адміністративним середовищем. При цьому автор не відтворює поліцейського персонажа як одновимірний стереотип: початкове враження про Махульського як «типового жандарма» спростовується його доброзичливістю та повагою до Голмса. Така побудова персонажа важлива передусім як засіб адаптації канонічної інституційної моделі до локального соціального простору, де функція правоохоронця визначається вже не британською, а галицькою історико-культурною реальністю.

Особливого значення набуває те, що Махульський є не лише представником локальної інституції, а й свідомим реципієнтом шерлокіанської культури. Він пояснює Голмсові: «… начитавшись книжок доктора Ватсона про вас, вирішив будь-що вимурувати справжній англійський камін. Понадто, з цигари перейшов на люльку і навіть вивчив кілька англійських слів» [11, с. 54–55]. У такий спосіб у повісті моделюється подвійний процес культурного перенесення. З одного боку, британський шерлокіанський канон локалізується автором у Коломиї; з другого – самі персонажі локального світу засвоюють, наслідують і переінтерпретовують британські культурні коди. Махульський у цьому контексті функціонує як внутрішньотекстовий читач шерлокіани, а його поведінка демонструє процес рецепції канону вже всередині художнього світу.

Мотив англійського каміна, люльки та вивчення англійських слів свідчить про те, що британськість у повісті постає не як безпосередньо присутня культурна реальність, а як об'єкт наслідування й локальної культурної реконструкції. Махульський прагне відтворити окремі зовнішні ознаки образу Голмса, але робить це в іншому середовищі й у власний спосіб. Унаслідок цього канонічна модель зазнає не стільки руйнування, скільки локальної рефункціоналізації: британські маркери втрачають статус елементів повсякденної реальності й перетворюються на культурні знаки, які можна цитувати, наслідувати та іронічно переосмислювати.

Висновки. Отже, локалізація шерлокіанського канону в «Коломийській історії Шерлока Голмса» реалізується як комплексний процес культурного перенесення та функціональної адаптації. Її основу становить співвіднесення Коломиї з канонічним Лондоном, однак географічна заміна супроводжується перебудовою топографічної, інституційної та культурної організації простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурцева І. Метод стилізації як засіб вивчення авторського стилю на заняттях зі стилістики англійської мови. *Лінгвостилістичні студії*. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 3. С. 37–42.

2. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови : підручник / за ред. Л.І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

3. Українська мова : енциклопедія / голова редкол. В.М. Русанівський. [вид. 3-тє, зі змінами і доп.]. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2007. 856 с.

4. Цуркан М.В. Стилізація розмовності в оповідній структурі прозового твору : теоретико-методологічний аспект. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2014. Vol. II(5). № 28. P. 107–111.

5. Кропивко І. Стилізація в українській і польській літературі постмодернізму. *Kultury Wschodniosłowiańskie – Oblicza i Dialog*. 2017. Vol. VII. P. 79–86. DOI: 10.14746/kw.2017.7.6

6. Нич Р. Світ тексту: постструктуралізм і літературознавство / пер. з пол. О. Галети. Львів : Літопис, 2007. 316 с.

7. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста і В. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкун ; наук. ред. пер. О. Шевченко. Київ : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2003. 503 с.

8. Солецький О.М., Непийвода М.М. Інтертекстуальна парадигма повістей Артура Конана Дойла «Баскервілів Пес» та Миколи Савчука «Коломийська історія Шерлока Голмса». *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово.* Івано-Франківськ, 2025. № 21 (77). С. 226–235. DOI: 10.31471/2304-7402-2025-21(77)-226-235

9. Расевич Л.П. Шерлок Холмс А. Конан Дойля як інтерпретація «міфу надлюдини» у форматі мідллітератури : дис. … канд. філол. наук : 10.01.04. Кам'янець-Подільськ, 2016. 217 с.

10. Конан Дойл А. Таємниця Боскомської долини / пер. з англ. Є.М. Тарнавського ; худож.-оформлювач О.А. Гугалова-Мєшкова. Харків : Фоліо, 2019. 186 с.

11. Савчук М. Коломийська історія Шерлока Голмса. Коломия : Вік, 2016. 128 с.

12. Конан Дойл А. Пригоди Шерлока Холмса : в 4-х тт. / пер. з англ. В. Панченка. Київ : Веселка ; Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. Т. III : Повернення Шерлока Холмса : Цикл оповідань ; Його останній уклін : Цикл оповідань. 375 с.

13. Конан Дойл А. Вельможний клієнт / пер. з англ. Є.В. Тарнавського ; худож.-оформлювач О.А. Гугалова-Мєшкова. Харків : Фоліо, 2019. 185 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 821.161.2.09-1Могильницька Г.
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.44

«ЄЛИЗАВЕТА» ГАЛИНИ МОГИЛЬНИЦЬКОЇ: ЖАНРОВА ГІБРИДНІСТЬ, ХРОНОТОП І ЕТИКА ЦІЛІСНОСТІ

"YELYZAVETA" BY HALYNA MOHYLNYTSKA: GENERIC HYBRIDITY, CHRONOTOPE, AND THE ETHICS OF INTEGRITY

Нечиталюк І.В.,
orcid.org/0000-0001-8826-2766
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Різникова Я.О.,
orcid.org/0009-0003-5993-2603
заступник директора
Департаменту культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини
Одеської облдержадміністрації

У статті досліджено жанрову природу поеми Галини Могильницької «Єлизавета» (із книги «Імена»). Письменниця належить до покоління шістдесятників, цей факт знаходить своє втілення в своєрідному мистецькому пафосі зазначеного художньо-мистецького феномену.

Мета дослідження: обґрунтувати історіософську природу поеми через аналіз її жанрової гібридності, специфіки художнього простору й часу (хронотопу), системи мотивів та етичної проблематики твору. Доведено, що «Єлизавета» є жанровим гібридом, який поєднує епічний (саґовий), лірико-психологічний та драматико-дискурсивний модуси. Це дозволяє авторці трансформувати велику історичну хроніку в екзистенційний досвід окремої особистості.

Також у роботі охарактеризовано хронотоп поеми, який побудовано на антитезі тепла (Русь/Київ) та холоду (Північ/Норвегія), де пороговим простором виступає дорога (лімінальний хронотоп). Розкрито семантику ключових наскрізних мотивів (холод, вода, корона, казка, міфологема Рагнароку) та специфіку інтердискурсивності (співіснування християнського канону та скандинавського язичницького пантеону). Визначено етичне ядро поеми (зокрема, у розділі «Душа і плоть»), яке полягає в утвердженні ідеї антропологічної та моральної цілісності людини, неприйнятності подвійних стандартів і зручних самовиправдань. Досліджено ритмомелодійну структуру твору, яка гнучко адаптується під емоційне та змістове навантаження конкретних сюжетних вузлів.

Поема Галини Могильницької «Єлизавета» постає не просто художньою реконструкцією минулого, а дієвою моделлю морального мислення, де приватна травма та біль героїні трансформуються в своєрідний універсальний культурний заповіт.

Ключові слова: Галина Могильницька, «Єлизавета», історіософське письмо, жанрова гібридність, хронотоп, лімінальність, етика цілісності, інтердискурсивність, система мотивів.

The article examines the generic nature of Halyna Mohylnytska's poem "Yelyzaveta" (from the book *Names*). The writer belongs to the generation of the Sixtiers, and this generational affiliation is reflected in the distinctive artistic pathos of her work.

The aim of the study is to substantiate the historiosophical nature of the poem through an analysis of its generic hybridity, the specific features of its artistic space and time (chronotope), its system of motifs, and the ethical issues addressed in the work. It is demonstrated that "Yelyzaveta" is a generic hybrid that combines epic (saga-based), lyrical-psychological, and dramatic-discursive modes. This enables the author to transform a large-scale historical chronicle into the existential experience of an individual.

The study also characterizes the poem's chronotope, which is constructed around the antithesis of warmth (Rus'/Kyiv) and cold (the North/Norway), with the road functioning as a threshold space (a liminal chronotope). The semantics of the key recurring motifs (cold, water, the crown, the fairy tale, and the mythologeme of Ragnarök) as well as the specific features of the poem's interdiscursivity, namely the coexistence of the Christian canon and the Scandinavian pagan pantheon, are examined. The ethical core of the poem, particularly in the section "Soul and Flesh," is identified as the affirmation of the idea of human anthropological and moral integrity and the rejection of double standards and convenient self-justifications. The study further explores the poem's rhythmic and melodic structure, which flexibly adapts to the emotional and semantic demands of particular narrative nodes.

Halyna Mohylnytska's poem "Yelyzaveta" thus emerges not merely as an artistic reconstruction of the past but as an effective model of moral thought, in which the protagonist's private trauma and suffering are transformed into a distinctive universal cultural testament.

Key words: Halyna Mohylnytska, "Yelyzaveta," historiosophical writing, generic hybridity, chronotope, liminality, ethics of integrity, interdiscursivity, system of motifs.

Постановка проблеми. Поема Галини Могильницької «Єлизавета» (у складі книжки «Імена») належить до типу історіософського письма, де історія не зводиться до відтворення подій чи реконструкції «костюмної» епохи, а стає способом поставити принципові питання про людину: як формується моральний вибір у межах соціального статусу, що робить із суб'єктом травма зради, де проходить межа між приватним болем і культурним заповітом, і чи можлива цілісність там, де світ звик легалізувати розщеплення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема жанрової гібридності досить предметно досліджена багатьма як зарубіжними (відомі праця Цветана Тодорова, Жака Деріди), так і вітчизняними літературознавцями (дослідження Олени Галети, Лесі Демської-Будзуляк, Ніни Копустянської, Анатолія Ткаченка). Науковці осмислюють нові жанрові утворення та надають їм чітких характеристик. Нас передовсім цікавитиме жанр поеми, гібридна природа якої є змістоорганізуючим чинником.

Творчість Галини Могильницької потрапила в поле зоре науковців одразу, як тільки це стало можливим у зв'язку з громадсько-політичною діяльністю письменниці (нагадаємо, що авторка належить до дисидентського руху за що переслідувалася радянською владою). Тільки у 1971 році долаючи ряд упереджень і заборон професор Євген Прісовський написав літературознавчу розвідку «Напруга віку і слова» [5], у якій високо оцінює мистецький талант Галини Могильницької. Також цікавими є публікації Дмитра Кременя, Святослава Караванського [3, с. 31–32], Георгія Горста [1], Романа Кракалії, Сергія Дмитрієва [2, с. 4–11]. Принагідно зазначимо, що дослідженню творчості Галини Могильницької присвячено достатня кількість курсових, дипломних та магістерських робіт студентів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та учнівських дослідницьких робіт конкурсу-захисту Малої академії наук секції «Українська література».

Метою статті є дослідження жанрової природи поеми «Єлизавета» та обґрунтування її естетичної цілісності.

Для досягнення поставленої мети слід вирішити наступні **завдання:**

– дослідити жанрову природу поеми «Єлизавета»;

– встановити часопросторові особливості поеми;

– виокремити лімінальні особливості хронотопічної будови поеми «Єлизавета».

Виклад основного матеріалу. Жанрова природа твору визначається не однією класичною класифікацією, а радше механікою перемикань між різними поетичними режимами. «Єлизавета» працює як гібридна форма: епічний (саґовий) модус із панорамною оповіддю та урочистою декламаційністю поєднано з лірико-психологічним модусом, що виводить на перший план інтимні стани героїні; до цього додається драматико-дискурсивний пласт – сцени, в яких фабула відступає перед етичним і майже богословським диспутом. Саме ця рухлива жанрова структура забезпечує головний ефект поеми: вона може звучати як сага про XI століття, але водночас – як сучасний текст про механізми внутрішнього самозахисту, про рани, які «не видно», і про суспільні норми, що вчать людину зраджувати себе.

За формальними ознаками поема «Єлизавета» має класичну будову: пролог, 18 частин і епілог. Поема починається з моменту найвищого щастя – єднання з коханим і водночас офарбленого почуттям суму за вітчизною, і – завершується в точці старечого спокою героїні. Це створює ефект замкненого життєвого кола та підкреслює філософську зрілість її спогадів.

У «Пролозі» кількома вдалими штрихами розповідається історія кохання Єлизавети і Гаральда. Галина Могильницька вже на цьому етапі обирає оригінальний сюжет оминаючи увагою процес заручин, на відміну від, наприклад, Івана Франка, який вперше опублікував у часописі «Літературно-науковий вісник» (1907 р.) переклад «Саги про Гаральда Сурового» середньовічного норвезького письменника Сноррі Стурлусона. Пісня Гарольда про кохану дівчину має назву «Віси Радості», проте Франко назвав свій переклад співзвучно з першим рядком саги «Пісня про дівчину з руської країни».

З текстів норвезького епосу стає відомо, що Ярослав Мудрий відмовив у сватанні Гаральду, який був бідним і не мав династичних перспектив, а тому змушений мечем здобувати собі багатства і славу. Блискуче впоравшись з цим завданням, Гаральд отримав благословення від Ярослава Мудрого.

Іван Франко оминув увагою подальшу долю Гаральда і зосередив оповідь тільки на його звитязі на шляху до руки Єлизавети. У тексті рефреном звучать рядки:

«А проте дівчина з руської країни,

Що в короні сяє, мене не приймає» [6, с. 681–683].

Князівна в тексті не має реплік чи дій. Вона постає як статичний, майже божественний образ – «що в короні сяє». Ця корона водночас є нагаду-

ванням про її високий княжий статус у Києві, через який Ярослав Мудрий спершу й відмовив бідному чужоземцю.

У поемі Галини Могильницької Єлизавета має сильний голос, вона є головною персонажкою. Система образів поеми побудована навколо її постаті і наративно поема організована так, що «велика історія» постає передусім крізь жіночу свідомість.

Події – прибуття, коронація, похід, загибель короля – не існують у творі як нейтральні факти хроніки; вони стають сенсорними та емоційними ударами, що змінюють внутрішню конфігурацію героїні.

Отже, повертаючись до розмови про композицію поеми «Єлизавета» слід відмітити, що текст містить кілька вставних конструкцій. Таким вкрапленням є історія Тори Торбергдоттир, коханки (наложниці) або другої дружини Гаральда. Образ Тори змальовується таким, що пробуджує симпатії читачів, попри той факт, що вона є суперницею головної героїні, причиною її страждань. Розуміючи, що наявність у Тори дітей призведе до династичних суперечок Єлизавета просить Бога, щоб він не допустив народження у неї хлопчика:

«Коли розмріявся, що сина
Йому народить Єлісіф…
Сказала тихо: «Я просила,
Щоб Бог цього не допустив.
Щоб не призвів Гаральду мати
Синів од різних матерів,
Й не став оружно брат на брата
Син Тори – з сином Єлісіф» [4, с. 179].

Шляхетність Єлизавети прослідковується як у її вчинках так в її помислах. Оповідь постійно коливається між публічним і приватним: там, де говорить двір і народ, відчутні ритуал, церемоніал, легітимація влади; там, де фокалізація зосереджується на Єлісіф, історія перетворюється на екзистенцію – на досвід холоду, незворотності, відчуження та зламаної надії. Завдяки цьому поема здійснює важливий аксіологічний зсув: історія тут стає не «про королів», а про людину, яку історія робить заручницею, але не позбавляє права на внутрішню правду.

Розділ «Казка для нащадків» теж є вставною конструкцією, яка не рухає сюжет, проте несе етичне навантаження. Лірична героїня міркує над своєю долею і ніби проглядаючи в майбутнє знає, що її історія кохання житиме у піснях і легендах.

Система мотивів у «Єлизаветі» виконує не декоративну, а структурну роль. Холод перестає бути кліматом і стає психоемоційним кодом: способом описати стан, у якому соціальна величність купується ціною внутрішнього заціпеніння.

Вода теж постає як межа між світами: Дніпро – пам'ять ідентичності, море – простір втрати й невідомості. Корона в тексті амбівалентна: вона не лише легітимує, а й «обручає» – перетворюється на знак обов'язку, який дисциплінує афект і навчає «тримати обличчя» там, де серце кричить. Казка, що з'являється начебто як нічна розрада, поступово набуває поетологічного статусу: казка стає моделлю письма, культурною технологією витримування болю, способом передати нащадкам те, чого не може втримати гола фактографія.

Рагнарок – міфологема скандинавського світу – працює як когнітивна схема внутрішньої катастрофи: валяться «давні боги», руйнуються опори, вмирають «правди-міражі», і ця міфологічна мова робить психологічний процес видимим без сучасної термінології.

Авторка з великою обережністю говорить про зміну епох, про поступове прийняття вікінгами християнської моралі, зі співчуттям до їх втрати:

«А Єлісіф стояла між почтом своїм самотня
Й чула, як гине в людях їх древній бог,
Як віра нова в їх душі входить безповоротно,
І як у душі щокожній вирує свій Рагнарок» [4, с. 227].

Хронотоп «Єлизавети» побудований на семантичній опозиції двох просторів, кожен із яких має не лише географічний, а й морально-психологічний сенс. Русь/Київ функціонує як зона тепла, первісної цілісності, пам'яті дому; Північ/Норвегія – як зона холоду, дисципліни, соціальної ролі, що регламентує навіть право на сльози. Між ними розташований пороговий простір дороги – море, лодія, горизонт, за яким «не вернуть назад». Це лімінальний хронотоп переходу: героїня змінює статус, а разом із ним – можливості бути собою. Важливо, що мотив незворотності тут не просто фабульний; він працює як етичний тиск, що поступово формує в поемі ключову «травматичну» семантику слова-рани: ніколи.

У цьому сенсі образ Єлизавета сприймається як образ жінки-медіаторки між культурами, землями, політичними світами. Вона поєднує Русь і Норвегію, південні й північні культурні коди, пам'ять дому й обов'язок королеви. Її жіночість не зводиться до приватного почуття, але й не розчиняється у державній ролі. Вона існує між цими полюсами – і саме в цьому міжпросторі народжується її внутрішня драма.

Окремої уваги заслуговує інтердискурсивність поеми. Християнський канон і скандинавський міфологічний пантеон співіснують у тексті не як енциклопедична екзотика, а як художня фіксація

епохи перехідності й водночас як спосіб показати: суб'єкт шукає опори в конкуруючих системах смислу. У цьому зіткненні кодів, де поруч звучать молитва та імена давніх богів, виникає додаткова глибина: зовнішні системи можуть давати мову, символи, ритуали, але остаточний моральний вибір усе одно формулюється зсередини – там, де людина мусить визначити, чи має вона право виправдати розщеплення.

Етичним центром твору стає проблема цілісності, найяскравіше артикульована в розділі «Душа і плоть». Тут поема різко виходить із площини «історичної оповіді» в площину антропології: чи можна морально розділити людину на частини й тим легітимувати зраду, подвійні стандарти, зручні виправдання? Спроба пояснити гріх «плоттю», залишивши «душу» недоторканною, наштовхується на спротив героїні, який є не лише емоційною реакцією, а принциповою позицією: людина цілісна, і моральна відповідальність не допускає комфортного монтажу виправдань. Князівна попри юний вік вступає в палку полеміку з монахом:

«– Душа і плоть… Хіба ж, мій любий отче,
Господь творив людину із шматочків?
Оце – душа, це – плоть, це – дух, це – розум…
Немов мозаїка: що схочеш, те і зложиш!
Але й мозаїку зі смальти, скла й бурштину
Майстри вкладають в цілісну картину.
То чи ж людей ділить на частки гоже?
Людина ж – образ і подоба Божа!» [4, с. 191].

У структурі поеми цей епізод виконує роль внутрішнього суду: історична фабула перетворюється на етичний аргумент, а приватний біль – на універсальну проблему.

Ритмомелодика поеми підпорядкована не механічному дотриманню одного метра, а семантичній доцільності. У травматичних вузлах інтонація стискається, дробиться, повторюється, передаючи зацепеніння й внутрішній холод; в епічних фрагментах рядок розгортається ширше, набуває декламаційної повноводності; у діалогічних філософських місцях ритм наближається до ритму аргументації, зберігаючи поетичний натиск. Так формується відчуття «хвилі» – де ритм перестає бути лише зовнішньою формою, а віддзеркалює структуру переживання героїні.

У підсумку «Єлизавета» постає як поема, що пропонує не просто історичний сюжет, а модель морального мислення. Її історіософський горизонт полягає в тому, що приватне переживання героїні переходить у площину пам'яті й заповіту: від болю – до сенсів, від катастрофи – до етичної позиції, від особистої історії – до культурного універсуму. Саме тому фінальна формула віри й любові звучить не як риторична «крапка», а як вистраждання висновок: світ тримається не силою, а моральною відповідальністю – тим, що не дозволяє силі перетворитись на насильство й нелюдяність.

Отже, поема «Єлизавета» Галини Могильницької є вагомою реплікою в діалозі текстів сучасної української історіософської поезії. Авторка не просто реконструює історичне минуле, а створює універсальну модель морального мислення. У тексті приватна травма й біль жінки-королеви трансформуються в глобальний культурний заповіт, актуальний для сучасного соціокультурного контексту.

Перспективи подальших досліджень потребують зіставлення художнього світу Галини Могильницької із автентичними скандинавськими джерелами (ісландськими сагами, королівськими хроніками, поезією скальдів, зокрема віршами Гаральда Суворого), що дозволить точніше оцінити специфіку авторської деконструкції та трансформації історичних міфів.

Окремим плідним вектором може стати вивчення поеми крізь призму феміністичного критичного дискурсу, зокрема аналіз проблеми жіночої суб'єктності, психології материнства та проживання політично вмотивованої депортації («чужини») жінкою епохи Середньовіччя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горст Г. Дві гордості – з одного витоку. Галина Могильницька, «Рогніда», ліро-епічна поема. Газета *«Чорноморські новини»* 2001. 25 липня.

2. Дмитрієв С. Задивлена у глибини сторіч [вступна стаття про життя та творчість Г. Могильницької] / Могильницька Г. *Імена. Поеми.* Київ: Український пріоритет, 2017. С. 4–11.

3. Караванський С. Поки грім не вдарить. Щира бесіда. *«Національна трибуна»* 1994. 14 грудня. С. 31–32.

4. Могильницька Г. Імена. Поеми Київ : Український пріоритет, 2017. 308 с.

5. Прісовський Є. Напруга віку і слова. *«Літературна Україна» (Київ)*. 1971. 6 січня.

6. Франко І. Зібрання творів у 50 т. Т. 12. *Поетичні переклади та переспіви*. Київ : Наукова думка, 1978. С. 681–683.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 821.161.2-145.09-Куліш П.
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.45

ОБРАЗ СХОДУ В ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША: ПОЕТИКА, ІМАГОЛОГІЯ ТА КУЛЬТУРОСОФІЯ

THE IMAGE OF THE EAST IN PANTELEIMON KULISH'S ARTISTIC WORLD: POETICS, IMAGOLOGY, AND CULTURAL PHILOSOPHY

Останіна Г.Г.,
orcid.org/0000-0001-6030-9278
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної і спеціальної освіти
Криворізького державного педагогічного університету

У статті здійснено комплексний аналіз образу Сходу в художньому світі Пантелеймона Куліша крізь призму поетики, імагології та культурософії. Досліджено особливості художнього моделювання орієнтального простору в поемах «Магомет і Хадиза», «Маруся Богуславка», «Дума про татарина й орапа» та віршованій драмі «Байда, князь Вишневецький». З'ясовано, що орієнтальний дискурс письменника не зводиться до романтичної екзотизації мусульманського світу, а виступає складною художньою системою, у якій поєднуються історіософські уявлення, міжкультурний діалог, релігійно-етичні пошуки та осмислення цивілізаційних контактів між Україною, Європою й Сходом.

Особливу увагу приділено імагологічному виміру творчості Пантелеймона Куліша, у межах якого образ Іншого формується через взаємодію історичних, культурних, етнічних і релігійних уявлень. Доведено, що письменник послідовно відходить від традиційних стереотипів української літератури щодо мусульманського світу, створюючи багатовимірні образи турка, араба, татарина та представників османської цивілізації. Орієнтальні персонажі постають не лише як історичні супротивники, а й як носії моральних чеснот, духовної культури, державницького мислення та високої етики.

Установлено, що культурософська концепція Куліша ґрунтується на ідеї взаємодії цивілізацій, де Схід і Захід осмислюються як взаємодоповнювальні складники світової культури. Художня рецепція ісламу, Корану, східної історії та культурної традиції засвідчує прагнення митця до формування моделі міжкультурного порозуміння, що значно випереджала літературні тенденції його доби. Образ Сходу в творчості письменника набуває значення не лише історичного чи географічного простору, а й своєрідної філософської категорії, через яку осмислюються проблеми свободи, національної ідентичності, духовного вибору та історичної долі України.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі образу Сходу в художньому світі Пантелеймона Куліша крізь призму поетики, імагології та культурософії. Уперше орієнтальний дискурс письменника розглянуто як структуротворчий компонент його художньої моделі світу, що визначає особливості міжкультурної взаємодії та реалізує авторську історіософську концепцію.

Ключові слова: Пантелеймон Куліш, образ Сходу, орієнтальний дискурс, імагологія, поетика, орієнталізм, міжкультурний діалог.

The article presents a comprehensive analysis of the image of the East in the artistic world of Panteleimon Kulish from the perspectives of poetics, imagology, and cultural philosophy. It examines the artistic representation of the Oriental space in the poems Muhammad and Khadijah, Marusia Bohuslavka, The Duma about the Tatar and the Arab, and the verse drama Baida, Prince Vyshnevetskyi. The study demonstrates that Kulish's Oriental discourse goes beyond the romantic exoticization of the Muslim world. Instead, it functions as a complex artistic system that combines historiosophical ideas, intercultural dialogue, religious and ethical reflection, and an interpretation of civilizational contacts between Ukraine, Europe, and the East.

Particular attention is paid to the imagological dimension of Kulish's works, in which the image of the Other is constructed through the interaction of historical, cultural, ethnic, and religious perceptions. The study proves that the writer consistently departs from the traditional stereotypes of Ukrainian literature concerning the Muslim world. Instead, he creates multidimensional images of Turks, Arabs, Tatars, and representatives of the Ottoman civilization. These Oriental characters appear not only as historical opponents but also as bearers of moral values, spiritual culture, statesmanship, and high ethical principles.

The research establishes that Kulish's cultural philosophy is based on the idea of interaction between civilizations. Within this concept, the East and the West are interpreted as complementary components of world culture. His artistic interpretation of Islam, the Qur'an, Eastern history, and cultural traditions reflects the writer's aspiration to develop a model of intercultural understanding that significantly anticipated the literary tendencies of his time. In Kulish's works, the image of the East acquires the meaning of not only a historical or geographical space but also a philosophical category through which the author reflects on freedom, national identity, moral choice, and the historical destiny of Ukraine.

The scientific novelty of the study lies in its comprehensive analysis of the image of the East in Panteleimon Kulish's artistic world through the perspectives of poetics, imagology, and cultural philosophy. For the first time, the writer's Oriental discourse is interpreted as a structural component of his artistic model of the world, which shapes intercultural interaction and embodies his historiosophical conception.

Key words: Panteleimon Kulish, image of the East, Oriental discourse, imagology, poetics, cultural philosophy, Orientalism, intercultural dialogue.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Пантелеймон Куліш належить до тих українських письменників XIX століття, чия художня творчість значно розширила просторові й культурні межі національної літератури. Його зацікавлення історією, релігією та культурою народів Сходу стало одним із проявів прагнення осмислити місце України в ширшому цивілізаційному контексті. На відміну від значної частини романтиків, для яких орієнтальний світ здебільшого залишався екзотичним тлом або художньою умовністю, Куліш вибудував складну систему взаємодії українського, європейського та східного культурних просторів.

У сучасному літературознавстві орієнтальний дискурс дедалі частіше розглядається не лише як сукупність екзотичних мотивів чи сюжетів, а як форма репрезентації Іншого, що відображає особливості історичної пам'яті, національної самосвідомості та міжкультурної комунікації. У цьому контексті художня спадщина Пантелеймона Куліша відкриває широкі можливості для переосмислення традиційних уявлень про український літературний орієнталізм. Його твори демонструють прагнення подолати одновимірне сприйняття мусульманського світу, поєднуючи історичну достовірність, романтичну поетику, культурософські узагальнення та філософію міжцивілізаційного діалогу.

Попри значну кількість кулішезнавчих студій, проблема художнього моделювання образу Сходу досі не отримала комплексного висвітлення на перетині поетики, імагології та культурософії. Здебільшого дослідники аналізували окремі твори письменника або зосереджувалися на історичних, біографічних чи ідеологічних аспектах його творчості. Натомість образ Сходу як цілісна художня система, що об'єднує символіку, поетику, систему персонажів, просторові моделі та культурні смисли, потребує спеціального наукового осмислення.

Саме тому актуальність дослідження визначається необхідністю комплексного аналізу орієнтального дискурсу Пантелеймона Куліша як складника української літературної моделі міжкультурної взаємодії, що поєднує романтичне світобачення, історіософські концепції та культуротворчі ідеї письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постать Пантелеймона Куліша вже понад століття перебуває в центрі уваги українського літературознавства. Багатогранність його творчої спадщини, що охоплює художню літературу, історіософію, перекладацьку діяльність, публіцистику, етнографію та культуротворчі проєкти, зумовила формування окремого напряму гуманітарних студій – кулішезнавства. Водночас інтенсивне переосмислення художнього світу письменника в останні десятиліття актуалізувало необхідність нових методологічних підходів, серед яких особливого значення набувають імагологія, літературний орієнталізм, історична поетика та культурософія.

Перші ґрунтовні оцінки творчості Пантелеймона Куліша належать його сучасникам і представникам української гуманітарної думки кінця XIX – початку XX століття. Праці Івана Франка, Бориса Грінченка, Михайла Грушевського, Миколи Зерова, Осипа Маковея заклали підвалини наукового осмислення його творчої спадщини, акцентувавши увагу на історичній концепції письменника, мовотворчій діяльності, ролі в розвитку української літератури та неоднозначності його світоглядних позицій. Уже тоді дослідники звертали увагу на складність поєднання в художньому мисленні Куліша романтичної національної ідеї з прагненням інтегрувати українську культуру до загальноєвропейського культурного простору.

Новий етап розвитку кулішезнавства пов'язаний із працями Віктора Петрова, який одним із перших запропонував інтерпретувати художній світ Куліша як систему внутрішніх суперечностей. На думку дослідника, світогляд письменника розгортався між полюсами власного і чужого, національного й універсального, романтизму і просвітництва, що визначає особливу складність його художньої моделі світу [4]. Саме ця концепція відкрила можливість аналізувати творчість митця не лише в історико-літературному, а й у культурософському вимірі.

Вагомий внесок у сучасне осмислення творчої спадщини Пантелеймона Куліша зробили Євген Нахлік, Василь Івашків, Михайло Скринник, Микола Жулинський, Олеся Федорук, Тамара Гундорова, Григорій Грабович, Світлана Ковпік, Іванна Девдюк, Володимир Погребенник та інші дослідники. У їхніх працях висвітлено історіософські концепції письменника, його культуротворчу діяльність, особливості поетики, драматургії, перекладацької спадщини, фольклористичних зацікавлень і мовотворчої практики. Проте орієнтальна проблематика найчастіше розглядається фрагментарно, у межах аналізу окремих поем або драматичних творів, без цілісного осмислення образу Сходу як самостійної художньої системи.

Важливим теоретичним підґрунтям для сучасного дослідження орієнтального дискурсу є праці Едварда Саїда, який визначив орієнталізм як

особливу культурну модель репрезентації Сходу в європейській традиції. Подальший розвиток імагологічних студій у працях Даніеля-Анрі Пажо, Йоопа Леерссена та інших компаративістів сприяв переосмисленню образу Іншого як складного культурного конструкта, що формується внаслідок історичних контактів, політичних процесів і художньої рецепції. Застосування цих підходів до творчості Пантелеймона Куліша дозволяє розглядати його орієнтальні твори не лише як романтичні інтерпретації екзотичного світу, а як художню модель міжкультурного діалогу, у якій відбувається осмислення місця України між європейською та східною цивілізаціями.

У сучасному українському літературознавстві дедалі активніше розвиваються дослідження художнього орієнталізму, однак творчість Пантелеймона Куліша досі не стала предметом комплексного аналізу з позицій поетики, імагології та культурософії одночасно. Переважна більшість праць присвячена або окремим художнім текстам, або історичним аспектам взаємин України зі Сходом, залишаючи поза увагою цілісну систему художніх образів, символів, культурних кодів і світоглядних концептів, що визначають своєрідність кулішевого бачення орієнтального світу.

Так, сучасна дослідниця творчості Пантелеймона Куліша Вікторія Дмитренко наголосила на тому, що звернення письменника до східної тематики було зумовлене не лише історико-культурним інтересом, а й прагненням змінити традиційну рецепцію мусульманського світу в українській культурі. На її думку, у східних поемах Куліш свідомо руйнує усталені уявлення про ісламський світ, акцентуючи на його гуманістичних та етичних засадах: «твори П. Куліша східної тематики спрямовані на спробу зміни традиційної рецепції Сходу у свідомості українців. Автор апелює до гуманістичних цінностей, якими сповнені Біблія й Коран, тобто до первісних ідеалів християнства й ісламу, наголошуючи на подібності їх основних сентенцій. У «східних поемах» письменник значно випередив свій час, проповідуючи діалог і порозуміння між представниками різних релігій» [1, с. 197].

Отже, попри значний доробок українського кулішезнавства, проблема функціонування образу Сходу як багаторівневої художньої моделі залишається недостатньо розробленою. Саме ця обставина визначає необхідність комплексного дослідження орієнтального дискурсу Пантелеймона Куліша на перетині поетики, імагології та культурософії, що й становить предмет цієї статті.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному осмисленні орієнтального дискурсу Пантелеймона Куліша на перетині поетики, імагології та культурософії, що дозволяє по-новому інтерпретувати його художню модель Сходу як важливий складник української літературної картини світу XIX століття.

Комплексне завдання – комплексне дослідження образу Сходу в художньому світі Пантелеймона Куліша крізь призму поетики, імагології та культурософії, а також характеристика особливостей художнього моделювання орієнтального простору в системі його історіософських, естетичних і світоглядних уявлень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Осмислення образу Сходу у творчості Пантелеймона Куліша потребує комплексного методологічного підходу, який поєднує історико-літературний, поетикальний, імагологічний та культурософський виміри. Така необхідність зумовлена тим, що орієнтальна проблематика у письменника не обмежується тематичним рівнем окремих творів, а інтегрується в цілісну художню модель світу, де взаємодіють історія, релігія, культура, національна пам'ять і морально-філософські уявлення.

У сучасному літературознавстві художній світ розглядають як цілісну естетичну систему, у якій взаємопов'язані простір, час, персонажі, система цінностей, символіка та авторська модель людини. Саме тому дослідження образу Сходу не може зводитися лише до виявлення орієнтальних мотивів чи екзотичної образності. Значно важливішим є з'ясування того, які функції виконує Схід у структурі художнього мислення Куліша, яким чином він впливає на організацію простору твору, систему персонажів і формування історіософської концепції автора.

На думку Євгена Нахліка, світогляд Пантелеймона Куліша формувався під впливом постійного пошуку рівноваги між українською національною традицією та універсальними духовними цінностями світової культури. Саме ця особливість пояснює його зацікавлення історією ісламу, арабською культурою та Османською імперією, які письменник прагнув осмислити поза межами усталених стереотипів. Водночас дослідник наголосив, що історіософські погляди Куліша не можна розглядати ізольовано від його художньої творчості, оскільки саме в ній найповніше реалізується його концепція розвитку людської цивілізації [3].

Важливим методологічним інструментом дослідження є імагологія – напрям сучасної компаративістики, що вивчає закономірності творення образу Іншого в літературі. У межах цього підходу образ араба, турка, татарина чи мусульма-

нина розглядається не як відображення історичної реальності, а як художній конструкт, сформований унаслідок культурної взаємодії, історичної пам'яті та авторської інтерпретації. Такий підхід дозволяє відмовитися від спрощеного розуміння орієнталізму як сукупності екзотичних мотивів і натомість дослідити механізми формування міжкультурного діалогу в художньому світі Пантелеймона Куліша.

У нашому дослідженні поняття «образ Сходу» розглядається не як сукупність окремих орієнтальних мотивів, а як структуротворчий компонент художнього світу Пантелеймона Куліша. Такий підхід дає змогу простежити взаємодію поетики, імагологічних моделей та культурософських концептів у формуванні авторської картини світу й по-новому осмислити місце орієнтального дискурсу в українській літературі другої половини XIX століття.

Образ Сходу посідає особливе місце в художньому світі Пантелеймона Куліша, виходячи далеко за межі традиційного для романтизму використання орієнтальної екзотики. Якщо для значної частини європейських письменників XIX століття Схід був насамперед художньою декорацією, що надавала творам незвичайного колориту, то у творчості Куліша він набуває значно глибшого змісту. Орієнтальний простір стає середовищем осмислення історії, релігії, культури та моральних засад людського буття, а відтак – одним із ключових елементів авторської моделі світу.

У літературознавчих дослідженнях неодноразово наголошувалося на широкому колі історичних і культурних зацікавлень письменника. Є. Нахлік, В. Петров, М. Жулинський та інші дослідники звертали увагу на прагнення Куліша інтегрувати українську історію до ширшого європейського й світового контексту, що закономірно зумовило його інтерес до історії ісламу, Османської імперії та арабського світу. Водночас орієнтальна проблематика здебільшого розглядалася в аспекті окремих творів, тоді як її роль у формуванні цілісного художнього світу письменника залишалася недостатньо висвітленою.

У нашому дослідженні поняття образу Сходу розуміємо як складну художню систему, що охоплює просторові, часові, персонажні, символічні та аксіологічні компоненти авторської картини світу. Такий підхід дає можливість розглядати орієнтальний дискурс не лише як тематичний пласт творчості Куліша, а як один із принципів організації його художнього мислення.

Передусім привертає увагу своєрідність просторової організації орієнтального світу. У поемах «Магомет і Хадиза», «Маруся Богуславка», «Дума про татарина й орапа», драмі «Байда, князь Вишневецький» та низці інших творів автор послідовно вибудовує розгалужену географію Сходу. До неї входять Аравія, Босфор, Єгипет, Мекка, Медина, Сирія, Крим, Османська імперія, Чорне море, степовий простір, які не лише локалізують події, а й формують особливу систему культурних координат. Для Куліша це не екзотичні топоніми, а осередки різних цивілізаційних традицій, що перебувають у постійній взаємодії з українською історією.

Особливістю художнього простору є його відкритість. Україна не протиставляється Сходу як абсолютно чужий світ. Навпаки, між ними існує постійний історичний, культурний й особистісний зв'язок. Саме через долі героїв, історичні конфлікти, торговельні шляхи, військові походи та міжкультурні контакти письменник демонструє, що українська історія формувалася в просторі безперервної взаємодії різних цивілізацій. Така концепція принципово відрізняється від романтичної традиції, у якій Схід часто поставав віддаленим і майже недосяжним світом.

Просторова модель Сходу найповніше розгортається в поемі «Магомет і Хадиза», де центральним орієнтальним локусом виступає Аравія. Уже на початку твору письменник створює її багатовимірний художній образ: «Аравіє! Ти, мов той бедуїна ревнивий, / Каміннєм та піском обгородилась, / Сховалась од чужих у затишок щасливий, / Над морем, як над дзеркалом, схилилась, / Тим раєм пишним ти, барвистим зеленіла, / Про твій оазис мореходи знали, / До тебе паруси носили їх, мов крила; / Щасливо. вони тебе прозвали / І про тебе казки дивовижні казали» [4, с. 10]. Аравія постає не як віддалена екзотична територія, а як самодостатній культурний простір із власною історією, духовною традицією та природною гармонією.

Не менш показовою є репрезентація Криму та Османського світу. У творчості Куліша вони зберігають історичну пам'ять про воєнне протистояння, полон, козацькі походи, однак не зводяться лише до простору конфлікту. Автор послідовно уникає однозначної опозиції «свій – чужий», натомість демонструючи складність і суперечливість взаємин між українським та мусульманським світами. Саме тому орієнтальний простір функціонує як місце культурного контакту, де історична пам'ять поєднується з можливістю взаємного пізнання.

Просторова організація художнього світу Куліша нерозривно пов'язана з рухом персонажів. Подорожі, військові походи, паломництва, вимu-

шене перебування в чужому краї чи повернення на батьківщину формують особливу динаміку тексту. Простір постає не статичною декорацією, а активним чинником сюжетного розвитку, що визначає духовну еволюцію героїв і зміну їхніх світоглядних орієнтирів.

Важливою ознакою поетики є також відкритість просторової моделі. Україна, християнський Схід, мусульманський світ і європейський культурний простір не існують як замкнені системи. Навпаки, письменник вибудовує між ними численні історичні та духовні зв'язки. У цьому виявляється одна з провідних особливостей його художнього мислення – прагнення осмислити історію України як частину ширшого цивілізаційного процесу.

Таким чином, просторова модель Сходу у творчості Пантелеймона Куліша виконує структуротворчу функцію. Вона формує художню логіку творів, визначає характер міжкультурної взаємодії та стає важливим засобом реалізації авторської історіософської концепції. Саме через просторову організацію письменник долає спрощене протиставлення «Схід – Захід» і пропонує складнішу модель культурного співіснування: «Обгородимо Вкраїну, / Зробим Божим раєм, / Віру вірою покинем / І звичай звичаєм. / І сей рай від супостата / Буде ваш, султана, / Рідного по Бозі брата / І слуги, Османа» [4, с. 110].

Суттєву роль у моделюванні образу Сходу відіграє символіка. Простір пустелі («песковий степ» у «Думі про татарина й орапа»), дорога, зоряне небо, світло, меч, храм, вода, сад, гора функціонують не лише як елементи художньої образності, а й як носії культурної пам'яті. Кожен із цих символів набуває додаткових значень залежно від контексту твору, поєднуючи біблійну, ісламську та романтичну традиції. Саме через систему символів письменник створює універсальний художній простір, у якому взаємодіють різні духовні культури.

Серед орієнтальних творів Пантелеймона Куліша саме поема «Магомет і Хадиза» найповніше репрезентує авторську концепцію мусульманського світу. На відміну від історичних творів, у яких східний простір найчастіше постає крізь призму військового чи політичного протистояння, ця поема переносить акцент на духовні витоки ісламу, що принципово змінює характер художньої репрезентації Сходу.

Уже сам вибір центрального персонажа є показовим. Куліш звертається до постаті пророка Магомета не як до історичного супротивника християнської цивілізації, а як до засновника світової релігії, духовного реформатора та морального авторитета. Такий підхід був нетиповим для значної частини української літератури XIX століття, у якій мусульманський світ здебільшого асоціювався з воєнними конфліктами, татарськими нападами або турецькою неволею.

Магомет у Куліша не є персонажем, побудованим за принципом конфесійної полеміки. Автор прагнув розкрити його передусім як особистість, здатну до духовного вибору, внутрішньої боротьби та моральної відповідальності.

Водночас поема не ідеалізує ісламський світ. Художня логіка твору значно складніша. Куліш вибудовує простір, у якому різні релігійні традиції не заперечують одна одну, а вступають у своєрідний культурний діалог. Саме ця особливість дозволяє говорити про формування в поемі імагологічної моделі Іншого, заснованої не на протиставленні, а на прагненні зрозуміти чужу духовну традицію.

Особливого значення в поемі набуває образ Хадизи, функція якого не обмежується роллю дружини пророка. Вона постає духовною опорою Магомета та символом моральної істини, адже саме її віра й підтримка сприяють утвердженню пророчої місії героя. Недаремно Куліш називає її «звіздою на Востокі», «новоявленною зорею правди», підкреслюючи її виняткову роль у духовному становленні Магомета: «Не помилилася вона в своїм пророці, / Благовістителі любві й одради, / Гонителі в людях олжі, лукавства, зради…» [4, с. 19]. У такий спосіб письменник наділяє Хадизу не лише індивідуальними рисами, а й символічним змістом. Вона виступає носієм гуманістичних цінностей, уособлюючи любов, вірність і духовну мудрість, що поєднують земний і сакральний виміри художнього світу.

Художня репрезентація Сходу у творчості Пантелеймона Куліша не обмежується історичними чи етнокультурними реаліями. У процесі осмислення арабського та мусульманського світу письменник формує власну культурософську концепцію, у центрі якої перебуває проблема духовного розвитку людства, взаємодії цивілізацій і моральної відповідальності людини перед історією. Саме тому образ Сходу набуває значення універсального культурного коду, через який автор інтерпретує не лише минуле, а й сучасність.

Особливого значення набуває проблема міжкультурного діалогу. Попри відтворення історичних конфліктів між християнським і мусульманським світами, Куліш не зводить їх до непримиренної опозиції. Навпаки, художня логіка його творів свідчить про прагнення віднайти ті моральні й духовні засади, які є спільними для різних цивілізацій. Саме тому письменник відмовляється від спрощеної моделі протиставлення «свій – чужий», натомість пропонуючи складнішу концепцію взаємопізнання культур.

Письменник не ідеалізує ні Схід, ні Захід, усвідомлюючи суперечливість історичного розвитку

кожної цивілізації. Проте саме через зіставлення різних культур він прагне показати можливість духовного порозуміння, заснованого на взаємній повазі та пізнанні культурної спадщини один одного.

У цьому контексті образ Сходу виконує не лише художню чи історичну функцію, а й стає одним із ключових елементів авторської історіософської концепції. Осмислюючи арабський світ, ісламську традицію та османську історію, Куліш одночасно розмірковує над місцем України в системі світових цивілізацій, над шляхами її культурного розвитку та можливостями міжкультурного діалогу. Саме тому орієнтальний дискурс письменника слід розглядати як важливу складову його загальної концепції історії та культури, що істотно розширює традиційне уявлення про тематичні обрії української літератури другої половини XIX століття.

Отже, образ Сходу посідає важливе місце в художньому світі Пантелеймона Куліша й виконує значно ширші функції, ніж відтворення історичних подій чи використання орієнтального колориту. У творчості письменника він постає як структуротворчий компонент авторської картини світу, що формується через взаємодію просторових, часових, образних та аксіологічних елементів.

Поетика образу Сходу ґрунтується на цілісній системі хронотопу, символіки та художніх деталей, які забезпечують багаторівневу репрезентацію східного культурного простору. Орієнтальний світ у творчості Куліша не є екзотичним тлом, а виступає самодостатнім середовищем духовного, історичного й культурного буття.

Імагологічний аналіз дозволив виявити складну систему художніх репрезентацій арабського, турецького й татарського світів. Письменник відходить від спрощених етноконфесійних стереотипів, характерних для частини європейської романтичної традиції, натомість вибудовуючи образ Іншого як повноцінного суб'єкта історії та культури. Особливого значення набувають образи Магомета й Хадизи, через які реалізується авторське осмислення моральних основ духовного лідерства, людської гідності та культурної спадкоємності.

Дослідження культурософського виміру засвідчило, що образ Сходу є одним із ключових засобів реалізації історіософської концепції Пантелеймона Куліша. Через осмислення історії ісламу, міжцивілізаційних контактів і духовних цінностей різних народів письменник пропонує модель культурного діалогу, яка долає бінарну опозицію «Свій – Чужий» та утверджує ідею взаємопізнання культур як необхідної умови історичного поступу.

Висновки. Отже, комплексний аналіз поетики, імагології та культурософії дає змогу розглядати образ Сходу не як периферійний тематичний компонент творчості Пантелеймона Куліша, а як один із визначальних принципів організації його художнього світу, що істотно розширює уявлення про світоглядні й естетичні засади письменника та відкриває нові перспективи для сучасного кулішезнавства.

Перспективним напрямом подальших досліджень видається комплексне вивчення орієнтального дискурсу Пантелеймона Куліша в широкому компаративному контексті, зокрема його зіставлення з творчістю українських, польських та інших європейських письменників XIX століття. Важливим є також дослідження інтертекстуальних зв'язків орієнтальних творів Куліша з біблійною та коранічною традиціями, а також із західноєвропейським літературним орієнталізмом. Окремої уваги потребує мовно-стилістичний аналіз репрезентації мусульманського світу, що дасть змогу глибше простежити особливості формування авторської моделі культурного діалогу та її місце в історії української літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дмитренко В. Рецепція Сходу у творчості Пантелеймона Куліша. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність.* 2020. Вип. 14. С. 191–197. DOI: https://doi.org/10.31812/world_lit.v14i0.3818

2. Куліш П. Твори в двох томах. Т. 2. Поеми. Драматичні твори. Київ: Наукова думка. 1998. 765 с.

3. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш : Особистість, письменник, мислитель: Наукова монографія: У 2 т. / НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г.Шевченка. Серія «Літературознавчі студії». Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша. Київ : Український письменник, 2017. Т. 2 : світогляд і творчість Пантелеймона Куліша. Вип. 12. 462 с.

4. Петров В. Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки. Київ: З друк. Всеукр. акад. наук. Т. 1.: Життя. Ідеологія. Творчість. 1929. VI. 571 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 821.161.2'42.09(477)"19/20":[159.923.2-055.2:141.72]
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.46

ОБРИСИ ЖІНОЧОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ МЕЖІ XX–XXI СТ.

OUTLINES OF FEMALE IDENTITY IN THE UKRAINIAN LITERARY DISCOURSE AT THE TURN OF THE 20TH AND 21ST CENTURIES

Роздольська І.В.,
orcid.org/0000-0002-3308-1981
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті зосереджена увага на проблемі фемінності в українському літературному дискурсі кінця XX – початку XXI століття, репрезентованій у життєтворчих феноменах окремих українських мисткинь і літераторок та жінок, дотичних до мистецтва, представленій у книжковому потоці 1998–2016 рр. науково та художньо (Віра Левицька, Наталя Лівицька-Холодна, Теодозія Бриж, Ірина Вільде, Ніна Неєлова)і, та у жіночій поезії (Теодозія Зарівна, Оксана Зеленчук-Рибарук) та жіночій прозі (Т. Зарівна, Галина Тарасюк, Любов Пономаренко). Ідеться насамперед про погляд на фемінність через концепт жіночої ідентичності, його жіночу особистісну реалізацію через суб'єктність та суб'єктивність та взято до уваги «місцерозташування» жіночої ідентичності щодо світу маскулінного та глобального. Враховано і гіноцентричні аспекти у «чоловічому» прочитанні фемінності, і жіночі рефлексії над фемінною самістю та авторефлексії.

За допомогою прийому «виділення фігури на тлі» жіночі феномени прочитано як «екзистенційні суб'єкти» з увагою до точки екзистенційного максимуму в бутті жіночої одиниці, професійної суб'єктності як способу буття, «буття собою», модусу жіночого сестринства.

Зіставляється роль жінки у новому історичному часі кінця XX–XXI ст. як «кінця світу» із тією світоглядною гендерною парадигмою, яка була окреслена у попередньому «кінці часів» XIX–XX ст., де жінка через модус боротьби та бунтарства у «війні статей» прагнула вийти з ролі «другорядної» та «іншої» в патріархально-маскулінній історії світу і наблизитися до ролі «суб'єкта». За допомогою викладених дослідницьких аргументів поставлено питання, чи фемінність нового Переступного віку здатна бути ідентифікатором нової доби, важливої твірної в ідеологічно-світоглядній її парадигмі. Висновано про зміну екзистенційного «місцерозташування» української жіночості в потоці життя з маргінального на центральне, при чому у власному діалозі зі світом та маскулінністю новітня фемінність націлена на суб'єктно-суб'єктну взаємодію без «війни статей». Таким чином стверджено про еволюцію концепту жіночості у новій межовій добі кін. XX – поч. XXI ст., його вагомість для подальших окреслень як самого періоду, так і загалом періодизації історії літератури XXI століття.

Ключові слова: українська література кінця XX – початку XXI століття, жіноча література, фемінність, гендер, суб'єктність, гіноцентризм.

The article focuses on the issue of femininity in Ukrainian literary discourse of the late 20th and early 21st centuries. This issue is represented in the life-creating phenomena of individual Ukrainian female artists, writers, and women connected to the arts as showcased in the 1998–2016 scholarly and fiction book flow (Vira Levytska, Natalia Livytska-Kholodna, Theodosia Bryzh, Iryna Vilde, Nina Neyelova), as well as in women's poetry (Theodosia Zarivna, Oksana Zelenchuk-Rybaruk) and prose (T. Zarivna, Halyna Tarasyuk, Lyubov Ponomarenko). The primary focus is on viewing femininity through the concept of female identity and its personal realisation through female agency and subjectivity, taking into account the «location» of female identity relative to the masculine and global world. The study considers both gynocentric aspects in the «masculine» reading of femininity and women's reflections and self-reflections on the feminine self.

By applying the «figure-ground separation» technique, these female phenomena are interpreted as «existential subjects», paying special attention to the point of existential maximum in a woman's being, professional agency as a mode of existence, «being oneself», and the mode of female sisterhood.

The article contrasts the role of women in the new historical era of the late 20th–21st centuries as the «end of the world» with the worldview gender paradigm outlined during the previous «end of times» at the turn of the 20th century. In that earlier period, through a mode of struggle and rebellion in the «war of the sexes», women sought to step out of the role of the «secondary» and the «Other» in patriarchal-masculine world history to approach the role of the «subject». Using the presented research arguments, the study raises the question of whether the femininity of the new leap-century is capable of serving as an identifier of the new era and an important creative component in its ideological and philosophical paradigm.

The author concludes that the existential «location» of Ukrainian womanhood in the flow of life has shifted from the margin to the centre. In its dialogue with the world and masculinity, modern femininity aims for subject-to-subject interaction without a «war of the sexes». Thus, the article asserts the evolution of the concept of womanhood in the new threshold period of the late 20th and early 21st centuries, highlighting its importance for further defining both the era itself and the broader periodisation of 21st-century literary history.

Key words: Ukrainian literature of the late 20th – early 21st centuries, women's literature, femininity, gender, agency (subjectivity), gynocentrism.

Постановка проблеми. Період кінця XIX – початку XX століття із рядом назв «Belle Époque», «Fin de siècle», «Переступний вік», позначений зміною світовідчування та відповідно способами його виразу у культурі. Він почався умовно зі «Сходу сонця» Моне і вивершився катастрофою Першої світової війни. Цікаво, що жінка постала когнітивним концептом, за допомогою якого нове мистецтво, нова творчість тоді себе проявляла, нова цивілізація себе відчитувала. Жінка стала ідолом епохи модерн, народжуючись, немов Венера із шумовиння кінцесвітнього хаосу, як famme moderne. Тоді жіноче начало намагалося ствердити власну суб'єктність у вихорі часів – через здобування власного голосу, лінії, форми, змісту, вступаючи в конфлікти із «старим», «патріархальним», «маскулінним», омовлюючи власну самість дуально-протиставно, вивершуючись у формулі нового стилю «модернізм як фемінізм» [20, с. 68–75].

А як із новим Переступним віком, межею XX і XXI століть? Чи окреслиться він, за прикладом попереднього, спираючись на містичні страхи людини перед кінцем старого літочислення і гіпотетичним початком нового? Адже можна пригадати, що було встановлено у Львові під українською статуєю Свободи електронне табло, яке відраховувало час до «кінця світу» 2000-го. А ще Чорнобильська ядерна трагедія, яка не лише посилила кінцесвітні відчуття у сучасної людини, сформувавши цивілізаційну травму, але і вплинула на літочислення сучасного української літератури, від 26 квітня 1986 р. [7]. Інші маркери – це і цикл зустрічей у музеї народознавства, що їх проводив Віктор Неборак під назвою «Третє тисячоліття», чи роман Оксани Забужко «Я, Мілена».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цікаво, чи концепт фемінності набуде смислотворчої ідентифікаційної ролі на новому витку зміни часів і як він проявлятиметься – ця «нова жінка» нового Переступного віку? Адже уже тепер маємо спроби означувати 20-ті роки XXI ст. в сучасній прозі молодих як «нові двадцяті» – коли говорять про молодіжні літературні феномени, до прикладу у проектах Якабу. А ще можна зустріти початкову актуалізацію потреби встановлення періодизації української літератури у XXI ст., власне і в тяглості принципів періодизації кінця XIX – початку XX ст. і кінця XX – початку XXI ст. як «нинішнього українського fin de siècle» у послідовному зв'язку із «попереднім fin de siècle», що можна побачити, наприклад, у праці Віри Агеєвої [1, с. 438, 440]. І чи нова жіночість останнього Міленіуму окреслюватиме себе у світі «через війну статей», модус боротьби за власну суб'єктність тілесну, соціальну, екзистенційну в опозиції «жіноче-чоловіче», «свій-чужий», прагнучи подолати свій маргінальний другорядний статус та ствердити власну «іншість» як силу як надсилу «Я», перетворившись на ідентифікатор своєї епохи?

Українська літературознавча фемінологія на сучасному етапі як спирається на здобутки фундаторок феміністичної критики 1990-х років – В. Агеєвої [1; 2; 3], Т. Гундорової [6; 7], С. Павличко [20] з початковою актуалізацією феміністичної проблематики в загальному та на рівні окремих питань, пов'язаних із періодом раннього українського модернізму наприкінці XIX – початку XX ст. – жіночого простору, війни статей, жіночої гендерної ідентичності тощо, так і розширює власні методологічні та дослідницькі пошуки на матеріалі сучасної жіночої літератури та жіночої творчої біографії. Важливими для формування рецептивного горизонту також є праці, які стосуються термінологічного апарату гендерних студій [19], феміністичної критики [4; 29], окремих понять – жіночого простору [2], жіночої історії [10], суб'єктності та суб'єктивності [13; 17; 21] в жіночій ідентичності, поетики тілесності [5], концепцій фемінної особистості [28], що сукупно накреслюють силует жіночої репрезентації сучасної літературної жіночості, зокрема і на відрізку кінця XX–XXI ст. Також методологічно та інтерпретаційно інспіруючими постають студії жіночого письменства 20–30-х рр. XX ст. з точки зору осмислення жіночого досвіду [9].

Постановка завдання. Однак ще немає сформованого осмислення означеного історико-літературного континууму з точки зору фемінності як його ідентифікатора, так як це є у студіях з історії літератури Fin de siècle. Можливо, тому, що робота над періодизацією письменства XXI століття тільки розпочалася і також триває процес наповнення об'єкта і предмета досліджень.

У цій праці маємо на меті увиразнити окремі буттєві (само)означення жіночості, проявлені в українському письменстві (науковому, художньому) межі XX–XXI ст. Поштовхом до вибору текстів для формування об'єкта досліджень стала робота над власною розвідкою «Нотатки на маргінесі» [25], до контенту якої було долучено також рецензії на видання із книжкового потоку з 1998 по 2016 рр., якраз підготовані синхронно означеному періоду. Це публікації про дослідження творчості Віри Левицької (1998) [24], Наталі Лівицької-Холодної (2007) [31], Василя Мисика

(2016) [23], поезію Романа Кудлика (2001) [33], Теодозії Зарівної (2004) [32], Оксани Зеленчук-Рибарук (2006) [30], окремі зразки жіночої прози кін. XX – поч. XXI ст. – Теодозії Зарівної. Галини Тарасюк, Любові Пономаренко [34]. В окремих із них було актуалізовано тему фемінності. В результаті – і виникла ідея виокремити тему нової жіночості останньої межі часів в українському літературному дискурсі і відчитати її світотворчість і функціональну значущість відносно жіночого досвіду попереднього кінцесвітнього періоду. Так зактуалізувалася потреба уже частково заторкнуті в попередніх роботах аспекти жіночого досвіду як історико-літературного дослідницьки увиразнити і систематизувати з точки зору проявлення гендерної жіночої ідентичності за допомогою внутрішнього усвідомлення (суб'єктивність) та зовнішнього проявлення (суб'єктність).

Виклад основного матеріалу. У книжковому потоці українського Міленіуму можна виокремити ті роботи, які привертають увагу до жіночого прояву у творчості, суб'єктивізуючи жіночу іпостась у русі культури. Важливо закцентувати, що новітня фемінність у них артикулюється і у чоловічому, і у жіночому науковому і творчому дискурсах.

Цікаві гіноцентричні аспекти у «чоловічому» прочитанні фемінності у цьому плані містить театрознавча розвідка Валеріана Ревуцького про життєтворчий феномен галицької театральної діячки Віри Левицької (1998). Її назва реалізує психологічний механізм «виділення фігури на тлі» [13], за допомогою якого якраз суб'єктність природним чином увиразнюється, і вказівку дає якраз назва праці – «Віра Левицька. Життя і сцена». Професія акторки, «сцена», постає тим тлом і контекстом, на якому і в якому реалізовано творення екзистенційного портрета мисткині і жінки. Невипадково обрано формулу «народжена бути на сцені» для означення акторства не лише як професійної суб'єктності, а як способу буття через сродну працю. Адже це – і самоозначення героїні, про що висловлювалась. Це вимір «бути собою» для дівчинки, яка керувалася внутрішньою вірою у власне призначення, і , йдучи життям за світлом смолоскипа власної віри, досягла творчих вершин. Як «Царівна» О.Кобилянської була «сама собі ціллю», початково протиставившись родині, дому, школі, що їх покинула заради акторства, у якому її ніхто не чекав. «Жіночу історію» В. Левицької розкрито об'єктивно за допомогою залучення біографічно достовірних джерел, архівних матеріалів, свідчень самої акторки. У ній проглядають і «жіночі історії» інших жінок-акторок, зокрема в епізоді опіки досвідченої акторки Аполінарії Карабіневич над юною Вірою в театрі увиразнено модус жіночого сестринства [22, с. 18], унікального феномену культури fin de siècle [3, с. 23–35], із імперативами співробітництва, спілкування і взаємопідтримки творчих жінок.

Для проявлення власної буттєвої суб'єктивності через театр і сцену, що став уособленням великого світу і власним новим «жіночим простором», героїня В. Ревуцького до парадигми фемінності органічно долучає такі традиційно-стереотипні маскулінні якості як і «інтелект, раціональність, незалежність, активність, силу (як фізична, так і психологічна, чи сила характеру), авторитарність, агресивність, стриманість в емоційних проявах, схильність до ризику, здатність до досягнень» [19, с. 137]. При чому автор уникає генералізації бінарної опозиції жіночого та чоловічого досвідів для реконструкції життєтворчого силуету В. Левицької, представляючи становлення її як особистості у повноті переживань, виборів та викликів рід час комунікації із зовнішнім світом. У лінії взаємодії акторки і режисерів головними у гендерній взаємодії фахів потрактовані адекватне сценічне втілення твору на сцені, професійна і людська конструктивна взаємодія особистостей. В результаті акторка зуміла реалізувати на сцені непроминальні образи актуальної жіночої модерності на прикладі креацій Анни з «Украденого щастя» Івана Франка, Донни Анни і Йогани, жінки Хусової із драматургії Лесі Українки, Ярославни зі «Слова о полу Ігоревім», Медеї психологічно наповнені, сповнені драматизму, і маєстату, на перетині «Долі чи волі» (О. Кобилянська). Сценічні втілення жіночої суб'єктності від В.Левицької добре сприймалися у масовій галицькій свідомості 30–40-х рр. XX ст.

Так театрознавча розвідка наприкінці 90-х рр. XX ст. акцентувала на тих фемінних модерних концептуальних втіленнях, які були цікаві у 30–40-х рр. XX ст., наново відкриваючи їх українському суспільству доби Незалежності.

У романізованій біографії Олександра Шугая «Цвіт вишні або Втрачене кохання Василя Мисика» (2016) на перший план виходить не творча історія поета і перекладача Василя Мисика, а «жіноча історія» його першої дружини Ніни Неєлової. Під час осмислення у життєписі Ніни концепту музи, який би її об'єктивізував, якраз про об'єктивацію героїні не ідеться. А навпаки, відбувається прочитання її життєвої ролі через її осмислену екзистенційну суб'єктивність, внутрішньо вмотивовану власними виборами. Адже метафора вишневого цвіту якраз і пуантує той її

екзистенційний пік, який переживає у співбутті із коханою людиною. Вражений цвітінням серця Ніни, так естетично-піднесено В. Мисик передав її екзистенційний максимум, силу духу у такому образі. Міжособистісна взаємодія В. Мисика та Н. Неєлової у наративі розвідки – це взаємодія не «Суб'єкта» та «Іншої», а двох суб'єктів із спільними цінностями, однаково важливих для себе. Тут і чоловіче, і жіноче буття – «культурна форма існування людини та особистості, де тілесність, моральність і духовність поєднуються в єдину систему смислів» [21]. Ніна настільки важлива В. Мисику, що її важливість сприймається як «душа його душі». Тут образ вишневого цвіту виходить за рамки фольклорної символіки, де із вишнею асоціюють жіноче начало в стані молодості і чуттєвості [14, с. 85–86], функціонуючи в онтологічній та аксіологічно-екзистенційних вимірах.

У збірці поезій Романа Кудлика «Нічне збирання винограду» (2001) у «Новелі про скульптора» втілено захоплення митця творчим феноменом унікальної львівської скульпторки з покоління шістдесятників Теодозії Бриж. Мисткиня чи не єдина на той час працювала в галузі монументальної пластики, що було професійним викликом не для кожного чоловіка-скульптора. У її спадщині – понад дві сотні великоформатних просторових фігур, виконаних у цементі, камені, бронзі. Поетичний погляд ліричного «я» спочатку фіксує образ майстрині на тлі важкого непоетичного матеріалу, неодушевленої матерії за допомогою образної метонімії легких тонких пальців, які оживають «крильцями ластів'їними», «шаленіючи» «по плесі цементу», наратив про акт творення реалізовується через містерію метафоричного «народження» мистецького твору. Таким чином актуалізується жіночий концепт «літературного материнства», у нашому випадку, творчого материнства, про який свого часу ішлося у роздумах Е. Шоалтер про тілесність у жіночій і чоловічій текстуальності та їхню різницю [29, с. 518]. Метафора ластівки символізує перемогу творчої енергії над диким і бездушним матеріалом і його подальше оживлення, наповнення творчим духом і перетворення. Так творчість жінки постає не інструментальною конструкцією, якою є пам'ятник як споруда, побудована із каркасу, початкової моделі, процесу формування, матеріалу, пропорцій та ін., як би це проявлялося в маскулінній діяльності homo faber відповідно до стереотипних уявлень, про що ідеться в С. де Бовуар [4, с. 75, 85], а світотворчим процесом, який продовжує буття національної прадавньої історії, міфології. Творчі акти Фани Бриж – музика космотворення, діалог жіночого суб'єкта зі світом напряму, творчого абсолюту зі світовим абсолютом. Інший аспект поетичного портретування Т. Бриж через «виділення фігури на тлі» – візія мисткині на тлі прокрустового ложа вимог соцреалізму до радянського мистецтва. Дискурс тоталітаризму проявлений мікрообразами уламків, роз'єднаних форм, наділених негативним змістом загрози: «Спасибі, скульпторе, / За музику незнану… Знаю прекрасно я: / В ложі канонів, Перед яким би занімів Прокруст у подиві, / Важко вмістити музику цемент у…/ Її / Ще заганятимуть туди бичами, Сплетеними із цитат, І виламаними із парканів промов / Кийками знаків оклику…» [15, с. 72] твір завершується акцентом на динамічному образу ластів'їних крилець у натхненних порухах, які тривають навіть уві сні, що символізує безупинність творчого потоку як буттєвої проекції творчої особистості, вічного потоку життя.

Образ ластівки вказує на важливе місце творчині у структурі світу як гармонії сфер, це провідник його енергії. Таким чином тут опосередковано проявлено народноміфологічне уявлення про птахів як вісників майбутнього (птаховолхвування) [14, с. 88] та про ластівку як символ «добрих вістей». Хоча найбільш традиційне фольклорне потрактування образу ластівки пов'язане із сенсами дому, сімейності, персоніфікуючись у родинні жіночі статуси матері, дружини, сестри [14, с. 94–95]. Родинну щасливу проекцію у портреті Т. Бриж розкрито за допомогою образу обручки, до якої прилипла грудочка цементу, наче коштовність: «Тільки ж скульптор в сні / у посмішці округлить губи, / І ластів'їні ворушаться крильця, / І до обручки / Присохла грудочка цементу» [15, с. 72]. Камерний портрет в інтер'єрі родини, в якій гармонійно співживуть двоє митців (чоловік Т. Бриж – відомий художник Євген Безніско) і героїня може розправляти власні ластів'їні крила, не виходячи із творчого космотвірного потоку, дуже промовистий. Світ дому не обмежує, навпаки, додає сили, як і творче покликання не заперечує продуктивної родинної реалізації.

У іншій гіноцентричній поетичній своїй новелі, «Новелі про іпостасі», Р. Кудлик осмислює творчий феномен іще однієї унікальної львівської письменниці Ірини Вільде за допомогою виокремлення її силуету на тлі тоталітаризму як homo ludens. З одного боку, вона постає учасницею суспільної гри «у державі суцільного лицемірства» [15, с. 74], а з іншого, має сміливість

бути собою у власній мистецькій грі зі світом, реалізуючись як творчиня живого космосу літератури та українства.

Прочитання життєпису та «жіночої історії» поетки Празького кола Наталі-Лівицької-Холодної у монографії О. Легкої «Життя – це любов» (2007) також відбувається відповідно до опції «екзистенційного суб'єкта» і «екзистенціалітської концепції суб'єктивності», коли людина як суб'єкт вибору «завжди є тим, що вона сама обирає» [19, с. 428]. Розпочинаючи дослідницький наратив з бачення творчості Н. Лівицької-Холодної як «еротичного роману у віршах», дослідниця рух «акцентного» «я» поетеси веде від еротично маркованої лірики, її чуттєвості і тілесності в напрямку розгортання складної драматургії жіночої ролі від об'єкта дії в чоловічій історії до суб'єкта дії у власній (маленька жінка – жінка вамп, сотниківна тощо), до філософської лірики із модусом абсолютної духовної любові, який врівноважує усі можливі жіночі архетипи. Так жіноче начало виходить з рамок гендерних стереотипів у вимір трансцендентного, де відсутні традиційні обмеження життєвого функціоналу статі. У Н. Лівицької-Холодної «легко вловити… непохитну центральність жіночого «я» [16, с. 57] та образне омовлення «різних рівнів архетипу життя» у створеній поеткою галереї жіночих образів. Типологічне зіставлення ліричної суб'єктивності у поезії Н. Лівицької-Холодної та Олени Теліги [16, с. 86–87] дає підстави розгорати тему світоглядного жіночого сестринства у майбутньому. Загалом дослідницька та читацька увага до жіночого досвіду з ідеєю жіночого чину доби галицького міжвоєння у 1990-ті рр. сприяла його входженню у суспільну свідомість.

У поезії Оксани Зеленчук-Рибарук зі збірки «Очікування [очей кування]» (2006) самоідентифікація ліричного «я» відбувається навколо концепту черешні. Образ потрактовано ширше, аніж це є у фольклорній традиції, де черешня у цвіту символізує і шлюбну пору для дівчини, готовність до шлюбу і міцний шлюб [26]. Образ наділений значенням складової великого світу, а сам світ репрезентовано через семантично містку метафору саду. У ній – і концепт дому, і роду, і загалом людської цивілізації, він відділяє світопорядок людини від космосу природної стихії. Звіряючи ідентичність ліричної героїні із черешнею, авторка увиразнює її екзистенційну значущість навколо динамічного образу черешні в цвітінні: «Відпускає гріхи Черешня / Сивим уже вітрам. // Бо де ви чули, Аби молодий вітер каявся?/ […] Їхав колись на стоконях, а тепер – віслюком / Під Старою Черешнею / Просить спокою… // Отак і ми. / Знайшов схимницю нарешті..?! – / Він колись в її цвіті бавився, / А тепер – до її мовчання прилип… // І я – черешня!» [12, с. 26–27].

Цвітіння черешні потрактовується, з одного боку, як унікальна властивість священного дерева, якої лісові дерева не мають, а з іншого, в проекції особистості, – це її здатність на екзистенційний максимум. Ще один сенс образу – бути своєрідною квіткою щастя, цвітом папороті, що його шукала героїня О. Зеленчук-Рибарук і змогла віднайти, тобто дорогу до себе самої, власної самості разом із власним неповторним осердним місцем у світобудові. При цьому відсутня конфліктна взаєморецепція фемвнності і маскулінності.

Цікаво, що артикуляція жіночої ідентичності через образ черешні, за спостереженням С. Жигун, присутня в поезії авторки «старих» 20–30-х рр. XX ст. Наталі Забіли, зокрема, у стані вагітності, що потрактовано як спробу «говорити про власне тіло, прагнення помістити його у звичний для патріархальної традиції контекст природи»: «В іншій поезії героїня порівнює себе, вагітну, з черешнею: «Сонце, слухай: скажу тобі тайну, знаєш – я теж, як черешневий цвіт – [...] / В собі заховала / Лелію, / Викохую / плід». Більше того, єдині названі сексуальні дії в цьому художньому світі героїня приймає від природи: «Руки й плечі сонцем зацілувані, / А вуста – ніхто про це не зна...», «Вітре, цілуй мене! / Сонце, люби!» [9, с. 43]. Однак в О. Зеленчук-Рибарук природний контекст образності виводить фемінні сенси із патріархального регістру на загальносвітовий.

У збірці Теодозії Зарівної «З вітчизною у гербі» (2004) образ вишні, яка «хитає свої перетримані зваби», пуантує філософські роздуми про здійснення/нездійснення долі, при цьому його конструювання спирається на Шевченків інтертекст мотиву злої долі – «коли доброї жаль, Боже, то дай злої, злої!». При чому, тілесно-чуттєве відходить на другий план, залишаючи тугу за трансцендентним: «Сліз не змиваючи, нюхаєш повінь левкоїв. / Хочеш лиш долі, уже не важливо – легкої. / Вишня хитає свої перетримані зваби, / й ти, мов художник, підзбираєш звуки і фарби…» [11, с. 11].

У попередньому нашому дослідженнені ішлося, що жіноча проза нового переступного віку проявляється як своєрідний жіночий роман опору з наголосом на проекції соціально-історичного часу, в якому героїні функціонують, як межової ситуації [34], в якій випробовується як фізичне єство, так і духовне. Тут більше акценту на «війні статей», аніж у жіночій поезії чи рецепції жіночих творчих феноменів. Наприклад,

у романі Галини Тарасюк «Мій третій і останній шлюб» (2002) чоловік стає дзеркалом, у якому героїня роману Ганна може побачити себе як суб'єкта. За допомогою протиставних відносин вона проходить складний шлях у власному суб'єктному перетворенні, осмислюючи власну унікальність, гендерні потреби, масштабність власної особистості і розуміння того, що в діалозі зі світом і самою собою може говорити власною мовою.

Цікаво, що «війна статей» увиразнює перебування жінки в маскулінному просторі як силовому полі влади (держави, фаху, подружжя, сім'ї). Модус боротьби проявляє її початковий статус як жертви тогочасних обставин – соціально-історичних (війна, економічна криза, політична криза). І власне на цьому тлі виокремлюється жіноча фігура, яка, усвідомлюючи себе, нарощуючи відповідні особистісні характеристики та формуючи систему дій, може вийти з цього поля переможцем і потім сформувати власне, автономне від чоловічого. Такою є Ганна, яка долала дискримінацію в сім'ї, змушена була дбати про дітей, заробляти кошти, жертовно проявлятися у зовнішньому світі. Цікаво, що чоловічість у творі також осмислено в контексті модусу жертви, жертви обставин соціально-історичного та матеріального катастрофізму, що в результаті позбавляє маскулінума статусу суб'єкта у бінарній опозицій «чоловіче-жіноче». Драматургія у сконструйованому любовному трикутнику у сюжеті новели Любові Пономаренко «Чоловік з конем у білому степу»(2002) якраз і розкриває танатичні взаємини Марти і Стаса в подружжі та зміни в осмисленні власної «іншості» відносно «іншості» чоловіка та суб'єктності. Інша героїня Г. Тарасюк, мама малолітнього хлопчика Дімки в новелі «Один на трасі» (2002), заробляючи повією задля спільного з сином виживання, не може подолати танатичні обставини буття і вийти зі статусу жертви, гинучи у фіналі твору.

У романі Т.Зарівної «Солом'яний вирій» (2001) її героїня Тамара перебуває у танатичному маскулінному силовому полі фаху і сім'ї, що його увиразнює усвідомлення поступового втрачання себе на екзистенційному та тілесному рівнях – голосу і віри, що, зрештою закгуалізувало питання виїзду – у «солом'яний вирій», символізованого руху до свободи і власної цілісності.

Висновки. Отже, незважаючи на «щоденний апокаліпсис» (Людмила Тарнашинська) [27, с. 51] буття, «феміна українка» зберігає конструктивну, сповнену любові-агапе налаштованість до того, що оточує. Вона постає ідентифікатором Нового Переступного віку, змінюючи місце в системі координат великого світу з маргінесу на центр, переважно «знімає» буттєву комунікацію із чоловіцтвом через конфліктне протиставлення, як це було на межі XIX–XX ст. Жінка здатна приймати недосконаліть світу і за такої умови творити себе у всій можливій повноті виборів. Метафори ластівки в польоті, черешні, вишні у цвітінні, душі, любові, життя транслюють сенси екзистенційного конструктиву нової актуальної жіночості як у самосприйнятті так і у контактах із цілим світом. В результаті чого, розширюються і межі жіночої суб'єктності, і межі «жіночого простору» до рівня цілого світу.

У дослідницькій перспективі – залучення до осмислення проблематики новітньої фемінності корпусу жіночого письменства, фемінні літературні означення та автоозначення разом із гіноцентричними маскулінними текстами, а також розгорнуте осмислення жіночого досвіду в межах світоглядно-ідеологічної парадигми літературного періоду межі XX–XXI ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеєва В. Ґендерна літературна теорія та критика. *Основи теорії гендеру : навчальний посібник* / відп. ред. М. Скорик. Київ : К.І.С., 2004. С. 426–445.

2. Агеєва В. Жіночий простір. *Маґістеріум.* Літературознавчі Студії. Вип. 8. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/339eac1c-b6ca-4d46-9761-766b4d15ef40/content

3. Агеєва В. Жіноча дружба . *Незнайома: Антологія української «жіночої» прози та есеїстики другої пол. XX – поч.XXI ст.* / Авторський проект, упоряд., вступне слово, бібліограф. відомості та приміт. Василя Ґабора. Львів : ЛА «Піраміда», 2005. С. 23–35.

4. Бовуар де С. Друга стать / Перекл. з французької Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко: В 2 т. Том 1. Київ : Основи, 1994. 390 с.

5. Галета О. Незнайоме тіло сучасної української прози: жіноча література від Василя Ґабора. *Галета О. Від антології до онтології. Антологія як спосіб репрезентації української літератури кінця XIX – початку XXI століття : монографія.* Київ : Смолоскип, 2015. С. 395–428.

6. Гундорова Т. Femina melancholica. Стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ : Критика, 2002. 574 с.

7. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 263 с.

8. Гундорова Т. ПроЯвлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Київ : Критика, 2009. 448 с.

9. Жигун С. Відтворення жіночого досвіду у літературі 1920-х років (на матеріалі лірики Н. Забіли). *Синопсис: текст, контекст, медіа.* 2018. № 1(21). С. 40–46. URL: https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/286/266

10. Жіночі виміри минулого: уявлення, досвіди, репрезентації: [монографія] /під наук. ред. Оксани Кісь. Львів : Центр міської історії; Інститут народознавства НАН України, 2023. 440 с.

11. Зарівна Т. З вітчизною у гербі: Поезії. Київ : Український центр духовної культури, 2004. 104 с.

12. Зеленчук-Рибарук О. Очікування [очей кування]. Івано-Франківськ : «Гостинець», 2006. 87 с.

13. Кірсонова Н. Тема суб'єктності жінки в українській та китайській літературі ершої половини XX ст. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 81. Том 1. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/81_2024/part_1/30.pdf

14. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / Упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т. Яценка. Київ : Либідь, 1994. 384 с. URL: https://archive.org/details/kostom1994/page/n47/mode/2up

15. Кудлик Роман. Нічне збирання винограду : Поезії. Львів, 2001. 87 с.

16. Легка О. Життя – це любов (Еротичний роман у віршах Наталі Лівицької-Холодної) : монографія. Львів, 2007. 240 с. – (Сер. «Літературознавчі студії» Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – Вип. 10).

17. Лівицька І. Гендерна суб'єктність у семіотичному вимірі наративного дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 30. Т. 2. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/30_2020/part_2/47.pdf

18. Лук'яненко Б. Сутнісні характеристики суб'єктності особистості. URL: https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e732ca2-f392-45d1-9250-a060f851dc87/content

19. Основи теорії ґендеру : навчальний посібник / відп. ред. М. Скорик. Київ : К.І.С., 2004. 535 с.

20. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ : Либідь, 1999. 360 с.

21. Петінова О.Б., Атаманюк З.М., Поплавська Т.Т. Феномен жінки у сакральному дискурсі соціокультурних практик. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.18884293

22. Ревуцький В. Віра Левицька. Життя і сцена. Торонто – Нью-Йорк : Об'єднання укр.письменників «Слово», 1998. 269 с.

23. Роздольська І. «Все, все покинуть, до тебе полинуть, Мій ти єдиний, мій зламаний квіте!..» [Шугай О. Цвіт вишні, або Втрачене кохання Василя Мисика: оповідь у листах і документах – з коментарями / післямова Михайла Слабошпицького. Київ : Ярославів Вал, 2016. 608с.]. *Дзвін: щомісячний літературно-митецький та громадсько-політичний часопис Національної спілки письменників України*. 2017. № 4 (870). С. 225–229.

24. Роздольська І. Віра Левицька: Народжена бути на сцені [Ревуцький В. Віра Левицька. Життя і сцена. Торонто – Нью-Йорк : Об'єднання укр.письменників «Слово», 1998. 269 с.]. *Вісник Львівського університету*. Серія: мистецтвознавство. 2002. Вип.2. Львів : ЛНУ, 2002. С. 329–333.

25. Роздольська І. Нотатки на маргінесі: вибрані літературознавчі етюди (рецензії, творчі сильвети). Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 336 с.

26. Семенчук В.В. Символіка рослин в українській народнопісенній творчості. URL:https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/10/visnuk_14.pdf

27. Тарнашинська Л. Сезон вічності: літературно-критичні тексти. Париж-Львів-Цвікау, 2001. 128 с.

28. Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років XX століття : монографія. Київ, Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. 156 с.

29. Шовалтер Е. Феміністична критика у пущі. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка. Центр гуманіт. дослідж., Наук. т-во ім. Шевченка; за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 510–527.

30. Яремчук І. [Роздольська І.]. Вона – черешня! [Зеленчук-Рибарук О. Очікування [Очей кування]: поезії. Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. 87 с.]. *Дзвін*. 2010. № 3–4. С. 160–163.

31. Яремчук І. [Роздольська І.]. «…Ваш лист … воскресив мою душу…» [Легка О. Життя – це любов (Еротичний роман у віршах Наталі Лівицької-Холодної) : монографія Львів, 2007. 240 с. (Сер. «Літературознавчі студії» Львівського відділення Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – Вип. 10).]. *Слово і час:* 2008. № 12. С. 94–95.

32. Яремчук І. [Роздольська І.]. Жінка з обличчям любові [Зарівна Т. З вітчизною у гербі: Поезії. – К.: Український центр духовної культури, 2004. – 104 с.]. *Дзвін.* 2005. № 4 (726). С. 132–135.

33. Яремчук І. [Роздольська І.]. І епос, і ерос [Кудлик Роман. Нічне збирання винограду: Поезії. Львів, 2001. 87с.]. *Літературна Україна*. 2002. № 33. 26 верес.

34. Яремчук І. [Роздольська І.]. Одкровення Єви: кілька слів про сучасну жіночу белетристику. *Літературна Україна*. 2003. 8 трав.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 821.161.2-31.09Гуменна:398(477)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.47

МІФОПОЕТИКА ПОВІСТІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ «ВЕЛИКЕ ЦАБЕ»

THE MYTHOPOETICS OF DOKIA HUMENNA'S NOVEL "THE GREAT TSABE"

Тиховська О.М.,
orcid.org/0000-0003-4663-5960
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Бура І.О.,
orcid.org/0000-0002-6249-091X
старший викладач кафедри іноземних мов
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

У статті проаналізовано міфопоетику повісті Докії Гуменної «Велике Цабе», розглянуто специфіку художнього переосмислення письменницею етнографічних, фольклорних та історичних джерел про життя трипільської цивілізації. Метою дослідження є аналіз міфологічних мотивів повісті Докії Гуменної «Велике Цабе», образів чарівних помічників, вивчення специфіки мотиву подорожі у часі та осмислення ідеї реінкарнації в межах роду. У статті розглянуто специфіку авторської моделі подорожі міфологічного героя, етапи ініціації Луки Савура, виявлено особливості міфопоетичного образу світу трипільських племен у творі, взаємодію матріархальних та патріархальних традицій. У повісті «Велике Цабе» тісно переплелися жанрові особливості чарівної казки, міфологічної легенди та історичного фентезі. З казкою повість зближує художня модель подорожі героя, складні випробування, порушення табу, спроба подолання прокляття, чарівні помічники та здобуття нареченої. Риси міфологічної легенди в повісті простежуються в описах вірувань у богів, їх вшануванні, використанні магічних ритуалів задля впливу на світ та на власне життя, поклоніння тотемам (бикам, лелекам), сприйняття смерті та циклічності буття. Метафора пізнання минулого як сну людства, заглиблення в нього як в альтернативну реальність зближує повість «Велике Цабе» з жанром історичного фентезі. Міфопоетична модель життя трипільських племен у повісті «Велике Цабе» постає через зображення магічних обрядів (любовні ворожіння, жертвоприношення, закладання будинку, вигнання нечистої сили, закликання дощу), образи богів (Хорс, Леля, Хо), чарівних помічників (кінь Братчик, дід Бусол, ляля), мотиви подорожі у минуле (в період життя трипільських племен) та вірування в реінкарнацію (відродження прапредка Луки в образі Луки-археолога в ХХ столітті), описи весільних та поховальних ритуалів. Концептуальним осередком твору є протиставлення двох «цабе» – Великого Цабе як уособлення необмеженої влади та Луки як людини, яка прагне саморозвитку, засвоєння культурного досвіду інших племен. Крізь призму міфологічного світосприйняття у повісті утверджується ідея нерозривного зв'язку різних поколінь українців: минуле продовжує існувати в сучасності через родову пам'ять, завдяки археологічним знахідкам, відкриттям та збереженню культурних кодів етносу.

Ключові слова: Докія Гуменна, «Велике Цабе», міфопоетика, трипільська культура, міфологічний герой, ініціація, магічні ритуали, реінкарнація, чарівна казка, міфологічна легенда, історичне фентезі.

This article analyses the mythopoetics of Dokia Humenna's novel 'The Great Tsabe'. It examines the specific nature of the author's artistic reinterpretation of ethnographic, folkloric, and historical sources concerning the life of the Trypillian civilization. The study aims to analyze the mythological motifs in Dokia Humenna's novel 'The Great Tsabe', including images of magical assistants; to examine the specific nature of the motif of time travel; and to explore the idea of reincarnation within the family line. The article examines the specific features of the author's model of the mythological hero's journey and the stages of Luka Savur's initiation; it identifies the distinctive features of the mythopoetic worldview of the Trypillian tribes in the work, as well as the interplay between matriarchal and patriarchal traditions. In the novel 'The Great Tsabe', the genre characteristics of a magical fairy tale, a mythological legend, and historical fantasy are closely interwoven. The novel is linked to the fairy-tale genre by the narrative structure of the hero's journey, the complex trials he faces, the breaking of taboos, the attempt to overcome a curse, magical helpers, and the winning of a bride. Elements of mythological legend in the novel can be seen in the descriptions of beliefs in gods, the veneration of these gods, the use of magical rituals to influence the world and one's own life, the worship of totems (bulls, storks), and the perception of death and the cyclical nature of existence. The metaphor of understanding the past as humanity's dream and delving into it as an alternative reality brings the novel 'The Great Tsabe' closer to the historical fantasy genre. The mythopoetic model of life among the Trypillian tribes in the novel 'The Great Tsabe' is brought to life through depictions of magical rites (love divination, sacrifices, laying the foundations of a house, exorcising evil spirits, invoking rain), images of gods (Khors, Lelya, Kho), magical helpers (the horse Bratchik, Grandfather Busol, Lyalya), motifs of journeys into the past (to the era of the Trypillian tribes) and belief in reincarnation (the rebirth of Luka's forefather in the form of Luka the archaeologist in the 20th century), as well as descriptions of wedding and funeral rituals. The conceptual core of the work lies in the juxtaposition of two 'tsabe' – the Great Tsabe as the embodiment of unlimited power, and Luka as a person striving for self-development and the assimilation of the cultural experiences of other tribes. Through the prism of a mythological worldview, the novel affirms the unbreakable bond between generations of Ukrainians: the past continues to exist in the present through ancestral memory, archaeological finds, and the preservation of the ethnic group's cultural codes.

Key words: Dokia Humenna, 'Great Tsabe', mythopoetics, Trypillian culture, mythological hero, initiation, magical rituals, reincarnation, fairy tale, mythological legend, historical fantasy.

Постановка проблеми. Творчість діаспорної письменниці Докії Гуменної (1904–1996) є унікальною з огляду на діапазон обраних нею тем, вдумливу художню рецепцію історичного минулого України, майстерне моделювання картин побуту, вірувань та еволюції духу прадавніх предків українців – трипільців. Твори Д. Гуменної, які стосуються міфологічного періоду у розвитку людства, не мають аналогів у сучасній українській літературі; художній стиль авторки особливий, націлений на створення багатогранної картини життя племен і родів, які населяли територію України протягом 3000–1000 тисячоліть до н.е. Безперечно, важливу роль у моделюванні художнього простору творів відіграла фахова зацікавленість письменниці археологією, етнографією, фольклором. Д. Гуменна вивчала праці авторитетних вчених, слідкувала за результатами розкопок у місцях поселення трипільських племен, а потім вплітала отримані знання в канву своїх творів, зробивши їх не лише фоном, декорацією, на тлі яких розгортався сюжет, – релігійні уявлення, етнографічні деталі, описи ритуалів ставали колоритними маркерами світосприйняття й становлення персонажів її творів. У літературному доробку письменниці 20 прозових творів, у частині з них художньо переосмислено життя трипільських племен («Золотий плуг», повісті «Велике Цабе», «Небесний змій»; науково-популярні есе «Благослови, мати!», «Минуле пливе у прийдешнє», збірка новел «Прогулянка алеями мільйоноліть»).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повість «Велике Цабе» була опублікована у 1952 році. У післямові до твору Д. Гуменна пояснила: «"Велике Цабе" – вигадка на трипільську тему. Мета праці – в доступній формі ознайомити широкі кола з відомостями про трипільську культуру» [3, с. 143]. Письменниця відзначила, що коли працювала над твором, постійно консультувалася з фахівцями-археологами. І вона дійшла висновку, що трипільці, «люди, які заселювали п’ять тисяч років тому Україну, – наші прямі предки. Вони живуть в нас самих, вони через безконечний ланцюг поколінь і всупереч також безконечним домішкам, руїнам, загладам, чужорідним колонізаціям та начебто винищенням дощенту – відроджуються безсмертно в сучасному українцеві, його світовідчуванні. моральній і етичній поведінці, звичаях, традиціях, побуті, мові й політичних ідеалах [3, с. 123]. Перші рецензії на повість «Велике Цабе» написали авторитетні вчені-археологи – В. Петров та П. Курінний. В. Петров високо оцінив повість Докії Гуменної «Велике Цабе», відзначивши, що письменниця обрала «шлях оригінального відтворення міту відповідно до конкретних етнографічно-археологічних матеріялів» [9, с. 147], хоча переосмислити міф в художньому творі, на переконання вченого, надзвичайно складно. Вдалою, на переконання В. Петрова, є художня реконструкція різдвяного ритуалу Вілій. Водночас дослідник зауважив, що «в трипіллі коня нема. Кінь властивий не трипіллю, а після-трипіллю» [9, с. 147], а також акцентував та невідповідності моделі групового шлюбу відомим археологічним даним про родинне життя трипільців. Попри ці уточнення, В. Петров наголосив, що повість «Велике Цабе» є вдалою спробою художнього переосмислення праісторичного матеріалу.

На думку П. Курінного, головна цінність цього твору Д. Гуменної полягає в тому, що письменниця зуміла по-новому поставити й розв'язати «проблему художнього твору на історичній основі» [6, с. 149], зробила великий внесок у нашу літературу, вдало використавши тему «з нашої передісторії – трипільської культури – для створення величного образу нашого минулого» [6, с. 149]. Вчений відзначив, що його захопила провідна ідея твору: «показати, що сучасна українська етично-побутова культура українського народу виникла й оформилася з трипільської культурної єдности і живе й досі в багатстві відтинків його духа» [6, с. 149–150].

О. Коломієць, аналізуючи повість «Велике Цабе», дійшла висновку, що «це один із найкращих творів на праісторичну тематику в українському письменстві ХХ століття» [5, с. 61]. Дослідниця частково розглянула образи головних героїв твору, композицію та міфологічне підґрунтя, дійшла висновку, що «у роботі із «сухим» фактичним матеріалом Докії Гуменній вдається показати добу в живих образах, на сторінках книги оживають давні поселення, стають реальними герої, їх переживання, вчинки, конфлікти» [5, с. 61]. Специфіку образу трипільського світу в повісті «Велике Цабе» осмислила М. Лаврусенко [7]. А В. Родигіна проаналізувала історичні події, відображені в повісті «Велике Цабе» крізь призму проблеми вибору людиною свого місця у соціумі та збереження народних традицій. На переконання дослідниці, «твір цікавий описом давніх звичаїв і побуту трипільців, взаємовідносин між людьми й окремими племенами, усталеними традиціями на рівні роду, а ще описами жител, вірувань, світогляду і релігійних переконань наших далеких пращурів» [10, с. 142]. Однак міфопоетика повісті «Велике Цабе» ще не

була об'єктом наукового дослідження, і це зумовлює актуальність нашої статті.

Мета статті – проаналізувати міфологічні мотиви повісті Докії Гуменної «Велике Цабе», образи чарівних помічників, мотив подорожі у часі та ідею реінкарнації в межах роду, розглянути специфіку авторської моделі подорожі міфологічного героя, етапи ініціації Луки Савура; виявити особливості міфопоетичного образу світу трипільських племен, взаємодію матріархальних та патріархальних традицій.

Виклад основного матеріалу. У повісті «Велике Цабе» Д. Гуменна використала художній прийом обрамлення та зближення далеких часових площин. Письменниця не просто оповідає нам історію пригод молодого юнака Луки Савура з племені лелек, який, закохавшись у дівчину з толоки яг, пройшов випробування мандрами, відкриттям нових традицій та знань. Д. Гуменна вдається до прийому ретроспекції. Дія повісті розпочинається в XX столітті нашої ери: до рук молодшого наукового співробітника Інституту археології та скульптура, теж Луки Савура, потрапляють кістяки двох людей, похованих в одній могилі близько 3000 років до н.е., і він намагається відтворити їх справжній вигляд. Бажання Луки здійснюється набагато успішніше, ніж він міг собі уявити. Вчений стає частиною цивілізації, яка давно припинила своє існування, проживає життя свого прапредка і відкриває для себе багатогранний світ культурних традицій трипільців. Тактильний зв'язок стає передумовою встановлення ментального контакту, і Лука Савур ніби уві сні переноситься на кілька тисячоліть назад, зливається зі свідомістю пращурів (Луки і Ягілки) і проживає їх життя.

Відтак, на нашу думку, Д. Гуменна, поєднавши образи прапредка і нащадка в одній особі, створила художню модель міфологічного героя. За спостереженням Дж. Кемпбелла, міфологічним героєм можемо вважати людину, яка зуміла пробитися «крізь особисті та локальні історичні обмеження […]. Візії, ідеї та осяяння такої особи чисті, бо надходять із первинних незамулених джерел людського життя й мислення. Тож і розповідають вони не про сучасне дезорієнтоване суспільство і психіку, а про те незамулене джерело, з якого суспільство відроджується. Герой гине в сучасності, але відроджується для вічності – як досконалий, універсальний, узагальнений образ. А тому друге його важливе завдання і другий подвиг – це повернутися до нас у новій подобі і викласти нам той життєвий урок, що його він засвоїв» [4, с. 25]. Вчений Лука у сні-маренні прожив життя Луки-прапредка і, прокинувшись, повернувся в XX століття з новим знанням. Він ненадовго став частиною минулого і завдяки цьому зробив багато відкриттів важливих для археолога, хоча сам спосіб пізнання виходив за межі наукового вивчення й, відповідно до художнього задуму письменниці, ґрунтувався на містичному досвіді. Лука-археолог отримує відповідь на питання, чому тіла чоловіка і жінки були не спалені, як велів звичай трипільців, а похоронені в землю: «*Досі не знаходив жоден археолог відповіді на загадку трипільської культури, – як вони ховали своїх мерців? Жодних слідів самої людини, лише її незотлілі речі, – а тут посеред селища аж два. Два скорчених кістяки рядочком, один чоловічий, другий жіночий*» [3, с. 4]. Лука-нащадок дізнається, що поховання в землю було покаранням за переступ: Лука-пращур був проклятий, тож його тіло могло осквернити вогонь.

Д. Гуменна, спираючись на історичні факти, змогла створити цікавий, хоча дещо ускладнений етнографічними деталями, художній світ повісті «Велике Цабе», наповнила пригоди Луки Савура магією, містеріями, відкриттями нових світоглядних площин. Важливим для реалізації творчого задуму письменниці став прийом подорожі у минуле через сновидіння, в якому різні епохи можуть взаємодіяти. Сон сприймається героями як спосіб переходу між світами. Лука спить і йому здається, що він перебуває на межі між життям і смертю, минулим і сучасністю: «*Лука Савур чує, як над ним розступається земля, але він не знає – Лука він чи Ягілка. Чи їх нащадок?*» [3, с. 116]. Язичники сприймали сон як подорож душі у потойбіччі, що дає можливість спілкуватися з померлими предками. З погляду психоаналізу, під час фантасмагоричних сновидінь свідомість («Я») людини заглиблюється у сферу колективного несвідомого і там отримує доступ до архаїчних знань та колективної пам'яті людства. Подібним чином Луку Савура під час сновидіння опановує відчуття єдності з усім родом, він ніби психологічно зливається зі своїми предками.

Д. Гуменна, згадуючи про зауваження П. Курінного, що пізньотрипільська громада біля Одеси (таври) не була хронологічно одночасною з тією, що під Києвом, теж апелює до сновидінь і казок, в яких часові площини не мають чітких меж. Письменниця пояснює, що вона «свідомо застосувала цю хронологічну неточність, виходячи з права на казку, бо хоч ці процеси відбувалися в дійсності протягом тисячоліть – уві сні вони можуть відбутися протягом короткого життя однієї людини» [3, с. 148]. Повість «Велике Цабе»

тяжіє до фольклорних жанрів – чарівної казки та міфологічної легенди, підґрунтя яких вчені, послідовники К.Г. Юнга, вбачають в архетипних сновидіннях. Дж. Кемпбелл акцентує на специфіці переосмислення в легендах життя видатних людей, близькості їх сюжетів до сновидінь: «Коли легенда розповідає про реальну історичну постать, то її звитяжні вчинки змальовуються не в реальному вимірі, а радше у вимірі сновидіння, марева, бо головне в цій розповіді не те, що таке й таке відбувалося на землі, а те, що перш ніж воно змогло відбутися на землі, треба зробити так, щоб щось найголовніше, найважливіше пройшло через той лабіринт, який ми всі знаємо, яким ходимо уві сні» [4, с. 33]. Вчений розглядає мотив блукання міфічного героя в лабіринті, сенс якого зводиться до самопізнання: «герой переборює невидимий опір і віднаходить давно загублену, забуту силу, з якою тільки й можна змінювати світ. І після здійснення цього подвигу життя перестає бути безперервною вервечкою бід і страждань, […] життя проймається всепроникною, всеохопною любов'ю та усвідомленням власної непереможної сили» [4, с. 33].

Пригоди Луки Савура цілком узгоджуються з моделлю блукання міфологічного героя у лабіринті, у процесі якого він проходить вікову ініціацію. Лука здобуває досвід спілкування з представниками різних толок, кожна з яких має свого тотема й особливі ритуали. Він намагається пізнати й зрозуміти систему культурних цінностей людей, з якими його зводить доля. Лука є вихідцем із толоки лелек, в якій керівна роль належить жінкам-паніматкам. Подібні матріархальні традиції панують і в сусідньому племені яг, однак відрізняються тотемами. «*Це ж нам приносять дітей лелеки, а яги з проса на людей обертаються. Ми жеремо у свята бузьків, а вони ягу-збіжжя*» [3, с. 16], – відзначає Лука. Він відрізняється від своїх ровесників, йому подобається доглядати за кіньми, хлопець рятує лоша, приречене на смерть, і отримує вірного побратима, на ім'я Братчик. Бунтівний дух Луки виявляється й в прагненні до індивідуалізму, він закохується в дівчину з толоки як – Ягілку, хоч це суперечить законам роду. Лелеки та яги є далекими родичами – посестрами та посестриями, однак Лука з ніякою іншою дівчиною до шлюбного танку ставати не хоче. Бунтарський дух героя проявляється в його кепкуванні над ягою-відьмою: коли жінка виконує магічний обряд закликання дощу, Лука налякав її, викрав глечик із зорями і цим накликав на себе її прокляття: «*Закляла його староста Яга, щоб у чуді по світі гасав та не міг довго на одному місці всидіти*» [3, с. 47]. З цього моменту починається шлях складних випробувань героя, які корелюють з чарівною казкою.

Тікаючи від відьми і від злого божества Хо, Лука зустрічає дивовижного чоловіка – 200-річного діда Бусола, який живе в лімінальному просторі, на межі між світом людей і потойбіччям: «*старий старезний дідусь із зморщеним личком, як печене яблучко, та зате з такою довгою бородою, аж вона йому по землі стелеться, аж заступає сонце*» [3, с. 14]. Опис зовнішності цього героя співпадає з портретами казкових дідів-порадників. Однак на відміну від них, він прагне смерті, але не може покинути цей світ. Діда Бусола, коли він був молодим, прокляла яга-паніматка за те, що закохався в дівчину з толоки яг; вона позбавила його можливості здійснити перехід у світ мертвих, виголосивши: «*А, бодай ти в чуді жив...*» [3, с. 16].

Лука раніше чув про існування старого мудреця, але зустрів його лише тоді, як розпочалася його ініціаційна мандрівка, коли він порушив те саме табу, що й дід Бусол (закохався в дівчину з толоки яг) і потрапив у безвихідну ситуацію, втратив орієнтир до мети. У чарівних казках мудрий старий порадник, за спостереженням К.-Г. Юнга, символізує «з одного боку, знання, пізнання, роздуми, мудрість, розсудливість та інтуїцію, а з іншого – також і моральні властивості, як-от доброзичливість та готовність допомогти, що мало б достатньо чітко засвідчити його «духовний» характер»» [12, с. 285]. Навколо життя старого характерника сформувався ореол таємничості: «*Кажуть, він із дідьком знається, йому й не розказуй нічого, то все відає. Не знати тільки, де він живе. Лише деякі щасливі раз на віку його бачили, а вже їм – усе, що хотіли, розказував*» [3, с. 15]. До когорти таких щасливих додається й Лука. Дід Бусол упізнає в ньому свого посестрия і зізнається, що теж належить до роду лелек. Він пояснює юнакові заборону шлюбів між різними родами-толоками, згадує власну трагічну історію кохання до яги-посестри та наслідки порушення родових законів. Дід Бусол радить Луці рушати на пошуки «звитяжних побратимів» – тиверичів, які живуть за горами, ріками й дрімучими лісами (маркери тридесятого царства у чарівній казці) і якими не керують чарівниці-паніматки. Окрім цього, характерник дає героєві мудру пораду (так діє і аналогічний казковий персонаж) – орієнтуватися під час подорожі за зіркою, тримати її праворуч, а біля скелястої ріки змінити напрямок.

Однак Луці не вдається дотриматися вказівок старого мудреця, він губить свій орієнтир-зірку,

і тому не відразу потрапляє до звитяжних побратимів савурів-тиверечів, спочатку він знайомиться з життям інших кількох толок – вілій, таврів, химер. Завершенням ініціації Луки є його долучення до племені савурів, він стає кровним побратимом одного з них, їсть разом з ними їх тотема й приймає звичаї цієї толоки. Саме дядько Савур радить Луці переступити через матріархальні звичаї й викрасти Ягілку: «*Не гріх мати одну жінку, а жінці одного чоловіка. Аби любилися. А якщо ти візьмеш її сюди, то наречених її вже тут не буде, ніхто до неї й права не матиме. Будете собі надивлятися одне на одного*» [3, с. 86]. У толоці савурів моногамні шлюби схвалювали, роль чоловіка була важливою – він самостійно міг приймати рішення, дбати про родину, збільшувати власні матеріальні статки. Така філософія буття подобалася Луці, утверджувала його в думці про саморозвиток, відкривала нові можливості для втілення в життя сміливих ідей: «*Що довше жив Лука в цих краях, то більше подобалося йому тут. Те, що недавно він засуджував, вважав за великий гріх – тепер вихваляв, бо бачив: розмаїтіше, багатше все тут. От би й собі так*!» [3, с. 87]. Зокрема, письменниця через внутрішній монолог-мрію героя зближує дві іпостасі чоловіка-господаря, власника матеріальних цінностей, який вже не є невід'ємною складовою колективу. Образ такого індивідуаліста отримує назву – цабе (хтось не такий, як інші): «*Він уже мріяв стати таким цабе, щоб про нього всюди пішла слава, – тільки не таким жорстоким, як таврський багате Цабе, а добрим. Та й чого б хотів Лука бути подібним на багатого Цабе, коли з оцими самими вражими таврами не раз у сутички встрявав, не раз із побратимами показував їм, де межі їхніх степів, не раз відбивав пограбовані отари. Все це було б добре, – але бракувало йому Ягілки. Мусить її добути*» [3, с. 87].

Крізь призму сприйняття Луки читач бачить образ володаря земель – Великого Цабе, якому вірно й фанатично служить войовниче плем'я таврів. Власністю Великого Цабе є земля, тварини, люди, а його смерть сприймається таврами як особиста трагедія. Бездиханне тіло Великого Цабе слуги возять його володіннями, а кожна громада приносить пожертву мертвому володарю – мед, віск, збіжжя, хутра, зброю, білих коней. Крім цього разом з Великем Цабе мають померти його дружини та молодий невільник, у потойбіччі він повинен мати усе необхідне. Потрапивши у полон до таврів, Лука та його кінь Братчик мало не стають частиною супроводу мертвого володаря в потойбіччя: «*Ше трохи-трохи – і був би його братчик похований у великій могилі, разом з усіма білими кіньми Таврії. А може й Лука був би там, хтозна...тільки тому, що він – також Цабе*» [3, с. 54]. Лука як герой ініціаційного міфу опиняється на порозі смерті, а його порятунок символізує набуття здатності по-іншому дивитися на світ, критично оцінювати звичаї та соціальний уклад спільноти людей, які не узгоджуються з відомою йому з дитинства картиною світу.

Лука Савур проходить метафоричний шлях вікової ініціації, яка вкладається в матрицю мандрівки міфологічного героя, запропоновану Дж. Кемпбеллом: «Міфологічний герой покидає рідну домівку […], приходить до того порога, за яким чекає пригода. Там його зустрічає темна сутність, що стереже поріг. Герой може цю силу перемогти або уласкавити і живим пройти в царство пітьми (двобій із братом, із драконом, офіра, магічне замовляння) […]. Далі, ступивши за поріг, герой мандрує світом невідомих, але на диво знайомих сил, з-поміж яких одні йому загрожують (випробування), а інші допомагають в чарівний спосіб (помічники). Коли герой опиняється в надірі міфологічного кола, він проходить найважче, остаточне випробування і здобуває винагороду. Ця його звитяга може мати різні вияви – любовне єднання героя з богинею-матір'ю світу […]; або ж викрадення скарбу, що його він прийшов здобути (чи то нареченої, чи вогню). […] Останній чин героя – повернення. […] герой знову з'являється на світ з царства мертвих (повернення, воскресіння). Дар, який він з собою приносить, відроджує світ» [4, с. 227–228]. Темною сутністю, яка запрограмувала пригоди Луки, стає відьма-яга, він потрапляє в життєвий простір різних племен: дружніх (савури, віли, химери, сварожичі) і ворожих (таври), опиняється на межі між життям і смертю (перебуваючи у полоні в таврів), перероджується, стає іншим через кровне побратимство з савурами й прийняття їх традицій. Після цього Лука отримує свою винагороду – викрадає Ягілку й одружується з нею. Окрилений новими знаннями і вміннями, він повертається до матріархального роду яг, прагнучи поділитися з ними своїми знаннями, але стати культурним героєм для матріархального племені не може. Лука гине на межі між успішним новим життям і бажаною трансформацією старого укладу, його задум – запропонувати ягам нову систему культурних цінностей (приручення коней, моногамний шлюб, приватну власність) зазнає краху.

Лука мріяв стати визначною людиною – цабе, прямуючи до толоки яг, він каже Ягілці: «*Я може ще й царем буду. Тоді багатого Цабе до*

себе в гості покличемо. Хай подивиться, що й ми несогірші, що й у наших толоках уміють у вигоді та красі жити. […] Не благословить [мати], – я собі хутір, повен товару, неподалік заведу, та й журавля. Будемо поблизу жити, і ти не в чужому роді і я сам собі цабе» [3, с. 99]. Таким чином, назва повісті випливає з ідеї виокремлення в матріархальному племені окремої особистості – цабе. Однак це виокремлення може бути різним: людина може стати самодостатньою серед рівних або ж володарем, який вважає себе рівним божеству. Тому, на нашу думку, не випадково письменниця моделює образи двох цабе: один (Велике Цабе – уособлення антигероя, міфологічного анатагоніста) постає мертвим, другий – Лука (втілення міфологічного героя) проходить шлях самопізнання й відкриття нових культурних цінностей, і, не ставши культурним героєм, гине. Про задуми Луки з сумом згадує кінь Братчик: «*Чого по світах навчився Лука, – хотів і тут завести. Всі роди хотів згуртувати. Багатими зробити. Нове, гарне життя хотів запровадити»* [3, с. 111].

Символічним є зображення письменницею двох поховальних ритуалів, якими супроводжують у потойбіччя обох цабе. За порадою діда Бусла, паніматки племені яг вирішують поховати тіла Луки та Ягілки в землю – саме на тому місці, де вони померли, а щоб їх прокляття «ганяти по світу» не наздогнало Луку після смерті, вирішують зв'язати тіла: «*Не ждали, поки встануть, зв'язали міцними мотузками обох і поклали рядком. А що не годиться їх палити, то треба хоч землею накрити. Наносили землі – і невдовзі посеред толоки виросла могила*» [3, с. 108]. Після цього яги покидають свої домівки, бо не можуть жити на осквернені тілами землі. Поховання Великого Цабе теж передбачало насипання високої могили, однак набагато вищої. Його поховання в землі – не покарання за переступ, а віддання найвищої шани, і в цьому ми бачимо утвердження вже нової патріархальної світоглядної моделі. Велике Цабе піддані проголошують «братом сонця», майже божеством: «*Братові сонця – отже й сонцеві – і житло вічне має бути таке ж: у викладеному з білого каменю колі стояла домовина, де має вигідно, напівсидячи, напівлежачи, помістится багате Цабе […] посадовили на пишних хутрах-килимах, а в руках тримав він булаву, а поруч лежали найкращі спижеві ножі та топір […] А тоді […] в с і – великий, малий і старий – віддавали своєму багатому Цабе останній дарунок, шапку землі висипали на сонячну скальчату могилу, повну дарів багатому Цабе. […] І скоро виросла висока могила – Цабе-могила – на самому березі синього моря*» [3, с. 52–53]. Таким чином, письменниця протиставляє сприйняття подібних поховальних ритуалів різними племенами, для одних захоронення в землю – покарання за переступ, для інших – спосіб возвеличення й висловлення шани. Водночас долі Луки і Великого Цабе частково уподібнюються і в площині життя, і в площині смерті. Однак якщо Велике Цабе, подібно до казкового дракона, вимагає принесення йому в жертву двох дружин, то цабе-Лука помирає разом з Ягілкою через страх перед дивним природним явищем й прокляттям відьми-яги. Таке трагічне завершення історії двох закоханих уподібнює повість «Велике Цабе» до жанру міфологічної легенди. Хоча мотив складних випробувань, образи чарівних помічників, мотив здобування нареченої, бажаного соціального статусу, одруження з коханою жінкою зближує повість «Велике Цабе» з чарівною казкою.

Показовим у цьому плані є образ чарівного помічника – коня Братчика, саме він неодноразово рятує Луку, виносить на собі господаря в безпечне місце. Особливо міфологічно маркованою є сцена, коли Братчик допомагає Луці втекти від таврів: він «*брів через ріки, через лимани, через **доли й гори**, через **жовтії піски**, пролазив крізь комиші, крізь осоку й очерети*» [3, с. 56]. Назви локацій, через які проходить герой, можемо побачити й в текстах українських чарівних та кумулятивних казок, а також замовлянь. Таким чином, Лука опиняється в міфологічному просторі, пов'язаному з подоланням межі між світами. Лука втрачає зв'язок з реальністю, він марить, чує магічний спів і непритомніє, а повертає його у світ людей Братчик – привозить до жінок з племені химер, які як і лелеки, належали до матріархального роду. Вони раніше не бачили вершників, і тому спочатку сприймають Луку і Братчика як єдине ціле – перевертня: «*То – перевертень! Ми берімо його з собою, наварімо материнки й чебрецю, скупаймо в тому окропі – та й знову воно на змію перевернеться...*» [3, с. 57].

Після смерті Луки Братчик набуває нових здібностей, ще більше уподібнюється до свого казкового прототипу. Лука зникає з канви сюжету, а Братчик набуває здатності говорити, висловлює своє ставлення до занепаду поселення яг та сумує за господарем. «Ми часто зустрічаємо в казках готових допомогти тварин. Вони поводяться по-людськи, говорять людською мовою і виявляють таку мудрість і знання, які перевищують людські» [12, с. 298]. Аналізуючи образ коня у чарівній казці, К. Г. Юнг відзначив, що «функція

знання та інтуїції представлена у верховій тварині» [12, с. 301]. Братчик проявляє свою здатність мислити й висловлювати власні думки під час зустрічі з богинею Лелею, дискутує з нею. Це єдиний персонаж повісті, який говорить з божеством. Братчик і Леля опиняються ніби за межами часу і простору, вірний побратим бачить фантасмагоричну картину: речі у покинутих ягами домівках оживають і вирушають услід за господарями. Братчик просить Лелю оживити й Луку з Ягілкою, вражений цілеспрямованим рухом мисок, жорен, ступ, ложок, ряден, серпів та мотик: «*Леле-покрово! – набрався духу Братчик. – Як можуть речі ходити, -зроби так, щоб і вони ожили. Вони ж з переляку, з великої віри в тебе й вини перед тобою упокоїлися […] – Я ладен померти, аби вони ожили, – канючив Братчик*» [3, с. 112].

Ця частина повісті цілком узгоджується з жанром чарівної казки, однак на відміну від неї дива оживлення мертвих (як це буває в казках завдяки живій воді, магічним діям та замовлянням) тут не відбувається. Леля відмовляється повертати Луку та Ягілку до життя, заперечуючи розуміння смерті як безповоротного зникнення: «*Вони не вмерли. Смерти ж нема! От поховали їх, а вони розцвітуться радісно зелом та квітами...*» [3, с. 112]. Д. Гуменна у руслі анімістичного світогляду утверджує існування безперервного зв'язку між поколіннями, збереження етнічного та родового коду всупереч руйнуванню фізичної оболонки. Леля як богиня бачить майбутнє, в якому Лука та Ягілка зустрінуться зі своїм нащадком, і про це вона каже Братчику. І якщо в чарівних казках вірний кінь привозить до мудрої старої чарівниці торбу, в якій тіло господаря, порубане не шматки, а вона оживляє юнака, то в повісті Д. Гуменної Братчик отримує від богині запевнення, що Лука та Ягілка житимуть у своїх нащадках. Пророцтво Лелі частково увідповіднюється з казковим мотивом: до рук Луки-архітектора потрапляють залишки тіл його предків, і він, подібно до мудрої чарівниці, символічно оживляє їх, виліплюючи на основі кістяків фігури-статуї померлих тисячі років назад людей, а також бачить сон-марення, в якому вони оживають. Так замикається часове коло, Лука та Ягілка з'єднуються зі своїм праправнуком.

У цій історії умовного воскресіння важливу роль відіграє Братчик, адже саме він благав богиню Лелю стати заступницею сина Луки й допомогти йому зберегти свій рід: «*Леле найдобріша! Будь йому покровою, охорони його, щоб Луки, мого братчика, не пропав рід*» [3, с. 113]. Братчик символічно передоручає богині функцію опіки над своїм другом-господарем, і його прохання почуте. Символічне значення має також те, що безсмертя Луці дарує богиня (Леля), а не бог (Хорс), хоча їм обом поклонялися трипільські племена у художньому просторі повісті «Велике Цабе». Леля постає як богиня-матір, здатна давати нове життя людській душі, сприяти її народженню в новому тілі після закінчення чергового циклу життя тілесної оболонки. У такий спосіб Д. Гуменна художньо переосмислює ідею реінкарнації душі в межах роду. «Відголоски вірувань про можливість реінкарнації душі в межах роду збереглися в суб'єктивних спостереженнях [українських] селян: нащадок, отримавши ім'я предка, успадковує його риси зовнішності чи характеру» [11, с. 250]. І це вмотивовує вибір письменницею однакового імені і для предка, і для нащадка – Лука (символічне значення – «світлий» [1, с. 404]).

За наказом богині Лелі з'являється лялька, яка постає містичним вмістилищем пам'яті і водночас чарівною істотою, що перебуває в різних часових площинах одночасно. Богиня Леля наказує лялі оберігати тіла Луки та Ягілки, одухотворена статуетка трипільських племен водночас чує і прохання Братчика, і голоси археологів, які розкопують могилу його господаря. Вона мовчить, письменниця не наділяє лялю жодними репліками, увиразнюючи у такий спосіб універсальність цього образу (ляля постає і як історичний артефакт, і як символ пам'яті). Ляля «*була велика, дебела й міцна. Видко, тисячі й тисячі їй літ, ще може й прийшла сюди на це взгір'я разом з першими ягами. […] Велика ляля з пташиним носом анічогісінько не розпитувала, вона наче все на світі знала, – що було й що буде. Можливо, в цім її знаючім киві голови було й те знаття, що […] через тисячі років викопають її на диво всім і поставлять у музей*» [3, с. 114]. Близькість лялі до жіночого божества увиразнюється також орнітоморфною ознакою – вона має «пташиний ніс». Литовсько-американська дослідниця М. Гімбутас вважала, що головним Божеством індоєвропейців неолітичної Європи була так звана Lady Bird («Пані Птиця»). «Богиня-птиця слов'ян, як вважає дослідниця, має значення перетворюючого, регенеративного архетипу: її проміжне становище між світами пов'язане з уявленням про циклічність космічного часу, вона поєднує земні й небесні функції (коріння і крила); архетип птаха у фольклорі слов'ян […] поєднаний з рожаничним культом, містить в собі таємниці народження, смерті, і воскресіння» [8, с. 113].

У казці-есе «Благослови, Мати!» Д. Гуменна висловлює припущення, що трипільські стату-

етки могли бути названі лялями невипадково, адже така назва співзвучна з іменем богині Лелі: «дуже близько, майже так само звалося (і зветься досі) мітичне божество Леле, що до нього звертаються і з ще одним епітетом: нене. „Ой, нене, ой, леле! .. .” Вона, отже, мати, неня. Це – образ, вихоплений із неоліту, коли, замість „Ой, Божечку мій!”, казали: „Ой, Лелечко!”, шукаючи найпевнішого захисту у біді» [2, с. 99].

Д. Гуменна в повісті «Велике Цабе» крізь призму сприйняття Луки описала побут та ритуали низки матріархальних толок, які живуть у злагоді та любові: «*Кілька раз на рік сходяться вони на міжродові учти, а особливо пишно та гойно відбуваються ці учти, як приходить ярий Хорс та кличе всіх на шлюб у гаї та зелені галявини усіх, хто хоче. Звуться вони весіллям, бо Хорс вливає в груди всім веселого п'яну, такої несамовитої нестями, що хочеться і танцювати, і співати, і сама людина не пам'ятає тоді, що з нею діється*» [3, с. 61]. Така модель групового шлюбу, на переконання письменниці, була важливою складовою культури трипільців. Сонячне божество Хорс благословляло парування молоді й продовження життя роду.

Символічним, на нашу думку, є завершення повісті: у розділі «Епілог» дія переноситься в XX століття і перед нами постає археолог і скульптор Лука Савур, свідомість якого повернулася з мандрівки у далеке минуле. Він чує дзвінок телефону «*і не має сили прокинутися, очутитися. Чому ж він так розгрішено радіє? Покута – що то? То – віддача себе, щоб рід не загинув. […] От і він тепер своїм далеким нащадкам у пригоді стане... щоб пам'ять про рід не загинула, мусів так довго чекати свого часу. […] Якось дивно, – в самому Луці. Дивна радість сяє*» [3, с. 118]. Метафора сприйняття минулого як сну людства, як альтернативної реальності зближує повість «Велике Цабе» з жанром історичного фентезі. Про це свідчать такі компоненти поетики: у творі переплелися магічні обряди (любовні ворожіння, жертвоприношення, закладання будинку, проганяння нечистої сили, закликання дощу), образи богів (Хорс, Леля, Хо), подорож у минуле (в період життя трипільських племен), чарівні істоти-помічники (кінь Братчик, дід Бусол, ляля), мотив реінкарнації (відродження прапредка Луки в образі Луки-археолога в XX столітті), специфіка взаємодії матріархальних та патріархальних традицій (весільні звичаї, поховальні ритуали).

Висновки. Отже, у повісті «Велике Цабе» тісно переплелися жанрові особливості чарівної казки, міфологічної легенди та історичного фентезі. З казкою повість зближує художня модель подорожі героя, складні випробування, порушення табу, спроба подолання прокляття, чарівні помічники та здобуття нареченої. У руслі вірувань про реінкарнацію у межах роду письменниця моделює мотив воскресіння юнака з трипільської толоки лелек в образі нащадка – вченого-археолога, який живе в XX столітті. На відміну від чарівної казки, де герой може повернутися до життя у своєму часі й у своєму тілі, у «Великому Цабе» воскресіння є метафізичним, символічним: Лука та Ягілка продовжують існувати у своїх нащадках, а їхнє минуле оживає завдяки археологічному відкриттю та творчій реконструкції сучасного Луки. Однакове ім'я прапредка й нащадка підкреслює ідею спадкоємності та замикає часове коло у творі. Археологічний артефакт, сон і родова пам'ять виконують функцію метафоричних механізмів прилучення минулого до майбутнього, утверджуючи в такий спосіб ідею культурної спадкоємності нації: минуле живе в сьогоденні завдяки пам'яті етносу, культурним кодам та етноархетипам (ця теза вдало закріплена в назві іншої повісті Д. Гуменної «Минуле пливе в прийдешнє»).

Риси міфологічної легенди в повісті «Велике Цабе» простежуються в описах вірувань у богів, їх вшануванні, використанні магічних ритуалів задля впливу на світ та на власне життя, поклоніння тотемам (бикам, лелекам), сприйнятті смерті та циклічності буття. Фентезійний аспект повісті реалізується через мотив подорожі у минуле й долучення людини з XX століття до культурного простору предків. Таким чином, жанрова синкретичність стає одним із головних засобів художнього освоєння письменницею праісторичного матеріалу.

Концептуальне значення у творі має протиставлення двох цабе – Великого Цабе та Луки. Перший постає уособленням необмеженої влади, що передбачає підпорядкування інших та накопичення надмірних статків, другий (Лука) є художнім втіленням людини нового типу, яка прагне виокремлення з колективу й здобуття права на приватну власність, моногамний шлюб, використання культурного досвіду інших племен. Відтак слово «цабе» у повісті є синонімом незалежної людини, яка дає собі право на вибір системи морально-етичних і світоглядних цінностей, виокремлюючись із колективу. Смерть Луки та Ягілки увиразнює драматичність переходу від матріархального укладу, що базувався на колективізмі, до патріархального, до побудови нового культурного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багнюк А. Символи українства. Художньо-інформаційний довідник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 512 с.

2. Гуменна Д. Благослови, Мати! Казка-есе. Нью-Йорк: Об'єднання Українських Письменників «СЛОВО», 1966. 282 с.

3. Гуменна Д. Велике Цабе. Нью-Йорк, 1952. 155 с.

4. Кемпбелл Дж. Тисячолокий герой / пер. з англ. О. Мокровольського. Львів: Видавництво Terra Incognita, 2025. 416 с.

5. Коломієць О. Пошуки витоків української ідентичности в трипільській цивілізації засобами художнього слова (за творчістю Докії Гуменної). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2024. Том 35 (74). № 5. Частина 2. С. 58–63.

6. Курінний П. Лист-рецензія / Гуменна Д. Велике Цабе. Нью-Йорк, 1952. С. 149–155.

7. Лаврусенко М. Образ трипільського світу в повісті Докії Гуменної «Велике Цабе». *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2004. Вип. 16. С. 71–75.

8. Лозко Г. Дочка Сварога. 2-ге вид. виправл. Миколаїв: Іліон, 2023. 440 с.

9. Петров. В. Лист-рецензія / Гуменна Д. Велике Цабе. Нью-Йорк. 1952. С. 144–148.

10. Родигіна В. Осмислення значення трипільської архаїки в повісті «Великий Цабе» Докії Гуменної. *Вісник ЛНПУ ім. Шевченка. Філологічні науки*. 2008. №1 (139). С. 139–144.

11. Тиховська О. Магія та міфологія в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект. Монографія. Ужгород: Рік-У, 2021. 512 с.

12. Юнг К. Г. Щодо феноменології духу в казках / Юнг К.-Г. Архетипи і колективне несвідоме. [Переклала з німецької К. Котюк]. Львів: Видавництво «Астролябія», 2013. С. 266–328.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 01.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

РОЗДІЛ 10
ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

UDC 82-3
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.48

SPECIFICITY OF THE REPRESENTATION OF YOUTH PROBLEM IN JOHN GREEN'S PROSE

СПЕЦИФІКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МОЛОДІЖНОЇ ПРОБЛЕМИ У ПРОЗІ ДЖОНА ГРІНА

Abdullayeva Fidan Malik,
orcid.org/0009-0001-4742-7058
Doctoral student at the Department of World Literature and Theory
Azerbaijan University of Languages

The article examines the complex socio-psychological and ontological features of youth in the novels of John Green, one of the most influential writers of young adult literature. The focus is on how the writer changed the traditional genre, exploring the deep philosophical layers of human nature in the story of youth.

The relevance of the article is conditioned by a reconsideration of modern youth prose. The psychological pressure and identity searches faced by young people are put forward as the idea-content of J. Green's novels. J. Green presents young people as individuals experiencing an extremely intense and meaningful existential experience "here and now".

The novelty of the investigation lies in determining the relationship between the everyday problems of young people and the classical categories – stoicism, understanding the "Other" and existential crisis. J. Green deconstructs the traditional image of ideal youth, replacing it with a developing, but emotionally and physically extremely vulnerable character.

The analysis of the material shows that the main conflict in J. Green's prose is the clash of youthful idealism with the chaos and injustice of the world. In the novel "Looking for Alaska", the protagonist, Miles Halter, goes through a painful journey from the objectification and idealization of Alaska Young to the recognition of his sovereignty. He understands the "Other" not as a puzzle to be solved for his own development, but as a different, traumatized individual whose behavior remains incomprehensible. In the novel "The Fault in Our Stars", the difficulties of youth pass into the stage of existential stoicism. The main characters, Hazel and August, who are faced with illness, struggle with the questions that a person faces at the end of life. J. Green's youth shows that he is able to accept the tragedy of existence. Instead of the intention to leave a trace on life, young people put forward the value of existence within a limited time and the deep moral-spiritual connection in human relationships.

Key words: J. Green, "Looking for Alaska", "The Fault in Our Stars", Representation, Youth problem, "Other", Stoicism.

У статті розглядаються складні соціально-психологічні та онтологічні особливості молоді в романах Джона Гріна, одного з найвпливовіших письменників юнацької літератури. Основна увага приділяється тому, як письменник змінив традиційний жанр, досліджуючи глибокі філософські шари людської природи в історії молоді.

Актуальність статті зумовлена переосмисленням сучасної молодіжної прози. Психологічний тиск та пошуки ідентичності, з якими стикається молодь, висуваються як ідейний зміст романів Дж. Гріна. Дж. Грін представляє молодих людей як особистостей, які переживають надзвичайно інтенсивний та змістовний екзистенційний досвід «тут і зараз».

Новизна дослідження полягає у визначенні взаємозв'язку між повсякденними проблемами молоді та класичними категоріями – стоїцизмом, розумінням «Іншого» та екзистенційною кризою. Дж. Грін деконструює традиційний образ ідеальної молоді, замінюючи його персонажем, що розвивається, але емоційно та фізично надзвичайно вразливим.

Аналіз матеріалу показує, що основним конфліктом у прозі Дж. Гріна є зіткнення юнацького ідеалізму з хаосом та несправедливістю світу. У романі «У пошуках Аляски» головний герой, Майлз Голтер, проходить болісний шлях від об'єктивації та ідеалізації Аляски Янга до визнання його суверенітету. Він розуміє «Іншого» не як головоломку, яку потрібно розв'язати для власного розвитку, а як іншу, травмовану особистість, поведінка якої залишається незрозумілою. У романі «Провина зірок» труднощі юності переходять у стадію екзистенційного стоїцизму. Головні герої, Хейзел та Огаст, які зіткнулися з хворобою, борються з питаннями, з якими людина стикається наприкінці життя. Юність Дж. Гріна показує, що він здатний прийняти трагедію існування. Замість наміру залишити слід у житті, молоді люди висувають цінність існування в обмеженому часі та глибокий морально-духовний зв'язок у людських стосунках.

Ключові слова: Дж. Грін, «У пошуках Аляски», «Провина зірок», репрезентація, проблеми молоді, «Інший», стоїцизм.

Problem statement. It is unlikely that there is an author in modern young adult literature who has described the problems of youth as accurately as John Green. His novels "Looking for Alaska", "Paper Towns", "The Fault in Our Stars" provide a deep description of the collision of the fragile inner world of young people with a ruthless world.

The main problem of youth in J. Green's works is the tragic gap between maturity and emotional sensitivity. The author puts his characters in a state of "double pressure". So, on the one hand, they are able to understand existential questions – death, the meaning of suffering, the injustice of the world, but do not have enough strength to protect themselves from the answers to these questions. J. Green's characters often don't look for "themselves" in this gap, but, on the contrary, try to understand who they are in the face of another person – an idealized, mysterious and, as a result, inaccessible person. The author shows that young people turn living people into metaphors, which is why they are disappointed and painfully face reality.

The relevance of studying John Green's creativity today is determined by several factors. First of all, in the context of the problems of modern youth, the author openly speaks about depression and anxiety, illness, and shows that these conditions are a fact of life for young people. On the other hand, he destroys the "successful image" of young people, demonstrating that they are faced with complex, awkward and deep sadness. J. Green's characters are smart, quote classics and seek "Great Perhaps". Despite the fact that his characters use smartphones and computers, their problems remain eternal. The hero of "The Fault in Our Stars" wants to somehow leave a mark in the world and not be forgotten. This desire is an eternal theme and makes today's young people think more acutely than ever. Young people discuss their fears and the inevitability of being forgotten, Augustus Waters talks about his desire to leave a trace in the world, and Hazel Lancaster states that the value of life is not in the scale, but in the depth of the moment experienced, saying that the world "is not a wish-granting factory" [10, p. 14], "I believe that we are more than the sum of our parts. That feelings – even the bad ones – are what make us human" [10, p. 14]. This idea is also emphasized in "Looking for Alaska". Miles Halter knows that he and Alaska Young are immortal: "We need never be hopeless, because we can never be irreparably broken. We think that we are invincible because we are. We cannot be born, and we cannot die. Like all energy, we can only change shapes and sizes and manifestations" [9, p. 268]. J. Green elaborates on this idea in his essay collection "The Anthropocene Reviewed" writing that the ability of young people, even with incurable diseases, to feel life more acutely than adults is their distinguishing features [8]. J. Green doesn't offer easy solutions to the problem. His "youth" is not just a temporary period to endure, but a time when every choice has meaning. For J. Green, young people feel everything excessively, which is their feature. The novel "The Fault in Our Stars" explains why the experiences of youth are so important and inevitable: "That's the thing about pain... it demands to be felt" [10, p. 28]. J. Green shows in the person of Hazel Lancaster and Augustus Waters that it is wrong to try to "silence" feelings in order to escape suffering, that such an approach deprives a person of life. He understands youth as a defenseless period, which is why any event seems like a mess.

J. Green's heroes are caught between image and reality. The author reveals the problem of objectification of the Other. The hero of "Looking for Alaska" Miles Halter falls in love not with the real Alaska Young, but with a mysterious image of her own creation. The problem of youth here is the difficulty of realizing that another person is as complex and real as himself. Apparently, this indicates the transition from an egocentric perception of the world to the recognition of the existence of the Other. For J. Green, youth is not a period of carefreeness, but a search for a way out of the "labyrinth of suffering": "How will we ever get out of this labyrinth of suffering" [9, p. 8].

J. Green's heroes are very intellectual. They speak in quotes, know famous sayings, and build complex theories. J. Green's young people use literature, history, poetry, and music as a means to explain their feelings. If Miles Halter in "Looking for Alaska" is looking for François Rabelais' "Great Perhaps", Alaska Young wants to get out of Simon Bolivar's "labyrinth of suffering". This is a desire to find meaning in a world that seems "colorless" and meaningless.

In the novel "The Fault in Our Stars", the issues of confrontation with physical limitations come to the fore. Youth is usually associated with the best and most carefree period of life, but J. Green describes young people suffering from illness and finding themselves in a hopeless situation. The author raises the issue of moral and spiritual freedom. He asks the question of how a person can remain a person in the face of a fatal illness.

In J. Green's prose, the problem of youth is associated with an epistemological crisis. The characters try to understand the world from the point of view of high culture, but they are faced with the impossibility of turning a real person into a literary symbol. J. Green shows that reality is the acceptance of the unwritten laws and chaotic events of life.

Analysis of recent research and publications. Researchers analyze how J. Green first creates an "idealized" image of a woman and then deconstructs it. Mary Jo Tewes Cramb, writing for the Los Angeles Review of Books, explains in detail the deconstruction of this image in "Looking for Alaska". She explains the hero's acceptance of his friend as a means for his own development as a danger of objectification [5]. Emma Dunder notes that this image affects the protagonist, who is first idolized, then described as mysterious [6]. Jennifer Gouck examines the image of "Manic Pixie Dream Girls" in the context of American young adult literature [11; 12]. C. Newberg examines the character of Alaska in the novel "Looking for Alaska" and shows that she exists to help her friend, teaching him an important life lesson [16]. Dini Idriani examines the problem of figurative languages in the novel "The Fault in Our Stars", suggesting that each word has its own meaning and that the author conveys different messages [13]. M. Jebaselvi and M. Sivakumar analyzes both the psychological difficulties caused by the disease and the characters' fears of life and death in "The Fault in Our Stars" [20]. N. Pangestu and D. Sunardi analyze this novel with Z. Freud's psychoanalytic theory and conclude that the character's self-defense mechanisms stem from the main problem – the disease [18]. J. Valencia examines "The Fault in Our Stars" novel in terms of the metaphor problem [22]. According to R. Syme, he analyzes the novel as a love story [19].

Task statement. The **purpose** of this study is to conduct a comprehensive analysis of the features of the representation of the youth crisis in J. Green's novels, as well as to determine how the author deconstructs traditional stereotypes of young adult literature. To achieve this goal, it is intended to solve a number of specific **tasks**:

1. To reveal the content of the concept of youth in the author's artistic system, to determine the boundaries between the age characteristics of the heroes and their existential essence;

2. To investigate the mechanism of deconstruction of the idealized "Other" using the main characters to show the transition from egocentric perception to the acceptance of the complexity of reality;

3. To determine the descriptive features of psychological borderline situations of young people, such as fear of illness and death;

4. To classify the methods of overcoming the "labyrinth of suffering" proposed by the author and to assess their ethical significance for youth prose.

Based on the above issues, this article also aims to answer the question: How does J. Green change the young adult genre and turn it into a serious philosophical discussion? To achieve this goal, we aim to analyze how J. Green's characters cope with the existential crisis and how they behave when faced with the physical end of existence.

Outline of the main material of the study. In Green's novel, the problem of youth manifests itself through intellectual searches. Miles Halter, obsessed with the words of adults on their deathbed, sets off to boarding school in search of "I go to seek a Great Perhaps" [9, p. 14]. However, the conflict in the novel is more about the encounter with the mysterious Alaska Young than the search for meaning. Miles makes a typical mistake that young people make: he does not see Alaska as a real person who has undergone deep and psychological trauma, but perceives her as a "riddle" to be solved and himself as an "Other" to find his identity. That is why the question of Simon Bolivar's "labyrinth of suffering" becomes the center of the novel. Jennifer Gouck, who analyzes "Looking for Alaska", emphasizes this important point, writing that Alaska is an image that will change Miles and that it is she who "deserves spiritual fulfillment, growth, and the future promised to them; girls only exist to facilitate their access to it" [12, p. 527].

Alaska immediately looks for a way out, and Miles eventually understands that the way out is forgiveness. J. Green clearly shows that one can't live by accepting the "Other" as incomprehensible, mysterious, and without answers to fundamental questions. Miles arrives at Halter boarding school only by referring to the words of others who are dying. That is why for him Alaska Young is not an individual, but a text to be read, a puzzle to be solved.

Miles behaves with intellectual appropriation. He sees Alaska as a "Dream Girl" and a "Muse" and doesn't hear her pleas for help, her cries. For him, Alaska is the embodiment of the "Great Perhaps". J. Green seriously attempts to show that the tragedy of youth is often the inability to see the pain of the other behind the bright facade. In literary studies, Alaska is usually presented as a deconstruction of the "Manic Pixie Dream Girls" type, which exists in the work only to restore the identity and self-confidence of the main character. J. Green deliberately creates Alaska as a self-destructive character in order to show the collapse of these illusions. Miles tries to relive Alaska's last days in order to find answers to his confusing questions, but he falls into the labyrinth from which Alaska wants to get out. Miles understands that Alaska is not a means to change him. Alaska is the starting point of his development. The deconstruction of the "Other" results in the idea that Alaska's never-known secret belongs only to her.

If Miles sees the world as a library, Alaska imagines it as a labyrinth. Here the problem of youth manifests itself as the incompatibility of metaphysical systems. For Miles, the labyrinth is an intellectual puzzle. For Alaska, it is more of a "torment" and unbearableness. Their attitude to the concept of "other' reaches different levels: Miles is in love with Alaska's mentality and thoughts, while she drowns in her real suffering. For J. Green, true intimacy is impossible without going beyond one's own point of view. Miles's personality is incomplete, it only emerges when he encounters the "Other". For J. Green, the problem of youth is always the search for the "Other". Miles, on the other hand, exists only in an internal dialogue with Alaska. But, unfortunately, this dialogue is only within him.

J. Green gives his characters their own "voices", which indicates the loss of the author's position in the story. If we approach the issue with M. Bakhtin's principle of analysis, we will see that the truth in J. Green's novels is not given ready-made. It is more likely to emerge as a result of dialogues about life and death between Hazel and August. Or it manifests itself in the lack of dialogue between Miles and Alaska. Dialogue in these two novels is not just the conversations of the characters, but rather their way of being. As M. Bakhtin also claims, "To be means to communicate dialogically" [1, p. 252].

On the other hand, it can be seen that J. Green shows that the maturation of the characters occurs through "Co-being" – the recognition of another personality. The concept of "Co-being" is considered one of the ideas of existential philosophy as a moment of joint existence and unique encounter. In addition to M. Bakhtin, one can also refer to the thoughts of M. Buber for the analysis of recognizing the "other" personality in J. Green's novels. In his work "I And Thou", he divides human relationships into the types of "I – It" and "I – Thou". When he says "I – It" he means the relationship to another as an object, thing or means, and we see this in how Miles idealizes Alaska at the beginning of the work. When he says "I – Thou", M. Buber notes that true "Co-being" occurs when one person recognizes that he is alive, sovereign and deep in another [3]. In the novel "Looking for Alaska" one can see the painful transition of Miles's "I – It" object relationships to a real dialogue, that is, "I – Thou".

But we should also note that E. Levinas also developed the concept of dialogue and focused on the idea of ethical responsibility. In his work "Totality and Infinity" he puts forward the idea of "face-to-face" [14] and this answers the question of the "Other" in J. Green's novel. Encountering the "Face" of the other gives the "I" an obligation. The other is "Infinity", which can't be fully understood and comprehended. When Miles realizes that he did not know the real Alaska, according to M. Levinas, he encounters exactly that "Face". This reality can't be subordinated to his imagination. In this sense, love and death in J. Green's novels are not "problems" to be solved, but rather require solidarity and spiritual connection. "Co-being" in the true sense of the word is more a desire to be "availability" in front of the Other.

Thus, it can be seen that in the novel "Looking for Alaska" the evolution of the concept of "Other" goes through several stages. First, Alaska is a mysterious and idealized image, the goal of Miles' journey. Then she is a part of a series of incomprehensible facts, Miles' confusion. And at the end of the novel, Alaska is a person who loves and leaves life. Only then Miles perceives her as a whole person.

When it comes to the novel "The Fault in Our Stars", it can be seen that J. Green transforms the problem of youth into a philosophical anthropological plane. Hazel Lancaster's and Augustus Waters's illness doesn't act as a medical diagnosis, but as a matter where existential fears become prominent. For Augustus Waters, the tragedy of youth is the fear of "being ordinary" and not being heroic. In this novel, the problem of youth lies in the conflict between the hero's ambition and reality. Hazel Grace seeks answers in the novel "An Imperial Affliction", trying to understand what the world will be like after the disappearance of human being. J. Green emphasizes the intellectual views of his characters. They experience their "misfortunes" through texts. M. Nussbaum sees man as a cognitive judgment of emotions [17]. J. Green's young heroes also see "the Therapy of Desire" in reading books and expressing different opinions. If we refer to M. Nussbaum, we will see that the intellectuality of J. Green's heroes is a form of aristocratic psychotherapy. It is through him that acting logically and reading books gives meaning to the lives of the heroes. Thus, it can be seen that J. Green takes young adult novels to a new level. The love of Hazel Lancaster and Augustus Waters is not an escape from reality, but a search for a common meaning of young people in an environment where time is limited.

As we have noted, Augustus Waters struggles with the fear of being forgotten. For him, youth is a period in which heroism is realized. Apparently, this is why, when asked what he fears most, he answers: "I fear oblivion," he said without a moment's pause. "I fear it like the proverbial blind man who's afraid of the dark" [10, p. 12]. August measures the meaning of life with traditional male views and for this reason

desires fame and heroism. However, illness deprives him of this opportunity. J. Green offers stoicism. Influenced by Hazel Grace, August comes to the conclusion that the moment is more important than eternity. As if like the stoics, he suggests turning to the soul itself, to life itself, as it is, and to govern oneself wisely: ".... we will not survive forever. There was time before organisms experienced consciousness, and there will be time after. And if the inevitability of human oblivion worries you, I encourage you to ignore it" [10, p. 13]. In the artistic world of J. Green, true heroism is not to save humanity, but to maintain clarity of thought when the human body becomes a "side effect" of a biological error. The author refutes the myth of "spiritual purification" through illness. Hazel emphasizes that cancer is not a "battlefield" won by willpower. That is why, during a dinner in Amsterdam, Green's hero August, realizing the limitations of his capabilities, says, like Hazel, "the world, is not a wish-granting factory" [10, p. 291]. August and Hazel, like the stoics, reject illusions. They don't seek ultimate meaning in pain, but rather, they try to create meaning in spite of it. The understanding of the absurd is an indication of the collision between seriousness and the scale of the universe. T. Nagel proposes irony, not hopelessness, as a way of life: "the collision between the seriousness with which we take our lives and the perpetual possibility of regarding everything about which we are serious as arbitrary, or open to doubt" [15, p. 718]. Hazel and August embody T. Nagel's irony. Stoicism is the ability to joke with one's own tragedy, to recognize its scale, but to refuse to surrender to it.

Hazel thinks about her parents even though she doesn't think about herself. She is not worried about her own death, but about the ontological void that she will leave in her parents' lives. "I'm a grenade, Mom. I'm a grenade and at some point, I'm going to blow up and I would like to minimize the casualties, okay?" [10, p. 36]. As it turns out, this approach is the highest manifestation of the stoics' concern for the "Other". Youth manifests itself here as responsibility. The thoughts of the heroes are an attempt to find a rational structure in biological injustice. On the other hand, the stoicism of both Hazel and August lies in the ability to appreciate the "small infinity". They don't complain about the scarcity of the moment, but rather pay attention to its fullness. This is a new look at the problem of youth. Youth is not a preparation for the future, but is valuable as a self-sufficient "now".

To understand stoicism more deeply, it is worth remembering Sisyphus, the absurd hero of A. Camus. Sisyphus, knowing the meaninglessness of his work, but continuing it, seems to be superior to his fate: "Tomorrow, he was longing for tomorrow, whereas everything in him ought to reject it. That revolt of the flesh is the absurd" [4, p. 14]. The heroes of "The Fault in Our Stars" know that their struggle with illness will not end in victory, but they repeat Sisyphus by continuing to love and think. This is a rebellion against the absurdity of death.

V. Frankl's "Defiant power" and freedom of choice are attitudes towards circumstances. Therefore, even in conditions of extreme restriction of freedom, a person retains the last freedom to choose his position. More precisely, the main purpose of man is to search for what we consider meaningful. The meaning of life is hidden in every moment of our lives [7]. J. Green's heroes seek meaning in pain, not the absence of pain. If we approach it from the idea of V. Frankl, we can see why heroes attach so much importance to the search for meaning. Because this is their survival mechanism.

P. Tillich's idea of "The Courage to Be" also plays its role in the analysis of the novel "The Fault in Our Stars". Thus, with "The Courage to Be", he means accepting one's limitations and nothingness without despair, and affirming one's existence despite everything that opposes one [21]. In J. Green's heroes, this is "Ontological Courage". P. Tillich explains how people find the strength to live when their biological or social worlds collapse. In this sense, the novel "The Fault in Our Stars" is an artistic example of stoicism. From J. Green's novel, we can conclude that the world is neither fair nor meaningful. It simply exists. Human death is inevitable. The only way out of this end for a person is to understand the situation and share the pain.

L. Becker's ideas are also interesting. He notes that in order to live, we must accept the world as it is [2]. The behavior of J. Green's heroes can be justified by L. Becker's position. It is possible to live a life of moral "courage" based on a rational understanding of the laws of nature.

Finally, let us also note that in the novel, the problem of youth becomes a problem of human choice. Should young people accept themselves as victims of circumstances, or should they add meaning to their lives in the short time allotted to them? J. Green shows that ironic ability is the highest form of stoic resistance. That is why heroes gain courage and ethical orientations thanks to reason and human solidarity, and look at serious problems with irony.

Conclusions. Summarizing the study of the specifics of the representation of the problem of youth in John Green's prose, we can conclude that the author significantly changes young adult literature, transferring it from didactic and entertaining literature to the field of philosophical anthropology.

The analysis of the novels "Looking for Alaska" and "The Fault in Our Stars" gives us the basis to put forward these ideas. First of all, in the artistic world of J. Green, youth is no longer just a physiological stage of maturation. It is, above all, a state of youthful honesty. J. Green's characters use literature, philosophy, and metaphorical thinking to bring order to chaotic reality. In this context, being complete demonstrates the transition to creating one's own meanings rather than blindly following the texts of others.

One of the main issues identified in the investigation is to study the image of Alaska in the novel "Looking for Alaska" on a new level. Looking at this image, we see that the tragedy of youth often stems from an attempt to turn the Other into a symbol or instrument of self-awareness. J. Green convincingly shows that we need to accept the sovereignty and complexity of the "Other", who does not have to conform to our expectations, to understand it as it is. In "Looking for Alaska", the relationship between young people is not a matter of unrequited love, but a problem of egocentrism. J. Green shows that this happens when young people stop using Others for their own ambitions and accept that the "Other" is incomprehensible, as it is, or mortal.

The analysis of "The Fault in Our Stars" shows that J. Green offers a new ethical issue to young adult literature – stoicism in the face of the inevitable end of existence. The author does not romanticize suffering, emphasizes the biological existence of pain, and at the same time elevates the human spirit with irony, love, and the ability to make conscious choices. The problem of youth is reinterpreted here as the search for a "quality" life against the background of the incurable illness of both characters. The author presents existential stoicism as an ethical strategy.

In conclusion, it should be noted that J. Green presents the deep spiritual crisis of young people and the difficulties they face due to their experiences as part of life. In his novels, young people do not perceive life as it is, but rather as they experience it, often accepting it as it is. The value of the characters' life experiences lies in how bravely they face the "labyrinth of suffering" while maintaining their ability to seek truth.

REFERENCES:

1. Bakhtin M. Problems of Dostoevsky's Poetics. Tran. Caryl Emerson. University of Minnesota Press. 1984. 333 p.
2. Becker L. A New Stoicism. Princeton University Press. 2017. 288 p.
3. Buber M. I And Thou. Tran. Kaufmann W. Touchstone. 1971. 192 p.
4. Camus A. The Myth of Sisyphus and Other Essays. translated by Justin O'Brien. New York: Vintage Books, 1991. 212 p.
5. Cramb M. John Green and His Manic Pixie Dream Girls. Los Angeles Review of Books. January 29, 2016. URL: https://lareviewofbooks.org/article/john-green-and-his-manic-pixie-dream-girls/
6. Dunder E. The Manic Pixie Dream Girls in John Green's Looking for Alaska and Paper Towns. Examensarbete för kandidatexamen. 2017. 26 p.
7. Frankl V. Man's Search for Meaning. Beacon Press. 2006. 184 p.
8. Green J. The Anthropocene Reviewed. Ebury Press. 2021. 304 p.
9. Green J. Looking for Alaska. New York: Penguin Group. 2006. 272 p.
10. Green J. The Fault in Our Stars. Penguin Books. 2014. 352 p.
11. Gouck J. The Manic Pixie Dream Girl in US YA Fiction: Introducing a Narrative Model. International Journal of Young Adult Literature. Vol. 2, No. 1, 2021. p.1-20.
12. Gouck J. The Problematic (Im)Persistence of the Manic Pixie Dream Girl in Popular Culture and YA Fiction. Women's Studies. Vol. 52, 2023. p.525-544.
13. Idriani, D. The analysis of Figurative Languages in Novel "The Fault in Our Stars" by John Green. Thesis, Universities Islam Negeri Ar-Raniry, Banda Aceh, 2015. 66p.
14. Levinas E. Totality and Infinity. Springer Science & Business Media. 1979. p.
15. Nagel T. The Absurd. The Journal of Philosophy, Vol. 68, No. 20, 2012, p. 716-727
16. Newberg C. "Between Worlds: A Dissection of the Manic Pixie Dream GIRL Trope Through the of the Late 19th and Early-20th Century New Woman". Theses & ETDs. 2021. 6113.
17. Nussbaum M. The Therapy of Desire. Princeton University Press. 1996. 576 p.
18. Pangestu N., Sunardi D. An Incomplete Psychological Novel: A Psychoanalytical Analysis of Hazel Lancaster in John Green's "The Fault in Our Stars". Journal of Language and Literature 16(01). 2016. p.20-28.
19. Syme R. The Fault in Our Stars: Love in A Time of Cancer. NPR. January 17, 2012. URL: https://www.npr.org/2012/01/17/145343351/the-fault-in-our-stars-love-in-a-time-of-cancer
20. The Thematic analysis of John Green's "The Fault in Our Stars": Psychological Review of Adolescents with Cancer Journal of Positive School Psychology. 2022, Vol. 6, No. 2, p. 4209-4213.
21. Tillich P. The Courage to Be. Digi Cat. 2023. 130 p.
22. Valencia J. The Recurrence of the War Discourse: The Metaphors of Cancer in John Green's "The Fault in Our Stars". University of the Philippines. 2016. 70 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

UDC 82(479.24):050
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.49

THE ROLE OF THE "AZERBAIJAN" JOURNAL IN PRESERVING NATIONAL AND MORAL VALUES

РОЛЬ ЖУРНАЛУ «АЗЕРБАЙДЖАН» У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНИХ І МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Sudabe Agabalayeva,
orcid.org/0009-0007-6898-3575
PhD, Associate Professor,
Lecturer at the Department of Journalism
Baku Slavic University

The history of the magazine "Azerbaijan" is, as a whole, the history of our 20th-century literature and culture. Although it was published under the titles "Education and Culture", "Revolution and Culture", and eventually "Azerbaijan" throughout the 70-year Soviet totalitarian regime, its contributions to the preservation of the national literature and language, as well as the ethno-cultural memory, are undeniable.

Regardless of the title under which it was published, the magazine "Azerbaijan" remains an important source to this day within the Soviet totalitarian ideological system from the perspective of preserving literature, the national language, culture, and, in a word, the memory. Despite its different names throughout the years, the magazine published by the Azerbaijan Writers' Union has rendered exceptional service in promoting literature from its very first issue to the present day.

The magazine is not only an important source for studying the history of Azerbaijani literature and evaluating the contemporary literary process, as well as a publication that brings the finest examples of Azerbaijani artistic thought – including classical and contemporary literature, folklore, and translation examples to its readers, a custodian of cultural values, but it is also a significant cultural and socio-political phenomenon. The century-old "Azerbaijan" magazine itself has become a literary phenomenon and even a genre. One of the main objectives still facing the magazine today is to encourage the idea of striving for the development of society in a humanistic spirit, contributing to the strengthening of the moral values of its members, and promoting overall harmony and balance.

The fact that the magazine "Azerbaijan" is considered one of the significant sources for studying literary history is also determined by the fact that the creative searches, achievements, and even deviations of the literary generations of the 20th and 21st centuries have been covered in the journal in all their polyphony. It is these factors that have made it necessary to involve the activities of the magazine as a creative institution in academic research, to compile its bibliography, and to teach it as an elective course in the philology and journalism departments of universities.

Key words: the magazine "Azerbaijan", the history of the magazine, national literature, literary and artistic idea.

Історія журналу «Азербайджан» є, загалом, історією азербайджанської літератури та культури XX століття. Незважаючи на те, що протягом 70 років радянського тоталітарного режиму журнал виходив під назвами «Освіта і культура», «Революція і культура», а згодом «Азербайджан», його внесок у збереження національної літератури, рідної мови та етнокультурної пам'яті є беззаперечним.

Незалежно від назви, під якою він видавався, журнал «Азербайджан» і сьогодні залишається важливим джерелом для дослідження процесів збереження літератури, національної мови, культури та, загалом, історичної пам'яті в умовах радянської тоталітарної ідеологічної системи. Попри зміну назв у різні роки, журнал, що видавався Спілкою письменників Азербайджану, від першого номера й до сьогодні зробив винятковий внесок у розвиток і популяризацію національної літератури.

Журнал є не лише важливим джерелом для вивчення історії азербайджанської літератури, оцінювання сучасного літературного процесу та ознайомлення читачів із найкращими зразками азербайджанської художньої думки – класичною й сучасною літературою, фольклором і перекладами, а й справжнім хранителем культурних цінностей та вагомим культурним і суспільно-політичним явищем. Столітній журнал «Азербайджан» сам по собі став літературним феноменом і навіть окремим жанром. Одним із головних завдань журналу й сьогодні залишається утвердження гуманістичних ідей, сприяння суспільному розвитку, зміцнення моральних цінностей його членів та підтримка загальної гармонії й суспільної рівноваги.

Те, що журнал «Азербайджан» вважається одним із найважливіших джерел для дослідження історії літератури, зумовлено також тим, що на його сторінках у всій поліфонії відображено творчі пошуки, досягнення й навіть суперечності літературних поколінь XX і XXI століть. Саме ці чинники зумовили необхідність залучення діяльності журналу як творчої інституції до академічних досліджень, укладання його бібліографії та викладання історії журналу як вибіркової дисципліни на факультетах філології та журналістики університетів.

Ключові слова: журнал «Азербайджан», історія журналу, національна література, літературно-художня думка.

Introduction. The role of the national press, which has played an exceptionally significant role in the history of Azerbaijani culture and literary-artistic thought, in preserving and developing moral, literary, and cultural values constitutes an important subject of scholarly research. Periodicals that provide an opportunity to trace the dynamics of the development of national literature began to emerge primarily at the beginning of the twentieth century. It is true that, beginning from the late nineteenth century, a number of press publications made a substantial contribution to the advancement of Enlightenment literature by publishing literary and artistic works as well as translations from examples of world literature.

The founders of the journals *Molla Nasreddin* and *Füyuzat*, which began publication in the early twentieth century, through their journalistic writings, literary works, and translation activities published in these periodicals, also developed the idea of creating a journal that would engage more systematically and consistently with the advancement of literature in the future. It was precisely due to the development of the national press that, from the beginning of the twentieth century onward, Azerbaijani society achieved significant progress in public thought, gained national and political independence, and secured its freedom.

The national press, which has played a pivotal role in the history of Azerbaijani culture and literary thought, constitutes a significant subject of scholarly inquiry with regard to its contribution to the preservation and development of the nation's moral, literary, and cultural values. Periodicals that make it possible to trace the dynamics of the development of Azerbaijani national literature began to emerge primarily in the early twentieth century. Admittedly, from the late nineteenth century onwards, a number of newspapers and magazines contributed substantially to the advancement of Enlightenment literature by publishing literary works and translations from world literature.

The founders of the journals Molla Nasreddin and Füyuzat, both of which began publication in the early twentieth century, not only published journalistic articles, original literary works, and translations in their respective periodicals but also developed the idea of establishing a literary journal that would engage more systematically and consistently with the promotion of literature. Owing to the development of the national press, Azerbaijani society achieved significant progress in public thought from the beginning of the twentieth century, eventually attaining national and political independence and securing its freedom.

Discussion. During the first decade of the twentieth century, Azerbaijani intellectuals, building upon the traditions of the progressive press and inspired by advanced European intellectual thought, established a new literary and cultural school. Through both its form and content, the journal Molla Nasreddin made a substantial contribution to the development of modern realist poetry and prose. Its activities paved the way for the emergence of the literary schools associated with Jalil Mammadguluzadeh and Mirza Alakbar Sabir in Azerbaijani literature.

Within a short period, *Molla Nasreddin* became the foremost example of revolutionary-democratic journalism in Azerbaijan. Prominent representatives of the national intellectual elite took decisive steps toward the creation and consolidation of a national ideology. The journal not only laid the foundations of Azerbaijani satirical journalism but also, through its innovative form and content, made a significant contribution to the development of satirical literature and caricature, thereby establishing what later became known as the Molla Nasreddin literary school. It was through Molla Nasreddin that Mirza Alakbar Sabir gained recognition, leading to the formation of the Sabir literary school within Azerbaijani literature. While Molla Nasreddin introduced Sabir to a wider readership, Sabir, in turn, greatly enhanced the popularity and influence of the journal. Referring to this relationship, Abdurrahim Hagverdiyev wrote: "The poetic temperament belonged to Sabir, the poetic talent belonged to Sabir, but it was Molla Nasreddin and Jalil Mammadguluzadeh that provided the themes" [6].

At approximately the same time, the journal Füyuzat also began publication. In the final issue of the newspaper Hayat, published on 3 September 1906, Ali bey Huseynzade announced the establishment of the new journal as follows: "Since the newspaper Hayat is ceasing publication as of today, a weekly literary, scientific, and socio-political journal entitled Füyuzat will begin publication in its place" [3]. This announcement marked the first occasion in the history of the Azerbaijani national press when the literary mission of a periodical was explicitly foregrounded. By allocating extensive space to literary and artistic materials, the journal made an important contribution within a short time to the formation of literary taste and the development of the literary process.

The similarities and differences between these two literary schools have been aptly characterized by the literary scholar and People's Writer Elchin Efendiyev. According to his analogy, although one journal was more closely connected with everyday life while the other represented a more elitist intellectual orientation, both shared common views regarding the nation's future, the importance of edu-

cation and science, and the struggle against ignorance and backwardness. Their principal distinction lay in ideological emphasis: "The content of Molla Nasreddin reflects a somewhat left-oriented perspective, whereas the content of Füyuzat reflects a somewhat right-oriented perspective; however, the inner essence of their content is fundamentally the same" [4, pp. 145–165].

As the principal literary periodical of the Soviet era, the journal Maarif va Madaniyyat (Education and Culture) may be regarded, in terms of both its historical mission and editorial principles, as the successor to Molla Nasreddin and Füyuzat. Like its predecessors, it represented an expression of Azerbaijani national aesthetic consciousness. As has been observed, "Just as the founders of Molla Nasreddin rightly regarded the publication of their journal as a response to the demands of the age and the needs of society, the predecessor of Azerbaijan, the journal Maarif va Madaniyyat, was likewise established through the farsighted efforts of nationally minded intellectuals who sought to make proper use of a historic opportunity" [2, p. 168].

Committed to promoting education in Azerbaijan and preserving the purity of the Azerbaijani language, the journal relied heavily upon the country's literary community in fulfilling its mission. Its editorial statement declared:

"We hope that this journal, through the united efforts of Azerbaijani writers and intellectuals, will contribute to the study and development of our literature. Assisting us in this endeavour for the advancement of Azerbaijani education is the duty of every person devoted to the written word." [10, p. 3]

The first issue of the journal clearly reflected its literary policy through the diversity of its published materials. It included excerpts from Huseyn Javid's play The Prophet, the stories Zirrama by Jalil Mammadguluzadeh and Deceived Hope by Tagi Shahbazi Simurgh, Salman Mumtaz's extensive essay on Nasimi, Hanafı Zeynalli's study of Sheyda, Abbas Sahhat's translation of Alfred de Musset's poem May Night, Professor Presman's scholarly notes, Mustafa Guliyev's editorial article, and numerous other contributions. The stylistic and thematic diversity of these publications demonstrates that the journal was not originally conceived as a mere platform for political ideology. Rather, it sought to create an inclusive literary environment accommodating diverse artistic styles, literary movements, and intellectual tendencies. This orientation, however, would gradually change in subsequent years, when Soviet society entered a period in which governance came to be determined less by the rule of law than by directives imposed "from above." This historical phase was later characterized as an era in which administrative decisions, rather than legal principles, became the dominant mechanism of state and social governance.

Literary scholar, critic, and translator Vilayat Guliyev observes that "the principled and well-conceived direction adopted by the journal from its very inception pleasantly surprised me." In making this assessment, he refers to M. Birgen's evaluation of a series of articles published in the journal between 1923 and 1924, which addressed such issues as Pan-Turkic literature, the common Turkic language, secularism, populism, national identity, democracy, humanism, and universal values in Azerbaijani Turkish literature. According to Birgen, these articles have retained their scholarly significance to the present day precisely because they remained free from artificial ideological constructs and meaningless ideological "isms." Guliyev further emphasizes that the journal Azerbaijan was built upon precisely such an intellectual foundation [11, pp. 59–60].

The activities and growing popularity of Maarif va Madaniyyat (Education and Culture) created the conditions for bringing together and institutionalizing Azerbaijan's literary community. Literary associations, originally conceived as instruments of ideological governance, ultimately failed to fulfill the expectations placed upon them. Nevertheless, by the time the First Congress of Soviet Writers convened, Azerbaijani delegates–including Jafar Jabbarli, M. K. Alakbarli, Samad Rustam, Mikayil Mushfig, Samad Vurgun, Salman Mumtaz, G. Gantamir, Mehdi Huseyn, Yusif Shirvan, Anvar Nazim, and others–had already united around the journal in pursuit of creating a new Soviet-oriented literature and organizing writers committed to promoting the Soviet political system. Published under the title Inqilab va Madaniyyat (Revolution and Culture) from 1927 onward, the journal was officially designated the organ of the Azerbaijan Writers' Union at the First Congress of Azerbaijani Writers on 13 June 1934.

Toward the end of the 1920s, the socio-pedagogical mission of Maarif va Madaniyyat gradually gave way to an integrative function, transforming the journal into one of the instruments of the Soviet administrative and ideological apparatus. This transformation was not unique to the journal itself but reflected a broader effort to adapt political, moral, and ethical values to the ideological technologies employed in promoting Soviet thought and the Soviet way of life. Such developments were hardly exceptional. Even today, humanitarian culture, including literature and the arts, often functions in support of official state policy, including in democratic societies. The fun-

damental issue, however, is education and enlightenment, a function explicitly embedded in the journal's title and one that consistently remained central to its activities. It should also be noted that creative intellectuals serving the mass dissemination of political ideology frequently internalized officially prescribed ideas as their own convictions and actively participated in promoting and consolidating them. At certain critical moments in a nation's history, however, the positions of political authorities and society not only converge but propaganda itself comes to precede politics in shaping public consciousness.

Following the outbreak of the Great Patriotic War in June 1941, the journal was published under the title Vatan Uğrunda (For the Motherland). Between June 1941 and Issue No. 4 of 1946, a total of twenty-eight issues appeared under this title. Beginning with Issue No. 5 of 1946 and continuing through all twelve issues of 1952, the journal resumed publication as Inqilab va Madaniyyat (Revolution and Culture). In 1953, upon the proposal of Samad Vurgun, it assumed its current title, Azerbaijan.

At this point, it is appropriate to provide brief information concerning other periodicals published under the title Azerbaijan. The first journal bearing this name appeared in Tabriz between 1906 and 1907 under the influence of Molla Nasreddin. Another journal entitled Azerbaijan began publication in Ankara in 1952 as the official publication of the Azerbaijan Cultural Association (Azərbaycan Kültür Dərnəyi). It was later renamed Azerbaijan Turkish Cultural Review (Azərbaycan Türk Kültür Dərgisi) and continues to be published today. In addition, the newspaper Azerbaijan, which served as the official organ of the Central Committee of the Azerbaijan Democratic Party, was edited by the poet Hokuma Billuri between 1956 and 1960.

As one memoir recalls:

"Early in the morning, aircraft flying at low altitude dropped fresh issues of a newspaper entitled Azerbaijan, printed in the Azerbaijani language using the Latin alphabet, into the trenches near Berlin. These newspapers published the programme of the Musavat Party–unknown to many of the soldiers–as well as the political platform proclaimed by the Government of the Azerbaijan Democratic Republic in 1918. They also featured patriotic poems by Azerbaijani poets and articles by members of the Azerbaijani Legion exposing the shortcomings of Soviet society, discriminatory policies against non-Russian nationalities within the Soviet Army, acts of brutality, and other inhumane practices" [12, pp. 16–56].

Regardless of the titles under which it appeared throughout its history, the journal Azerbaijan remains an indispensable source for understanding how literature, the national language, culture, and, more broadly, historical memory were preserved within the framework of the Soviet totalitarian ideological system. Despite its successive name changes, the journal, published by the Azerbaijan Writers' Union, has rendered outstanding service to the promotion and development of Azerbaijani literature from its first issue to the present day.

The journal is not merely an essential source for studying the history of Azerbaijani literature and assessing the contemporary literary process, nor is it only a publication that acquaints readers with the finest examples of Azerbaijani artistic thought–including classical and modern literature, folklore, and literary translations. It also constitutes a significant cultural, social, and political phenomenon. Over the course of its century-long existence, Azerbaijan has itself become a literary phenomenon and, in many respects, a distinctive genre. One of its enduring missions has been to cultivate humanistic ideals, contribute to the moral development of society, strengthen the ethical values of its citizens, and promote social harmony and cohesion.

Viewed through the lens of one of the central principles of President Ilham Aliyev's domestic policy–namely, that "the future and sustainable development of the country depend not on natural resources but on the humanitarian factor"–the century-long creative and intellectual trajectory of the journal Azerbaijan may be summarized within the following socio-political and socio-cultural framework:

The authors' commitment to the people and their high level of professionalism in relation to the national literary language have ensured the successful representation of national and moral values in the journal. The journal regards the optimal form of national self-expression and self-affirmation as the articulation of ideas rooted in national-cultural and moral content and as the creation of a communicative model capable of transmitting these values to a broader audience. In this position, it remains faithful to its highly democratic principles: "Not competition, but healthy, benevolent partnership and cooperation constitute the foundations upon which the authorial and textual policy of the journal Azerbaijan is based, as well as the realization of creative talent's opportunities for self-expression" [1, p. 158].

Initially established on the platform of directing cultural diversity toward humanitarian cooperation by utilizing existing opportunities and available mechanisms, the journal Maarif va Madaniyyat (Education and Culture) later underwent transformations reflected in the change of its title-energy

identity into Inqilab va Madaniyyat (Revolution and Culture) and Revolyusiya va Kultura (Revolution and Culture). The well-known 1925 resolution that revealed the true nature of the Party's literary policy in this regard left profound consequences both on Azerbaijani society as a whole and on the fate of the journal itself. Five editors of the journal and dozens of its contributors became victims of political repression.

The second stage in the development of the journal Azerbaijan coincided with the aftermath of the policy of repression, the Great Patriotic War, the strengthening of the socialist bloc within the global political and ideological landscape, and the subsequent period when the era of personality cult was replaced by a period of relative "liberalization." The devastating consequences of repression did not remain confined to the 1930s; they left lasting damage to historical memory.

By the 1960s, as the effects of political "liberalization" became increasingly evident, humanitarian thought, art, and literature entered a period of reassessing moral and aesthetic values. Although the traditional socio-cultural environment continued to maintain its influence, the generation of the 1960s found a platform for self-expression in Azerbaijani literary history through the pages of the journal Azerbaijan. By introducing talented representatives of this generation in poetry–such as A. Karim, F. Sadig, F. Goca, A. Salahzadeh, V. Samadoghlu, I. Ismayilzadeh, and others–and in prose–including Y. Samadoghlu, M. Ibrahimbeyov, R. Ibrahimbeyov, Anar, Elchin, I. Malikzadeh, and many others–the journal, in essence, brought new literary challenges and aesthetic tendencies to the forefront.

As one scholar notes:

"With their arrival in literature and art, an entire new stage began; a new movement, a school of thought and intellectual perception emerged and established itself, generating new values, principles, perspectives, and aesthetic tastes in literature and artistic thought. Literature seemed to transform itself and be reborn anew" [13, p. 160].

By moving beyond the limitations imposed by the dominant principles of socialist realism and supporting creative literary freedom, the journal created space for independent intellectual tendencies. At this point, it is important to emphasize that in post-independence literary scholarship, particularly in literary criticism, the reassessment of the dominant literary system–socialist realism–has often been conducted through complete rejection, denying its role in the development of literary and cultural thought. It cannot be denied that certain aspects of this system were distorted by confrontation, discrimination, and one-sided approaches, resulting in serious misinterpretations. However, it is equally true that although the dominance of a single literary method contributed to artistic and aesthetic uniformity, it was precisely during this period that the development of the literary language accelerated. Despite the political division of Azerbaijani geography, artistic thought succeeded in preserving its role as a unifying force. This is confirmed by such phenomena as Southern Azerbaijani poetry and the symbolic significance of the Araz River in Azerbaijani literature. Therefore:

"The damage inflicted by socialist realism on the development of twentieth-century Azerbaijani literature should never be overlooked; at the same time, we must be capable of appreciating the artistic and aesthetic values that were achieved" [4, pp. 145–165].

It would be inaccurate to claim that the literary generation of the 1960s engaged in direct political opposition to the ruling regime. In general, this generation did not present itself as a political opposition force. Rather, attempts to move away from the rigid principles of the established literary order expanded the possibilities of literary freedom. During that period, the journal became the only literary platform that encouraged spiritual revival and directed artistic thought toward the formation of national self-awareness.

The contribution of the journal Azerbaijan during the late 1970s and early 1980s deserves particular attention in terms of restoring historical memory, developing national consciousness, and strengthening national identity through examples of prose, drama, and publicistic writing. In various sections such as "Our Name, Our History, Our Destiny," "Literary Memory," "Literary Tragedies," "History: Facts and Assumptions," "Unopened Pages," "From Our Literary Heritage," "Voices from the South," "Our Turkic World," and others, the journal published materials not only by writers and poets but also by intellectuals, scholars, and representatives of various fields of science and culture. These contributors highlighted both global and regional issues and directed public attention toward matters of vital importance for society.

In the mid-1980s, the journal sought to utilize the opportunities created by perestroika and glasnost in the country, address pressing social and ethnocultural issues, and encourage new literary explorations. It was precisely during this period that the publication of a major literary work–writer Yusif Samadoghlu's novel The Day of the Murder (Qətl günü)–was regarded as a significant event in Azerbaijani literature. The novel demonstrated that Azerbaijani liter-

ature had entered a new qualitative stage of development and, indirectly, expressed a critical attitude toward the established literary order and the ideological foundations of the political system.

Having functioned within different systems of socio-political relations, the journal continues its mission of developing national literature not as a dogmatic principle, but through a creative and dynamic approach. Alongside serving the artistic and aesthetic understanding of its era, it also contributes to strengthening the position and significance of literary and artistic thought of the new millennium within the broader context of world culture. The activities of the journal Azerbaijan during the period of independence represent the most distinguished pages in the long and rich history of this literary institution. In the true sense of the word, the journal Azerbaijan, by providing extensive space for the finest works of the new historical era across all literary genres, has responsibly contributed to the formation and development of Azerbaijani literature during the independence period [7, pp. 5–8].

A defining characteristic of the independence-era stage in the journal's development has been its activity within an environment of competition among diverse literary and aesthetic platforms. The first years of this period, when society was liberated from socialism and literary-artistic thought moved beyond the boundaries of socialist realism, were largely characterized by a state of uncertainty and transformation. The destructive and negating claims emerging from this atmosphere of chaos became intertwined within society and literary discourse with debates over tradition versus innovation and with calls for the "elimination of the old generation" (R. Kamal). It should be noted that "the desire to critically assimilate and reconsider the values created throughout the entire history of humankind without simply accepting or rejecting them has emerged as one of the defining features of the newest postmodernist conception" [9, pp. 172–174].

Against the background of nihilistic attitudes that sought to establish alternative literary and cultural platforms, as well as intolerance toward previous literary generations, the position of the classical journal Azerbaijan–which advocated welcoming innovation within reasonable and intellectually justified limits–remained noteworthy both at that time and today. The journal did not hesitate to accept the label of "conservative" when defending national-cultural and literary-artistic values, particularly when confronted with nihilistic approaches toward classical literary heritage and especially toward significant periods of Azerbaijani literary history. Rather than focusing on isolated moments, the journal has consistently followed a principle of preserving continuity and unity between different historical and cultural stages:

"Despite political pressures, we are conservative when the achievements of our writers–who made enormous efforts to preserve and sustain the national spirit of our people–are easily dismissed. We are conservative when our beautiful, pure, and refined Azerbaijani language, formed through years of development and refinement, is treated carelessly and when its structure is damaged…" [8, p. 12].

In 2003, on the occasion of the 80th anniversary of the journal Azerbaijan, the President of the Republic of Azerbaijan, a great supporter and patron of literature, National Leader Heydar Aliyev, highly praised the journal's activities in his congratulatory letter marking "an important event for the history of our literature." Emphasizing the journal's dedication to modern and classical Azerbaijani literature, he also highlighted its role in regularly introducing Azerbaijani readers to distinguished representatives of world literature:

"Critical writings reflecting the literary process, scholarly research, publicistic works, and materials related to art have also occupied a significant place on its pages. All of this has transformed the journal Azerbaijan into a mirror of our literature since the very day of its establishment… Having fully reflected the literary problems of the Soviet period, which has now become history, the journal continues to function today as a mirror of the literary process" [5, p. 4].

It should once again be emphasized that the importance of the publication as a significant source for studying literary history is also determined by the fact that the creative searches, achievements, and even deviations of the literary generations of the twentieth and twenty-first centuries have been represented on its pages in all their diversity and polyphony. These factors have also determined the necessity of conducting scholarly research on the journal's activities as a creative institution, compiling its bibliography, and introducing it as an elective course in university programs in philology and journalism.

Conclusions. Thus, even a brief overview of the journal's history demonstrates that the history of Azerbaijan is, in its entirety, the history of Azerbaijani literature and culture of the twentieth century. Despite being published under different titles–Maarif va Madaniyyat (Education and Culture), Inqilab va Madaniyyat (Revolution and Culture), and eventually Azerbaijan–within the framework of the seventy-year Soviet totalitarian regime, its contribution to preserving national literature, the Azerbaijani language, and ethnocultural memory remains undeniable.

Throughout this period, Azerbaijan played an irreplaceable role in protecting the literary language and bringing together literary forces. Despite severe censorship, the destructive impact of repression, ideological restrictions, and prohibitions, the journal remained one of the principal spiritual "refuges" of Azerbaijani literature.

During the years of independence, the journal Azerbaijan has become an integral part of the history of national literature. It has sought to maintain an objective scholarly approach toward Azerbaijani Soviet literature and its creators, the contradictions of socialist realism, and the analysis of these contradictions. By continuing to respond sensitively to innovations in Azerbaijani literature and by reflecting the development of the contemporary literary process, the journal remains an influential literary institution that documents, evaluates, and contributes to the ongoing evolution of Azerbaijani literary life.

REFERENCES:

1. Ağabalayeva S. Rakurs: milli-estetik təfəkkür. Azərbaycan. 2017. № 1,193 s.
2. Ağabalayeva S. Yüz ilin birinciləri. Azərbaycan. 2023. № 1, 208 s.
3. Elan. Həyat. 1906. 3 sentyabr, 4 s.
4. Elçin. Sosrealizm bizə nə verdi? Sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı haqqında. Məsələnin qoyuluşuna dair. Azərbaycan. 2011. № 1, 192 s.
5. Əliyev H. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin "Azərbaycan" jurnalına. Azərbaycan. 2003, 192 s.
6. Haqverdiyev Ə. Seçilmiş əsərləri. 2 cilddə. C. 2. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 408 s.
7. Həbibbəyli İ. Böyük yaradıcılıq məktəbi. Azərbaycan. 2018. № 1, 192 s.
8. Qasımzadə İ. Yüzə nə qaldı. Azərbaycan. 2022. № 1, 208 s.
9. Quliyev Q. Postmodernizm. Azərbaycan. 2005. № 9, 192 s.
10. Quliyev M. Bir neçə söz. Maarif və mədəniyyət. 1923. № 1, 36 s.
11. Quliyev V. Azərbaycan qədər yaşayacaq "Azərbaycan". Azərbaycan. 2018. № 1, 192 s.
12. Novruzov İ. Ömrün on səkkiz anı. Azərbaycan. 1998. № 11, 192 s.
13. Salmanov Ş. Kamillik. Azərbaycan. 1998. № 3–4, 192 s.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 14.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 821.111(73)-3.09Маккаллерс:82.0
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.50

ПРОСТОРОВА ПОЕТИКА Й НАРАТИВНА ПОЛІФОНІЯ ЯК ФОРМИ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО ДОСВІДУ У ПРОЗІ КАРСОН МАККАЛЛЕРС

SPATIAL POETICS AND NARRATIVE POLYPHONY AS FORMS OF EXISTENTIAL EXPERIENCE IN CARSON MCCULLERS'S PROSE

Зимомря І.М.,
orcid.org/0000-0003-3211-8268
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету,
професор
Поморського університету в Слупську (Польща)

Мандзюк Р.С.,
orcid.org/0000-0002-5133-7258
аспірант кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету

У статті розглянуто просторову поетику прози Карсон Маккаллерс як складник авторського стилю письма, в якому екзистенційний досвід набуває предметної, сенсорної та наративної форми. Мета дослідження – визначити, як взаємодія екстралінгвістичного, композиційно-наративного й мовностилістичного рівнів перетворює локус із тла подій на спосіб моделювання самотності, ідентичності та комунікації. Матеріалом слугують романи «Серце – самотній мисливець», «Відблиски в золотому оці», «Учасниця весілля», «Годинник без стрілок», новела «Балада про невеселий шинок» та окремі оповідання письменниці. Пояснено сюжетні функції ключових локусів: кімнати Джона Сінґера, кухні Френкі Аддамс, кафе міс Амелії, військової бази й сегрегованого південного міста. На екстралінгвістичному рівні простежено, як історія американського Півдня, расова сегрегація, економічна нерівність, ґендерна та тілесна нормативність визначають доступ персонажів до приміщень, маршрутів, видимості й голосу. На композиційно-наративному рівні проаналізовано змінну внутрішню фокалізацію, повторювані локуси та просторовий монтаж. Наративна поліфонія у К. Маккаллерс означає не формальну множинність нараторів, а взаємодію фокалізованих свідомостей у межах переважно гетеродієгетичного оповідання. На мовностилістичному рівні розглянуто просторовий дейксис, лексико-семантичні опозиції «відкрите/замкнене», «близьке/далеке», «центр/периферія», повтори назв межових об'єктів, дієслова руху, а також акустичні образи голосу, музики, шуму й тиші. Розмежовано фізичний, пережитий та уявний простори і запропоновано модель трьох операцій просторової поетики – локалізації, позиціонування й трансформації. Доведено, що К. Маккаллерс координує ці рівні в цілісну авторську стратегію: просторова близькість часто загострює комунікативну віддаленість, тоді як периферійні місця тимчасово набувають функції етичного центру. Такий підхід не зводить простір ані до реалістичної декорації, ані до однозначного символу й увиразнює зв'язок між поетикою художнього тексту та історично зумовленими формами людської присутності.

Ключові слова: англомовна проза, Карсон Маккаллерс, художній текст, просторова поетика, авторський стиль письма, наративна поліфонія, фокалізація, мовностилістичні засоби, екстралінгвістичний контекст, екзистенційний досвід.

The article examines spatial poetics in Carson McCullers's fiction as a component of her authorial writing style through which existential experience acquires material, sensory, and narrative form. It aims to establish how the interaction of extralinguistic, compositional-narrative, and linguistic-stylistic levels turns setting from a backdrop into a means of modelling loneliness, identity, and communication. The corpus includes „The Heart Is a Lonely Hunter", "Reflections in a Golden Eye", "The Member of the Wedding", "Clock Without Hands", the novella "The Ballad of the Sad Café", and selected short stories. The paper explains the narrative functions of John Singer's room, Frankie Addams's kitchen, Miss Amelia's café, the military post, and the segregated Southern town. At the extralinguistic level, it traces how the history of the American South, racial segregation, economic inequality, and gendered and bodily norms regulate access to interiors, routes, visibility, and voice. At the compositional-narrative level, it analyses variable internal focalization, recurrent loci, and spatial montage. Narrative polyphony in McCullers denotes not a formal plurality of narrators but the interaction of focalized consciousnesses within predominantly heterodiegetic narration. At the linguistic-stylistic level, the study considers spatial deixis, the semantic oppositions open/enclosed, near/distant, and centre/periphery, repeated references to liminal objects, verbs of movement, and acoustic images of voice, music, noise, and silence. Physical, lived, and imagined spaces are distinguished, and a model of three operations of spatial poetics – localization, positioning, and transformation – is proposed. The analysis demonstrates that McCullers coordinates these levels into a coherent authorial strategy: spatial proximity frequently intensifies communicative distance, whereas peripheral places temporarily function as ethical centres. This approach avoids reducing space to either realistic scenery or a fixed symbol and clarifies the relation between the poetics of the literary text and historically conditioned forms of human presence.

Key words: English-language prose, Carson McCullers, literary text, spatial poetics, authorial writing style, narrative polyphony, focalization, linguistic-stylistic devices, extralinguistic context, existential experience.

Постановка проблеми. Простір у художньому тексті є водночас предметним середовищем, способом організації наративу та формою антропологічного самовизначення. У прозі К. Маккаллерс ця багатофункціональність особливо виразна: маленьке південне місто, кімната, кафе, військова база або домашній двір набувають значення залежно від того, хто бачить і чує довкілля, звідки спрямовано погляд, кому дозволено подолати межу та чий голос визнає спільнота. Тому локус не можна редукувати до реалістичної декорації: він організує дистанцію між людиною та Іншим і визначає умови, за яких діалог стає можливим або зривається. Просторову поетику доцільно розглядати як складник авторського стилю письма на трьох взаємопов'язаних рівнях – екстралінгвістичному, композиційно-наративному й мовностилістичному. У цій статті «екзистенційний досвід» означає не належність К. Маккаллерс до певної філософської школи, а художньо змодельоване переживання буття-в-світі: тілесну орієнтацію, скінченність, свободу, самотність і залежність від визнання іншими.

Актуальність проблеми. Сучасні студії творчості К. Маккаллерс докладно висвітлюють перетин раси, ґендеру, сексуальності, тілесної відмінності та соціальної нерівності [5, с. 175–188; 14, с. 143–156; 16, с. 189–208]. Просторову організацію її прози системно досліджували Р. Д. Екард та Е. Вірш-Клінґ [4; 17]. Дослідницька лакуна полягає, отже, не у відсутності праць про простір, а в недостатній поясненості того, як топографічна деталь одночасно набуває історичного, наративного й мовностилістичного значення. Багаторівневий аналіз дає змогу пов'язати локус із фокалізацією, словесним оформленням перспективи та соціальним доступом і показати, чому те саме місце по-різному переживають персонажі з нерівними можливостями рухатися, бачити, говорити й бути почутими.

Постановка завдання. Мета статті – визначити, як просторова поетика організує авторський стиль письма Маккаллерс і репрезентує самотність, ідентичність та комунікацію. Для реалізації мети: 1) на екстралінгвістичному рівні враховано історичну неоднорідність американського Півдня та нерівний доступ до простору; 2) на композиційно-наративному рівні простежено фокалізацію, повторювані локуси й розподіл наративного знання; 3) на мовностилістичному рівні проаналізовано просторовий дейксис, семантичні опозиції, лексику руху, зорові й акустичні образи. Фізичний, пережитий та уявний простори розмежовано, але не ізольовано; кожний локус описано за матеріальною будовою, доступною персонажеві траєкторією, сенсорною перспективою та комунікативним наслідком переходу. Наукова новизна полягає в моделі взаємодії трьох рівнів і трьох операцій просторової поетики – локалізації, позиціонування й трансформації.

Виклад основного матеріалу. Простір у творчості К. Маккаллерс має подвійну визначеність. З одного боку, він географічно та історично конкретний: це американський Південь із пам'яттю про рабство й сегрегацію, соціальними ієрархіями, расовими конфліктами та провінційною замкненістю. З іншого боку, простір психологізується: його масштаб і емоційна тональність змінюються залежно від того, хто спостерігає, звідки спрямовано погляд, які звуки долинають і чи має людина змогу перейти встановлену межу. Предметна достовірність не скасовує символізації, а забезпечує її матеріальну й історичну переконливість. На рівні композиції ця подвійність оформлюється через зміну фокалізації та повернення до тих самих місць; на рівні мови – через просторові вказівники, опозиції та повторювані сенсорні деталі. Отже, багаторівнева модель дає змогу уникнути двох редукцій: перетворення Півдня на позаісторичний символ самотності й, навпаки, зведення психологічної драми лише до документального відбиття регіону.

Історична конкретність простору виявляється насамперед у нерівному праві на переміщення та присутність. Міська карта не утворює однакового життєвого світу для персонажів різного етнічного походження, дорослих і дітей, економічно захищених і залежних, а також для тих, чиє тіло або бажання не відповідає панівній нормі. Доступний маршрут визначають не лише відстань, а й нагляд, праця, расова сегрегація, ризик насильства та звичні способи дивитися на іншого. Тому самотність у К. Маккаллерс не протистоїть історії: вона набуває конкретної форми через суспільно вироблені межі видимості й належності [14, с. 143–156; 16, с. 189–208].

У теоретичному плані таке розуміння узгоджується з феноменологією інтимного, обжитого простору Г. Башляра [2, с. 3–7; 211–231], антропологією просторовості О. Ф. Больнова [3, с. 17–24] та поетологічним описом оповідного й пережитого простору Г. Гофмана [7, с. 53–60]. Важливим є не абстрактний геометричний контейнер, а середовище, освоєне тілом, пам'яттю та уявою. У К. Маккаллерс кімната може бути прихистком і пасткою, вулиця – можливістю контакту й зоною загрози, а дім – знаком належності та джерелом відчуження. Значення локусу виникає

не з архітектурної форми самої по собі, а з події її переживання.

Дисертація Р. Д. Екарда про «відчуття місця» охоплює весь прозовий доробок К. Маккаллерс [4, с. 1–160]; для цього дослідження продуктивно розрізняти фізичний і метафізичний рівні просторового досвіду, які у творах письменниці постійно взаємодіють. Тиск замкненого середовища породжує уявні далечіні: музика дозволяє підлітці Мік Келлі подумки виходити за межі бідного дому [11, с. 90–92], а дванадцятирічна Френкі Аддамс уявляє весілля брата входженням до нового спільного «ми» [12, с. 24–43]. Повернення до буденного локусу не спростовує цих проєкцій, а виявляє матеріальні та соціальні умови їхньої нездійсненності. Посмертна збірка вибраних текстів «Закладене серце» («The Mortgaged Heart»), упорядкована сестрою письменниці Маргаритою Дж. Сміт, містить оповідання, есеї, вірші й нотатки про письмо; есе «Квітуча мрія» («The Flowering Dream») підтверджує, що К. Маккаллерс усвідомлювала самотність і духовну ізоляцію як наскрізні проблеми власної поетики [13, с. 274–282].

Основною одиницею аналізу є не ізольований предмет, а просторове відношення. Вікно набуває значення через опозицію тут/там, двері – через контроль переходу, сходи – через вертикальний рух і проміжність, звук – через дистанцію між джерелом і слухачем. Фізичний простір охоплює матеріальну топографію; пережитий – те, як близькість, напрям, тіснота або відкритість відчуваються певним тілом; уявний – мрію, музику, пам’ять і проєкцію майбутнього. Межі між цими рівнями рухомі: побачене з вікна живить фантазію, а страх змінює масштаб знайомої кімнати [2, с. 3–7; 3, с. 17–24; 7, с. 53–60]. Аналітична послідовність «об’єкт – положення тіла – сенсорний сигнал – зміна ставлення» показує, як деталь стає подією свідомості, а не заздалегідь заданим символом.

Поняття орієнтації дає змогу точніше описати тілесний аспект такої взаємодії. С. Ахмед наголошує, що напрямок до речей та інших людей зумовлений уже сформованими соціальними лініями [1, с. 14–17]. У К. Маккаллерс це особливо помітно в тому, хто може вільно рухатися містом, кому належить центр кімнати і хто змушений залишатися біля дверей, на сходах або за вікном. Межова позиція не є нейтральною: вона водночас відкриває кілька перспектив і засвідчує неповну належність до жодної зі спільнот. Вікова, расова, ґендерна чи тілесна відмінність безпосередньо змінює доступну траєкторію.

Двері, вікна та сходи функціонують як просторові «шви», що можуть з’єднувати й розділяти. Їхня амбівалентність унеможливлює прямолінійну символізацію: відчинені двері не гарантують гостинності, а замкнені не завжди означають остаточну ізоляцію. Окрему монографічну студію функції простору в усьому оповідному доробку К. Маккаллерс запропонувала Е. Вірш-Клінг [17]. Значення межі залежить від конкретної ситуації: від того, хто контролює перехід, хто спостерігає за ним і якими наслідками завершується спроба наближення.

Позиція біля вікна поєднує нерухомість і спрямованість назовні. В оповіданні «Побутова дилема», де домашній порядок руйнує алкогольна залежність дружини, вікно не гарантує захищеності приватного інтер’єру. У творі «Балада про невеселий шинок» вікно, побачене ззовні, перетворює кімнату на сцену, а мешканця – на об’єкт громадського спостереження [9, с. 148–157; 195–196]. Для міс Амелії воно водночас позначає дистанцію від містечка й залежність від його спостереження. У романі «Учасниця весілля» вітрина ювелірної майстерні батька Френкі робить працю публічним видовищем, але не усуває емоційної замкненості батька й доньки [12, с. 81–83]. Видимість, отже, не тотожна близькості.

Подорож Френкі на весілля брата розгортає той самий парадокс у русі. Панорама з автобусного вікна обіцяє вихід за межі задушливого літа й знайомого міста, проте реальні краєвиди не відповідають привабливим назвам місць. Траєкторія, яку героїня уявляла переходом до нового «ми», приводить до болісного визнання її виключеності [12, с. 147–173]. Просторовий рух не забезпечує автоматичної зміни ідентичності: без взаємного визнання відстань лише матеріалізує розрив між бажаним і можливим.

Кав’ярня в різних творах К. Маккаллерс набуває громадського характеру завдяки відкритим дверям, світлу, голосам і перетинові маршрутів. У романі «Серце – самотній мисливець» нічне кафе Біффа Бренона збирає ізольованих мешканців промислового містечка, однак їхня співприсутність залишається фрагментарною [11, с. 13–24]. В оповіданні «Дерево, камінь, хмара» відвідувач кафе викладає хлопчикові власну «науку любові», але коротке слухання не перетворюється на тривалий зв’язок [9, с. 125–133]. Отже, публічний локус створює умову зустрічі, проте не може замінити взаємності.

Найбільш виразною моделлю просторової трансформації постає кафе міс Амелії. Спершу власниця крамниці впускає до дому кузена Лаймона; згодом торгова зала перетворюється на кафе й тимчасовий центр містечка. Повернення

колишнього чоловіка Амелії Марвіна Мейсі, його союз із Лаймоном і поразка Амелії руйнують цю крихку спільноту. Після втечі чоловіків будинок замикається, але не повертається до початкового стану: спустошений локус зберігає пам'ять про вже пережиту можливість співжиття [9, с. 195–253]. К. Маккаллерс, таким чином, надає архітектурній зміні часової глибини: зачинені двері означають не просто самотність, а втрату випробуваної альтернативи.

Візуальний і звуковий простори в доробку К. Маккаллерс є рівноправними способами організації досвіду. У романі «Серце – самотній мисливець» Джон Сінґер, який має ураження слуху й спілкується переважно жестовою мовою, стає для Мік Келлі, доктора Коупленда, Джейка Блаунта й Біффа Бренона уявним ідеальним слухачем. Вони тлумачать його мовчання як повне розуміння й звертаються до нього з монологами [11, с. 82–83; 180–190], однак майже не намагаються зрозуміти самого Сінґера та його прив'язаність до Спіроса Антонопулоса. Фізична близькість до його кімнати тому не долає, а виявляє асиметрію комунікації.

Музика Мік Келлі формує інший тип акустичної далечіні. Для дівчини з багатодітної робітничої родини слухання симфонічної музики та власні композиційні задуми відкривають внутрішній простір, ширший за межі дому й провінційного міста. Проте цей простір не є самодостатньою втечею: наприкінці роману робота в магазині «Woolworth» забирає в Мік час і сили, звужуючи і міські маршрути, і доступ до «внутрішньої кімнати» уяви [11, с. 90–92; 275–280]. Звук у К. Маккаллерс матеріалізує свободу, але водночас робить відчутною економічну ціну її недоступності.

У романі «Учасниця весілля» кухня змінює значення залежно від голосів і стосунків. Упродовж задушливого літа дванадцятирічна Френкі, чорношкіра хатня працівниця Береніс Сейді Браун і молодший кузен Джон Генрі сидять за одним столом: розмова на мить утворює спільноту людей різного віку й досвіду, але не скасовує расової та соціальної асиметрії [12, с. 1–43; 83–105]. Для Френкі та сама кухня є і простором довіри, і осередком нестерпної повторюваності, від якої вона прагне втекти, приєднавшись до весілля брата. К. Маккаллерс показує, що етичний центр виникає не через «домашність» місця саму по собі, а завдяки практиці слухання.

У романі «Відблиски в золотому оці» військова база утворює простір дисципліни, нагляду та придушеного бажання. Казарми, офіцерські будинки й регламентовані маршрути репрезентують нормативний порядок, тоді як потайні нічні пересування рядового Елджі Вільямса та дезорієнтоване бажання капітана Велдона Пендертона виявляють його внутрішні тріщини [10, с. 3–18; 92–117]. Формальна відкритість території не означає свободи: погляд стає засобом контролю, а маршрут – способом приховати те, що військова й ґендерна норма не дозволяє назвати. Отже, регулярна архітектура не нейтралізує непевність, а надає їй видимої форми [5, с. 175–188].

У романі «Годинник без стрілок», дія якого відбувається 1953 року в уявному місті Мілан, штат Джорджія, простір безпосередньо пов'язаний із расовою сегрегацією та наближенням судової десегрегації. Аптекар Дж. Т. Мелоун, дізнавшись про смертельну лейкемію, сприймає знайоме місто крізь обмежений особистий час; суддя Фокс Клейн прагне законсервувати порядок «Старого Півдня»; його онук Джестер і темношкірий юнак Шерман П'ю випробовують межі міжрасової близькості [8, с. 1–35; 170–220]. Коли Шерман орендує будинок у білому кварталі, абстрактна «межа» стає конкретною адресою й приводом для расистського насильства. Так К. Маккаллерс пов'язує екзистенційну скінченність із історичним часом суспільної зміни.

Увиразнені приклади не дозволяють розчинити локальну топографію Півдня в універсальній символіці. Контроль над приміщенням, доступом, видимістю та правом говорити відтворює механізми влади. П. Єґер показує, як південне жіноче письмо політизує повсякденні речі, тіла й домашню працю [18, с. 150–185]; дослідження К. Маккаллерс конкретизують перетин тілесної відмінності, раси та мовчання [5, с. 175–188; 16, с. 189–208]. Тому кімната, вулиця чи відстань мають неоднакову семантику і становлять неоднаковий ризик для різних персонажів. Самотність зберігає індивідуальну форму, але виробляється в історично конкретному середовищі нерівності, бідності й упередження.

Зіставлення творів виявляє спільну авторську стратегію: К. Маккаллерс перетворює зміну доступу до місця на подію самопізнання. Військова база дисциплінує тіло; кухня допускає розмову, але не скасовує нерівності; кафе тимчасово збирає громаду; оренда будинку в «чужому» кварталі викриває насильницьку природу расової межі. Екзистенційний зміст виникає саме в конфлікті між прагненням рухатися, належати й бути почутим та суспільними умовами, що визначають, кому такий перехід дозволено.

Простір пов'язаний і з розподілом наративного знання. У наратологічному описі важливо розріз-

няти голос оповідача й позицію, через яку подано сприйняття, тобто фокалізацію [15, с. 73–108]. У романі «Серце – самотній мисливець» гетеродієгетичний оповідач послідовно наближає виклад до внутрішніх перспектив Мік Келлі, Джона Сінґера, доктора Коупленда, Джейка Блаунта й Біффа Бренона; тому той самий ресторан, будинок або міський маршрут щоразу набуває іншого масштабу й емоційного забарвлення [11, с. 82–83; 180–190]. Жодна перспектива не набуває статусу остаточної панорами. Поліцентрична композиція формально відтворює межі знання про Іншого: персонажі можуть бути сусідами, але залишаються центрами неузгоджених карт світу.

Таку структуру можна визначити як наративну поліфонію лише з необхідним уточненням. На відміну від романів, в яких багатоголосся постає через формальну множинність нараторів, К. Маккаллерс переважно зберігає одного гетеродієгетичного оповідача, але змінює центр сприйняття. Отже, йдеться про поліфонію фокалізованих свідомостей: голоси персонажів не зливаються в авторське пояснення, а їхні часткові знання, емоційні ритми та просторові карти обопільно коригують одне одного. Саме ця композиційно-наративна властивість пов'язує просторову поетику з ширшим аналізом авторського стилю письма.

Тілесна орієнтація конкретизує пережитий простір. Утома, хвороба, вік, фізична відмінність або нервове напруження змінюють доступну дистанцію й темп руху. Просторове обмеження не завжди задається стіною: ним може стати виснаження, страх чужого погляду, нездатність говорити або соціальна заборона. Тіло стає вихідною точкою просторового досвіду: саме через його можливості й обмеження персонаж визначає близькість, загрозу та можливість контакту [1, с. 25–64; 3, с. 17–24]. Водночас цей «нульовий пункт» уже позначений історією та суспільним розподілом прав.

Гротеск у такій системі виконує просторову функцію: непропорційне тіло, деформований інтер'єр або незвичне сусідство речей порушують усталену міру й роблять середовище непевним. Однак, гротескних персонажів Маккаллерс методологічно некоректно ототожнювати з принизливою категорією «виродків». Сучасні прочитання показують, що незвична тілесність в її прозі водночас може бути об'єктом чужого погляду й засобом критики самої норми [5, с. 175–188; 16, с. 189–208; 18, с. ix–xvii; 113–185]. Отже, етичний ефект гротеску не заданий автоматично: він залежить від того, чи текст відтворює стигму, чи переорієнтовує увагу на суспільні механізми виключення.

Приватний і публічний простори у К. Маккаллерс взаємопроникні. Ресторан, кафе або кухня можуть тимчасово стати громадським центром, тоді як вулиця перетворюється на особисту сцену сорому чи страху. Зміну функції спричиняє не перебудова приміщення, а конфігурація присутності: хто входить, кому дозволено лишитися, хто дивиться і хто має право відповісти. Повторення вікон, дверей, сходів і маршрутів утримує пам'ять попередніх сцен, тому локус у К. Маккаллерс може послідовно бути прихистком, пасткою, сценою конфлікту й місцем втрати.

На мовностилістичному рівні просторова семантика формується не окремим тропом, а системою взаємопов'язаних засобів. Просторовий дейксис «тут/там», лексико-семантичні опозиції «близьке/далеке», «відкрите/замкнене», «центр/периферія», дієслова входу, виходу, наближення й віддалення, а також повтори слів «двері», «вікно», «кімната», «вулиця» задають координати тілесної присутності. Акустична лексика, паузи, повтори й синтаксичний паралелізм уточнюють, чи може голос подолати цю дистанцію [11, с. 82–92; 180–190; 12, с. 1–43; 83–105]. К. Маккаллерс варіює ці засоби разом зі зміною фокалізації, тому мовна форма не просто називає локус, а відтворює його переживання конкретним персонажем.

Уявні далечіні – музика Мік, весільна фантазія Френкі, мрії про від'їзд – не є простою втечею від реальності. Вони дають персонажеві мову можливого й водночас загострюють свідомість матеріальних перешкод. Змінюючи масштаб від тіла до кімнати, а від кімнати до міста, К. Маккаллерс пропонує читачеві бачити центр із периферії та норму – з позиції того, кого вона виключає. Така переорієнтація не усуває дистанції до чужого досвіду, але робить одновимірне судження про персонажа методологічно й етично неспроможним.

Значення має й негативний простір – те, що не описане як предмет, але відчувається через паузу, порожнє місце або відсутність людини. Після самогубства Сінґера його кімната вже не може виконувати функцію центру чужих сповідей; після втечі Лаймона зачинене кафе фіксує розпад громади; після смерті Джона Генрі кухня втрачає колишню конфігурацію трьох голосів [11, с. 298–304; 9, с. 250–253; 12, с. 186–195]. К. Маккаллерс просторово матеріалізує втрату: локус зберігає структуру стосунку саме тоді, коли його вже неможливо відновити.

Топографія прози К. Маккаллерс тримається на напруженні між локусами: дім набуває

значення через вулицю, кімната – через поріг, тиша – через очікуваний голос, провінція – через уявлення про далекий світ. Проте відкритість цієї системи не гарантує звільнення: від'їзд не дорівнює новій ідентичності, повернення – примиренню, а дім – безпеці. Просторовий перехід стає трансформацією лише тоді, коли змінює стосунок персонажа до інших і коли спільнота принаймні частково визнає його право на присутність.

Висновки. К. Маккаллерс вибудовує авторський стиль письма через узгоджену взаємодію екстралінгвістичного, композиційно-наративного й мовностилістичного рівнів. Історично конкретна топографія американського Півдня визначає, кому доступні рух, видимість і голос; змінна фокалізація розподіляє між персонажами часткове знання про спільний світ; просторовий дейксис, лексико-семантичні опозиції, повтори межових об'єктів і акустичні образи роблять самотність предметно й сенсорно відчутною. Письменниця не повідомляє про відчуження абстрактно, а розміщує людину біля порога чи вікна, обмежує маршрут, розводить голос і слухача або збирає несумісні перспективи в одній кімнаті.

Просторову поетику К. Маккаллерс систематизовано у статті через операції локалізації, позиціонування й трансформації. Локалізуючи подію, письменниця задає її матеріальні та історичні умови; позиціонуючи тіло, визначає доступні напрямки, сенсорні перспективи й ризики; трансформуючи локус, показує наслідок зустрічі, втрати або невдалого переходу. На мовному рівні ці операції підтримують опозиції відкритого й замкненого, близького й далекого, центру й периферії, а також варіативні повтори вікон, дверей, кухонь, кафе, голосів і пауз. Завдяки цьому те саме місце може послідовно ставати прихистком, пасткою, громадським центром або пам'яттю про зруйнований зв'язок, не перетворюючись на однозначний символ.

Наративна поліфонія у прозі К. Маккаллерс постає як поліфонія фокалізованих свідомостей, а не як формальна множинність нараторів. Такий спосіб композиційної організації дозволяє письменниці показати, що фізична близькість не гарантує порозуміння, соціальна периферія ж може тимчасово стати етичним центром. Поєднуючи екзистенційну проблематику з історичною конкретністю сегрегації, економічної залежності, ґендерної та тілесної нормативності, К. Маккаллерс репрезентує самотність не як позаісторичну «долю людини», а як нерівномірно розподілений досвід. Перспективним є зіставлення цієї багаторівневої моделі авторського письма з іншими формами англомовної прози, в яких поетика, наративна організація та мовностилістичні засоби спільно визначають ціннісну спрямованість художнього тексту.

Конфлікт інтересів: один з авторів є головним редактором журналу. Для забезпечення незалежності редакційного процесу рукопис розглядався уповноваженим редактором, який не перебував у підпорядкуванні автора та не мав конфлікту інтересів. Автор не брав участі у відборі рецензентів, процесі рецензування та прийнятті рішення щодо публікації статті. Рукопис пройшов стандартну процедуру подвійного сліпого рецензування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ahmed S. Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others. Durham: Duke University Press, 2006. 240 p. DOI: 10.1215/9780822388074.

2. Bachelard G. The Poetics of Space / trans. from the French by Maria Jolas; foreword by Étienne Gilson. New York: Orion Press, 1964. 241 p.

3. Bollnow O. F. Mensch und Raum. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1963. 310 S.

4. Eckard R. D. The Sense of Place in the Fiction of Carson McCullers: D.Ed. dissertation. Ball State University, 1975. 160 p.

5. Graham-Bertolini A. *"Nature is Not Abnormal; Only Lifelessness is Abnormal": Paradigms of the In-valid in Reflections in a Golden Eye.* In: Graham-Bertolini A., Kayser C. (eds.). Carson McCullers in the Twenty-First Century. Cham: Palgrave Macmillan, 2016. P. 175–188. DOI: 10.1007/978-3-319-40292-5_11.

6. Graham-Bertolini A., Kayser C. (eds.). Carson McCullers in the Twenty-First Century. Cham: Palgrave Macmillan, 2016. 279 p. DOI: 10.1007/978-3-319-40292-5.

7. Hoffmann G. Raum, Situation, erzählte Wirklichkeit: Poetologische und historische Studien zum englischen und amerikanischen Roman. Stuttgart: J. B. Metzler, 1978. 867 S.

8. McCullers C. Clock Without Hands. Boston: Houghton Mifflin, 1961. 241 p.

9. McCullers C. Collected Stories of Carson McCullers, including The Member of the Wedding and The Ballad of the Sad Café. Boston; New York: Mariner Books, 1998. 416 p.

10. McCullers C. Reflections in a Golden Eye. Boston: Houghton Mifflin, 1941. 183 p.

11. McCullers C. The Heart Is a Lonely Hunter. Harmondsworth: Penguin Books, 1969. 307 p.

12. McCullers C. The Member of the Wedding. Boston: Houghton Mifflin, 1946. 195 p.
13. McCullers C. The Mortgaged Heart / ed. by Margarita G. Smith. Boston: Houghton Mifflin, 1971. 292 p.
14. Proehl K. *Coming of Age in the Queer South: Friendship and Social Difference in The Heart Is a Lonely Hunter.* Graham-Bertolini A., Kayser C. (eds.). Carson McCullers in the Twenty-First Century. Cham: Palgrave Macmillan, 2016. P. 143–156. DOI: 10.1007/978-3-319-40292-5_9.
15. Rimmon-Kenan S. Narrative Fiction: Contemporary Poetics. London; New York: Routledge, 2002. 208 p.
16. Rountree S. *An "Archaeology of [Narrative] Silence": Cognitive Segregation and Productive Citizenship in McCullers' The Heart Is a Lonely Hunter.* Graham-Bertolini A., Kayser C. (eds.). Carson McCullers in the Twenty-First Century. Cham: Palgrave Macmillan, 2016. P. 189–208. DOI: 10.1007/978-3-319-40292-5_12.
17. Wirsch-Kling E. Die Funktion des Raumes im Erzählwerk von Carson McCullers. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Peter Lang, 1993. 277 S.
18. Yaeger P. Dirt and Desire: Reconstructing Southern Women's Writing, 1930–1990. Chicago: University of Chicago Press, 2000. 342 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 821.531'06-31.09(092)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.51

СУЧАСНИЙ РОМАН У ПАРАДИГМІ ТРАНСКУЛЬТУРАЛІЗМУ: МНОЖИННА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА НЕОНОМАДИЗМ ГЕРОЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ХАН ҐАН «УРОКИ ГРЕЦЬКОЇ»)

THE CONTEMPORARY NOVEL IN THE PARADIGM OF TRANSCULTURALISM: MULTIPLICITY OF IDENTITY AND THE NEONOMADISM OF THE PROTAGONIST (BASED ON HAN KANG'S NOVEL GREEK LESSONS)

Іванишин М.В.,
orcid.org/0000-0002-4219-104X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

У статті досліджено специфіку конструювання сучасного роману із застосуванням методології транскультурності; зображено героя через множинну ідентичність та поняття неономадизму, що виникає з сьогоденних реалій. Таке зображення героя в сучасному романі зумовлене трансформацією культурного досвіду людини в умовах глобалізації, мобільності та міграції з різних причин. Теоретичну основу дослідження становлять концепції транскультуралізму, транснаціональної літератури, номадизму та неономадизму. Метою роботи є з'ясування конструювання сучасного романного героя з огляду на виклики часу в світі, де літературний ринок швидко змінює канони, де східні і західні концепції романного письма контамінуються і взаємно доповнюються. Джерелом аналізу обрано роман Хан Ґан «Уроки грецької», у якому транскультурний досвід героїв реалізується не лише через фізичне переміщення між країнами й культурами, а й на екзистенційному, мовному та інтелектуальному рівнях. З'ясовано, що безіменність персонажів, їхня тілесна вразливість, самотність і перебування між різними культурними системами формують образ людини, позбавленої стабільної культурної прив'язаності. Особливу увагу приділено мові та літературі як медіаторам транскультурного досвіду. Давньогрецька мова постає нейтральним і водночас «чужим» культурним простором, що дає героям змогу вийти за межі рідної мови та переосмислити власну ідентичність. Проаналізовано взаємодію східних і західних культурних кодів, репрезентованих через мову, книжки та читання. Доведено, що герой роману поєднує риси класичного номада, який фізично переміщується між країнами, та неономада, для якого культурна мандрівка відбувається через інтелектуальне освоєння інших культур. Показано, що транскультурність не означає відмови від національної культури: східні й західні коди взаємодіють, утворюючи простір множинної ідентичності. Зроблено висновок про продуктивність транскультурної методології для дослідження сучасного роману та нових моделей літературного героя.

Ключові слова: транскультурність, неономадизм, сучасний роман, національна ідентичність, Хан Ґан, культурні коди.

The article examines the specific features of constructing the contemporary novel through the methodology of transculturalism. It explores the protagonist through the concepts of multiple identities and neonomadism, which emerge from present-day realities. Such a representation of the protagonist in a contemporary novel is prompted by the transformation of human cultural experience under conditions of globalization, mobility, and migration for various reasons. The theoretical foundation of the study comprises the concepts of transculturalism, transnational literature, nomadism, and neonomadism.

The study aims to clarify the construction of the contemporary novelistic protagonist in light of the challenges of the modern world, where the literary market is rapidly changing, established canons are being questioned, and Eastern and Western approaches to novel writing converge and complement one another. The source of analysis is Han Kang's novel Greek Lessons, in which the characters' cultural experience is realized not only through physical movement between countries and cultures but also on existential, linguistic, and intellectual levels.

The study demonstrates that the characters' anonymity, physical vulnerability, loneliness, and existence in between different cultural systems shape the image of a person deprived of a stable cultural attachment. Particular attention is paid to language and literature as mediators of transcultural experience. Ancient Greek emerges as a neutral yet "foreign" cultural space that enables the protagonists to move beyond their native language and reconsider their own identities.

The article explores the interplay between the Eastern and Western cultural codes, as reflected in language, books, and reading. It is demonstrated that the novel's protagonist combines the characteristics of the classical nomad, who physically moves between countries, and the neonomad, for whom cultural travel takes place through the intellectual exploration of other cultures. The study shows that transculturalism does not imply a rejection of one's national culture; rather, Eastern and Western cultures interact, giving rise to a multiplicity of identity. The article concludes that the transcultural methodology is valuable for studying the contemporary novel and new models of the literary protagonist.

Key words: transculturalism, neonomadism, contemporary novel, national identity, Han Kang, cultural codes.

Постановка проблеми. Сучасний роман, реагуючи на виклики сьогодення, зображує літературного героя часто як транскультурного, як номада, що перебуває в постійному русі, переміщенні, між різними культурами. Такий роман слугує реакцію на спосіб життя сучасної людини: часті переїзди, спричинені міграцію, експатріацією, мобільністю, номадизмом, туризмом, паломництвом тощо. Відповідно спробуємо поглянути на конструювання сучасного літературного романного героя з точки зору транскультурної методології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість авторки в українському дискурсі представлена роботами фахівчині з кореїстики Ю. Ковальчук [1, 2, 3]. Вони стосуються проблем перекладу, адекватності передачі культурних реалій через непрямий переклад, для аналізу залучено роман «Вегетаріанка». Ґрунтовно здійснено аналіз перекладацьких рішень, що спричиняють неправильне розуміння соціокультурного, країнознавчого контексту твору, надміру його екзотизують і утруднюють україно-корейську культурну комунікацію; при дослідженні «роману про митця» для аналізу взято повість Хан Ґан «Монгольська пляма». Також до творчості Хан Ґан звертається літературознавиця О. Романова [4], котра подає контекст, у якому сформувалася письменниця, окреслює її біографічний та літературний портрет, здійснює ревю творами корейської письменниці. Окремих досліджень про роман «Уроки грецької» в українському літературознавстві нема, як і аналітичних робіт цього тексту із залученням транскультурного підходу до конструювання романного героя. Для теоретичного підґрунтя у цьому контексті використаємо дослідження А. Даньїно [5, 6, 7], Е. Недзялек [8], Р. Брайдотті [9] та ін.

Постановка завдання. Світовий літературний процес на сучасному етапі перебуває в пошуку нових форм, нових підходів до термінологічного визначення самого поняття світової літератури і її канонів, розширення, зокрема романного письма, не тільки західними голосами, західним каноном (про це говорять Д. Дамрош, П. Казанова, М. Епштейн, Ф. Моретті, вступаючи у дискусію до усталеного термінологічного визначення світової літератури Й. В. Ґете як сукупності національних канонів на літературному ринку, які були традиційно представлені літературами західноєвропейськими мовами). Нові культурні, політичні, соціальні реалії відповідно зумовлюють конструювання нового героя, часто з подвійною чи множинною ідентичністю, тому варто побудувати наше дослідження з урахуванням транскультурної методології. Сучасний роман часто будується на використанні множинних культурних кодів. З використанням такої методології спробуємо поглянути на роман нобелівської лауреатки Хан Ґан «Уроки грецької».

Виклад основного матеріалу. Роман *«Уроки грецької»* Хан Ґан вважаємо досить вдалим матеріалом для аналізу в руслі транскультурності, але власне у філологічному розумінні, бо транскультурність тут відбувається не тільки через міграцію чи діаспору (хоча учитель грецької в юності виїхав з родиною з Кореї в Європу), а на екзистенційного, мовному та когнітивному рівнях. Ева Недзялек зазначає: «Транскультурний досвід може виникати навіть без фізичного переміщення; він може бути внутрішньою мандрівкою або реалізовуватися на іншому рівні культури» [8, p. 236–237], а також говорить про те, що транскультурний досвід є насамперед індивідуальним досвідом. Це фізична або ментальна подорож, яка відбувається не між упорядковувальними категоріями культури, а поза ними. Також важливою є її думка про те, що транскультурна теорія розкриває спосіб функціонування особистості в культурі, показує людину як простір безперервної, багаторівневої медіації та співіснування різних сфер культурних впливів. У своїх розмірковування вона опирається на дослідження М. Епштейна в царині транскультуралізму, а саме на думку про те, що він пов'язаний із ризикованим досвідом мандрівки на межах власної культури та в місцях її перетину з іншими культурами [8, p. 237]. Ці думки визначають сутність транскультурного героя: це індивідуальний досвід міграції; людина є простором взаємодії багатьох культурних впливів; транскультурний досвід виникає на межі перетинів культур, де відбувається переосмислення власної ідентичності.

Отож у романі присутні два топоси, західний і східний, з двома системами культурних кодів. Самі герої не мають назви, ні учитель, ні його учениця. Авторка не прив'язує їх до певної культури, це її свідомий художній прийом. Адже жінка, яка втратила здатність говорити, і викладач давньогрецької мови, який поступово втрачає зір, – безіменні. Вони позначенні лише через свої ролі – учениці та викладача, що підсилює універсальність їхнього досвіду та зміщує увагу з біографії, місця проживання, національної ідентичності на внутрішній стан. Про викладача нам відомо, що він народився і певний час жив у Німеччині, має корейське походження, повернувся до південної Кореї, викладає давньогрецьку мову, страж-

дає на хворобу очей, переживає почуття культурної та особистісної неприналежності. Саме ця безіменність є важливою для транскультурного прочитання роману: учитель діє не індивідуальним персонажем із чіткою національною чи соціальної ідентичністю, а як людина, яка існує між мовами, між культурами, між різними способами сприйняття світу, тому в романі він просто вчитель грецької мови або інструктор.

Відсутність власного імені є одним із маркерів транскультурного героя, адже його ідентичність не зводиться до стабільної національної культурної належності, а формується у просторі переходу, втрати і відкритості до іншого. Однак є пересторога перед чужим світом: коли в юності їде до Німеччини, то боїться втратити свою ідентичність, тому бере книжки зі своєї культури. Книги, читання, вивчення мов, герметичний світ авдиторій, де студіюють грецьку й латинську, – все це є прихистком вразливої (втрата зору) інтелектуальної людини «без дому», поза своєю культурою.

Авторка залучає східні і західні культурні коди через мову і літературу. Учитель згадує в Кореї німецьку, німецькі книжки і навпаки східні твори, які він взяв перед виїздом з батьківщини. Обидва герої вразливі тілесно: втрата зору і мовлення, самотні, тільки закорінення в навчання, а саме в екзотичну мову, і викладання надає сенсовості їхньому життю.

Учениця втратила через травматичні події і психічні причини власну мову, зате шукала вираження через літературу, недарма акцент робиться на слові Bibliotheque, їй подобалося відображати графеми рідної абетки, потім її захопила французька мова: «*Чому саме французька, а не, скажімо, класична китайська чи англійська? Можливо, тому, що французька була новою для неї мовою»* [10, с. 15]. Мова стає містком контакту з учителем. Східна культура поважає мінімалізм у мовленні, повільність, споглядальність, медитативність. Хан Ґан конструює цей код через рису німоти дівчини: «*Тиша, що повернулася через двадцять років, не походила на ту, що була раніше…Колись жінка ніби була занурена у воду і дивилася крізь товщу на мерехтливий світ, а тепер, здається, перетворилася на тінь…. ця тиша всепроникна і крихка»* [10, с. 17].

З одного боку, давньогрецька є основою західної культури і цивілізації, з іншого, – її не знають однаково ні європейці, ні східноазійці, вона для всіх однаково важка. Тому вчитель у Німеччині обирає її для вивчення як умовно нейтральний культурний простір, вона стає прихистком під час перебування між старою батьківщиною і новою: «*Вона обрала вивчати давньогрецьку в цій приватній академії, бо хоче повернути собі здатність говорити своїм голосом…. Якби був запропонований курс бірманської чи санскриту – мов зі ще більш незвичною писемністю, – вона обрала б саме їх»* [10, с. 17–18].

Перед переїздом до Європи герой, п'ятнадцятирічний підліток, відвідує з мамою Фестиваль до дня народження Будди. Для відчуття східної культури використовує культурні маркери свята – ліхтарі, їжу: *«Коли паперові ліхтарі нарешті запалали, я був зачарований: сотні червоних і білих ліхтариків із ханджі гойдалися в густій пітьмі й тепле світло свічок лагідно просочувалося назовні»* [10, с. 23]. Цей образ (досить впізнаваний східний стереотип) він згадав, коли вирішено було про переїзд з Кореї. Борхес, що зацікавився східною культурою, мав стати вступом до західної культури чи проміжним культурним простором. Східні тексти перед переїздом мали стати оберегом в західній цивілізації: «*…я з жадібністю придбав ще й «Сутта-Ніпату», «Дхамападу», «Лекції Хваом Сутри» та «Йольбанґьонґ»»* [10, с. 23].

Авторка свідомо контамінує культурні коди: переїзди не тільки в різні географічні простори, а й марковані культурні простори, це вона передає дуже часто через книги, мову, читання, філологію загалом. Він відвідує книгарню в Суюрі (квартал в Сеулі, конкретне, невигадане місце, на відміну від умовних героїв без імен, це показово з точки зору транскультурності як сюжетоутворювального елементу), де до рук бере книгу, а саме *«переклад публічних лекцій Борхеса про буддизм»* [10, с. 22]. В інших випадках картографія Сеулу розмита. Загалом авторка зводить різні культурні коди завжди до місця, пов'язаного з літературою чи мовою (лінгвістичні етюди, згадки про письменників чи тексти, бібліотеки, читання, книгарні тощо), саме через цей прийом найкраще показати перебування героїв в межах як своїх культур, так і чужих, і поза ними, між ними, у транскультурі, множинності, що не відкидає свого. Сама авторка тут тримає в полі зору два культурні пласти, східний і західний, у їхній взаємодії через мову й літературу.

Ця позиція нобелівської лауреатки проявляється і в іншій діяльності. У романі «Людські вчинки» вона звертається до теми травми, пам'яті, провини (у сучасному романному письмі ці теми мають теж глобалізований характер, на ринку літератури спостерігаємо і в європейський авторів, і в американських, як західні літературні тенденції і моделі «експортуються» на східні літератури). Хан Ґан привертає світову увагу до трагедії

в Кванджу в 1980 році. У романі «Я не прощаюся» звертається до трагедії на острові Ченджу 1948 року. Разом з художником Ім Хин Суном, що здобув визнання на Венеційському фестивалі, Хан Ґан створила інсталяцію і воркшоп про трагедію в Кванджу і Буенос-Айресі, показавши, що в сучасному світі можна через медіа долати кордони, щоб проговорювати спільні травми. Про це пише південнокорейський дослідник Чун Хівон із Сеульського університету у статті про транснаціональні простори пам'яті [11]. Пам'ять про Кванджу перестає бути суто південнокорейською проблемою і через літературу й ширше мистецтво стає аргентинським осмисленням трагедії. Автор статті акцентує на просторах Сеул-Кванджу-Буенос-Айрес у творчості та діяльності Хан Ґан, що не дає південнокорейській трагедії бути ізольованою національною травмою.

Іспанський дослідник Хесус Перес-Гарсія розглядає «Уроки грецької» «у координатах нової жіночої та космополітичної літератури першої чверті XXI століття, яка виходить за межі традиційних західних постулатів і канону» [12, с. 511], уводячи поняття інтеркультурності. Здійснюючи огляд рецепції в іспаномовному просторі корейської авторки, дослідник акцентує на увазі до роману «Вегетаріанка», котрий отримав Букера, зазначає, що меншою мірою представлені інші твори авторки. До Нобелівської премії саме «Вегетаріанка» проклала шлях до західного читача імені Хан Ґан, котра вже була досить популярною на батьківщині. Також він наголошує на дещо несправедливому розподілі премій між європейськими канонами і азійськими, котрі в основному були представлені японськими та китайськими авторами. В іспаномовному дискурсі роман представлений більше в аргентинській рецепції, що пояснюється борхесівським текстом в романі. У примітці до статті Х. Перес-Гарсія покликається на японського дослідника Коно, що зауважує алюзії на Борхеса в тексті. Важливим є спостереження за невипадковістю використання в романі давньогрецької, адже це мертва мова і нема жодного її носія, вона є міжкультурним простором, дозволяє вийти за межі рідної мови: «Ще одна в'язниця, а саме твоя рідна мова: якщо ти коли-небудь вивчав іноземну мову, я думаю, ти одночасно пережив розчарування від того, що ніколи не можеш повністю до неї звикнути, і надію на те, що вона може вивести тебе за межі твоєї рідної мови…Ще однією точкою відліку для цього твору є дух Борхеса, який продовжував носити в собі величезну бібліотеку навіть після того, як осліп» [12, с. 520].

Загалом бачимо, як функціонує літературний процес сьогодення, літературні контакти й рецепція зумовлюються преміями, нагородами, медійністю, актуальними темами тощо.

Використання коду мандрівника для романного героя є досить продуктивним прийомом в сучасному письмі. Якщо класичний номад – це мандрівник, кочовик, фізично переміщається в просторі, то неономад, про котрого говорить А. Даньїно [5], в епоху глобалізації, цифровізації переміщається метафізично культурними просторами. Певний різновид неономадизму досліджується в контексті імагопоетики (код мандрівника при цій методології аналізу залучається досить продуктивно), зокрема в дисертації О. Демчук «Імагопоетика творчості Василя Махна» дослідниця зазначає: «Імагоперцепція й імагопозиція розширюють горизонти питання образу в контексті імагопоетики. Органічним постає образ, відтворений за допомогою коду homo viator – людини, що мандрує: номада, кочівника, пілігрима, паломника, туриста тощо» [13, с. 51]. Здійснюючи теоретичний огляд функціонування в різних значеннях поняття номада, вона акцентує на запропонованому Я. Поліщуком означенні інтелектуального кочівництва. Також апелює до такого визначення засновником концепції геопоетики К. Вайта: «Мотив інтелектуального кочівництва (або ж нового номадизму) зосереджений власне на онтологічній мандрівці, призначення якої безпосередньо полягає в пізнанні однієї культури за іншою, авторефлексії й самоусвідомлення» [13, с. 51]. Неономадизм К. Вайта різниться від А. Даніньї (мобільний суб'єкт, що не закріплений за однією культурою), у нього він є онтологічною мандрівкою, зміною способу бачення світу. У своїй конференційній доповіді А. Данінья [5, с. 4] на питання, хто такі неономади, відповідає, що це не просто мігранти, іммігранти, а культурні суб'єкти. Їхнє переміщення зумовлене професійними та екзистенційними потребами, фактором його виникнення є також вплив цифрових засобів та інтернету.

Нанизування в сюжет західних культурних кодів не відкидає авторку від власної культури, навпаки, і її твори, і позиція, і активність, і перформативні акції свідчать про те, що вона використовує свою впізнаваність для акцентування на проблемах своєї нації. Х. Перес-Гарсія, говорячи в статті про автофікцію письма Хан Ґан, зазначає: «Нарешті, корейські культуреми та релігійні алегорії, спрямовані в бік буддизму, підкреслюють корейськість літератури авторки, водночас як спокійний і тонкий корейський наці-

оналізм або гордість за Корею, зрозуміла з огляду на рани колоніального панування та подальше втручання зовнішніх сил, які принесли корейцям стільки позбавлення власності та спустошення [12, с. 520]». Корейська культура відтворена тут через згадки про філософію буддизму, неоконфуціанство, зусилля, які мають докласти учні, щоб вивчити давньогрецьку, уваги героїні до корейських графем тощо. Також у шостій частині статті іспанський дослідник наголошує на тому, що багато східних митців засвоюють західну культуру з метою проникнення на ринки, тому багато хто сприйняв цей роман саме так. Однак дослідник ставить питання, чи стосовно «Уроків грецької» це саме так, і стверджує, що Хан Ґан схиляється більше до Сходу, а вивчення грецької і занурення в Платона є тільки наративним прийомом. Учитель грецької переміщається між культурами, а світ пізнає інтелектуально через грецьку мову. Загалом він і номад, бо фізично переміщається між країнами (Корея – Німеччина), і неономад, бо пізнає культури через книжки, вивчення і викладання мов.

Висновки. Отож в романі «Уроки грецької» таке транснаціональне використання культурних кодів, перебування героїв між культурами не випадкове. Авторка використовує як східні, так і західні культурні коди, Борхеса і Платона, поміжкультурну, траскультурну територію давньогрецької, яка важка однаково як для європейців, так і азійців як наративний прийом. Саме мова, література, філософія, географічне та інтелектуальне переміщення стають транскультурним простором. Прочитується позиція самої авторки, котра використовує західні культурні коди для увиразнення своїх східних, корейських. Учитель грецької через своє фізичне та інтелектуальне переміщення постає як номад і неономад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ковальчук Ю.А. Корейські реалії в непрямому перекладі (на матеріалі роману Хан Ґан «Вегетаріанка»). *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2019. № 1 (17). С. 95–101. DOI: 10.32342/2523-4463-2019-0-16-9

2. Ковальчук Ю. А. Деконструкція традиційної тілесності в романі Хан Ґан «Вегетаріанка». *Східний світ.* Вип. 3 (104). Вересень. 2019. С. 46–53, doi:10.15407/orientw2019.03.046.

3. Ковальчук Ю. А. «Роман про митця» в корейській літературі XX – початку XXI століття. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород. 2020. Т. 3. Вип. 13. С. 190–195. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-3.35

4. Романова О.В. Хан Канг: шлях розуміння колективної історії через індивідуальну естетику болю. *Вісник НАН України*. 2024. №12. С. 27–32. doi: https://doi.org/10.15407/visn2024.12.027

5. Dagnino A. Neonomadism and the Transcultural Turn in the Literature of Mobility. *«Digital Crossroads Conference»,* University of Utrecht, 28 – 30 June 2012.

6. Dagnino A. Global Mobility, Transcultural Literature, and Multiple Modes of Modernity.URL: https://heiup.uni-heidelberg.de/journals/index.php/transcultural/article/download/9940/5432 (дата звернення 24.08.2026).

7. Dagnino A. Transcultural Literature and Contemporary World Literature(s): *Comparative Literature and Culture* 15.5. 2013: https://doi.org/10.7771/1481-4374.2339 https://surl.li/cfcbkv

8. Niedziałek E. O teorii transkulturowej i jej implikacjach dla badań humanistycznych. Przestrzenie Teorii. Nr 25. 2016. URL: https://pressto.amu.edu.pl/index.php/pt/article/view/6541?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 24.08.2026). https://doi.org/10.14746/pt.2016.25.10

9. Braidotti R. Nomadism: Against Methodological Nationalism. *Policy Futures in Education.* 2010. № 8(3-4). С. 408–418. https://journals.sagepub.com/doi/10.2304/pfie.2010.8.3.408

10. Хан Ґан. Уроки грецької / пер. з англ. В. Акімової. Харків: Віват, 2025. 176 с.

11. Chung H. «In Memoriam Gwangju: Transnational Memoryscapes of Gwangju and Buenos Aires in the Works of Han Kang and Im Heung-Soon». *Comparative Literature and Culture*. 26.4. 2024: https://doi.org/10.7771/1481-4374.4317

12. Pérez-García J. «Han Kang's Greek Lessons. A Quiet Calligraphic Interculturality». Revista de Filología. №51. 2025 pp. 511–533. https://doi.org/10.25145/j.refiull.2025.51.21

13. Демчук О. Імагопоетика творчості Василя Махна: дис. на здобут. наук. ст. доктора філософ. 035 Філологія / Національний університет «Острозька академія». Острiг. 2024. 239 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 821.531.09:81’42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.52

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ГНІТУ ТА ПРОТЕСТУ В ОПОВІДАННІ ЧХВЕ СОХЕ «ЧЕРВОНЕ ПОЛУМ’Я»

LINGUOSTYLISTIC MEANS OF REPRESENTING SOCIAL OPPRESSION AND PROTEST IN CHOE SO-HAE’S SHORT STORY “RED FLAME”

Налімова А.О.,
orcid.org/0009-0003-9675-4383
доктор філософії,
асистент кафедри індонезійської, корейської, японської філології та перекладу
Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджено лінгвостилістичні та прагматичні засоби репрезентації соціального гніту, безправ’я та стихійного протесту в оповіданні корейського письменника Чхве Сохе (최서해, 1901–1932) «Червоне полум’я» («홍염», 1927). Твір належить до показових текстів літератури 신경향파 («нової течії») та художньо репрезентує досвід корейських переселенців у Маньчжурії, матеріальну залежність, соціальну маргіналізацію та насильницький характер відносин між орендарем і землевласником.

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою увагою до власне мовних механізмів конструювання соціального конфлікту в оповіданні на тлі значної кількості літературознавчих та історико-культурних інтерпретацій творчості Чхве Сохе. Метою роботи є встановлення та систематизація лінгвостилістичних і прагматичних засобів, за допомогою яких у тексті формується образ соціального гноблення та здійснюється перехід від пасивного страждання до стихійного протесту. Установлено, що соціальна нерівність у творі вербалізується через поєднання соціально маркованої лексики, пейоративних номінацій, діалектних і просторічних елементів, форм звертання, імперативних конструкцій, емоційно-експресивної лексики та синтаксичних засобів динамізації оповіді. Особливу роль відіграє мовний контраст між репліками китайських персонажів та мовленням головного персонажу Мун Собана: відмінності в лексиці, фонетичному оформленні та комунікативних стратегіях виявляють не тільки етнічну, а й соціальну асиметрію.

Доведено, що лексика холоду, темряви, голоду, плачу та фізичного виснаження формує семантичне поле пригнічення, тоді як образи вогню, червоного полум’я, світла та руху становлять семантичне поле спротиву. Центральним семантичним вузлом твору є образ червоного полум’я, який поєднує значення руйнування, помсти, гніву та очищення. Окремо проаналізовано трансформацію комунікативної позиції головного героя: від прохання, виправдання та підлеглого мовлення до мовчазної, але цілеспрямованої дії. Зроблено висновок, що протестний потенціал створюється не прямою політичною декларацією, а поступовим нагромадженням мовних маркерів безправ’я, емоційного напруження та втрати можливості діалогу. Художня мова оповідання таким чином трансформує індивідуальну історію страждання на узагальнений образ соціального протесту.

Ключові слова: Чхве Сохе, корейська література, корейська мова, соціальний протест, лінгвостилістика.

The article is devoted to the linguistic, stylistic, and pragmatic means of representing social oppression, disenfranchisement, and spontaneous protest in the short story Red Flame (홍염, 1927) by the Korean writer Choe Seo-hae (최서해, 1901–1932). The story is one of the representative works of Singyeonghyangpa (신경향파) literature and artistically depicts the experience of Korean migrants in Manchuria, material dependence, social marginalization, and the violent nature of relations between tenants and landowners.

The relevance of the study is determined by the insufficient attention paid to the specifically linguistic mechanisms through which social conflict is constructed in the story, despite the considerable body of literary and historical-cultural research devoted to Choe Seo-hae’s oeuvre. The aim of the study is to identify and systematize the linguistic, stylistic, and pragmatic devices through which the text constructs the image of social oppression and represents the transition from passive suffering to spontaneous protest. The analysis demonstrates that social inequality is verbalized through a combination of socially marked vocabulary, pejorative nominations, dialectal and colloquial elements, forms of address, imperative constructions, emotionally expressive vocabulary, and syntactic devices that intensify the dynamics of the narrative. Of particular significance is the linguistic contrast between the utterances of the Chinese characters and the speech of the protagonist, Mun Seoban: differences in vocabulary, phonetic realization, and communicative strategies reveal not only ethnic but also social asymmetry.

The study demonstrates that the vocabulary of cold, darkness, hunger, crying, and physical exhaustion constitutes a semantic field of oppression, whereas images of fire, red flame, light, and movement form a semantic field of resistance. The central semantic node of the story is the image of the red flame, which combines the meanings of destruction, revenge, anger, and purification. Particular attention is paid to the transformation of the protagonist’s communicative position: from pleading, justification, and submissive speech to silent but purposeful action. It is concluded that the protest potential of the story is generated not through explicit political declarations but through the gradual accumulation of linguistic markers of disenfranchisement, emotional tension, and the loss of the possibility of dialogue. The artistic language of the story thus transforms an individual experience of suffering into a generalized representation of social protest.

Key words: Choe So-hae, Korean literature, Korean language, social protest, linguostylistics.

Постановка проблеми. Проблематика соціальної нерівності, експлуатації та протесту посідає важливе місце в корейській літературі першої половини XX ст., а особливо виразного художнього втілення набуває у прозі 1920-х рр.. Саме в цей період формується література 신경향파, або «нової течії», яка виникла як реакція на суспільно-політичні та економічні трансформації колоніальної Кореї й була пов'язана з поширенням соціалістичних ідей. У корейській літературознавчій традиції 신경향파 визначається як соціально орієнтована літературна течія, що сформувалася на початку 1920-х рр. у полеміці з романтичною та натуралістичною тенденціями попереднього періоду.

Одним із найпомітніших представників цієї течії став Чхве Сохе (최서해), творчість якого значною мірою ґрунтувалася на досвіді бідності, міграції та життя корейських переселенців у Маньчжурії. Однак дослідження твору «Червоне полум'я», на нашу думку, не повинно обмежуватися сюжетно-тематичним або ідеологічним прочитанням. Соціальна нерівність у художньому тексті репрезентується не тільки через опис матеріального становища персонажів, а структурується мовою: якими словами позначають один одного персонажі, які форми мовлення використовують у ситуаціях конфлікту та яким чином змінюється мова персонажу в процесі розвитку сюжету.

Саме тому дослідження «Червоного полум'я» з позицій лінгвостилістики та прагмалінгвістики дає змогу доповнити усталені літературознавчі інтерпретації й простежити механізм перетворення соціальної нерівності на художній дискурс протесту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Чхве Сохе ставала об'єктом наукового осмислення: Чо Хонйонг та Ю Чебонг, визначили, що проза автора належить до постколоніальної літератури й часто пов'язується з реалістичним відображенням бідності, соціального безправ'я [5; 4]. Однак сучасні дослідження поступово розширюють цю інтерпретаційну перспективу.

Праця Кімберлі Чун присвячена «тілесному втіленню» літератури «нової хвилі» 1924–1927 рр. та розглядає соціальний вимір творчості Чхве Сохе. Дослідниця акцентує на тому, що чутливість літератури зазначеного періоду пов'язана з репрезентацією тіла, болю, фізичного виснаження та матеріальних умов існування [1, с. 37–57]. Такий підхід є особливо продуктивним для «Червоного полум'я», де соціальний конфлікт послідовно проходить через тілесні стани персонажа: холод, голод, втому, сльози та фізичне насильство.

Інший напрям репрезентує дослідження Кім Синджона, у якому творчість Чхве Сохе аналізується з використанням семіотичного підходу А. Ґреймаса. Дослідник зосереджується на поверхневій і глибинній структурах творів письменника, дія яких пов'язана з географічним місцем – містом Кандо [3, с. 7–32]. Цей підхід також створює підстави для розгляду оповідань автора як тексту, в якому окремі предметні образи – простір, вогонь, будинок, огорожа, дорога – набувають значення структурних знаків соціального конфлікту.

Окрім цього, стаття Хан Суйон, присвячена категорії «гніву» у творчості Чхве Сохе. Дослідниця наголошує, що гнів не повинен розглядатися лише як емоційний наслідок бідності: він має самостійну наративну функцію та може виникати також через руйнування моральних і суспільних норм. У дослідженні простежується взаємозв'язок гніву з опозицією особистого та суспільного, емоційного та раціонального, а також із характерною для прози письменника структурою трансформації героя [7, с. 363–398].

Отже, сучасна наукова література дозволяє розглядати «Червоне полум'я» у кількох взаємопов'язаних вимірах: як твір про злидні та класову нерівність, як текст про колоніальну міграцію, як художню репрезентацію гніву та насильства, а також як семіотично організований простір соціального конфлікту.

Водночас власне лінгвостилістичний аспект цієї проблеми залишається недостатньо систематизованим. У доступних дослідженнях значно більше уваги приділено ідейно-тематичній структурі, образам, символіці, хронотопу та історико-літературному значенню твору, ніж аналізу конкретних мовних механізмів, за допомогою яких соціальна асиметрія набуває текстової форми. Цим визначається наукова новизна пропонованого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – виявити та систематизувати лінгвостилістичні й прагматичні засоби репрезентації соціального гніту та стихійного протесту в оповіданні Чхве Сохе «Червоне полум'я». Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань:** окреслити взаємозв'язок між соціальним конфліктом та мовною організацією твору; проаналізувати соціально марковану, діалектну, просторічну та пейоративну лексику персонажів; простежити семантичні поля холоду, темряви, голоду, плачу, гніву та вогню; дослідити мовно-семантичну трансформацію персонажів від пригніченого об'єкта до суб'єкта дії; визначити специфіку сти-

хійного протесту як форми художньої репрезентації соціальної несправедливості.

Виклад основного матеріалу. Оповідання «Червоне полум'я» – це історія Мун Собана, корейського селянина, який був орендарем у корейській провінції Кьонгі. Виснажений понад десятьма роками орендного землеробства, він переїздить з дружиною та маленькою донькою у Кандо в Маньчжурії та стає орендарем китайського землевласника на ім'я Інга. Через низку неврожаїв та неможливості оплатити оренду власнику Мун Собан змушений за борги віддати єдину доньку землевласнику. Впавши у відчай, дружина хворіє та помирає, а Собан підпалює маєток Інга та вбиває його сокирою. Така сюжетна конструкція традиційно інтерпретується як художня модель переходу від злиднів і пригнічення до насильницького спротиву. Хонг Гідон характеризує насильство у творчості Чхве Сохе як форму спротиву, що виникає з ворожості голодної та доведеної до крайнього стану людини, а вогонь у творі трактує як засіб помсти та символічного очищення [8, с. 407–424].

Початок оповідання задає основний принцип мовної організації твору. Перший опис селища Пехо побудований на повторенні та семантичному нагромадженні характеристик бідності: «이 가난한», «가난한 촌락», «차디찬 좁은 하늘». Таким чином, соціальний статус простору повідомляється читачеві ще до появи основного конфлікту. Постійне повторення означення 가난한 («бідний») переводить поняття бідності з рівня ситуативної характеристики на рівень домінантної ознаки простору. Прикметник повторюється і з назвою селища, і як характеристика окремого героя. Тобто є первинною ознакою всього оточення: Пехо постає як простір колективної бідності.

Одночасно слово 차디찬 («крижаний, дуже холодний») визначає не лише температуру навколишнього середовища, а й створює емоційно-семантичне тло оповіді. Холод стає своєрідним фізичним еквівалентом соціального становища персонажів: люди живуть у просторі, позбавленому тепла, захищеності та перспективи. Таким чином, формується семантична кореляція: бідність – холод – вузькість – замкнутість – страждання.

На рівні художньої семантики першій частині оповідання відповідає поле холоду, снігу, темряви та вітру. Уже перші речення містять «차디찬 좁은 하늘» – «крижане вузьке небо», «눈보라» – снігову бурю, «차디찬 바람» – холодний вітер. Прикметник 차디찬 має посилену експресивну семантику холоду. Він позначає не просто низьку температуру, а стан, що фізично відчувається як ворожий. Тому у контексті оповідання холод можна інтерпретувати як метафоричний еквівалент соціального середовища.

Початковий опис снігової бурі також має значення для подальшої організації протестного дискурсу. У тексті використовуються дієслова руху, зіткнення та взаємодії: хуртовина вдаряє («눈보라 친다»), вітер вривається (바람이 우하고), долина здригається від шуму хуртовини та вітру (눈보라와 바람 소리에…터질 듯한 동요를 받는다). Така природна динаміка функціонує як своєрідний пролог до психологічної динаміки героя. Простір ще до безпосередньої конфліктної сцени перебуває у стані напруження. Тому оточення, природа в «Червоному полум'ї» не є нейтральним тлом, а задає емоційну структуру тексту.

Далі йде опис житла Мун Собана: «게딱지 같은 지팡살이집» тобто «хатинка, подібна до панцира краба». Порівняння з панциром краба виконує одразу кілька функцій. По-перше, воно зменшує масштаб людського житла, робить його майже предметом. По-друге, підкреслює його тісноту та непридатність для комфортного життя. По-третє, створює контраст із високою огорожею та будинком землевласника Інга. Просторова структура тим самим стає моделлю соціальної ієрархії. Номінація 지팡살이 (прибл. переклад «дім жителя Чосону»), що використовується для позначення корейських орендарів у китайських землевласників, є не просто нейтральною назвою статусу, такий спосіб номінації акцентує залежність. Йдеться не про самостійного селянина, а про людину, спосіб існування якої визначається залежністю від землевласника.

Важливим елементом мовної структури твору є лексика, що позначає етнічну приналежність. Так, китайський візник каже: «꺼울리 날취» який у тексті подається з поясненням «저 조선 거지 어디 가나?», тобто «куди йде цей корейський жебрак?». Ця репліка має принципове значення для розуміння соціальної семантики твору. Поєднання етнічної номінації 조선 거지 (чосонець) та пейоративу «жебрак» створює подвійну маргіналізацію героя. Він позначений одночасно як «чужий» і як соціально нижчий. Тут етнічний та соціальний виміри взаємно підсилюють один одного. Мун Собан є корейцем у Маньчжурії, тобто мігрантом без повноцінної політичної та соціальної захищеності, і водночас є бідним орендарем. Тому сама форма його номінації стає вербальним проявом подвійної периферійності. Така особливість підтверджує необхідність розглядати оповідання не лише як текст про класову

боротьбу. Соціальна проблематика твору розгортається у просторі колоніальної міграції та літератури пограниччя, що відповідає сучасним дослідженням літератури Кандо [2, с. 39–40].

Прикметною особливістю твору є використання нестандартних для сучасної літературної корейської мови форм у репліках персонажів. Форма «꺼울리 날취» відтворює мовлення китайських візників і в тексті супроводжується поясненням у дужках для сучасного читача. Функція таких висловів полягає не лише в передачі іншомовного або локального мовлення, а створює дистанцію між мовою персонажів. Аналогічну функцію виконують репліки Інга, де фонетичне та граматичне оформлення відрізняється від сучасного стандарту корейської мови. Це є показовим для художнього тексту 1920-х рр., оскільки автор використовує мовну варіативність як засіб соціальної та етнокультурної характеристики.

Отже, у «Червоному полум'ї» лексика передусім виконує функцію мовної локалізації персонажа: демонструє його етнічну приналежність та комунікативну позицію. При цьому соціальна маркованість мовлення виникає не через одну конкретну морфему, а через сукупність фонетичних, лексичних і синтаксичних ознак.

Лексичне вираження соціальної нерівності персонажів підкреслюється у сцені зустрічі з Інга. Мовлення Мун Собана характеризується повторенням «제발» (будь ласка, прошу), емоційними паузами, плачем і неповними конструкціями: «제발 이러지 말구! … 제발 단 한 번만이라두 낯만…». Прагматична інтерпретація сцени демонструє, що мовлення персонажу є не просто емоційним станом, а відображає його комунікативний статус. Адже Мун Собан не може сформулювати прохання як рівноправний учасник комунікації. До моменту кульмінації мовлення Мун Собана переважно належить до семантичного поля прохання. Повторення 제발, елементи 흑흑, що передають схлипування, а також уривчастість фрази створюють ефект емоційної дезорганізації мовлення. Натомість Інга використовує коротку, різку, фонетично грубу репліку: «낼리 또 왔소 이얘기하오!», яка в тексті супроводжується авторським поясненням, що Інга демонстративно відходить, ніби змушує Мун Собана піти.

Таким чином, діалог фактично не є діалогом у повному комунікативному сенсі. Один персонаж говорить, щоб переконати, інший говорить, щоб припинити комунікацію. Це можна визначити як комунікативну асиметрію, за якої формальна наявність діалогу приховує відсутність рівноправного обміну репліками.

Мовлення персонажу підкріплюється фізичними описами героя. Коли Мун Собан наближається до Інга, його тіло реагує на простір: «다리가 움츠러지면서 걸음이 떠지었다» – ноги ніби стискаються, а крок стає важким. Гнів головного персонажу формується поступово. У першій частині він також проявляється через тілесні реакції: «주먹이 쥐어졌다» («стиснув кулак»). Проте одразу після цього: «그의 주먹은 풀리고 머리는 숙었다» («його кулак розтиснувся, а голова схилилася»). Таким чином, автор створює мовно-тілесну модель пригніченого гніву. Гнів уже існує, але ще не може перетворитися на дію. Парадоксально, але у фінальній частині твору протест стає менш мовним. Чим сильнішим стає гнів героя, тим менше він говорить. Тобто письменник не перетворює Мун Собана на політичного оратора, а фінальний підпал можна інтерпретувати як вихід за межі дискурсивної комунікації, адже мовчання підкреслює неможливість вербального вирішення конфлікту. Протест виникає не тому, що герой отримав політичну свідомість у повному значенні цього поняття, а тому, що всі інші форми взаємодії виявилися для нього недоступними.

Фінальна сцена кардинально змінює лексико-образну організацію оповідання. Якщо на початку домінують: холод – сніг – темрява – вузькість – мовчання – плач, то в кульмінації з'являються: вогонь – червоне світло – рух – шум – крик – руйнування.

Вогонь у творі є не просто одним із символів, а семантичним центром трансформації тексту. Автор описує полум'я як: «축융〔火神〕의 붉은 혓발» («червоний язик бога вогню»). Вогонь персоніфікується через слово 혓발 – «язик», а його дія набуває майже міфологічного характеру. Полум'я вже не просто горить, а «говорить» власною мовою. У такий спосіб природна стихія стає суб'єктом дії. А фінальна метафора, у якій червоне світло, поширюється темною долиною, ніби виганяє «온갖 요귀» («всіляку нечисть»), дозволяє говорити про сакральну семантику вогню. Саме тому трактування пожежі винятково як акту помсти є недостатнім, адже вогонь несе очищення простору від несправедливості. Зокрема, у тексті йдеться про зорі, які вночі можуть розплавитися від сили полум'я. Цей прийом переводить подію з локального рівня на космічний. Маєток одного землевласника горить, але опис створює враження, ніби змінюється весь світ.

Червоний колір у контексті фінальної сцени посилює експресивність образу. Червоне світло протиставлене чорній темряві та снігу. Тому назва

твору функціонує як своєрідний семантичний ключ до всієї композиції. «Червоне полум'я» – це не просто опис пожежі, а знак зміни емоційної та семантичної системи твору.

Отже, лінгвостилістичний аналіз підтверджує літературознавче спостереження: образ вогню є багатошаровим і організує фінальну сцену не лише на рівні сюжету, а й на рівні семантики. Проведений аналіз дозволяє уточнити традиційне розуміння оповідання як твору про бідність, класове протистояння та помсту.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що лінгвостилістична організація твору «Червоне полум'я» стає механізмом репрезентації соціального конфлікту. Соціальний гніт у творі конструюється через поєднання лексичних, прагматичних, синтаксичних та образно-символічних засобів. Соціальна нерівність не лише описується, а й реалізується в комунікативній поведінці персонажів.

Окрім цього, соціально маркована лексика, зокрема номінація 지팡살이, а також етнічно та соціально забарвлені вислови створюють образ маргіналізованого суб'єкта, де етнічна та соціальна характеристики героя поєднуються в одному пейоративному вислові.

Мовлення Мун Собана характеризується повтореннями, проханнями, емоційними паузами та плачем. Прагматично це репрезентує його підлеглу позицію. Формула 제발 та уривчасті конструкції функціонують як мовні маркери безсилля. Натомість мовлення Інга реалізує протилежну комунікативну модель. Його короткі репліки, відмова від діалогу та демонстративне припинення контакту є формами соціальної домінації.

Семантичне поле холоду, снігу, темряви, голоду та плачу створює дискурс пригнічення. Воно охоплює не тільки фізичний простір Пехо, а й психологічний стан героя. А фінальна поява вогню змінює семантичну організацію твору: вогонь стає центральним образом, який поєднує руйнування, гнів, помсту та очищення. Образ «червоного язика бога вогню» надає пожежі міфологічного та сакрального виміру.

Отже, оповідання доцільно визначати не як текст про організовану революційну боротьбу, а як художню репрезентацію стихійного соціального протесту, який виникає з крайньої форми матеріального, морального та комунікативного безправ'я. Лінгвостилістичний аналіз дозволяє суттєво уточнити традиційне прочитання твору. Соціальний протест формується не лише через сюжетний конфлікт між селянином та землевласником, а через комплексну взаємодію мовних і позамовних механізмів: номінації, оцінності, соціальної маркованості мовлення, прагматики прохання та відмови, емоційної експресії, синтаксичної динаміки та символічної семантики вогню.

Перспективним напрямом подальших досліджень є порівняльний лінгвостилістичний аналіз соціального протесту у творах представників 신경향파 та ранньої корейської пролетарської літератури інших авторів 1920–1930-х рр.. Окремого дослідження потребує також зіставлення мовних моделей репрезентації класової нерівності в корейській та українській літературах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Chung K. M. Proletarian Sensibilities: The Body Politics of New Tendency Literature (1924–27). *Journal of Korean Studies*. 2014. Vol. 19, no. 1. P. 37–57. DOI: 10.1353/jks.2014.0001.

2. Workman T. The Colonial Frontier: Primitive Accumulation, Migration, and Settler Colonialism in Kando Literature. In: Yang Y. S. (ed.). *Routledge Handbook of Modern Korean Literature*. London: Routledge, 2020. P. 39–55. DOI: 10.4324/9781315622811-5.

3. 김승종. 최서해 소설의 기호학적 연구 – 간도 배경 소설들을 중심으로. 현대문학의 연구. 2008. № 36. С. 7–32. DOI: 10.35419/kmlit.2008..36.001.

4. 유재봉. 최서해와 강경애의 소설에 나타난 탈식민성 연구. 추계예술대학교 일반대학원. 2023.

5. 조헌용. "최서해 소설 연구." 국내석사학위논문 서울산업대학교 산업대학원, 2009.

6. 최서해. 홍염(紅焰).한국저작권위원회. 공유마당, 1927. URL: https://gongu.copyright.or.kr/gongu/wrt/wrt/view.do?wrtSn=9001602&menuNo=200019 (дата звернення: 12.08.2026)

7. 한수영. '분노'의 공(公)과 사(私): 최서해 소설의 '분노'의 기원과 공사(公私)인식을 중심으로. 한국문학이론과 비평. 2015. Т. 19, № 3 (68). С. 363–398.

8. 홍기돈. 최서해 소설의 문학사적 의의. 비평문학. 2008. № 30. С. 407-424.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 821.112.2:82.09:81'371
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.53

КОГНІТИВНА ПОЕТИКА НОРМАТИВНОСТІ В РОМАНАХ ЮЛІ ЦЕ «ІНСТИНКТ ГРИ» І «CORPUS DELICTI: ПРОЦЕС»

THE COGNITIVE POETICS OF NORMATIVITY IN THE YULI ZEH'S NOVELS "THE GAME INSTINCT" AND "CORPUS DELICTI: A PROCESS"

Соколовська С.Ф.,
orcid.org/0000-0002-2335-1765
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Борова Л.О.,
orcid.org/0000-0003-0116-8211
викладач кафедри германської філології та зарубіжної літератури
Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті досліджено когнітивно-поетичні механізми конструювання нормативності в романах сучасної німецької письменниці Юлі Це «Інстинкт гри» і «Corpus Delicti: Процес». Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення нормативності не лише як тематичного складника художнього тексту, а як когнітивного механізму організації художньої реальності, що визначає способи концептуалізації правил, свободи, вибору та відповідальності. Теоретико-методологічну основу становлять положення когнітивної поетики, когнітивної наратології, теорії ментальних просторів Ж. Фоконьє та теорії концептуальної інтеграції Ж. Фоконьє і М. Тернера. Запропоновано поняття нормативного ментального простору як когнітивної моделі, у якій взаємопов'язані уявлення про норми, правила, заборони, допустимі дії, можливі стратегії та наслідки їх порушення.

Встановлено, що в романі «Інстинкт гри» нормативні відносини формуються переважно в межах міжособистісної взаємодії та структуруються за принципами гри. Правило, стратегія, вибір і санкція утворюють динамічну систему, у якій обмеження не лише окреслює поле можливих дій, а й забезпечує умови для реалізації свободи.

У романі «Corpus Delicti: Процес» нормативний ментальний простір має інституційний характер та організується навколо категорій здоров'я і нормальності. Простежено функціонування опозицій *здоровий / хворий, нормальний / ненормальний, включений / виключений* як засобу нормативної категоризації людини та соціального контролю. Особливу увагу приділено семантичній двоїстості поняття нормальності, унаслідок якої модель суспільного блага набуває регулятивної функції та стає підґрунтям для корекції індивіда. Окреслено також просторовий принцип розмежування, що визначає позицію суб'єкта щодо встановленої норми.

Порівняльний аналіз виявив відмінність двох способів конструювання нормативного порядку: локальної та динамічної структури гри, що формується у взаємодії персонажів, та інституціоналізованої системи, яка регламентує поведінку, соціальну позицію й самосприйняття суб'єкта. Отримані результати конкретизують когнітивно-поетичний аспект нормативності та розкривають його роль в організації художнього світу романів Юлі Це.

Ключові слова: когнітивна поетика, нормативність, нормативний ментальний простір, концептуальна інтеграція, Юлі Це.

This article examines the cognitive and poetic mechanisms of constructing normativity in the novels *The Game Instinct* and *Corpus Delicti: A Process* by the contemporary German writer Juli Zeh. The relevance of this study stems from the need to understand normativity not only as a thematic component of a literary text, but also as a cognitive mechanism for organising literary reality, which determines the ways in which rules, freedom, choice and responsibility are conceptualised. The theoretical and methodological framework is based on the principles of cognitive poetics, cognitive narratology, G. Fauconnier's theory of mental spaces, and the theory of conceptual integration developed by G. Fauconnier and M. Turner. The concept of a normative mental space is proposed as a cognitive model in which notions of norms, rules, prohibitions, permissible actions, possible strategies and the consequences of their violation are interrelated.

It has been established that, in the novel *The Game Instinct*, normative relationships are formed predominantly within the context of interpersonal interaction and are structured according to the game principles. Rules, strategies, choices and sanctions form a dynamic system in which constraints not only define the scope of possible actions but also provide the conditions for the exercise of freedom.

In the novel *Corpus Delicti: A Process*, the normative mental space is institutional in nature and is organised around the categories of health and normality. The functioning of the oppositions healthy/sick, normal/abnormal, included/excluded is examined as a means of normative categorisation of the individual and social control. Particular attention is paid to the semantic duality of the concept of normality, as a result of which the model of the common good acquires a regulatory function and becomes the basis for the correction of the individual. The spatial principle of demarcation, which determines the subject's position in relation to the established norm, is also outlined.

A comparative analysis has revealed a distinction between two ways of constructing a normative order: the local and dynamic structure of the game, which takes shape through the interaction of characters, and the institutionalised system that regulates the subject's behaviour, social position and self-perception. The findings clarify the cognitive-poetic aspect of normativity and reveal its role in the organisation of the fictional world in Juli Zeh's novels.

Key words: cognitive poetics, normativity, normative mental space, conceptual integration, Juli Zeh.

Постановка проблеми. Сучасна німецькомовна література дедалі активніше осмислює механізми формування нормативних моделей суспільного життя в умовах трансформації соціальних інститутів. У цьому контексті творчість Юлі Це посідає особливе місце, оскільки її романи поєднують філософську проблематику, соціальну критику й експериментальні наративні стратегії, спрямовані на дослідження меж свободи, відповідальності та індивідуального вибору. У романах «Інстинкт гри» (2004) і «Corpus Delicti: Процес» (2009) письменниця моделює різні форми нормативного порядку: від міжособистісної взаємодії, що ґрунтується на правилах гри, до інституціоналізованої системи контролю, яка регламентує майже всі сфери людського існування. Попри жанрові та сюжетні відмінності обох творів, їх об'єднує спільне прагнення осмислити способи конструювання норм, що визначають межі можливого, допустимого та істинного.

Проблема нормативності у творчості Юлі Це є предметом активних наукових дискусій, при цьому значна кількість праць зосереджена на аналізі антиутопічної моделі держави, біополітичного контролю, етичних дилем, правових аспектів або соціально-філософської проблематики. Завдяки цьому сформувалося багатоаспектне уявлення про ідейно-тематичний зміст, домінантні мотиви і особливості художньої організації творів. Водночас окремого розгляду потребують когнітивно-поетичні механізми конструювання нормативності та їхня роль в організації художнього світу й процесах смислотворення.

Саме тому актуальним є звернення до когнітивної поетики, яка розглядає художній текст у взаємозв'язку з когнітивними процесами його сприйняття, концептуалізації та інтерпретації [1, с. 22–23; 2, с. 10–12]. Такий методологічний ракурс дає змогу дослідити не лише тематичну репрезентацію норми, а й способи її функціонування як структурного принципу організації художньої реальності. У зв'язку з цим когнітивне прочитання романів Юлі Це «Інстинкт гри» і «Corpus Delicti: Процес» передбачає з'ясування того, як норма структурує ментальні простори персонажів, моделі вибору та способи осмислення ними подій і ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова рецепція романів Юлі Це «Інстинкт гри» і «Corpus Delicti: Процес» представлена кількома основними дослідницькими напрямами. Найбільш продуктивними є філософсько-етичний, соціально-політичний і поетологічний; останній охоплює дослідження інтертекстуальності, наративної організації та художньої форми творів.

У науковій літературі роман «Інстинкт гри» розглядається передусім крізь призму феномену гри як моделі міжособистісної взаємодії, морального вибору, влади та маніпуляції. До найґрунтовніше опрацьованих аспектів належать також інтертекстуальні зв'язки твору, його культурно-філософський контекст і критика сучасного суспільства. У дослідженні К. Кулль гра постає одним із визначальних принципів організації роману та водночас засобом критичного осмислення суспільних і культурних відносин [3, с. 17–20]. С. Арнольд, своєю чергою, аналізує ігрову структуру твору з погляду поведінкових стратегій персонажів і функціонування правил [4, с. 207–222]. Інший аспект інтертекстуальної організації роману висвітлює Е. Шиллінг, розглядаючи «Інстинкт гри» у співвіднесенні з романом Роберта Музіля «Людина без властивостей» і проблематикою можливості [5, с. 19–31]. Важливим міждисциплінарним підґрунтям для інтерпретації твору є також теорія ігор, яка дає змогу розглядати взаємодію персонажів як систему стратегічної дії та взаємозалежного прийняття рішень [6, с. 21–46].

Натомість роман «Corpus Delicti: Процес» найчастіше аналізують у контексті антиутопічних студій, біополітики, правової філософії та критики суспільства контролю. Основна увага зосереджується на державному регулюванні приватного життя, співвідношенні свободи і безпеки та політизації здоров'я [7, с. 107–123; 8, с. 375–392]. Новітні дослідження цієї проблематики поєднують правові, суспільно-політичні, етичні та поетологічні аспекти творчості Юлі Це [9, с. 1–24].

Отже, романи Юлі Це отримали різнобічне висвітлення з філософсько-етичних, соціально-політичних і поетологічних позицій. Окремого розгляду в цій дослідницькій перспективі потребує когнітивно-поетичний вимір нормативності, що передбачає аналіз способів її конструювання та функціонування в художньому світі «Інстинкту гри» і «Corpus Delicti: Процес». Такий ракурс дає змогу доповнити наявні інтерпретації творів дослідженням когнітивних механізмів організації нормативного порядку.

Метою статті є дослідження когнітивно-поетичних механізмів конструювання нормативності в романах Юлі Це «Інстинкт гри» і «Corpus Delicti: Процес» та визначення їхньої ролі в організації художньої реальності. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: охарактеризувати теоретичні засади когнітивної

поетики нормативності; окреслити поняття нормативного ментального простору; простежити особливості його функціонування в аналізованих романах; визначити когнітивні механізми моделювання свободи, вибору та відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічною основою дослідження є когнітивна поетика, яка розглядає художній текст як систему смислотворення, пов'язану з процесами концептуалізації та інтерпретації [1, с. 22–23]. Її міждисциплінарний характер виявляється у зверненні до художнього мислення, авторської свідомості та ментальних закономірностей творення художнього смислу. Особливого значення при цьому набувають мовні репрезентації когнітивних процесів [10, с. 111–113]. Положення когнітивної поетики в роботі доповнюються напрацюваннями когнітивної наратології, що акцентують на когнітивних аспектах конструювання наративного значення та репрезентації досвіду [11, с. 4–16; 12, с. 12–22].

Центральне місце в методології цього дослідження посідає теорія ментальних просторів Жиля Фоконьє. На думку дослідника, ментальні простори є тимчасовими когнітивними конструктами, які формуються в процесі мислення й мовлення для локального структурування інформації та встановлення зв'язків між різними концептуальними сферами [13, с. 16–17]. На відміну від статичних моделей репрезентації знання, теорія ментальних просторів описує смислотворення як динамічний процес конструювання взаємопов'язаних когнітивних структур, що безперервно модифікуються в міру розгортання дискурсу [13, с. 30–38]. Отже, художній текст доцільно розглядати не лише як завершений результат мовленнєвої діяльності, а як процес поступового конструювання смислу, що створює методологічні передумови для аналізу нормативності як когнітивного механізму організації художньої реальності.

У межах цього дослідження пропонуємо використовувати поняття нормативного ментального простору для позначення когнітивної моделі, у якій акумулюються уявлення про норми, правила, заборони та допустимі моделі поведінки, що визначають інтерпретацію подій і прийняття рішень персонажами. Однак у художньому тексті нормативні ментальні простори не функціонують ізольовано. Вони постійно взаємодіють, перетинаються, вступають у конфлікт і породжують нові смислові конфігурації. Для пояснення цих процесів продуктивною є теорія концептуальної інтеграції Ж. Фоконьє та М. Тернера, відповідно до якої інтеграція кількох ментальних просторів приводить до формування нового концептуального простору з емерджентними властивостями [14, с. 40–44, 89–102]. Можливості застосування цієї теорії до художнього дискурсу засвідчують і сучасні українські когнітивні дослідження [15, с. 34–35].

У романі «Інстинкт гри» гра постає не лише тематичним мотивом твору або формою організації взаємодії персонажів, а специфічною моделлю осмислення реальності. Особливо виразно це виявляється у способі мислення Алева, для якого соціальні ситуації набувають ознак гри, а поведінка людини інтерпретується як послідовність стратегічних рішень. У сучасних дослідженнях ігрової поетики принциповим є розмежування *play* як вільної імпровізаційної гри та *game* як організованої діяльності, що передбачає систему попередньо узгоджених правил і поведінкових обмежень [16, с. 132]. У такій перспективі ігрова модель охоплює систему правил, визначені позиції учасників і можливі ходи. Відповідно, ігровий простір у романі набуває нормативного характеру: він не лише моделює взаємодію, а й задає параметри, у межах яких ця взаємодія може бути осмислена.

Показовим у цьому контексті є авторське представлення рішення як добре відрепетированої гри:

«Was die Menschen täglich ihre Entscheidungen nennen, ist nichts weiter als ein gut einstudiertes Spiel» [17, с. 179].

При цьому ігрова модель поширюється на сам процес прийняття рішень. Важливо, що така модель передбачає відмову від традиційної логіки морального зважування:

«In Wahrheit gibt es kein Für und Wider, keine Gründe für rechts oder links» [17, с. 179].

Отже, вибір осмислюється не як пошук морально правильного рішення, а як стратегічна дія в межах ігрової структури, що окреслює коло можливих ходів. Для когнітивного прочитання роману це має принципове значення, оскільки йдеться про формування моделі, через яку персонаж сприймає й інтерпретує дійсність. Ігрова логіка виконує функцію своєрідного фільтра, організовуючи сприйняття ситуації та визначаючи способи реагування на неї.

Уже на цьому рівні можна конкретизувати поняття нормативного ментального простору, розуміючи його як когнітивну модель, у якій взаємопов'язані уявлення про правила, межі допустимої дії, можливі стратегії та наслідки порушення правил. У теорії ментальних просторів Ж. Фоконьє

такі структури забезпечують локальне конструювання смислу та організують інтерпретацію певної ситуації [13, с. 16–17]. У романі «Інстинкт гри» ігрова модель співвідносить дії персонажів із заданими правилами, окреслюючи можливості їх дотримання або порушення. Відтак нормативний ментальний простір структурує не лише поведінку персонажів, а й сприйняття ними ситуації вибору.

Нормативний характер ігрового простору виразно простежується в міркуваннях Алева про свободу. Гра, за його логікою, є простором, у якому свобода поєднується з рівністю та правовою визначеністю:

«Nur im Spiel sei dem Menschen echte Freiheit möglich. Das Spielen verpflichte zur Gleichheit, da allen Spielern dieselben Voraussetzungen eingeräumt würden, und verwirkliche außerdem den Gedanken der Rechtssicherheit, weil ein Spiel nur innerhalb der eigenen Regeln stattfinden könne» [17, с. 260].

Цей фрагмент важливий для реконструкції нормативного ментального простору роману, оскільки безпосередньо пов'язує свободу, рівність, право та правило в межах єдиної концептуальної моделі. Свобода не протиставляється нормативному обмеженню, а, навпаки, виводиться з нього: справжня свобода можлива лише за умови спільних для всіх правил. Нормативність у цій моделі не обмежує свободу, а конституює умови її можливості: спільні правила забезпечують рівність учасників і правову визначеність їхніх дій. Отже, в ментальному просторі гри свобода набуває не абсолютного, а структурованого характеру: вона мислиться як можливість діяти в межах правил, прийнятих як спільна основа взаємодії.

Це дає підстави стверджувати, що у когнітивній моделі Алева норма виконує не лише регулятивну, а й конструктивну функцію. Вона визначає простір можливих дій і водночас забезпечує його функціонування. Правило встановлює межі, у яких учасник може діяти, однак саме завдяки цим межам його дії набувають структурованого й осмисленого значення. У термінах теорії концептуальної інтеграції Ж. Фоконьє та М. Тернера таке структурування можна описати як взаємодію кількох ментальних просторів, унаслідок якої формується інтегрована структура з новими смисловими зв'язками [14, с. 40–44]. У романі взаємодію понять гри, права, свободи та рівності можна реконструювати як процес концептуальної інтеграції, результатом якого постає нормативна модель із власною внутрішньою логікою.

Ця модель реалізується не лише на концептуальному, а й на поведінковому рівні. Алев сприймає соціальне середовище як простір стратегічної взаємодії, у якому необхідно розпізнавати позиції учасників, прогнозувати їхні дії та використовувати наявні можливості:

«Dieses Mal ging Alev mit besonderer Sorgfalt vor. Ganz deutlich spürte er, dass er sich nunmehr der Verwirklichung einer Absicht näherte, für die alles Bisherige nur Vorübung gewesen war. Auf verschiedenen Schulen hatte er gelernt, innerhalb kürzester Zeit die Zentren der Macht zu identifizieren und dort einzudringen, Kontakte zu knüpfen, Intrigen zu schmieden, Interessen auszukundschaften und zu instrumentalisieren, Seilschaften zu sprengen und neu zusammenzufügen» [17, с. 167–168].

Послідовність цілеспрямованих дій окреслює модель стратегічної поведінки: від ідентифікації та проникнення до налагодження контактів, плетіння інтриг, виявлення й використання інтересів, руйнування наявних зв'язків і створення нових. Соціальна реальність постає тут як система позицій і відносин, яку суб'єкт може аналізувати, прогнозувати та цілеспрямовано трансформувати.

Слід зазначити, що нормативний ментальний простір у романі функціонує не лише як система експліцитно сформульованих правил. Він охоплює також способи інтерпретації соціальної ситуації та когнітивні сценарії поведінки. Тому для його реконструкції важливо враховувати не тільки висловлювання персонажів про правила гри, а й ті дії, через які ці правила матеріалізуються в сюжеті. Норма в такому разі існує як знання про допустиме та як модель практичної дії.

Крім правил, нормативність ігрового простору в романі пов'язана також із механізмом санкції. Це особливо виразно сформульовано в міркуваннях Алева, який розглядає загрозу покарання як одну з передумов кооперації:

«Nun lehrt uns die Spieltheorie, dass erst bei iterativen Wiederholungsfolgen die Angst vor dem Gegner zum Tragen kommt und die Gelegenheit zur Kooperation entsteht. Ansonsten existiert nur Verrat. Daraus folgt, dass nur durch eine drohende Sanktion echte Entscheidungsmöglichkeiten eröffnet werden» [17, с. 342–343].

Так увиразнюється внутрішня структура нормативної моделі: повторюваність взаємодії породжує очікування, а можливість санкції впливає на поведінку та прийняття рішень. У такий спосіб роман вибудовує парадоксальну когнітивну модель свободи: вибір не існує поза системою обмежень, а здійснюється всередині нормативного простору, де учасник усвідомлює правила та наслідки їх порушення. Норма, відповідно, не просто обмежує свободу, а структурує поле потен-

ційних дій. Ця взаємозалежність норми й свободи є однією з ключових характеристик нормативного ментального простору в творі.

Однак така система не є незмінною, її функціонування залежить від збереження правил, а відхилення від них трансформує структуру ігрового простору. С. Арнольд, аналізуючи взаємодію персонажів, зазначає, що порушення ними фундаментального правила гри призводить до припинення її існування [4, с. 220]. У цьому спостереженні важливим є не лише факт недотримання правила, а його структурний наслідок: вихід за встановлені межі змінює статус системи, у межах якої відбувалася взаємодія.

Це дає підстави розглядати нормативний ментальний простір в «Інстинкті гри» як динамічну структуру, конфігурація якої залежить від дій персонажів, застосування правил і виникнення нових стратегічних ситуацій. Гра в романі є не просто метафорою соціальної реальності, а когнітивною моделлю її осмислення: через неї персонажі встановлюють межі допустимого, прогнозують поведінку інших, оцінюють ризики та приймають рішення.

Отже, нормативність в «Інстинкті гри» конструюється через взаємозалежність свободи, правила, стратегії та санкції. Особливість художнього світу Юлі Це полягає в тому, що нормативний порядок не подається як сукупність зовнішніх приписів, а формується в процесі когнітивної інтерпретації ситуації персонажами. Унаслідок цього міжособистісні відносини, можливості вибору та відповідальність за прийняті рішення осмислюються в координатах ігрової логіки.

У «Corpus Delicti: Процес» нормативність організована за іншим принципом: із міжособистісної сфери вона переноситься на рівень суспільної організації. Якщо в «Інстинкті гри» правила структурують взаємодію учасників і задають простір можливих стратегій, то тут нормативний порядок має інституційний характер. Він регламентує поведінку людини, її фізичний стан, ставлення до власного тіла та повсякденні практики. Цю систему в романі втілює «Метод» − суспільний устрій, що проголошує здоров'я основною цінністю та перетворює його на критерій нормативності.

Нормативна сила «Методу» визначається не лише його здатністю встановлювати обов'язкові правила, а й логікою їхньої легітимації. Система репрезентує здоров'я як універсальне благо та пов'язує його з природною для живого організму волею до виживання. Відповідно, мета «Методу» формулюється як забезпечення кожному індивіду тривалого, безпечного й здорового існування:

«Wir haben eine METHODE entwickelt, die darauf abzielt, jedem Einzelnen ein möglichst langes, störungsfreies, das heißt, gesundes und glückliches Leben zu garantieren. Frei von Schmerz und Leid» [18, с. 36].

Отже, нормативний порядок від початку конструюється як система, покликана забезпечувати людині благо, а не як механізм прямого обмеження її свободи. У цьому контексті показовим є спостереження К. Сміт-Прей про деприватизацію тіла в романі та його включення до системи суспільної нормалізації [7, с. 115−119]. Цю логіку послідовно розгортає Гайнріх Крамер, один із найвиразніших представників ідеології «Методу» в романі. У його висловлюваннях приписи системи набувають статусу очевидних і суспільно виправданих правил, а не засобу обмеження індивідуальної свободи. Під час публічної дискусії Крамер трактує право на здоров'я не як один із можливих суспільних пріоритетів, а як історичне досягнення людства:

«Der methodenrechtliche Anspruch auf Gesundheit ist eine der größten Errungenschaften der Menschheit» [18, с. 85].

У такий спосіб вимоги «Методу» включаються до ширшого наративу суспільного прогресу: їхнє дотримання осмислюється як раціональна форма реалізації права на здоров'я, що надає нормативним приписам суспільної легітимності. Зв'язок між регулюванням здоров'я та політичним контролем належить і до центральних аспектів інтерпретації роману В. Мак-Калмонт і В. Маєргофер [8, с. 375−392]. Відтак принциповим для когнітивно-поетичного аналізу є спосіб, у який система формує категорію «нормальності». Механізм її конструювання експлікується у висловлюванні Крамера:

«Die METHODE definiert die Übereinstimmung von allgemeinem und persönlichem Wohl als „normal". Wer sich selbst nicht als normal in diesem Sinne begreift, wird es auch in den Augen der Gesellschaft nicht sein» [18, с. 87].

Нормативний ментальний простір «Методу» структурується через співвіднесення загального та особистого блага. «Нормальним» визнається стан, за якого індивідуальне благополуччя узгоджується із загальносуспільною моделлю здорового життя. Порушення цієї узгодженості отримує не лише індивідуальне, а й соціальне значення. Особливо виразно це простежується в діалозі Мії та Крамера, де йдеться про хворобу й одужання Моріца:

«"Er war geheilt", wiederholt Mia.

„Einmal krank, immer krank", widerspricht Kramer. „Das prägt"» [18, с. 124].

Репліка Крамера показує, що в ідеологічному дискурсі «Методу» колишній стан хвороби може зберігати статус соціально значущої ознаки навіть після фактичного одужання. Нормативний порядок регулює, отже, не лише моделі належної поведінки, а й способи категоризації людини за принципом *норма / відхилення*. При цьому саме поняття «нормальності» має внутрішню двоїстість: воно позначає як фактичний, звичайний стан, так і бажаний, нормативно заданий. Ця семантична суперечність осмислюється в романі через метафору «двосічного меча»:

«Die METHODE gründet sich auf die Gesundheit ihrer Bürger und betrachtet Gesundheit als Normalität. Aber was ist normal? Einerseits alles, was der Fall ist, das Gegebene, Alltägliche. Andererseits aber bedeutet „normal“ etwas Normatives, also das Gewünschte. Auf diese Weise wird Normalität zu einem zweischneidigen Schwert» [18, с. 145].

Метафора «двосічного меча» переводить поняття нормальності з рівня дефініції на рівень просторової моделі:

«Solange man dazugehört, dient dieses Schwert der Verteidigung. Befindet man sich draußen, stellt es eine schreckliche Bedrohung dar. Es macht krank» [18, с. 145].

Протиставлення *dazugehören / sich draußen befinden* моделює нормативний порядок як простір включення та виключення. Для суб’єкта, який належить до нормативної спільноти, норма виконує захисну функцію; для того, хто опиняється за її межами, та сама структура стає джерелом загрози. Отже, дія норми залежить не лише від її змісту, а й від позиції суб’єкта щодо встановленої межі.

Особливо важливою є репліка Мії «*Es macht krank*», що викриває внутрішній парадокс «Методу»: система, легітимована турботою про здоров’я, може сама породжувати стан, який визначає як небажаний. Здоров’я перестає бути лише метою нормативного порядку й стає критерієм оцінювання індивіда. Система не тільки встановлює норму, а й окреслює межі допустимого, наділяючи відхилення негативним значенням.

Ця логіка поширюється і на повсякденну поведінку. Описуючи перебування Мії в публічному просторі, оповідач наголошує на її прагненні залишатися непомітною:

«Wenn Mia einen öffentlichen Raum betritt, ganz egal, ob es sich um ein Kaufhaus, einen Hochgeschwindigkeitszug oder ihre Arbeitsstelle handelt, dann niemals mit dem Gefühl, in ein gemachtes Nest zu kommen. Sie läuft nicht herein, schreit Hallo, klopft allen auf die Schultern und fragt, wo ihr Teil vom Kuchen stehe. Meistens hofft sie, von niemandem bemerkt zu werden» [18, с. 145].

Таку поведінку можна інтерпретувати як прояв інтеріоризації нормативного порядку: Міа організовує власну присутність у публічному просторі з урахуванням потенційної оцінки з боку інших. Зовнішня нормативна межа в такий спосіб відтворюється на рівні самосприйняття й самоконтролю суб’єкта.

Таким чином, «Метод» організує нормативний простір через взаємопов’язані опозиції: *здоровий / хворий, нормальний / ненормальний, включений / виключений.* Вони не лише описують стан людини, а й окреслюють її позицію щодо нормативної спільноти. Категоризація перетворюється на механізм контролю: встановлення норми уможливлює ідентифікацію відхилення, а остання створює підстави для корекції. Саме тут «двосічність» нормальності переходить із концептуального рівня у практику нормативного впливу. Якщо нормальним визнається не тільки фактичне, а й бажане, невідповідність установленому зразку потребує усунення. У фіналі роману ця логіка дістає інституційне втілення:

«“Psychologische Betreuung“, sagt Bell zu Hutschneider. „Bestellen einer Aufsichtsperson. Unterbringung in einer Resozialisierungsanstalt. Medizinische Überwachung. Alltagstraining.“

„Ich kümmere mich darum“, sagt Hutschneider.

„Vertrauensbildende Maßnahmen. Politische Bildung. Methodenlehre.“» [18, с. 264].

Психологічний супровід, нагляд, ресоціалізація, медичний контроль, тренування повсякденних практик, політичне виховання та засвоєння «Методу» утворюють комплекс процедур, спрямованих на приведення індивіда у відповідність до встановленої моделі. Нормативний ментальний простір уже не обмежується уявленням про бажаний стан людини, а передбачає інституційно закріплені сценарії його досягнення. Нормальність у романі остаточно перетворюється з категорії суспільного блага на механізм регуляції та корекції: невідповідність нормативному зразку стає підставою для втручання, метою якого є повернення суб’єкта до встановленої норми.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок. Проведений аналіз засвідчив, що нормативність у романах Юлі Це «Інстинкт гри» і «Corpus Delicti: Процес» функціонує не лише на проблемно-тематичному рівні, а й як принцип когнітивної організації художнього світу. Нормативний ментальний простір можна визначити як когнітивно сконструйовану систему уявлень про належне, допустиме й недо-

пустиме, у межах якої правила, цінності, моделі поведінки та санкції співвідносяться з позицією суб'єкта й окреслюють поле вибору та дії.

В «Інстинкті гри» нормативність формується переважно у сфері міжособистісної взаємодії: гра структурує відносини персонажів через правила, стратегії, можливі ходи та санкції. Свобода при цьому не протиставляється правилу, а реалізується в окреслених ним межах. У «Corpus Delicti: Процес» нормативний порядок переноситься на інституційний рівень, де регуляції підлягають поведінка, тілесність, здоров'я та повсякденні практики. Категорія «нормальності» стає засобом розмежування норми й відхилення, а нормативні критерії – підставою для соціальної категоризації та корекції індивіда.

Зіставлення романів виявило трансформацію художніх моделей нормативності – від динамічної системи правил міжособистісної гри до інституціоналізованого порядку, що регламентує спосіб життя людини. Спільним для обох творів є когнітивне встановлення межі між допустимим і недопустимим та визначення позиції суб'єкта щодо цієї межі. Отже, нормативність у романах Юлі Це постає як когнітивно-поетичний механізм моделювання взаємозв'язків між свободою і правилом, індивідуальним вибором і суспільним порядком.

Перспективи подальших розвідок пов'язані з дослідженням когнітивних механізмів нормативності в інших творах Юлі Це та сучасній німецькомовній прозі. Продуктивним видається також вивчення ролі ментальних просторів, концептуальної інтеграції та просторових схем включення / виключення у художньому конструюванні нормативних моделей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воробйова О. П. Когнітивна поетика: спектр досліджень [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня д-ра філософії за освіт. програмою «Філологія». Київ : КПІ імені Ігоря Сікорського. 2025. 176 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstreams/6807a474-465f-495b-a270-941ea262b8cc/download
2. Stockwell P. Cognitive Poetics: An Introduction. London : Routledge. 2020. 256 p.
3. Kull C. Juli Zehs Roman „Spieltrieb". Intertextuelles Spiel als Ausdruck von Gesellschafts– und Kulturkritik. Berlin : Peter Lang Verlag. 2018. 344 S.
4. Arnold S. Zwischen Nihilismus und Spieltheorie. Juli Zehs Roman „Spieltrieb". *Revista de Filologia Alemana*. Madrid : Universidad Complutense de Madrid. № 19. 2011. Pp. 207−222.
5. Schilling E. Mit dem Möglichkeitssinn Wirklichkeit schaffen. Juli Zehs *Spieltrieb* vor dem Hintergrund von Robert Musils *Der Mann ohne Eigenschaften*. *Juli Zeh. Text und Engagement* / hrsg. von E. Schilling. Berlin / Heidelberg : J. B. Metzler. 2024. S. 19−31.
6. Diekmann A. Spieltheorie : Einführung, Beispiele, Experimente. Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag. 2009. 272 S.
7. Smith-Prei C. Relevant Utopian Realism: The Critical Corporeality of Juli Zeh's *Corpus Delicti*. *Seminar: A Journal of Germanic Studies*. Vol. 48, № 1. 2012. Pp. 107−123.
8. McCalmont V., Maierhofer W. Juli Zeh's "Corpus Delicti" (2009): Health Care, Terrorists, and the Return of the Political Message. *Monatshefte*. № 104(3). 2012. Pp. 375−392. http://www.jstor.org/stable/23361808
9. Chronister N., Klocke S. E., Richter L. (Editors) Juli Zeh: A Critical Companion. Berlin / Boston : De Gruyter. 2024. Pp. 1−24.
10. ГливінськаЛ.К.Пропоетикукогнітивногозразка:сучаснівиміриіспадкоємністьтрадицій.*ВісникХарківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2015. № 1152. Вип. 72. С. 111−116.
11. Dancygier B. The Language of Stories. A Cognitive Approach. Cambridge : Cambridge University Press. 2011. 228 p.
12. Fludernik M. Towards a „Natural" Narratology. London : Routledge. 1996. 472 p.
13. Fauconnier G. Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language. Cambridge : Cambridge University Press. 1985. 205 p.
14. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York : Basic Books. 2002. 464 p.
15. Орличенко О. В., Циркунова І. В. Когнітивне осмислення іронії в художньому дискурсі: концептуальна інтеграція та тональність твору. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2026. № 49. С. 29−40. http://doi.org/10.17721/2663-6530.2026.49.29-40
16. Ізотова Н. П. Типологія ігор у наративі: універсальні та ідіоспецифічні риси. Закарпатські філологічні студії. 2022. Вип. 23. Т. 1. С. 130−136. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.25
17. Zeh J. Spieltrieb. München : btb Verlag. 2006. 570 S.
18. Zeh J. Corpus Delicti: Ein Prozess. Stuttgart : Ernst Klett Sprachen. 2024. 272 S.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 821.111(71)-32.09 Манро:159.953
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.54

АРХІВНА ВЛАДА ПАМ'ЯТІ ТА РЕЛЯЦІЙНА НЕПЕРЕРВНІСТЬ СУБ'ЄКТА В ОПОВІДАННІ ЕЛІС МАНРО «ВЕДМІДЬ ПЕРЕЙШОВ ЧЕРЕЗ ГОРУ»

ARCHIVAL POWER OF MEMORY AND RELATIONAL CONTINUITY OF THE SUBJECT IN ALICE MUNRO'S "THE BEAR CAME OVER THE MOUNTAIN"

Цар І.М.,
orcid.org/0000-0001-9570-4518
викладач кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету

У статті досліджено взаємозв'язок пам'яті, наративної влади та особистісної неперервності в оповіданні Еліс Манро «Ведмідь перейшов через гору». Актуальність визначається потребою відмовитися від двох редуктивних моделей прочитання: суто клінічного опису деменції та універсальної метафори «зникнення особистості». Запропоновано розглядати когнітивну вразливість героїні Фіони як чинник, що перерозподіляє право пам'ятати, тлумачити спільне минуле й ухвалювати рішення щодо догляду. У центрі сюжету – майже п'ятдесятирічне подружжя Ґранта і Фіони: після посилення когнітивних порушень жінка потрапляє в Медоулейк, пансіонат для людей похилого віку із медичним доглядом, де формує близький зв'язок з іншим мешканцем, Обрі.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні того, як обмежена фокалізація, ретроспекції Ґранта, часові еліпсиси, інституційний простір Медоулейка та фінальна сцена впізнавання формують етичну асиметрію між персонажами. Методологічну основу становлять наратологічний аналіз, студії пам'яті, критичні студії старіння та концепція тілесної самості. Доведено, що здатність Ґранта впорядкувати подружню біографію надає йому «архівну владу», але не гарантує моральної надійності його версії: пригадування чоловіка поєднує турботу, ревнощі, провину й самовиправдання. Поняття «архівної влади» визначено як спроможність того, хто пам'ятає, відбирати й морально впорядковувати факти спільного минулого, коли інший учасник не може повноцінно оскаржити цю версію.

Уточнено, що мовчання або непослідовність Фіони не можуть автоматично підтверджувати реконструкцію Ґранта. Її суб'єктність виявляється в тілесних жестах, інтонаційній іронії, естетичних уподобаннях, вибірковій прихильності та здатності емоційно відповідати на присутність іншого. Фінал інтерпретовано як частковий і нестійкий анагноризис: афективне впізнавання чоловіка й повернення звичного способу спілкування не доводять відновлення цілісної автобіографічної пам'яті.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні поняття реляційної неперервності суб'єкта, за яким особистість підтримується не лише саморозповіддю, а й тілесною, афективною та соціальною відповіддю, а також відповідальністю інших людей. Зроблено висновок, що криза пам'яті в малій прозі Е. Манро є водночас кризою критеріїв, за якими доглядачі й читачі визнають або заперечують суб'єктність когнітивно вразливої людини.

Ключові слова: творчість Еліс Манро, мала проза, пам'ять, старіння, деменція, фокалізація, архівна влада, тілесна самість, етика догляду, реляційна неперервність.

The article examines memory, narrative authority, and personal continuity in Alice Munro's "The Bear Came Over the Mountain". It moves beyond two reductive models: a purely clinical account of dementia and a universal metaphor of the "disappearance of personhood". Fiona's cognitive vulnerability is approached as a factor that redistributes the right to remember, interpret a shared past, and make decisions about care. At the centre of the plot is a couple married for nearly fifty years: after Fiona's cognitive impairment intensifies, she enters Meadowlake and forms a close attachment to another resident, Aubrey.

The study establishes how restricted focalisation, Grant's retrospections, temporal ellipses, the institutional space of Meadowlake, and the final recognition scene create an ethical asymmetry between the characters. Its methodology combines narratology, memory studies, critical ageing studies, and embodied selfhood. Grant's ability to organise the marital biography is shown to give him "archival power" without guaranteeing the moral reliability of his account: his recollection combines care, jealousy, guilt, and self-justification. Archival power is defined here as the ability of the remembering partner to select and morally organise a shared past when the other participant can no longer fully contest that account.

The analysis demonstrates that Fiona's silence or inconsistency cannot automatically validate Grant's reconstruction. Her subjectivity remains manifest in bodily gestures, ironic intonation, aesthetic preferences, selective attachment, and the capacity to respond affectively to another person's presence. The ending is interpreted as a partial and unstable anagnorisis: Fiona's affective recognition of her husband and the return of their habitual mode of communication do not prove the restoration of coherent autobiographical memory.

The article's scholarly contribution lies in developing the notion of the relational continuity of the subject, according to which personhood is sustained not only by self-narration but also by embodied, affective, and social responsiveness, together with the responsibility assumed by others. It concludes that Munro's crisis of memory is simultaneously a crisis of the criteria by which carers and readers recognise or deny the subjectivity of a cognitively vulnerable person.

Key words: Alice Munro's fiction, short fiction, memory, ageing, dementia, focalisation, archival power, embodied selfhood, ethics of care, relational continuity.

Постановка проблеми. Оповідання Еліс Манро «Ведмідь перейшов через гору», уперше надруковане в журналі «The New Yorker» наприкінці 1999 р. і згодом уміщене до збірки «Ненависть, дружба, залицяння, закоханість, шлюб» («Hateship, Friendship, Courtship, Loveship, Marriage», 2001), розповідає про майже п'ятдесятирічне подружжя Ґранта і Фіони. Коли в жінки посилюються розлади пам'яті та просторової орієнтації, вона оселяється в пансіонаті Медоулейк. Після обов'язкових тридцяти днів без відвідувань Ґрант виявляє, що Фіона майже не впізнає його як чоловіка й опікується іншим мешканцем, Обрі. Коли дружина Обрі Маріан забирає його додому, стан Фіони погіршується, і Ґрант намагається організувати їхню зустріч [14, с. 173; 9, с. 275–323]. Когнітивна вразливість Фіони змінює не лише її повсякдення, а й розподіл права пояснювати спільне минуле, визначати значення теперішніх прихильностей та ухвалювати рішення щодо догляду.

Клінічний діагноз у творі безпосередньо не названо. Лікар говорить лише про потребу побачити стійкий характер погіршення, а оповідач невдовзі зауважує, що назва хвороби вже мало впливає на практичну ситуацію [9, с. 278–279]. Тому фактологічно коректно говорити про прогресивне когнітивне порушення або симптоми, сумісні з деменцією, а не подавати хворобу Альцгаймера як безсумнівно встановлений факт художнього світу. Водночас діагностична невизначеність не скасовує реальних наслідків: Фіона губиться, помиляється у звичних діях, потребує нагляду й поступово втрачає можливість самостійно жити вдома [4, с. 84–87; 5, с. 146–164].

Не менш редуктивним було б тлумачити когнітивне порушення лише як універсальну метафору «зникнення особистості». Концепція «наративного протеза» Д. Мітчелла і С. Снайдера застерігає від сюжетного використання тілесної чи когнітивної відмінності як інструмента розвитку іншого, нібито більш повноцінного персонажа [8, с. 47–64]. У творі Е. Манро драма Ґранта справді займає значний наративний простір, проте Фіона не зводиться до приводу для його морального випробування: її жести, жарти, естетичні оцінки, прихильність до Обрі й реакція на розлуку з ним мають власну сюжетну вагу. Така конкретизація дає змогу одночасно врахувати матеріальність хвороби й уникнути культурної формули, за якою втрата пам'яті автоматично означає втрату людини [2, с. 76–87; 13, с. 3–11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дж. Балестра і Б. Сімал дійшли висновку, що пам'ять в оповіданні «Ведмідь перейшов через гору» є не лише темою, а й формотворчим принципом. Ретроспекції Ґранта, часові розриви та непевні моменти впізнавання змушують читача постійно переглядати попередні висновки про Фіону, її шлюб і можливі мотиви поведінки [1, с. 24–29; 12, с. 63–71]. Важливим продовженням цього напряму є питання про асиметрію доступу до минулого: той, хто зберігає здатність розповідати, отримує перевагу не лише у відтворенні фактів, а й у їх моральному компонуванні.

С. Джеймісон аналізує Медоулейк як суперечливий простір старіння: інституція водночас обмежує автономію й створює нові соціальні зв'язки. М. Ґолдман і С. Пауелл, зі свого боку, наголошують на іронічній нестабільності межі між «нормальним» і «патологічним» у творі [6, с. 1–17; 4, с. 82–99]. Для пояснення збережених способів самовираження Фіони продуктивною є концепція тілесної самості П. К. Контос: тіло постає не пасивним носієм симптомів, а джерелом дорефлексивної агентності, що виявляється в рухах, жестах, поставі, звичках і соціальному такті [7, с. 553–570].

Е. Герсковіц переконливо доводить, що західні уявлення про особистість часто надмірно залежать від автономії, раціональності та здатності створювати послідовну саморозповідь [5, с. 146–164]. В. Рой простежує, як мовні втрати в канадських наративах про деменцію змінюють голос персонажа і спосіб його сприйняття читачем [11, с. 41–61]. На перетині цих підходів у статті розмежовано наративну ідентичність – здатність послідовно розповідати власну біографію – і реляційну неперервність суб'єкта, тобто збереження тілесної, емоційної та соціальної відповіді, яку підтримують або послаблюють інші люди.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати, як обмежена фокалізація, ретроспекції Ґранта, тридцятиденний часовий еліпсис, правила Медоулейка та фінальна сцена перетворюють кризу пам'яті на проблему наративної й етичної влади. Для досягнення мети необхідно: 1) подати поняття «архівної влади» як чітко визначену робочу категорію; 2) перевірити межі достовірності Ґрантової реконструкції шлюбу; 3) простежити мовні, тілесні й афективні форми агентності Фіони; 4) встановити роль інституції та Маріан у розподілі можливостей догляду; 5) відмежувати фінальне емоційне впізнавання від повного відновлення автобіографічної пам'яті. Методологічну основу становлять наратологічний аналіз, студії пам'яті, критичні студії старіння, теорія тілесної самості та етика догляду.

Виклад основного матеріалу. Оповідач у творі є позасюжетним і говорить від третьої особи, проте добір подій, оцінок та ретроспекцій переважно прив'язаний до свідомості Ґранта. Іншими словами, читач знає те, що бачить, пригадує або припускає чоловік, але не має аналогічного доступу до внутрішнього мовлення Фіони. Уже початкові ознаки погіршення – жовті записки на шухлядах, забутий маршрут додому, розгубленість у дверях, помилки під час приготування їжі – подано як спостереження, які Ґрант відбирає й пояснює [9, с. 275–292]. Отже, третя особа не гарантує нейтральності: дистанція оповідача поєднується з обмеженою фокалізацією через чоловіка [3, с. 154–160].

Під «архівною владою» у цій статті розуміємо асиметричну спроможність персонажа відбирати, упорядковувати й наділяти причинно-моральним значенням факти спільного минулого тоді, коли інший учасник цього минулого не може повноцінно підтвердити або спростувати запропоновану версію. Це не усталений медичний термін і не буквальний архів документів, а назва наративної переваги Ґранта. Саме він повідомляє читачеві, якою Фіона була в молодості, чому вони одружилися і як розвивався шлюб; його рання формула про те, що вона мала «життєву іскру» ("the spark of life"), від початку закріплює за ним роль того, хто визначає сенс її життєвої сили [9, с. 275]. Проте пам'ять, як наголошує П. Рікер, поєднує претензію на вірність минулому з неминучою реконструкцією [10, с. 21–55]. Тому більший обсяг спогадів дає Ґрантові більше влади, але не робить його морально безпомилковим [5, с. 146–164].

Ретроспекції про подружні зради особливо виразно показують вибірковість цього «архіву». Ґрант визнає численні зв'язки зі студентками й заміжніми жінками, однак пояснює їх атмосферою університетського життя 1960–1970-х рр., власною нібито щедрістю до вразливих жінок і тим, що він зрештою не покинув Фіону. Навіть ранній вихід на пенсію персонаж спершу осмислює як наслідок дій феміністок, «сумної дурненької дівчини» та боягузтва колег, тобто переносить частину відповідальності назовні [9, с. 285–292]. Зв'язна форма сповіді тут не усуває самовиправдання, а робить його переконливішим. Саме тому прихильність Фіони до Обрі повертає Ґрантові його власне минуле в етично незручному вигляді [12, с. 62–68].

Тридцятиденна заборона відвідувань є водночас правилом інституції та ключовим наративним еліпсисом. Адміністрація пояснює його необхідністю адаптації нових мешканців, але для Ґранта воно означає втрату безпосереднього спостереження, а для читача – відсутність сцени, в якій формуються стосунки Фіони й Обрі. Коли чоловік повертається, близькість уже існує, тому її походження не можна достовірно звести ні до хворобливої залежності, ні до свідомого вибору, ні до помсти за давні зради [9, с. 279–292]. Пропущений місяць таким чином обмежує архівну владу Ґранта: він бачить наслідок, але не володіє історією його виникнення [2, с. 76–87].

Е. Манро натомість подає конкретні прояви зв'язку Фіони з Обрі. Вона допомагає йому тримати карти, виправляє хід гри, допомагає йому підводитися з колісного крісла й пересуватися коридорами, розмовляє з ним і заспокоює перед розлукою. Ці дії засвідчують спрямованість до іншого, але самі собою не доводять ані повністю усвідомленого «нового роману», ані повної втрати волі. Фіона навіть вигадує історію про давнє знайомство з Обрі, і текст не дає змоги встановити, чи це конфабуляція, гра, спроба надати теперішній близькості біографічної форми або поєднання цих чинників [9, с. 289–299]. Обрі не є постійним мешканцем Медоулейка: після тяжкої інфекції та коми чоловік має стійкі фізичні й мовні порушення, а Маріан зазвичай доглядає його вдома. До пансіонату вона влаштовує Обрі тимчасово, щоб отримати перепочинок і поїхати до сестри у Флориду [9, с. 292]. Отже, його повернення додому – не покарання закоханих і не адміністративне переведення, а завершення заздалегідь обмеженого періоду інституційного догляду. Саме ця обставина ускладнює прохання Ґранта: бажана для Фіони зустріч потребує додаткової фізичної праці, часу, транспорту й згоди Маріан [9, с. 305–314; 4, с. 88–92; 6, с. 12–17].

Медоулейк не можна однозначно назвати ані в'язницею, ані безпечним притулком. Його правила дисциплінують час і контакти; персонал контролює відвідування, одяг, зачіску, харчування, пересування та можливість залишатися на першому поверсі. Водночас саме тут Фіона формує новий значущий зв'язок, бере участь у спільних заняттях і виконує роль помічниці для Обрі [9, с. 279–300]. Інституція, отже, одночасно обмежує колишню автономію та створює умови для нової соціальності. Така подвійність не дозволяє романтизувати пансіонат, але й не зводить його до простору суцільного примусу [12, с. 65–68; 14, с. 177–181].

Збережені жести та інтонації Фіони мають аналітичне значення, бо демонструють форми самовираження, які не потребують повного авто-

біографічного звіту. Вона помічає невластивий їй жовтий одяг, реагує на книжку про Ісландію, повертає звичну жартівливу манеру, обіймає Ґранта й торкається його вух [9, с. 299, 322–323]. У концепції П. К. Контос подібні рухи, естетичні звички та соціально засвоєні способи поводження є проявами тілесної самості: тіло не просто «зберігає залишки» минулої особистості, а активно формує відповідь на ситуацію [7, с. 555–565]. Водночас ці прояви не доводять повної незмінності Фіони; вони фіксують неперервність стилю реагування всередині реальної когнітивної трансформації. Реляційна неперервність суб'єкта в такому разі означає не метафізичну тотожність «до» і «після» хвороби, а збереження трьох взаємопов'язаних вимірів: тілесно-афективної відповіді самої Фіони, її здатності вступати у стосунки та готовності інших визнавати ці відповіді значущими. Людина залишається суб'єктом не лише тоді, коли може послідовно пояснити власну біографію, а й тоді, коли відчуває, надає перевагу, відмовляється, прив'язується, жартує або відповідає на присутність іншого [5, с. 146–164; 7, с. 553–565]. Проте реляційність не повинна перетворюватися на присвоєння: підтримувати Фіонину неперервність – не означає завершувати за неї всі смисли.

Ґендерний вимір оповідання виявляється в нерівному розподілі видимості, мобільності й доглядової праці. Ґрант має автомобіль, фінансову свободу, доступ до адміністрації та найбільший обсяг внутрішньо фокалізованого тексту. Фіона – в центрі подій, але її внутрішня позиція залишається частково непрозорою. Маріан отримує менше наративного простору, однак саме її щоденна праця визначає, чи може Обрі повернутися до Медоулейка. Отже, наративна влада чоловіка не збігається з практичною владою доглядачки, а суб'єктність Фіони формується на перетині цих нерівних ресурсів [4, с. 82–99; 6, с. 1–17].

Назва оповідання також допомагає зрозуміти його форму. Вона є варіацією північноамериканської дитячої пісні «The Bear Went Over the Mountain», в якій подорож завершується баченням іншого боку тієї самої гори. Манро замінює «went» на «came», зміщуючи перспективу руху, а фінал повертає читача до мовної гри: Фіона добирає правильну форму неправильного дієслова «forsake» [14, с. 173–185]. Кільцева композиція поєднує старіння з дитячою піснею не для інфантилізації героїні, а для увиразнення межі знання: перехід «на інший бік» не відкриває остаточної істини про Фіону чи Ґранта, а змушує ще раз побачити вже відомі події з іншої позиції [12, с. 62–64].

Побутові епізоди послідовно перешкоджають повному поглинанню Фіони недугою. Записки на шухлядах, забутий шлях додому й помилки на кухні засвідчують суттєве погіршення; водночас її дотепна відповідь поліцейському, мовні ігри з назвою Медоулейка та іронічні репліки зберігають упізнавану манеру контакту зі світом [9, с. 278–279]. Один і той самий вислів може бути симптомом, жартом і способом зберегти гідність. Е. Манро не заперечує хвороби, але чинить опір поясненню, за якого будь-яка дія героїні наперед втрачає власне значення [13, с. 3–11].

Керівниця Медоулейка попереджає Ґранта, що через втрату ваги, фізичне ослаблення й можливу потребу в тривалому постільному догляді можливим є переведення Фіони на другий поверх [9, с. 303–308]. Отже, йдеться про загрозу просторової рекласифікації, а не про здійснений факт. Саме ймовірність переведення демонструє інституційну владу: фізичний стан мешканця перетворюється на критерій доступу до певного поверху, режиму догляду та соціального середовища [6, с. 12–17].

Прихильність Фіони до Обрі можна назвати афективним контрархівом Ґрантової подружньої історії, якщо чітко усвідомлювати метафоричність цієї назви. Вона не створює альтернативної зв'язної біографії й не спростовує минулого шлюбу, але показує, що теперішнє життя героїні не вичерпується роллю, задокументованою чоловіковою пам'яттю. Її турбота про Обрі існує в діях – допомозі, дотику, супроводі, заспокоєнні та горюванні після розлуки [9, с. 289–305]. Саме така практична спрямованість до іншого чинить опір перетворенню Фіони на пасивний об'єкт родинного архіву [7, с. 553–565].

Ґрантове рішення домагатися зустрічі Фіони з Обрі не слід подавати як завершене моральне спокутування. Воно справді послаблює власницьку логіку чоловіка: він готовий підтримати зв'язок, який позбавляє його центрального місця. Проте задум переплітається з можливим потягом до Маріан, звичкою оцінювати жіночу вразливість і фантазією про те, що зближення з нею допоможе схилити її до згоди. Фраза "Anything was possible" стосується не лише благородного плану, а й невизначеності його мотивів [9, с. 311–321]. Етична цінність учинку тому не залежить від бездоганності Ґранта: Е. Манро демонструє, що турбота може виникати зі змішаних мотивів і все ж відповідати реальній потребі іншої людини [4, с. 88–99].

Фінал не підтверджує ані повного одужання Фіони, ані остаточного забуття. На згадку про Обрі вона відповідає “Names elude me”, після чого повертає звичну жартівливу грацію, обіймає Ґранта й каже: “I’m happy to see you” [9, с. 322–323]. Ця послідовність демонструє афективне впізнавання та відновлення знайомого сценарію спілкування, але не дає доказу, що Фіона пригадала всю історію шлюбу або однозначно усвідомила статус Ґранта як чоловіка. Тому анагноризис є частковим і нестійким: відновлюється близькість у теперішній миті, а не цілісна автобіографічна пам’ять [12, с. 68–71; 14, с. 181–185].

З погляду етики догляду принциповим є не тест на те, чи Фіона «залишилася абсолютно тією самою», а здатність оточення враховувати її теперішні реакції, потреби й прихильності. Такий підхід не романтизує деменцію: героїня справді втрачає орієнтацію, залежить від персоналу й ризикує фізично ослабнути. Однак залежність не скасовує її права бути почутою. Персонал, Ґрант і Маріан мають не вгадати єдину «справжню» Фіону, а приймати рішення, які мінімізують шкоду, визнають її конкретні зв’язки й не позбавляють значення збережені способи самовираження [2, с. 76–87; 7, с. 553–565].

Наративна ненадійність Ґранта не означає, що він систематично бреше. Вона постає з різниці між його докладним доступом до власних думок і відсутністю прямого доступу до свідомості Фіони. Чоловік висуває гіпотези, – що дружина жартує, мститься, розігрує шараду або справді не впізнає його, – але жодна не отримує остаточного підтвердження [4, с. 82–99; 12, с. 62–68]. Оповідь навчає читача розмежовувати три рівні: спостережуваний факт, пояснення Ґранта та власний висновок. Саме це розмежування не дозволяє ототожнити зв’язність чоловікової версії з її повнотою або етичною нейтральністю.

Сцена в домі Маріан надає догляду виразного матеріального виміру. Жінка пояснює, що сама відповідає за фізично залежного Обрі, не має сторонньої допомоги й не може оплачувати постійне перебування в Медоулейку, не продавши будинок. Її коротке “It’s just me here. I’m it” фіксує самотність доглядачки точніше, ніж абстрактна риторика жертовності [9, с. 311–314]. Тому відмова Маріан не зводиться до ревнощів або браку співчуття до Фіони: вона захищає чоловіка від нового розриву й водночас межі власних ресурсів. Оповідання показує, що підтримання особистісної неперервності однієї людини може збільшити навантаження на іншу, а етика догляду потребує врахування обох сторін [6, с. 12–17].

Обмежена фокалізація має й етичну функцію: вона не дозволяє читачеві повністю привласнити внутрішній світ Фіони. Реципієнту доступні її слова, жести та поведінка, але їхній остаточний мотив залишається відкритим. Така непрозорість не є недоліком психологічної характеристики; навпаки, вона створює межу між уважним тлумаченням і самовпевненим говорінням за когнітивно вразливу людину [3, с. 154–160]. Концепція тілесної самості допомагає розпізнати агентність у невербальних проявах, але також не дає підстав механічно оголосити кожен жест доказом незмінної ідентичності [7, с. 553–565].

Отже, оповідна форма переносить питання з індивідуальної здатності пам’ятати на мережу визнання, тлумачення й практичної підтримки. Ґрант зберігає подружнє минуле, але не має монополії на значення теперішньої поведінки Фіони; Маріан контролює можливість повернення Обрі, але її рішення обмежене ресурсами; персонал регулює простір догляду, проте не може звести прихильність мешканців до «фази» [2, с. 76–87; 5, с. 146–164]. Реляційна неперервність не усуває конфлікту між цими позиціями, а встановлює мінімальний етичний принцип: когнітивна зміна не позбавляє людину права на турботу, пояснення та врахування її актуальних реакцій.

Висновки. Оповідання Е. Манро «Ведмідь перейшов через гору» перетворює порушення пам’яті на принцип наративної форми. Обмежена фокалізація через Ґранта, його ретроспекції та еліпсис перших тридцяти днів перебування Фіони в Медоулейку не відтворюють клінічний симптом буквально, а створюють ситуацію неповного й нестійкого знання. Читач залежить від спогадів чоловіка Фіони, однак мусить перевіряти його причинні й моральні зв’язки, співвідносити турботу із самовиправданням та не приймати послідовність оповіді за доказ безумовної достовірності.

Поняття «архівної влади» визначає перевагу того, хто пам’ятає спільне минуле, відбирає його епізоди й надає їм зв’язної форми. У випадку Ґранта ця перевага є реальною, але обмеженою: Фіонині мовчання, забування або непослідовність не підтверджують автоматично його реконструкції, а тридцятиденний еліпсис узагалі вилучає з його контролю початок стосунків Фіони й Обрі. Відтак, етично відповідальне прочитання оцінює не лише зміст спогадів, а й позицію, з якої вони організовані, та вигоду, яку персонаж отримує від їхнього впорядкування.

Е. Манро не зводить особистісну неперервність Фіони до її здатності відтворювати власну біографію. Письменниця виявляє збережену суб’єктність героїні через тілесні жести, інтонаційну іронію,

естетичні вподобання, вибіркові прихильності та емоційне реагування на присутність іншого. У фіналі Е. Манро показує коротку мить афективного впізнавання Ґранта й повернення Фіони до звичної манери спілкування, однак не подає цю сцену як відновлення цілісної автобіографічної пам'яті [7, с. 553–565; 10, с. 21–55]. Отже, письменниця осмислює реляційну неперервність суб'єкта як результат взаємодії збережених форм самовираження людини та відповідальності тих, хто її оточує. Такий художній підхід дає змогу визнати реальність когнітивних втрат, не перетворюючи їх на доказ зникнення особистості чи підставу для заперечення її суб'єктності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Balestra G. Aging, Memory and Identity: Alice Munro's "The Bear Came Over the Mountain" and "In Sight of the Lake". *Oltreoceano*. 2016. No. 11. P. 21–30.

2. DeFalco A. Uncanny Subjects: Aging in Contemporary Narrative. Columbus: Ohio State University Press, 2010. 154 p.

3. Duncan I. Alice Munro's Narrative Art. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 2011. 184 p.

4. Goldman M., Powell S. Alzheimer's, Ambiguity, and Irony: Alice Munro's 'The Bear Came Over the Mountain' and Sarah Polley's Away from Her. *Canadian Literature*. 2015. No. 225. P. 82–99. DOI: 10.14288/cl.v0i225.187334.

5. Herskovits E. Struggling over Subjectivity: Debates about the "Self" and Alzheimer's Disease. *Medical Anthropology Quarterly*. 1995. Vol. 9. No. 2. P. 146–164.

6. Jamieson S. Reading the Spaces of Age in Alice Munro's "The Bear Came Over the Mountain". *Mosaic*. 2014. Vol. 47. No. 3. P. 1–17. DOI: 10.1353/mos.2014.0035.

7. Kontos P. C. Embodied Selfhood in Alzheimer's Disease: Rethinking Person-Centred Care. *Dementia*. 2005. Vol. 4. No. 4. P. 553–570. DOI: 10.1177/1471301205058311.

8. Mitchell D. T., Snyder S. L. Narrative Prosthesis: Disability and the Dependencies of Discourse. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000. 211 p. DOI: 10.3998/mpub.11523.

9. Munro A. The Bear Came Over the Mountain. *Hateship, Friendship, Courtship, Loveship, Marriage.* New York: Alfred A. Knopf, 2001. P. 275–323.

10. Ricoeur P. Memory, History, Forgetting / trans. by K. Blamey, D. Pellauer. Chicago: University of Chicago Press, 2004. 642 p.

11. Roy W. The Word is Colander: Language Loss and Narrative Voice in Fictional Canadian Alzheimer's Narratives. *Canadian Literature*. 2009. No. 203. P. 41–61.

12. Simal B. Memory Matters: Alice Munro's Narrative Handling of Alzheimer's in "The Bear Came Over the Mountain" and "In Sight of the Lake". *Miscelánea: A Journal of English and American Studies*. 2014. Vol. 50. P. 61–78. DOI: 10.26754/ojs_misc/mj.20148781.

13. Sontag S. Illness as Metaphor and AIDS and Its Metaphors. New York: Picador, 2001. 192 p.

14. Ventura H. The Skald and the Goddess: Reading "The Bear Came Over the Mountain" by Alice Munro. *Journal of the Short Story in English.* 2010. No. 55. P. 173–185. URL: https://journals.openedition.org/jsse/1121.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

РОЗДІЛ 11
ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091:791.43
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.55

ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ КАНОН БУКЕРІВСЬКО-ОСКАРІВСЬКОГО НАГОРОДНО-ПРЕМІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

THE INTERMEDIAL CANON OF THE BOOKER-OSCAR AWARD-CEREMONY DISCOURSE

Мітіна Л.С.,
orcid.org/0000-0003-0060-419X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та гуманітарних дисциплін
Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського

У статті досліджено інтермедіальний канон як сукупність відповідних конструктів, утворених з романів – лауреатів Букерівської премії та їх екранізацій – лауреатів премії «Оскар», в контексті нагородно-преміального дискурсу означених премій. Встановлено структуру канону, перелік і основні кластери нагородних маркерів, за якими виявлено і проаналізовано чотири інтермедіальні конструкти: «Список Шиндлера» Кініллі / Спілберга; «Залишок дня» Ішіґуро / Айворі; «Англійський пацієнт» Ондатже / Мінгелли та «Життя Пі» Мартеля / Лі.

Виокремлено особливості букерівсько-оскарівського дискурсу: кінематографічність прози прототекстів; участь автора прототексту в розробці сценарію; сценарист екранізації є іншим лауреатом Букерівської премії; отримання двома екранізаціями нагородних маркерів однієї премії «Оскар»; лауреат Букерівської премії є володарем «Оскара»; кожний елемент тріадної структури екранізації розглянутих конструктів має відповідний букерівсько-оскарівський маркер; усі означені екранізації є оскарівськими режисерськими інтерпретаціями прототекстів; персонажна структура прототексту має оскарівські маркери в акторських категоріях для більшості конструктів; яскравість усіх кіноадаптацій підкреслюють численні оскарівські маркери в аудіовізуальних та інших технічних категоріях; загальна кількість маркерів інтермедіального канону: букерівські – 4 перемоги, оскарівські – 20 перемог з 43 номінацій.

Для зворотного оскарівсько-букерівського дискурсу виділені наступні ознаки: міграція нагородних оскарівських маркерів на обкладинки та титульні сторінки букерівських перевидань; зміна назви букерівського прототексту на назву оскарівського паратексту; використання постерів та кадрів оскарівських екранізацій на обкладинках букерівських перевидань; сприймання назви букерівського прототексту як частини інтермедіального конструкта в асоціації з його екранізацією; отримання літературним прототекстом нової Букерівської премії; додавання оскарівських маркерів, відповідної аналітики та аудіовізуальних матеріалів екранізації на офіційні інформаційні ресурси Букерівської премії; створення автором прототексту нового літературного твору, присвяченого формуванню інтермедіального конструкта; отримання автором прототексту Нобелівської премії з літератури після утворення інтермедіального конструкта; участь автора прототексту в розробці театральної адаптації роману та у творчому колективі вистави; розширення інтермедіального конструкта шляхом нових медіа.

Ключові слова: канон, інтермедіальність, Букерівська премія, премія «Оскар», дискурс.

This article examines the intermedia canon as a set of related constructs derived from Booker Prize-winning novels and their Academy Awards-winning film adaptations, within the context of the award-ceremony discourse surrounding these prizes. The structure of the canon, the list, and the main clusters of award markers have been identified, based on which four intermedia constructs have been identified and analyzed: Schindler's List by Keneally / Spielberg; The Remains of the Day by Ishiguro / Ivory; The English Patient by Ondaatje / Minghella and Life of Pi by Martel / Lee.

The following features of the Booker-Oscar discourse have been identified: the cinematic quality of the prototexts' prose; the involvement of the prototext's author in the screenplay's development; the screenwriter of the film adaptation is another Booker Prize winner; two film adaptations receiving award markers for a single Oscar; a Booker Prize winner is an Oscar winner; each element of the triadic structure of the film adaptations of the constructs under consideration has a corresponding Booker-Oscar marker; all of the film adaptations mentioned are Oscar-winning directorial interpretations of the source texts; the character structure of the prototext has Oscar markers in the acting categories for most constructs; the brilliance of all film adaptations is underscored by numerous Oscar markers in audiovisual and other technical categories; the total number of markers for the intermedia canon: Booker Prize – 4 wins; Oscar – 20 wins of 43 nominations.

The following characteristics have been identified in the reverse Oscar-Booker discourse: the migration of Oscar award markers to the covers and title pages of Booker reissues; the renaming of the Booker prototext to match the title of the Oscar paratext; the use of posters and stills from Oscar-winning film adaptations on the covers of Booker reissues; the perception of the Booker prototext's title as part of an intermedia construct associated with its film adaptation; the literary prototext receiving a new Booker Prize; the addition of Oscar-related markers, relevant analytics, and audiovisual mate-

rials from the film adaptation to the official information resources of the Booker Prize; the creation by the author of the prototext of a new literary work dedicated to the formation of the intermedial construct; the author of the prototext receiving the Nobel Prize in Literature following the formation of the intermedial construct; the author's participation in the development of a theatrical adaptation of the novel and in the creative team behind the production; expansion of the intermedia construct through new media.

Key words: canon, intermediality, the Booker Prize, The Academy Awards, discourse.

Постановка проблеми. Вважається, що література – це «завжди битва за місце в Каноні», важливими факторами якого є сучасні «літературні премії, найбільш значущі з яких – Нобелівська премія з літератури» та Букерівська премія. Першу з них розглядають як «щорічний канон авторів», а окремий літературний текст канонізує друга премія, або «щорічний канон творів» [1, с. 184, 198, 199]. Екранізація такого окремого тексту як переклад з мови літератури на мову кіно є, відповідно, битвою за місце в іншому каноні – кінематографічному, вагомими чинниками якого виступають сучасні кінопремії. Найповажніша з останніх – щорічна премія «Оскар», яка присуджується Американською Академією кінематографічних мистецтв і наук.

Канонічний літературний букерівський текст і його канонічна оскарівська екранізація як канонічний інтермедіальний конструкт утворюють відповідний інтермедіальний канон. Виокремлення характерних ознак останнього, сформованого на перетині сучасного букерівсько-оскарівського дискурсу, в нагородно-преміальному контексті обох премій зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Твори, відзначені найпрестижнішими преміями, як компоненти означеного інтермедіального конструкта стають об'єктом численних досліджень, присвячених як вивченню окремих медіа, так і їх порівняльному аналізу в межах цього концепту. Однак, досліджень, присвячених інтермедіальному канону з окремих конструктів, сформованих на перетині сучасних букерівсько-оскарівських маркерів в контексті нагородно-преміального дискурсу означених премій, на жаль, знайти не вдалося.

Постановка завдання. Спробуємо дослідити інтермедіальний канон як сукупність відповідних конструктів, утворених з букерівських романів та їх оскарівських екранізацій, в контексті нагородно-преміального дискурсу обох премій. Зосередимо увагу на виокремленні та визначенні характерних ознак як букерівсько-оскарівського, так і зворотного оскарівсько-букерівського дискурсу.

Нагородно-преміальний дискурс Букерівської премії обмежимо її офіційним ресурсом [2], який утворюють: a) експертні оцінки журі премії; b) висловлювання лауреатів на церемонії нагородження та інтерв'ю з ними; c) аналітичні огляди на внутрішніх та обраних зовнішніх ресурсах; d) різноманітні довідкові матеріали.

Нагородно-преміальний дискурс премії «Оскар» розглянемо за наступними офіційними ресурсами: a) база даних премії «Оскар» [3]; b) статистика премії «Оскар» [4]; c) сценічні промови на церемонії нагородження, виголошені лауреатами премії та особами, які приймали нагороди від їхнього імені [5]; d) відеоматеріали та статистика за церемоніями премії «Оскар» [6].

Виклад основного матеріалу. Інтермедіальний канон букерівсько-оскарівського дискурсу має класичну тріадну структуру екранізації: прототекст (роман) – претекст (сценарій) – паратекст (фільм), де перший елемент тріади відзначається букерівським маркером, а два інші – оскарівським.

Основні маркери Букерівської премії: a) переможець або лауреат премії, володар статуетки Айріс золотого кольору; b) короткий список (6 творів) – 5 творів без переможця; c) довгий список (13 творів) – 7 творів без творів з короткого списку. Довгий і короткий списки та переможця послідовно обирає журі Букерівської премії, а конкретний твір може мати тільки один букерівський маркер. Тож перевидання таких творів можуть мати маркери типу: «володар Букерівської премії», «короткий список Букерівської премії» або «довгий список Букерівської премії».

Основні маркери кінопремії «Оскар»: a) переможець, або лауреат премії, володар позолоченої статуетки Оскар; b) номінант, претендент на перемогу, учасник списку номінантів. Список номінантів і переможець з нього обираються голосуванням членів Американської кіноакадемії, які визначають 10 номінантів в категорії «кращий фільм» та 5 номінантів в інших категоріях. Враховуючи тріадну структуру екранізації виокремимо наступні групи оскарівських категорій: a) головні категорії: «кращий фільм» як маркер паратексту та «кращий адаптований сценарій» як маркер претексту; b) ключові категорії: кращі режисер, актор, актриса та актор і актриса другого плану як ключові маркери паратексту; c) додаткові категорії – усі інші категорії премії. Зазначимо, що сама кіноакадемія виділяє п'ять провідних категорій (кращі фільм, режисер, актор, актриса і сценарій), за якими веде окрему статистику пре-

мії [4]. Для конкретного фільму враховуються усі перемоги та номінації, а відповідна кінопродукція (постери, трейлери, відеодиски тощо) отримує оскарівські маркери на кшталт «переможець премії Оскар», «володар семи премій Оскар», «чотири Оскари з одинадцяти номінацій», «вісім номінацій на Оскар» тощо.

Маркери інтермедіального канону створюються на перетині букерівських та оскарівських груп і, відповідно, мають структуру, подібну обом преміям. Виокремимо три списки таких маркерів, кожен з яких включає один з букерівських маркерів та наступні маркери груп категорій Оскара: 1) вузький список – всі головні категорії; 2) короткий список – частково головні категорії та (або) одна з ключових категорій без переліку з попереднього списку; 3) довгий список – одна з додаткових категорій без переліку з попередніх списків.

В цьому дослідженні обмежимося тільки вузьким списком означеного канону, що включає букерівських лауреатів, екранізації яких мають перемоги або номінації у двох категоріях премії «Оскар» – «кращий фільм» та «кращий адаптований сценарій». Наразі існує чотири таких інтермедіальні конструкти, подані за назвою твору і прізвищами автора роману та режисера екранізації: 1) «Список Шиндлера» Кініллі / Спілберга; 2) «Залишок дня» Ішіґуро / Айворі; 3) «Англійський пацієнт» Ондатже / Мінгелли; 4) «Життя Пі» Мартеля / Лі. Розглянемо наведені конструкти за хронологією створення прототексту.

«Список Шиндлера» Кініллі / Спілберга. Роман австралійського письменника Томаса Кініллі «Ковчег Шиндлера» вийшов в Англії у 1982 і цього ж року отримав Букерівську премію. Голова журі Джон Кері відзначив «потужний організаторський та аналітичний розум» автора, «який виявляє великий такт і стриманість у викладі цієї жахливої історії» [7] в одному з найвідоміших творів про Голокост. У центрі оповіді – німець Оскар Шиндлер, нацист і агент абверу, бабій та пияка, корумпований підприємець і власник краківської фабрики емальованого посуду, якого жахіття війни перетворюють на рятівника понад 1200 євреїв від нацистської машини смерті. Свою фабрику Шиндлер перетворює на «ковчег», куди влаштовує і де захищає євреїв, викуплених ним в СС за відповідним списком. Саме риси Ноя, Мойсея та Христа, що проявляються в образі головного персонажа, і підкреслює назва твору. Після війни усі врятовані стали «євреями Шиндлера» та сім'єю реального Оскара Шиндлера, якого у Єрусалимі проголосили «Праведником – цей титул є особливою ізраїльською відзнакою, заснованою на давньому уявленні цього народу, що поміж багатьох неправовірних Бог Ізраїлю завжди тримає, як закваску, праведних людей» [8, с. 424].

Серед численних інших образів роману виокремимо наступні, що також мали реальних прототипів: а) Іцхак Штерн − польський єврей, бухгалтер, довірена особа Шиндлера та його помічник, вів список кваліфікованих працівників-євреїв, життєво необхідних для виробництва (список Шиндлера); b) Амон Ґьот – гауптштурмфюрер СС, комендант концтабору Плашув, який власноруч розстрілював в'язнів й очолював ліквідацію єврейського гетто в Кракові. Для впливу на нього Шиндлер використовував хабарі, лестощі, коштовні подарунки, алкоголь тощо; с) Леопольд (Польдек) Пфефферберґ – єврей, колишній вчитель, постачальник Шиндлеру предметів розкоші та товарів з чорного ринку. Саме реальний Пфефферберґ, який випадково зустрів письменника в 1980, «розповів Кініллі історію Оскара Шиндлера та надихнув його на написання роману» [7]. І саме Пфефферберґу разом із Шиндлером присвятив свій роман автор.

Під час написання роману Кініллі перетворився в «архіваріуса Шиндлера» та зібрав велику кількість друкованих те електронних матеріалів, фотографій, власних інтерв'ю з тими, хто вижив тощо. Але його роман не став «останнім артефактом» цього архіву, бо після виходу роману його читачі стали надсилати нові матеріали стосовно «євреїв Шиндлера» [9]. У букерівському дискурсі 1982 року навіть з'явилось цікаве питання: чи є «Ковчег Шиндлера» справжнім художнім твором, чи творчою нехудожньою прозою. Члени журі відповіли одностайно – «художній твір» [10]. До них приєднався й автор на церемонії нагородження: «з чистою совістю можу сказати, що ця книга є літературним твором і романом» [7].

Американські видавці вважали метафору ковчега у назві роману неприйнятною як в сенсі ковчегу Ноя («євреї покірно йдуть по двоє, як слухняні звірі»), так і в сенсі Ковчега Заповіту («про спасительну угоду»). Тут «ніхто цього не зрозуміє», – відповіли автору, тож назвою роману в США став конкретний історичний факт – список Шиндлера [11]. Зазначимо, що існують й більш кардинальні титульні англо-американські трансформації. Наприклад, документальний роман Саймона Вінчестера «Хірург із Кроуторна» (1998) про створення Оксфордського словника в американському виданні отримав назву «Професор і боже-

вільний». На заперечення автора: «Але там немає ніякого професора» видавець відповів: «Тут ніхто не знає, що, в біса, таке Кроуторн» [12].

На церемонії нагородження Кініллі зауважив, що опинився «в незвичайній ситуації, схожій на ту, в якій опиняється голлівудський продюсер, коли він зі скромністю приймає свою премію «Оскар» і дякує безлічі людей. Зазвичай письменнику не доводиться дякувати стільком людям, але більшість моїх персонажів досі живі» [7]. Це оскарівське пророцтво стосовно екранізації власного роману підтвердили через 12 років всі продюсери фільму: Стівен Спілберг, відзначаючи «350 000 людей, які пережили Голокост»; Джеральд Р. Молен, дякуючи «Академії, блискучому акторському складу та чудовій міжнародній знімальній групі» тощо; Бранко Лустіг, підкреслюючи виконання свого обов'язку «перед невинними жертвами Голокосту» [5].

Екранізація Стівена Спілберга вийшла у 1993 році та на 66-й церемонії премії «Оскар» (1994) отримала 7 перемог з 12 номінацій [13]: 1) головні категорії: кращий фільм (Стівен Спілберг, Джеральд Р. Молен та Бранко Лустіг, продюсери) – перемога; кращий адаптований сценарій (Стівен Зейліан) – перемога; 2) ключові категорії: кращий режисер (Стівен Спілберг) – перемога; кращий актор (Ліам Нісон у ролі Оскара Шиндлера) – номінація; кращий актор другого плану (Рейф Файнз у ролі Амона Ґьота) – номінація; 3) додаткові категорії: кращий оператор (Януш Камінський) – перемога; кращі художник-постановник і декоратор (Аллан Старскі та Ева Браун) – перемога; кращий монтаж (Майкл Кан) – перемога; краща музика (Джон Вільямс) – перемога; кращий дизайн костюмів (Анна Бєдржицька-Шеппард) – номінація; кращий звук (Енді Нельсон, Стів Педерсон, Скотт Міллан, Рон Джадкінс) – номінація; кращий макіяж (Крістіна Сміт, Метью Мунгл, Джуді Александер Корі) – номінація.

Ініціатором екранізації, як і роману, також став Пфефферберґ, якому Спілберг пообіцяв її зняти через 10 років. Усі ці роки пішли на розробку сценарію, першим автором якого став автор роману. Цей розлогий варіант нагадував міні-серіал, бо, за думкою Кініллі, йому «не вдалося достатньо об'єднати окремі сюжетні лінії» [14]. Другий варіант сценарію розроблявся понад три роки, але також закінчився невдачею. Після цього Спілберг передав свій проєкт Мартіну Скорсезе, а новий сценарій зробив Стівен Зейліан. Але знову відбувся обмін проєктами між Скорсезе та Спілбергом, який остаточно повернувся до роботи над екранізацією. Під керівництвом Спілберга Зейліан значно розширив початковий варіант, а фільм, режисер і сценарист отримали свого «Оскара». Тримаючи свою першу режисерську статуетку, Спілберг дякує Пфефферберґу, без якого нічого б не було та «якого Оскар Шиндлер врятував з Аушвіца та Бельзена. Саме він переконав Томаса Кініллі написати цю книгу. Я в великому боргу перед ним. Усі ми в великому боргу перед ним. Саме він доніс історію Оскара Шиндлера до нас усіх» [5].

Серед відмінностей кінообразів відносно оригіналу для посилення рівня художнього сприйняття фільму виокремимо наступні: a) Оскар Шиндлер – акцент на благородстві, героїзмі, гуманізмі, а в фінальній сцені – підвищена емоційність; b) Амон Ґьот – підкреслені жорстокість, божевілля, садизм і свавілля; c) Іцхак Штерн (у виконанні Бена Кінгслі) – збірний образ як сукупність різних персонажів роману, ефект спірний. Акторське виконання цих ролей майже бездоганне, але цілком зрозуміло, чому Американська кіноакадемія відзначила яскравість тільки двох перших з них. При цьому Спілберг, коли отримує свого «Оскара» і відзначає «У цьому фільмі грають чудові актори», персонально дякує тільки трьом виконавцям, означеним вище: «Ліам, дякую. Ральфе, дякую. Бене Кінгслі, дякую» [5]. Інша послідовність персонажів за прізвищами акторів показана у титрах фільму – Шиндлер, Штерн і Ґьот, хоча акторські оскарівські маркери пояснюють наявність критичних зауважень про «розповідь історії з точки зору німців» [14]. Окремо відзначимо роботу режисера з кольором фільму, який зникає після догоряння свічок навколо назви фільму, стає монохромним та символізує згасання надії. Подальша виключно чорно-біла оповідь слушно вважається одним із найкращих зображень Голокосту, який Спілберг категорично відмовився розмальовувати. Кольори разом із надією з'являються тільки у фіналі фільму. Окремий спалах кольору і ключовий символ фільму – дівчинка в червоному пальті, яка крокує вулицями Кракова під час знищення єврейського гетто. Шиндлер бачить її здалеку, згодом впізнає її пальто серед купи трупів та усвідомлює, що її кров є і на його руках. Цей кольоровий сплеск стає точкою перетворення головного героя. Означену символіку відтворюють основні варіанти постерів фільму. В одному з них дитяча рука, що висувається з рукава червоного пальта, чіпляється знизу за руку дорослого вгорі на тлі рядків списку Шиндлера [15]. В іншому використовуються кадри фільму з дівчинкою в чер-

воному пальті у виконанні Олівії Дабровської [16]. Символічно, що наразі колишня акторка є волонтеркою та допомагає українським біженцям в сучасній війні з фашизмом, бо їй «потрібно зробити це як дівчинці в червоному пальті» [17].

Зворотний оскарівсько-букерівський дискурс розпочався в США ще до завершення основного врученням «Оскара». Видавництво «Саймон і Шустер» випустило перевидання свого першого видання роману одразу після виходу фільму Спілберга. Обкладинкою став перший варіант постера фільму з маркуванням: «Всесвітньо відомий бестселер, тепер фільм Стівена Спілберга» [18]. Після присудження «Оскара» частина англійських перевидань змінює назву роману на назву екранізації, використовує постер фільму на обкладинці видання та додає оскарівські маркери з посиланням на оригінал: «Володар семи премій «Оскар» та «Всесвітньо відомий бестселер «Ковчег Шиндлера», екранізований Стівеном Спілбергом» [19]. При цьому продовжуються окремі перевидання роману з оригінальною назвою, навіть, в межах одного видавництва, що мають тільки один титульний маркер – букерівський [20]. Перший український переклад, виконаний з американського видання, використовує на обкладинці кадр фільму з дівчинкою у червоному пальті, причому букерівсько-оскарівські маркери («став володарем Букерівської премії» та «фільм, який здобув 7 нагород кіноакадемії «Оскар») розташовані на звороті палітурки [8].

Міграція оскарівських маркерів на букерівські ресурси здійснюється за наступними основними напрямами: 1) анотація екранізації та її нагороди на сторінці роману: «номінований на 12 премій «Оскар» і отримав сім» [7]; 2) різноманітні огляди на внутрішніх та обраних зовнішніх ресурсах [14]; 3) відповідні аудіовізуальні матеріали екранізації [9]. Серед останніх відзначимо: a) кадр фільму з дівчинкою в червоному; b) фото Кініллі та Спілберга на зйомках фільму (1993) з надписом письменника: «Фотографія мене та маловідомого єврейського хлопчика з дислексією на ім'я Стівен Спіл-щосьтам» [9]; c) фото з прем'єри фільму у Вашингтоні (2 грудня 1993 року), де режисер підписує письменнику його власну книгу в американському виданні.

Прикметною ознакою зворотного дискурсу стала книга мемуарів Кініллі про власний архів Шиндлера та створення роману і його екранізацію, яка вийшла у 2007 під назвою «У пошуках Шиндлера» [21].

«Залишок дня» Ішіґуро / Айворі. Третій роман Кадзуо Ішіґуро, англійського письменника японського походження, «Залишок дня» вийшов у 1989 році та отримав тогорічну Букерівську премію. Журі відзначило твір як «стильний, багатогранний, з незабутнім ненадійним оповідачем в особі дворецького Стівенса» [22]. Оповідь останнього про шестиденну автомобільну подорож Англією влітку 1956 року для зустрічі з колишньою економкою міс Кентон відбувається на тлі його спогадів про кількадесятирічне минуле та утворює шість розділів роману. «Великий дворецький, без сумніву, може з гордістю розповісти, скільки років присвятив службі і як скористав зі своїх талантів, прислуговуючи великому джентльменові, а через нього – цілому людству» [23, с. 118]. Але лорд Дарлінгтон, пов'язаний з нацистами, зовсім не «великий джентльмен», старе кохання до міс Кентон не має шансів на відродження, тож «великого дворецького» чекає «залишок дня» власного життя, а однойменний роман стає: 1) зворушливим портретом «ідеального англійського дворецького» та «його відданості та згасаючого, замкнутого світу у повоєнній Англії» [24]; 2) тонким шедевром «тихого відчаю» [25]; 3) чарівною комедією «манер, яка майже магічним чином перетворюється на глибоке та зворушливе дослідження особистості, соціального класу та культури» [24]; 4) фотографією «людини, яка відчайдушно намагається стримати свої емоції» [25]; 5) романом «неймовірної краси та безцінним уроком, який варто засвоїти» – навчитися на минулому і «знову піднятися, щоб насолоджуватися та по-справжньому прожити залишок дня» [26]; 6) книгою «про кохання» [25]; 7) історією «людини, знищеної ідеями, на яких вона побудувала своє життя» [27].

Окремо відзначимо «дивно англійський світ» роману, який автор називає «Моя Англія», а сам твір в реальній Англії вважають «надзвичайно англійським» [28, с. 358]: «Японець втілює в собі дух англійського дворецького і тим самим малює для мене автопортрет» [24].

Екранізація Джеймса Айворі вийшла у 1993 році та на 66-й церемонії премії «Оскар» (1994) отримала 8 номінацій [13]: 1) головні категорії: кращий фільм (Майк Ніколс, Джон Каллі та Ісмаїл Мерчант, продюсери); кращий адаптований сценарій (Рут Правер Джабвала); 2) ключові категорії: кращий режисер (Джеймс Айворі); кращий актор (Ентоні Хопкінс у ролі містера Стівенса); краща актриса (Емма Томпсон у ролі міс Кентон); 3) додаткові категорії: кращі художник-постановник і декоратор (Лучіана Аррігі та Ян Віттакер); краща музика (Річард Роббінс); кращий дизайн костюмів (Дженні Бівен і Джон Брайт).

Зазначимо, що саме на цій оскарівській церемонії отримала 7 перемог з 12 номінацій екранізація Стівена Спілберга «Список Шиндлера», розглянута вище. Порівняння маркерів означених фільмів у форматі Айворі – Спілберг: 1) головні категорії: кращий фільм: номінація – перемога; кращий адаптований сценарій: номінація – перемога; 2) ключові категорії: кращий режисер: номінація – перемога; кращий актор: номінація – номінація; кращий актор другого плану: не має – номінація; краща актриса: номінація – не має; краща актриса другого плану: не має – не має; 3) додаткові категорії: кращий оператор: не має – перемога; кращі художник-постановник і декоратор: номінація – перемога; краща музика: номінація – перемога; кращий дизайн костюмів: номінація – номінація; кращий монтаж: не має – перемога; кращий звук: не має – номінація; кращий макіяж: не має – номінація. В більшості номінацій фільму Айворі перемогу здобув фільм Спілберга, що можна вважати однією з причин відсутності перемог у цієї майстерної екранізації роману Ішіґуро. Тож «Залишок дня» наразі поділяє 12–18 місця в окремому списку Американської кіноакадемії для фільмів без перемог з семи та більше номінацій [9].

Окремо відзначимо оскарівські досягнення творчого колективу Мерчанта й Айворі в попередніх церемоніях премії «Оскар», що могли вплинути на поточні рішення кіноакадемії: попередня 65-а 1993 року (екранізація «Маєток Говардс Енд») та 59-а 1987 року (екранізація «Кімната з видом») [29; 30]. Порівняння маркерів означених трьох фільмів за роками церемонії премії «Оскар» в форматі 1994–1993–1987: кращий фільм (Ісмаїл Мерчант, продюсер): номінація – номінація – номінація; кращий режисер (Джеймс Айворі): номінація – номінація – номінація; кращий адаптований сценарій (Рут Правер Джабвала): номінація – перемога – перемога; кращий актор (Ентоні Хопкінс): номінація – не має (роль другого плану) – не має; краща актриса (Емма Томпсон): номінація – перемога – не має; кращі художник-постановник і декоратор (Лучіана Аррігі та Ян Віттакер): номінація – перемога – перемога (інший склад); краща музика (Річард Роббінс): номінація – номінація – не має; кращий дизайн костюмів (Дженні Бівен і Джон Брайт): номінація – номінація – перемога.

Порівняння з тогорічним оскароносним фільмом «Маєток Говардс Енд» стало основою прогнозів цьогорічного фільму Мерчанта й Айворі перед церемонією «Оскар». Грандіозна гра Ентоні Хопкінса, гостра привабливість Емми Томпсон, підвищений рівень оповідної магії сценаристки тощо вказували на те, що кількість оскарівських нагород буде не менше торішньої [31]. В підсумку отримали (з урахуванням фактору «Списку Шиндлера») 8 номінацій проти тогорічних 3 перемог з 9 номінацій. Виокремимо англійську письменницю й американську сценаристку німецького походження Рут Правер Джабвалу, лауреатку Букерівської премії за роман «Спека і пил» (1975). Однойменна екранізація Джеймса Айворі (1983) за сценарієм авторки залишилась поза увагою Американської кіноакадемії. Джабвала «є єдиною лауреаткою Букерівської премії, яка також отримала Оскар»: дві перемоги з трьох номінацій, а сценарії пише переважно «для відомого кінодуету Джеймса Айворі та Ісмаїла Мерчанта» [32]. Цікаво, що свій єдиний «Оскар» Айворі отримав лише у 2018 за сценарій екранізації «Назви мене своїм ім'ям» режисера Луки Гуаданьїно [33].

66-а церемонія премії «Оскар» завершила формування двох канонічних інтермедіальних конструктів («Список Шиндлера» та «Залишок дня») і розпочала схожий зворотний оскарівсько-букерівський дискурс. Відзначимо подібні особливості цього дискурсу для останнього конструкту. Низка перевидань роману використовує відомий постер фільму [34] на обкладинці видання та додає відповідні оскарівські маркери, наприклад, «Номіновано на 8 премій «Оскар», включаючи найкращий фільм» [35]. Українське видання вийшло 2019 та має на обкладинці букерівський маркер як на лицьовій, так і на зворотній сторінці палітурки. При цьому досить дивною виглядає повна відсутність оскарівських маркерів [23]. Основні напрями міграції оскарівських маркерів на букерівські ресурси: 1) анотація екранізації та її нагороди на сторінці роману, серед яких підкреслюється «видатна майстерність» Ентоні Хопкінса та його номінація на найкращу чоловічу роль, яка чомусь названа перемогою [24]; 2) різноманітні огляди на внутрішніх [36] та обраних зовнішніх ресурсах [31]; 3) різні аудіовізуальні матеріали екранізації, серед яких відзначимо: кадри фільму, переважно з Ентоні Хопкінсом і Еммою Томпсон [24; 31; 36]; посилання на офіційний трейлер фільму [24]; подкаст, присвячений роману та його екранізації [37]. Визначальною відмінністю зворотного дискурсу стала Нобелівська премія з літератури (2017), отримана Ішіґуро за «романи потужної емоційної сили, що відкривають прірву під нашим ілюзорним почуттям зв'язку зі світом» [24]. Це формулювання Нобелівського комітету, безумовно, позначає і «Залишок дня» як роман, так і як інтермедіальний конструкт. Тож чергові

перевидання роману відразу отримали додатковий маркер «Лауреат Нобелівської премії з літератури» до першого маркера «Лауреат Букерівської премії» на обкладинці книги [38], у тому числі й українське видання [23].

«Англійський пацієнт» Ондатже / Мінгелли. Третій роман канадського прозаїка і поета ланкійського походження Майкла Ондатже «Англійський пацієнт» (1992) отримав Букерівську премію у рік публікації. Наприкінці Другої світової війни четверо травмованих нею людей опиняються в покинутій італійській віллі: 1) англійський пацієнт, повністю обгорілий безіменний пілот збитого англійського літака, який втратив пам'ять, та є угорським графом Ласло де Алмаші, що співпрацював з німцями; 2) канадська медсестра Хана, яка бачить свій порятунок у догляді за англійським пацієнтом, бо «він її зневірений святий» [39, с. 9]; 3) Девід Караваджо, колишній злодій та знайомий Хани, наразі канадський розвідник, що пройшов полон і німецькі тортури; 4) сикх Кірпал Сінгх на прізвисько Кіп, індійський сапер і лейтенант британської армії, який очищує місцевість від німецьких мін. Ці «чотири загублені душі у цьому будинку-привиді» [40] «скидали шкіру. Тут не можна було прикидатися, можна було тільки бути собою. Тут не було іншого захисту, окрім пошуків правди в інших людях» [39, с. 121]. Хаотичні та непослідовні болючі спогади головних героїв поступово формують інший темпоральний шар роману, що розгортається приблизно на десять років у минуле. Найбільшою частиною цього шару і провідною лінією оповіді є спалахи розуму Алмаші про трагічну історію його кохання з Кетрін, дружиною англійського ідеаліста Джеффрі Кліфтона, серед північноафриканської пустелі. Спомини англійського пацієнта виникають за участі Караваджо та Хани з «бездонних глибин пам'яті, куди він занурюється щораз глибше і борсається серед спогадів про кілька останніх місяців перед тим, як померти для цілого світу» [39, с. 10].

Головний герой твору має реального історичного прототипа, що «додає оповіді слушності»: існував реальний граф Алмаші, хоча він і не був «англійським пацієнтом» [41]. А контрастом його пристрасного роману з Кетрін стає «безтілесний роман Хани та Кіпа», який «здається, відбувається незалежно від них самих» [40]. Серед інших численних ліній оповіді виокремимо орієнтальну, яку позначає кожен з головних героїв: 1) Хана читає англійському пацієнту роман Кіплінга «Кім», а Ондатже наводить з нього розлогі цитати. Саме Біла Людина Кіплінга, за Е. Саїдом, яка «з'являється в кількох віршах, у романах, таких як «Кім», у багатьох крилатих фразах іронічної прози», вважається символом орієнталізму [42, с. 294]; 2) Алмаші аналізує Кіплінга, дає поради з його читання, які є цілком слушними для роману Ондатже [43], та стає Білою Людиною для Кіпа після ядерного бомбардування Хіросіми й Нагасакі; 3) Караваджо пояснює дії Кіпа тим, «що сапер має рацію. Вони б ніколи не скинули таку бомбу на білих людей» [39, с. 282]; 4) Кіп, в якому відбулася «детонація тих ядерних бомб» [44], намагається вбити свою Білу Людину та розриває стосунки з іншими героями й повертається в Індію, адже «його звуть Кірпал Сінгх, і хтозна, що він тут робить» [39, с. 283]. Відзначимо співзвучність прізвиська Кім (Кімбол О'Хара, розвідник-пандит у Кіплінга) та Кіп (Кірпал Сінгх в Ондатже), а також те, що канадський письменник дав своєму герою власне прізвисько в лондонському коледжі, де навчався шрі-ланкійський підліток Майкл Ондатже [45]. Таке «ядерне» закінчення роману та висновок Караваджо викликало хвилю критики, особливо в США, бо таке «неприємно читати. Можливо, тому, що це надто правдиво» [44]. Як підсумок відзначимо кінематографічність роману як поєднання «історичного документального фільму з епізодичними вигаданими сюжетами», що розгортаються «завдяки ретельно створеним декораціям надзвичайної візуальної сили» [40].

Екранізація Ентоні Мінгелли вийшла у 1996 році та на 69-й церемонії премії «Оскар» (1997) отримала 9 перемог з 12 номінацій [46]: 1) головні категорії: кращий фільм (Сол Зенц, продюсер) – перемога; кращий адаптований сценарій (Ентоні Мінгелла) – номінація; 2) ключові категорії: кращий режисер (Ентоні Мінгелла) – перемога; кращий актор (Рейф Файнз в ролі Алмаші) – номінація; краща актриса (Крістін Скот Томас в ролі Кетрін Кліфтон) – номінація; краща актриса другого плану (Жульєт Бінош в ролі Хани) – перемога; 3) додаткові категорії: кращий оператор (Джон Сіл) – перемога; кращі художник-постановник і декоратор (Стюарт Крейг і Стефані МакМіллан) – перемога; кращий дизайн костюмів (Енн Рот) – перемога; кращий звук (Волтер Мерч, Марк Бергер, Девід Паркер, Кріс Ньюман) – перемога; кращий саундтрек до драматичного фільму (Габрієль Яред) – перемога; кращий монтаж (Волтер Мерч) – перемога.

Сценарист Мінгелла значно переформатовує сюжет Ондатже, наголошуючи на романтичній трагедії минулого. Він значно скорочує інші сюжетні лінії роману, хаотичність формування

шару минулого стає лінійною, зникають критично сприйняті ядерні бомби та натяки на Білу Людину Кіплінга тощо. Нова оповідь отримує і новий фінал, де італійську віллу залишають усі герої, причому Алмаші нарешті возз'єднується зі своєю коханою. Режисер Мінгелла чітко реалізує задум сценариста й створює на екрані дуже яскраве та пристрасне минуле на фоні похмурого сьогодення, що підкреслюють цілком заслужені нагороди. Отримуючи Оскара, Мінгелла дякує своїй команді, своєрідному міжнародному піщаному клубу, на плечах якого він стояв протягом останніх чотирьох з половиною років. Окрему подяку отримав і Майкл Ондатже, роман якого надихнув спочатку сценариста, а потім і режисера та всю знімальну групу [5]. Перелік головних персонажів (за прізвищами акторів) згідно з титрами фільму до його назви: Алмаші, Хана, Караваджо, Кетрін. Список інших персонажів (після назви фільму) очолюють Кіп і Джефрі Кліфтон. Можливо, це спроба режисера підкреслити важливість роману Ондатже та наблизити паратекст до прототексту. На букерівському ресурсі знаходимо подібний варіант героїв фільму: Алмаші, Хана, Кетрін, Караваджо, Джефрі Кліфтон [41]. Оскарівські маркери демонструють інший скорочений варіант: Алмаші, Кетрін Кліфтон і Хана. Американська кіноакадемія фіксує зміну фокусу фільму відносно літературного прототексту та звуження образів Караваджо і Кіпа, які залишились непобаченими попри майстерне акторське виконання.

Зворотний оскарівсько-букерівський дискурс можна розглядати як нове прочитання роману через його екранізацію. А це, за думкою журі Букерівської премії, «змушує повертатися до нього знову і знову, щоразу даруючи нові сюрпризи та насолоду» [41]. Цьому поверненню сприяють нові видання та перевидання роману з додаванням нових оскарівських маркерів «Winner of 9 Academy Awards» та «Academy Award Winner» до наявних букерівських. Крім того, низка перевидань використовує кадри та постери фільму на своїх обкладинках [47]. Перше українське видання вийшло 2016 року та має як букерівський маркер на обкладинці «Переможець Букерівської премії», так і наступні маркери на звороті палітурки: «Нагороджений Букерівською премією, а також найвищою літературною відзнакою Канади – Премією генерал-губернатора – роман був з успіхом екранізований 1996 року й отримав дев'ять «Оскарів» із дванадцяти номінацій від Американської кіноакадемії» [39].

Оскарівські маркери на офіційних ресурсах Букерівської премії: 1) анотація екранізації та її нагороди на сторінці роману: «Фільм отримав дев'ять премій «Оскар», включаючи найкращий фільм, найкращу режисуру для Мінгелли та найкращу жіночу роль другого плану для Бінош» [41]; 2) різноманітні огляди на внутрішніх та анотації обраних зовнішніх ресурсів, наприклад, «блискуча екранізація не менш прекрасного роману Майкла Ондатже – це своєрідна «Касабланка» нашого часу» [41]; 3) окремі аудіовізуальні матеріали екранізації. Серед останніх відзначимо: кадр фільму з танцюючими Алмаші та Кетрін Кліфтон; посилання на офіційний трейлер фільму, що починається з переліку отриманих премій «Оскар»; повний саундтрек екранізації з оскарівським маркером [41].

Кульмінацією зворотного дискурсу стала нова букерівська премія – Золотий Букер-2018, який роман отримав як найкращий лауреат за 50 років існування премії, обраний в результаті відкритого голосування. «Це почалося з невеликої нічної розмови між обпеченим пацієнтом і медсестрою», – так почав свою промову Ондатже на церемонії нагородження про свій задум короткої новели, який перетворився у великий роман. «Ця книга дала мені свободу», бо він сім років займався тільки нею в Канаді та ніколи не написав би її, якби жив в Англії [45]. Перша Букерівська премія стала початком життя книги, друге життя вона отримала завдяки екранізації – несподіваному і неочікуваному повороту подій для автора, який Золотий Букер сприйняв як початок третього життя свого роману. Це нове життя «Англійського пацієнта» тісно пов'язане з його кінопроєкцією, тож Майкл Ондатже окремо подякував режисеру Ентоні Мінгеллі, «якого більше немає з нами, але я підозрюю, що він має якесь відношення до результатів цього голосування» [45]. Новий букерівський маркер став головним та єдиним на обкладинках деяких чергових перевидань роману [47], при цьому, наприклад, в останніх українських виданнях він відсутній [39].

«Життя Пі» Мартеля / Лі. Третій роман канадського письменника Янна Мартеля «Життя Пі» вийшов у Канаді у 2001 році та наступного року отримав Букерівську премію. За думкою журі останньої цей твір «з його звивистою та дивною структурою, що виходить за рамки традиційного сюжету, став справжнім ковтком свіжого повітря» [48]. Цей роман «змусить вас повірити в Бога», – підкреслює голова журі Ліза Джардін [49]. Індійський хлопчик з ім'ям на честь паризького басейну, одночасно індуїст, мусульманин і християнин, рятується після кораблетрощі японського судна та здійснює 227-денну тихо-

океанську подорож в шлюпці разом з дорослим бенгальським тигром до Мексики, де розповідає дві різні версії своєї неймовірної мандрівки японським чиновникам.

Головні герої роману – Пісцин Молітор «Пі» Патель та тигр Річард Паркер, а сам твір – це своєрідна канадська оповідь дорослого Пі автору про індійське дитинство («Частина перша. Торонто і Пондішеррі»), подорож океаном («Частина друга. Тихий океан») та порятунок в Мексиці («Частина третя. Лікарня Беніто Хуарес, Томатлан, Мексика») [50]. «Усе в першій частині готувало читача до другої частини», – уточнює Мартель, обговорюючи «дуже складну тему релігії» [51]. Тож, можливо, главу 22, що складається з двох речень про передсмертний стрибок віри атеїста та брак уяви агностика, цілком слушно вважають головною концепцією роману [51]. Але також можна вважати, що ця глава тільки готувала читача до наступної, де Пі разом з батьками одночасно зустрічає священика, імама і пандита. Розпочинається запеклий теологічний диспут, який завершується спільним висновком – «не може він одночасно бути індуїстом, християнином та мусульманином». З визначальним поясненням хлопця: «всі релігії істинні. Я тільки хочу любити Бога», що допроваджує його «на тернисту стежку міжрелігійного діалогу» [50, с. 97–98]. Питання віри – це і питання виживання в океані, і питання Пі до слідчих в кінці роману: яка з версій його історії краща – з тваринами чи без? За відповідь без віри – «Історія з тваринами краща» – Пі однаково дякує: «Нехай так і буде перед Богом» [50, с. 386].

Серед інших ознак роману, на які звертає увагу букерівський ресурс, відзначимо наступні: 1) твір «про життєві абсурди, з химерними зіставленнями, порівняннями, метафорами, головоломками Борхеса, постмодерністськими іграми та почуттям гумору» [48]; 2) роман сприймається «не стільки як алегорія чи казка в стилі магічного реалізму, скільки як захоплива пригода, що тримає в напрузі» [52]; 3) «дивовижні описи» автора створюють численні «кінематографічні моменти роману», а «його історія неминуче набуває рис притчі» [53]; 4) після отримання Букерівської премії роман «ризикує бути зведеним до своєї сюжетної першооснови, як будь-який голлівудський концептуальний фільм» [49]. Останні судження сьогодні виглядають як своєрідний оскарівський прогноз, що здійснився через десять років.

Екранізація Енга Лі вийшла у 2012 році та на 85-й церемонії премії «Оскар» (2013) отримала 4 перемоги з 11 номінацій [54]: 1) головні категорії: кращий фільм (Гіл Неттер, Енг Лі та Девід Вомарк, продюсери) – номінація; кращий адаптований сценарій (Девід Мегі) – номінація; 2) ключові категорії: кращий режисер (Енг Лі) – перемога; 3) додаткові категорії: кращий оператор (Клаудіо Міранда) – перемога; краща музика (Майкл Данна) – перемога; кращий монтаж (Тім Сквайрс) – номінація; кращі візуальні ефекти (Білл Вестенгофер, Гійом Рошерон, Ерік-Ян Де Бур і Дональд Елліотт) – перемога; краще редагування звуку (Юджин Гірті та Філіп Стоктон) – номінація; краще мікшування звуку (Рон Бартлетт та Гемпхілл і Дрю Кунін) – номінація; краща оригінальна пісня («Колискова Пі», музика Майкла Данни, вірші Бомбея Джаяшрі) – номінація; кращий дизайн (Девід Гропман і Анна Піннок) – номінація. Екранізація, як і роман, має три частини в канадському обрамленні – індійське дитинство Пі, його подорож з Річардом Паркером в океані й мексиканські підсумки та версії історії. Основа фільму – це саме тихоокеанська подорож двох головних героїв у чудовому виконанні Сураджа Шарми та комп'ютера, причому дитину і дорослого Пі виконують інші актори, а Паркера – тільки один, хоча й віртуальний. На нагородженні Енг Лі підкреслює, що Сурадж це – «справжнє диво», саме він «тримає фільм на собі» [5]. Хоча кіноакадемія це диво не оцінила, Річард Паркер отримав свого «Оскара», але в категорії «кращі візуальні ефекти».

Саме подорож стає ключовою ознакою всього фільму за думкою переможців: 1) Енг Лі дякує усім трьом тисячами людей, «які працювали зі мною над фільмом» та «повірили в цю історію та розділили зі мною цю неймовірну подорож»; 2) Клаудіо Міранда вважає, що «це була чудова подорож прекрасним світом під орудою Енга Лі»; 3) Білл Вестенгофер дякує режисеру, який «був для нас джерелом натхнення і зробив цю подорож неймовірною для всіх» [5]. Режисер окремо дякує письменнику за «неймовірний та надихаючий» роман, а композитор уточнює – «дивовижний і прекрасний», «що виходить за межі культури, раси й релігії». Майкл Данна вважає, що «музиканти з усього світу зібралися разом, щоб вдихнути життя в цю музику, і я тримаю цю нагороду від їхнього імені» [5]. Хоча, наприклад, яскравий міжрелігійний діалог з першої частини роману був дуже стиснутий в кіноверсії. Мартель в одному з останніх інтерв'ю навіть зауважив, що «усі роздуми про релігію втрачаються у фільмі», адже «те, що є сильною стороною одного медіа, не є такою в іншому» [55]. Звернемо увагу на окремі подяки режисера тільки двом знімальним групам – індійській та канадській, бо, на думку

Білла Вестенгофера, фільм – це, переважно, «магія візуальних ефектів». Саме отримуючи премію за останні він підкреслює іронію того, що реальність для глядача на екрані є насправді віртуальною. При цьому Вестенгофер не наголошує на тигрі, а дякує, зокрема, творцям «хвильового басейну, завдяки якому нам не довелося виходити у справжній океан» [5].

До прем'єри екранізації кіностудія випустила восени 2012 року ряд постерів з головними героями Пі та тигром Річардом Паркером у човні в океані. З такою обкладинкою в США вийшло перевидання роману з маркерами «Лауреат Букерівської премії» та «Тепер великий кінофільм» [56], що, фактично, і розпочало зворотний оскарівсько-букерівський дискурс. Після присудження кінопремії офіційні постери отримують маркер «Від режисера – лауреата премії «Оскар» Енга Лі» [57]. Тож британське видавництво «Канони» випускає нове перевидання роману [58] з іншим офіційним постером [59] на обкладинці, де використовуються усі три вищезгадані маркери. Цікаво, що лицьова сторона палітурки використовує центральну частину цього постера, а зворотна – тільки його нижній фрагмент. Водночас видавництво продовжує сучасні перевидання роману [60] з оформленням першого видання [48] та єдиним букерівським маркером. Перше і, наразі, єдине українське видання вийшло у 2016 році з обкладинкою, схожою за мотивами з цим оформленням, хоча дуже дивною виглядає повна відсутність жодних букерівсько-оскарівських маркерів як на обкладинці, так і в середини книги [50].

Відзначимо основні оскарівські маркери на офіційних букерівських ресурсах: 1) анотація екранізації та її нагороди на сторінці роману: фільм «був номінований на 11 нагород «Оскар» у 2013 році та виграв чотири, включаючи найкращу режисуру для Енга Лі» [48]; 2) різноманітні огляди на букерівських ресурсах [36]; 3) окремі аудіовізуальні матеріали екранізації, серед яких: кадри фільму – Пі та Річард Паркер у човні [48], храм на воді [51] тощо; епізод фільму з летючою рибою [51]; посилання на перегляд фільму [48].

Специфічною особливістю зворотного дискурсу стала активна участь Мартеля як в однойменній театральній адаптації роману Лолітою Чакрабарті (2019) [55], так і у творчому колективі вистави під керівництвом режисера Макса Вебстера [61]. Цей спектакль отримав обидва «театральні Оскари»: 1) британську премію Лоуренса Олів'є (2022) – п'ять перемог включно з номінацією «найкраща нова п'єса» [62]; 2) американську премію «Тоні» (2023) – три перемоги з п'яти номінацій [63]. Зазначимо, що театральний Річард Паркер – це лялька тигра натурального розміру за традицією японського театру Бунраку, якою одночасно керують три актори, причому всі сім ляльковиків Паркера, залучених у виставі, отримали премію Олів'є в категорії «кращий актор другого плану» [62].

Висновки. Інтермедіальний канон як канонічна екранізація канонічного тексту формується на перетині нагородних маркерів Букерівської премії й відповідних маркерів головних категорій премії «Оскар» та включає чотири розглянуті інтермедіальні конструкти.

Утворений за вектором букерівсько-оскарівського дискурсу цей канон має наступні визначальні особливості: 1) кінематографічність прози прототекстів; 2) участь автора прототексту в розробці сценарію (одиничний випадок: «Список Шиндлера» – перший варіант сценарію, відхилений); 3) сценарист екранізації є іншим лауреатом Букерівської премії (одиничний випадок: «Залишок дня»); 4) отримання двома екранізаціями нагородних маркерів однієї премії «Оскар» (одиничний випадок: «Список Шиндлера» і «Залишок дня», 1994); 5) лауреат Букерівської премії є володарем «Оскара» (одиничний випадок: Рут Правер Джабвала, дві перемоги з трьох номінацій за сценарій); 6) кожний елемент тріадної структури екранізації розглянутих конструктів має відповідний букерівсько-оскарівський маркер; 7) усі означені екранізації є оскарівськими режисерськими інтерпретаціями прототекстів; 8) персонажна структура прототексту має оскарівські маркери в акторських категоріях для більшості конструктів; 9) яскравість усіх кіноадаптацій підкреслюють численні оскарівські маркери в аудіовізуальних та інших технічних категоріях; 10) загальна кількість маркерів інтермедіального канону: букерівські – 4 перемоги, оскарівські – 20 перемог з 43 номінацій.

Створення означеного інтермедіального канону ініціює зворотний оскарівсько-букерівський дискурс, характерними ознаками якого є: 1) міграція нагородних оскарівських маркерів на обкладинки та титульні сторінки букерівських перевидань; 2) зміна назви букерівського прототексту на назву оскарівського паратексту (одиничний випадок: «Ковчег Шиндлера» на «Список Шиндлера»); 3) використання постерів та кадрів оскарівських екранізацій на обкладинках букерівських перевидань; 4) сприймання назви букерівського прототексту як частини інтермедіального конструкта в асоціації з його екранізацією; 5) отримання літературним прототекстом нової

Букерівської премії (одиничний випадок: Золотий Букер-2018 «Англійського пацієнта»); 6) додавання оскарівських маркерів, відповідної аналітики та аудіовізуальних матеріалів екранізації на офіційні інформаційні ресурси Букерівської премії; 7) створення автором прототексту нового літературного твору, присвяченого формуванню інтермедіального конструкта (одиничний випадок: «У пошуках Шиндлера» для «Списку Шиндлера»); 8) отримання автором прототексту Нобелівської премії з літератури після утворення інтермедіального конструкта (одиничний випадок: Кадзуо Ішігуро – 2017); 9) участь автора прототексту в розробці театральної адаптації роману та у творчому колективі вистави (одиничний випадок: Янн Мартель); 10) розширення інтермедіального конструкта шляхом нових медіа (аудіоверсії прототексту, його інсценізації, пов'язані літературні та аудіовізуальні твори тощо).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розширенні зони перетину букерівсько-оскарівських маркерів та аналізі наявних інтермедіальних конструктів з означених вище короткого та довгого списків їх маркерів, що виходять за обмеження цієї розвідки. Також вважаємо перспективним дослідження поточних екранізацій букерівських лауреатів як високо ймовірних володарів майбутніх «Оскарів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Mitina L. Multiple Architectonics of the Contemporary Literary Canon. *European Science*. 2025. Vol. 6, № 42-06. P. 183-202.

2. The Booker Prize. URL: https://thebookerprizes.com/booker-prize (дата звернення: 19.08.2026).

3. The Official Academy Awards Database. URL: http://awardsdatabase.oscars.org/ (Дата звернення: 19.08.2026).

4. Academy Awards Statistics. URL: https://awardsdatabase.oscars.org/Help/Statistics (дата звернення: 19.08.2026).

5. Academy Awards Acceptance Speech Database. URL: http://aaspeechesdb.oscars.org/ (дата звернення: 19.08.2026).

6. Experience over nine decades of the Oscars from 1927 to 2026. URL: https://www.oscars.org/oscars/ceremonies/ (дата звернення: 19.08.2026).

7. Schindler's Ark Written by Thomas Keneally. URL: https://thebookerprizes.com/the-booker-library/books/schindlers-ark (дата звернення: 19.08.2026).

8. Кініллі Т. Список Шиндлера / пер. з англ. Г. Яновської. Харків : КСД, 2015. 432 с.

9. Hamya J. Thomas Keneally on how he wrote Schindler's Ark: 'I knew where the good stuff was'. URL: https://thebookerprizes.com/the-booker-library/features/thomas-keneally-on-how-he-wrote-schindlers-ark-i-knew-where-the-good (дата звернення: 19.08.2026).

10. The Booker Prize 1982. URL: https://thebookerprizes.com/the-booker-library/prize-years/1982 (дата звернення: 19.08.2026).

11. Mullan J. Out of character. URL: https://www.theguardian.com/books/2007/may/26/featuresreviews.guardianreview5 (дата звернення: 19.08.2026).

12. Winchester S. Larry Ashmead obituary. URL: https://www.theguardian.com/books/2010/sep/28/larry-ashmead-obituary (дата звернення: 19.08.2026).

13. The 66th Academy Awards 1994. URL: https://www.oscars.org/oscars/ceremonies/1994 (дата звернення: 19.08.2026).

14. Thompson A. How Steven Spielberg brought Schindler's List to life. URL: https://ew.com/article/1994/01/21/spielberg-and-schindlers-list-how-it-came-together/ (дата звернення: 19.08.2026).

15. Schindler's List (1993). URL: https://www.imdb.com/title/tt0108052/mediaviewer/rm1610023168 (дата звернення: 19.08.2026).

16. Oliwia Dabrowska in Schindler's List (1993). URL: https://www.imdb.com/title/tt0108052/mediaviewer/rm4180899840 (дата звернення: 19.08.2026).

17. Parry R. Actress who played the 'girl in the red coat' in 'Schindler's List' becomes real-life hero. URL: https://nypost.com/2022/04/04/actress-who-played-the-girl-in-the-red-coat-in-schindlers-list-becomes-real-life-shero/ (дата звернення: 19.08.2026).

18. Keneally T. Schindler's List. New York : Simon and Schuster, 1993. 400 p.

19. Keneally T. Schindler's List. London : Sceptre, 1994. 432 p.

20. Keneally T. Schindler's Ark. London : Sceptre, 2007. 720 p.

21. Keneally T. Searching for Schindler: A Memoir. Sydney : Random House, 2007. 304 p.

22. The Booker Prize 1989. URL: https://thebookerprizes.com/the-booker-library/prize-years/1989 (дата звернення: 19.08.2026).

23. Ішіґуро К. Залишок дня / пер. з англ. Г. Лелів. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 240 с.

24. The Remains of the Day Written by Kazuo Ishiguro. URL: https://thebookerprizes.com/the-booker-library/books/the-remains-of-the-day (дата звернення: 19.08.2026).

25. Beech P. The Remains of the Day by Kazuo Ishiguro – a subtle masterpiece of quiet desperation. URL: https://www.theguardian.com/books/booksblog/2016/jan/07/the-remains-of-the-day-by-kazuo-ishiguro-book-to-share (дата звернення: 19.08.2026).

26. Melki Paul. “The Remains of the Day” by Kazuo Ishiguro. URL: https://medium.com/when-silence-speaks/book-review-the-remains-of-the-day-by-kazuo-ishiguro-81c1cd2c5153 (дата звернення: 19.08.2026).

27. Rushdie S. Rereading the Remains of the Day by Kazuo Ishiguro. URL: https://www.theguardian.com/books/2012/aug/17/rereading-remains-day-salman-rushdie (дата звернення: 19.08.2026).

28. Мітіна Л.С. Орієнтальний кластер літературного Нобеля в контексті нагородно-церемонійного дискурсу. *Закарпатські філологічні студії*. 2024, вип.35. С.349-360.

29. The 65th Academy Awards 1993. URL: https://www.oscars.org/oscars/ceremonies/1993 (дата звернення: 19.08.2026).

30. The 59th Academy Awards 1987. URL: https://www.oscars.org/oscars/ceremonies/1987 (дата звернення: 19.08.2026).

31. Hunter D. ‘The Remains of the Day’: THR’s 1993 Review. URL: https://www.hollywoodreporter.com/news/general-news/remains-day-review-movie-1993-1249155/ (дата звернення: 19.08.2026).

32. The Booker Prize 1975. URL: https://thebookerprizes.com/the-booker-library/prize-years/1975 (дата звернення: 19.08.2026).

33. The 90th Academy Awards 2018. URL: https://www.oscars.org/oscars/ceremonies/2018 (дата звернення: 19.08.2026).

34. Anthony Hopkins and Emma Thompson in The Remains of the Day (1993). URL: https://www.imdb.com/title/tt0107943/mediaviewer/rm1497503488/ (дата звернення: 19.08.2026).

35. Ishiguro K. The Remains of the Day. New York : Vintage Books, 1994. 245 p.

36. Sillars S. Booker Prize books that have been adapted for film and television. URL: https://thebookerprizes.com/the-booker-library/features/booker-prize-books-that-have-been-adapted-for-film-and-television (дата звернення: 19.08.2026).

37. The Booker Prize Podcast, Episode 35: The Remains of the Day, on screen and in print. URL: https://thebookerprizes.com/the-booker-library/features/the-booker-prize-podcast-episode-35-the-remains-of-the-day-on-screen (дата звернення: 19.08.2026).

38. Ishiguro K. The Remains of the Day. New York : Vintage Books, 2017. 245 p.

39. Ондатже М. Англійський пацієнт / пер. з англ. Є. Даскал. Харків : КСД, 2016. 304 с.

40. Battersby E. The English Patient review: Love and loss in the desert fires. URL: https://www.irishtimes.com/culture/books/the-english-patient-review-love-and-loss-in-the-desert-fires-1.3558199 (дата звернення: 19.08.2026).

41. The English Patient Written by Michael Ondaatje. URL: https://thebookerprizes.com/the-booker-library/books/the-english-patient (дата звернення: 19.08.2026).

42. Саїд Е. Орієнталізм / пер. з англ. В. Шовкуна. Київ : Основи, 2001. 511 с.

43. Dirda M. Read slowly, and with care: The English Patient review from 1992. URL: https://www.theglobeandmail.com/arts/books/reviews/article-from-the-globe-archives-read-the-english-patient-review-from-1992/ (дата звернення: 19.08.2026).

44. Jordison S. Booker club: The English Patient. URL: https://www.theguardian.com/books/booksblog/2011/mar/04/booker-club-english-patient-ondaatje (дата звернення: 19.08.2026).

45. Edemariam A. ‘It’s the book that gave me freedom’: Michael Ondaatje on The English Patient. URL: https://www.theguardian.com/books/2018/jul/09/michael-ondaatje-interview-the-english-patient-golden-booker (дата звернення: 19.08.2026).

46. The 69th Academy Awards 1997. URL: https://www.oscars.org/oscars/ceremonies/1997 (дата звернення: 19.08.2026).

47. Ondaatje M. The English Patient. Toronto : Vintage Books, 1996. 320 p.

48. Life of Pi Written by Yann Martel. URL: https://thebookerprizes.com/the-booker-library/books/life-of-pi (дата звернення: 19.08.2026).

49. Wood J. Credulity. URL: https://www.lrb.co.uk/the-paper/v24/n22/james-wood/credulity (дата звернення: 19.08.2026).

50. Мартель Я. Життя Пі / пер. з англ. І. Шувалової. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 400 с.

51. Hamya J. Yann Martel on writing Life of Pi: ‘You want a sense that it was written in one breath’. URL: https://thebookerprizes.com/the-booker-library/features/yann-martel-on-writing-life-of-pi-you-want-a-sense-that-it-was-written (дата звернення: 19.08.2026).

52. Jordan J. Animal magnetism. URL: https://www.theguardian.com/books/2002/may/25/fiction.reviews1 (дата звернення: 19.08.2026).
53. Krist G. Taming the Tiger. URL: https://www.nytimes.com/2002/07/07/books/taming-the-tiger.html (дата звернення: 19.08.2026).
54. The 85th Academy Awards 2013. URL: https://www.oscars.org/oscars/ceremonies/2013 (дата звернення: 19.08.2026).
55. Q&A with Yann Martel, Author of Life of Pi. URL: https://www.denvercenter.org/news-center/qa-with-yann-martel-author-of-life-of-pi/ (дата звернення: 19.08.2026).
56. Martel Y. Life of Pi. Boston : Mariner Books, 2012. 416 p.
57. Suraj Sharma in Life of Pi (2012). URL: https://www.imdb.com/title/tt0454876/mediaviewer/rm763276032/ (дата звернення: 19.08.2026).
58. Martel Y. Life of Pi. London : Canons, 2012. 352 p.
59. Suraj Sharma in Life of Pi (2012). URL: https://www.imdb.com/title/tt0454876/mediaviewer/rm2870716416/ (дата звернення: 19.08.2026).
60. Martel Y. Life of Pi. London : Canons, 2018. 336 p.
61. Life of Pi. Cast and Creatives. URL: https://lifeofpionstage.com/cast-creatives (дата звернення: 19.08.2026).
62. Life Of Pi. URL: https://officiallondontheatre.com/show/life-of-pi-tickets-111420184/ (дата звернення: 19.08.2026).
63. Tony Awards. Life of Pi. URL: https://www.tonyawards.com/shows/life-of-pi/ (дата звернення: 19.08.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

УДК 82.091:[821.161.2+821.111]-93:81'42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.48.56

ВІРШОВАНІ АБЕТКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКОМОВНІЙ ДИТЯЧІЙ ПОЕЗІЇ: СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ, ТИПОЛОГІЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

VERSE ALPHABET BOOKS IN UKRAINIAN AND ENGLISH-LANGUAGE CHILDREN'S POETRY: STRUCTURE, TYPOLOGY, AND DEVELOPMENTAL TRENDS

Пікалова А.О.,
orcid.org/0000-0002-9291-113X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Статтю присвячено комплексному аналізу віршованих абеток в українській та англійськомовній дитячій поезії. Метою дослідження є виявлення особливостей організації віршованих абеток, засобів реалізації алфавітного принципу та основних тенденцій розвитку української й англійськомовної алфавітної традиції. Матеріалом дослідження слугували сучасні українські та англійськомовні віршовані абетки. У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і спеціальних лінгвістичних методів, зокрема описовий, інтерпретаційний і зіставний методи, контент-аналіз, метод типологізації, а також елементи мультимодального та кількісного аналізу.

Аналіз українських та англійськомовних віршованих абеток засвідчив, що алфавітний принцип є основним текстоорганізувальним чинником, який визначає композицію твору, тематичну організацію, добір мовних одиниць і способи їх художньої організації. Проаналізовано основні типи сучасних українських віршованих абеток та окреслено еволюцію англійськомовної алфавітної традиції від класичних дидактичних моделей до фонологічно орієнтованих, мультимодальних і постмодерних експериментальних форм.

Доведено, що українська й англійськомовна традиції реалізують різні моделі розвитку алфавітної поезії. Українська традиція розвиває віршовану абетку переважно як самостійний поетичний жанр із широкою тематичною диференціацією, тоді як в англійськомовній літературі алфавітний принцип дедалі частіше функціонує як композиційний механізм організації alphabet books (абеток). Визначено, що однією з провідних тенденцій розвитку сучасних віршованих абеток є посилення мультимодальності, за якої взаємодія вербального та візуального компонентів розширює художній і дидактичний потенціал абетки.

Ключові слова: віршована абетка, алфавітний принцип, типологія, мультимодальність, українська та англійськомовна дитяча поезія.

This article presents a comprehensive analysis of verse alphabet books in Ukrainian and English-language children's poetry. The aim of the study is to identify the distinctive features of the organisation of verse alphabet books, examine the means of implementing the alphabetic principle, and determine the main trends in the development of the Ukrainian and English-language alphabet traditions. The research material comprises contemporary Ukrainian and English-language verse alphabet books. The study employs a range of general scientific and specialised linguistic methods, including descriptive, interpretative, and comparative methods, content analysis, the method of typological classification, as well as elements of multimodal and quantitative analysis.

The analysis of Ukrainian and English-language verse alphabet books demonstrates that the alphabetic principle serves as the key text-organising factor, determining the composition of the work, its thematic organisation, the selection of linguistic units, and the ways of their literary arrangement. The main types of contemporary Ukrainian verse alphabet books are examined, and the evolution of the English-language alphabet tradition is outlined from classical didactic models to phonologically oriented, multimodal, and postmodern experimental forms. The study demonstrates that the Ukrainian and English-language traditions represent different models of the development of alphabet poetry.

The Ukrainian tradition develops the verse alphabet book primarily as an independent poetic genre characterised by broad thematic differentiation, whereas in English-language children's literature the alphabetic principle increasingly functions as a compositional mechanism of organising alphabet books. The findings also indicate that one of the leading trends in the development of contemporary verse alphabet books is the increasing role of multimodality, whereby the interaction of verbal and visual components expands the artistic and didactic potential of the alphabet book.

Key words: verse alphabet book, alphabetic principle, typology, multimodality, Ukrainian and English-language children's poetry.

Постановка проблеми. Сучасні дослідження дитячого поетичного дискурсу охоплюють різні аспекти функціонування дитячої поезії. Особливе місце серед таких досліджень посідають віршовані абетки – тексти, у яких алфавітний принцип організації поєднується з ритмом, римою і мовною грою. У віршованих абетках літера виступає не лише графемою, а й своєрідним чинником, що зумовлює вибір лексики, фонетичну організацію поетичного тексту та його семантичне наповнення. Традиційно віршовані абетки створюються з метою привернути увагу дітей до літер, сприяючи не лише засвоєнню алфавіту, а й формуванню навичок читання [41]. Лінгводидактичний потенціал віршованих абеток розглядається у поєднанні дидактичної та естетичної функцій [42]. З огляду на розуміння літер алфавіту як «першоелементів лінгвокультури» [11], особливої актуальності набуває дослідження особливостей творення віршованих абеток в українськомовній та англійськомовній традиціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському науковому дискурсі абетка найбільш активно досліджена в історичному аспекті, зокрема у працях, присвячених історії українських букварів та особливостям їх створення (Бондарчук О. [5], Богданець-Білоскаленко [3], Н. Дзюбишина-Мельник [8], Німчук [17], Шаркань [28]).

У західній науковій традиції дослідження «alphabet books» зосереджені переважно на питаннях поетики, ілюстративності та когнітивних аспектів сприйняття [41; 42; 40], тоді як лінгвістичні механізми організації таких текстів, зокрема фонологічні та словотвірні, висвітлено фрагментарно.

В українському науковому дискурсі віршована абетка переважно постає як окремий жанровий різновид дитячої поезії, тоді як англійськомовна традиція характеризується термінологічною диференціацією алфавітних видань залежно від їхньої структури, функцій і співвідношення вербального та візуального компонентів. У західному науковому дискурсі для позначення подібних текстів використовують терміни «alphabet books», «ABC books», «alphabet picturebooks», «concept books», «phonics books», а також «abecedary / abecedarium» [49].

Термін «alphabet books / ABC books» (абетка) традиційно використовують на позначення дитячих видань, побудованих на послідовному представленні літер алфавіту за допомогою слів, зображень або коротких текстів. Водночас «concept books» (книжки понять) розглядають як ширшу категорію дитячих книжок, призначених для ознайомлення дітей із базовими поняттями, до якої належать і «alphabet books». Окрему групу становлять «phonics books» (фонетичні книжки) – видання, орієнтовані на навчання читання через засвоєння звуко-буквених відповідностей. Натомість поняття «abecedary» (абеткар) часто застосовується для позначення художніх, експериментальних або нетипових авторських абеток, у яких алфавіт виконує не лише дидактичну, а й структурно-композиційну та естетичну функцію [49].

У сучасних дослідженнях «alphabet books» розглядають переважно у контексті «picturebooks» (книжок-картинок) не лише як дидактичні тексти, а й як естетичні та літературні конструкції, у яких взаємодіють вербальний і візуальний компоненти [44].

Натомість «alphabet poems» (алфавітні вірші) розглядаються як окремий піджанр дитячої поезії. Такі тексти зазвичай будуються за принципом послідовного представлення літер алфавіту через окремі рядки або строфи, використовуючи риму та ритм як структурні механізми. Одночасно педагогічні дослідження підтверджують, що використання абеток сприяє розвитку словникового запасу, покращує розпізнавання літер та стимулює інтерес дітей до читання, тоді як рима і ритм виконують мнемонічну функцію [43; 31].

Однак, науковці зазначають, що сучасні ілюстровані абетки варто розглядати не як допоміжний засіб навчання грамоти, а як естетичні та літературні форми (aesthetic and literary devices), підкреслюючи необхідність їх аналізу не лише як педагогічного ресурсу, а радше як самостійного літературного жанру [44]. Зокрема, М. Санхуан простежує еволюцію жанру абетки від ранніх дидактичних моделей до сучасних мультимодальних і постмодерних форм, окреслюючи таку послідовність розвитку: дидактична абетка → тематична абетка → літературно-ігрова абетка → абетка у формі книжки-картинки → постмодерна абетка [44]. На думку дослідниці, уже у XVIII–XIX ст. сформувались дві протилежні тенденції: посилення дидактичної функції (тематичні, енциклопедичні абетки) і посилення художньо-ігрової функції через риму, гумор, нонсенс і типографічні експерименти [44, с. 44]. Одним із перших прикладів такого переходу стали нонсенс-алфавіти Едварда Ліра, у яких алфавіт перетворюється на засіб мовної гри, гумору та пародії, засвідчуючи один із перших кроків від дидактичної абетки до художньої [44, с. 47].

М. Санхуан виокремлює такі функції традиційних абеток: первинна дидактична (навчання читання); вторинна дидактична (моральна, релі-

гійна, енциклопедична); естетична та розважальна функція мови; естетична функція ілюстрацій; ігрова типографічна функція літер; розважальна функція книжки як об'єкта [44]. Сучасні абетки є одним із найкращих прикладів проникнення постмодерних тенденцій у дитячу літературу. Отже, абетка – це вже не просто «літера → слово → картинка», а складний мультимодальний текст, який може містити інтертекстуальність, метафікційність, гру зі структурою, візуальні коди, типографічні експерименти, поетичні обмеження та нонсенс [44].

У цьому ракурсі значущими виявляються такі три ключові теоретичні положення: абетки еволюціонували від дидактичного засобу до самостійного літературно-естетичного жанру; сучасні абетки поєднують освітню, поетичну, ігрову та візуальну функції; розвиток абеток демонструє перехід від простих моделей «літера → слово → зображення» до постмодерних мультимодальних форм дитячої літератури.

Попри значну кількість українських букварів, дитячих поетичних текстів і праць, присвячених історії абетки, віршовані абетки як окремий об’єкт дослідження залишаються недостатньо систематизованими. На відміну від англійськомовної традиції, де алфавітна поезія та абетки стали предметом окремих лінгвістичних досліджень, українська традиція переважно розглядає подібні тексти в межах ширшого контексту дитячої літератури. Це створює підґрунтя для порівняльного аналізу української та англійськомовної алфавітної поезії як недостатньо опрацьованого напряму сучасних досліджень.

Постановка завдання. Актуальність пропонованої розвідки зумовлена необхідністю дослідження віршованих абеток як окремого типу дитячого поетичного дискурсу та їх функціонування в різних лінгвокультурних традиціях.

Мета дослідження полягає у виявленні та зіставленні особливостей віршованих абеток в українській та англійськомовній дитячій поезії, визначенні особливостей їх тематичної організації та основних тенденцій розвитку алфавітної традиції.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв’язання таких *завдань*: визначити структурні характеристики віршованих абеток як типу тексту; проаналізувати принципи організації тексту та особливості добору мовних одиниць відповідно до алфавітного принципу; здійснити зіставлення українських та англійськомовних віршованих абеток.

Об’єктом дослідження є віршовані абетки в українській та англійськомовній дитячій поезії. *Предмет* дослідження – особливості та тематичні організація сучасних українських і англійськомовних абеток.

Матеріалом дослідження слугували тексти сучасних українських віршованих абеток (друковані видання і тексти, представлені на електронних ресурсах), а також тексти англійськомовних віршованих абеток.

Наукова новизна полягає у комплексному аналізі віршованих абеток у зіставному українсько-англійському аспекті.

Виклад основного матеріалу. Аналіз українських та англійськомовних віршованих абеток засвідчив, що алфавітний принцип є композиційною основою, однак порівняння української та англійськомовної традицій свідчить про різні моделі розвитку алфавітної поезії.

Сучасні українські віршовані абетки. Одним із результатів дослідження сучасної української дитячої поезії стало виявлення значної кількості віршованих абеток як окремого сегмента дитячого поетичного дискурсу. Попередній аналіз дозволив встановити, що впродовж доби незалежності України кількість авторських абеток суттєво зросла, тоді як у радянський період було зафіксовано шість подібних видань, однак три з них належали представникам української діаспори. Це дозволяє говорити про активне формування в сучасній українській літературі окремої традиції віршованої абетки як самостійного жанрового різновиду дитячої поезії.

На відміну від радянського періоду, сучасні українські віршовані абетки демонструють значну диференціацію. Аналіз матеріалу дозволяє виокремити кілька основних груп, виокремлених за домінантними функціональними, тематичними, концептуальними та структурно-організаційними ознаками. Внутрішня логіка пропонованої класифікації абеток охоплює видання, що реалізують конкретні цілі: *навчально-пізнавальні* – сприяти засвоєнню літер, *тематично-концептуальні* – пізнати світ, *історико-культурні* – усвідомити свою культурну й національну належність, *функціонально-спеціалізовані* – сформувати конкретні компетентності та моделі поведінки, *ігрово-експериментальні* – розвинути мовну творчість, уяву й інтерес до гри зі словами.

Першу групу становлять *класичні навчально-пізнавальні абетки*, орієнтовані передусім на ознайомлення дітей з літерами та формування початкових навичок читання. Для абеток цієї групи характерне послідовне представлення

літер алфавіту, поєднання навчальної й ігрової функцій, використання доступної лексики та римованої форми. Такі особливості відповідають традиційній моделі української дитячої абетки, основною метою якої є навчання дітей алфавіту в доступній ігровій формі, наприклад: «***А*** */ Ми абетку розгорнули / І побачили акулу. / В морі плаває вона / І пірнає аж до дна*.» («Абетка» О. Кротюк [12]); «***А*** */ Акула зубаста*» (Г. Чубач «Абетка для малюків» [25]). Однак, у межах навчально-пізнавальних абеток простежуються дві тенденції: *традиційні*, орієнтовані на засвоєння алфавіту через класичну модель «літера → слово → вірш як короткий опис → засвоєння літер алфавіту», та *художньо-ігрові*, у яких дидактична функція поєднується із сюжетністю, гумором, персоніфікацією та мовною грою. На відміну від традиційних навчально-пізнавальних абеток, художньо-ігрові абетки реалізують іншу композиційну схему: «літера → персонажі → сюжетна ситуація → гумористичний ефект → мовна гра → засвоєння алфавіту», що сприяє емоційному залученню дитини та полегшує засвоєння алфавіту. «Абетка» Г. Фальковича характеризується сюжетними або казковими історіями, персоніфікацією, гумором та мовною грою. Наприклад, у вірші про літеру **Ґ** образ ґави антропоморфізується: птах набуває людських рис, прагне прикрасити себе й стає героєм комічної ситуації. Художній ефект посилюється фразеологізмом *«біла ворона»*, який набуває буквального й переносного значення одночасно. Водночас актуалізується часткова алітерація (*ґава, ґудзики),* наприклад: «***Ґ*** *Ґава тільки темне носить,/ Але їй цього не досить:/ Тож, вона придбала влітку/ Сині ґудзики і квітку,/ Золоту корону/ І хустку червону./ А чомусь її з короною/ Дражнять "Білою вороною"»* [23, с. 10].

Другу групу формують *тематично-концептуальні абетки*, у яких алфавітна модель організована навколо конкретних концептуальних сфер, що репрезентують довкілля дитини. Ця група є найчисельнішою та представлена авторськими поетичними текстами, присвяченими живій природі, професіям, гастрономії, транспорту та іншим сферам дитячого досвіду. Зокрема, *анімалістична* тематика представлена такими абетками: «Звіряча абетка» (І. Андрусяк), «Пухнаста абетка» (Т. Бочарова) та інші. У віршованій абетці «Літери для малят від птахів та звірят» (Т. Прокоф'єва) до літери **Б** пропонуються віршовані рядки: «*Білка любить шишки/ Та іще горішки./ Баранець їсть бурячки/ І не любить будячки.*» [19, с. 3], для яких характерні: алітерація (***Б****ілка,* ***Б****аранець,* ***б****урячки,* ***б****удячки* – літера **Б** об'єднує всі ключові слова), паронімічна гра (*бурячки – будячки*), використання зменшувально-пестливих форм (*баранець, бурячки, горішки*), римованість (*шишки – горішки, бурячки – будячки*) та семантичне протиставлення (*любить – не любить*), що сприяє легкому запам'ятовуванню тексту. *Рослинна* тематика представлена *флористичними, плодово-ягідними* та іншими абетками, серед яких: «Азбука квітів» (В. Кравчук), «Абетка маленького грибника» (С. Пантюк), «Абетка зеленої планети» (Н. Земна) тощо. «Цілюща абетка» Г. Чубач репрезентує рослини до кожної літери алфавіту, зокрема наголошуючи на лікувальних властивостях, наприклад до літери **А** пропоновано рослину *алтея*: «*А трава алтея –/ Наче добра фея:/ Нею усі люди/ Лікують застуду*.» [27, с. 5].

До тематично-концептуальних належать також *професійно орієнтовані* («Абетка ремесел і професій» (Н. Репета)), *транспортні* абетки («Абетка машин» (І. Сонечко)), *гастрономічні* («Смачна абетка» (Г. Чубач)), *іграшкові* («Іграшкова абетка» (С. Ходос, Ю. Ходос)), *антропонімічні* («Абетка в іменах» (Т. Строкач)), а також *релігійно орієнтовані* («Християнська абетка» (Б. Стельмах)). Окремі видання присвячені природним явищам і сезонним змінам («Осінь золота» (С. Ґуберначук)).

Третю групу становлять *історико-культурні абетки,* що репрезентують історичну і культурно марковану тематику. У таких виданнях алфавітна модель слугує засобом репрезентації української історії, культури, традицій та регіональної специфіки. До цієї групи належать, зокрема, «Абетка України» (Н. Дичка), «Волинська абетка» (Й. Струцюк). Така функція узгоджується з сучасним розумінням формування ідентичності, витоки якої закладаються на основі національних, культурно-історичних, релігійних чи родинних традицій [2]. На відміну від тематично-концептуальних абеток, вони виконують виразну культурно-ідентифікаційну функцію, оскільки формують у дітей уявлення про національну ідентичність, історію і культурну спадщину України, наприклад, в абетці О. Мамич «Овва як була! Абетка із історії України» до літери **Г** пропонується лексема *гетьман,* що виділена червоним у вірші «Г – *Одна чудова булава/ у гетьмана була./ Одна розумна голова/ у гетьмана була.*». У примітках наводиться дефініція *гетьман* і приклади *клейнодів* [16].

Окрему групу становлять *функціонально-спеціалізовані абетки*, спрямовані на формування конкретних компетентностей, моделей поведінки

та соціалізацію дитини: «Абетка ввічливості» (Л. Вознюк), «Абетка доброти» (М. Дяченко). Поява таких видань засвідчує розширення функціонального потенціалу сучасної віршованої абетки, яка виходить за межі суто навчального інструмента й набуває виховної, соціалізаційної та просвітницької функцій. «Абетка здоров'я» Т. Бойченко сприяє не лише засвоєнню літер, а й формуванню уявлень про здоровий спосіб життя. Провідним мовностилістичним засобом у віршах цієї абетки є алітерація, наприклад: ***«Ш – Ш**пак **ш**ипшину не клює –/ Й так здоров'я в нього є./ А цілющий чай з **ш**ипшини –/ Це здоров'я для людини*.» [4, с. 64].

Ще одну групу формують *ігрово-експериментальні* абетки, у яких простежується тенденція до експериментування з формою, що реалізується через появу графічних, мовно-ігрових та лінгвокреативних різновидів абеток: «Графічна абетка» і «Звукова абетка» (В. Нагорняк), «Акроабетка» (П. Перебийніс). Подібні тексти демонструють трансформацію абетки з дидактичного жанру у простір мовної гри та творчого експерименту. Одним із різновидів ігрово-експериментальних абеток є віршовані абетки-загадки. Так, в «Абетці загадок» І. Сонечко кожна літера репрезентована у формі віршованої загадки, відповідь на яку починається з відповідної літери алфавіту: «***А** – Схожий на шишку – кажуть мені,/ Тільки росту я не на сосні./ З півдня далекого їду до вас./ Я – соковитий смачний ...(ананас)*» [22]. Такий прийом активізує асоціативне мислення дитини та спонукає її самостійно встановлювати зв'язок між літерою й словом-відгадкою, стимулюючи пізнавальну активність дитини.

Попередній аналіз дозволив виокремити 134 авторські віршовані абетки, що конструюють мовну, історичну, патріотичну, екологічну, професійну та інші картини світу дитини. Для систематизації матеріалу в Табл. 1 подано корпус сучасних українських віршованих абеток, опрацьованих у межах дослідження. Матеріал дослідження сформовано на основі друкованих видань, а також електронного корпусу українських віршованих абеток, представленого на тематичних ресурсах «Весела абетка» (розділ «Абетки») та «Мала Сторінка» (розділ «Абетки»).

Окремої уваги заслуговує вікова диференціація адресата, яка виявляється у появі спеціалізованих текстів для дошкільнят («Абетка для малюків» Г. Чубач [25]), молодших школярів («Абетка України» Н. Дичка [9]), а також гендерно орієнтованих варіантів, зокрема «Абетка-прозивалка. Хлопчачий варіант» та «Абетка-прозивалка. Дівчачий варіант» І. Андрусяка [1]. Крім того, сучасна українська традиція демонструє тенденцію до мультимодальності («Абетка» М. Пономаренко [18], «Неслухняна абетка» Н. Кір'ян [10]) та білінгвальності («Українсько-англійська абетка» Г. Крук [13]).

Більшість сучасних українських віршованих абеток мають мультимодальний характер, поєднуючи графему, поетичний текст та ілюстрацію в єдиний візуально-вербальний простір. Наприклад, у «Цікавій абетці» Л. Савчук [21] графема подається на початку сторінки, виділяється кольором у тексті вірша й супроводжується сюжетною ілюстрацією, що візуалізує зміст вірша.

Аналогічний принцип організації простежується і в багатьох інших сучасних друкованих віршованих абетках: «Чарівні літери» Л. Вознюк [7], «Абетка» І. Малковича [15], «Абетка» Г. Фальковича [23], «Абетка» О. Кротюк [12], у яких взаємодія тексту та ілюстрації формує єдиний образний простір. Такі традиційні ілюстровані абетки умовно становлять перший рівень мультимодальності, що реалізується за моделлю «літера + вірш + ілюстрація».

Водночас окремі видання демонструють складніші форми взаємодії семіотичних кодів: літера може інтегруватися в композицію ілюстрації, персоніфікуватися або ставати об'єктом візуального пошуку. У таких трансформованих абетках реалізується другий рівень мультимодальності, заснований на моделі «літера = художній образ».

У «Абетці» М. Пономаренко [18] літера стає частиною зображення: її графічна форма використовується для створення персонажів і предметів, наприклад, **А** інтегрується у зображення абрикосів, **Б** – буряка, набуваючи антропоморфних рис. Унаслідок цього графема виконує не лише номінативну, а й образотворчу функцію, полегшуючи дитині встановлення асоціативних зв'язків між літерою та позначуваним об'єктом.

Різні способи реалізації другого рівня мультимодальності простежуються і в інших друкованих виданнях сучасних українських віршованих абеток**.** Так, в «Алфавітних усмішках» Г. Чубач [26] літера персоніфікується і стає самостійним персонажем твору, тоді як у «Неслухняній абетці» Н. Кір'ян [10] графема інтегрується в ілюстрацію як об'єкт візуального пошуку, спонукаючи дитину до взаємодії з текстом і малюнком. У «Абетці ремесел і професій» Н. Репети [20] літера входить до композиції предметного світу, стаючи елементом ілюстрації. Отже, мультимодальність є однією з провідних тенденцій розвитку сучас-

Таблиця 1

Корпус сучасних українських віршованих абеток за класифікаційними групами

Основні групи сучасних українських віршованих абеток	Назва віршованої абетки (автор)
Класичні навчально-пізнавальні	традиційні: «Абетка» (О. Кротюк), «Абетка для малюків» (Г. Чубач), «Абетка» (Ю. Трофімов), «Абетка» (І. Малкович), «Буква слово починає» (Н. Поклад), «Абетка» (А. Григорук), «Абетка» (Г. Чубач), «Чарівні літери» (Л. Вознюк), «Абетка» (Л. Савчук), «Абетка» (Г. Римар), «Абетка» (І. Січовик), «Корисна абетка» / «Жива абетка» (І. Сонечко), «На що схожі букви» (І. Сонечко), «Улюблена абетка» (І. Сонечко), «Абетка» (Г. Кравець), «Дивовижна абетка» (Н. Топоровська), «Віршована Абетка» (Н. Граціанова), «Абетка» (С. Кримовська), «Абетка» (М. Артимович), «Абетка» (В. Бондаренко), «Абетка дошкільняти» (Д. Вітюк), «Власна абетка» (Л. Говорко), «Твоя абетка» (Л. Голота), «Цікавий світ» (Н. Гуркіна), «Лісова прогулянка» (Н. Гуркіна), «Український алфавіт» (В. Дзюба), «Абетка» (С. Дідух-Романенко), «Букварик для малят» (А. Зеленська), «Абетка» (Л. Коваль), «Абетка» (О. Кононенко), «Абетка» (А. Лимич), «Грайлива абетка» (І. Лучук), «Абетка схожості» (М. Морозенко), «Жвава абетка» (М. Морозенко), «Веселий букварик» (М. Попадюк), «Абетка» (О. Радушинська), «Буква до букви» (Г. Храпач), «Абетка» (Н.Матюх), «Абетка» (І. Мацко), «Мамина абетка» (М. Мельничук); художньо-ігрові: «Алфавітні усмішки» (Г. Чубач), «Абетка» (Г. Фалькович), «Абетка про дивовижний світ навкруги» (Г. Римар), «Неслухняна абетка» (Н. Кір'ян), «Веселе місто Алфавіт» (Т. Коломієць), «Абетка» (Ж. Вовк-Черемиш), «Абетка для малечі» (П. Залевський), «Абетка» (В. Лучук), «Мандрівна абетка» (М. Прокопець);
Тематично-концептуальні	анімалістичні: «Звіряча абетка» (І. Андрусяк), «Пухнаста абетка» (Т. Бочарова), «Котяча абетка» (С. Ф. Ромащук), «Абетка тваринного світу» (С. Ходос, Ю. Ходос), «Літери для малят від птахів та звірят» (Т. Прокоф'єва), «Абетка зоопарку» (В. Кравчук), «Жива абетка» (В. Івченко), «Кумедна абетка» (Р. Курмашев), «Абетка» (О. Єна), «Абетка від котів і киць» (С.Зінчук), «Абетка небилиць про риб, тварин і птиць» (В. Кленц), «Твій букварик» (С. Шаповалов), «Абетка про тварин» (В. Турчин); рослинні: «Квіткова абетка» (Л. Верьовка), «Лісова абетка» (В. Сапон), «Абетка рослинного світу» (С. Ходос, Ю. Ходос), «Азбука квітів» (В. Кравчук), «Абетка маленького грибника» (С. Пантюк), «Абетка зеленої планети» (Н. Земна), «І в городі, і в саду – всі я літери знайду!» (М. Пономаренко); антропонімічні: «Абетка для хлопчаків» та «Абетка для дівчат» (Т. Череватенко), «Абетка в іменах» (Т. Строкач), «Абетка-прозивалка. Хлопчачий варіант» та «Абетка-прозивалка. Дівчачий варіант» (І. Андрусяк); гастрономічні: «Смачна абетка» (Г. Чубач), «Смачна абетка» (І. Сонечко), «Смачні букви» (Н. Гуркіна), «Солодка абетка» (С. Дідух-Романенко), «Городня азбука» (О. Ющук); релігійно орієнтовані: «Абетка для янголят» (О. Мамич), «Християнська абетка» (Б. Стельмах), «Молитва абеткова» (К. Преславський), «Абетка для малят» (Т. Маршалова); професійно орієнтовані: «Абетка ремесел і професій» (Н. Репета), «Цей шапкар у Львові жив» (Н. Репета); іграшкові: «Іграшкова абетка» (С. Ходос, Ю. Ходос), «Мої улюблені цяцьки» (М. Морозенко); природні явища і сезонні зміни: «Осінь золота» (С. Губерначук); транспортні: «Абетка машин» (І. Сонечко);
Історико-культурні	«Козацька абетка» (О. Кононенко), «Абетка історична» (О. Лупія), «Абетка із історії України» (О. Мамчич), «Абетка України» (Н. Дичка), «Волинська абетка» (Й. Струцюк), «Кримська абетка» (В. Латанський), «Абетка» (В. Терен), «Міфічна абетка» (Т. Копилова), «Українська абетка» (Л. Яковенко), «Рідна абетка українця» (Н. Волотовська), «Українська азбука» (О. Сенатович), «У краєзнавчому музеї. Азбука для Левка» (О. Сенатович), «Абетка Українна» (Л. Сердунич), «Віршована абетка» (М. Щербак);
Функціонально-спеціалізовані	«Абетка здоров'я» (Т. Бойченко), «Абетка ввічливості» (Л. Вознюк), «Абетка доброти» (М. Дяченко), «Абетка дошколярика-пішохода» (О. Радушинська), «Військова абетка» (Т. Строкач), «Героїчна абетка» (Т. Кузьменко, В. Калина), «Абетка маленьких переможців» (колектив авторів), «Ввічлива абетка» (І. Сонечко), «Школярикова абетка» (Є. Пірог);
Ігрово-експериментальні	«Звукова абетка» (В. Нагорняк), «Графічна абетка» (В. Нагорняк), «Загадки до абетки» (Ю. Смаль), «Загадкова абетка» (С. Ходос, Ю. Ходос), «Зимовий абецедарій. А у нас зима» (Н. Колодяжна), «Абетка загадок» (І. Сонечко), «Сонячний букварик» (Л. Біленька), «Абетка» (С. Бондаренко), «Абетка-лічилка» (Л. Голота), «Абетка на захист мови» (Л. Долик), «Весела абетка» (О. Криштанович), «Зоряна Сівба. Акроабетка» (П. Перебийніс), «Абетка в скоромовках» (Г. Равенський), «Походеньки букв» (О. Радушинська), «Як кажан ярмаркував. Перевернута абетка» (О. Сенатович), «Куда поділась буква Я?» (О. Січкар), «Акровіршова абетка» (Н. Скоропльот), «Я – абеточка твоя» (М. Деленко).

ної української віршованої абетки і реалізується в різних моделях взаємодії вербальних і візуальних компонентів.

Таким чином, сучасна українська традиція віршованих абеток характеризується не лише кількісним зростанням, а й суттєвою тематичною, функціональною та структурною диференціацією, розширенням вікової адресації, активним використанням мультимодальних засобів. На відміну від радянського періоду, коли віршовані абетки залишалися периферійним явищем, у сучасній українській дитячій літературі вони сформували окремий динамічний сегмент дитячого поетичного дискурсу.

Англійськомовні абетки. Аналіз англійськомовної традиції дозволяє простежити поступову еволюцію алфавітної поезії від дидактичних моделей до експериментальних і мультимодальних форм. Класичні римовані абетки XVIII–XIX ст., зокрема «A was an Apple Pie» («А було яблучним пирогом»), сформували базову модель організації алфавітних текстів. Для класичних англійськомовних абеток характерними були чітка алфавітна послідовність, римована структура та домінування навчально-дидактичної функції [32, с. 156].

Подальший розвиток жанру пов'язаний з нонсенс-поезією Едварда Ліра (Edward Lear), який переосмислив традиційну модель абетки, трансформувавши її з навчального інструмента в структурний механізм мовної гри та нонсенсу [44]. У його «Illustrated Nonsense Alphabets» («Ілюстровані нонсенс-алфавіти») алфавіт зберігає структурну функцію, проте дидактична спрямованість поступається мовному експерименту, наприклад: «*A was once an ant,/ Tiny,/ Busy,/ Speedy,/ Shiny/ In the ground/ Little ant!*»; «*A tumbled down, and hurt his Arm, against a bit of wood.*» [39]. Показово, що Е. Лір звертається до традиційного образу *Apple Pie (яблучний пиріг)*, відомого з класичних дидактичних абеток, однак трансформує його засобами нонсенсу, звукової гри та оказіонального словотворення, наприклад: «*A was once an apple pie,/ Pidy/ Widy/ Tidy/ Pidy/ Nice insidy/ Apple Pie!*» [39].

Новий етап розвитку репрезентує творчість Доктора Сьюза (Dr. Seuss). Так, у книзі «Dr. Seuss's ABC» («Абетка Доктора Сьюза») алфавітна структура поєднується з ритмом, алітерацією, мовною (фонологічною) грою та словотворчими експериментами [49], наприклад: «*BIG D,/ little d,/ what begins with D?/ David Donald Doo/ dreamed/ a dozen doughnuts/ and/ a duck-dog, too.*» [33, с. 12]. У наведеному прикладі мовна гра реалізується через інтенсивну алітерацію (повтор початкового приголосного [*d*]), повтори назв літер, ритмічну організацію тексту, оказіональне словотворення (*a duck-dog*), а також графічну гру, що виявляється у використанні великих і малих літер *(BIG D – little d)*, їх кольоровому виділенні та просторовому розміщенні на сторінці. Авторська ілюстрація реалізує функцію візуальної конкретизації: описаний у тексті сон Девіда Дональда Ду (*David Donald Doo*) отримує графічне втілення у вигляді хмаринки-сновидіння (*dreamed*), де зображено дюжину пончиків (*a dozen doughnuts*) та вигадану істоту (*a duck-dog)*. Така взаємодія вербального й візуального кодів формує мультимодальний наратив, підсилюючи ігровий потенціал процесу засвоєння алфавіту.

Подальший розвиток цієї тенденції простежується в іншому віршованому тексті автора – «On Beyond Zebra!» («За межі Зебри!»), де автор свідомо виходить за межі традиційного алфавіту, створюючи вигадані літери та нові мовні одиниці – оказіоналізми. Подібний підхід демонструє трансформацію абетки з інструмента навчання у простір лінгвокреативності поета, наприклад: «*My alphabet starts where your alphabet ends!/ My alphabet starts with this letter called YUZZ./ It's the letter I use to spell Yuzz-a-ma-Tuzz.*» [34, с. 14], де *YUZZ* – це перша літера вигаданого алфавіту, а *Yuzz-a-ma-Tuzz* – оказіональна назва фантастичної істоти, утворена для демонстрації функціонування цієї літери. Графічний образ літери *YUZZ* сформовано шляхом поєднання графем *Y*, *U* та *ZZ*, що візуально відображає процес авторського конструювання нового алфавіту. Поруч зображено фантастичну істоту *Yuzz-a-ma-Tuzz*, назва якої утворена від цієї вигаданої літери.

Паралельно активно розвиваються ілюстровані абетки (*alphabet picturebooks / illustrated alphabet books*), у яких алфавітний принцип реалізується переважно через взаємодію тексту й ілюстрацій. На відміну від традиційних римованих абеток, частина таких видань ґрунтується на принципі алітерації («The Alphabet Book» (P. D. Eastman) / «Абетка» (Ф. Д. Істмен) [35], «Alligators All Around: An Alphabet» (Maurice Sendak) / «Алігатори звідусіль: абетка» (Моріс Сендак) [45], «Animalia» (Graeme Base) / «Анімалія» (Грем Бейз) [29]), тоді як інші розширюють можливості жанру завдяки наративним мініісторіям і складнішій мультимодальній організації сторінки («Once Upon an Alphabet» (Oliver Jeffers) / «Одного разу в абетці» (Олівер Джефферс) [38]), проте незмінно поєднують алфавітну організацію, мовну гру та мультимодальність. Такий підхід свідчить про подальше розширення жанрових можливостей алфавітної

книги. Показово, що більшість зазначених абеток створені авторами-ілюстраторами (author-illustrators), які поєднують текстову й візуальну складові в межах єдиного авторського задуму. Це забезпечує високий рівень мультимодальної інтеграції та сприяє формуванню цілісної художньої концепції алфавітної книги.

Окремий напрям формують постмодерні та експериментальні abecedaries, у яких традиційна дидактична функція навмисно порушується або переосмислюється. До них належать «The Utter Zoo: An Alphabet» («Неймовірний зоопарк: абетка») [37] та «The Gashlycrumb Tinies: or, After the Outing» (Ґешлікрамбські малюки: або, Після прогулянки) (Edward Gorey / Едвард Горі) [36], сатирична «Uncle Shelby's ABZ Book» («АБЗ-книга дядечка Шелбі») (Shel Silverstein / Шел Сільверстайн) [47], а також «The Z Was Zapped: A Play in Twenty-Six Acts» («Літеру Z вражено: п'єса у двадцяти шести діях») (Chris Van Allsburg / Кріс Ван Оллсбург) [50] – експериментальна ілюстрована абетка, побудована у формі театральної п'єси, у якій алфавітна структура поєднується з візуальним наративом і лаконічними сценічними ремарками. У подібних текстах алфавіт виступає не стільки навчальним механізмом, скільки композиційним каркасом для мовної гри, художнього експерименту та іронії.

У контексті дослідження англійськомовної традиції абеток «Uncle Shelby's ABZ Book» Шела Сільверстайна репрезентує так звану антиабетку або пародійну абетку [48]. Зокрема, «Uncle Shelby's ABZ Book» засвідчує трансформацію алфавітної книги з суто навчального видання на самостійний художній твір із виразною сатиричною функцією. Це видання, зберігаючи традиційну структуру «від A до Z», демонструє перехід жанру до сатири, абсурду та літературного експерименту, наприклад, на літеру *E (egg)* автор радить кинути яйце вгору ("*take an egg and throw it as/ high as you can"*). Це абсурдна порада – інверсія дидактичної функції, а поєднання провокативного гумору в тексті й карикатурної ілюстрації підсилює комічний ефект.

«The Gashlycrumb Tinies: or, After the Outing» Е. Горі репрезентує модель постмодерної пародійної абетки [46], у якій традиційна навчальна структура «A–Z» поєднується з нонсенсом, чорним гумором і деконструкцією традиційного уявлення про дитячу абетку як винятково безпечний навчальний текст. «The Utter Zoo: An Alphabet» Е. Горі є показовим зразком ігрово-експериментальної нонсенсової абетки, у якій традиційна алфавітна структура поєднується з авторськими оказіоналізмами, фантастичними істотами та поетичними двовіршами, наприклад: «*The Ampoo is intensely neat,/ Its head is small, likewise its feet.*» [37].

Отже, англійськомовна традиція абеток демонструє поступову зміну функціональної парадигми: від дидактичної моделі XVIII–XIX ст. до сучасних мультимодальних, лінгвокреативних і постмодерних форм. Підсумовуючи, аналіз корпусу дозволяє умовно виокремити основні напрями розвитку англійськомовних абеток:

– традиційні дидактичні римовані абетки («A was an Apple Pie», «The New England Primer»);

– нонсенс-абетки (Edward Lear «Illustrated Nonsense Alphabets»);

– поетично-ігрові абетки (Dr. Seuss «Dr. Seuss's ABC», «On Beyond Zebra!»);

– ілюстровані абетки (alphabet picturebooks / illustrated alphabet books), серед яких:

– візуально-алітеративні (M. Sendak «Alligators All Around»; P. D. Eastman «The Alphabet Book»),

– наративні мультимодальні (O. Jeffers «Once Upon an Alphabet»),

– арт-абетки (G. Base «Animalia»);

– постмодерні та експериментальні абетки (abecedaries) (E. Gorey «The Utter Zoo: An Alphabet», «The Gashlycrumb Tinies: or, After the Outing», S. Silverstein «Uncle Shelby's ABZ Book», Ch. Van Allsburg «The Z Was Zapped: A Play in Twenty-Six Acts»).

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що віршовані абетки є особливим типом дитячого поетичного тексту, у якому алфавітний принцип виконує не лише дидактичну, а й текстоорганізувальну функцію, визначаючи добір мовних засобів, тематичну організацію та композицію твору.

Аналіз українського й англійськомовного ілюстративного матеріалу дозволив виявити як спільні, так і відмінні риси. Для обох традицій характерними є алфавітний принцип побудови, ритмомелодійна організація, використання рими, алітерації та інших засобів фонетичної виразності. Водночас українські віршовані абетки тяжіють до тематичної цілісності, розгорнутих сюжетних мініатюр і широкого використання національно-культурних реалій, тоді як англійськомовна традиція демонструє більшу увагу до фонологічної гри, словотворчої креативності, нонсенсу та експериментальних форм організації тексту.

В українській дитячій поезії віршована абетка сформувалася як окремий поетичний жанр, представлений навчально-пізнавальними, тематично-концептуальними, історико-культурними, функціонально-спеціалізованими та ігрово-експериментальними різновидами. Однією з провідних тенденцій розвитку

сучасних українських віршованих абеток є посилення мультимодальності, за якої графічний образ літери та ілюстративний компонент стають невід'ємними складниками художньої структури твору, поєднуючи навчальну, естетичну та ігрову функції.

В англійськомовній традиції алфавітний принцип поступово виходить за межі класичної дидактичної віршованої абетки та дедалі частіше функціонує як композиційний механізм організації різних типів «alphabet books» (абеток), поєднуючись із фонологічною грою, мультимодальністю та експериментальними художніми рішеннями.

Отже, кількісні, структурні та функціональні відмінності між українською й англійськомовною традиціями відображають не лише різний ступінь поширення цього різновиду дитячої літератури, а й різні напрями розвитку алфавітної поезії. Якщо українська традиція зберігає віршовану абетку насамперед як самостійний поетичний жанр, то англійськомовна – демонструє розширення сфер застосування алфавітного принципу та його інтеграцію в нові мультимодальні й експериментальні форми дитячої книги. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні мультимодальності та функціонуванні сучасних віршованих абеток у різних лінгвокультурних традиціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусяк І. Абетка-прозивалка. Віршики. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 128 с.
2. Барабаш С. М. Проблема формування індивідуальності та національної ідентичності дитини війни у фантастичній повісті Анастасії Геращенко «Грудень драконів». *Закарпатські філологічні студії*. 2026. Вип. 45. Т. 3. С. 210–215. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2026.45.3.36
3. Богданець-Білоскаленко Н. І. Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50-ті роки XIX ст. – 50-ті роки XX ст.) : дис. канд. пед. наук : за спец. 13.00.01. К., 2007. 216 с.
4. Бойченко Т. Абетка здоров'я. Київ : Освіта, 1997. 72 с.
5. Бондарчук О. Українські букварі XIX – початку XX століття у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені ВО Сухомлинського. *Вісник Книжкової палати*. 2009. № 2. С. 40-43.
6. Весела абетка. Абетки. URL: https://abetka.ukrlife.org/abetki.html (дата звернення: 15.06.2026).
7. Вознюк Л. Чарівні літери. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 32 с.
8. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Український буквар. Історія і сучасність. *III Міжнародний конгрес україністів*. Х. 1996. С. 44–50.
9. Дичка Н. Абетка України. Київ : Смолоскип, 2011. 58 с.
10. Кір'ян Н. Неслухняна абетка. Київ : Сім кольорів, 2017. 40 с.
11. Космеда Т. "Дух" літери, або буква – першоелемент лінгвокультури: відкрита лекція. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня "Рута"», 2020. 84 с.
12. Кротюк О. Абетка. Львів : Видавництво Старого Лева, 2011. 34 с.
13. Крук Г. Українсько-англійська абетка. Київ : Фонтан казок, 2016. 35 с.
14. Мала Сторінка. Вірші про абетку і літери, абетки в картинках. URL: https://mala.storinka.org/ (дата звернення: 15.06.2026).
15. Малкович І. Абетка. Київ : Видавництво "А-ба-ба-га-ла-ма-га", 1992. 36 с.
16. Мамич О. Овва як бува! Абетка із історії України. Київ : Портал, 2021. 72 с.
17. Німчук В. В. Визначна пам'ятка вітчизняного друкарства. Буквар Івана Федорова. Київ : "Дніпро", 1975. С. 82–96.
18. Пономаренко М. Абетка: І в городі, і в саду – всі я літери знайду! Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 6 с.
19. Прокоф'єва Т. Літери для малят від птахів та звірят. Харків : Pantheon, 2024. 17 с.
20. Репета Н. Абетка ремесел і професій. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 36 с.
21. Савчук Л. Цікава абетка. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 36 с.
22. Сонечко І. Абетка загадок. Харків : Ранок, 2018. 18 с.
23. Фалькович Г. Абетка. Харків : Mikko : Прінт-Сервіс, 2011. 71 с.
24. Чубач Г. Абетка. Тернопіль : Книжна Хата, 2006. 34 с.
25. Чубач Г. Абетка для малюків. Тернопіль : Книжкова хата, 2020. 9 с.
26. Чубач Г. Алфавітні усмішки : вірші. Харків : Ранок : Веста, 2002. 55 с.
27. Чубач Г. Цілюща абетка. Київ : Classica, 2019. 38 с.
28. Шаркань В. В. Мова і правопис Букваря Тараса (1861). *Шевченкознавчі студії*. 2009. Вип. 20. С. 272–285.
29. Base G. Animalia. New York : Harry N. Abrams, 1986. 32 p.
30. Both-de Vries A. C., Bus A. G. Visual processing of pictures and letters in alphabet books and the implications for letter learning. *Contemporary Educational Psychology*. 2014. Volume 39. Issue 2. P. 156-163.

31. Chiong C., DeLoache J. S. Learning the ABCs: What Kinds of Picture Books Facilitate Young Children's Learning? *Journal of Early Childhood Literacy*. 2013. Vol. 13. No. 2. P. 225–241. DOI: 10.1177/1468798411430091.

32. Coffman G. A., Spohn J. J. From A to Z: Using Alphabet Books as an Instructional Tool with Older Readers. *Reading Horizons: A Journal of Literacy and Language Arts.* 1996. Volume 37. Issue 1. P. 3-15.

33. Dr. Seuss. Seuss's ABC. New York : Random House, 1963. 63 p.

34. Dr. Seuss. On Beyond Zebra! New York : Random House, 1955. 54 p.

35. Eastman P. D. The Alphabet Book. New York : Random House Books for Young Readers, 2000. 36 p.

36. Gorey E. The Gashlycrumb Tinies: or, After the Outing. New York : Simon & Schuster, 1963. 64 p.

37. Gorey E. The Utter Zoo: An Alphabet. New York : Simon & Schuster, 1967. 64 p.

38. Jeffers O. Once Upon an Alphabet: Short Stories for All the Letters. London : HarperCollins Children's Books, 2014. 112 p.

39. Lear E. The Complete Nonsense and Other Verse. London : Penguin Books, 2006. 624 p.

40. Lewis D. Reading Contemporary Picturebooks: Picturing Text. London : RoutledgeFalmer, 2001. 184 p.

41. Nikolajeva M., Scott C. How Picturebooks Work. New York : Garland Publishing, 2001. 293 p.

42. Nodelman P. A is for... What? The Function of Alphabet Books. *Journal of Early Childhood Literacy*. 2001. 1(3). P. 235–253. DOI: 10.1177/14687984010013001.

43. Roberts T. A., Vadasy P. F., Sanders E. A. Preschoolers' Alphabet Learning: Letter Name and Sound Instruction, Cognitive Processes, and English Proficiency. *Early Childhood Research Quarterly*. 2018. Vol. 44. P. 257–274. DOI: 10.1016/j.ecresq.2018.04.011.

44. Sanjuán M. Illustrated alphabet books as aesthetic and literary "devices": An approach to their poetics. *Ocnos*. 2015. Vol. 14. P. 42–64. DOI: 10.18239/ocnos_2015.14.04.

45. Sendak M. Alligators All Around: An Alphabet. New York : HarperCollins Publishers, 1962. 32 p.

46. Shortsleeve K. Edward Gorey, Children's Literature, and Nonsense Verse. *Children's Literature Association Quarterly*. 2002. Vol. 27. No. 1. P. 27–39.

47. Silverstein S. Uncle Shelby's ABZ book : a primer for tender young minds. New York : Simon & Schuster, 1985. 80 p.

48. Thomas J. T. Jr. The Panel as Page and the Page as Panel: Uncle Shelby and the Case of the Twin ABZ Books. *Children's Literature Association Quarterly*. 2012. Vol. 37. No. 4. P. 477–488.

49. Trafton M. G. ABC Books. *Encyclopedia of Children and Childhood in History and Society* / ed. P. S. Fass. Vol. 1. New York : Macmillan Reference USA, 2004. P. 3–5.

50. Van Allsburg Ch. The Z Was Zapped: A Play in Twenty-Six Acts. Boston : Houghton Mifflin, 1987. 56 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 48

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Марина Михальченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 41,38.
Дата розміщення онлайн – 15.10.2026 р.
Дата друку – 22.10.2026 р. Замов. № 1026/789. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.